

Japon Kültürü

Bozkurt Güvenç

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

6. Baskı

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel / Ayşe Topçu

Düzeltili Gültekin Özdemir

Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 249 01 01

Altıncı Basım Şubat 2002

ISBN 975-458-019-7

OTM 10702106

Basımevi Mas Matbaacılık AŞ (0212) 285 11 96

İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kùltür Yayınları

japon kùltürü
(NİHON BUNKA)

Bozkurt Güvenç

Meldâ'ya

JAPONLARDAN ÜÇ DİLEK

“Japonya’daki güzel şeylerle ilgileneceğinizi umarım...
Çirkinlikler de var ama onlara pek aldırmayın.”

– İDEMİTSU SAZÔ (1978: 170)

“Japonya’yı yazmak mı? Öyleyse güzeli-çirkini,
iyiyi-kötüyü, olduğu gibi yazın, lütfen.”

– ADINI VERMEYEN JAPON YOLCU,

TAHRAN HAVAALANI, 15 MAYIS 1978

“Yabancılar Japonya’nın gerçeklerini anlatınız.”

– MİYAZAKİLİ HUKUK ÖĞRENCİSİ OKEGAMİ TAKAŞİ’DEN

ALINAN 1 EYLÜL 1978 GÜNLÜ MEKTUP

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI: TEŞEKKÜRLER	11
SÖZ ARALARI: 1, 2, 3, 4	15
GİRİŞ: “JAPONYA’YI YAZMAK”	19
1 YAYINLAR SORUNLAR: “ŞU ANLAŞILMAZ JAPONLAR!”	33
2 “TANYERİ” ÜLKESİ: ADALAR VE İNSANLAR	49
3 BAŞKENT TOKYO’DA: GÜNLÜK HAYAT	83
4 JAPON TÖRESİ: “DENİZİN ÇOCUKLARI”	119
5 SANATLAR ÇEVRESİ: “BURUK ACI HURMA TADI”	159
6 TOPLUMCA BİR TOPLULUK: HANELER VE AİLELER	205
7 EKONOMİ POLİTİKASI: “ÖNCE ÇELTİK, SONRA ŞENLİK”	243
8 DİL VE HABERLEŞME: “YAPAYALNIZ BİR DİL!”	281
9 EĞİTİM SÜRECİ: OKULLAR: ÖNCESİ VE SONRASI	315
10 JAPONLUK DUYGUSU: “İNSAN GİDER, SANI KALIR!”	367
11 BULGULAR VURGULAR: DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER	407
12 EKLER BÖLÜMÜ	433
1 Paragraflar (§§) ve Arabaşıklar	434
2 Haritalar	439
3 Kutular (Kişisel Gözlem ve Yorumlar)	440
4 Resimler	443
5 Şekiller: Çizimler-Grafikler	447
6 Tablolar	448
7 Japonca Sözcükler Dağılımı	450
8 Kısaltmalar	465
9 Yararlanılan Kaynaklar	467
10 Japonca Ninni Notası	492
11 İngilizce Özet: <i>An Overview</i>	494
12 Bu Kitap Hakkında: Yazılanlar, Mektuplar	498
13 Japon Hayranlığımızın Tarihi Kaynakları	500
14 Chie NAKANE ile Söyleşi (<i>Milliyet</i>)	502
15 Japon Mucizesi [mi?]	503
16 İmgeler, Gerçekler ve Gelecek	505
17 Türk-Japon Vakfı ve Kültür Merkezi - ORAN	512
18 Adlar Dizini	515

SÖZ BAŞI

TEŞEKKÜRLER

Söze başlarken, bu araştırmayı destekleyen kurum ve kişileri okuyucu-
ma tanıtmak, şükran duygularımı dile getirmek isterim.

Yazar, öğretmen ve sanatçılara verilen bir araştırma bursuyla beni
Japonya'ya çağırın, çalışmalarımı yakından destekleyen ve yurtdışı gi-
derlerimi tümüyle karşılayan “Japonya Vakfı” (*Kokusai Kôryûkikin*)'na;

Alan çalışmalarım süresince beni araştırmayla görevlendiren Hacettepe
Üniversitesi'ne ve yetkili kurullarına;

Yurtiçi araştırma giderlerime önemli bir katkıda bulunan Hacettepe
Üniversitesi Vakıfları'na;

Üye olmak dileğimi kabul ederek Tokyo'daki yabancı araştırmacılar
yurdunda kalmamı sağlayan “Uluslararası Japonya Evi (*Kokusai Bunka
Şinkôkai*) Kurumu”na, kurumun yönetmeni Dr. MAEDA Yôichi'ye;

Konuk öğretim üyesi olarak her türlü araştırma, tartışma olanağını
benimle paylaşan, ilgili akademik kurum ve çevrelerle en yakın ilişkiler
kurmada aracı olan “Tokyo Yabancı Araştırmalar Üniversitesi” (*Ga-
ikokugo Daigaku*)'ne, bu üniversiteye bağlı Asya ve Afrika Dilleri ve
Kültürleri Enstitüsü'ne, Müdür (Profesör) KİTAMURA Hacime'ye ve
Antropoloji Doçentleri KAVADA Cunzô ile HİNO Şunya'ya;

Japonya'nın yakın tarihini ve yaşayan kültürünü öğrenmeme her
yönden yardımcı olan, Hokkaidô Adası'ndaki gözlem turuna yol arka-
daşım olarak katılan, Tôhoku'da benimle birlikte alana çıkan, gereğin-
de çevirmenlik yapan, baştan sona eski bir dost gibi hiçbir özveriden ka-
çınmayan Osmanlı Tarihi Doçenti ve Türkolog NAGATA Yûzô'ya;

Japon kültür tarihi ve toplum yapısı konularındaki gönüllü ve ya-
rarlı sohbetleriyle beni yeni baştan eğiten, evinde ağırlayan, aile törenle-
rine çağırın İslam Tarihi Profesörü MİKİ Vataru'ya;

Tokyo Üniversitesi'ndeki uzman arkadaşlarıyla beni tanıştıran, ül-
kedeki antropoloji, etnoloji ve etnografya seminerlerine çağırın, kırsal
yörelere alan araştırmalarım için Tôhoku Üniversitesi'ndeki meslek-
taşlarının yakın ilgi ve desteğini sağlayan, Japonya'nın toplum yapısı
konusundaki çeşitli sorularımı yanıtlayan ve her karşılaşmamızda ev sa-

hipliği görevini cömertçe yerine getiren meslektaşım bilge Profesör NAKANE Chie'ye;

Nociriko'da her yıl yapılan Altay Tarihçileri Kurultayı'ndaki dostça davranışları ve konukseverliği için Profesör YAMADA Nobuo'ya;

Ôsaka'daki Ulusal Etnoloji Müzesi'ni tanıtmak için gösterdiği çabalardan ve Ôsaka'daki ev sahipliğinden dolayı Halkbilimi Doçenti MATSUBARA Masatake'ye ve ailesine;

Okayama-Kuraşiki bölgesindeki turistik rehberliği, ayırdığı günler ve konukseverliği için Profesör NAKAE Toşitaka'ya ve ailesine;

Hiroşima-Miyacima yöresindeki yakın ilgi, yetkin rehberliği ve konukseverliği için Profesör SATÔ Miçirô'ya;

Fukuoka-Dazaihu bölgesindeki akademik rehberliği, unutulmaz konukseverliği ile Kiyûşû Müzelerini tanımamdaki eşsiz yardımları, Japonya'nın erken dönem arkeolojisinin önemli sorunlarını kavramamdaki büyük katkıları için Arkeoloji Profesörü OKAZAKİ Takaşi'ye;

Hokkaidô Adası'nın Şintoku İlçesi'ndeki Bölge Hayvancılık Enstitüsü'nü görmemi sağlayan ve Hokkaidô tarihiyle ilgili kişisel yorumlarını esirgemeyen, İlçenin (eski) Başkanı HİRANO Eici'ye;

Miyagi İli Tomari (balıkçı) Köyü ile Tayva-çô (çeltik) Vadisi'nde yaptığım kısa süreli çok yoğun alan çalışmasını düzenleyen, planlayan ve dostça girişimleriyle gerçekleştiren Tôhoku Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör SASAKİ Tetsurô'ya; bu konuda kişisel ilgisini esirgemeyen Profesör TSUKAMOTO Tetsundo ile Antropoloji Doçenti SUGİYAMA Kôichi'ye ve Üniversite Merkez Kütüphanesi'ni tanıtan Japon Felsefesi Profesörü HARADA Riyûkiçi'ye;

Senday yöresindeki alan çalışmalarımın bütün ön hazırlıklarını özel bir dikkatle yerine getiren Ulusal Etnoloji Müzesi Asistanı İZUMİ Yuka'ya;

Tayva-çô İlçesi'nde alana çıkmama izin veren, programı tasarlayan, denetleyen ve çalışma arkadaşlarının yakın desteği ile başarıya ulaştıran İlçe Başkanı ASANO Taiçirô'ya, Kültür İşleri Müdürü NAKAGAVA Şiçirô'ya, Eğitim Müdürü SATÔ Şizuo'ya, Tarım Müdürü ABE Akio'ya, Toprak (Tarım) Reformu Uygulama Yürütücüsü Mühendis SAKURAI Sakutarâ'ya, yörede kaldığımız sürece beni ve arkadaşım Dr NAGATA'yı evinde konuk eden VAKÔ Cûcirô ailesiyle, evinde ağırlayan HORIGOME Torao ailesine, Tomari (balıkçı) Köyü'ndeki candan ev sahibimiz MATSUKAVA ailesine;

Toyohaşi-Futagava yöresindeki alan çalışmamda bana rehberlik eden, evinde ağırlayarak Budist tapınakların yönetim, bütçe ve işletme sorunları; *Budizm* ile *Şintô* ilişkileri konusunda son derece özden ve içten bilgiler veren Uygur tarihçisi dostum ODA Cuten ile ailesine ve sevimli çocuklarına;

Zaman bulup katılabildiğim sürece beni özel yazı derslerine buyur eden, aile sofrasında dostça ağırlayan ve kitap kapağındaki “*Nihon Bunka*” (Japon Kültürü) yazısını yazan fırça öğretmenim TSUDA Sadako’ya;

TSUÇİYA Matasaburô’nun “Resimli Tarım Takvimi”nin fotoğraf kopyasını veren Musaşino Üniversitesi emekli profesörlerinden MIYAMOTO Tsuneici’ye; takvimdeki bilgileri özetleyerek Türkçeleştiren Tôkai Üniversitesi genç öğretim görevlilerinden aile dostu KOMATSU Hisao’ya;

Merkez ve güneybatı yörelerinde yaptığım bir aylık gözlem gezisinin tren tarife ve saatlerini kusursuz bir doğrulukla önceden hazırlayıp düzenleyen tarih öğretmeni ŞİDARA Kunihiro’ya;

Asya ve Afrika Dilleri Enstitüsü’ndeki günlük çalışmalarımda idare bölümünün hiçbir desteğini esirgemeyen, boş zamanlarımda bana hesap cetveli (*Soroban*) dersleri veren dostum SAKUMA Keiki’ye;

Çoğu konuda bilgisine başvurduğum, Japon görgüsünün yabancılara en zor gelen inceliklerini açıklayan, araştıran, yorumlayan, kitabın yazılması süresince çeşitli sorularımı geciktirmeden yanıtlayan İNOUE Yumiko’ya teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, daha alan notlarımı derleyip toplamadan önce kitabımın yazılmasıyla ilgilenen, bu ilgiyi sürdürerek moral yönden destek olan İş Bankası Kültür ve Sanat Müşavirliği mensuplarına, basılmasını uygun gören Kültür Yayınları Kurulu’na, şekilleri çizen Mimar Aktan Okan ile Mimar Oral Vural’a, bazı *dia*’ları yeniden çeken Bedirhan Yiğitbaş’a, film yardımı yapan Profesör Gürol Ataman’a, elyazmalarımı özenle daktilo eden Sekreter Nevin Heparslan’a, taslakları bölüm bölüm okuyup yapıcı eleştirilerini esirgemeyen değerli dost ve meslektaşlarım Profesör Orhan Öztürk’e, Doçent Yahya Kemal Kaya’ya, Doçent Yıldız Kuzgun’a, Profesör Talat Tekin’e ve Japonya haritasını çizen kardeşim Kaya Güvenç’e özel teşekkürler borçluyum.

Bu kitap, yalnızca adlarını anıp teşekkürlerimi sunduğum kurum ve kişilerin yardımıyla gerçekleşti diyemem. Ne var ki onların toplu katkıları ve dostça desteği olmasaydı, bu kitap hiç yayımlanamayabilirdi.

Beytepe / Mart 1980

B.G.

İKİNCİ BASIM

SÖZ ARASI 1

Japon Kültürü, beklenenin üstünde bir ilgi ve kabul gördü. Geniş okuyucu kitlesine seslenen bir sosyal bilim denemesi olarak, başlangıçta, biraz “büyükçe tutulmuş” gibi görülen ilk baskı –*Şôgun* dizisinin de uyardığı merakla– iki yıl içinde tükendi. Kitap, yaklaşık bir yıldan beri bulunmuyor, okuyucu isteminin azalmadan yaygınlaştığı anlaşıyordu.

Son çıkan yayınları izleyerek, düzeltilmiş metni sürekli olarak dizgiye hazır tutmaya çalıştım. Basım kararı çıkınca gecikmeden işe başladık. Teknik tasarım aynen korundu. Sayfadaki boşluklarla boş bırakılmış arka sayfaları kullanmakla yetinildi. Baskı işi yine TİSA’ya verildi. Ne var ki küçük ama çok sayıdaki düzeltme, ekleme ve göndermelerin gözden kaçmayacağını sanırım.

Kültür Yayınları, Basımevi ve yazar olarak, okuyucuya, daha az yanlışlı, daha okunaklı ve daha temiz görünümlü bir kitap sunmaya çalıştık. Bu çabamızı destekleyen bütün dostlarıma teşekkür ederim.

Kişisel eleştirilerini yazara ileten okuyucularım, umarım ki çoğu önerilerinin dikkate alınmasını sevinçle karşılayacaklardır. Ayrıca, görüşlerini gazeteyle yayımlamış bulunan yazarlarımızdan seçilmiş küçük bir “tanıtımalar” demetini sunuyorum. Yoğun çabalarımıza karşın, yine de gözden kaçmış yanlışlar bulunacaktır, hoşgörülü okuyucumdan özür dilerim.

Beytepe / Aralık 1983

B.G.

ÜÇÜNCÜ BASIM

SÖZ ARASI 2

Japon Kültürü dokuz yılda “Üçüncü Baskı”sını yapıyor. Yazarı için ne büyük bir onur ve mutluluk! Kitabı sevip sevdirenlerle yeni baskıyı gerçekleştirenlere duyduğum derin şükranı, dizgi ve baskı yanlışlarını azaltarak dile getirmeye çalıştım. Renkli resimlerin bu kez kuşe kâğıda basılması, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın okuyucuya sunduğu güzel bir armağan olarak değerlendirilebilir.

Beyaz Sakuralar ülkesinin öyküsü, *Beyaz Zambaklar Finlandiyası* gibi, bir Türkçe Klasığı olmak yolunda hızla ilerliyor. Üçüncü Basıma eklenen “Eklemeler” bölümünde (s. 421), kitabın bazı eksiklerini gidermeye çalıştım: Kutu 100-1’deki “*Ninni*”nin notası, “Yeni Yayınlardan Seçmeler” ve İngilizce özet gibi. Kapak düzeni değişti ama içerik şimdilik güncelliğini ve geçerliğini koruyor.

İstenen ya da beklenenden daha güzelini verebilmek için çaba ve özen gösteren TİSAMAT’a özel bir teşekkür borçluyum.

Beytepe / Haziran 1989

B.G.

DÖRDÜNCÜ BASIM

SÖZ ARASI 3

Japon Kültürü’nün dördüncü baskısı da yapılıyor. “Okuyucu ilgisi bitti mi, bitiyor mu?” derken, kitap sanki daha çok aranır, sorulur olmuştu. Ne büyük mutluluk! Bu başarıyı, okuyucunun beğenmesine ve gönüllü tanıtmasına borçlu olduğumuzu düşünüyorum.

Kültür Yayınları, TİSAMAT Basım Sanayii ve yazar olarak el ele verip okuyucumuzun büyük ilgi ve ödülüne layık olmaya çalıştık. Kitabın en son ve ileri teknolojiyle dizilmesi, daha kusursuz basılıp, daha güzel ve zengin bir içerikle sunulması için hiçbir özveriden kaçınmadık.

Beğeneceğinizi umar, gözlem ve yapıcı eleştirileriniz için şimdiden teşekkürler ederiz.

Çankaya / Mayıs 1992

B.G.

SÖZ ARASI 4

Altı yıl aradan sonra *Japon Kültürü*' nün altıncı basımına gerek duyulunca, beşinci baskıya bir söz arası yazmadığımı fark ettim. İşin özeti, sayılar karıştı; “altıncı baskı”ya “dördüncü söz arası”nı yazıyorum.

Yıllar geçerken, *Japon Kültürü*, yerini korudu. Yeni makale ve yayınlar eklendi. Süratle değişen yazım kurallarına uyum sağlandı. Dizin, kısaltılarak daha kullanışlı hale getirildi. Metin belki genişlemedi ama gözden geçirilerek yenilendi. Umarım, daha rahat okunur hale geldi.

Bütün bu gelişmeler içinde kalıcı bir soru var: Acaba kitap genel bir başvuru kaynağı olarak geçerliğini ve güvenilirliğini koruyor mu? Yirmi yıldır, Japonya'nın değişmediği söylenemez, besbelli. Değişen istatistikler, rakamlarla dile getirilen olgu ve olaylara karşın, dünyanın “Japon Mucizesi” adını verdiği bir süreklilik var ki işte o değişmiyor – biz Türklerin geleneksel “Japon hayranlığımız” gibi.

Altıncı baskının 13. Eki'nde, Japon hayranlığımızın tarihi köklerini; Ek 14'te, Japon insanbilimcisi Chie NAKANE'nin otuz yıl önce yazılmış *Japon Toplumu* eserinin geçerliğini koruduğunu yansıtan bir söyleyişi; Ek 15'te, “Japon Mucizesi” nin güncel bir yorumunu; EK 17'de ise, Türk-Japon Vakfı'nın son yıllarda Ankara (ORAN)'da gerçekleştirdiği Kültür Merkezi'nin öyküsünü bulacaksınız.

Kitabın yeni biçim ve özünü beğeneceğinizi umar, yeni düzenlemede emeği geçen Mürşit Balabanlılar, Osman Tülü ile Mas Matbaacılık AŞ'ye, kitap hakkındaki görüş ve eleştirilerini yazara veya yayıncıya yazma zahmetine katlanacak okurlarıma da önceden teşekkürlerimi sunarım.

Gaziosmanpaşa / Eylül 2001

B.G.

GİRİŞ

GERÇEKLEŞEN BİR DÜŞLEM “JAPONYA’YI YAZMAK”

01. “ÇİN İŞİ, JAPON İŞİ...”

“Japon” sözcüğünü ilk kez ne zaman, nerede duyduğumu ya da Japonya anılarımın nice gerilere uzandığını bilemiyorum. Sanırım 1931-32 yıllarında, Beşiktaş’ta, Yıldız Sarayı’na yakın bir semtte oturuyorduk. Okula gitmediğim gün ve saatlerde, tarihi İhlamur Kasrı dolayındaki mermer dikitler çevresinde koşar oynar; ebeyi belirlemek ya da ebelikten kurtulmak için ellerimizle, “An’ya Man’ya Kum’pan’ya / Bir Şi’şe Şam’pan’ya” açardık. İşte o sıralar, mahalle “abi”lerinin biz küçüklerin pek akıl sır erdiremediğimiz kimi gizemli konularda,

*Çin işi, Japon işi,
Bunu yapan iki kişi:
Biri erkek biri dişi!*

tekerlemesini yinelediklerini anımsıyorum. Gizli şeyleri sanki daha iyi kavramış havalarındaki ağabeyler, bizimle eğlenirler, ara sıra aklımızı бүs- бүтүн karıştırırlardı:

*Cin işi Câpun işi,
.....
Biri erkek biri dişi!*

“Çin-Japon” konusunun bir yandan cinlerle perilere, öte yandan cinsiyete uzandığını sezer fakat ya aklımız ermediği ya da “dalga geçilmek” istemediğimiz için pek üstüne varamazdık. Bir bayram alışverişinde, Mısır Çarşısı kapısındaki gezginci satıcının katlanır yelpazeleri aynı nameli sözlerle sattığına tanık olmuştum:

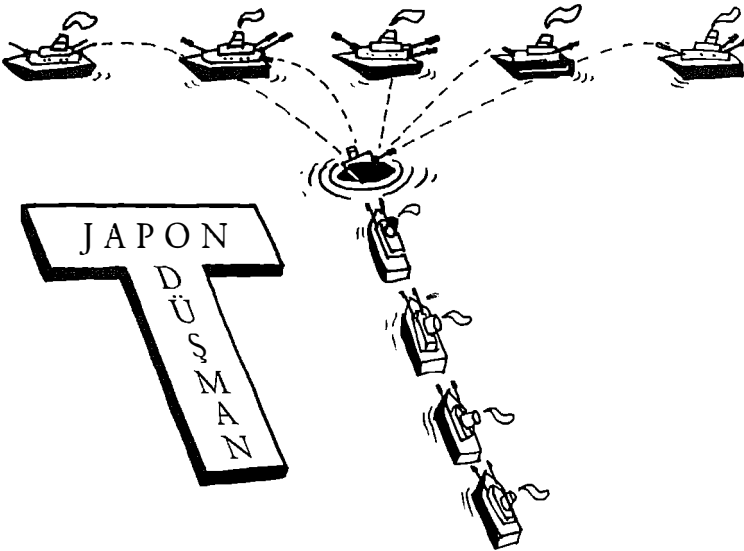
“Haydi, Çin işi, Japon işi... bunlar.” Gizem, birdenbire aydınlanmıştı. Söz, cinlerle filan değil, doğrudan cinsiyetle ilgiliydi. Yelpazelerin de erkek ve dişileri, erkeklere ve hanımlara daha bir uygun olanları, yakışanları vardı.

Beyoğlu’ndaki ünlü “Japon Mağazası”nı ilkönce bu dönemde öğren-

diğimi sanıyorum. Taksim Alanı'ndaki askeri "Resmi Geçit"leri izledikten sonra babam, "Japon Mağazası'na kadar yürümek ister misin?" diye sordardı. Karmaşık bir duyguya kapılır; hem ister hem istemezdim. Nerdeyse "on-yüz bin" çeşit birbirinden güzel oyuncak sergileyen "kocaman" camlar önünde dolanır dururduk. Yıldız Savaş Akademisi'nde öğrenci olan babam çok beğendiğim oyuncakları bilir ama alamazdı. Kimi akrabalarımız, o zamanlar "mika" denilen, plastikten yapılmış beyaz kuğular, turuncu balıklar, mavi bacalı küçük savaş gemileri getirirlerdi. Oyuncakları önce hamam tasında sınaır, sonra hamama götürürdüm: Kurnada yüzdürmek için. İhlamur semtinin mermer dikitleri arasındaki ot bürümüş bakımsız havuzları iyice temizleyip onarmak, Hamidiye Çeşmesi'nin suyu ile doldurmak geçerdi içimden – kuğularımı ve gemilerimi yüzdürmek için. İri gözlü balıklar, o beyaz, kıvrık boyunlu kuğular gerçekten "Japon" muydu? Doğrusu hâlâ bilemiyorum. Ama oyuncaklarımın "Japon Mağazası" denilen "çocuk cenneti"nden geldiklerini düşler ve sanırım bu düşümün gerçek olduğuna inanırdım, inanmak isterdim.

Babam gönlünün çektiğince Japon oyuncacı alamazdı belki ama akademide okuyup öğrendiği Japon (savaş) öykülerini anlatarak gönlümü almaya çalışırdı. En renklisi ya da benim hiç unutamadığım, Japonların "Te" ya da "Ti"ye alma öyküsüydü! Yalın, yaman bir savaş oyunu, bu. (Şekil 01)

Japon denizcileri Tsushima (Coşima) deniz savaşında Çarlık donanmasını "Te"ye almışlar. Birerle kolda yaklaşan savaş gemileri önünde ileri geri bir mekik gibi dokuyarak ve top atışlarını en öndeki gemi üs-

ŞEKİL 01: Japonların "T"ye alma taktiği.

tünde toplayarak çok büyük bir yengi kazanmışlar. Bu oyun, Deniz Savaşları Tarihi'ne “Te-taktiği” diye, denizci diline ve Türk Argosu'na “Te-ye almak” diye geçmiş; karşıtını kesin yenmek ya da saf dışı bırakmak anlamında kullanılagelmiş.

Daha sonraları, “*Savaş*” adlı bol kara dumanlı bir sinema filmi gördüğümü de anımsıyorum. Kahramanı, çekik gözlü bir deniz subayı idi. Yiğitçe savaşıyor, kazanıyor fakat öykünün sonunda nedense yakın bir arkadaşının yardımıyla *harakiri* yapıyor, kendi karnını deşerek canına kıyıyordu. Hiç anlayamamıştım yengi kazanmış bir savaşçının neden canına kıydiğını. İkinci Dünya Savaşı sırasında “*kami-kaze*” (“Tanrı Yeli”) adı verilen gözü pek Japon pilotlarını, uçağı ile düşman gemisine çarpan gönüllü savaşçıları duymuştuk. Doğrusu o savaş tanrılarını da anlayamamıştım. O gençleri ölüme gönderenlerden, yiğitlik örneklerine karşın Japonya'nın savaşı neden yitirdiğini sorup öğrenmek isterdim. Sonra, “*Kuvai Köprüsü*” filmini gördük. Batı kaynaklı yorumda, İngiliz savaş tutsaklarını bir demiryolu köprüsü yapımında zorla çalıştıran, sert ve acımasız Japon kumandanını hiç mi hiç sevememiştim. Bunda sanatçı Alec Guinness'in katkısı neydi, niceydi: Bilemiyorum.

Mimar Frank LL. Wright'ın hayat öyküsünü kendi kaleminden okurken, ünlü sanatçının mesleki gelişmesinde, Japonya'da geçirdiğı zor yılların ne önemli bir yer tuttuğunu görmüştüm. Ama onun Japon sanatına verdiği değer, “*Kuvai Köprüsü*”yle yıkılan düşlerimi onarmaya yetmedi. Uzakdoğu'nun “Anlaşılmaz Japonları” uzunca bir süre, duygu ile ilgi alanımın dışında kaldı.

02. “YEDİ SAMURAY” MI? “KANLI PİRİNÇ” Mİ?

Bir Anadolu kasabasının yazlık sinemasında “Kanlı Pirinç” adlı filmi görünceye değin Japonya'yı sanki unutmuştum. Bu film, yoksul bir çeltik köyünü silahlı eşkıyalara karşı savunan, çullar içinde ama üstün yetenekli “yedi savaşçı”nın unutulmaz öyküsüydü. Yıllar sonra aydım ki gördüğüm “*Kanlı Pirinç*”, dünya sinema tarihinin baş ustaları arasında sayılan KUROSAWA Akira'nın “*Yedi Samuray*”ı idi. Türkiye'de nedense duyulur bir yankısı olmamıştı. Oysa bu savaşçılar, insanı ve onun ruhunu çok iyi tanıyan, onun varlığına değer veren, sorunlarına saygı duyan, çelişkilerini hoşgörüyle karşılayan, yazgısını değiştiren, becerikli, yürekli ve bilge kişilerdi! Yeni öğrendiğim bir Japon özdeyişi bana o filmdeki askerleri anımsatıyor:

Nasake o şiruga makoto no buşi!

(Gerçek savaşçı insan ruhunu okuyan kişidir.)

Sonra 1964 Tokyo Olimpiyatları'nın özel belgeseli geldi. Uluslar ve sporcular madalya kazanmak için yarıştılar. Fakat, gördüğüm üç olimpiyat filmi (Berlin, Roma ve Tokyo) arasında bir yarışma açılsaydı, kişi-

sel oyumu hiç duraksamadan “Tokyo Olimpiyatları” filmine verirdim. Çünkü izlediğim hiçbir belgesel filmde kamera “*İnsan*”a böylesine içten yaklaşmamış, onu öylesine anlayıp yansıtamamıştı!

Eğitim Milli Komisyonumuzun özetle “Japonya’yı örnek almamızı” salık veren (1961) raporunu yine o sıralarda okudum. Fakat hiç inandırıcı bulmadım. Japonya, Japon Mağazası’ndaki yükselen rafları ya da çocukluğumun engin düşlem dünyasını oyuncaklarla dolduran gizemli ülkeydi. Onu inceleyebilir, belki anlamaya bile çalışabilirdik ama örnek almaya hazır değildik – henüz.

03. “KRİZANTEM VE KILIÇ”

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın Türkçeye kazandırdığı *Krizantem ve Kılıç*’ı (Benedict 1966) yayımlandığı yıl okumuştum. Japon İnsanı’nın dünya görüşünü ve kişiliğini kültür antropolojisi açısından inceleyip irdeleyen bu ünlü araştırmayı her ele alışımda çocukluk anılarım yeniden canlanırdı. Öğrencilerime belgesel Japon filmleri gösterdiğim derslerde yine özlerdim Japonya’yı. Özellikle de “Japon Bahçesinin Dört Mevsimi” adlı o güzeller güzeli belgeseli izlerken, düşler kurar; “Yolum bir düşse” derdim. Bir yol Havai’ye kadar gittim ama Batı yolundan. Dünya turunu yapamadım. Havayolu şirketinin konuğu olarak Tokyo’da tek bir gece kalmak önerisi hiç çekici gelmemişti. *İnsan ve Kültürü* yazarken Japon kültürüne yeni ilgiler duydum. Ama bastırdım tutkumu; çünkü gönlümce gideremeyecektim özlemimi. “Belki ileride” diye avundum durdum. Japonya hâlâ bir “düşler ülkesi”ydi benim için.

04. DÜŞLERİ GERÇEKLEŞTİREN BİR ÇAĞRI

Günlerden bir gün, Ankara’daki Japonya Büyükelçiliği’nden evime telefon etmişler. Yeni yayımlanmış bir kitabımın nerede bulunabileceğini sormuşlar. Kitap bulundu, sunuldu. Uzakdoğulu çocukluk aşkım “yüzer bir kuğu mu gönderecek” diye umutlanıyordum ki: Hayır! Tokyo’daki Japonya Vakfı üst yöneticisinden bir mektup. Beni, 1977 Nisan ayı başında Tokyo’da yapılacak bir toplantıya katılmaya ve “Türkiye ile Japonya’nın Kültürel İlişkileri” konusunda bir bildiri vermeye çağırıyor. Yazıp sunduğum tebliğde (Güvenç 1978 a), kırk yıllık derin bir özlemin duygusal izleri vardı sanırım. Eşimle paylaşmıştım gizimi: “Eğer satır aralarını okuyabilirlerse yeni bir çağrı bekleyebiliriz.” Tokyo ve Kiyoto’daki iki haftalık kültür alışverişi oldukça başarılı geçti. Masallardaki gibi ağırlandık. Havaalanına bizi uğurlamaya gelen vakıf görevlisi, gönlümden geçenlerin iyi anlaşıldığını açıkladı:

— “Gübenci San” dedi, “Bu sabah iş arkadaşlarımla görüşüyorduk

da, Japon kültürünü şöyle daha uzunca bir süre yakından ve yerinde incelemek isterseniz, bu dileğinizi pek de öyle gerçekdışı görmediğimizi size söyleyebilirim.”

İşler, işlemler, süratle yürütüldü. Tokyo Havalimanı’ndaki bu veda konuşmasından tam bir yıl bir hafta sonra kendimi yeniden Japonya’da buldum. Alan araştırması yapmak için sunduğum projeyi yeterli gören Japonya Vakfı, bana yedi aylık bir burs vermişti. Bu bursla gittim Japonya’ya.

05. “JAPONYA’YI YAZMAK” AMA NASIL?

Japonya’da araştırma yapmak emelim böyle gerçekleşti ya, aldığım burs yeni bir tutkuya yol açtı: “Japonya’yı yazmak!” Görüp duyduklarımı, gözlem ve izlenimlerimi neden yazmayayım: Yazmak, daha iyi anlamak değil mi? Kalıcı olanlar, yazılıp çizilenler değil mi? Duygularım beni zorluyor, yazmalıyım. Ancak *neyi* ve *nasıl*? Berkes’in (1976) *Asya Mektupları* gibi güncel, günlük izlenimler mi? Evliya Çelebi’nin “gezi anıları” türünde bir şey mi? Sedat Semavi’nin (1935) *Fujiyama’sı* gibi bir aşk ve serüven romanı mı? Yoksa Kadı İbrahim Abdürreşit Efendi’nin (1912) İkinci Meşrutiyet yıllarında kaleme aldığı (*İslam Dünyası ve İslamiyet’in Japonya’da Yayılması* türünden) bir “Pan-İslam Rüyası” mı?

Japon kültürünü yerinde görüp inceleyeceğime göre, olsa olsa, bir “Japon Kültürü” yazabilirdim: Kuşbakışı bir coğrafya, bir tarih-töre özeti, büyük-küçük yerleşmeler, sanatlar-sanatçılar, üretim-tüketim işleri, toplumsal yapı ve kurumlar, eğitim-öğretim süreci, kişilik-karakter yapısı ve ona bağlı ulusal dünya görüşünden oluşan uzunca bir öykü! Japon Kültürü’ne toplu bir bakış! Bilimsel bir tezden çok, herkesin her yerde rahatça bulabileceği, kolayca okuyabileceği bir başvuru kitabına gereksinme var.

Japonya’yı uzaktan uzağa beğenir, kendimize örnek almayı bile öneririz ama aslında Japonları hiç tanımıyoruz. Bugüne değin, önce Rus-Japon (1904-05) savaş öyküsünden başlayarak, Japon yaşamı ve sanatıyla bölük pörçük ilgilendik: *Japon Şiiri* (Akalın 1962), *Masalları* (1968), *Tiyatrosu* (Çolpan 1965), *Kalkınması* (Fethi Naci 1966), *Toprak Reformu* (Balaman 1965), vb. vb. Evet, bütün bunlar yazılmış ve basılmıştı ya; yine de yeterince tanımıyorduk Japonları. “Japon mucizesi” her derde iyi gelen bir reçete gibi önerilip duruyordu: “Japonya, Batı’nın yalnız teknolojisini almış, kendi öz ve saf ruhunu (kültürünü) korumuş” da işte “onun için başarılı olmuş” vb. Oysa, Nobel Yazın Ödülü’ne aday gösterilmiş milliyetçi yazar MİŞİMA Yukio, tümüyle karşı bir görüşle ve “Japonya geleneksel ruhunu, varlığını yitiriyor” gerekçesiyle kendi canına kıymıştı. MİŞİMA aşırı duygusal, romantik bir sağcı, hatta fanatik bir ruh hastası da olabilirdi; ama Bell’in (1973) yerinde sorup soruşturarak saptadığı gibi, en liberal eğilimli Japonlar bile MİŞİMA’nın gerekçesini

pek öyle yabana atılır bulmuyordu. Demek ki Japonya değişmişti, değişiyordu. Bir şeyler olmuş ve oluyordu, Japonya’da.

Türkiye’de yükseköğretimin yabancı dilde ve paralı olması önerisini savunan kimi eğitim uzmanları “Bu işler Japonya’da da böyledir” derlerdi. Paralı olması yarı doğru ama dil konusu tümünden yanlış bir bilgiydi. Yükseköğretim Japonca idi. Hiçbir zaman yabancı dilde yapılmamıştı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerikanlaştırılmak istenen Japon eğitim düzeni bize örnek gösteriliyordu ya; “Japon Toprak Reformu”, üstünde nedense hiç durulmuyordu? Kasıtlı ya da kasıtsız olsun bütün bu yanlışlar ve yanıltmalar ülkemizde rahatça yapılabiliyordu; çünkü biz Türkler, zaten az tanınan Japonya’yı hemen hiç tanı mıyorduk. Türk-Japon dostluk ve kültür derneklerinde verilen *İkebana* (çiçek düzenlemesi) konferansları, magazin basında arada bir çıkan “Tokyo Mektupları” da yaygın yanlışları düzeltmeye, yüzyıllık boşluğu doldurmaya yetmiyor.

Belki “*Ak Zambaklar*” Ülkesi’nde (Finlandiya) gibi bir “*Kiraz Baharları*” Ülkesi (Japonya) yazmak gerekiyor! Asker-sivil öğrencilerimize okutulmak, devrimci ve ülkücü öğretmenlere dağıtılmak üzere. Gerçi arada Nilgün Arıt’ın “*Kiraz Çiçekleri ve Volkanlar Ülkesi*” yayımlanmış ama duyulur bir yankısı olmamış. Öyle bir Japonya yazmalıydım ki hem boşlukları doldursun hem de rahatça okunsun. Batı’da yazılmış, beğenilmiş, üst üste basılmış, dilden dile çevrilmiş, başarısı kanıtlanmış “Japonya” örnekleri vardı. Yayımcılarımız bu yapıtları besbelli biliyorlar ama nedense Türkçeye çevirtmeyi pek düşünmüyorlardı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın *Krizantem ve Kılıç* çevirisi (1966) dışında ciddi bir girişim olmamıştı. Batı’nın Japonya’ya bakış açısı, Batı’nın “Doğu Güneşi” için taktığı renkli gözlükler bize nedense hiç uymuyordu. (Bkz. Allen 1979)

Japonya’ya Türk gözüyle bakmalı, gördüklerimi Türkler için, Türkçe yazmalıydım. Beğenen olursa bu görüntüyü başka dillere de çevirebilirdi. Yürek ve çok emek isteyen bir girişim! Çünkü gelişmiş ülkeler, bugüne değin hep gelişen –Batı’ya yetişmeye, Batılılaşmaya özenen, ekonomik açıdan gelişmemiş– ülkeleri inceleyip yazmışlardı. İngiliz gazeteci Hotham (1972) “*Türkler*”i yazmıştı ama hangi Türk yazarı çıkıp da Batı’nın üç ünlü silahşoruna yaklaşabilmişti? Belki tarihi olayların genel gidişine ters düşen bir karar ama neden olmasın? Denmiş denemiş, başarılı örneği olmadığı için önümüzde, gerçekleşmesi sanki olanak dışı gibi görünen bir düşlem ama, sözün doğrusu, işe başlarken böyle bir “Japonya yazmak” geçiyordu gönlümden.

06. ALAN, ZAMAN VE DİL

Sosyal bilimciler, üzerinde çalıştıkları topluma, araştırdıkları konuya kısaca “alan” derler; belli bir toplumda ya da konuda bilgi toplamak için

yapılan işlere de “alan çalışması”. Araştırma alanım Japonya, binlerce adadan oluşan 100 milyonun üstünde nüfusa sahip kocaman bir ülke! Nereden başlamalı, neresinden yaklaşmalı?

Alandaki çalışma programımı tasarlarken, bol bol gezip dolaşmalı, görüp görüşmeli, tanıyıp konuşmalı diye düşünüyordum. Kıruları, kentleri, ormanları, yanardağları, gölleri, göletleri, balıkçı ve çeltikçi köylerini görmek; yaşlı, çocuk ve gençlerle konuşmak ne iyi olur. İyi olur da hangi dille? Japonca'yı ben bilmem, onlar da çoğunlukla Türkçeyi. Bilenlerle bildiğim dillerde, dil bilmeyenlerle *Kiyûşû* Adası'nın *Kurume* kasabası istasyon lokantasında tanıdığım o olağanüstü zeki çocuğun bana öğrettiği dille –“İNSANCA”– konuştuk. İnanılması zor gelecek ama bir saate yakın süreyle, hiç sıkılmadan, yorulmadan ne güzel anlaştık: O kendi dilinde, ben kendi dilimde konuşarak!

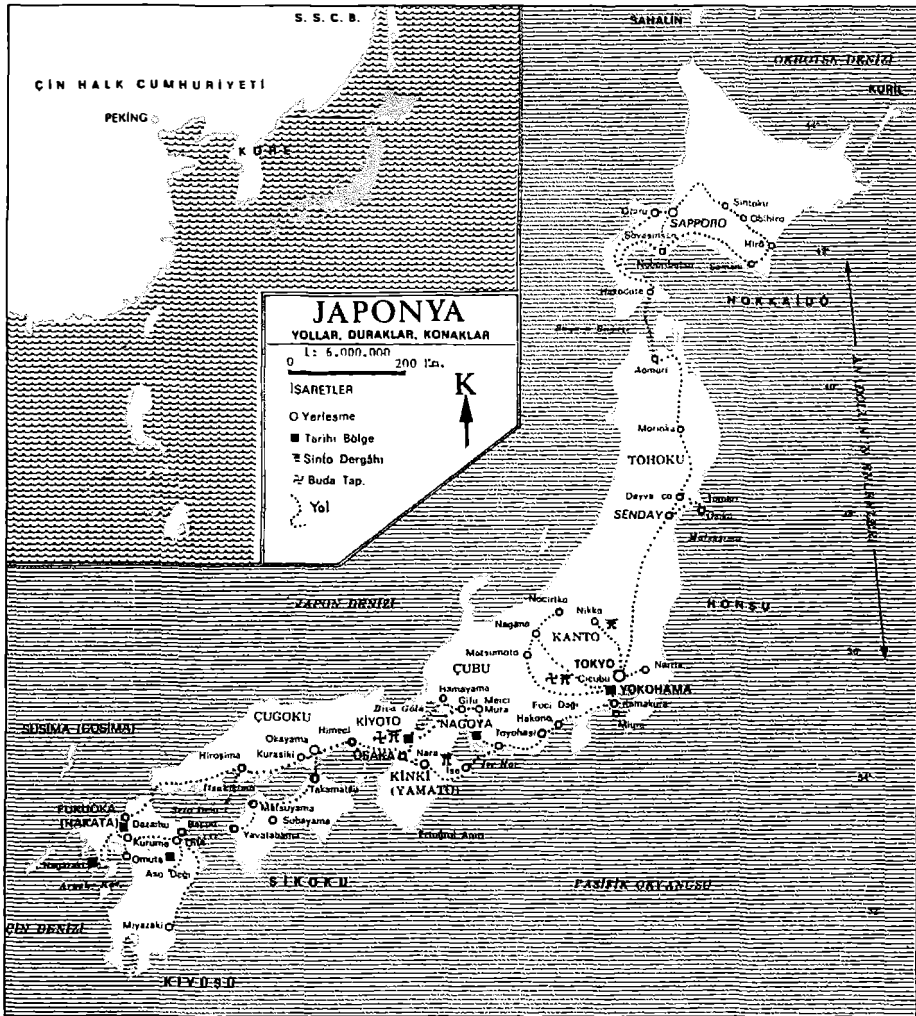
Ülkeyi bir baştan ötekine gidip sonra da geri dönmesine, her istasyonda duran, en yavaş giden, dakika şaşmayan küçük trenlerle dolaştım. *Honşû* (Hondo) adasını yeşil-turuncu renkli elektrikliyle; öteki üç adayı turuncu-beyaz motorlularla boydan boya geçtim iki kez. Japon Adaları'nı tren penceresinden gördüm, hatta Japonları yolculukta tanıdım desem, yeridir. Tanıştık, konuştuk, anlaştık; kimileriyle arkadaş, dost olduk.

Japonya'da uzunca bir süre kalarak “toplumsal değişimin mekâna yansımaları” konusunda eşi az bulunur nitelikte araştırmalar yapmış olan Fransız bilgini Berque (1976:8), şu yaygın söylenceyi aktarır:

“Öyle şaşırtıcı bir ülkedir ki Japonya,
birkaç hafta kalan konuk kitap yazar,
birkaç ay kalan bilim adamı makale tasarlar,
birkaç yıl yaşayan bilge kişi yazma sevdasından kurtulur.”

Süremi kısıtlı yıldırma, uzunluğu ise caydıramadı beni. Parkinson'un ünlü “zaman-iş yasası”na sığındım: “Her iş-güç kendisi için ayrılan zamanda biter.” Zaman azsa iş çabuk biter, zaman çoksa iş uzar gidermiş! Altı ay zamanım vardı alan çalışmamı yapmak için. Elimi çabuk tutup işimi erken bitirdim. İyi işin altı ayda çıkacağını söyleyen biz Türkler için altı ay hiç de az bir zaman değildi.

İlk bakışta Japonlar gül güleç yüzlü, konuksever insanlardır. Siz onlara yaklaşmaya çabaladıkça, onlar sanki kapanıp sizden uzaklaşmaya çalışıyor gibi görünürler. Başka bir deyişle, siz onları anladıkça, onlar sanki daha bir “anlaşılmaz” olurlar. Kendileri de iyi bilir bu yanlarını. Hatta alçakgönüllü davranıp öğrenirler. “Biz Japonları kimseler anlayamaz!” derler. Derler ya yine de bilmek isterler, dünya âlemin Japonlar hakkında neler yazdığını, düşündüğünü. Evet, Japonların belki “anlaşılmaz” yanları vardır; ama kendileri de tam anlamış değildirler, kendilerini. Söylemekten çekinmezler:

HARİTA 06: Araştırmacının Japonya'da alan çalışması.

“Şu yabancılara şaşıyorum / Geliyor, inceliyor, anlıyorlar bizi / Ben, doğrusu, anlayamıyorum kendimizi.” – ŞİNODA Masahiro (Bkz. OZA-Kİ 1978: 13)

Japonlar dünyayı “bizimkiler” ve “yabancılar” olarak ikiye böler, iki bölük olarak algılar. Öyle ki Japon kültürüyle ilgili verilerle bilgiler de ikiye ayrılmıştır: Kendileri için ve yabancılar için olanlar. Kitaplar, dergiler, gazeteler, basın ve haber bültenleri, yabancı dillere çevrilip yayımlanmış anket sonuçları... Bu bolluk içindeki araştırmacı kısa bir deneyimden sonra, seçici olmak gereğini duyar. Çünkü aranan, araştırılan, anlamlı ve değerli olanlar, “Japon ailesi”nin kendisine sakladığı “Japonluk” bilgileridir. İşte, edinilmesi, irdelenmesi ve yorumlanması güç olan

bilgi türü odur. Yıllarca Japonya’da yaşamış, ülkenin dilini, tarihini öğrenmiş olmasına karşın, Japon evine, töresine girememiş, görünmez bir duvardan, kara perdeden yakınan yabancılarla karşılaştım. Denemiş ama aşamamışlardı koruyucu engelleri.

Japonluğa özgü bilgileri elde etmek için Japonya’ya gitmek yetmez. Onlardan biri olmak, biri gibi sayılmak gerekir. Japonya’daki koruyucu meleğimin (talih kuşumun) bu konuda bana doğrusu cömert davrandığını söylemeliyim. Görünmez bir el gibi, gerçek kimliğini saklı tutan o gizemli varlık hiç yanımdan ayrılmadı; yolumun üstündeki tüm engelleri kaldırdı, kapıları içerden açtı, yürekleri açık tuttu. “Niye, nereye?” sorusuyla karşılaşmadan her dilediğim yere ulaştım.

07. GENEL YAKLAŞIM: YÖNTEM VE TEKNİKLER

Bu kitapta kullandığım çoğu bilgileri, o güçlü iradenin sağladığı “katılma yoluyla doğrudan gözlem” adı verilen bir teknikle topladım (Bkz. Güvenç 1979’a: 148-9). Gözlem, en yalın tanımıyla, araştırmacının kendi duyu organlarını araç gibi kullanarak, günlük yaşamdan bilgi toplamasıdır. Gözlemci, tanık olduğu olayları, görüp duyduklarını, anlamlı, benzerlik ve ayrımları günü gününe, sıcaklığına not defterine geçirir. Her fırsatta her molada yazabildiğince yazar. Alan çalışmalarım sırasında 12 defter dolusu gözlem notu tutmuşum. Basılı-yazılı malzemeden kesip seçtiklerim –gazeteler, programlar, bilet ve belge niteliğindeki çeşitli malzeme– sekiz dosya tuttu! Üç bini aşkın fotoğraf ve yaklaşık 20-25 saatlik ses ve söz kaydı, gözlemlerimi bütünlüyor. O derece çalışan bir gözlemci görünmüşüm ki Japonlara, bana arkamdan (*kôkişin-no katamari*) “Meraklı Bey” ya da “Merak küpü” adını takmışlar, iyi de yakıştırmışlar hani!

Japonya gibi bir ülkede günlük yaşamın her olayına katılmak, her sahnesine tanık olmak mümkün değildi, kuşkusuz. Yetişip ulaşamadığım yer ve durumlarda, yazılı ve sözlü bilgi kaynaklarından, özellikle de Ulusal-Radyo-TV kurumu *NHK*’nin eğitim kanalından bolca yararlandım. Uluslararası Kültür Evi’ndeki, Japonya Vakfı’nın Japon Etütleri Merkezi’ndeki kültür, sanat ve halkbilim belgesellerini kaçırmamaya çalıştım, bu kurumların yabancı araştırmacılara sunduğu çoğu olanaklardan yararlanmaya çalıştım.

08. BİLGİ VE HABER KAYNAKLARIM: REHBERLERİM

Japonya’nın kültür tarihini, etnolojisini ve beşeri coğrafyasını özetleyebilmek için yazılı kaynaklara da başvurdum. Yararlandığım kaynakları metinde ve ayrıca içinde belirttim: (Berkes 1976: 226) gibi! Ayrıca, kaynaklarımın yazar adına göre *abeceli* bir dökümünü kitabın sonuna ekledim.

Çalışma süremi yaklaşık üçte-ikisini Tokyo ve çevresinde, üçte birini Tokyo dışındaki değişik ve yöresel alanlarda geçirdim. İnceleme ve araştırmalarım sırasında beni alana çıkaran, orada yönlendiren, ek bilgi ve yanıtlarıyla bana alanı tanıtan çok değerli dostlarım ve rehberlerim oldu. Kimi belki görevli, ama çoğu gönüllü gibiydi!..

Alandaki çalışmalarım boyunca, ziyaretlerimi önceden düzenleyen, inceleme gezilerime katılan, gereğinde çeviri görevini üstlenen, sorularımı yanıtlayan, gözlemlerimin doğruluğunu tartışan, geçerliğini irdeleyen, güvenilirliğini yorumlayan bilgi kaynaklarım, danışman, öğretmen ve yakın dostlarım oldu. Söz Başında kendilerine duyduğum derin şükran borcumun gereğini yerine getirmeye çalışmıştım. Burada yeniden belirtmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

09. AÇIKLAMALAR

Alanda topladığım bilgileri, genellikle, yer-zaman ve kaynak belirterek kullanmaya özen gösterdim. Yazılı ve sözlü kaynaklarımı –dipnot yerine– metin içinde, yeri geldikçe açıklamaya çalıştım.

Sahada tuttuğum notları, önemli sayılabilecek canlı “olay örnekleri”yle desteklemek, seyrek görülen –ama yaşanmış, nesnel ve gerçek– “tek olay”larla renklendirmek istedim. Ne var ki “olay örneği” ile “tek bir olay” arasında önemli bir ayırım görüyorum. Az ya da tek kaynaklı, yaygınlık ve evrenselliğinden emin olamadığım olayları –sosyal bilimlerde “case” karşılığında kullanılan “örnek olay” yerine– “Kutu” başlığı altında verdim. Ancak, birkaç kez tanık olduğum, başka kaynaklarda da, rastladığım, öteki gözlemcilerce doğrulanmış olayları “olay örneği” olarak metin içinde kullandım. Bu ayırımı yaparken ünlü bir Japon atasözüne dayandım:

Nido aru koto va sando aru.
(İki kez olanlar üç de olur.)

Hemen yukarıdaki atasözünün yazılışında görüldüğü gibi, Japonca söz ve sözcüklerin yazılması önemli bir ilke kararını gerektiriyordu. Çünkü Japon dilinin 3-4 türlü yazısı vardır. Önce, kitabın kapağında görülen ve Çince alınıp Japoncaya uyarlanmış bir “*Kanci*” (*Hanca*) yazısı var. Bir tür *hiyeroglif* (resimyazı) olan *Kanci*, zamanla gelişerek fikir ve kavram simgelerine (*idiyogram*) dönüşmüş. Bu özgün, zengin ve karmaşık yazıdan basitleştirilmiş “*Katakana*” ve “*Hiragana*” adı verilen sesçil (fonetik) heceleme sistemleri de vardır. Basitleştirilmiş olan bu yazının okunması (öğrenilmesi) uzun zaman alır. Japon dilinin *Latin* ya da *Romen* alfabesiyle alafranga yazılıp okunması (*Romaci* alfabesi) mümkün görülmüş –hatta ciddi olarak düşünülmüşse– de henüz res-

men benimsenmemiştir. Ancak Japonlar, sözlük hazırlamak, Japonca öğrenenlere yardımcı olmak, Japon dilinin yabancı dillerle ilişkilerini düzenlemek vb amaçlarla, söz ve sözcüklerinin *Romen* (Latin) alfabesiyle yazılışını belli kurallara (ya da düzene) bağlamaya çalışmışlardır. “*Kunreişiki*” (yazı tüzüğü) ilkeleri adı verilen bu yazının ünlüleri İtalyancadan alınmıştır ve rümüyle Türkçede olduğu gibi okunur. Yazılış ve okunuşları Türkçeye benzemeyen ünsüzler, Tablo 09-1’de gösterilmiştir:

TABLO 09-1
TÜRKÇEYE BENZEMEYEN JAPONCA ÜNSÜZLER

<i>Alafranga Japoncası</i>		<i>Alafranga Türkçesi</i>
ch	yerine	ç
sh	yerine	ş
ts	yerine	su
j	yerine	c
w	yerine	v
y	yerine	iy

Türk okuyucusuna kolaylık olmak üzere, yazılış ve okunuşları Türkçeye benzemeyen Tablo’daki altı sesi alafranga Japonca (*Kunreişiki*) ile değil de Türk *Abecesiyle* yazdım. Bu tür yazmanın tek güçlüğü, özel adlarda karşımıza çıkıyor: Bir kitap yazarının, kurumun, kentin, kişi adının doğru yazılışı hangisidir? Okuyucuya kolaylık olmak üzere çok basit bir kural önermek isterim. Bu kitapta Türkçeleştirilmiş bulunan özel adların resmi (doğru) Japoncasını yazmak için Tablo 09-2’deki değiştirmeleri yapmak *genellikle* yeterli olacaktır:

TABLO 09-2
TÜRKÇE YAZIMDAN DOĞRU JAPONCAYA

<i>Türkçeleşmiş Japon Adlarındaki</i>		<i>Resmi Japonca Yazılışı</i>
c	yerine	j
ç	yerine	ch
su	yerine	tsu
ş	yerine	sh
v	yerine	w
iy	yerine	y

Japon dilinin bir sesçil özelliği de uzun ve çift seslilerin çokça kullanılmasıdır. Bu tür uzun seslileri, uzatma işaretiyle belirtmeye çalıştım: â, ê, î, ô, û gibi. Uzatmalı bir ünlü yaklaşık iki ünlüye denktir: ô = o + o! gibi.

Ancak bazı Japonca sözlerde, uzun ünlü yerine çift ünlü varsa, bu tür sözcükler, düzeltme (uzatma) imi (^) yerine, çift ünlü olarak da yazılmıştır: “o’o” gibi.

Çengel imi (§), ara başlıkları ve belli başlı paragrafları ayırmak için kullanılmış, metindeki göndermelerin (yollamaların) kolayca bulunması için, tek numaralı sayfa başlıklarında ayrıca gösterilmiştir.

YAYINLAR SORUNLAR

“ŞU ANLAŞILMAZ JAPONLAR!”

-
- BİR SÖYLENCELER ALANI
 - YAZILI KAYNAK BOLLUĞU: ÇELİŞİK YARGILAR
 - “BİLİMSEL” BULGULAR
 - “ŞU ANLAŞILMAZ JAPONLAR!”
 - YANITLANACAK ANA SORUNLAR
 - “FEODALİTE VE DOĞA” SORUNU
 - DİN SORUNU
 - “TOPLUM MU, TOPLULUK MU?” SORUNU
 - ULUSAL KARAKTER VE KİŞİLİK
 - DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER
-

İnsanca şeyler bana hiç yabancı gelmiyor.

– TERENCE

Bu kitap, Japon kültürüne bir bütün olarak bakmaya çalışan ilk Türkçe denemedir. Bu niteliğiyle bir “Japon araştırması” sayılabilir. Geleneğe uyarak, yeni bir alana ilk kez girerken, daha önce yapılmış, yazılmış ve tartışılmış konulara değinilmiş, bunların kısa özeti sunulmuş, ayrıca, üzerinde durulan ve yanıtlanmasına çalışılan temel bazı sorunlar aşağıda açıklanmıştır. Denemenin, “Japon Araştırmaları” alanına yeni “bir katkı” sayılıp sayılmaması, besbelli, üzerinde durulan ana sorunların güncelliğine, geçerliğine ve verilen yanıtların güvenilirliğine bağlı kalacaktır.

10. BİR SÖYLENCER ALANI

Japonya çağdaş bir ülkedir. Ancak her bilinmeyen, anlaşılmayan konuda görüldüğü gibi, Japonya üstüne bilgilerimiz, büyük ölçüde, söylence (*efsane*) ve inancalardan oluşmaktadır. İnanç deyip geçmemeli. İnsanoğlunun doğru denen her şeye inanıp inanmadığı bilinmiyor. Ne var ki insan, genellikle nesnel doğrulara değil de doğru olmasını dilediği şeylere inanır. Öyle ki onun arayıp durduğu “hakikat” zaten inandıklarında saklıdır.

KUTU 10

KİMLİK ARAYAN ULUS!

“Dünyayı kendilerine hayran bırakan ama sevilmeyen, bilim ve teknolojiyi gerçek bir sanat, ticareti ise din yapabilen bu insanlar da kim?”

Time Dergisi (Ağustos 1983)

Ozanımız Attilâ İlhan *Hangi Batı: Anılar ve Acılar* adlı denemesinde yaygın bir inancımızı ve söylenceyi şöyle dile getiriyor:

Oysa elin Japon'u çıkmış, *hiçbir şeyini değiştirmeden*, sadece ekonomik ve teknolojik gelişme sürecini kendi yapısında yaratarak Batı düzeyini yakalamış, dibini kurcalayan yok!.. Adamlar Japon gibi yazıyor, Japon gibi yaşıyor, Japon gibi ölüyorlar ama Batı'yı geçiyorlar. Japon'un yaptığını biz yapamamışız... (İlhan 1976: 19)

“Hiçbir şeyini *değiştirmeden* Batı düzeyine ulaşmak” akla pek yatkın bir sav gibi gözüküyor; ama her yaygın inancın “bilimsel” bir kaynağı vardır, aranırsa bulunur. Sözgelisi, tarihçi Niyazi Berkes de *Asya Mektupları* adlı gezi izlenimlerinde, Japonca için şunları yazıyordu:

Müslümanların her yerde benimsediği görüş şu idi: Şarklılıklarını ve dinlerini, geleneklerini *hiç değiştirmedikleri* halde Batı medeniyetinin yalnız işe yarar yanlarını alarak Batı uluslarının seviyesine çıkan hatta onu aşan bir ülke oluş... (Berkes 1976: 251-2)

Japonların dinlerini, törelerini ya da “hiçbir şeylerini değiştirmeden geliştikleri ve Batı toplumları düzeyine ulaştıkları” yargısı gerçek mi? Bilimsel verilerle kanıtlanıp savunulabilir mi? Bu konuda, bilim adamı Berkes yazar Berkes'in yardım çağrısına koşar:

[Ancak] Japonlar hakkında kesin bir yargıya varabilmek için bu ülkede daha uzun zaman kalmak, daha çok okumak gerekiyor. (Berkes 1976: 256) [Çünkü] Japon ruhu bazen vahşete dönüyor, bazen dünyanın en yüce sanatlarını yaratıyor. (Berkes 1976: 255) Japonya konusu bu mektupların çerçevesine girecek gibi değil. Sana sadece bizdeki kimi efsanelerin asılsızlığını anlatmak için yazdım. (Berkes 1976: 293)

Daha uzun süreler kalıp daha çok okuyunca Japonya konusunda kesin yargıya varmak şöyle dursun, yerleşmiş kanılar bile sarsılabilir. Sözgelisi, tanınmış Japon bilim adamlarının katıldığı bir açık oturumun tutanaklarında, “Japonların herhangi bir dini yoktur” (AJS 1977: 18) gözlemi yapılmış ve bu şaşırtıcı yargıya bilim dünyasından duyulur bir tepki gelmemiştir. Tersine, bu yargıyı destekleyen örnekler verilmiştir: “Yaşlı bir tanıdığım iki yıl kadar ve ölmezden biraz önce Hristiyan olmuştu. Kendisinden gerekçe soranlara, Hristiyan cenaze törenlerinin daha yalın olduğunu söyledi.” (AJS 1977: 19). Güçlükler hemen beliriyor: Dini yok ki değişsin; öte yandan, belki yok ama değişiyor, değiştirebiliyor. Oturuma katılan kültür tarihçisi Profesör NAKANE Çie, tar-

tışmayı tarihi bir gerçekle destekler: [zaten] “Budizmin [Japonya’da] o kadar hızlı yayılmış olmasının ana nedenlerinden biri de cenazeyi [daha] kolay, iyi kaldırmayı değil miydi?” Yani, Japonlar cenaze kaldırma kolaylığı yüzünden mi Budist oldular? “Hayır” diyor NAKANE, “Ama Budizmi Japonlaştırdılar.” Japon aydınların ve yazarların ortak kanısına göre, Japon kültürünün en temel özellikleri, Japon olmayanlara anlaması güç gelen bu tür konulardır.

Osaka’daki Ulusal Etnoloji Müzesi’nin Kurucu Müdürü Profesör UMESAO Tadao, ülkesi ve insanları için yeri sırası geldikçe şu benzetmeyi yaparmış:

Japonya, balinaya benzer: Denizde yaşar ama balık değildir; balığa benzer ama memelidir. (Dr. MAEDA Yôichi’nin, yazara sözlü aktarması, Mayıs 1978)

11. YAZILI KAYNAK BOLLUĞU: ÇELİŞİK YARGILAR

Bazı söylencelerin yazılı, basılı olması onların “söylence” niteliğini değiştirmiyor. Ünlü bir işadamı ve sanatsever olan İDEMİTSU Sazô, “Ölmez –ya da ölümsüz– Japonya” adlı kitabında şöyle der:

Çağdaş dünyamızda her şeyin –eğitimin, yönetimin ve iş hayatının– tümünden güzel olduğu tek bir ülke yok; ama Japonya böyle [ideal] bir ülkeye en çok yaklaşmış bir toplum sayılabilir. (İDEMİTSU 1978: 170)

Söylencelerin evrensel yaygınlığı ve yenilmez gücü karşısında öteki yazılı kaynaklara –birbiriyle çelişmeyen– bulgulara ve yargılara başvurmak gerekiyor. Ancak bu arada, “Türk ve Japon kültürlerinin bazı geleneksel benzerlikleri” üzerinde yazanlar, aile ilişkilerindeki ve törelerdeki değişme ve gelişmelerin paralelliği üzerinde duran gözlemcilerimiz olmuştur. (Bkz. Erdentuğ 1977: 194-99)

Öte yandan, “Maskesi Düşürülmüş Japonya” adlı sert özeleştiri yazan diplomat (KAVASAKİ İçiro 1976), Japonya’nın o denli güzel olmayan öteki yüzünü de dünyaya gösterdiği için, Japon Dışişleri Bakanlığı’nca uyarılmış, kınanmış mıdır? Gerçek bilinmiyor. Ama açık sözlülük ya da açık yüreklilik gibi diplomasi geleneğinde pek yeri olmayan bir günah işlemiş sayılan KAVASAKİ’nin şimdi Japonya dışında yaşadığı gerçektir. İşte bu nedenledir ki söylence ve inançlarla açıkça çatışmayan çalışmalara da bakmak gerekiyor.

Çağdaş Japon araştırmaları, Batı’ya karşı sınımsız kapanmış olan geleneksel MİKADO ülkesinin limanları ABD Deniz Kuvvetleri’nden Ko-

modor Perry tarafından zorlanıp açıldıktan sonra, XIX. yy'ın ikinci yarısında başlamıştır. Bu tarihi serüvenin öncüleri arasında, Basil Hall Chamberlain, Karl Florenz ve Ernest Fenollosa gibi saygıdeğer akademisyenler; Satow, Aston, Charles Eliot ve Sir George Sansom gibi ünlü “amatörler” vardır. Chamberlain'ın (1977, öncesi 1904) Japon araştırmaları ve Japon hayatı üzerindeki yazıları, Fenollosa'nın (1967) Japon Sanatı ve Sansom'un (1931) Japon Kültür Tarihi üzerindeki kitapları, Japonya ile ilgilenen her araştırmacının sık sık başvurduğu, el altında tuttuğu ana kaynaklardır.

Fransızlar da ilgisiz kalamamışlar bu serüvene. Peder Papinot'un yazdığı (1910, 1980) “Japonya'nın Tarih ve Coğrafya Sözlüğü” hâlâ anıtsal bir derleme sayılmaktadır. Son Osmanlı dönemi üzerindeki *Aziyade* (1879), *Bir Sipahinin Romanı* (1881) ve *İzlanda Balıkçısı* eserleriyle tanıdığımız denizci Pierre Loti, *Madame Chrysanthème* (1887) romanıyla Japonya'ya da el atmış. Gerçi yazar Loti, Japonları da pek doğru dürüst anlamamış ama bol bol yazmış, uzun uzun anlatmış, haklı haksız eleştirmiş.

Bütün bu akademisyenler ve amatör yazarlar arasında, çağdaşlaşan–değişen– Japonya'yı en iyi anlayan ve en çok tutan Lafcadio Hearn olmuş. Yarı İngiliz, yarı Yunanlı bir göçmen olan Hearn, “Bilinmeyen Japonya'dan Yalın İzlenimler” adlı kitabıyla tanınıyor ve seviliyor. Yazar Hearn, öylesine sevmiş ki Japonya'yı orada evlenmiş, yerleşmiş Japon olmuş. Çoğu yabancının hiç denemeyeceği bir işi başarmış.

Batı Dünyası'nın Japonya'ya gösterdiği ilgi, Osmanlıları da harekete geçirmiş. *Ertuğrul* gemisinin gönderilmesiyle başlayan diplomatik ilişkiler, *Ertuğrul*'u bekleyen acıklı sonun duygusal anılarıyla beslenmiş, güçlenmiş, 1904-5 Rus-Japon Savaşı'nın Japon yengisiyle bitmesi üzerine doruğa varmış (Bkz. T.C. Tokyo Büyükelçiliği'nin *Ertuğrul* Hatırası yayını, 1937). Bu savaş ve yengiden sonra, Kadı Abdürreşit İbrahim Efendi'nin (1912) “*İslam Dünyası ve İslamiyet'in Japonya'da Yayılması*” başlığını taşıyan bir incelemesi yayımlanmış. Rus-Japon (1904-5) Savaşı'na bir gözlemci olarak katılan (katılmış gibi yazan) Pertev Demirhan (sonradan general), Japonların askeri, ulusal ve asıl [moral] gücü konularında bir dizi inceleme bırakmıştır.

Japonya, Japon kültürü, tarihi ve insanı konusundaki araştırma ve yayınların sayısında son yıllarda öylesine hızlı bir artış olmuştur ki 1969 yılı Mart ayında Japonya'daki *Keidanren* Kütüphanesi'ndeki tam *bin* kitaplık bir sergi açılmış. Seçilmiş kitapların sayım dökümü, Japon araştırmalarındaki büyük patlamanın dolaylı bir göstergesi sayılabilir. (Tablo 11)

TABLO 11
JAPON ARAŞTIRMALARINDA ARTIŞLAR

<i>Basıldığı Dönem ve Yer</i>	<i>Kitap Sayısı</i>
İkinci Dünya Savaşı’ndan önce basılmış	100
Japonya dışındaki ülkelerde basılmış	200
İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra basılmış	700
Kütüphanedeki toplam kitap sayısı	1000

Kaynak: JFN, VII, 1, 1979 (Nisan-Mayıs): 13.

Adı geçen kütüphanenin seçim işinde son derece titiz davrandığı söylenebilir. Çünkü, gınaşırı yeni bir kitabın (ya da çevirinin) yayımlandığı ve yeni yayınlarla ilgili kitap özetlerinin verildiği bir ülkede, yıllık yabancı yayın sayısının 500’ün üstünde olduğu rahatça söylenebilir. Seward (1971) ve OZAKİ (1978: 16), yalnız İngiliz dilindeki “40 bin eser”den söz ederler ki hiçbir ölümünün tek başına el atamayacağı çapta bir kitaplıktır. (Bkz. TJJ 1978 ve 1980)

Böylesine zengin ve verimli bir yayın alanını değil yakından tek tek incelemek, uzaktan izlemek bile zor! Doğrusu izlenemiyor da. Japonya’yı incelemeye çalışanların ortak kanısı o ki yoğun ilgi ve kaynak bolluğu yanında yaygın bir karmaşa da var. Her yan ve yönden o kadar değişik yorumlar geliyor, öylesine çelişik gözlem ve karşıt görüşler duyuluyor ki, Japonlar belki biraz da bu yüzden “akıl ermez” ya da “anlaşılmaz” yaratıklar oluyor. Bu durumda hiç olmazsa “bilimsel” yayın ve bulgulara yönelmek gereği duyuluyor. Acaba onlar ne diyor?

12. “BİLİMSEL” BULGULAR

Bilim adamlarınca ileri sürülmüş, yazılmış; bilimsel bir dergide yayımlanmış verileri, “bilimsel” yani “doğru” ya da “nesnel”, “gerçek”; doğruluğu kanıtlanmış yani “güvenilir” saymak eğilimi yaygındır. Oysa, her bilimsel araştırmada rastlanan her önerme, her zaman geçerli değildir. Geçerli olup olmadığı irdelenecek önermeler yanında, güvenilirliği henüz kanıtlanamamış olanlar bulunabilir. Bu yüzden, sosyal bilimciler, ancak doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanmış, kanıtlanabilir türden veriler üzerinde çalışırlar. Genellikle bunlar, dar kapsamlı, sınırlılık-geçerlik koşulları önceden belirlenmiş çalışmalardır. Ancak bilimsel verileri bir araya toplayınca, konunun çekiciliği, okunabilirliği zedeleniyor. Japon asıllı Profesör Harumi BEFU (1973), Japon kültürü konusunda tümüyle bilimsel verilere dayalı bir “antropolojik giriş” yazmıştır. Kuşkusuz bu eser, pek çok konuda yararlı ve güvenilir bilgilerle dolu, saygın bir kaynaktır. Ancak, o da beklenen doyumu sağlamıyor, hatta bazı konuların açılmadığı, kimi duyarlı so-

runların üzerine yeterince gidilmediği izlenimini veriyor. Bilimdeki bu güçlük, araştırmacıyı ve okuyucuyu bilimsel kaynaklardan sanatsal kaynaklara (yazına, şiire, resme vb.) doğru sürüklüyor. Bazen yalın bir özdeyişte, bir atasözünde, bir şiir ve öyküde en evrensel gerçekler bulunabiliyor. Bu yüzden antropolojik alan araştırmalarının salt bilimsel yapıtlarla özgür sanat yapıtları arasında bir yerde yapılması gereği bile savunulabilir. (Bkz. Koestler 1964: 334, Güvenç 1991: 73)

Gorer (1943) ve LaBarre (1945) İkinci Dünya Savaşı içinde yayımlanmış iki ayrı incelemede, Japon toplumunun ve insanının kendine özgü (ulusal) karakteri konusunda, ortak bazı yargılara varmışlardır. Araştırmacılara göre Japon toplumu ve insanında duruma ve koşullara göre birbiriyle çelişik üç türlü davranış kalıbı (özelligi) görülebilir, öyle ki Japonlar, kimi durumlarda:

- (1) Duyarlı bir yakınlık, yumuşaklık, hoşgörü ve anlayış gösterirler (sözgelişi iş ilişkilerinde);
- (2) Aşırı bir düzen, kuralcılık ve töreye bağlılık gösterirler (aile ilişkilerinde);
- (3) Fanatizme varan bir aşırılık, acı çekmekten ya da acı çektirmekten sanki zevk alan bir küstahlık, sertlik ve kabalık eğilimi gösterirler (yarışta ve savaşta).

İnsan bilimci Benedict (1966), Türkçeye de çevrilmiş bulunan dünyaca ünlü araştırmasında, Gorer ve LaBarre’ın çoğu bulgularını doğrulamış; Japon insanının temel kişilik yapısında görülen çelişki ve çatışmaları, bebek bakımı ve çocuğun erken eğitimi sırasında ana-babanın ödün vermeyen, özverili fakat hoşgörüsüz tutumuyla açıklamıştı.

Japon bilim adamları arasında, Batı’nın psikolojik ağırlıklı gözlemcilerinin yargılarını genellikle benimseyenlerin (Bkz. DOİ Yakeo 1976) yanı sıra Japon kişiliğindeki aşırılığı, zorbalığı, fanatizmi Japon milliyetçiliğine bağlayanlar vardır. Örnek olarak TSUNEO İda (1977), Japon fanatizmini, “Japonların Batı’ya yetişme tutkusuyla” açıklar. “Bu aşırı tutku olmasaydı, Japon kalkınması gerçekleşmezdi” der.

13. “ŞU ANLAŞILMAZ JAPONLAR!”

“Anlaşılmaz Japon” deyimi, büyük bir olasılıkla önce Batılılarca önerilmiş ama Japonlarca da sevilip benimsenmiş bir sözdür. Burada, küçültücü ya da eleştirici bir bağlamda değil de konunun güçlüğünü ve karmaşıklığını göstermek amacıyla kullanılmaktadır. “Anlaşılmaz Japonlar” deyiminin kaynakları oldukça eskilere, derinlere uzanır. Batılı yazarların Japonya üstüne gözlemlerinden seçilmiş örnekler (ve benzerleri için Bkz. Chamberlain 1977: 251-60):

- (1) Alman Asya Araştırmaları Derneği’nin Tutanakları’na göre: “Si-

- nir sistemleri Avrupalılardan daha az gergin (gevşek) olan Japonlar, ağrıya sızıya daha kolay dayanır, ölüme hiç aldırmazlarmış.”
- (2) Japonya’da sadece üç ay kalmış bir Fransız soylusunun kitabında, “Japon [insanı] zeki değildir” deniyormuş.
 - (3) Sir Rutherford Alcock, Japon yaratıcılığını övüp göklere çıkaran bir yazısında, “En yalın araçlarla, en az para, zaman ve emekle en büyük sonuçlara ulaşabiliyorlar... Ancak bir yerde [sanki] bir yanlışlık var: Dünyanın en güzel ve en verimli ülkelerinden birisi olan Japonya’da [nedense] çiçeklerin kokusu, kuşların sesi, meyve ve sebzelerin tadı yok!”
 - (4) Yazın tarihçisi Aston, “Japonlar yalnızca ödünç alma ile yetinmezler. Sanatta, siyasal kurumlarda ve din hayatında dışardan alıp uyarladıklarını büyük ölçüde değiştirip geliştirirler ve üzerine ulusal bilincin (aklın) damgasını basarlar.”
 - (5) “Japonlar” adlı bir incelemesinde Japonlarla ilgili ileri geri söylentileri, yakıştırmaları değerlendirip eleştirmeye çalışan Peder Munzger, görünüşte savunduğu Japonlar konusunda şu ek yargılara da varıyor: “Büyük yetenek fakat küçük deha!” Ve de “Ahlaklı ama dindar değillerdir!”
 - (6) *Spectator* (5 Aralık 1896) dergisine gönderilmiş bir makalede, “Japonlar her türlü öğretiye açıktır ama öğrendikleri pek derine işlemez. En dikkati çeken nitelikleri erken yaşta olgunlaşmalarıdır; ancak algılama yetenekleri yargılama güçlerinden daha yüksektir” deniyor.
 - (7) Peder Gulick, “Japonların Evrimi” adlı görece nesnel inceleme-
sinde şöyle diyor: “Japonlar, gözlem, değerlendirme ve öykünme yeteneklerinin ulusal gücüyle [ancak] Batı’nın [kültürel] saldırısına karşı koymayı başarmışlardır.”
 - (8) Yabancı bir diplomatın kızı olarak, Japon adalarında tuttuğu gezi güncelerini sonradan yayımlayan Bayan Bishop, “Dünyadaki en çirkin ve en tatlı insanları olarak etkiliyorlar beni; ayrıca da ne temiz ve ne yaratıcı varlıklar!” diyor.
 - (9) Son bir örnek olarak, sanat eleştirmeni Alfred East’in çarpıcı söz oyunu “Japon Sanatı büyük işlerde küçük, [ancak] küçük işlerde büyüktür.” Bu tekerlemeyi hâlâ Japonlara ve tüm Japon kültürüne genelleyenler vardır.

Batılı gözlemcilerin, yorumcuların Japonlarla ilgili bu tür yargıları, (a) ya doğru ya yanlış, (b) hem doğru hem yanlış ve (c) ne doğru ne de yanlış olabilir. Bu araştırma boyunca böyle yargıların geçerliği ve güvenilirliği irdelenecektir. Ancak yolun en başında denebilir ki Japonya’nın yüzyıllık başarılı gelişme serüveninin (YOŞİDA 1963) ilk yarısında yapılmış gözlemler, Japonların işine “akıl ermez” diyen Batılı’nın aslında, küçük

Japonların karmaşık dünyasına kendisinin pek akıl erdiremediğini yansıtır olabilir. Gerçekten de, “üzerinde Güneş batmayan” Britanya İmparatorluğu temsilcilerinin, kendilerini tüm ulusların üstünde gören Almanların ya da uygarlık yolculuğunun değişmez bayrak taşıyıcısı olduğuna inanan Fransızların, Batılı’ya hiç benzemeyen bu Doğu insanlarını daha nesnel biçimde değerlendirmesi beklenemezdi. Çünkü XIX. yy’ın tekelci Batı düşüncesi, geri kalmış dünyayı hem küçük görüyor hem de bencilce eleştiriyordu: “Bana benziyorsa neden uygar değil? – benim gibi. Bana benzemiyorsa, neden – hangi hakla – uygarlaşmaya kalkıyor?”

Japonya’nın asıl suçu, belki de bir ırk, toplum ve kültür olarak Batı’ya hiç benzememesiydi. Batı’ya benzememesine karşın, Batı gibi güçlü, kuvvetli olmaya kalkması, dünyada neler döndüğünü anlamaya başlıyor olmasıydı.

14. YANITLANMASINA ÇALIŞILACAK SORUNLAR

Her toplumsal araştırmanın bir sorunsalı, yani inceleyip yanıtlamayı tasarladığı bir dizi sorunu vardır – ya da olmalıdır. Bu denemenin de üzerinde duracağı temel sorular var, besbelli. Önce bir varsayım: Ne kadar değişik ya da “anlaşılmaz” gibi görünse de Japon toplumu bir insan topluluğu ve insanca bir olgudur. Ve insanca olan hiçbir şey –Terence’in binlerce yıl önceden bize seslendiği gibi– insana yabancı olamaz, kalamaz. Öyleyse, şu “akıl ermez” Japonların bazı işlerine akıl erdirmek ve Japon kültürüne ilişkin bazı temel sorunları irdeleyip yanıtlamak olanağı vardır.

Bir yandan Japon kültür tarihinin belli başlı noktaları üzerinde durulurken, denemede şu temel sorunların yanıtı aranmaktadır: (1) “Feodalite ve Doğa tutkusu” sorunu; (2) “Şintô İnançları ve Din” sorunu; (3) “Japonya’nın bir toplum mu, yoksa topluluk (cemaat) mı olduğu” sorunu; (4) “Toplumsal Karakter ve Kişilik Özellikleri” sorunu; (5) Japon kültüründe “Değişen ve Değişmeyen (süreklilikler)’ler” sorunu, vb gibi.

Bu temel sorunlar aşağıda biraz daha ayrıntılı olarak açıklanıp sınırlanmaktadır.

15. “FEODALİTE VE DOĞA” SORUNU

Japonya’da araştırma yapan gözlemcilerin dikkatini çeken değişimlerden biri de gerek bilimsel yayınlarda gerekse günlük basın yayın ortamında, Batı “tarih tezi”nin hemen tartışmasız biçimde benimsenmiş olmasıdır. Aydınlar, kimi hocalar ve öğrenciler, yakınılan, eleştirilen çoğu sosyal kültürel niteliklerin “Feodalite”den kalma bir “tortu” olduğunu söylerler. Sözel geliş, erkeğin kadına üstünlüğü, büyüğün küçüğe egemen-

liği, yetkiye boyun eğme, çalışma disiplini, ilişkilerde düşeylik, hep “Feodalite”den kalma “Ortaçağ” tortularıdır ve zamanla değişebilecektir (İŞİİ 1976). Peki ya Japon kültürünün dünyaca beğenilen, övülen güzellikleri, başarıları ve üstünlükleri? *Görgü, incelik, zarafet*, vb gibi: Japonlar, işte bu konuda, birden ekolojist (çevrebilimci) olurlar. Ve iyi yüklemelerini *Doğa*’ya (iklimin, doğal çevrenin ve koşulların yumuşak) ılıman ve insana uygun oluşuna borçlu olduklarını söylerler. Sanki Japon ruhu, kendi iç dünyasını değil de *Doğa*’nın güzelliğini, temizliğini, iyiliğini yansıtıyor derler. Bunlardan birincisi (sorunların feodaliteyle açıklanması) nasıl ekonomik-politik bir gerekircilik ise; kültürel yetkinliklerin doğa ve iklimle açıklanması da bir tür çevreci (coğrafyacı) gerekirciliktir. Oysa kültürel açıklama, ne birini ne de ötekini onaylar. İkisini de birlikte dikkate almaya, şu soruları gündeme getirmeye çalışır: Japon insanının, onun kişilik yapısının, aşırılık ve kararsızlık eğilimlerinde, takımadayı her gün her saat sallayıp duran sayısız depremlerin hiç etkisi yok mu? Japon töresinin, halk inançlarının oluşmasında, yanardağların, tayfunların, iklim koşullarından kaynaklanan bolluk ve açlıkların hiç mi payı yok? Oysa, konut tasarımı, kukla tiyatrosuna, görgü kurallarından çocuk bakımına; halk sanatlarından sorumlu vatandaşlık imgesine değin, Japonları Japon yapan kimi kültürel özellikler, çoğunluğun yapıp yakındığı feodalite (*Tokugava* Beyliği ya da hatta Japon Ortaçağı) döneminde oluşmuş ve gelişmiştir.

Ne var ki Japon feodalitesi Batılı ülkelerin feodalitesine hiç benzermediği gibi, onun Hristiyan Ortaçağı’na benzetilmesi büyük bir yalınlaştırma ve yanlışlık olur. Japon araştırmacılarca derlenip yayımlanmış zengin bir tarih belgesi vardır. NUMATA ve Arkadaşları (1964), “Feodalite” ve “Japon Yakınçağı” diye nitelenen (1603-1867) döneminde, dünyada neler olupbittiğini, Japonya’nın çok yakından izlediğini ve işine yarar gördüğü hemen her değeri kolayca aldığını göstermişlerdir. Bu her şeyin ne tür şeyler olduğu konusunda, Batılı gözlemcilerle, Japonlar arasında önemli bir görüş ayrılığı var. Japonlar, bütün dil, bilim, sanat ve zanaatlara ve bunların yaşamdaki her türlü uygulamalarına “*Bunka*” (kültür) diyorlar. İnsan yapısı olan, insanın öğrenebileceği her şey kültürdür, Japonlar için. Öte yandan yaratılan her şeye kültür denmesi, bilimsel kültür tanımına da son derece uygundur. Oysa Batı dünyası, geleneksel olarak, kültürü, daha çok güzel sanatlar, edebiyat, felsefe gibi beşeri (moral, manevi) değerler karşılığında kullanmıştır. Bu dar anlamda alınsa, anlaşılabilir, görülecektir ki Ortaçağ Japonyası Çin’i, Feodal Japonya ise Batı kültürlerinin ürünlerini yakından izlemiş ve beğendiklerini almışlardır – resimden mühendisliğe, felsefeden eğitime, spordan eğlenceye, gemi yapımından çiçek (hastalığı) aşısına değin.

16. ŞİNTÔ VE HALK DİNİ SORUNU

Batılıları ve Japonları şaşırtan önemli konulardan biri de din sorunudur. “Şintô” diye bilinen bir dizi uygulamalar ve *kamiler* (sayıları 8 milyondan 88 milyona kadar değişen tanrılar), *Matsuri*’ler ve *Cingû* (kutsal ziyaretler, türbe ve dergâhlar) bütünü, bunlarla ilgili inançlar ve zengin gelenekler evreni, gerçekten –yani Batılıların tanımladığı anlamda– bir *din* midir? Değilse, *Budizm*, *Konfüçyüsçülük*, *Taoçuluk*, *Hristiyanlık* birer din sayılabilir mi? Bir sanat tarihçisi hanımın Ortadoğulu konukların sorusuna verdiği yanıt, biz Türklere ve Müslümanlara ters gelebilir ama anlamlıdır “Şintô doğdum, *Budist* olarak öleceğim. Arada *Hristiyanlık* dahil öteki dinlerin öğretilerine tümüyle açığım. Benimkisi böyle bir yol, sizinkisi nasıl, bilmek isterdim.” Din Tarihçisi HORİ (1974)’nin deyimiyile, Japon “halk dini” bütün dinleri içine alan kendine özgü bir birleşimdir. Yeniden görülüyor ki Japon’un din anlayışı Batı’dan ve Ortadoğu’dan çok ayrıdır. Böylesine aykırı bir anlayış ve uygulamanın değiştiğini ya da değişmediğini söylemek güçtür, yalınlamadır. Yeri geldikçe, “halk dini” sorununun açıklanmasına çalışılacaktır.

17. “TOPLUM MU, TOPLULUK MU?”SORUNU

“Feodalite” (beylikler) “Doğa” ve “Halk dini-Hak dini” konuları kadar önemli ve belki de onlardan daha temelde olan bir ana sorun da Japonların, *toplum mu (cemiyet)* yoksa *topluluk (cemaat)* mu olduğu bilmecesidir. Belki de Batılı bilim adamlarını yanıltan, yabancı gözlemcileri şaşırtan konunun özüne ilişkin güçlüklerin başında gelen temel sorun budur.

Avustralyalı olup şimdi Tokyo’daki *Sophia* (“Cizvit”) Üniversitesinde konuk bulunan Profesör Gregory Clark’a (1977) göre, Japon bilmecesinin anahtarı, Japon ulusunun –toplumlaşmayı– bir topluluk (*cemaat*) olarak kalmayı nasılsa başarmış olması gerçeğinde saklıdır. Orada aranmalıdır. Başka bir deyişle, çağdaş Japonya –toplumlaşmamış– hızla büyüyen bir *klan*, *kabile* ya da *aile* düzeyinde kalmıştır. Japon “akıl ermezliği”nin, “Japon biricikliği”nin gizemi, büyüğü buradadır. İster “topluluk” ister “*cemaat*” densin, bu olgunun Batı’daki “toplum” olgusundan ayırımı nedir?

Bu ayırım ilk kez Alman sosyologlarından Tönnies’in (1887) *Gesellschaft-Gemeinschaft* ikilemesinde ve Durkheim’in (1898) ünlü “Toplumda İşbölümü” adlı araştırmalarında yapılmıştır. Adı geçen bilim adamlarına göre, herhangi bir insan grubunda iki türlü dayanışma söz konusu olabilir: (1) Birbirine benzer insanların, benzerlikten doğan (“*mekanik*”) dayanışması; (2) Birbirine benzemeyen insanların birbirine bağımlı oluşundan, gereksinme duyusundan doğan (“*organik*”) daya-

nışması. Tönnies ve Durkheim, Batı toplumlarındaki gelişme-değişme ve evrimin birinci tip dayanışmadan ikinci tipe doğru olduğunu saptadılar. Buna kabaca “evrim” dediler, ikincisinin daha iyi ve dolayısıyla kaçınılmaz olduğunu savundular. İşte Clark’ın (1977) “Biriciklik” savı buradadır: Japon birliği çağdaşlaşmış ama toplumlaşmamıştır. Japon işlerine “akıl-sır-erdirilemeyişi”nin gizemi de buradadır. Batılılar ve kimi Japonlar, Japonya’nın – Batı’daki gecikmeyi feodalitenin kalıntıları ya da –yapısalcı yaklaşımda– Japon kültüründeki ilişkilerin düşey işleyişi (NA-KANE 1970, 1972) ile açıklamaya çalışıyorlar.

Gözlem ve araştırmalar boyunca, bu temel soruna yanıt aranmakta, veriler ve bulgular tartışılmaktadır. Gerçekten de çok sayıda gözlemcinin üzerinde birleştiği olgular acaba bu toplum-topluluk boyutu (ekseni) üzerinde değerlendirilebilir mi? Eğer Japonya gerçekten hâlâ bir topluluk ise, kentleşme ve endüstrileşme süreçleri, bu topluluğu nasıl etkiliyor, ne yönde değiştiriyor? Ana sorunlardan birisi de budur!

18. TOPLUMSAL KARAKTER VE KİŞİLİK

Japon olsun yabancı olsun, Japon incelemeleri alanında çalışan çoğu araştırmacılara göre, Japon toplumunun yapısı (insan ve kurum ilişkileri) ve değerleri (kültürü, düşüncesi ve ülküsü) değişmektedir. Ama Japon ulusuna özgün karakterini veren bireylerin temel kişilik yapısı sanki değişmemekte ve süreklilik göstermektedir. Bu alanda çalışan toplumbilimcilerle psikologların ve ruh hekimlerinin çoğu aynı görüşte birleşiyor. Oysa, Japon kültürü değişiyorsa, Japon insanının temel kişilik özellikleri de değişmek zorunda değil mi? Japon kişilik yapısının temel niteliklerini belirleyen ana-çocuk-bakım ve eğitim ilişkilerinde gelişme ve değişimler oluyorsa, kişilik özelliklerinin değişmez kalması mümkün müdür? Çalışan anaların çocuklarından daha erken yaşlarda ayrılmaya başlaması, okulöncesi eğitim kurumlarının yaygınlaşması, anaokullarına verilen önem bu yönde değerlendirilebilir. Bireylerin kültürel gelişmelerden ayrı biçim ve ölçülerde etkilenmesi besbelli Japon kişiliğini değiştirecektir. Türkiye’de 6 kişi dolayında olan ortalama hanehalkı büyüklüğü Japonya’da 3,49 (dörtten çok üçe yakın), Tokyo’da üçün altında (2,9)’dır. Daha da önemlisi aynı soydan gelen kuşakların aynı çatı altında ya da komşu yaşamasından oluşan *Dôzoku*’nun yerini giderek ana baba ve çocuklardan oluşan “çekirdek aileler” almaktadır. 1975’te çekirdek aile oranı yüzde 64 idi. Yerleşme ve hanehalkı büyüklüğündeki anlamlı değişimler yanında, çocuğun daha “doğal”, daha “demokratik”, daha “dengeli” ve “bağımsız” yetiştirilmesi; hayatı boyunca soya ya da aileye bağımlı kalmaktan kurtarılması yönünde giderek güçlenen bir akım vardır. Bunun bir koşutu olarak, okullarda kız ve erkek çocukların daha uzun süre birlikte eğitildiği (cinsiyet ayrımının giderek azal-

diği) gözlemleniyor. Kız kolejleriyle, eski “kadın üniversiteleri”ne erkek öğrenciler alındığı, sınavda başarı gösteren kızların “erkek” üniversitelerine kabul edildiği de görülmektedir. *Samuraylar* ülkesinin toplumsal içerikli sanat ürünleriyle TV-dizilerinde, sinema, radyo, basın ve yazında, erkeğin fiziksel (beden) gücü yanında kadının tinsel (moral) gücü, dayanıklılığı vurgulanmakta; çocuksu, güçsüz erkeğin güçlü (ana) kadına bağımlı gösterildiği bile izlenmektedir. Araştırmada, bu kişilik yapısı ve onun oluşumu üzerinde durulacaktır.

19. DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER

Çağdaş toplumbilimin en anlamlı bulgularından birisi –metinde ve sonuçlarda değil de– başlıklarda görülür. Kitap başlıklarının hemen altında ve bir “alt başlık” olarak “Süreklilikler ve Değişme” klişesini kullanmak günümüzün yaygın bir modası olmuştur. Bu alt başlığın anlamı şudur: Değişenler yanında değişmeyen –şeyler– de vardır. Ya da toplumdaki her şey öyle sanıldığı, istendiği gibi birden, aynı hızda ve aynı yönde değişmiyor. Bazı önemli kurum ve öğeler *süreklilik* gösteriyor. Bu yüzden, her şey değişiyor türü bir genelleme yapmaktansa, bazı şeyler değişmiyor demek şimdilerde hem daha “bilimsel” hem de daha şirin geliyor. Din konusunda en güzel örnek, HORİ’nin (1974-1962) araştırmasıdır. “Japonya’da Halk Dini: *Süreklilikler ve Değişme*.” İşte bu nedenlerdir ki “Japonya değişti”

RESİM 19: Akşam sular kararırken Tokyo kent merkezi. Eski ile yeni yan yana. Hangisi asıl Japonya? İşte soru bu!

ya da “değişmedi” gibi kesin ama çelişik yargıları doğrulamak, yalanlamak ve tartışmak artık kolay değildir. Bu tür yargılar, ne tam doğrudur, ne de yanlış ama hem doğrudur hem de yanlıştır. “Japon Kültürü: Süreklilikler ve Değişmeler” başlığını koymak çekicidir, modaya uygundur. Ancak asıl sorun başlığın çekiciliğinde değil, gerçeğe uygunluğundadır. Daha açık bir deyişle, değişenler nedir, değişmeyen (süreklilikler)’ler hangileridir? Değişenler neden, ne kadar değişmiş? Değişmeyenler neden ve nasıl oluyor da değişmiyor? Neden, nasıl direniyor ya da süreklilik gösteriyorlar? Başka bir deyişle, değişme ne kadar yenileşme; “süreklilik” denen şey nice değişmemektir, gibi sorulara eğilmek, yanıt aramak gerekiyor.

Japon toplumu, kültürü ve insanı bugün hızlı, kapsamlı bir değişme süreci içindedir. Ne var ki her kültürel öge ve kişi aynı biçim, yön ve hızda değişmediği gibi; doğayla birliktelik, çok çalışmak, durumsal gerçekçilik, sağlam ve sağlıklı bir tarih (varlık) bilinci, en iyisini yapmaya çalışmak gibi, bir yanıyla dünya görüşü (ideoloji), öteki yanıyla temel-kişilik niteliği sayılabilecek kültürel özellikler sürüp gitmektedir. Bu türden sürekliliklere bakarak, Japon toplumunun toplumcu ya da bireyci olmaya özen duymadığı ve toplumca yaşamak, ulusça var olmak isteğini yakın gelecekte de sürdüreceği sonucuna varılmaktadır.

“TANYERİ” ÜLKESİ ADALAR VE İNSANLAR

-
- SIRAYA DİZİLMİŞ BİNLERCE ADA
 - “TANYERİ”
 - YAZ YAĞMURU VE “PARLAK YAPRAKLILAR”
 - NÜFUS: DAĞILIM VE YIĞILMALAR
 - YARADILIŞ ÖYKÜSÜ
 - YAZI-ÖNCESİ TARİH: SERAMİK-ÖNCESİ, *CÔMON*, *YAYOI*, *KOHUN*
 - TARİH DÖNEMLERİ: *YAMATO*, *TAİKA*, *NARA*, *HEİAN*, *KAMAKURA*, *AŞİKAGA*, BİRLİĞİN KURULMASI
 - *EDO-TOKUGAVA* FEODALİTESİ
 - *MEİCİ*: İMPARATORUN YAPTIĞI DEVRİM
 - SAVAŞ VE SONRASI
-

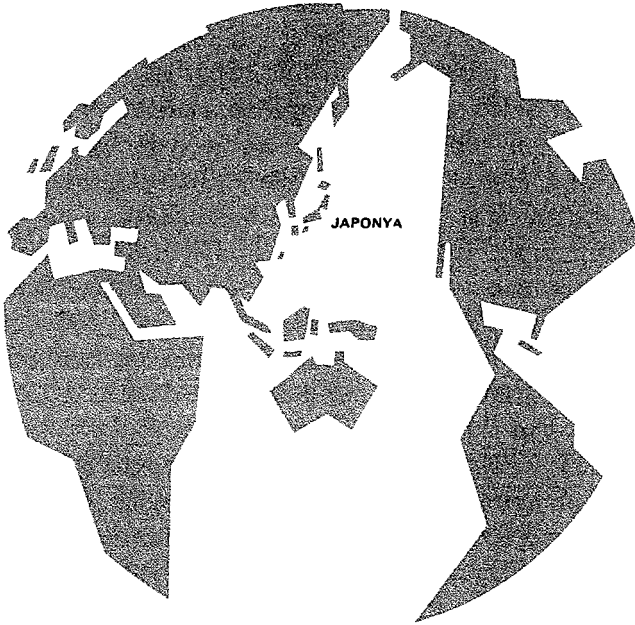
*On binlerce ada... Yemyeşil bir doğa.
İşte orda Japonya; tarihin “Tanyeri” ufkunda!..*

– B.G.

20. SIRAYA DİZİLMİŞ BİNLERCE ADA...

Çinliler, güneşin doğduğu yönde bulunan takımadaya “Güneşin yeri” anlamında bir ad vermişler. Bu adı, “güneş” ve “kök” (kaynak) anlamlarına gelen iki kalem fikir simgesiyle yazmışlar: 日本

Tarım uygarlığının çoğu ürünleriyle birlikte Çin yazısını da alan adalılar, bu adı beğenmişler; kendilerine “*Nippon*” ya da “*Nihon*” demeye başlamışlar. Ülkenin adı böyle konmuş. Gezgin Marco Polo, Çin’de duymuş Nippon adalarının varlığını, Çince (*Cihpon*) söylenişine benzeterek “*Ciappone*” koymuş ülkenin adını. Batılı dillerin *Japan*’ı da *Japon*’u da *Ciappone*’den türetilmiş. Biz Türkler Batı’dan duymuş “Ja-

RESİM 20: Bütün insanlar gibi Japonlar da kendilerini dünyanın tam merkezine koyarlar, biraz da üstüne. Ama dünyayı çok iyi izler ve tanırırlar.

pon’ya” demişiz. Doğu’dan almış olsaydık, *Niponistan*, *Nihonya* ya da düpedüz “*Tanyeri*” de diyebilirdik – kim bilir! *Mikado*’yu beğenip yazan kimi sanatçılarımız var ama *Bab-ı alî* (Büyük kapı, Saray) anlamındaki “*Mikado*” giderek daha az duyuluyor. Kaşgarlı Mahmut, “*Caparka*” adını vermiş.

Japonya, art arda dizilmiş bir adalar ülkesidir. Dördü büyük –oldukça büyük–, gerisi küçük –çok küçük– binlerce ada! Adalılar böyle büyük çoklukları (8 yüz, 80 bin, 8 milyon vb.) 8’li sayılarla söylerler. Adaların toplam sayısı dört binden azdır. Sayıma ve sayana göre 3888 de olabilir.

Asya’nın en doğu kıyısında, Avustralya’yı da içeren Okyanusya’nın en kuzeybatısındaki takımada, 46° kuzey paralelinden 20° kuzeye doğru 4-5 bin kilometrelik uzun bir hallaç yayı çizer. Japon Adaları, Anadolu üstüne (batıya) doğru kaydırılabilseydi, Kuzey Kafkasya’dan ta Afrika ortalarına uzanırlardı. Uzun ama dar ve küçük! Adaların toplam yüzölçümü Anadolu Yarımadası’nın ancak yarısıdır. Oysa Japonya’nın nüfusu Türkiye nüfusunun iki-üç katına yaklaşır. Nüfusun çoğu dört büyük adada yaşar. En kuzeyden güneye ve batıya doğru, bir zamanların *Aynı* ülkesi *Hokkaidô*, en geniş ve en uzun *Honşû* (Hondo), en mavi yeşili *Şikoku* ve en tarihi olan *Kiyûşû* Adası. (Harita 06)

21. “TANYERİ”

Yerbilimcilere göre adalar, Üçüncü Zaman’da Okyanusya tabanının kırışıp yükselmesiyle ortaya çıkmış genç dağlardan oluşuyor. Çoğu yorğun, şimdi dinleniyor gibidir. Aralarında yanar tüter, yüksek bacalar da görülüyor. Dağlar öyle çok yüksek değil ama dünya denizlerinin en derin vadileri, adaların hemen doğusundan geçiyor. Canlı, hareketli bir doğa parçası! Çok yaşlı, emekliye ayrılmış yanardağların hemen yanında en genç dağların olduğu görülür. Hokkaidô Adası’nın *Şôvaşinzan*’ı (yeni Şôva-dağı) bunlardan en ünlüsüdür. 1944 yılındaki gürültülü ve depremlili doğumundan sonra hızla büyüyüp serpilmiş, bugün 3-4 yüz metrelik kocaman bir dağ olmuştur.

“Japon Alpleri” diye bilinen sıradağlar, bir omurga gibi kuzeyden güneye adaları ortadan ikiye böler. Japonlar, adaların okyanus kıyısına “ön”, Asya’ya bakan Japon Denizi kıyısına “arka” derler. Ancak, dağları ada yapan denizlerdir. Kuzeyde *Okhotsk*, kuzeybatıda Japon Denizi, adaları Kore’den ayıran *Tsuşima* (Coşima) Boğazı, Japon kültürünü Çin’e bağlayan ve ayıran Çin Denizi, adaları güneyden doğuya ve kuzeye doğru sarıp sarmalayan engin Pasifik Okyanusu!

Büyük *Honşû*, tarihi *Kiyûşû* ve mavi-yeşil *Şikoku* adaları arasında kalan içdenize Japonlar *Seto* (içdeniz) derler. Bir adalar ve güzel manzarlalar denizidir, *Seto*. Hazar’dan çok Ege’ye benzer. Adalılar, adı sanı kon-

RESİM 21-1: Doğal ve Yapay Adalar.

muş belli dağlara *San* derler. "*Fuci San*" gibi. Suyun adı da *sui*'dir. Dağ (*san*) ile su (*sui*) bir araya gelince "*Sansui*" (manzara) olur. *Seto*'da o kadar çok dağ ve öyle bol su vardır ki Okayama kenti güneyindeki *Kinko San*'dan içdenize doğru bakan herkes, dağ ile suyun neden güzel bir çift oluşturduğunu görür, kavrar. *Seto*'da, her dağ, tepe bir ada, her ada -tanımı gereği- güzel bir manzara'dır. Denizi çevreleyen binlerce dağ, denizden bakıldığında, birer ada ve manzara olur. Adalılar, yüzlerce kilometrelik bu güzel manzaraya *Setonaikai* "*İçdeniz*" adını vermiş, onu sevmişlerdir. Dağlar ve adalar da bu sevgiden mutlu olmuştur sanki.

Kuzeyden güneye uzanan sıradağlar ve adalar doğudan batıya yükselen vadiler, tümünü tutkuyla sarıp manzaraya dönüştüren akarsular ve denizler bir "yaşayan doğa"; doğanın insanoğluna sunduğu bir "Cennet Bahçesi"dir. Doğal güçlerin bir gösteri ya da uygulama alanı, canlı bir tiyatro sahnesidir. (Bkz. Resim 21-2)

Her gün her saat yoklayıp geçen sayısız depremler, ufuklardan kopup kıyıları vuran deprem dalgaları, karla örtülü çatılara benzeyen dumanlı tepeler, her yerden fışkıran ılıca ve kaynarcalar, her güz mevsimi yeni baştan sıra numarası alan acımasız tayfunlar, kıyıları yıkayıp giden sıcak-soğuk akıntılar, tropikleri andıran coşkulu *muson* (manson) yağmurları, büyüme hızı nerdeyse gözle görülüp kulakla duyulan *bambu* ağaçları, kiraz baharları, hurmalar ve kasımpatılar... Bütün bunlar, tiyatronun seyircisi değil, kendisi ve oyuncusudur. Japon Adaları'nda hayat, oyun ve sanat, seyirlik değil, yaşamlıktır.

Japon insanı, kendini bildi bileli, bu sahnede yaşamış. Çünkü başkaca bir yer yurt kalmamış yaşamaya. Kendiliğinden yetişen ya da kendi

Resim 21-2: Sansui: Dağ+su = Güzel Manzara (Nociriko).

yetiştirdiği bitkilerle paylaşmış yerini yurdunu: Yılıp yıkılmadan, kıyıp tüketmeden. Adaların yüzde 80'i dağlık, dağların yüzde 88'i –ülkenin yaklaşık olarak yüzde 68'i– ormanlıktır. Bu kadar bol ormanı ne yaparlar? “Neler yapmazlar ki!” de denebilir. İki genel kural dikkati çeker: Kesip yakmazlar –kışın titremek pahasına da olsa– ve keçiye yedirmezler. İlk Amerikan elçisinin bahçesinde tek bir süt keçisi beslemesi bile ulusal sorun olmuş; izin vermemişler! Yeşil örtü öylesine korunmuştur ki toprak erozyonu (çamur) olmaz; bu yüzden kültür katmanları tarihin tozlu yaprakları altında (örtülü) kalmaz, ışıldar. Orman ürünleri, ülkenin petrolden sonraki en büyük dışalım kalemidir. Boş alanlar, volkanik yöreler ve göller de düşülürse, geriye, ülke yüzeyinin ancak yüzde yirmisi kalır: Tarımsal ekim, endüstriyel üretim, yerleşim, konut ve ulaşım için. Eğlence dinlence dışında her iş ve işlev işte bu yüzde yirmi alanla sınırlıdır. Biraz sıkışıktır ama çok da sıkıntılı değildir – doğrusu.

Japon insanı, “*Tatami*” denen yaklaşık 90 cm x 180 cm boyundaki dikdörtgen hasırlar üstünde büyür. Yarım *tatami*'de oturur, bir *tatami*'de yatar, iki *tatami*'de çalışır. Beş-altı *tatami*'lik odada aile yaşar. Sıkılan, yorulan kişi, köşe başındaki tapınağın, türbenin, dergâhın bahçesine, kent parkına, karşı dağlardaki ulusal parklardan, “*Onsen*” denen ılıca ya da kaplıcalardan birine, volkan göllerine, yağmalanmamış kıyılara koşar; dinlenmek ve kendini yenilemek için. Bunlar öyle büyük, geniş yerler değildir. Ancak insan yapısı nesneler, doğal simgeler öyle ölçeklerde seçilmiş, öyle ustaca kullanılmıştır ki açık mekânlar aslından daha geniş görünür. Kent çevresinden yarım günlüğüne uzaklaşabilen kişi, Güney Ada-

ları'nın egzotik doğallığı içinde bulur kendini. Dinlenir. Adalar, trencilikte İsviçre'ye, temizlikte İskandinavya'ya, düzenlilikte Almanya'ya, işbilirlikte Hollanda'ya, konukseverlikte Afrika ülkelerine, sanatseverlikte İtalya'ya benzer. Bu özelliklerin hepsini birleştirip bütünleştiren ruh ise özgün Japon Ruhu'dur. Kültürün yaratıcı gücü, küçüğü büyük, büyüğü güçlü, kaçınılmazı dayanılabilir gibi gösterir. Görünen, yaşanan gerçek budur. Kimse açıkça yakınmaz! Yaşam gerçeğini güler yüzle karşılar.

Japon insanı bu ölçülü, sınırlı ve olgusal dünyaya dışardan –denizden– geldiğini söyler. “Deniz Çocuğu” olduğuna inanır. Denizin çocuğu sudan çıkıp dağlara doğru yükselmiştir. Yüce Dağ ile kendi öz varlığı arasında sesçil bir özdeşlik kurmuş; ikisine de ayrı anlamlarda “*San*” demiştir. Güneş Tanrıçası *Amaterasu* da tanrısal ataların yarattığı Doğa ile kendi soyundan gelen bu insanlar arasındaki karşılıklı saygı ile özdeşliğe tanık olmaktan mutludur.

22. YAZ YAĞMURU VE PARLAK YAPRAKLILAR

Adalar, kuzey yarımyuvarlağın ılımlı iklim kuşağı üzerindedir. Yedi denizin sekiz yönünden esen rüzgârlar, en güzel bitkilerle en az bulunur hayvanları, balıkları ve böcekleri bu adalarda toplamıştır; mevsim ve mevsimciklere göre sahne alan türlü oyunlara katılınsınlar diye. *Hokkaidô* Adası'nın kutupaltı soğuk sınırından, *Amami-Ôşima* adalarının tropiküstü sıcak sınırına kadar, her türlü iklim vardır. Her mevsim önce “erken” ve “geç” diye ikiye bölünür. Japonya'nın “Sekiz mevsim”i besbelli buradan kaynaklanır ama o da yetmez. Ay takvimine göre, 28'er günlük 12 ay, 14'er günlük tam 24 mevsimciğe ayrılır. (Tablo 42-3) İnsanların doğa duyarlığı, böyle doğal bir takvimle başlar, gelişir ve olgunlaşır. *Baiu* (erik) yağmuru haziranın belli bir günü başlar, temmuz ayının belli bir günü biter. Öyle ki bazı yıllar, güneşli bir günde başladığı ve şakır şakır yağışlı bir günde “resmen” bittiği açıklanabilir. On günün dördünde eğer hava yağışlıysa “yağmurlu”, üçünde yağışlıysa “normal”, ikisinde yağışlı ise “kurak” sayılır.

Ünlü *Sakura* (kiraz çiçekleri) ile erik baharının güneyden kuzeye yönelen yaz yolculuğu, mart ayı başından mayıs sonlarına kadar yaklaşık iki-üç ay sürer. Bahar dalgasının bir günde kuzeye doğru 40 km kadar ilerlediği ve 50 m yükseğe tırmandığı saptanmıştır. Öylelikle her bölge ve yöre halkı baharın geleceği kesin günü önceden bilir. Onu karşılar, ağırlar ve uğurlar (*Ohanami* veya Çiçek Bayramı). Turnalarla yaban ördekleri ilerleyen baharın hemen önü sıra uçarak mutlu olayı kuzey yörelere duyururlar. Kırlangıçlar ile guguklar arkadan gelirler; mevsim şölenlerinde, bahar *matsuri*'lerinde onur konuğu olurlar. Bahar ve kuş sesleri, ovalardan vadilere, güneyden kuzeye doğru, her yıl izlediği yollardan ağır ağır ilerler. Haziran ayı ortalarında Hokkaidô'ya varır. Yorulmuştur. Durur. Yüksek

RESİM 22: *Kiku* (kasımpatı, krizantem) Tokyo'nun Şincuku Parkı'ndaki yıllık sergi, İmparatorluk Ailesi'nin simgesi. Bir kökten "800" dal ve çiçek alıyorlar. Güzün, olgunluğun, sonun ve sonsuzluğun düşündürücü güzelliği.

bir dağdaki uzunca soluk alma, dinlenme molasından sonra geriye döner, güz mevsiminin kış yolculuğuna başlar; dağlardan, ovalara ve kıyılara, kuzeyden güneye doğru. Güzdür bu kez kuzeyden inen. *Sakura* beyazı, erik pembesi yoktur artık. Güz dalgası küçük boy akçaağaçların "çınar-eli"ne benzeyen beş parmaklı yapraklarını önce sarartır, sonra nar gibi kı-zartır, en sonunda morlaştırır. Ekim başlarında, *Şikoku* Adası'nın o şiirsel mavisi dışında, doğadaki her renk vardır: Hokkaidô'nun *Şikotsu-Toya* Ulusal Parkı ormanlarında. Yaz başında birbirinden yeşil olan ağaçlar, güz başında salt kırmızılık derecesiyle ötekilerden ayrılır. Katmerli kasımpatı-ların patlamasına daha günler, haftalar vardır. Altın sarısı renkleriyle ha-sada hazırlanan çeltik tarlaları kuzeyden gelen güzü karşılar ve yolcu ederler. Bu arada, kasımpatı seraları ya ısıtılır açmakta gecikmesinler diye, ya soğutulur erken patlamasınlar diye. Çeltik hasadıyla kasımpatı arasın-da kalan hurma (*Şibu gaki*) mevsimciğidir. Portakal kırmızısı parlak hur-malar dalları basar, yapraklarını döker, kışı beklerler. Japon dilinde, "meyve veren ağaçların taşlanması" diye söz yoktur. Meyveli ya da mey-vesiz, çiçekli ya da çiçeksiz olsun her bitki canlı bir varlıktır. Koparılmaz, taşlanmaz, gelişigüzel budanmaz – bilir bilmez kimselerce.

Çiçeklerin en güzeli, dişiliğin, güzelliğin, ulusal birliğin ve kutsallığın simgesi olan *Kiku* (kasımpatı)'dır. En seçkinleri, ünlü kent bahçelerinde

sergilenir. Uzun kuyruklar oluşturan insanlar, güzel kasımpatıların önünden o yıl, bir kez daha dizi dizi geçerler. “Krizantem Sergisi”dir geçişin adı. Ne ki çiçekler de geçenleri izlerler. Sarı renkli, buğulu katmerli yaprakları altındaki kolalı beyaz yakalarıyla çiçekler, bayramlıklarını giymiş gelinler gibi alımlı, çalımlı dururlar. Ama bütün güzeller gibi beğeniye duyarlıdırlar. İşte bu çiçektir, *Sakura*’dan da *Kılıç*’tan da güçlü olan. *Sakura*’da gençliğin, *Kılıç*’ta iktidarın gelip-geçiciliği vardır. Kasımpatı, doğadaki öteki dişi güzellikler gibi, kalıcılığı, sonrasızlığı ve bilgeliği, Japon kültürünün Havva kızı güzel bir dişi olduğunu simgeler. Krizantemin özel yetiştirilmiş 16-petalli bir türü İmparator Ailesinin armasıdır. İmparatorlar için yapılmış Anıtkabir kapılarında bronzdan bir krizantem simgesi (rozeti) vardır. “Krizantem mi, Kılıç mı?” ikileminin kesin yanıtı, *Şincuku Parkı*’ndaki yıllık Kasımpatı Sergisi’nde bulunabilir. Ünlü hiçbir Japon Kılıcı o kadar yandaş toplayamamıştır. (Resim 22)

Semi (ağustos) böcekleri, topluca söyledikleri “Cır cır, cırR, cırRR, CıRrrr...” ezgileriyle, yazın gelişini karşıladıkları gibi gidişine de güle güle derler. Doğaya ve mevsimlere uyum gücünün kültürel simgesi “*Rayçô*” adlı bir kuştur. Arktik kökenli olan ve yüksek dağlarda yaşayan kuş, dört mevsimde dört değişik renkte tüyden giysilerle sürdürür varlığını.

Bütün ayrıntılar, Japon Adaları’ndaki doğa, çevre ve iklim koşullarının Akdeniz’e benzediği izlenimini verebilir. Benzerlik yüzeyde ve yanıltıcıdır. Canlılarla bitkiler aslında birbirine hiç benzemezler. Akdeniz çevresindeki iğne yapraklı çam ormanlarına, kışın yaprak dökmeyen, kuraklığa dayanıklı, zeytin ve meşe türü ağaçlara karşılık; Japon Adaları’nın özgün yeşil örtüsünde *parlak yapraklı manolya*, taflan ve *kamelya* türü bitkiler ve ağaçlar çoğunluktadır. Botanikçilerin “*Laurisylvan*” adını verdiği bitki kuşağı Tibet Yaylası’nda başlar, Orta Çin’deki Sarı Nehir vadisi üzerinden Japon Adaları’na ulaşır. Ülkenin doğal çevre ve yaşam özelliklerini belirleyen işte bu bitki örtüsü (*flora*) ile onu yaratan iklimdir.

VATSUCİ (1977: 1989-90)’nin açıklamasına göre, Japon Adaları’nda sıcak yaz yağmuru (*muson*), Akdeniz çevresindeyse serin kış yağmuru egemendir. Sıcak yaz yağmuru çeltik tarımına, serin kış yağmuru ile çayır çimene yani hayvancılığa elverişlidir. Başka bir deyişle, Japonya çeltik yetiştirmeye; Akdeniz iklimi ise küçükbaş hayvancılık yapmaya yatkındır. UYAMA ve arkadaşları (GJC 1977:10-4), bu iklim koşullarından yola çıkarak, Japon kültür tarihinin özgün bir “parlak yapraklı bitkiler” ekolojisiyle açıklanabileceği sonucuna varıyorlar. Otoburlara elverişli mera ve çayır bulunmadığı için, Japon Adaları’nda küçükbaş memeli hayvan beslenememiştir. Bunun sonucu olarak Adalılar protein (et) gereksinimlerini deniz ürünlerinden, vitamin, yeşil besin (ot) gereksinimlerini de mantar, kök ve bambu filizi gibi orman altı ürünlerinden sağlamak yolunu seçmişlerdir. Japonlar, artan nüfus baskısına ve tarım alanla-

rının çok sınırlı olmasına karşılık ormanlarını korumak zorundadır. Orman azalırsa yaz yağmuru, yağmur azalırsa çeltik verimi (orman altı besinleri), çeltik azalırsa nüfus azalacaktır. Oysa, Japonya ulusal nüfusunu, kendi besleyebileceği düzeyde tutmayı tasarlamaktadır.

23. NÜFUS: DAĞILIM VE YİĞİLMALAR

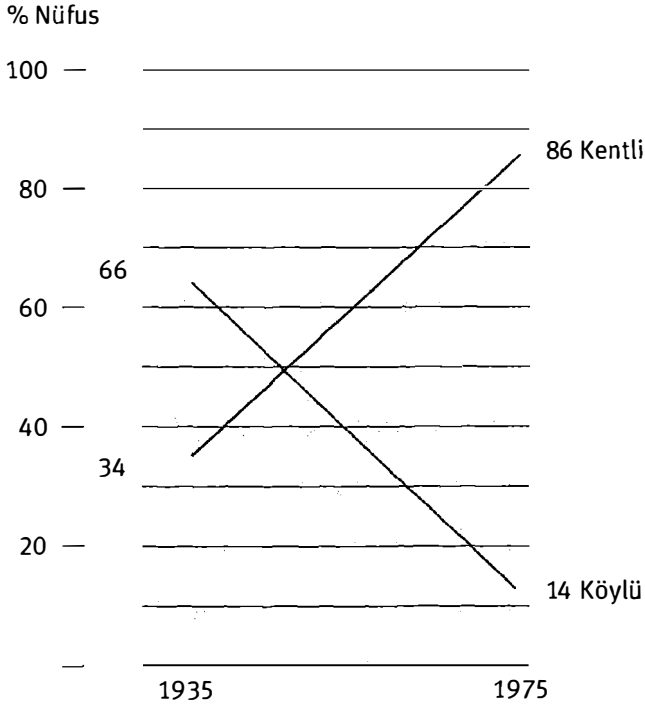
Bir kilometrekarelik birim alana düşen ortalama nüfus yoğunluğuna göre Japonya, Bangladeş ile Hollanda benzeri ülkelerin ardından dünyanın altıncı kalabalık ülkesidir. Ne var ki bu tür yoğunluk göstergesine artık pek güvenilmiyor. Şimdilerde daha anlamlı sayılan ölçütler, ülke topraklarının tarım alanı, mera, orman ve konut yerleşme alanı olarak işlevsel dağılımı ile tarım alanına düşen ortalama nüfustur. (Tablo 23-1 ve 23-2)

Tablo 23-2'ye göre, kilometrekarede 2000 kişi ile Japonya, dünya-daki en yüksek görünen tarım yoğunluğunu besleyen ülkedir. Japonlar, ortalama 5 m²'lik bir tarım alanında, bir kişiyi bütün yıl besleyecek kadar besin üretebiliyor. Japonca alan birimi bir *Se(ar* ya da 100 m²) büyüklüğündeki en küçük tarladan 20 kişiyi beslemeye yetecek ürün alıyorlar. Türkiye'deki ortalama tarım veriminin tam 10 katı. Japonya'daki tarımsal verim gerçekten yüksektir ama bu düzeyde değildir. Çünkü ulusal besinlerin önemli bir bölümü, balık, midye, deniz böcekleri ve yosun gibi su ürünleriyle; mantar, kök besinler ve *bambu* benzeri orman altı ürünlerinden oluşuyor. (Bkz. § 35) Oysa deniz ürünleri, körfezlerde yapılan deniz (*aqua*) tarımından, orman ürünleri ise ormanlardan sağlandığı için, ulusal istatistiklerdeki tarım alanı gerçekte olduğundan daha küçük, tarımsal nüfus yoğunluğu ise gerçekte olduğundan daha büyük görünüyor. Aslında, yarım milyon Japon balıkçısı yılda ortalama 10 milyon tondan çok balık tutuyor. Kişi başına günde 300 gr balık eti (protein) haftada 2 kg, yılda 100 kg et tüketiliyor.

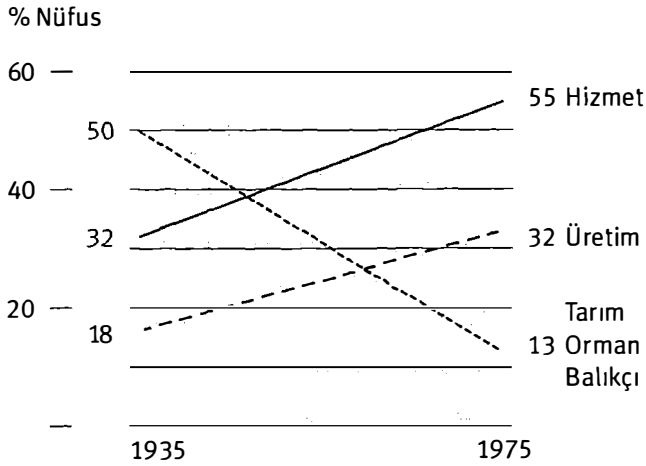
TABLO 23-1
TOPRAKLARIN EKONOMİK
KESİMLERE DAĞILIŞI

<i>Kullanma</i>	<i>Yüzde</i>
Tarıma elverişli	14,5
Mera ve otlak	2,5
Ormanlık alanlar	69,0
Konut, boş, vd.	14,0
Toplam	100,0

Kaynak: FFJ - 1 (1977: 6)

ŞEKİL 23-1: Nüfus yapısında değişim: 1935-75.

ŞEKİL 23-2: Nüfus yapısında değişim: 1935-75.

Kaynak: Teikoku 1977: 20.

Resim 23-1: Telefon kulübesindeki Japonya: İletişim/Enformasyon Merkezi gibi.

Resim 23-2: Akuakültür (Su ekini). Yüzer sallar inci kültürünün ağlarını taşıyor. İse-Şima Ulusal Parkı'nda Ago Körfezi.

TABLO 23-2
SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE
TARIMSAL TOPRAĞA DÜŞEN NÜFUS

Ülkeler	Yıllar	Km ² 'de Kişi
Japonya	(1979)	2000
Endonezya	(1969)	911
Batı Almanya	(1971)	732
Çin (Halk Cumh.)	(1967)	660
Türkiye	(1969)	200

Kaynak: FFJ - 1 (1977: 6)

Topografya açısından nüfusun yüzde 90'ı, ülke topraklarının yüzde 20'sini oluşturan düzlüklerde yaşar. Ovalardaki ortalama yoğunluk bir kilometrekarelik yerleşme alanı için 138 kişidir. Ancak bu da yanıltıcıdır. Çünkü bugün nüfusun çoğu endüstri merkezleriyle kent yerleşmelerinde yaşamaktadır. NOH ve Gordon'a (1974: 10) göre, Tokyo, Yokohama, Ōsaka ve Nagoya gibi en büyük kent yerleşmelerindeki nüfus yoğunluğu kilometrekarede 1000'in üstünde; Kôbe, Takamatsu, Fukuoka, Fukuşima ve Çiba gibi büyük boy kentlerde 400-1000 kişi arasındadır. Bu bilgiler, Japonya'daki nüfusun giderek kentsel-endüstriyel bir yerleşim özelliği kazandığını gösteriyor. Son yarım yüzyılın istatistikleri nüfus dağılımının köklü bir değişim geçirdiğini açıkça yansıtıyor. (Şekil 23-1) İkinci Dünya Savaşı öncesinde üç kişiden ikisi kırsal, ancak birisi kentsel yerleşmelerde yaşarken, 1975'te nüfusun sekizde yedisi kentlere yerleşmiş (kentleşmiş) bulunuyordu. Endüstrileşmiş Batı ülkelerinde olduğu gibi çalışan nüfusun hizmetler kesimi, üretim (manüfaktür)'den çok daha hızlı büyümektedir. (Şekil 23-2)

Yaş dağılımlarında, ortalama ve ortanca nüfusun büyüdüğü; başka bir deyişle, ortalama ömrün uzadığı, nüfusun giderek yaşlandığı görülmektedir. Binde 17'lik bir doğum hızı ve binde 6 dolayında bir ölüm oranıyla, yıllık nüfus artış hızı binde 11'e (ya da yüzde 1,1'e) düşürülmüştür. Bu oranlar, Japonya'da etkili bir doğum planlaması yapıldığını kanıtıyor. İkinci Savaş sonrası yıllarında bebek aldırma (kürtaj) serbest bırakılınca aldirılan bebek sayısı bir ara canlı doğumların üstüne fırlamış. Son yıllarda gebeliği önleyici öteki yöntemler kürtajın yerini almaya başlamış.

Bir yaşına basmamış bebeklerdeki ölüm oranı, bir toplumun en güvenilir sağlık göstergelerinden biridir. Japonya, binde 10'luk bebek ölümü oranıyla kırılması güç bir Dünya Sağlık Rekorunu elinde tutuyor. Bebek ölümü oranı gelişmiş ülkelerde binde 20 dolayında, gelişen ülkelerin çoğundan binde 100 düzeyindedir, Türkiye'de binde 140'tan aşağıya 50'lere doğru çekiliyor.

Japonya'nın nüfusu son yüzyıl içinde üç kat artmıştır ama ekim alanları genişletilmemiştir. Geçen yüzyılda hafif bir nüfus patlaması bunalımı geçiren Japonya'da, işsiz kalan nüfus Havai'ye, Kuzey Amerika'ya ve Peru'ya göçmen gönderilmiş; bu arada ortalama çeltik verimi, dönüm (*tanğ*) başına 200-250 kilodan 600-750 kiloya çıkartılarak nüfus (beslenme) sorunu büyük ölçüde çözümlenmiştir, denilebilir.

24. YARADILIŞ ÖYKÜSÜ

Kimdir bu Japonlar? Nereden, ne zaman gelmişler? Nasıl kurmuşlar ülkeyi, birliği? Bu soruların yanıtları, Japon mitolojisinin ilk yazılı kaynakları sayılan iki ana yapıtta toplanmıştır: MS 712 yılında derlenmiş *Kociki* (Eskilerin Kütüğü) ile MS 720 yılında Çince yazılmış *Nihongi* (“Japon Tarihi”). Öykü biraz kısaltılarak şöylece özetlenebilir:

Başlangıçta ve cennetin düzlüğünde bir kutsal ruhlar (tanrılar) soyu varmış. Onların yedinci ve son kuşağı olan *İzanagi* ile *İzanami* kardeşlere “yüzen bir ülke” yaratma görevi verilmiş. *İzanagi*'nin okyanusa daldırdığı mızrağın ucundan damlayan tuzlu su küçük bir ada olmuş. Cennet yapısı bir köprüden adaya inen *İzanagi-İzanami* kardeşler orada [herhalde evlenerek] öteki adaları ve daha pek çok tanrıyı yaratmışlar. Ne var ki *İzanami* ateş tanrısını doğururken yanmış ve öteki dünyaya göçmüş. *İzanagi* onu görmeye, yoklamaya gitmişse de sekiz (!) fırtına tanrısının karşı koyması ve *İzanami*'nin çürümeye başlamış bedeni karşısında geri dönmüş.

Ölümün kirini temizlemek için güneybatı adasındaki ırmağa girmiş. Yıkanmak üzere tam soyunmaya başlamış ki...

Aa ne görsün? Çıkardığı her parça giysiden yeni yeni tanrılar oluşuyor. Bu arada, sol gözünü yıkamasından Güneş Tanrıçası *Amaterasu*, sağ gözünden Ay Tanrıçası ve burnunu temizlenmesinden de doğadaki yıkıcı güçlerin tanrısı, “*Yavuz Erkek*” diye de tanınan, *Susanô* doğmuş. Tanrı *İzanagi* bundan sonra evrendeki tüm varlığını kendi çocukları arasında paylaşmış. Ancak *Susanô*, kız kardeşi Güneş Tanrıçası *Amaterasu*'yu kızdırınca dünya evren karanlıkta kalmış.

Susanô da ceza olarak, *İzumo* ülkesinde bir hanlık soyu kurmakla görevlendirilmiş. Sonradan, *İzumo* ülkesinde barış (!) sağlandığı haberi gelince, Tanrıça *Amaterasu* öz torunu *Niningi*'yi *Susanô*'nun yerine göndermeye karar vermiş: “Güzel pirinç ülkesini benim kendi soyum yönetsin” diye buyurmuş. Kutsallığın üç simgesi olan Kılıç, Ayna ve Mücevher (“*magatama*” denen virgül ya da kama gibi kıvrık, değerli bir taş) ile birlikte, bilim ve sanatların beş büyük ustasını da torununun yanına katmış. “Haydi benim aslan torunum, göster kendini, var git kendi ülkeni yönet” demiş. *Niningi*, kendisine söylendiği gibi yapmış ve Kiyûşû Adası'na yerleşmiş.

Niningi'nin torunu olan Cimmu (ki çok sonradan kendisine “*Cimmu*

Tennô [Tanrı] adı verilmiş) *Seto* Denizi üzerinden *Yamato* ülkesine doğru yürümüş ve ikinci denemesinde Japon Birliği'ni kurmayı başarmıştır.

Bilinen tarihi olaylardan gerilere doğru gidildiğinde, Japonya'nın İsa'dan önce 660 yıllarında kurulmuş (yaratılmış) olması gerekiyor. Bir önceki İmparator Hirohito, Japonya'yı kuruluşundan beri yöneten *Cim-mu-Tennô* soyunun 124'üncü İmparator-Tanrısıdır. 2500 yılda 124 imparator! Ortalama hizmet süresi yirmi yılı biraz aşkın görünüyor.

25. ADALARIN YAZI - ÖNCESİ TARİHİ

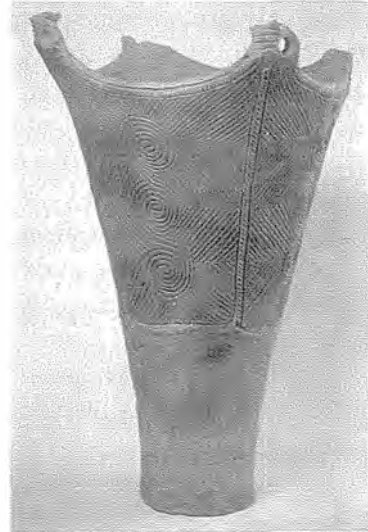
Kurucu Tanrılar Yurdu *Kiyûşû* Adası'nın *Fukuoka* kentinde küçük ama çok iyi düzenlenmiş bir tarih müzesi vardır. Müzedeki en eski bulgulara göre, Japon Adaları'nın yazıdan önceki kültür tarihi dört ana döneme ayrılmaktadır:

- 1) Seramik-öncesi
- 2) *Cômon* (ip) dönemi,
- 3) *Yayoi* (çeltik) dönemi,
- 4) *Kohün* (höyükler) dönemi.

(1) SERAMİK-ÖNCESİ ÇAĞLAR

Buzul çağları boyunca (MÖ 2-3 milyon ile MÖ 10 bin yılları), deniz suyunun büyük bir bölümü kutup çevresinde donduğundan deniz düzeyi çok alçalmıştı; kıta sahanlığındaki Japon Adaları kuzeyden, batıdan ve güneyden Asya kıtasına bağlı olmalıydı. Bu çağlara ait yer katmanlarında mamut ve fil taşıkları bulunmuştur. (KOMATSU 1962) Japonların ilk atalarının da böylece Asya'dan ve karadan gelmiş oldukları düşünülmektedir. Ancak çağdaş kültürün bazı ırk, dil, mimarlık ve sanat özellikleri, Güney Çin ve Polinezya (Okyanusya) kökenli olduğu sanılan değişik kültür dalgalarının da Japonya'ya ulaştığını gösteriyor.

Müzele, yontma taştan el baltaları, keskiler, bıçaklar ve *mikrolitik* araçlar bulunmaktadır. ●*İta* İli'nde son yıllarda bulunan taş devri mezarları, Japon Adaları'ndaki *paleolitik* (eski taş) ve *mezolitik* (orta taş) gelişmelerin, yeryüzündeki öteki örneklerden fazlaca değişik olmadığını yeterince kanıtlamıştır.

RESİM 25-1: Erken dönem *Cômon* çanağı. Tarım-öncesi seramik örneği mi?

(2) *Cômon* (İP) KÜLTÜRÜ (MÖ 4000-300)

Bugüne ulaşan maddi buluntulara göre, *Cômon* bir avcılık-toplayıcılık-balıkçılık kültürüdür. Buluntular arasında, elde örülmüş bir ipin yumuşak kil üzerinde yuvarlatılması tekniğiyle bezenmiş bol sayıda çanak-çömlek vardır. Elle biçimlendirilmiş, odun ateşinde pişirilmiş “*Cômon*”, toprak kapları bezeme tekniğinde kullanılan *ip* adıdır. *Mezopotamya* ve *Mezoamerika* gibi uygarlık odaklarında, çanak-çömlek buluntuları tarım devriminden sonra görülüyordu. Japonya’da tersi olmuş.

Cômon’ların nasıl olup da çanak çömlek aşamasına daha önceden geçtikleri önemli bir tarih sorunudur. Kesin olarak henüz açıklanamamıştır. (Bkz. Resim 25-1). Fukuoka kenti yakınında son bulunan ve MÖ 900 yıllarına tarihlenen ilk çeltik köyleri, geç dönem *Cômon* çömleklerinin çeltik kültürü evresinde yapılmış olabileceğini de düşündürüyor.

UEYAMA ile Arkadaşları (1977: 10-14), bu kültürün *Laurisylvan* (parlak yapraklı bitkiler) ekolojisinde gelişmiş, yarı göçebe yarı yerleşik, yarı avcı/toplayıcı, yarı besin üretici bir teknolojiye sahip olduğunu savunuyorlar. (Bkz. § 22) Kurama göre, *Cômonlular* tatlı patates, ararot ve salep gibi kök bitkileri “kesip yakma” tekniğiyle tarıma hazırladıkları yamaçlarda çapa ile ekip biçmişler. Ürünlerin ununu ıslatıp nişastaya çevirerek başlıca besin olarak kullanmışlar. Ayrıca son dönemlerde, darı, soya ve barbunya da üretilmiş. “Kesip yakma” aslında doğal bir gübreleme ve tarla açma tekniğidir.* Ekilecek yamaçtaki tüm ağaç, bitki ve kökler yakılarak külleri toprağa karıştırılır. Bir iki yıllık ekimden sonra verimi azalan tarla nadasa (dinlenmeye) bırakılır. Yirmi yılda çalı çırpı ve ağaçlar yeniden büyür ve “kesip yakma”ya hazır duruma gelir. Bu tekniğin yaşayan bir örneği Rapaport tarafından 1968’de Yeni Gine’de bulunmuştu. (Bkz. Güvenç 1991: 192) Japonlar da 1978 tarihli bir belgesel filmde, *Şikoku* Adası’nın *Subayama* Köyü’ndeki yaşayan tek örneği incelemişlerdir. (Kutu 74-6) Bulunmuş örnekler, *Laurisylvan* bitki çevresinde, “kesip yakma” tekniğiyle ilkel bir çapa tarımının yapılabilceğini yeterince belgeliyor. İlkel de olsa tarım yapan bir kültürün çanak çömleğe gereksinme duymuş olabileceği de kabul edilebilir. Ancak, *Cômon* çanak çömleği şimdilik gizemini koruyor. “Kesip yakma” tarım tekniğiyle *Cômon* tipi çanak çömlek arasında henüz anlamlı bir ilişki kurulmuş değildir. Belki küçük bir olasılık ama Japon Adaları, yeryüzünün en eski “tarım devrimi”ni yapmış, yaşamış olabilir.

Ülkemizde yaz mevsiminde yaygınlaşan orman yangınları, bu tekniğin çok ilkel, acımasız ve verimsiz bir uygulamasıdır. Çünkü bu yolla kazanılan tarla yeniden ormana dönüştürülemez, giderek verimi azalan toprak, zamanla çoraklaşır ve terk edilir.

RESİM 25-2: Kore yoluyla Güney Çin'den Japonya'ya ulaşan Yayoi (Çeltik) kültürü, yeni tür çanak - çömlek getirmiş (Fukuoka Kenti Tarih Müzesi).

(3) YAYOI (ÇELTİK) KÜLTÜRÜ (MÖ 300-MS 300)

Cômon'u izleyen çanak çömlek evresi “Yayoi” olarak biliniyor. Döner testici tezgâhında yapılmış Yayoi seramiği, kesin olarak, bir sulu çeltik kültürünün ürünü sayılmaktadır. Büyük bir olasılıkla da Kore yöresinden gelmiş, *Fukuoka* Vadisi'nden adalara yayılmış. (Bkz. Resim 25-2) Tarihçiler, Japonya'da ekilen yuvarlak tohum türünün Çin'den geldiğini saptamışlar. İşte bu çeltiği depolamak, pişirmek ve sunmak için boy boy, çeşit çeşit toprak kaplar yapmışlar. Taştan, bronzdan, demir ve ağaçtan yapılmış başka araç gereçler de var; ayna, kılıç, mızrak, okbaşı ve takı eşyası gibi. Bulunan araç gereçlerin en eskileri dışardan (Asya'dan) gelmiş, daha yenileri kendi yörelerinde yapılmış. Bu arada, ölü gömmek için kullanılmış küplerle 20-150 küplük toplu mezarlar bulunmuş. Ancak bol çeltik üretimi ve artı ürün, toplum yapısında katmanlaşmalara, varlıklı ve yoksul ailelerin oluşmasına yol açmış; derebeyler, güçlü kişiler, aileler, soylar türemiş. Kimileri, Çin Hanlığı'na özel elçiler yollamışlar. *Han* hanedanının, *Va* kralına gönderdiği ünlü altın mühür, *Fukuoka* limanı girişindeki *Şikano Şima* Adası'nda yapılan bir kazıda bulunmuş. (OKAZAKİ 1972)

Bugünkü halkın, Japonca konuşan bir kültürden geldiği varsayılabilirse, o kültürün Yayoi döneminde olduğu da söylenebilmektedir. Kan grupları ve ender görülen bazı (*Ag ya da* “eyci” vb.) kan nitelikleri üze-

rinde yapılan genetik (kalıtım) araştırmaları, *Honşû* Adası'nda yaşayanlarla Koreliler arasındaki kan ve kültür ilişkilerini yeterince kanıtlıyor. (OMOTO 1976) *Honşû* Adası'ndan kuzeye ve güneye gidildikçe Korelilerle kan benzerliği (yakınlık) azalıyor. Ancak, "Mogol" görünüşlü Japonlarla, bugün "Beyaz" görünüşlü, kuzeyli *Aynular* arasındaki kan grubu ayırımları anlamlı değildir.

TABLO 25
TARİHÖNCESİ VE TARİHİ DÖNEMLER

<i>Dönemler</i>	<i>Miladi Yıllar</i>
<i>Savaş sonrası</i> (Ekonomik kalkınma) dönemi	1945 – Günümüze
<i>Meici</i> (Endüstrileşme, Çağdaşlaşma) dönemi	1867 – 1912 (1945)
<i>Tokugava - Edo</i> ("Merkezi Feodalite") dönemi	1603 – 1867
<i>Birleşme</i> (Hristiyanlığa ve sömürgeciliğe karşı)	1573 – 1603
<i>Aşikaga - Muromaçi</i> dönemi	1333 – 1573
<i>Kamakura</i> ("Japon Ortaçağı") dönemi	1185 – 1333
<i>Heiyan</i> (Çin kültürünü özümseme) dönemi	794 – 1185
<i>Nara</i> (Budizm ve kuruluş) dönemi	710 – 794
<i>Kôhun - Yamato</i> "Atlı Göçebeler" dönemi	300 – 710
<i>Yayoi</i> (Çeltik kültürü) dönemi	MÖ 300 – 300 (MS)
<i>Cômon</i> (Mezolitik, Neolitik) dönemi	MÖ 4000 – 300 (MÖ)
<i>Seramik-Öncesi</i> (Pealeolitik)	500000 – 4000 (MÖ)

Kaynak: Varley 1972: 9-42.

(4) KÔHUN (HÜYÜK) MEZARLARI DÖNEMİ (300-600)

Katmanlaşma ve kültürel akıcılık bu dönemde hızlanmıştır. Batı'dan gelen yeni "Japonlar", adalarda yaşayan yerli "Japonları" doğuya ve kuzeye doğru sürmüşler.

Önemli ve güçlü kişiler büyük taş mezarlara gömülmüş, topraktan yapıp pişirilmiş on binlerce *Haniva* ile birlikte! (Resim 25-4) Mezarların üstü höyükle örtülmüş, çevresine su kanalı açılmış. Ôsaka İli'ndeki kazılarda "*Şuda*" adı verilen 8-9 m uzunluğunda ve çok büyük taşları taşımaya elverişli, çatal şeklinde ahşap kızaklar bulunmuş. Bu tür kızakların, büyük mezar yapımında taş çekmek için kullanılmış olduğu sanılıyor. (Resim 25-1)

Haniva'lar, insan, hayvan, ev ve tekne biçiminde olabilir. Asker giysili ve silahlı koruyucular, asker ve seçkin bir toplumu ya da yönetimi düşündürüyor. Çoğu mezarlar büyük boy bir "anahtar deliği" biçimindedir – nedeni, gerekçesi bilinmiyor. Ölü gömmeye ve öteki dünyaya ağırlık veren bu insanların IV ve V. yy'da Asya'dan gelmiş "atlı-göçebeler", MORİ Masao'ya (1967) göre Göktürklerin ataları olması mümkün. EGAMİ Na-

RESİM 25-3: NINTOKU'nun büyük "Anahtar" mezarı: *Kôhun*. Boyutlar: ~ 300 m. x 500 m. Osaka, V. yy.

mio (1967: 130), *Kociki* Kütüğü'nde ve Çin kaynaklarında adı geçen *Yamato* (*Yamatai*) halkının, aynı "atlı-göçebeler" olabileceğini düşünüyor. Dönemin başıyla sonu arasındaki çok büyük sanat aşaması ancak dışardan gelmiş güçlü bir kültürün yayılma dalgasıyla açıklanabiliyor. (Bkz. Resim 25-2)

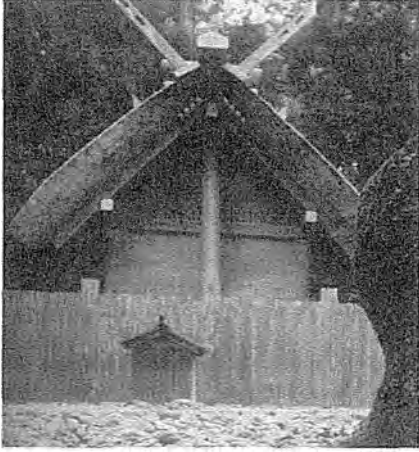
Japonya'nın tarihöncesiyle ilgili ana sorunların yanıtı belki de bu *Kohun*'ların içinde bulunabilir. Ancak, "İmparatorların Yaradan-Tanrı soyundan geldiği" inancı ile mutlu olan Japon ulusal bilinci, *Kôhun*'ları açıp derinlemesine araştırmaya şimdilik pek istekli görünmüyor.

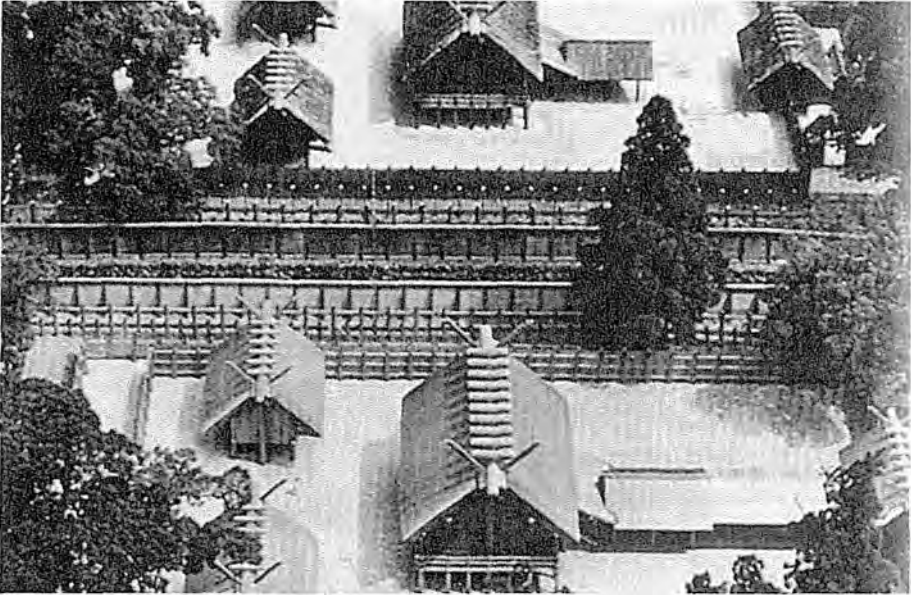
RESİM 25-4: *Kohun* (Hüyük) mezarılardan çıkan *Haniva*'lar, "Atlı göçebeler" in pişmiş topraktan yapılmış törensel koruyucuları ya da kulları imiş.

26. TARİH DÖNEMLERİ (552-1603): KANCİ'DEN EDO'YA

Tarih dönemleri boyunca ada yerlisi Japonlar, yabancı kültürlerle hep karşı karşıya gelmişler, tanışmışlar, çatışmışlar, er geç uzlaşmışlardır. Tarihi çağlar boyunca, üç büyük kültür dalgası adaları vurmuş ve sarsmıştır. Japonlar depreme karşı nasıl –doğayla birlikte sallanarak– dayanmışlarsa, yabancı kültürleri de hızla öğrenip özümseyerek dalgaanın üstünde kalmayı bilmişlerdir. Önce Çin'den yazı ve sanat gelmiş: Budizmin yedeğinde ve V-VI. yüzyıllar arasında. Yedi yüzyıllık bir aradan sonra (XII. yy), yine Çin'den bu kez *Zen Budizm*, *Zen* felsefesi ve *Zen* sanatları gelmiş. Son olarak Batı kültürleri gelmiş (XVI, XIX ve XX. yüzyıllarda), Hristiyanlığı yayan misyoner öncüleri, tüccarları, toplu tüfekli “kara boyalı gemileri”, atom bombalı uçakları, özgürlük (demokrasi) şampiyonu generalleriyle. Bu alt bölümde, Japon tarihinin ilk bin yılı özetleniyor: *Kanci (Hanlık)* yazısından *Edo* Beyliği'ne.

RESİM 26-1: Tanrıça Amaterasu Dergâhı. Ise, VI. yy.

RESİM 26-2: Tanrıça Amaterasu'nun eskive yeni (Cingû) dergâhları. Yeninin yapımı bitince eskisi sökülüyor, en yeninin yapımı başlıyor – her yirmi yılda bir.

(1) YAMATO DÖNEMİ (MS 552-645)

Çin kültürünün, yazısının ve bunları taşıyan Budizmin MS 552 yılında Japonya'ya geldiği söylenir. Oysa, en az 7-8 yüzyıldır sulu çeltik ekmiş, Konfüçyus'u tanımış, takvimi öğrenmiş, Büyük Höyükler dönemini yaşamış, "Atlı Göçebelere" dayanmış bir kültürün, Budizmi, yazıyı ve sanatını öğrenmede neden dolayı bu kadar gecikmiş olabileceğini açıklamak kolay değildir. Asya'dan gelen kültürel öğeler, *Kiyûşû Adası* kuzeyindeki *Fukuoka Kapısı*'nden adalara girmiş ve *Dazaihu* merkezinden Doğu'daki *Kantô* (bugünkü Tokyo) Ovası'na doğru yayılmıştır. Bu yayılmanın ağırlık merkezindeki *Yamato* (bölgesi ya da) Soyu, ülkenin yönetimine egemen olmaya çalışmıştır. Dönemin büyük kültür olayı, Adalıların sözlü gelenekten yazılıya ve mitolojiden tarihe geçmiş, başka bir deyişle, tarih saatinin işlemeye başlamış olmasıdır. (Bkz. Resim 26-1)

RESİM 26-3: Pagoda: Çok katlı, çok çatılı Buda Tapınağı Kulesi. Amaterasu'nun gözetimi altında, Budizmin görkemli bir dış mekân belirleyicisi.

RESİM 26-4: Şôsôin diye bilinen İmparatorluk Hazinesi. Nara, VIII. yy ortaları (Bkz. Resim 57-5).

(2) TAİKA DÜZENLEMESİ VE NARA (645-794) DÖNEMİ

Tarım topraklarının eşit olarak dağıtılmasına başlanmıştır; çeltikten, yan ürünlerden ve emekten üç türlü vergi alma ilkesi getirilmiştir. Ülke toprakları, illere, ilçelere ve *karyelere* bölünmüştür. *Yamato* yöresindeki *Nara* ilk başkent olmuş; Budizm, birliğin resmi dini olarak benimsenmiştir. *Nara* kenti dolayında ilk Budist tapınakların yapımına başlanmıştır. Ancak, her üreticiye eşit toprak verme uygulaması yürümemiş; vergi gelirleri düşmüş; işlenmemiş tarla, başıboş dolaşan ("*rônin*") savaşçılar sayısı hızla artmıştır. Üretim ve artı ürün düşmeye başlayınca, önce üst düzeydeki yöneticilerin sayısı azaltılmış sonra vergiler indirilmiştir. Sanat etkinliklerinde, Çin'deki *T'ang* dönemi sanatına bir öykünme ve özenme görülmüştür. Kore'den getirilmiş yapı ustaları, Çin geleneğindeki ilk büyük tapınak külliyesi olan *Hôryûci*'yi yapmışlar. Külliye'nin özgün bir parçası bugün hâlâ ayakta. Dünyanın en eski ahşap yapısı sayılmaktadır. *Nara*'daki *Tôdaici* (Do-

RESİM 26-5: *Daibutsu* (Büyük Buda Mabedi). Dünyanın en yaşlı, en büyük ahşap yapısı. Nara, VIII. yy.

ğu'nun Büyük Anıtı) de dönemin başlıca sanat yapıtları arasında yer alır. Boy bos, ölçü ve ölçek olarak bunların her ikisi de Japonya'ya yabancıdır. Ancak Büyük Buda (*Daibutsu*) girişiminin ta en başında, İmparator ŞÔ-MU'nun törensel genelgesi, yeni bir uygarlık serüveni eşliğinde bulunan "Japon Ruhu"nu ve ülküsünü şöyle yansıtıyor:

En içten dileğimiz, barış nimetlerinin cennetteki ve dünyadaki tüm varlıklara ulaşmasıdır. Hayvanlar ve bitkiler de bu barışın meyvelerinden yararlanmalı. Varlığın sahibi *Biz*'iz. *Biz*'iz ülkedeki tek güç. Buyruğumuzdaki bütün olanaklarla, bu barış tapınağını (*Daibutsu*) kurmaya karar verdik. Hiç kolay olmayacak ama onun yükünü halkın sırtına vurmayacağız. Haksızlık ve günahtan Buda'nın ruhu sevinç duymaz. Yöneticiler, halktan canları istediğince vergi alamayacaklar. Bu böyle duyurulsun her yana, herkes böyle bilsin düşünce, niyet ve amacımızı... (Bkz. Roberts 1971: 25)

Ancak Buda, Güneş Tanrıçası'nın yerini alamayacaktır. İmparator önce ata Tanrıça Amaterasu'ya danışmış ve onun oluruyla kalkışmıştır bu büyük serüvene! (Bkz. Resim 26-5)

(3) HEIYAN (794-1185) DÖNEMİ: ÇİN KÜLTÜRÜ ÖZÜMSENİYOR

Bu dönem Budizmin altın çağıdır! ŞÔMU'nun barış çağrısı, umudu gerçekleşmiş ve tam 350 yıl boyunca koca ülkede ölüm cezası verilmesini gerekti-

recek tek bir suç işlenmemiştir. (NAKAMURA 1979: 8) *T'ang* Hanlığı'nın *Canzan* kenti örnek alınarak, Nara'nın hemen kuzeyindeki *Heiyan*'da (bugünkü Kiyôto'da) yeni bir başkent kurulmuş ve yönetim buraya taşınmıştır. Zorunlu askerlik hizmeti kaldırılmış, yerel yönetimin yetkileri genişletilmiş, illere vergi (maliye) müfettişleri gönderilmiş. Çin'den alınan *T'ang* sanatı, yerini, yamaçlarda kurulan Budist tapınak (manastır)ların mistik inançlarını yansıtan yeni bir sanata bırakmıştır. *T'ang* Hanlığı ile ilişkiler birden kesilmiş (MS 892), imparatorlara gelin veren *Fucivara* ailesi, merkezi yönetime egemen olmaya başlamıştır. *Katakana ve Hiragana* olarak bilinen heceleme *abece*'leri geliştirilmiştir. (Bkz. § 82) En ünlüsü *Genci Öyküsü* olan bir kadın yazarlar çağı açılmıştır. Estetik yaşantıda, *avare* (üzüntüye duyarlı) ve *okaşi* (nükteli, hoş sohbet) olma gelenekleri yaygınlaşmış. Resim, yazı ve tüm "fırça sanatları"nda özgün bir Japon okulu oluşup gelişmeye başlamış. *Fucivara* ailesi kendi içinde bölününce, siyasal güç *Taire ve Minamoto* aileleri arasında çatışma ve savaş konusu olmuştur. (Bkz. Resim 26-7)

Heiyan dönemi boyunca Japonlar, "Ezo" (Doğu'nun yenik barbarları) adı verilen *Aynu*'ları kuzeye doğru sürmüşlerdir. Kuzeyden gelen ve Kamçatka'da yaşayan *Çukçi*'lere benzeyen bir "denizci" kültürü, *Hokkaidô* Adası kıyılarını ele geçirmiş. Onlar da *Aynu*'ları güneye doğru itmişler. *Okhotsk* Denizi'nden inen ve yazısı olmayan o denizci toplum bugün "OKHOTSK" kültürü olarak inceleniyor. (Hokkaidô Üni-

RESİM 26-6: GAKKÔ Bosatsu: Bilge, Barışçı ve mutlu Buda. Buda Sanatları Müzesi. Nara.

RESİM 26-7: Kamakura Şôgun'luğunun kurucusu olan MINAMOTO-no Yoritomo'nun ünlü portresi. Sanatçı FUCIVARA Takanobu'ya ait olduğu sanılıyor. XIII. yy *Cingo-ci* Müzesi, Kiyôto.

RESİM 26-8: Kamakura'daki Daibutsu (Büyük Buda, bronz, 12 m.) Kamakura dönemi XII. yy.

versitesi'nde özel bir araştırma enstitüsü [*Okuhotsuku*] var). Fakat yazıları olmadığı için Japon tarihlerinde adlarına pek rastlanmıyor.

(4) KAMAKURA (1185-1336) DÖNEMİ

Savaşçı YORİTOMO (Resim 26-7) yönetimindeki yeni bir “asker-seçkinler” sınıfı, *Fucivara* Sarayı'ndaki kadın yazar egemenliğine son vermiş, ülkeyi askerce bir disiplinle yönetme denemesine girmiş. “*Şogun*” adı verilen beylerbeyi, *Edo* (Tokyo) güneyindeki *Kamakura*'da toplamış merkezi yönetim örgütlerini. İmparator Kiyôto'da bırakılmış. Çin'le kesik olan kültürel ilişkiler yeniden kurulmuş. Devletin ekonomik temeli topraklı (feodal) beylere dayanmış. Yerel yönetimin il merkezlerine valiler (*Şugo*), tarım işletmelerine (*Citô* adı verilen) âyanlar ve güvenilir memurlar yollanmış. *Şogun* YORİTOMO'nun ölümünden sonra Doğu Beyleri arasında bir iktidar savaşımı başlamış. *Hôcô* ailesi bu çatışmalardan güçlenerek çıkmış. Budizm (*Tenday*)'de yeni kollar oluşmuş. Rahip NİÇİRAN, askerlik gibi disiplinli, hoşgörüsü az ve milliyetçi bir Japon Budizmi kurmayı denemiş. Zen Budizm sezgiye, sanata ve güzele yönelik

RESİM 26-9: *Kinkakuci* (Altın Köşk). Geleneksel mimarlık sanatının anıt yapısı ve ulusal esin kaynağı. AŞIKAGA Yoşimitsu tarafından 1397'de yapılmış. 1950 onarımında yanmış. Yeniden inşa edilmiş (Kiyôto).

çalışmalarını sürdürmüştü. *Kamakura*'da *Samuray* kişiliğine uygun düşen gerçekçi bir sanatın (*Hôcôki* okulunun) filizlendiği görülmüş. Yine *Kamakura*'da yeni bir *Daibutsu* (Büyük Buda Anıtı) yapılmış. (Resim 26-8)

Hôcô ailesinin önce yükselişi ve sonra yıkılışı, yeni yeni oluşan “*Samuray* Töresi” ile birlikte *Heike* öyküsüne de yansımıştır. Japon Yazını'nın ana kaynaklarından biri sayılan bu yapıttaki “*Samuray Ruh*”, *Kamakura* döneminin Avrupa Ortaçağı'na benzetilmesine yol açmıştır. Gerçekten de Batı Şövalyeliği ile Japon Samuraylığı arasında benzerlikler görülmektedir.

Kubilay Han'ın Japon Adaları'na karşı denizden giriştiği iki saldırı (1274 ve 1281), Japonların “*Kamikaze*” (Tanrı rüzgârı ya da soluğu) adını verdiği “İlahi fırtınaların” yardımıyla geri püskürtülmüş. Ancak adalardaki merkezi yönetim de bu arada egemenliğini yitirmiş.

(5) AŞIKAGA YA DA MUROMAÇI (1336-1573) DÖNEMİ

Şôgun AŞIKAGA, ikiye bölünmüş sarayı ve iki imparatoru uzlaştırp birleştirmiş. Hükümet merkezini yeniden Kiyôto'ya taşımış. Merkezle yerel yönetimler arasındaki bozulan dengeyi kurmaya çalışmış. Ancak huzursuzluk yaygınlaşmış. Önin savaşları on yıl sürmüş. Savaş cephesindeki bu “kan revan” a karşılık, ekonomik yaşam canlanmış. Yeni tarlalar açılmış. Sulama kanalları yapılmış. Tarım araçları, ileri gübreleme teknikleri denenmiş. Bu arada yılda iki kez ürün alma denemesi başarılı olmuş, tarımsal üretim 2-3 kat artmış; kasaba ve kentlerdeki pazarlar (para ekonomisi) gelişmiş “*Za*” adı verilen sanat ve meslek loncaları kurulmuş, yaygınlaşmış, önem ve güç kazanmış.

Sanat hayatında da parlak başarılar birbirini izlemiştir. *Zen* tapınaklarının ve Budistlerin sanat ve kültür üzerindeki etkileri giderek artmıştır. Bugün “Japon Kültürü” diye bilinen çoğu halk sanatlarının temeli bu dönemde atılmıştır: Çay töreni, *Noğ* tiyatrosu, bahçe düzenlemesi ve sivil mimarlık gibi! İmparatorlar ve *Şôgun*’lar sanatı seven ve yapan yaratıcı kişiler olmuş. Dönemin ünlü sanat anıtı *Kinkakuci* (“Altın Köşk”), imparator tarafından tasarlanmış ve yapılmıştır. *Zen* tapınakları, siyah-beyaz fırça geleneğinin, yazı ve resim sanatlarının ana pınarları olmuştur. (Bkz. Resim 26-9)

Ne var ki bir önceki dönemde, Mogol saldırılarına başarıyla karşı koyan Japonlar, Cizvit Misyoneri Francis Xavier’in yönettiği Hristiyanlık saldırısı karşısında ne yapacaklarını şaşırılmışlar. Hızla yayılan, büyüyen Hristiyanlık dalgası büyük bir güç kazanmıştır. *Şôgun* filmi, bu dalgayı karşı Japon tepkisini öykülüyordu.

Birbirinden güzel çay bahçelerinde kurduğu çayevleri ve çay törenlerine getirdiği estetik biçimle ünlü çay ustası Sen-no Rikyû’nun çay sanatı ve çay felsefesi belki şu dizelerle özetlenebilir:

<i>Çay Ruhü:</i>	<i>Kaynat suyu</i>
<i>Çardakta</i>	<i>Demle çayı,</i>
<i>Saklı</i>	<i>Oldu sana</i>
<i>Ot kokulu</i>	<i>Çay töreni</i>

–Sen-no RİK YÛ–

Sen-no RİK YÛ’nun dile getirdiği bu yalınlık, toplumdaki karmaşayı, yakın geleceğin büyük bunalımlarını önceden haber veren duygusal bir tepki gibi yorumlanabilir. (Bkz. § 54)

(6) ULUSAL BİRLİĞİN KURULMASI (1573-1603) DÖNEMİ

Fırtına yüzünden kıyılara düşen yabancı gemiciler, Batı ile ticaretin kurulup gelişmesini sağlamıştır. İspanyol-Portekiz çekişmesi, Hristiyanlığın yayılmasına ve bir sömürü aracı olarak görülmesine yol açmış. Hollandalı (Protestan) denizciler bu hareketin dışında kalmıştır. Ancak Hristiyan olanların sayısı 1580 yıllarında 150 bine ulaşmıştır. İki ünlü asker, Budizme ve Hristiyanlığa, karşı ulusal birliği korumaya ve yeniden kurmaya çalışmıştır. *Şôgun* NOBUNAGA, Budizme karşı savaş açar ama ömrü yetmez – öldürülür. *Şôgun* HİDEYOŞİ önce yerel beyliklere yönelir. Edo döneminin siyasal ve ekonomik temellerini atar. Ulusal varlığın gerçekçi bir dökümünü yaptırır; bu arada, tarım topraklarının eksiksiz sayımı ile kadastrounu da başlatır. HİDEYOŞİ, iyi işleyen ama katlı-katmanlı değişmez bir toplum yaratmak peşindedir. Toplum:

<i>Kentli</i>	+	<i>Savaşçı</i>
<i>Köylü</i>	+	<i>Üretici</i>

RESİM 26-10: Kiyôto kentinin ünlü kapıları, yalnız giriş-çıkışları değil, kültürel mekânı, insan ilişkilerini ve davranışlarını düzenliyor.

gibi kastle ayrılr. Soylu yöneticilere yaklaşıp onları Hristiyan yaptıktan sonra kiliseye toplu katılmalar sağlayan, 1587 yıllarında toplam sayıları 300 bine ulaşan Hristiyan hareketine kesin bir “dur” denir. Kılıç Yasası ile (1588) ülkedeki bütün savaş araçları toplatılır. Aralarında yerli ve yabancı papazlar bulunan birkaç bin Hristiyan çarmıha gerilir. Nagasaki Hristiyanlar kurdukları Budist tapınaklarda saklanırlar. Hristiyanlığın yayılması böylece durdurulur. (ENDO 1977) Ancak HİDEYOŞİ'nin Kore Seferi başarısızlıkla sonuçlanır. Onun ölümü üzerine yerel (feodal) beylikler ikiye bölünürler. Edo Beyi Tokugava İEYASU, Sekighara (1600) Savaşı'nda iktidar adayı öteki beylikleri dize getirince, “Şôgun” olarak atanır (1603).

Bu kısa geçiş döneminin genel kültür ve sanat hayatı, birisi yabancı, öteki yerli olan iki tarihi kaynaktan izlenebilir. Portekizli Cizvit papazı Joao Rodriguez'in tuttuğu güncede, başkent *Miyako* (Kiyôto)'ya ilişkin şu canlı izlenimler yer alıyor:

Kent çevresindeki dağ ve yamaçlar bol sayıda üniversite ve manastırlarla, bunlara bağlı tapınak ve bahçelerle doludur... Kent, kuzey-güney, doğu-batı yönlerinde uzanan ve birbiriyle dik keşişen 38'er yol ile bu yollar arasında kalan 1444 bloktan oluşuyor. Her kavşakta, sokaklara giriş çıkışı düzenleyen dört kapı var. Ana caddelerde, pınarlar, çeşmeler, temiz su kanalları görü-

luyor. Bütün yollar günde en az iki kez özenle süprülüp yıkanıyor. Halk, bahçeden sanattan anlıyor. Temizliği, hamamı, yıkanmayı seviyor. Güzel (zevkli) giyiniyor, çalışmayı, dinlenmeyi, konuşmayı biliyor. (Bkz. Resim 26-10)

Bu dönemde, topluma kişiliğinin damgasını vuran üç ünlü yönetici vardır: NOBUNAGA, HİDEYOŞİ ve İEYASU. Bir halk öyküsünde, üç güçlü generalin kişilik özellikleri birbiriyle karşılaştırılarak vurgulanır. Öykünün kurgusuna göre, generallerin üçü de bir bahar günü guguk kuşunu (simgesel olarak halkı) dinlerken, kuşun ötmemesi (yani başkaldırması) olasılığına karşı, bakınız, içlerinden neler geçirirlermiş:

Nobunaga – “Boynunu koparırım senin!”

Hideyoşi – “Gösteririm (öğretirim) sana!”

İeyasu – “Beklerim ötmeni!”

27. EDO - TOKUGAVA DÖNEMİ (1603-1867)

İşte, kuşun ötmesini (ya da halkın baş eğmesini) beklemekten yana olan İEYASU,* iki buçuk yüzyıl boyunca Japonya'yı yönetecek olan *Tokugawa* ailesini işbaşına getiren, “Edo” Beyliğini kuran kişidir. Bu dönemde, Hristiyanlığın yayılışı durdurulmuş, misyonerler tümüyle uzaklaştırılmıştır. (ENDO, 1980) Dış ticaret, Nagazaki limanında kalmasına izin verilen Çinli ve Hollandalı tüccarlar aracılığıyla yürütülmüştür. Öyle ki:

Dünya ile bağlantısı kopan Beylikler Japonyası kendi içine kapanmış, durağan bir toplum olmuştur. Sanat ve yazın, önceki dönemlerin yaratıcılığını yitirmiş; klasiğe dönüş, klasik çağları diriltme (Rönesans) çabaları görülmüştür. Yeni sanat biçimleri olarak, seramik *lake* (boya) ve ahşap baskı teknikleri gelişmiştir. Komodor Perry'nin “dört kara gemisi” gelmiş, tarihin karanlıklarında unutulmuş olan yaşlı mumyayı derin uykusundan uyanırmış. İmparator yeniden işbaşına getirilmiş. Japonya uyanmış, silkinmiş, hızla çağdaşlaşmaya başlamıştır.

Daha doğrusu, Batı'nın gördüğü, görmek istediği, dünyaya gösterdiği Japonya böyledir. Oysa kültür tarihinin verileri oldukça değişiktir.

İlki ve en önemlisi, Tokugawa Japonyası kapılarını ve pencerelerini Batı'ya kapamış ama dünya ile kültür ilişkilerini kesmemiştir. Hristiyan misyonerleri sınır dışı ederek dinin yayılışını durdurmuş, dış ticareti dene-

* TV'de izlenen *Şogun* dizisindeki TORONAGA, İEYASU idi.

time almış, halkın yabancılarla ilişki kurmasını yasaklamış ama *dünyaya sırt çevirmemiştir!* Dünyada neler olupbittiğini yakından izlemiş, beğendiğini almıştır. Yabancılar ambargo koymuş ama beğendiğine izin vermiştir. Sözelgesi, “Güney Barbarları” adını verdiği Portekizlilerle İspanyolları uzaklaştırmış ama Hollandalıları tutmuştur. Dine “hayır”, bilime, tekniğe ve kültüre “buyur” demiştir. Japon yöneticileri ve hekimleri, ünlü *Tabulae Anatomicae* Atlası’nın Flamancasını, ilk kez 1771 yılında görmüşlerdi. 1774 yılında eserin 4 renkli Japoncası basılmıştır. (Bkz. Güvenç 1990: § 28) Ayrıca belirtmeli ki Japonlar bilim, fen ve sanatlar arasında anlamlı ayırım görmezler. Öğrenilecek her şey kültürdür, onlar için. Bu gerçeğin en çarpıcı kanıtları bir grup Japon bilim tarihçisinin (NUMATA Cırô 1964) hazırladığı yayında toplanmıştır. Başlığın çevirisi: “*Batı Kültürleri’nin Japonya’ya Girişi: XVI-XIX. Yüzyıllararası.*” Japonya’nın Batı’ya kapalı olduğu yüzyıllarda, Batı kültürleri; tıptan askerlik bilimlerine, fen bilimlerinden güzel sanatlara ve felsefeye değin türlü bilgiler ve teknikler (aşılar, ilaçlar, araçlar) Japonya’ya kolayca girmiştir. Bu tarihi gerçek, Tokyo’daki “Doğu Asya Kültürleri Araştırma Enstitüsü” tarafından İngilizce yayımlanmış olan yüzlerce belgeyle de kanıtlanmaktadır. İsveçli ünlü bilgin Linneaus’un yardımcısı olan ve sonradan onun yerini alan Dr Thunberg’in (1790) üç BATI diline çevrilmiş olan dört ciltlik anıları (“*Travels... in Asia*”) Japonların yalnız Hollandalılara değil, İsveçli hekime de ne derece yakınlık gösterdiğini, çalışmasına ve Japon dilini incelemesine izin verdiğini doğruluyor. (Bkz. Steenstrup 1977-1978: 23-5)

İkinci sorun “feodalite”dir. Edo döneminin “Batı Feodalitesi”ne benzeyen yanları olsa da benzemeyen yönleri de vardır. Sözelgesi, toprakların tapu-kadastrusu (1610’da) bitirilmiş; üretimde, vergi gelirlerinde, para ve pazar ekonomisinde büyük gelişmeler sağlanmıştır. (Smith 1975) Toplum katları yeni bir düzenlemeyle, *askerler, çiftçiler, sanatçılar ve tüccarlar* olarak dört kast’a ayrılmış; toplumsal geçişkenlik sınırlanmıştır. Sözelgesi, çiftçilerin, ata binmesi, ipekli giymesi, kılıç kuşanması, çay içmesi yasaklanmıştır. Ama toplumun en düşük katında bulunan tüccarların varlık ve saygınlık kazanması yine de önlenememiştir. Öyle ki “*Eta-Hinin*” adı verilen yoksul ve dokunulmaz sınıfın varlığı, ressam Vatanabe KAZAN’ın çizgilerinde görülüyor. (KUVABARA Masao 1971) Dönemin ikinci yarısında nüfus fazla artmamıştır ama hızlı bir kentleşme (iç göç) vardır. Budizm de bastırılmış, Konfüçyus öğretisi desteklenmiştir. Ulusal Korunma Yasası (1636) örnekleri Ortaçağ’da görülen bir dini bağnazlık simgesi değil, bir bilinç, ileriye görüş belgesidir. Bu yasa, Japonya’yı sömürge olmaktan kurtarmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk elçisine göre, EDO çağının egemen değer yargısı “Durana Dokunmamak”tır! Oysa toplumdaki tarih (değişme ve gelişme) bilinci çok güçlüdür. Şôgun İEYASU’nun torunu MİTSUKUNİ başkanlığında çalışan bir bilim kurulu, Japonya’nın 240

ciltlik tarihini yine bu dönemde yazmıştır. Köyde görevli tarım teknisyeni TSUÇİYA Matasaburō, Japonya’nın ilk Resimli Tarım Takvimi olan *Kōka Şunçū*’yu yazmış, eser 1707’de basılmıştır. (Resim 53-3 ve § 73)

Dönemin büyük ozanı, *Hayku* ustası BUSON’dur. *Hayku*, en çok 17 heceyle sınırlı, biçimsel bir şiirdir. (Bkz. Çapan 1991) Söylenenler, söylenmişlerden daha az; dile getirilen ise yazılardan çoktur:

<i>Yomizu toru,</i>	Çeltik sulayan
<i>Satobito no koe yo,</i>	Köylü sesleri vardı
<i>Natsu no Tsuki</i>	Yaz mehtabında.

–BUSON–

Resim sanatında HİROŞİGE, Tokyo’dan Kiyōto’ya uzanan 53 duraklı geleneksel yolun her menzilin (konağını) ayrı ayrı resimlemiştir. “*Tōkaidō*” adı verilen kentler yörüngesi sonradan Japon çağdaşlaşmasının anayolu (belkemiği) olmuştur. (Bkz. Resim 55-2)

Bu dönemin Japon toplumu, ne görüldüğü kadar durağan ne de sınıldığı kadar kapalıdır. Batı’nın “feodalite” adını verdiği yönetim, daha çok meşrutî bir krallığa benzemektedir. Dini düşüncede çoğulcu (laik) arayışlar ve geniş bir hoşgörü vardır. Siyasal muhalefet güçlüdür. TAKE-NOUÇİ ve YAMAGATA, askeri (örfi) yönetimi eleştirmiş, açıkça imparator yönetimine dönülmesi görüşünü savunmuşlardır. Askerler ve çiftçiler gidişten pek mutlu değildir. Dağıtımda yeni “ayarlama” çabaları görülür: *Yoşimune*, *Kansei* (1789-1800) ve *Tenpo* (1830-1843) düzenlemeleri gibi. Batı’ya açılma eğilimi de güçlüdür. *Sonnōcōi ve Sakuma Şōzan* denemelerinde görüldüğü gibi.

Batı uygarlığı tehlikesinin adım adım yaklaştığı görülmüş ancak ne yapılacağı bilinmemiştir. Bir süre,

“Doğu Ahlakı – Batı Teknolojisi” ya da, “Japon Ruhu – Batı Eğitimi” gibi hamasi sloganlarla yetinip avunmuşlardır. Oysa bu ikilem, yalnız Batı felsefesine değil, Japonların kendi kültür anlayışlarına da uygun değildir. Çünkü kültür bölünmez, yama kabul etmez bir bütündür. Yalnız yeni tekniği alıp geleneksel ahlakı sürdürmeye, Batı eğitimini alıp geleneksel ruhu korumaya besbelli olanak yoktu – Japon anlayışına göre bile.

28. MEİCİ: İMPARATORUN YAPTIĞI DEVRİM

Japonya’nın çağdaşlaşması, MEİCİ’nin yeniden iktidara dönüşüyle başlatılır. Oysa daha doğrusu, Batı tehlikesi karşısında, ulusal-toplumsal bilinç, iktidarı *Tokugava*’dan almış imparatora vermiştir. Japonlar, Amiral Perry’nin isteklerine boyun eğmişlerdi. Çünkü 1839-42 Afyon Savaşı’nda Batı’ya “Hayır” diyen Çin hanedanının başına gelenleri görmüşlerdir. Ja-

ponlar, Amerika'nın önerdiği ticaret anlaşmasını da kabul ettiler. Çünkü, 1856'da İngiliz bandıralı *Arrow* adlı bir gemiyi denetlemek isteyen Çin'e yapılanları duydular. "Kara Gemiler" in ateş saçı topraklarını kendileri de tattı Kiyûşû'da. Endüstrileşmiş Batı karşısında, geleneksel bir tarım ülkesinin izleyebileceği üç yol vardı: (a) Yiğitçe savaşıp yok olmak, (b) Batı'ya açılıp teslim olmak, (c) Ülkeyi güçlendirmek için hızla endüstrileşmek! Aslında üçüncü yol (seçenek), birinci ile ikincinin kaçınılmaz sonucuydu. MEİCİ döneminin ünlü başbakanlarından Prens İTÔ Hirobumi 1850'lerde kimlik ve kılık değiştirerek Britanya Adaları'na gitmiş, kişisel gözlemleri (incelemeleri) sonucunda, Batı düşmanlığından ya da endüstri ile savaşan olumlu bir sonuç alınamayacağına inanmıştı. İTÔ'ya göre Batı'yla savaşa tutuşanlar da hiç savaşmadan teslim olan ülkeler de giderek sömürgeleşiyordu. Kendini savunabilmek ve varlığını sürdürebilmek için Japonya hızla endüstrileşmeliydi. MEİCİ döneminin ekonomisi ile ideolojisi bu koşullar altında oluştu: *Çağdaşlaşmak!* Bu ereğin koşulları, yönetimi eline alan Meici'nin göreve başlama yemininde şöyle yankılanmıştır*:

Bir danışma kurultayı açmalı;

Çağdışı töreleri bırakmalı;

*Doğa'nın akılcılığı ile adaletini
eylemlerimizin rehberi yapmalı;*

*Dünyadaki bilgi ile eğitimi [kültürü]
araştırmalı, çağdaş uygarlığın tüm
birikiminden yararlanmalıyız.*

Uygarlık ve aydınlatma çağının yeni kaptanı, kuşkusuz, genç İmparator Meici idi. Onun çevresindeyse, her alandaki hedefleri gerçekleştiren, ülkücü bir aydınlar kuşağı toplanmıştı. İki siyasal parti ile özel VASEDA Üniversitesi'ni kuran OKUMA Şigenobu, KEIÔ Üniversitesiyle *Cici Şinpo* gazetesini kuran FUKUZAVA Yukiçi; Japon bankacılığının babası sayılan ŞİBUSAVA Eiichi; Batı'yı inceleyip Japon endüstrisini kuran OKUBO Toşimiçi gibi. (Bkz. Resim 109-1, § 109, Fukuzava için)

Japon çağdaşlaşma tarihinde, 1880 yılında yayımlanan eğitim ilkelerine (fermanına) geniş yer verilir. Oysa, Japon eğitimindeki önemli değişimler çok daha önce başlamıştır. Fransa'dan alınan zorunlu eğitim sistemi 1872'den beri uygulanıyordu. *Meici*'nin iktidara gelişinde yüzde 35 dolayında olan okullaşma oranı 1900'lerde yüzde 85'e ulaşmıştı. Yaygın eğitim alanı daha da hareketliydi. 1880-90 yılları arasında, Darwin'in, Spencer'in

Gazi Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nda, "Batı'nın sömürgeci saldırısına karşı en etkili savunma yine Batı Kültürüdür" demişti.

“evrimci” kitapları ile Kant’ın felsefe yazıları tümüyle Japoncaya çevrilmiş, yayımlanmış bulunuyordu. Aydın kişiler DE-KAN-ŞO (Descartes, Kant ve Şopenhauer) okuyordu. (Bkz. Güvenç 1990 - § 30-32)

Ancak başarının temeli besbelli ekonomik atılımlardaydı. Japonya, *çağdaşlaşma* sorununu daha en baştan bir *endüstrileşme* süreci olarak görmüş onu üç aşamada gerçekleştirmiştir: (1) Merkezi bir plan uyarınca, tüketimi kısıp dışsatıma ağırlık verdiler, tarımdan ağır toprak vergileri alıp endüstriye yatırdılar, yabancı uzmanlardan öğrenip kendileri uyguladılar. Devlet tekeline, iktisadi işletmeler kurdular. (2) Kurulmuş ve işletmeye açılmış (üretime başlamış) endüstrileri özel girişime aktardılar. Ulusal bankacılığı kurdular, vergi işlerini düzenlediler. *Zaibutsu* adı verilen büyük finansman (kredi) *holdingleri* yarattılar. (3) Üçüncü aşamada (yaklaşık olarak Birinci Dünya Savaşı yılları), kendi endüstrilerini kendileri kurabilir düzeye geldiler. (Bkz. NAKAYAMA 1963)

Yazar FUTABATEİ Şimei, Batı geleneğine uyararak kaleme aldığı *Uki-gumo* (Yüzen Bulut) romanıyla, “çağdaşlaşma” serüvenini yazmıştır. Ancak her şeyi tümünden değiştirmeye kalkan *Meici* Japonyası, bazı düş kırıklıklarını da yaşamıştır. *Tokugava* seçkinlerinin bağlandığı, “Japon Ruhu - Batı Öğretimi” düşlemi ne yazık ki gerçekleşmemiştir. Bilimsel/teknik buluşları alıp Batı düşüncesini kültürel gümrükler dışında tutmak mümkün olamamıştır. 1904-5 Rus-Japon Savaşı ve Japon askeri başarısı ertesindeki durumu inceleyen yazar NATSUME Sôseki, *Kokoro* adlı romanında, geleneksel Japon ruhunun yittiğini ve toplumun geleceği konusundaki karamsarlığını dile getiriyordu. Romancı TANİZAKİ Cunniçirô “*Maki-oka Kardeşler*” de, İkinci Dünya Savaşı öncesinde sesi soluğu kesilmiş, yorgun bir toplumu anlatıyordu. Güçlü Batı ile güçlenen Japonya er geç kapışıp çatışacaklardı, aslında, benzerlerin çatışması kaçınılmazdı. (Bu konuda Bkz. Allen 1979: 67-90)

29. SAVAŞ, YENİLGİ VE SONRASI: “TAŞINMAZIN TAŞINMASI”

Japonya, Batı ile kendi arasındaki yüzyıllık gelişme (endüstrileşme) açığını kapattığını sanarak, Batılı güçlere toptan savaş açtı. Önce kazanır göründü, sonunda yenildi. Hem de endüstri uygarlığının yaptığı iki küçük atom bombasıyla. Batılı güçlerin “Koşulsuz teslim” çağrısına uymak zorunda kalan İmparator HİRODİTO, ülkenin en eski tarih kütüğünde o zor günlerin gerekli dayanağını bulmuştu: “Taşınmaz yükü taşımak” ya da “Dayanılmaza dayanmak.” Gel zaman git zaman her toplum böylesine güç durumlara düşebilirdi. Japonya da düşmüştü. Dayanırsa kurtulabilirdi. Japonya dayandı; toparlandı. İmparator, kutsal soyunu korudu. 1970’lerin Japonyası ABD’nin ve Sovyetler Birliği’nin hemen ardından dünyanın üçüncü büyük üretici gücü oldu. “Alman mucizesi” kadar yay-

gın olan bir “Japon mucizesi” söylencesi vardır. Oysa, olaya yakından bakan uzmanlar, bir mucize değil, gerçekçi ilkeler buluyorlar. Reischauer (1977) bu sözüm ona mucizeyi sekiz ilkede toplamıştır:

- (1) Emeği-çalışmayı, eğitim, beceri ve üretimle birleştiren, bütünleştiren bir ulusal *denge* tutkusu;
- (2) Yüksek bir yatırım düzeyi, yerinde ve zamanında alınmış kararlarla endüstrinin (teknolojinin) sürekli yenilenmesi;
- (3) İtici-yürütücü güç olan enerji gereksinmelerinin eksiksiz ve koşulsuz olarak zamanında karşılanması;
- (4) Dışsatımda girişim, beceri ve ulusal işbirliği;
- (5) Savunma giderlerinin kısılması;
- (6) Savaş giderlerinin kalkınma yatırımlarına yönlendirilmesi;
- (7) İleri teknolojiyi doğuran araştırma ve uygulamalara ağırlık ve öncelik verilmesi;
- (8) Hükümet (devlet) - özel girişim ve emek üçlüsü arasında kalkınma için iş ve ülkü birliği sağlanması: “Japon kurumu” (*Japan Incorporated*) adı verilen ülkü birliğinin gerçekleşmesi.

Bugünkü birliğin merkezi, ülkenin dış dünyaya açık tutulan penceresi, en önemli giriş-çıkış kapısı, “Doğu Başkent” anlamına gelen *Tokyo*’dur. Bu başkent in günlük yaşamı bundan sonraki bölümde anlatılmaktadır.

3

BAŞKENT TOKYO'DA GÜNLÜK HAYAT

-
- KURAK BİR YAZ KORKUSU
 - *DEPÂTO*'LAR
 - DÜZEN VE ÖZEN
 - ÇALIŞANLAR, UYUYANLAR VE SIZANLAR
 - GİYİM-KUŞAM
 - YİYECEK-İÇECEKLER
 - ÇARŞI-PAZAR VE ALIŞVERİŞ
 - SPOR VE TURİZM
 - EĞLENCE, DİNLENCE VE “SU TİCARETİ”
 - *ÇİÇİBU*'DA BİR HAFTA SONU
-

Tokyo kenti yanında Londra cüce kalıyor.

– TOYNBEE (1968: 36)

30. KURAK BİR YAZ KORKUSU...

Nasıl anlatılır Tokyo? Deneyenler, bilinen kentlerle karşılaştırmış ama hiçbirine benzetememişler. Dünyanın en büyük, en dağınık, en karmaşık, en kalabalık, en kirli – ya da temiz –, en gürültülü ve – kuşkusuz – en pahalı, en eğlenceli, en güvenli, en güzel – ya da çirkin –, en rahat kenti demişler. Gözlem ve yargılarını destekleyen sayılar ve kanıtlar vermişler. Kimi yazarlar, sayısal verilerden kaçınıp ozanca sözler etmişler: Ülkenin *başı, yüreği, canı, ruhu!* demişler.

Haziran ayı başından temmuz ortalarına Tokyo'nun *Baiu* ya da *Tsuyu* (erik ya da yaz yağmuru) mevsimidir. Hava sıcak ve nemlidir. Yağdı yağacak yağmur sıkıntısı vardır. Olanagını bulanlar bir iki saatlik *hirune* (öğle) uykusuna yatarlar. Gölgedeki sıcaklık 37-38 dereceye ulaşır. İnsan bedeninin bu sıcaklıkta bir soğuk hava dolabı gibi çalıştığı gerekçeyle, yüksek kalorili balık kızartmaları yenmesini salık verirler. Bazı günler yağmur yağmaz, yağsa da ortalık serinlemez. Tokyolular, ellerinde ya da çantalarında birer şemsiye ile dolaşırlar. Bir de yedekleri vardır: İşyeri kapısındaki özel anahtarlı şemsiye sergisinde. Ama her yerde yağmayan yağmuru konuşur, sıcaktan, kuraktan, nemden, su sıkıntısından yakınır- lar. Derinlerde yatan bir kuraklık ve açlık korkusuz sezilir. 1934 yılındaki ünlü, soğuk ve kurak yaz sonunda, çeltik ürünü yarı yarıya düşmüş, kıtlık olmuş. Yıl boyunca, on günlük bir dönemin üç günü yağışlı ise, hava “normal” sayılır. Ortalama üç günlük yağış süresi ikiye düşerse “kuraklık”; dörde çıkarsa “yaz yağmuru” derler. Bu yüzden, on günlük sürede üç günlük yağmur yağıştan sayılmaz. Yöneticiler, su tüketimi gönüllü olarak kısılmazsa, kente verilen suyun azaltılacağını (ya da yüzde şu kadar kısılacığını) açıklar. Oysa koca kent durmadan çalışır, didinir ve dinlenir. Sürekli yağış nedeniyle ertelenen turistik bir iki *Matsuri* (Bkz. Resim 30-1) dışında, günlük yaşamda göze çarpan aksama olmaz. Yağınca bardaktan boşanırcasına bol ve bereketli yağar ama sel olmaz, çamur kalmaz, bodrumları su basmaz. Bodrum yoktur. Zemin katları yoldan

RESİM 30: MATSURİ: Tokyo'da her yıl mayıs ayı ortalarında yapılan bir geleneksel bayram hazırlığı.

birkaç basamak ya da yarım kat yukardadır. Çoğu çatılar tersyüz olmuş büyük bir şemsiyeye benzer. İşte, uçları yukarıya doğru kıvrık saçaklı, parlak renkli (sırlı) kiremitlerle örtülü bu çatılar, yağmur suyunu özel sarnıçlarda toplar. Yaz yağmuru, suyun değerini ve çatı ayrıntılarına verilen önemin bir özenti olmadığını gösterir. Su hayattır.

31. DEPÂTO'LAR VE KENTSEL ÇEVRE

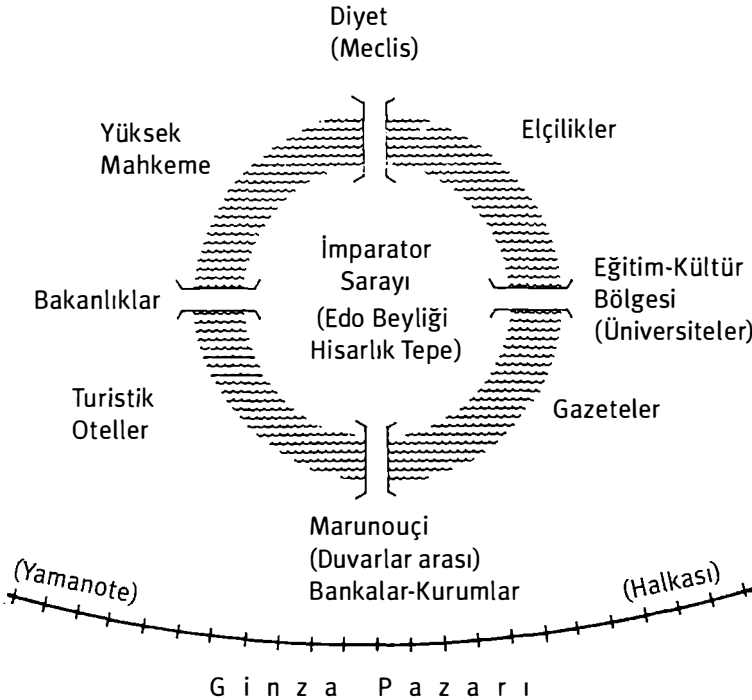
Ülkede yaşayanlarla çalışanların ve devlet memuru olanların yüzde 11'i bu kentte oturur. Bu nüfus ulusal verilerle orantılı bir görünüşdür. Oysa gerçekte, Tokyo bir dengesizlikler kentidir. Büyük *holding*'lerle 600'ü aşkın yükseköğretim kurumunun dörtte biri (yaklaşık 150 üniversite) toptan ticaret oylumunun üçte birinden çoğu, üniversiteli gençlerin yarısı, büyük sermaye kuruluşlarının üçte-ikisi başkentte toplanmıştır. "Yığılmıştır" demek daha doğru olabilir. Kiralık konutlarda kişi başına ortalama beş metrekaarelik bir alan ya düşer ya düşmez. Az da sayılmaz, çünkü bir söz vardır: "Uyumaya tek bir hasır/oturmaya yarısı yeter!" (*Okite hancô/Nete içiçô!*) derler. (Bir hasır 1,6 m²'dir. Bkz. Tablo 57-1)

"Tokyo" adını almadan önce "Edo" diye bilinen, tarihi bir döneme adını vermiş olan bu kent, geleneksel olarak iki mahalleye ayrılmış: Körfez-kıyı düzlükleri boyunca uzanan *Şitamaçi* (aşağı mahalle) ve *Fuci*

Dağı (Batı) yönündeki *Musaşino* yaylası berisindeki *Yamanote* (yamaç mahalle). Bugünkü *Kantô* Ovası, bir zamanlar “*Musaşino*” diye bilinir, üzerine şiirler yazılmış:

*Doğanay'ın ışınları
Yıkıp durulamaz,
Musaşino ovasının
Çayır çimen denizinde.*

Kocaman bir kent kaplamış bugün o “Çayır çimen denizi”, ne çayır kalmış ne de deniz! Edo dönemi beylerinin oturduğu Beylik Hisarı (Kale), kıyıya yakın bir tepelik üstüne kurulmuş. İmparatorluk Sarayı ile yakın çevresinden oluşan “Binçağ” (*Çiyoda*) Mahallesi, Tokyo’nun kent merkezi (*Centrum*) sayılıyor. Koruyucu su arkaları, düzenli bahçesi, tarihi kapı ve yapıları, müzeleri, sanat kurumlarıyla bugün halka açılmış bulunan “Hisarlık Tepe” (Şekil 31-1) giderek ulusal bir “Kültür Park”a dönüşmektedir. Tepe, Japonya’nın simgesel ve gerçek güçleriyle çevrilmiştir. Beylik Tepe batısından başlayarak bu güçler şöyle sıralanır: Orta Amerika piramitlerine benzeyen çatısıyla *Diet* (Parlamento) binası. Penceresiz, çıplak betondan sağır duvarlar arkasına saklanmış Yüksek Mahkeme,

ŞEKİL 31-1: Tokyo Merkezi: *Çiyoda-ku* (Binçağlar) Mahallesi.

“*Kasumigaseki*” adı verilen Bakanlıklar Mahallesi, büyük banka ve şirketlerden oluşan *Marunouçi*, büyük gazetelerin genel (yönetim) merkezleri, birkaç üniversite, müze, tiyatro ve kütüphaneden oluşan “eğitim-kültür kapısı” ve çemberi kapatan yabancı temsilcilikler ve turistik otellerdir. Kentin merkezi sayılan “Binçağ” (*Çiyoda*) Mahallesi işte, bu kurum ve yapılardan oluşuyor. Ancak *Çiyoda* Mahallesi’ni saran öteki mahalleler, daha da işlevsel ve anlamlıdır. Kuzeyde *Bunkyo-ku*: Eğitim-Kültür ve Sanat Mahallesi, batıda *Şincuku*: yeni yerleşme (konut) mahallesi: Güneyde *Minato-ku*: Liman-ulaşım-turizm mahallesi, doğuda *Çûô-ku* (merkez) çarşı pazar ile *Ginza* (para) ya da alışveriş mahallesi, ulusal ulaşım ağının “sıfır”, başlangıç noktası sayılan *Nihon-başı* (Japon Köprüsü) de burada, Tokyo Garı’nın hemen doğusunda yer almaktadır.

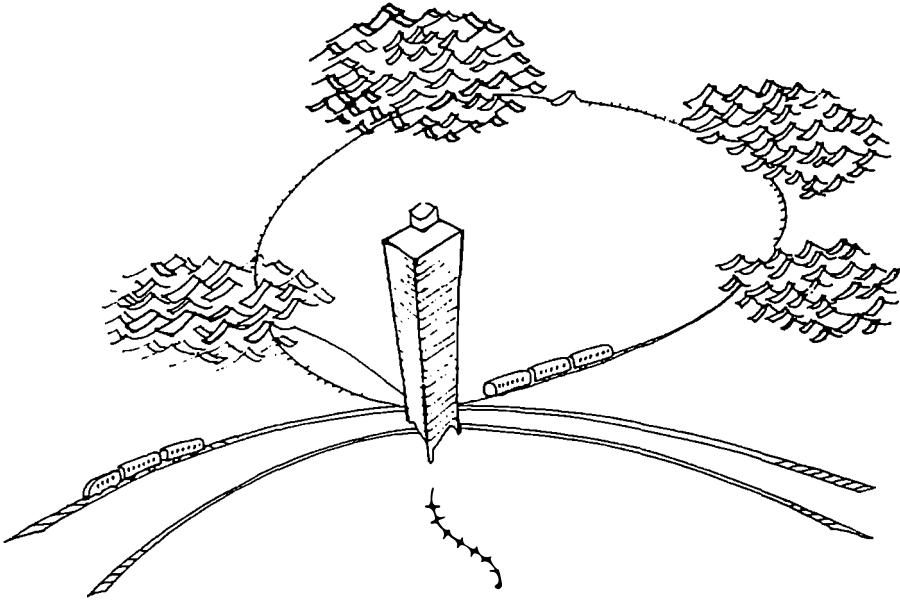
Kent merkezi, demiryolu ve metroların her saat açık görüldüğü bir ulusal trafik ve aktarma merkezi gibi işler, çalışır. Sekiz ayrı renkte metro ağının her bir rengi (yani hattı) ve paralı ekspres (oto) yolları, bu merkezin altından, üstünden geçer, çevresinden, arkasından dolanır, burada toplanır, birbirine eklemlenir. Eyfel’den beş on metre daha yüksek olan Tokyo Kulesi, Amsterdam Garı’nı –bizim Sirkeci’yi– anımsatan XIX. yy şimendifer yapıları; uluslararası stilde cam ve çelikten tasarlanmış gökdelen işyerleri ve otelleri; Londra’daki Oxford Caddesi yapılarına özenmiş ağırtaştan mağazalar, kentin merkez yöresine bir “Batı-havası” verir, Hisarlık Tepe’nin köşe burçları, geleneksel saçak çizgileri ve alımlı çalılımlı duruşlarıyla, “Batı-havası”na dramatik bir sahne (tiyatro) boyutu kazandırır. Biraz yüksekte ve uzaktan, kent merkezi bir Batı sahnesidir. Dekor Batılı, oyuncusu Doğulu olan garip bir sahne! (Resim 19-1)

Ulusal Demiryolları, kent merkezini çevreleyen dört ana mahalleyi birbirine bağlayan bir çift çelik halka (demiryolu) döşemiş. *Yamanote* diyorlar. Çünkü, eski “yukarı (yamaç) mahalle” ile “aşağı mahalle”nin arasınından geçiyor. Çift halka üzerinde, saat yönünde ve karşı yönde dönüp duran yeşil/mavi renkli, 9-vagonluk *diziler*, oyuncak trenlere benzer ama günlük kent trafiğinin büyük yükünü alır, taşır; toplar ve dağıtır. Halka boyunca –Tokyo merkez garı hariç– 28 durak sıralanmıştır. Kent metrosunun sekiz renkli yolu ile ulusal demiryolunun yedi ek yolu, *Yamanote* halkasını oluşturan durakları, örümcek ağının merkeze dönük ışınları gibi kent merkezini, *Ginza*’ya ve birbirlerine bağlar. (Şekil 31-2)

Yamanote halkası üzerindeki duraklardan en büyükleri, kentin ikincil (alt) merkezleri olarak bilinen *Şinagava*, *Şibuya*, *Şincuku*, *İkebukuro* ve *Ueno*’dur. Alt merkezleri öteki sıra duraklardan ayıran başlıca özellik, ulaşım kavşağının hemen yanı başında ya da doğrudan üstünde yükselen “*Depâto*”lardır. *Depâto*, İngiltere’deki “*Department Store*”dan bozma, çok katlı ve çeşitli mal satan büyük mağaza demektir. *Depâto*, bir kooperatiftten çok pazar-kente, bir mağazadan çok sekiz katlı bir kapalı çarşıya

(Galeri *Lafayette*'e) benzer. *Depâto*'ların *Yamanote* halkasından başlayıp kent dışına doğru uzanan konut mahalleleri, toplukonut yerleşmeleri hatta uydukentleri vardır. Tokyo'nun belki de yarı nüfusu, ya da fazlası, bu kent dışı çevrelerde yaşar. *Depâto*'lar kent dışındaki yerleşim merkezlerini *Yamanote* halkasına bağlayan kendi özel demiryollarını döşemişlerdir. *Tokyonu* aileler arasında, *Depâto*'nun işlettiği demiryolu ile kente gidip gelen, günlük, mevsimlik ve yıllık alışverişini *Depâto*'dan yapanlar vardır. “Bizler *Depâtocuyuz*” derler ve yarı şaka yarı ciddi eklerler: “*Tôbu*”luyuz, “*Seibu*”da çalışırız. “*Keisei*” yolunda oturur, “*Kintetsu*” biçimi yaşarız, gibi. *Depâto*'lar milyonlarca kentlinin, konut, ulaşım, giyim-kuşam, çarşı-pazar ve bir ölçüde yapı-kredi gereksinimlerini karşılayan büyük hizmet holdingleri, kent içi kentçiklerdir. (Şekil 31-2)

Depâto'dan ötesi, Tokyo'nun gizemli iç dünyasıdır. Bu çevrede, bir iki katlı, küçük ahşap evler, yukarı kıvrık saçaklı dergâhlar, biblo gibi özenli düzenli oturan ön ve arka bahçeler, görkemli parklar, tapınaklar, bakımlı mezarlıklar, okullar, çocuk (oyun) alanları ve dükkânlar vardır: Çeşit çeşit çiçekler, nalıncılar, taşçılar (bahçe için), fenerciler, hasırcılar, manavlar, bakkallar, pirinççiler, *Sôyu*'cular ve tek tür hazır besinler satan aşçılar, şehriyeciler, balıkçılar, tavukçu [kebabçı]'lar ve kırmızı (ucuz) ve beyaz fenerli (pahalı) *sake meyhaneleri*! Tokyo'da büyüklü küçüklü yüz bin lokanta bulunduğu söylenir. Bunların çoğu, lokanta değil, hazır yemekler satan besin pazarıdır. Çarşı pazar bolluğu içinde en renkli ve can-

ŞEKİL 31-2: *Depâto*: Kent merkezini saran Yamanote demiryolu halkasıyla çevre (uydu) kentlerin ulaşım ve toplutaşım kavşağı.

lısı, Ay-takvimiyle, her ayın belli bir gününü belli bir semtte kurulan gezginci pazarıdır: “28 - Meguro - Pazarı” gibi. Bu pazarlarda, *Depâto*'da ya da *Ginza*'da kolay bulunmayan her türlü *çiçek*, *böcek*, *örümcek* (canlı, başlı, çiğ ya da pişmiş olarak) satın alınabilir. Dereceli (yaş) gözlüğünden, elektronik hesap makinesine, peynir şekerinden tatlı çekirge kavurmasına, sülükten saksıda yetiştirilmiş 150 yaşındaki çam ağacı (*Bonsay*) çiçelerine değin. Ne bulunmaz ki bu pazarlarda!

İlkokul çağındaki hatta daha da küçük kızlar ve oğlanlar, bu pazara küçük birer plastik kutu, kova, kafes ve çantayla gelirler. Kurtları kuşları, böcekleri toplayıp evlerine dönerler. Bu bir pazar değil, açık havada kurulmuş “doğa tarihi” müzesidir sanki. Fakat en çarpıcı özelliği, alıcı ile satıcı arasındaki o gizemli yakınlık; karşılıklı saygı, sevgi ve teşekkürün davranışa ve sese yansımasıdır. “Japon Ruhı” bu pazarda egemen dolaşır. Ülkede uzun yıllar kalıp da Japonya'yı “görmemiş” olmaktan yakan yabancılar, her nedense bu pazarı görmemiş olanlardır. Ay-pazarı, Tokyo'nun mutluluk pazarıdır. Hiç alışveriş yapmak da gerekmez aslında. Mutlu çocukları, güleç insanları izlemek yeterlidir, mutlu olmak için.

Kentte dört milyon konut varmış. (NOH ve Gordon 1978: 87) Yaklaşık yüzde 40'ı oturanların kendi malı, yüzde 40'ı kiralık, yüzde 10'u hükümet (memur) lojmanı, yüzde altısı çok ucuz (sosyal) mesken olmak üzere. Aile malı konutların ortalama büyüklüğü 42 m², *Dançi* (kiralık) tipi konutlarınsa 14 m² imiş. Bu konutların ancak yarısı sürekli çalışan kanalizasyona bağlı, gerisi septik çukur ve vidanjör arabalarıyla yetiniyor. Kimi Batılı eleştirmenler, kanalizasyon ağının yetersizliğini, “kentin pisliği” olarak yorumluyor. Oysa, kanalizasyon bir amaç değil araçtır. Kentte kara sinek, çöp ve lağım kokusu yoktur ama sivrisinek ve tatarcık vardır. Yarım tonluk küçük kamyonlar, sabah saat sekiz olmadan, kentin günlük çöpünü tümüyle toplayıp kaldırırılar. Tokyo temizdir.

Son 20-30 yılda, kentteki oto sayısı 12 kat, oto yolları ancak iki kat artmış. Yine de görünür bir trafik tıkanıklığı, kargaşası yok. Çoğu kavşakta ışık, yaya geçidi, köprü ve “geçiş marşı” var! Yeşil yanınca, derinden bir “marş sesi” duyulur. Görmeyene yol yön, görenlere uygun bir hız veriyor, zamanında karşıya varmaları için. Işık olmayan geçitte yaya isterse flamayla oto trafiğini durdurup karşıya geçiyor. Flamayı karşıdaki sepete bırakıyor. Otolar, yol ve yaya kaldırımı üzerinde park edilmiyor. Özel bir otopark yeri gösteremeyen kentliye yeni oto plakası verilmiyor. Çarşı pazar ve işyerlerinde, çok katlı otopark evleri açılmış. Kimi asansörle çalışıyor. Kimisi, otomobili –lunaparklardaki dönme dolaplar gibi– alıp yukarıya kaldırıyor, istenince yere indiriyor. Boşalan yere yeni araba alıyor. Korna, klakson sesi hemen hiç duyulmuyor, belki de yasak! Bazı yaya kaldırımları bile gidiş geliş olarak ortadan ikiye bölünmüş! Ana caddelerde bisikletlilerin yaya yolunda gidebileceğini gösteren işaretler

var. Ölümle sonuçlanan trafik kazaları 1970-77 arasında yarı yarıya düşmüş. Bugünkü kazaların en önemli yüzdesi, motorlu araçlarla çocuğunu arka seledede taşıyan bisikletli annelerin çarpışmasından oluyormuş. (*Yomiuri* Gazetesi 26 Ekim 1978) Sokak ışıkları, hava kararınca yanıyor, aydınlanınca sönüyor – kendiliğinden, belli saatleri beklemeden.

Her köşede, durakta, dükkân kapısında telefon var. Renk renk kırmızı, sarı, pembe, çakır mavisi! Bir iki liralık madeni paralarla çalışıyor. Yeterince bozukluk varsa, her yerle anında konuşulabiliyor. Ülkenin ve kentin en ucuz, en hızlı ve etkili haberleşme aracı olmuş telefon. Çok kullanılıyor ama hiç “meşgul” işareti vermiyor, yanlış numara düşmüyor.

Tokyo dünyanın en temiz kenti olmayabilir ama belki de en temiz tutulan başkentlerinden biridir. Tokyolu yolda sigara içmez, çoğunlukla bir şey yemez, çiklet çiğnemez. Toprak ve moloz taşıyan kamyonların üstü branda beziyle örtülür. Tekerlek ve lastikler yıkanıp durulandıktan sonra yola çıkılır. Özel oto ve taksiler yıkama ve teknik bakımdan, metro vagonu servisten yeni çıkmış gibidir. Polis, bakımsız, kirli tozlu bir arabayı trafikten alıkoyabilir.

Yeşil park alanının az, kent havasının kirli olduğu çok söylenmiş, yazılmıştır. Yeşil park alanı, Paris’te beş kat, New York’ta 10, Londra’da 30 kat daha çokmuş. Bu bilgide bir istatistik yanılgısı olmalıdır. Çünkü Tokyo, New York’tan sanki daha yeşil bir kenttir. Manhattan’daki merkez (*Central*) park ölçeğinde dört beş büyük park, 40-50 küçük boy park vardır. Fakat yeşilliğin çoğu evlerin, tapınakların bahçelerinde, mezarlıklardadır. Bunlar park değildir ama yine de kentsel soluma işini görürler.

Kentin havası 1960 yılında uluslararası birimlerle 120 ölçümünde kirliymiş. 1970 yılında 60’a düşmüş. Hava kirliliği derecesi 1978’de 40’a doğru iniyormuş. Ağzı burnu gazlıbezden yapılmış beyaz filtrelerle kapalı dolaşanlar, hava kirliliğinden kaçanlar değil, havayı kirletmekten çekinen hemşerisine saygılı hastalardır. Son yıllarda Tokyo’nun çok büyüdüğü, yönetilemez bir ölçeğe ulaştığı, yeni bir başkent bulma gereğinden söz edilmektedir. Ancak bu öneri pek öyle ciddiye alınmaz. Konut sıkıntısının sorun olduğu, kiraların yüksekliği, işe gidiş dönüşün çok zaman aldığı doğrudur. Belki hükümet merkezi bir gün başka bir kente de taşınabilir. Ama başkent Tokyo’nun yerinden oynatılması çok büyük ve pahalı bir projedir. Ülkenin ekonomik gücü bile buna yetmeyebilir.

32. DÜZEN VE ÖZEN

Yıllık Polis Raporu’na göre, ülkede 2500 örgüte bağlı 108 bin dolayında gangster varmış. Her bin Japon’dan biri! Onun da her gün ortalıkta, iş üstünde görünmesi beklenemez, besbelli. Neler yapıp ettikleri günlük basına, TV’ye de yansımaz doğrusu. Dikkati çeken genel dav-

RESİM 32-1: Yol altındaki PTT kanal ve hatlarının sürekli bakımı. Tokyo: Roppongi.

ranış kalıbı, kişinin düzene –başkaldırması değil– tepki göstermemesi, genel bir “evet” demesidir. Büyük davranış değişikliklerinin beklenebileceği doğal afetler, salgın hastalıklar, zehirlenme vb. olaylar karşısında Japon insanı sessiz ve soğukkanlıdır. Ölçülü ve dikkatli bir bekleyişi yeğ tutar. Bu davranışı ile düzenin işleyişini bozmamaya, etkilememeye çalışır.

Kent yaşamı düzenlidir. Elektrik ve su kesilmez. TV ve telefon teknik arıza yapmaz. Ama yollar, sokaklar sürekli onarım yapan tam donanımlı ekiplerin gözetimi altındadır. Sabah makineyle açılan çukurlar akşam kapatılır, gece yarısı asfaltlanır. Ertesi güne bırakılmaz. (Resim 32-1)

Tren, metro ve otobüsler saat ve dakikalık bir tarifeye göre işler. Her araç tam zamanında kapısını kapar, 30 saniyelik bir güvence bekleyişinden sonra kalkar. Suyun kesileceği, elektrikli çalar saatlerin durmuş olacağı halka önceden duyurulur. Telefon makinesi para yutmaz. Para bozma makinesi kirli, buruşuk kâğıt paraları geri çevirir ama paranın üstünü kesinlikle doğru sayar. Beş on liralık bir metro biletiyle herhangi bir trene binilebilir. İstasyonlardaki “ücret ayarlayıcı” gişelerin önü, geldiği yolun bilet farkını ödeyen yolcularla doludur. Bütün dünyadaki uygulamadan değişik olarak Japonlar, gidilecek yolun ücretini değil de gelmiş yolun bedelini alırlar yolcudan. Gerekiyorsa üstünü de geri verirler. Uzun yol otobüslerinde, *kutudan alınan ilk bilet ücretsizdir*. Oto-

büse binilen yeri-yöreyi gösterir. Şoförün üstündeki ışıklı ücret tablosu, yolculuk boyu sanki bir taksi saati gibi sürekli işleyerek, her yolcunun ineceği bir durakta ödeyeceği ücreti gösterir. Ücret, saat, tarife, hizmet yetersizliği ya da yanlışlık yüzünden çıkmış bir tartışmaya tanık olmak kolay değildir. (Bkz. Resim 32-2)

Kentliler meraklı, heyecanlı ve konuşkan kişiler değildir. Yolda yolculukta birbirlerine soru sormazlar. Hele yazılı, hazır bir bilgiyi hiç sormamaya dikkat ederler. Ama, her sorduklarına güleryüzlü bir yanıt alırlar. Olumlu ya da olumsuz! Hatta verilen yanıt beklentiye ne denli aykırı ve olumsuz ise, insanların

o denli güler yüzlü olmaya çalıştıkları dikkati çeker. En küçük bir rahatsızlık olasılığına karşı herkes birbirinden özür diler: “*Sumimasen*” (Affedersiniz!) yanıtı yine “*Sumimasen*” (Estağfurullah!)’dir. Özür dilemek, bir görevlinin dikkatini çekmek için en sık başvuru, en *görgülü* hiptaptır. Olası anlaşmazlık ve çıktı çıkacak çatışmalar, karşılıklı özür dilemeyle çözülür. Kişiler özür dilemeye yanaşmıyorsa, araya giren büyüklerin ya da onların vekillerinin birbirinden özür dileyip olayı tatlıya bağladığı görülür. Sert ve kaba bir davranışa karşı, Japon insanı daha sert ve kaba bir davranışta bulunabilir. Ama bu kötü duruma hiç mi hiç düşmemeye çalışır. Yumuşak inişi seçer, gülümser alttan alır. Karşısındakini özür dilemeye çağırır. Yapılan çağrıya çoğunlukla katılır. Bazen gülümseme aldattıcıdır. Gülümseme, bir üzüntünün, kaygının, sıkılganlığın görgü örtüsü de olabilir. Bir şarkı güftesi, gülümseme için. “Alt-üst olmuş acı” benzetmesini kullanıyor (Walker GJC 1978: 120-1). Doğrudur. Canı sıkılan, üzülen Tokyolu gülümser.

RESİM 32-2: Okayama kenti kapalı çarşısı. Tokyo çarşıları kadar düzenli, biraz daha da temiz.

Adının açıklanmasına şimdilik izin vermeyen bir gözlemciye göre, kişiler arasındaki türlü anlaşmazlıkların yaklaşık 88'de biri polise duyuruluyor, bunlardan ancak 28'de bin dava konusu oluyormuş! Toplumda o kadar çok gönüllü barış yargıcı ve barış meleği vardır ki meslekten avukatlara bile pek iş düşmez. Kültürel "ideal", yani *olması gereken* budur. Oysa hiçbir toplumda, tüm işler istendiği gibi olmaz. O zaman ne olur? Genel kural olarak Japon, duygusal bir tepki vermeden önce, durumu bütünüyle kavramaya; kendinden emin olmaya; sonradan pişman olacağı bir çıkış yapmamaya; girişim (karar) özgürlüğünü elinden kaçırmamaya çalışır. En önemlisi, başkalarınca ayıplanacak hatalı bir çıkış yapmamaya çabalar. Çoğu zaman başarır da! Çoğunluk sanki gerçek "Hristiyan"dır. Kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, başkalarına öyle davranmaya özen gösterir.

33. ÇALIŞANLAR, UYUYANLAR VE SIZANLAR

Çalışan genç anneler sabah erkenden o yıl yuvaya başlayan çocuklarını ellerinden tutup okula bırakırlar. Ayrılmak biraz zaman alır, güç olur. Çocuk birkaç adım atar durur, döner annesine bakar. Anne kapıda durmuş ona gülümsemekte, "Haydi çok kalmadı, biraz daha gayret" demektedir. Sonunda başarırlar. Bir iki yaş daha büyük olanlar el ele tutuşmuş durumda, birlikte giderler okula. Sonra çalışan erkekler düşer yollara. Uzun yol boyu okuyacakları kitap, dergi ve gazeteleri omuzdan askılı torbalarında, hızlı hızlı yürürler, en yakın demiryolu durağına doğru. Sonra da anneler alışverişe, babaanneler yürüyüşe, geziye çıkarlar, ikili üçlü gruplarla.

Kentlinin yaşı ne kadar ileriye, çevresine gösterdiği ilgi ve dikkat o denli artar. Hemen herkes birbirinin ne yaptığını görür, göz ucuyla izler ama belli etmeden. Tanışmayanlar bile birbirine saygılı davranır. Yol verir, yer verir. Hızlanır, yavaşlar, çarpmamak için. Yakından geçmek zorunda kalırsa, başı hafif eğik, mahcup yüzle gülümser, beden belden öne doğru eğik, adımlar sıklaştırılmış; sol el, kesecek gibi sağ bileğin üstünde, "affedersiniz" der. Bir oturma ya da gezi yerinde birkaç kez karşı karşıya gelenler, aynı mahalleden eski tanıdıklar gibi gülererek selamlaşır. Birbirlerine güler yüz gösterirler. (Resim 33-1) Hal-hatır sorarlar.

İş ilişkileri tebessümle başlar, güler yüzle bitirilir. Az gülen, kahkahadan dikkatle kaçınan Japonlar sürekli gülümser. Kimi uzman kişiler, tebessüm çeşitlerini yorumlamaya çalışmışlardır. (Bkz. § 44) Günlük işlerinde çok yorulan Japon, tren, vapur, otobüs yolculuğu sırasında, ayakta durup beklerken, gözlerini kapayıp hemen uyuyabilir ya da uyur gibi durabilir. Belli bir zamana, yere bağlı olmadan. Sabah, öğle, akşam,

her saat, her yerde ve her durumda! Bir düğmeyi çevirir gibi, birdenbire, gözlerini kapar, uyumaya başlar. Yalnızca, başı sallanır bazen öne düşer, sanki yaslanacak bir omuz arar. Bulmazsa da uyur. Batılıların “kedi uykusu” adını verdiği bu şekerleme daha çok bir “kuş uykusu”na benzer. Uyuyan kişi, her an uyanmaya hazırdır. Gözlerini arada bir açar çevreye şöyle bir göz atar, sonra yine dalar. (Bkz. Resim 33-2)

Çalışan erkeklerin iş günü sonundaki *sake* (içki) sofrası, yorgun yüzlerle başlar. Gün boyunca birbirlerine güler yüz (*sumairu* = *smile*) göstermiş olan bu insanlar hiç dışarı yansıtmadıkları duygusal birikimlerle dolmuş, yorgun düşmüşlerdir. Demlendikçe, sohbet koyulaşır. Dertler boşaldıkça *sake* trafiği hızlanır. Son bir iki *sake* sürahisi belki fazladan gelir ama yine de içilir. İçilme de geri çevrilmez, bedeli neyse ödenir. *Sake*’nin etkisi yolda görülür. Gece 9-10’dan sonra eve dönerken, ayakta sallanıp uyuklarlar. Tek başına olan kadınlara laf atanlar çıkabilir. Kadınlar çok usta manevralarla bu tür yaklaşımlara karşı koymayı bilirler. (Kutu 105-2) Bağırın, nara atan, taşkınlık yapan pek görülmez. Kendinden geçeni, sızanı, boylu boyunca serilip uyuyan hemşerileri görmezlikten gelir, rahatsız etmezler. Hoşgörüsüyle ayılmasını beklerler.

1

2

3

4

5

6

Resim 33-1: Tebessümler diyarı.

1) Acılı, 2) Kararsız, 3) Görgülü: takı gibi,

4) Mesleki ve sempatik, 5) Yaşlı rahat, 6) Hoşgörülü bilgece.

Kutu 33-1

SENDAY DEPREMİNDE ÔTSUKA İSTASYONU...

Büyük *Senday* (1978) depremi sırasında *Ôtsuka* istasyonu. Akşam saat beş suları. Yamanote tren seferleri güvenlik gerekçesiyle geçici olarak durdurulmuş. Otomatik makineler bilet satmıyor. Tren bekleyen yolcular istasyonda birikiyor. Görevliler, ışıklı yazı ve hoparlörlerle sürekli yayın yaparak en son durumu açıklıyorlar. Öğrenciler, anneler, açıkta duran telefonlar önünde kuyruk olmuş – gecikmeyi evlerine haber vermek için bekliyorlar. Telaş, heyecan ve panik yok! Sarsan, bekleyenleri sarartan ikinci bir sarsıntı oldu. Herkes birden rahatladı; en çok korkulan geçmiş gibi. Trenler, yavaş yavaş işleme-ye, inenler kadar yolcu almaya başladı. Çocuklara ve genç kızlara öncelik verildi. İstasyonda birikmiş binlerce kişi, yaklaşık bir saat içinde, istediği trene binebildi. İstasyondaki duyurular, ağır giden kalabalık trenin hoparlöründe de devam etti. Herkes dikkatle dinliyor, söyleneni yapmaya çalışıyordu. *Şincuku* istasyonunda oldukça heyecanlı görünen bir grup genç bindi trene. Ben durumu kestirip anlamaya çalışırken, yanımdaki yolcu usulca açıkladı: “İlk dalgada, yeni bir gökdelenin üst katında epey sallanmışlar!” Saat 19:00’da kentin yaşamı olağana dönmüştü. Olası kazaları önlemek amacıyla 3-4 milyon yolcu 1-2 saat bekletilmiş ancak hiçbir olay çıkmamıştı. Ertesi günkü gazeteler yalnızca Senday’daki depremi anlatıyordu. Tokyo’da “olay” yoktu!

Gece yarısına kalanlar, aktarmalı trenler yerine *takuşi* (*taksi*)’yi yeğ tutarlar. Bu yüzden gece 11 ile sabah 01 saatleri arasında boş bir taksi bulmak güçleşir. Sabahın erken saatleri taksicilerin “iş” saatidir. Erkek müşterilerin çoğu hafiften sarhoştur. Şoför yolu belki biraz uzatabilir ama taksimetrenin gösterdiğinden fazlasını almaz, paranın üstünü santimine kadar geri verir. Bahşış beklemez, genellikle almaz da. İçkiyi fazla kaçıranlar “iki günlük sarhoş” olurlar. Ertesi günü kalkıp işe gidemezler. Onun için sayılı ve önemli “sohbetler” hafta sonuna rastlatılır.

Kutu 33-2

METRO TRENİNDE “UYUYAN” KADIN

Hibiya metro treninde küçük çocuklu kadın. Geldi oturdu. Çocuğunun ayak-kabılarını çıkardı, döşemeye bıraktı. El çantasını sol yanına koydu. Geriye doğru yaslandı. Gözlerini kapadı, uyumaya başladı. Gözleri kapalı: el çantasının fermuarını açtı, elini çantaya soktu. Küçük bir kadife parçası çıkardı. Dizlerini hafifçe yukarıya doğru kırdı. Rugan ayakkabılarının tek tek tozunu aldı. Sonra bezi katladı, yeniden çantasına koydu. Fermuarı kapadı. Hâlâ gözleri kapalı uyuyor gibiydi. Ama “uyuyor” muydu?

34. GİYİM-KUŞAM

Halk arasında yaygın bir söz vardır: “*Kiyôto’nun giyimi/Tokyo’nun yiymi*” denir. Kiyôtoluların daha çok giyime, Tokyo-luların ise yemeğe düşkün oldukları anlatılır. Kiyôto’nun ününe gölge düşürmeden yine de denebilir ki, Tokyo, belki de, dünyada en temiz giyinilenlerin başkentidir. Ilıman iklim kuşağında yaşayan dünyalılar genellikle dört mevsime göre giyinirler. Oysa Tokyolular tam 24 küçük mevsimciğe göre giyinir. Birkaç özel gün, bayram ve yılbaşı ile bu sayı yılda rahatça 28-30’a çıkabilir. İkişer haftalık her mevsimciğin başında ya da sonunda, Tokyolu insan günlük giyiminde bir şeyleri değiştirir, ekler ya da azaltır.

Yaptığı her işi iyi yapmak, kimseden geri kalmamak üzere yetiştirilmiş olan Japon, her ne iş, durum ya da topluluk için hazırlanıyorsa, dikkatle giyinir. Özenini, giyimine yansıtmaya çalışır. Doğaya, denize, tenise göre spor giyinmiş kişi hemen belli olur. Hükümet memurları ile maşlı (*sararîman*)’lar giysilerinden kolayca tanınır. Aile törenleri (nikâh ve ölüm gibi) için giyinen erkekler, düz siyah hafif elbiseleri, buz beyazı serin gömlek ve gri ipek kravatları ile dikkati çekerler. Ayrıca ellerinde ef-latun - mor - leylak rengi hamam bohçalarına (*furoşiki*) konmuş hediyeler (*omiyage*) taşırlar.

Liseli öğrencilerin, siyah renkli, hakim yakalı, sarı parlak düğmeli bir - örnek giysileri, beyaz spor kepleri ve omuzdan askılı turist çantalarıyla tam bir karşıtlık yaratır. Kaçınıcı sınıfta oldukları kol düğmelerinden söylenebilir. Kız öğrencilerse, lacivert pilili etek üstüne çivit beyazı bluz, koyu bordo renkli eşarplarla geçen yüzyılın *Notre Dame de Sion* (Fransız Kız Lisesi) öğrencilerini anımsatırlar. (Resim 94-3) İlkokul öğrencileri, çok renkli ve rahat giysileriyle; anaokulu öğrencileri, sarı renkli yağmurluk ya da sarı renkli denizci kepleriyle hemen tanınırlar. Japon

RESİM 33-2: Okul dönüşü otobüste uyuyan liseli (Hokkaido).

kültürü “sarı” rengi giyimde bol bol kullanır: “Dikkat, Dikkat!” karşılığında; özellikle, küçükleri, yaşlıları ve grupları görünür görünmez kazalardan korumak için.

İşçiler, şoförler, polisler, postacılar, sürücüler, kapıcılar, askerler birbirine çok benzeyen, ancak mesleğe özel renklerle ötekilerden ayrılabilen üniformalar giyerler. Elleriyle çalışan postacılar ve şoförler kar beyazı eldiven; yapı işçileri lastik tabanlı ve iki tırnaklı siyah tozluk çorap, sarı miğfer, itfaiyeciler yanmaz, gümüş rengi “astronot tulumu” giyerler.

Geleneksel *kimono*’yu giyenler günümüzde çok azalmıştır. İştene eve dönen erkek, günlük elbiselerini çıkarıp bir ev *kimonosu* ya da yazlık *yukata* giyebilir. Tokyolu kadınların yarısı *kimono* giydiğini söyler ama yılda ancak birkaç kez (AEN, 21 Haziran 1978). Yüz hanımdan ancak biri yılda 10 günden fazla kimono giyermiş. Bir nikâh töreninde, kendi çocuklarının 7-5-3 (*şiçigosan*) yaş törenlerinde ve yılbaşını karşılarken. Bu yüzden günlük hayatta *kimono* giyenler, çoğunlukla yaşlı hanımlar ve *Budist* rahiplerdir. *Geyşa* da kimono giyer ama soylu olanı pek ortalıkta görünmez. Çoğu turistlerin “geyşa” sandığı genç hanımlar, içkili kulüplerde “*Hosutesu*” (hostes) olarak çalışan genç kadınlardır. (Bkz. Resim 42-1)

Gelin kız, kırmızı beyaz atlastan pahalı bir *kimono*; güvey ise beyaz astarlı siyah ipek bir *kimono* (gri kuşak) ya da reye (çizgili) pantolonlu uzun (kuyruklu) ceket giyebilir. *Kimono*’lu her giyim uygun bir yelpaze (*sensu*) ile tamamlanır. Ozanlar, yazarlar, askerler, bilgeler ve rahipler, yelpazesiz “eksik” sayılır. Yelpaze, taşıyan ustasının elinde, kılıç, kalem, fırça, kutsallık simgesi, bir tür “kimlik belgesi” olur. Kişinin mesleki kimliğini söyler.

Aşevlerinde çalışan erkek işçiler, gri-mavi renkte, kısa, geniş kollu, “dişçi ya da berber” önlüğüne benzeyen *happi* (adlı) önlükler giyerler. Başlarına bir *haçimaki* (alın bağı) takarlar. Geleneksel giyim, ayakkabı yerine, üstten atkılı (“Tokyo” tipi) nalın (*geta*, *zôri*) ile tamamlanır. Nalının malzemesi, rengi, biçimi, eskiden, giyen kişinin *işini*, *cinsiyetini*, *yaşını*, *sınıfını* belirtirmiş. *Geta* nalınına bakıp kişinin gangster olup olmadığı bile söylenebilirmiş. Bu derece zengin, ince ve simgesel bir giyim geleneğine sahip olan Japonlar, Batılı gibi giyindiklerinde de küçük şeylere büyük önem verirler.

Çağdaş Japon kadını, şalvar pantolon gibi moda ya uygun giysiler giye bile, cinsel kimliğini belli eden simgeleri özenle seçer. Geleneksel kadın, boyun ve ensesini açabilirdi. Çıplak ayakla görünmesi ayıp sayılırdı. Çağdaş kadın, dekolte (açık) iskarpinler giyerek topuğunu gösterebiliyor. Küçük, yuvarlak, bakımlı ve pembemsi topuklar kadın güzelliğinin ve özgürlüğünün başlıca simgesidir. *Kimonolu* resmi, törensel

giyim dışında, bakımlı bir topuk her mevsimde ortadadır. Ancak, ten rengi bir çorapla çoğu zaman yarı örtülüdür. Dekolte iskarpin modası yüzünden kadınlar, spor giysiler altına bile, parlak gümüş ya da altın yaldızlı (*lame*) papuçları seçerler. Doğu giyimi giderek yerini Batı'ya bırakmaktadır. Ancak Doğu'nun ayakkabıya verdiği önem şimdilik yaşamaktadır. Japon terliğinin sağı solu belli değildir. Her iki ayağa da uyar. Ama dişisi *kırmızı*, erkeği *mavi*'dir. Erkekle kadın, aynı hamama gider, birlikte yıkanır ama birbirinin terliğini giymez. Ancak nerede olursa olsun büyük bir özenle giyinirler. Her giysi, yeni dikilmiş, henüz yıkanıp ütülenmiş ve ilk kez giyilmiş gibi durur üstlerinde. Siyah giyside toz, beyazında leke, renklisinde ter izi yoktur. Bu özen, mekânsal çevreye bir şölen-tören havası, sanki yeni yıkanıp “çivitlenmiş çamaşır” serinliği verir. (Resim 34)

Resim 34: Japon Hamamı: Temizlikten önce, birlikte olmak; dinlenmek, paylaşmak, arınmak ve rahatlamak!

Matsuri (tören-şölen) yapan delikanlı gençler giyineceklerine soyunurlar. “*Fundoşi*” denen bir kasıkbağı ya da beyaz iç donu üstüne, *Cuban* denen mintanlar, başlarına *haçimaki* (giden *şebit*, dönen *gazi* simgesi) geçirirler: Sporcular, savaşçılar, gösteri yapan işçiler ve direnen öğrenciler gibi! Tokyolu, kuşkusuz, giyim kuşamına önem verir. Temiz giyinir ama öteki sanat yetenekleriyle karşılaştırıldığında, giyimde biraz gösterişe kaçır, yeterince *şibumi* (yalın) olmayı pek başaramaz sanki. Giyimdeki gösteriş eğilimi yaşla, başla, varlıkla azalır. (Kutu 34)

KUTU 34

BATILI GİYİMDE GÖSTERİŞ ÖRNEĞİ

Uluslararası Kültürevi Lokantası'nda Batı usulü öğle yemeği yiyen, 35 yaşlarında, işadımı (1978 yazı), şöyle giyinmişti:

Beyaz çizgili koyu lacivert elbise, siyah rugandan makosen ayakkabı, ipek çorap, açık mavi lacivert damalı spor gömlek koyu mavi üstüne beyaz işlemeli ipek kravat, kırmızı (yakut) taşlı kravat iğnesi, krodokil derisinden bir örnek kemer ve cüzdan, beyaz krom üstüne sarı bronz kayışlı (*Quartz*) kol saati, altın kol düğmesi, madeni çerçeveli güneş gözlüğü, sarı madeni cep defteri, ince altın tükenmez kalem, *mini* cep kompüteri, *Dunhill* çakmak, tabaka ve si-gara takımı, yakadan mendil cebine inen altın bir zincir!

35. YİYECEK VE İÇECEKLER

Yeryüzünde iki büyük mutfak ve yemek pişirme geleneği varmış. Ôsaka Kent Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. NAKAO Sasuke'ye göre, Hindistan'ın batısında yemeklerin, *tat*, *lezzet ve koku* nitelikleri; Hindistan'ın doğusunda *kalori*, *protein* ve *vitamin* gibi besleyici özellikler önemli imiş. Japon mutfak ve yemekleri, Doğu geleneğine giriyor. Ancak, *eti*, *sütü*, *yağı*, *peyniri*, *sebzesi ve tatlısı* bulunmayan bir gelenek nasıl “besleyici” olabilir? Batılı gözlemciler de (Bkz. Bush 1967: 119), Japon yemeklerinin yalın, çeşitten yoksun, tatsız olduğunda genellikle birleşiyorlarmış. Oysa son yıllarda sesini duyuran bir Fransız uzman, dünyaca ünlü Çin ve Fransız mutfakları yanında, Japonlara da ön sıralarda yer vermeye başlamış.

Meici dönemine kadar et yemek kesin yasakmış. (Allen 1979) Genel kural olarak *Budist*lerin et yemediği özellikle de dört ayaklı hayvanların kesimine karşı çıktığı biliniyor. Ancak Japonya'daki et yasağının gerekçesi dini değil ekolojikti: Adalarda yenebilecek et çok azdı, besi hayvancılığı ise hemen hiç gelişmemişti.

Bu nedenle orman köylüleri, geyiği “dağ balinası” niyetine avlar “*Sukiyaki*” (çapa kebabı) yapıp yerlermiş. *Budizm* dini, balık avına kar-

şı çıkamadığı için, balığa benzeyen balina ve balinaya benzetilen av etleri de yenebilirmiş.

Meici dönemi boyunca, Japon Ordusu'nun da desteğiyle et ve ekmek yemek geleneği yaygınlaşmış. Ancak et ve ekmek kalitesi birden öylesine bozulmuş ki (Chamberlain 1904: 177-80), Japonlar geleneksel balık ve pirinçlerine dönmeye başlamışlar. Bugün et-balık dengesi yeniden kuruluyor. Et üretimi, hızlı artan tüketimi karşılayamadığı için ABD'den sığır, Avustralya'dan koyun eti satın alıyorlar. Bu arada yerli besi hayvancılığı da gelişiyor. Geçmiş yüzyılların “günah yemeği” *Sukiyaki*, dünyanın belki en pahalı ama Japonya'nın kuşkusuz en lezzetli et yemeği olmuş. Artık adı çapa ucunda kaçak çevrilen “dağ-balinası” da değil! Özel beslenmiş danalardan, yağsız, sinirsiz, yumuşak bonfile olmuş. Masaya getirilen porselen tencerede sebzeyle birlikte haşlanıyor. Ağızda eriyor. Etin suyuna da yemek sonunda nefis bir çorba yapılıyor. Biraz daha yavan ve ucuzuna “*Şabu-şabu*” diyorlar ki bizim yağsız, turlü haşlamasına benziyor.

TABLO 35
ET ÜRETİMİ

<i>Et Üretimi (1978)</i>	<i>Ton</i>
Domuz	1.260.000
Tavuk	860.000
Sığır	430.000
Koyun	270.000
At eti	90.000
Toplam	2.910.000

Dile ve damağa yönelik Ortadoğu mutfağı karşısında, Japon yemeklerinin göze ve kulağa önem ve öncelik verdiği söylenebilir. Yemekler belki lezzetli ve kokulu değildir ama çeşitli, dengeli ve besleyicidir. Çoğunlukla belli bir öğün ve kişi için hazırlanır, taze taze yenir. Sıcak ve nemli “*muson*” ikliminde, besinler çabuk bozulduğu için, başka yol da yoktur.

Gözle görülmeyecek kadar küçük (*mikro*) canlılar öylesine sağlıklı ve saldırgandır ki sabah kesilen limon akşama varmaz, küflenir. Besin endüstrisi “öğün endüstrisi” yönünde gelişmiştir. *Bentô* (hazır yemek) kutuları üstünde gün ve saat damgaları vardır. Bir iki saatlik gecikme ya da erken hazırlama, günlük yemeğin bozulmasına yol açabilir. Bu yüzden, geleneksel saklama (kavurma, kurutma, lakerda, çiroz yapma, dumanlama, reçel ve özellikle turşu kurma) teknikleri son derece gelişmiştir. Yaygındır.

Japon mutfağının doyurucu doldurucu besini haşlanmış pirinç (*Gohan*); içkisi yeşil çay (*Ocha*); protein kaynağı balık, midye ve deniz böcekleri; yeşil (vitamin)leri de sebze, kök ve meyve turşuları ile çeşitli deniz yosunlarıdır. Ekonominin düzeldiği ya da bozulduğu dönemlerde, pirincin yerini bir tür makarna şehriyesi olan *Soba* ya da *Udon*, balığın-böceğin yerini tavuk, yumurta, fasulye ve mantar, turşuların yerini taze sebze ve meyveler alabilir. (Bkz. Resim 35-1, 2, 3)

Resim 35-1: Porselen kapta sunulan çay daima sıcak olmalı (Dazaihu Müzesi) Kiyüşû.

Resim 35-2: Dört kişilik kahvaltı sofrası. Bir dağ evinde.

Sütlü ve süttten yapılmış besinlerin, Japonlara (genel olarak bütün Moğollara) dokunduğu yolunda yaygın bir inanç vardır. Ancak Moğolistan halkının yalnız sütlü besinlerle yaşadığı da biliniyor. Besi hayvancılığı yanında süt hayvancılığı da gelişiyor. Bulgarlar, Avrupa'dan sonra yoğurdu Japonya'ya da başarıyla tanıtmışlar.

Her türlü yemeğe tat ve koku veren *Şôyu* (soya) sosudur. *Şôyu* besin sayılmaz ama *şôyu*'suz besin ve beslenme olmaz! *Şôyu* yalnızca çaya ve bazı tatlılara konmaz. Kültürün kendine özgü bir kokusu belki yoktur; ama canlı cansız, yenir yenmez her şeye biraz *şôyu* kokusu sinmiştir. *Şôyu*, Japon kültürünün kendine özgü aroması: tadı ve kokusudur!

İki üç parmak kalınlığında ve ciltli bir kitap büyüklüğündeki ka-

Resim 35-3: Çağdaş sofraya düzeni. Birer kişilik öğünler. Lokanta düzeninde ikram.

paklı kutuya konmuş haşlama beyaz pirinç ile ortasına yerleştirilen kırmızı renkli tek bir erik turşusu, “Japon Bayrağı”na benzer, “Bayrak yemeği” (*hino maru bentô*) diye bilinir. Bu, yoksul Japonların “katık yemeği”, “soğan ekmeği”dir. Doldurur, doyurur ve tok tutar. Biraz daha besleyici olanı *Soba* ya da *Udon* denilen takviyeli şehriye çorbasıdır. (Kutu 35-1)

Çok acıkmış bir Japon, hafif bir öğle yemeği ya da “Bayrak yemeği” üstüne koca bir kâse *Udon* çorbasını rahatça içebilir. Yolda, yolculukta, trende, vapurda, bir kâse *udon*, iki çocuklu bir ailenin bir öğünük yemeğidir. Kâse de cabadır, aileye hatıra kalır.

Yılın en büyük bayramı olan *Obon* tatilinde sunulan *Çiraşi Zuşi* yemeğinde besin çeşitleri şunlardır:

“Pirinç, balık yumurtası, karides, kızarmış balık, hıyar (söğüş), kökler, beyaz turp rendesi, kuşbaşı doğranmış 1-2 parça çiğ et ve balık, dilinmiş lahana yaprakları, kızartılmış mürekkep balığı halkaları.”

Kutu 35-1

UDON (ŞEHİRİYE) ÇORBASI

Bir kepçe dolusu önceden haşlanmış şehriye (1-2 numara ince çubuk makarna) delikli bir kevgirle kaynar suda biraz tutularak yeniden iyice ısıtılır. Kocaman bir kâseye boşaltılır. Üzerine, bir kaşık ya da bir tutam taze kıyılmış yeşillik (sebze, kök, salatalık, soğan, yosun, maydanoz türlü karışık otlar) serpilir. Üzerine bir kepçe dolusu kaynar sıcak et suyu, balık ya da tavuk suyu eklenir. Bu *udon* yalancı *udon* olur, işini bilen kurnaz tilki bu çorbayı sevdiği için, “Tilki *Udonu*” diye de bilinir. Ülkenin en çok sevilen, en çok aranan, en ucuz yemeğidir. Yalancı çorba üzerine bir parça et, tavuk, balık ya da karides kızartması konursa, “Gerçek *udon*” olur. Bazen et yerine yumurtada kızarmış pirinç tiridi de konur.

Yılın öteki mevsimciklerinde daha az kalorili ama daha romantik adlı ya da görünümlü yemekler yenir. Sözgeşi baharda ince, saydam şehriyeden yapılmış makarnanın adı *Harusame* (bahar yağmuru, ilk yağmur)’dir. Kiraz baharını (*Sakura*) karşılarken yenen çok renkli hafif yemeğin adı “*Uguisu moçi*” (Baharın ilk bülbülü)’dir. İnsanın bu yemeği yemekten çok, bekleyesi, dinleyesi ve özleyesi gelir. Temmuz sıcağında, buzla soğutulmuş, hıyarla serinletilip süslenmiş “*Hiyamugi*” (yaz şehriyesi) yenir. Güz mehtabını seyrederken sunulan yemeğin adı “*Tsukimi*”dir. Güzel Osmanlıcası “Kameriye” olabilirdi, belki.

Her mevsimde pişirilen bir ev (ya da anne) yemeği, “*O-nişime*” adlı türlü haşlamasıdır. *İçindekiler:*

“Kuşbaşı doğranmış tavuk eti, beyaz turp rendesi, birkaç baş mantar, dilinmiş patates, birkaç baş ayşekadın, “Konyaku” adlı bir bitkiden yapılmış jelatin (paça gibi bir dondurma), bir-iki dilim kızartılmış köpek balığı filetosu.”

Bunların hepsi, küçük bir sefertasını ancak doldurur. Sanki yemek doyumluk değil tadımlıktır! Fakat, önce başladıktan sonra *şôyu* sosu ile pişirilen, *nişime* türüsü oldukça besleyicidir. Bu yemeği lezzetli pişirebilen genç kızların iyi bir *eş* ve *anne* olacağına inanılmış – eskiden. Şimdilerde, öyle anneler çoğunlukla memlekette, köyde kalmış. Bu yüzden Tokyo’da anne (ev) yemeği pişiren, “eski memleket” (*Furu-sato*) tadı sunan ünlü lokantalar vardır. Doğma büyüme Tokyolular bu tür lokantaların adına yazılışına bakıp, yemeğin tadını hatta memleketin adını bile söyleyebilir. Seçilmiş, bazı yemek örnekleri, Kutu 35-2’de sunulmuştur.

Yemeklerde görülmeyen meyve, öğünler arasında, özel şölenlerde, *Matsuri*’lerde sunuluyor. En iyileri, sırayla, karpuz, çekirdeksiz kara üzüm, mandalina, elma, hurma, armut, erik ve portakal! Çekirdeksiz incir de yetiştirmişler ama emeklerine yazık olmuş! Güzel dedikleri çileğin kocaman bir “adı” kalmış, artık tükenmiş olan “Osmanlı/Arnavutköy” çileğimizin yanında.

Her yemekte, her sofrada bulunan *pirinç*, *yeşil çay*, *şôyu sosu*, bol ve parasızdır! İstemedi sunulur, istenildiği kadar tüketilebilir. Oysa, küçük bir paket yeşil çayın fiyatı, harmanın adına ve kutusuna göre (30-300 birim arasında on kat) değişir. En değerli hediye olan çay o kadar soyludur ki “*Oça*” (saygın çay) diye anılır, sayılır ve şekersiz içilir. Yüce çayın karşısı “*Kôça*” (*kara çay*)dır. *Bir fincanı 50-100 lira eder. Sıcak yaz günlerinde soğuk içilen, kepek tadında bir Muğıça* (arpa çay) da vardır. Bizlere en güzel geleni ayranıdır. Temiz, soğuk, sade, şekerli, renkli, meyveli; birbirinden *nefis* ayranlar.

Yazık ki Japonlar ayranın ne “ayran” olduğunu henüz bilmiyorlar. Bardağı 15-20 liradır. Çocukların sevgilisi “*Kalpis*” diye bilinen hazır bir içkidir. Ayran görünüşünde, limonata tadında, mayalanmış süttten yapılmış değişik bir Japon içkisidir, 3-4 kat su kaldırır. En bol bulamaç tüketilen içki biradır, kuşkusuz. Her yemek, her sunuş, her içki sofrası birayla başlar. Küçük bir tabakla sunulan yeşil, diri, haşlanmış ayşekadın fasulyesi biranın yemişi, mezesi, öncüsü sayılır. Aile boyu koca bir şişe bira gelir, bittikçe yenisi açılır. Bira sanki hiç tükenmez. Bir de *Sake* (pirinç şarabı) ve *Osake* vardır. Ama bu konu hemen aşağıda (§ 38’de) ayrıca ele alınmakta; yemek içmekle ilgili bazı görgü kuralları ise ilerde (§ 44’te) açıklanmaktadır.

KUTU 35-2
SEÇİLMİŞ JAPON YEMEKLERİ

<i>Yer Öğün</i>	<i>Balıkçı Köyü (Konuk - ev Sofrası)</i>	<i>Kent - Kasaba (Lokanta Sofrası)</i>	<i>Şölen (Konuk Sofrası)</i>
Sabah	Çiğ yumurta, ıspanak salatası patlıcan ve kök turşular, beyaz turp ve hıyar (söğüş), köpek balığı kızartması, bezelye tatlısı kurabiye. Pirinç ve çay! (TOMARİ)	Yosun çorbası (duru), hıyar ve domates salatası, kök bitki haşlaması, sade omlet, erik turşusu, patlıcan, biber turşusu. Pirinç ve çay! (MATSUMOTO)	Balık, çiğ yumurta, krizantem sapı salatası, Şöyu fasulyesi, Miso çorbası, erik turşusu. Pirinç ve çay! (TAİVA ÇO)
Öğle	Izgara balık, deniz kestanesi, çiğ midye, patlıcan haşlaması, sebze kızartması, iki tane sosis, haşlama kestane (ya da tatlı fasulye) ezmesi. Pirinç ve çay! (TOMARİ)	“Cengiz Han” Yemeği: 4-5 parça kemiksiz pırla, sebze ve kökler, lahana yaprakları, tatlı patates, siyah Sopporo birası. Pirinç ve çay! (SAPPORO)	YAMAME çeşitlemesi: Yamame balığının yumurtası, kızartması, haşlaması, tatlısı, kemiksizi, lakerdası, ızgarası, kurutulmuşu ve çorbası. Pirinç ve çay! (FUKUOKA)
Akşam	Yengeç haşlaması, deniz kestanesi, midye (avabi), palamutlakerdası, mürekkep balığı (halka), yağlı balığı haşlaması, Vakame (yosun) çorbası, turşular (renk ve çeşit). Pirinç ve çay! (MİURA)	ŞOKADA (sindirimi kolay ÇİÇEK) Çiğ ahtapot, beyaz turp, karides, patlıcan ve kabak dilimi, kızartma patates, bezelye ve kök bitkileri, bambu ağacının filizleri, yılan balığı kızartması, renkli ve çeşitli turşular. Miso (fasulye unu) çorbası, karpuz. Pirinç ve çay! (TOKYO)	TEMPURA* (Etsiz yemek, balık orucu) Karides kızartma (susam yağında), mantar, patlıcan, biber, soğan Şişo bitkisinin yaprağı, Ginnan (ağacı) tohumu, tatlı patates. Pirinç ve çay! (TOKYO)

(Bkz.) Resimler 35-31, 32 ve 33).

* Tempores: Zaman veya Cuma günü orucu; etsiz yemeği (İspanyolcadan).

36. ÇARŞI - PAZAR VE ALIŞVERİŞ

Büyük bir çarşı - pazar kentidir, Tokyo. Yüz bin dolayındaki lokantanın büyük bir çoğunluğu doğrudan bir aşevi ya da yemek yeri değil, besin ve beslenme pazarıdır, aile mutfağıdır. Beslenme pazarında, satılan besin ve yemeklerin gerçeğine son derece benzeyen büyüklük ve görünüşteki plastik modeller vitrinde, renkli fotoğrafları listede bulunur. Yemekler ya Çin usulü tek bir büyük kâsede ya da Japon usulü küçük seramik sahanlara bölünmüş bir tepsiyle sunulur. Hepsinin üstünde adı ve fiyatı yazılıdır. Maliyeti, işletmesi, vergisi, servisi dahil tek bir fiyat. Alışveriş şöyle olur: Müşteri modellere ve fiyatlara bakar. Birini beğenir, ister ve alır. Etiketdeki tutarını öder. Kısacası, gördüğünü almak için gösterilen fiyatı verir. Ne eksik ne fazla. Aldığı, yediği, tattığı gösterilene benziyorsa, beğenir yine gelir. Yoksa, başka bir pazarı dener. Yemek pazarlarının önemli bir bölümü –bizim eski aile mutfakları gibi– yemeği eve gönderir. “*Demae*” adı verilen, tepsi ve kâseleri üst üste koyup dökmeden taşıma tekniği, Japonya’ya özgü bir taşıma sanatıdır. Yemek taşıma için özel terazili tepsiler, amortisörlü askılar, motosikletler yapmışlardır son yıllarda.

Plastikten yapılmış yemek modellerinin asıllarına çok benzemediği gerekçesiyle, son zamanlarda, gerçek yemeklerin renkli fotoğrafları konuluyor vitrin ve menülere. Fotoğraf iki boyutludur ama iyi çekildiği zaman sanki aslına daha çok benzemektedir. Çünkü Japonlar resim ve fotoğrafçılık sanatında kuşkusuz daha becerikli, başarılı görünüyor – yontuya göre.

Öteki pazarlar belli başlı birkaç türe ayrılır: *Depâto*’lar, blok çarşılar, çarşı pazarlar ve toptancı pazarları (Balık Pazarı, Çiçek Pazarı, Saman Pazarı vb.) gibi. Kentsel çevrenin genel tanıtımında *Depâto* (*Department Store*, Büyük Mağaza)’lara yukarıda değinilmişti. (§ 31) Bunlar birbirine çok benzeyen, her tür malı bulundurmaya çalışan, eşit kaliteye eşit fiyat koyan ulusal pazarlardır. Böyle bir mağaza birkaç günde, en çok bir haftada gezilip incelenebilir. Tarımdan balıkçılığa, orman ürünlerinden endüstri ve güzel sanatlara, Japon hayatının en eksiksiz envanteri (sayım dökümü) bu mağazalardadır. *Depâto*, çağdaş Japonya’nın en güvenilir tarihi, en geçerli kültür arşividir. Üç beş katı yeraltında, beş on katı yerüstünde olan bu çarşıların en üst katları yemek pazarıdır: Avrupa, Çin, Kore, Hint, Amerika ya da Meksika, dünyanın en ünlü mutfaklarının burada küçük bir temsilciliği vardır. Yabancı kişi Tokyo’nun en ucuz, fiyatına göre en hesaplı yemeğini *Depâto*’da yer. İyi, ucuz yemek, çarşının müşteriye teşekkürüdür.

“*Ginza*” (*Gümüş Pazarı*)’daki büyük blok çarşılar *Depâto*’ya benzer. Aralarında birkaç ünlü *depâto* da vardır. Fakat, *Ginza*’nın alışve-

riş stratejisi değişiktir. “Her türden en az bir çeşit” bulunduran *Depâto*’ya karşılık, Ginza pazarları arasında “bir türün her çeşidini” satanlar vardır: İçki pazarında dünyadaki her çeşit içki, ipek pazarında dünyadaki her tür ipek, müzik pazarındaki her plak ve kaset gibi. Çarşı pazarlar, çok çeşitli mal ve eşyanın ayrı dükkânlarda satıldığı yerlerdir. Sokak pazarlar –bakırcılar, sahaflar, sarraflar gibi– belli bir tür malı satanların sıralandığı sokaklardır. Eğitim Mahallesi (*Bunkyô-ku*)’ndeki 15-20 üniversite ve yüksekokul arasında uzanan “Eski Kitapçılar” çarşısı, Akihibara’daki ünlü “Elektrikçiler” çarşısı ya da “*Amaye - Yokoço*” diye bilinen Şekerci Pazarı gibi. Tatlı sattığı için değil de en ucuza sattığı için –sanırım– “Tatlıcı Pazar” denmiştir. Eski Mahmutpaşa’ya benzer.

Günlük pazarlar – bizim Salı ya da Perşembe pazarı gibi haftanın belli bir günü değil de – 28 günlük her ayın belli bir günü, büyükçe bir mahallenin genişçe bir tapınak ya da park çevresinde kurulan panayır çarşılarıdır. (§ 31)

Tapınak (*Otera*) pazarları, *Asakusa*’daki *Kamion*’da olduğu gibi, Budist tapınaklar çevresinde toplanmış kapalı çarşılarıdır. İncik boncuk, hediyeelik eşya satan ucuz pazarlardır. Kalabalığı ve yabancı turistleri çekme gücüyle, Ortadoğu’nun kapalı çarşısına da benzerler. Aydınlık ve temizdirler. *Toptancı pazarları*, *toptancı hallerine benzeyen*, satılan ürüne göre uzmanlaşmış alışveriş yerleridir: Balık ve Çiçek pazarları gibi. (Bkz. Resim 32-2)

Bütün pazarlarda ortak nitelikler dikkati çeker. Pazar, dükkân, çarşı, bunlardan oluşan *Depâto*, yeni eski, ucuz, pahalı, tek ya da çok çeşit mal satsın, kendi hizmet alanında bütün çeşitleri bulundurmaya çalışır. En göze çarpan örneği çanta pazarıdır. Adı belki “1001 Çeşit Çanta” değildir ama sayılırsa 8088 çeşit çanta satarlar: Çeyiz çantasından anahartarlığına, kadın-erkek, siyah-kahve, plastik, deri, hasır, örgü, dokuma, çadır bezi, spor ve fantezi vb. Çeşit tutkusunu belki de Japon kültür ve kişiliğindeki eksiksiz, kusursuz olma eğilimine bağlamak doğru olabilir. Gerçekten de köşe başındaki küçük bir foto dükkânında bile kameralardan merceğe, film çeşitlerinden albüme, fotoğrafla ilgili olarak akla gelebilecek her şey bulunur.

Bunun en güzel örneği, “Şekerci Pazarı”nın hemen arkasındaki “Dünya üst-giysi fuarı”dır. Mevsimlik, spor, fantezi, kısa, uzun, kalın, ince, dışalımlik, dışsatımlık, yağmurluk, yazlık, baharlık, ucuz ve pahalı, açık ve koyu her renkte, klasik ya da modern, genç ve yaşlılar için her türlü “üst-giysi” vardır. O kadar çeşit ki bilmeyen yorulur, şaşırır, en beğendiğini almadan fuardan çıkabilir.

Dükkânların yan bölmelerine yerleştirilmiş duvardan duvara aynalarla, işyeri oylumunu iki üç kat, mal ve çeşit zenginliğini 8-28 kat ara-

sında daha büyük gösterme yollarını geliştirmişlerdir. Ancak görsel sununun zenginliği karşısında satın alınabilen malın azlığı, ruhsal bir doyumsuzluk kaynağı olur. Japon pazarı çok sunup az satar, Japon alıcısı çok dolaşır, çok seçer, az alır. Hesaplı kişidir.

Alışveriş ilişkilerinin ikinci özelliği, müşteriye gösterilen saygı, güler yüz, hizmet çabasıdır. Öylesine bir anlayış ve hoşgörü ki müşteri borçlandığını hissetmeye ve altında ezilmeye başlar. Satıcı, o doruğu çok iyi hazırlar ve kullanır. Susar ve bekler. Müşteri karar veremezse, satıcının güler yüzü, hoşgörüsü değişmez. Sonuna değin sürdürür saygısını. Söz gelimi bütün bir rafı indirdikten sonra “Hiçbirini beğenemedim!” diyen müşteriye kapıya kadar geçirir, saygıyla, güler yüzle uğurlar. Tezgâhın ya da kasanın arkasında “Müşteri Velinimetimdir!” türünden bir yazı yoktur. Ancak, satıcı her davranışıyla bu ilkeyi ve ilişkiyi biliyor, dile getiriyor gibidir.

Mal ve çeşit bolluğunu bütünleyen boyut fiyat bolluğudur. Çarşı pazarı iyi bilenler için bazı mallar bazı pazarlarda daha ucuzdur. Başta günlük (gezgin) pazarları olmak üzere bazı malları yüzde 20-40 ucuza almak olanağı vardır. Ama çoğu çarşı pazarda ve her türlü alışverişte, fiyat farkı doğrudan kaliteyi yansıtır. Yılda 2-3 kez indirimli satışlarla düşük kaliteli mal satan çarşı pazarlar yanında, bir iki kez *bindirimli* fiyatlarla daha iyi kalitede mal satan çarşı pazarlar görülür. *Japon* malları genellikle pahalı, *tapon* malları ucuzdur. Beyazın da beyazı gibi, Japon mallarında ucuzun da ucuzu vardır. Müşteri kendisini sunulan malın fiyatını yüksek buldukça, satıcı ona daha ucuzunu çıkarır. Ancak ucuz mala iyi demez, önceden eksikliğini gösterir. Bu yüzden, ucuzcu pazarlarında bile pazarlık yaygın değildir. Müşterinin durum ve tutumundan ne beklediği anlaşılır. Mümkün olan yapılır. Bu kurallara uygun davranan anlayışlı müşteri baş üstünde tutulur. Sevilir, sayılır. Küçük armağan ve sunularla iyi müşteriler ödüllendirilir. Her alışverişe küçük bir *caba*, fazladan verilen, karşılığı beklenmeyen ücretsiz bir “*Omake*” katılır. Göz damlası alan müşteriye bir paket kâğıt mendil. Bir şişe içkiye bir kadeh. Bir paket kâğıda bir tükenmez kalem. Ya da alışveriş tutarının belli bir yüzdesi tutarında pay kuponu. Pay kuponlarını biriktirip yeni şeyler alınabilir – aynı dükkândan. Tartı ve terazi ile yapılan alışverişlerde, *Omake* parayla pulla değil de malına fiyatına göre 5-10 gramdan 40-50 grama değişen “bu da cabası” tebessümüyle ödenir. Müşteri, teraziye bakmayabilir ama isterse sunulan *Omake*’yi satıcının yüzünde okuyabilir. Caba büyüdükçe tebessüm artar.

Alışveriş ilişkilerinin son fakat belki de en dikkate değer niteliği, pakete ve ambalaja, sarıp sarmalamaya gösterilen ulusal özendir. Paket yapmak, sarmak, güzel ambalajla sunmak bir görgü sanatıdır. Bu sanat dalında çoğu satıcılar birbiriyle yarışır. Müşteri hakemdir. Aldığı mal

için “Bu bir hediyedir” (*gifuto* ya da *purezento*) demesi yeterlidir. Yarış başlar. Ve satıcı bu sanatta kimseden geri kalmamaya hele kendi standardını hiç düşürmemeye çalışır. Önce uygun boyda bir kutu seçilir. Müşterinin onayı alınır. Sonra kâğıdı beğenilir. Seçilen kutu, kâğıdın sol beri köşesine verevine gelecek şekilde, oturtulur. Sonra kutu, kâğıt üzerinde bir o yana bir bu yana devrildikçe, kâğıdın pilileri içeri doğru katlanıp bastırılır. Sonunda paket, kâğıdın sağ alt köşesinde biter. İşte orada, paketle kâğıt tek bir bütüne dönüşür. Uygun bir iplik, ipekle bağlanır. Bu, sıradan bir paketlemedir. Eğer alınan malın “özel bir armağan” ya da hediye olacağı belirtilirse, paket işi uzman sanatçıya bırakılır. Dükkân sahibi ya kendi yapar paketi ya da denetler. Alıcının kimliğine, kişiliğine, alınan malın niteliğine bakıp hediyein kime ne amaçla verileceğini kestirirler. Mevsim ve takvim buna yardımcı olur. Belki müşteri de bir iki küçük *imle* ipucu verir. Sonra durur ve sanatçının çalışmasını zevkle izler, karşıdan destek olur, özendirir.

Depâto’larda “*omake*” (caba) yoktur ama güzel yapılmış paket başlı başına bir ödüdür. Tokyo’nun engin ve zengin çarşı pazarları sadece Japon ekonomisinin, Japon teknolojisinin birer fuarı değil, insanlararası ince ve görgülü ilişkilerin uygulama sahnesidir. O denli büyük bir kentte, böylesine çeşitli çarşı-pazar alışverişlerinde, “ulusal davranış birliği” nasıl sağlanıyor? Sapporo kentindeki büyük bir *Depâto*’nun camlı giriş kapısı önünde sabah 09-10 saatleri arasında uygulanan açılış törenselini izleyen herkes silahlı kuvvetlerdeki nöbet değiştirme törenlerinden çok daha karmaşık, ciddi, renkli ve önemli bir olaya tanıklık etmiş olur. Akşamki kapanış töreni, daha da dramatiktir. Zil çalınca, müstahdem güleç bir mankene dönüşür. Planlamanın, örgütlemenin, denetimin, uyum ve uygulamanın disiplini karşısında kişi hayretlere düşebilir. Hiçbir ordu –ünlü *Vermacht* bile– böylesine göz kamaştırıcı, böylesine etkileyici ve izlemeye değer bir geçit veya nöbet töreni düzenleyemez. Bu törenseli uygulayanlar, gönül rahatlığı ile temel askeri eğitimden bağışlanabilir. Hiçbir ordu geleneğinin, bu insanlara öğretebileceği daha ileri bir disiplin düşünülemez. Emekli bir yedeksubayın görüşüyle denebilir ki Tokyo çarşı pazarında gizli bir savaşım gücü var! Top ve tüfeği ile savaşan Japon’u yenmek hiç kolay olmamıştı. Sessiz ve sürtünmesiz bir bilyalı yatağın üstündeki Japon’la yarışmak biraz daha zor olacağı benziyor.

37. SPOR VE TURİZM

Olimpiyat düzenlemiş bu kent, dünyanın sayılı spor ve turizm merkezlerinden biridir. Mimar TANGE Kenzô’nun yaptığı spor salonları eğitime, serüvene ve yarışmaya inanmış bir kültürün insanlara seslenişidir: “Bu

yarıştta biz de varız!” Ancak Tokyo’da spor o denli simgesel değildir. Ülkedeki 10 milyon tenisçi, 12 milyon kar kayakçısı ve 15 milyon golf oyuncusundan en az onda-birlerinin Tokyo’da yaşadığı söylenebilir. Kentin her mahallesinde yükselen özel golf parkları yeşil renkli kafes telliyle çevrilmiş ve örtülmüştür. Alanlar çok geniş değildir. Ama yeşil kafes telleri beyaz golf toplarını içerde tutar; adayları da dışarda! Kulüplere üyelik için gerekli birkaç yüz bin lirayı ödemeye hazır olan üyelerin toplamı milyonları buluyormuş. Spor kulübü üyeliği toplumsal bir saygınlık simgesiymiş.

Spor ve atletizm her dereceli okullara çoktan girmiş, orta dereceli okulları bitirmiş, şimdi, yükseköğretime devam etmektedir. Her okulun bir kapalı salonu bir de açık hava spor alanı vardır. Çok amaçlı olarak kullanılıyor. Öğrenciler sabah erkenden önce alanı ısıtıyor, sonra silindirleyip belli oyunlara göre çizip hazırlıyor. Haftanın yedi günü, alanın boş yerlerine dağılmış ayrı ayrı grupların çalıştığı görülebilir. Okul sporunun baş özelliği, yarışma ya da seyirden çok katılma ve çalışmadır. Herkes çalıştığı için sporun izleyicisi yok gibidir.

Seyirlik oyunların başında *beyzbol* ve “*Sumô*” güreşi gelir. Profesyonel beyzbolcular Amerikalılarla oynayacak düzeye gelmişler. Ancak, büyük spor olayı, her yıl ağustosta yapılan liselerarası beyzbol şampiyonluk turnuvasıdır: Yediden 70’e herkes bu turnuvayı izler. Şampiyonluk kazanan okul, kendi kentine, iline büyük onur getirir.

Televizyonda en sık ve sürekli izlenen spor olayı, yılda altı kez yinelenen Ulusal *Sumô* Şampiyonaları’dır. Çok çok iki hafta sürer. Ama biri bitmeden öteki başlıyormuş gibi gelir izleyiciye. Şampiyona sözde her deste - boyda herkese açıktır. Oysa 180-188 cm boyunda, 128-178 kg ağırlığında iri kıyım güreşçilerin kazanma şansı biraz daha yüksektir. Adaylar, il ve ilçelerdeki özel haralarda, geleneksel bir beslenme rejimiyle ve “usta-çırak” yöntemiyle yetişip hazırlanırlar. Güreşler, büyük kentlerdeki kapalı bir salonda, tavanda asılı “törensels çatı” altında kurulmuş yüksekçe bir minderde yapılır. Minderin üstünde dört metre çapında, urganla çevrilmiş bir güreş çemberi vardır. Güreşçiler, renkli bir kasıkbağı (*Fondoşî*) ve birbirinden özenli saç tuvaletleriyle mindere çıkarlar. Güreş, üç beş dakikalık ağır ve törensels bir peşrevden sonra çemberin ortasında başlar; çoğunlukla, bir dakika dolmadan sonuçlanır. Kurallar yalın ve kesindir. Yerdeki ip çemberin dışına basan ya da bedeni yere değen güreşçi yenik sayılır. Çemberin içinde ve ayakta kalan kazanır. Güreşçiler birlikte düşer ya da çember dışına çıkarlarsa, yeniden tutuşurlar. Berabere kalmak yoktur. Akılla gücü, güçle tekniği birleştiren, kendi güreşini karşı oyuncuya göre ayarlayan kazanır. Güreşi en ağır, en güçlü olan değil, en teknik güreşen kazanır. Sonuç her zaman önceden kestirilemez. Bir Sumôcunun, yenildiği bir güreşçiyi

yenmiş olan üçüncüyü yenmesi beklenir. A, B’yi, B, C’yi yendikten sonra C, A’yı yenebilir. *Sumô*’nun gizemi, güzelliği burdadır. (Bkz. § 86’da *Can-ken-pon*)

Her hafta ya da her mevsimcik, Tokyo’da bir iki uluslararası toplantı, konferans, kongre vardır. *Rotary* kulüplerinin 1978 Mayıs ayında yapılan yıllık toplantısına dünyanın 88 ülkesinden 38 bin kişi katılmış (eşleriyle birlikte). Belli bir kıta, bölge ve ülkeden gelenlerin ayrı ayrı otellerde ağırlandığı dev topluluklar, Tokyo için günlük bir olay sayılır. Oteller, mağazalar, turizm örgütleri, belli bir yabancı kültüre hizmet için uzmanlaşmıştır: İspanyolca konuşulan inci pazarları, Fransızca konuşulan oteller, Almanca konuşan rehberler vb. Basın, Radyo-TV, Ticaret ve Sanayi Odası, Dünya ve Ulusal Ticaret Fuarları bu tür toplantıları yakından izler ve destekler. Kimse, turisti aldatmaz, kimse bahış almaz. Herkes turiste güler yüzle yardımcı olmaya çalışır. Turist, zamanının çoğunu, yolda, çarşı-pazarda ve yemekte geçirir. Çevrede küçük bir tur yapar, bir iki *Matsuri* izler. Konserler için bilet, daha pahalı programlar için yeterince para bulamaz. Sanattan umudunu kesen turist, kendini eğlenceye bırakır, yorulunca da dinlenmeye çalışır. Gezdiği dolaştığı yerlerde, Tokyo’nun zengin (pahalı) bir eğlence (gece hayatı) olduğunu duymuştur. Bedelini ödeyebildiğince görür ve öğrenir. Sonunda hevesi kursağında, ülkesine döner, ilk fırsatta yeniden gelmek umut ve dileğiyle...

38. EĞLENCE - DİNLENCE VE “SU TİCARETİ”

Tokyo, dünyanın sayılı eğlence dinlence merkezlerinden biridir. Tokyolunun eğlenmek-dinlenmek için yaptığı şeyler, yere - zamana, çevre ve duruma göre değişir. Sözgelisi, yalnız kalmak ve dinlenmek isteyen kişi *Paçinko* (Tirinko)’ya gider. Arkadaşlarıyla dinlenmek isteyen genç erkekler *Sake* içerler. Kız ya da erkek arkadaşıyla buluşan gençler bir tapınak ziyaretine; eşile baş başa kalmak isteyen evli bir çift modern bir “aşk oteli”ne gidebilir. Ailesi ve çocuklarıyla birlikte dinlendirici, yenileyici bir hafta sonu geçirmek isteyen Tokyolu, kent dışındaki ulusal park ve piknik yerlerinden birini de deneyebilir. Ancak, dinlenmek eğlenmek, günlük haftalık olmaktan çok mevsimlik bir iş gibi görülürmüş –eskiden. Çoğu tarım toplumlarında olduğu gibi “sıkı” ve “gevşek” dönemler olmuş (DORE 1973: 242-52)– geçmişte.

Paçinko, küçük çelik bilyalarla oynanan elektrikli ve mekanik bir *şans ve beceri* oyunudur. Yaylı bir kolla fırlatılarak düşey kutudaki oyuna sokulan bilya, türlü engel ve dişlere çarpa çarpa düşer. Bilya, güç engelleri aşp ödül veren hedeflere ulaşırsa, oyuncu bilya kazanır, yoksa bilyasını yitirir. Kazanmanın ödülü yine bilyadır. Japonlar, bu tür oyun

makinelerinin çok sayıda bulunduğu renkli, müzikli, ışıklı hareketli, kalabalık ve gürültülü oyun salonlarına “*Paçinko*” (Tirink-Tirank seslerinin çıktığı yer anlamında Türkçesi *Tirinko* da olabilirdi) adını veriyorlar. Tokyolular, bu salonlarda günler ve saatler geçirirler. Birbiriyle tek kelime konuşmadan. *Mainiçi* gazetesinin (20 Haziran 1978 günü) araştırma raporuna göre, ülkede 14 bin salon, 2 milyon makine, toplam 30 milyon oyuncu, yılda 200 milyar lira tutarında bir iş oylumu varmış. Verilen sayıların yaklaşık yüzde onu Tokyo’dadır. Profesör İŞİKAVA Hiroyoşi’ye göre *Paçinko*, Japon insanının dinlenme idealinin bir simgesidir, gerçek yaşamda yaptıklarının tam karşıtı, tersidir. Kişi oyun sırasında grup etkileşiminden uzaklaşır. Günlük yaşamın otomatik makinelere özenen disiplinine uyacağına, elindeki, önündeki makineyi kendi isteklerine uydurur. Çevrenin sürükleyici, büyüleyici ve ritmik düzeni içinde, bilinç dünyasının sorunlarından sıyrılır. Bilinçaltı dünyasının tortulu birikimlerini, çelik bilyalar aracılığı ile makineye aktarır. Ses, renk ve ışık düzenininin büyüüne bırakır kendini. Tek başına sabır falı (*pasyans*) açan kişiler gibi, makinede yalnızca kendi kişisel falına bakar. Kazanması ya da yitirmesi o kadar önemli de değildir. Oyundan çoğunlukla dinlenmiş, arınmış olarak çıkar. Günlük hayattaki çok az şeyin şansa bırakıldığı bir toplumda *Paçinko*, çivinin çiviyle sökülmesi; endüstrileşmiş kentin endüstrileşmiş makineleşmiş dinlencesidir. Oyuncuların çoğunluğu orta yaşlı ve genç erkeklerdir. Kadın ve kız oyuncu azdır. (Resim 38)

Sake (pirinç şarabı), kahve boyu büyüklüğündeki seramik fincanlarla içilen bir içkidir. Hafif tatlımsı olduğu için şaraba benzetilmiştir.

RESİM 38: *Paçinko*: Japonlara özgü mekanik bir dinlenme yöntemi ve endüstrisi!

Yüzde 20 alkol içeriği ile şaraptan sert, rakıdan ve viskiden yumuşaktır. Kural olarak, alçak bir masa çevresinde yere oturmuş olarak meze ve sohbetle yavaş yavaş içilir. *Sake* partisi, bir işyerinde çalışan erkekleri, haftada ya da mevsimcikte en az 1-2 kez bir araya getiren yaygın dinlenme biçimidir. Akşam üzeri işyerinde açılan, ayaküstü sunulan bir iki şişe bira ve viskiyle başlar. En ciddi işyerlerinde çalışanların birbirine alkollü içkiler sunması töreye hiç de aykırı değildir. Grup üyeleri (*Dantai*), önceden haberli bir içkievine (*Navanoren*) ya da daha iyi (pahalı) bir yere gider. Orada, beş altı kişilik gruplar tek bir kare masada, daha büyükleri özel bir odaya yerleştirilmiş uzunca bir U - masada oturup kuğu boyunlu küçük porselen sürahilerle (*Tokkuri*) sunulan sıcak *Sake*’yi içerler. Meze olarak, *onigiri* (pirinç sarması ya da dolması), *şasimi* (ince dilinmiş çiğ balık), *şioyaki* (tuzlanmış balık kızartması) gelir. İçki, karşılıklı törensel sunuşlarla başlar fakat çarçabuk bir aile, dost sohbetine dönüşür. *Tokkuri* sürahiler boşalıp yenilendikçe, dertler sıkıntılar ortaya dökülür. Üyeler rahatladıkça içki hızlanır, sohbet koyulaşır. *Sake* içenler, *haragei* yaparlar yani *hara oyunu* oynar, birbirinin aklından geçeni okurlar, birbirlerine *hara*’larını (bağrılarını) açarlar. Sonra içki birden durur. Son sunulan sıcak bir kâse pirinç ve çorbayla sofraya sona erdirilir. İçki bitmeden “tamam” demek, yemek bitmeden kalkmak, gece bitmeden gruptan ayrılmak büyük saygısızlık sayılır. Orta yaşlılar, nerede ne kadar içileceği, ne zaman bitirileceğini *önceden* bilirler. *Sake* sofrası, günlük (iş) ilişkileri son derece biçimsel kurallarla yüklü, yorgun insanların birbirine yaklaşması, birbirini tanıması ve karşılıklı bağışlaması için gerekli ve sağlıklı bir dinlenme (sağaltma) biçimidir. Tokyo gecesinde yollar ve araçlar, *Sake*’den dönenlerle doludur. *Sake*’yi fazlaca kaçıranların bu yolculuğu nasıl başardığı daha önce (§ 33’te) anlatılmıştır.

Tokyo’da iki-üç bin kadar “aşk oteli” olduğu bilinmektedir. Aşk oteli, bir “genelev” ya da “kırmızı fener” çıkmazı değildir. Çıkarılan bir yaşayla kadın ticareti 1957’de yasaklanmıştır. Bir dönem, türlü “Türk Hamamları” kenti sarmış ama bugün “su ticareti”nin ağırlığı yeniden aşk otellerinde toplanmaktadır. “Türk Hamamı”, yasadışı genelevle, yasal Roma Hamamı’nı birleştiren kâr (iş) hanelerinin –biz Türkler açısından pek de övünülecek yanı / yönü olmayan– adıdır. “Türk Hamamı” adının, hangi kültürel gerekçelerle, kimlerce seçilip bu yolda pazarlandığı, kültürümüzün dışardaki saygınlığı ve imgesi açısından ilginç bir araştırma konusu olabilir, olmalıdır. Mutlu bir gelişme olarak, son yıllarda “Türk Hamamı” veya Türk sıfatının kullanılması yasaklanmıştır.

Adı üstünde “aşk oteli”, sevişmek ya da aşk yapmak isteyenlere yer ve hizmet veren bir işyeridir. Öteki *oteru* (otel) odalarının günde ortalama yüzde 50 kullanılmasına karşın, aşk otellerinin odaları yüzde 200

(günde iki) iş yapıyormuş. Öteki işlerden ayırmak için, eğlence dinlence- nin bu türüsüne Japonca'da *Mizuşôbai* "su ticareti" deniyor. Kadın ti- careti yasadıdır. Ancak, birlikte (kendi) gelen çiftlere yer ve hizmet ki- ralanması yasaya aykırı sayılmıyor. Tam bir güvence sağlamak için, aşk otellerine gelenler çalışan görevlilerle yüz yüze gelmez. Alışveriş ilişkileri bir kutu aracılığı ile görülür. Odalarda viski, güzel kokulu sabunlar, cin- sel uyarı (doyum) araçları, titreşimi ayarlanan bir yatak, iki adet renkli TV - alıcısı varmış: Biri normal öteki kapalı devre (özel cinsel) yayınlar için. Çiftler isterlerse, kendi "aşk"larını da filme ya da TV (*video*) bandı- na alabilirlermiş.

Çalışma (iş) günlerinde gelen çiftlerin üçte-biri, hafta sonu ve tatil- lerde gelenlerden yarısı evli çiftlermiş. Evlilerin, bu yerlere neden para yatırdığını anlamak için bugünkü hane (konut) koşullarına ve Japon kültüründeki "cinsel devrime" değinmek yeterli olabilir. Genç çiftlerin ev, oda ve komşuluk koşulları öyledir ki evli eşiyle gerçekten baş başa kalmak isteyenlerin gidebileceği uygun yerlerin sayısı çok değildir. Kâ- ğıttan bölmeler, iç içe komşuluklar, genç evlilere yeteri bir yalnızlık gü- vencesi, biz-bizelik duygusu vermiyormuş. Bu yüzden, kentin çoğu ke- simlerinde yükselen, Ortaçağ'dan kalma, hisar görünüşlü kuleli yapılar, ağır (taş) duvarları, çok renkli çatıları, rüzgârda uçuşan şenlik donanımları, çok güçlü aydınlatma projektörleriyle "cinsel devrimin" simgesi durumuna gelmiştir. Bu devrim, kıyı köşeye saklanacağı yerde bütün ışı- ğı ve aydınlığı ile kendini ortaya koymuştur. Bu devrim, *Edo-Tokugava* dönemindeki sert cinsel kurallara ve sınırlayıcı baskılara karşı yaygın bir tepki olarak da görülebilir. Tokugava yöneticileri, cinsiyeti ve cinsel ilişkileri salt aile sınırları içinde ve çocuk yetiştirme açısından görüp de- ğerlendirmiş. Hatta, Konfüçyus'un ahlak kurallarına uyularak yedi yaşı- na basmış kız ve erkek çocuklar bile birbirinden ayrı tutulmuş. *Meici* ye- nileşmesi, cinsel enerjiyi kalkınma yatırımlarına yöneltmek istediği –bel- ki devrim, ahlakçı Kraliçe VİCTORİA Çağı'na rastladığı– için cinsel tö- relere dokunamamış. Ve de –cinsel eşitlik şimdilik şöyle dursun– cinsel özgürlük bile ancak İkinci Savaş'tan sonra söz konusu olabilmiş. Oysa, *Nara* ve *Heian* (710-1185) dönemleri boyunca aşk'ın daha özgür oldu- ğu sanılıyor. Ünlü "*Manyoşu*" şiirlerinin üçte-biri "cinsel aşk" üzerine kurulmuş. *Heian* ile *Edo* dönemleri arasındaki "Japon Ortaçağları" bo- yunca da soylu bir kadının evlenmeden önce birkaç sevgili değiştirmesi "olağan" karşılanırmış. Bugünkü cinsel sınır ve kısıtlamaların çoğu, *Edo* döneminde ve soylu *Samuraylarca* konmuş. Kadın uzunca bir süre sadece çocuk doğuran "araç" olarak görülmüş. Dul kadına, yeniden ev- lenme hakkı tanınmamış. Erkek ise, aile yaşamı ile cinsel yaşamını ayrı tutmada özgür bırakılmış. Edo feodalitesinin ("durana dokunma") dün- yasında, bu ayrılık, Tokyo gibi büyük yerleşmelerde yasal bir "Yüzten

Dünya” yaratmış. *Geyşalık*, bu yasal ayrıcalığın yüce sanatıdır. “Yüzen Dünya”, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yasa dışı bırakılınca, o güne değin aile dışı tutulan cinsiyet aileye (haneye) dönmeye başlamış. Bugünkü aşk otellerinin reklam sloganı, ne ahlak ne de kazançtır. “Aşk güzel şeydir, buyrun, gelin, görün deneyin” diyorlar. Cinsel devrim, söylencelere göre, kimi kadınları doyumsuz, hatta biraz “saldırgan” yapmış olabilir. Ancak görünen köy odur ki cinsel özgürlüğüne kavuşan kadın, ekonomik (çalışma) özgürlüğüne kavuşmadan önce yasal eşitlik istemiyor. Ve de çoğu gençler, yaşlı kuşakların sanki “bizim zamanımızda işler hiç de böyle apaçık ortalıkta değildi” diyen eleştirici bakışları altında, aşk yapma özgürlüğünün tadını çıkarıyorlar, “doygun” (rahatlamış) görünüyorlar.

39. ÇİÇİBU'DA HAFTA SONU

Özetle, yalnızlar *Paçinko*'ya, işten yorgun çıkan erkekler *Sake* içmeye, aşk yapmak isteyen çiftler *Oteru*'ya giderler. Çoluk çocuk ailece dinlenmek isteyenler, babanın işyeri grubuyla, ya da konu komşusuyla birlikte çevredeki dağlara, ulusal parklara, henüz görmedikleri güzel manzaralara, yakında gitmedikleri tapınaklara koşarlar. Kentin 100-150 km'lik dış çevresi volkanik dağlar, göller, sıcak su kaplıcaları ve ormanlarla doludur.

Kuzeyde *Nikkô* Ulusal Parkı, *Nantai* Dağı, *Çûzenci* Gölü, yüksek şalesi ve *Şôgun İeyasu* adına torunu *İemitsu* tarafından yaptırılmış görkemli *Tôşôgû* anıtıyla, yalnız Tokyo'nun değil, Japonya'nın en ünlü ziyaret yeridir. Atalarımızın “Dünyada Van, Ahrette İman” sözü gibi, Japonlar da:

*Görmemiş Nikkô'yu
Ne bilsin mutluluğu!*

diye yüceltirler *Nikkô*'yu. *Nikkô* ziyareti kişiye sadece mutluluk değil, *Tokugava* (Edo) dönemi üzerine yararlı tarihi bilgiler de kazandırır. *İeyasu* külliyesi, hiç kuşkusuz, Tokugava döneminin yaşayan bir tarih müzesidir.

Tokyo'nun varlıklı ve kalburüstü aileleri yaz, bahar ve hafta sonu tatillerini, *Nikkô*'nun biraz batısındaki *Çôşin-Etsu* Ulusal Parkı eteğindeki *Karuizava* yaylasında (yöresinde) geçirir. Belki de burası Japonya'nın en lüks, en pahalı dinlenme yeridir. Bir yaz akşamı güneş batarken serin yayladan *Kantô* Ovası'na iniş, sözle anlatılması kolay olmayan, büyüleyici güzelliğiyle insanı dehşete (korkuya) düşüren manzaralarla doludur. *Karuizava* gezisinin en güzel zamanı Tokyo'ya dönüşüdür.

Doğal dinlenme-eğlenme yerlerinin en ünlüsü, *Tôkaido* (Pasifik kıyı yolu) üzerindeki *Fuci-Hakone-İzu* Ulusal Parkı'dır. Her mevsimde güzelliğini koruyan bir *Sansui* (manzara)! Yerli-yabancı çoğu kimsenin yolda en az bir kez yolu düşer *Hakone*'ye. Tokyo kentini çevreleyen bu yerler arasında adı en az duyulmuş olanı, belki de, *Çiçibu-Tama* Ulusal Parkı'dır. Tokyo'nun 75 km batı, kuzeybatı yönünde, denizden 500 metre yüksekte bir dağ yamacıdır - *Çiçibu*. Otuz kırk kadar *Budist* tapınağı ve türbesiyle Japonya'daki 100'ü aşkın kutsal yerlerden birisi sayılan *Çiçibu*'da geçirilmiş bir hafta sonunun gözlem ve izlenimleri Kutu 39'da anlatılmıştır.

KUTU 39

ÇİÇİBU'DA HAFTA SONU

Haziran başlarında bir pazar sabahı saat 08.00! *Yamanote* halkası üzerinde *İkebukuro* istasyonu. Peronlar, spor giyimli gençler ve çocuklarla dolup dolup boşalıyor. "*Madison Square Garden*" çantalı babalar; "*UCLA*" (Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles) gömlekli gençler. Gelip buluşuyor, toplaşıp gidiyorlar. Bir üniversitede çalışanlardan ve ailelerinden oluşan 30-40 kişilik grubumuz saat 08.30'da toplandı. Grubun sosyal işler "Görevlisi", hepimize çoğaltılmış bir gezi haritası ile program dağıttı. Bir saatlik tren yolculuğu boyunca, gezi bölgesinin kültür tarihi konuşuldu, anlatıldı.

Edo dönemindeki kozacılık ve ipekçilik çoktan ölmüş. Bağcılık, şarapçılık, mantarcılık ise yeni yeni geliyor. Çimento sanayii bölgeye bir canlılık getirmiş. Yeşil vadi boyunca her durakta bir vagon bırakan trenimiz sonunda *Çiçibu*'ya vardı. Bizi bekleyen özel otobüse binip, önceden saptanmış tapınak ve türbeleri tek tek dolaştık. Yol boyunca dizilmiş, ormana giren, dağa doğru yükselen yerler. Çocuklar, grubun ilgi ve duygu merkezinde! Bir bayram sevinci içinde koşup oynuyor; gruptaki herkesten sevgi ve ilgi görüyorlar. (Bkz. Renkli Resim 102-5) Sorup öğreniyorlar. Hediye dükkanlarında beğendiklerini anne ve babalarına gösteriyorlar. Büyükler, "okunmuş-mühürlenmiş", dualı muskalar satın alıyorlar, "Kazaya - hastalığa - başarısızlığa" karşı. Okunmuş dualar, "sigorta"nın kapsamına ve gücüne göre, 80-100 lira ediyor. Geziyi ve zamanı, sosyal işler görevlisi ayarlıyor. Bazı tapınaklarda, mevlit gibi, yüksek sesle *Budist Sutra*'lar okuyan kadınlar var. Öğle yemeğini bir *Riyokan*'da yedik. Yemek öncesinde, çocuklar annelerinin kucağında, yanında oturdular, kendilerine okunan öyküleri dinlediler. Çocuklar çoğunluk, uyumlu ve mutlu görünüyorlardı. Yemeği erkence yiyip, hasır *Tatami*'de biraz kestirdiler.

Öğleden sonra *Şimamba* adlı ünlü bir tapınağı ziyaret ettik! Burada yatan Tanrı tüm kötülükleri kendi göğsüyle, insanları felaketlerden koruyormuş. Edo

döneminde, çocukları öldürülen Saraylı hanımlar *Koso - date - kannon* adlı bir Tanrıçaya ilk taşları koymuşlar. Töre, bugüne değin sürmüş. Anneler ölen çocukları için tapınağa önce küçük bir heykel adıyor sonra ziyaret ediyorlar. Yontuların boyunlarına temiz kırmızı önlükler bağlanmış.

Daha sonra, mantar yetiştiren bir çiftliğe gittik. (Resim 102-5) Asmalı bir bağın ortasından geçerek çiftliğe vardık. Sol gerilerde, çimento sanayiinin yarıdan kesip tükettiği dağın çıplak yamacı görülüyordu. Kimse dağdan söz etmedi. Girişte mantar konacak plastik torbalar dağıttılar. İlk iş olarak çam kütükleri üzerine mantarların nasıl ekilip yetiştirildiğini öğrendik. Arkadan mantar topladık. İlk 300 gram ücretsiz, ama her 100 gram fazlası için 20 lira. Sonra bir gölcük yanında ve yüksekçe bir set üstündeki çay çardağına geçtik. Mangal kömürü yakılmış maltızlarda taze mantar kebabı yaptık. Çiftliğin kendi ürünü olan kırmızı şarapla güzel bir yemek yedik. Günün ve gezinin yorgunluğunu çıkardık. Güneş batarken otobüsle istasyon alanına döndük. Sabah geldiğimizde hiç dikkati çekmeyen istasyon çarşısı şimdi kalabalık, dumanı tüten panayıra dönüşmüştü. Grubun üyeleri, Tokyo'daki iş arkadaşları, akrabaları ve konu komşuları için uygun hediyeler (*omiyage*) seçtiler. Çocuklar burada da öndeydi. Hemen her istedikleri alındı. Akşam sular kararırken trenle Tokyo'ya doğru yola çıktık.

Çiçibu gezisinden Tokyo'ya dönüş yolculuğu, Havai Adaları'ndan İsviçre'ye dönüş gibiydi. Yolcuları Havaili, treni İsviçreli olan garip bir yolculuk! Birisi yere bira döktü. Öteki kâğıt mendille hemen sildi temizledi. Karşımdaki yolcu: "Çocuklar koşuyor da" diye açıkladı. Temizleyen düzeltti: "Nasıl olsa *biri* temizleyecekti! Ben üstlendim." Çikolata ve üzümler tükeninceye değin çocuklar uyanık kalmaya çalıştılar. Mevsimlik gezi, başladığı yer ve saatte akşam 08.30'da bitti. Grubun üyeleri, birbirlerini uğurlayıp dağıldılar. Ertesi gün, gruptaki delikanlı gençlerin toplanıp Sake içmeye gittikleri duyuldu, konuşuldu.

4

JAPON TÖRESİ

“DENİZİN ÇOCUKLARI”

-
- BİR *KOCİKİ* VARMIŞ...
 - JAPON RUHU (*KOKORO*) VE *TORİİ*
 - TAKVİM YAPRAKLARI: SAYILI GÜNLER
 - SÖZLER, DEYİMLER, DEYİŞLER
 - GÖRGÜYE UYGUN DAVRANIŞLAR
 - *OMATSURİ*: NEDİR, NE DEĞİLDİR?
 - İNSANLAR, BÜYÜKLER VE KAMİ'LER
 - *ŞİNTÔ*: TANRILAR YOLU
 - BUDA: BUDİZM VE BUDİSTLER
 - HALK DİNİ
-

Vare va umi no ko!
Ben ki denizin çocuğuyum.

– OKUL ŞARKISI

40. BİR KOCİKİ VARMIŞ...

Kültür varlıklarının yaşını, değerini vurgulamak için Japonlar, “*Cim-mu*’dan bu yana!” derler. “Dünya kuruldu kurulalı!” anlamında bir öz-deyiştir. “Nuh Peygamber’den kalma” belki daha çok köhnemiş bir eskiyi anımsatır. Oysa “*Cimmu*’dan bu yana” yaşayan, güçlü, *öncesiz ve sonrasız* bir varlıktır. *Cimmu Tennô*, Güneş Tanrıçası, *Amaterasu*’nun torununun torunu olan ilk imparator tanrıdır; “Japon Birliği”nin kurucusu sayılır. *Cimmu Tennô*’nun öyküsü *Kociki* adlı ünlü destanda anlatılmıştır. (Bkz. § 24) Destanı derleyen ve yazan ÔNO Yasumaro’nun mezarı 1978 yılında bulunmuştur. Yazar MS 723’te ölmüş. Bu tarih, belki de sözlü söylence ile yazılı tarihin arakesitini belirliyor. Tarihi ve kültürel kaynakların *Kociki*’de toplanmış olması, bu destanın Japon hayatındaki önemini gösteriyor. Geçen yüzyılın başlarında *Kociki*’nin öyküsü 48 cilt olarak yazılmıştı. (MOTOORİ Norinaga 1822) Yakın zamanda çağdaş bir yorumun (YAKU Masao 1972) İngiliz dilinde yayımlanması UNESCO örgütünce desteklenmiştir.

Meici dönemi aydınları, ünlü destanın Japon tarihindeki yerini görmüş ve göstermişlerdir. Japon çağdaşlaşmasına yön ve güç veren İmparator *Meici*, hayatının son yıllarında şu dizeleri bırakmış:

<i>Yazıların eskisi</i>	<i>Yazıların eskisi</i>
<i>Ulusun güvencesi</i>	<i>Dilimizin aynası</i>
<i>Bin yıl sonra da</i>	<i>Yamato ülkesinde.</i>

Kısa şiirlerde geçen “*En eskinin yazısı*” deyiimiyle imlenen kaynak “*Kociki*” destanıdır, kuşkusuz! YAKÛ (1972: 10)’ya göre, bu kaynaktaki büyüleyici ruh, destandaki o güçlü dildir. *Meici*, o dil ve ruhun Japonya’ya yol ve yön göstermesini dilermiş. Bu destan şiir, Japon bilmece-sinin, bilinç ve ruhunun ilk yazılı belgesidir. Onun için, 1200 yıldan beri, her başı derde düşenin açıp okuduğu bir kimlik belgesi, “soy kütüğü” olmuş. Bugünkü imparator, 1945 yılındaki “Koşulsuz teslim” kararının tö-

RESİM 40: İse Körfezi'ndeki kayalıklar arasından doğan Güneş (*Amaterasu*). Kayaları bağlayan *Şimenava* (halat), Japon Adaları'nın kutsal birliğini güven ve ülküsünü simgeliyor.

resel dayanağını *Kociki*'de bulmuştu: “Taşınmazı taşımak, dayanılmazı dayanamak günü” gelip çatmıştı. Japonya, güçlüğü aşacak, düzlüğe çıkacaktı elbet. Atalar öyle buyurmuştu. Hızla değişen Japon kültürüne karşılık, değişmeyen bir “Japon Ruhu”ndan söz etmek yerindeyse, o ruh *Kociki*'dedir, denebilir. Öyle gür bir pınar, öylesine çağlayan bir kaynak ki romantik ruhlu kişiler ona dönmek isterken; her devrimci, o ruhla ileriye, geleceğe, bilinmeze doğru atılmak ister. Yazar MİŞİMA Yukio, işte o “güzel ruh yitiyor” gerekçesiyle kendi yaşamına son verdi. (Scott-Stokes 1975) Oysa geçen yüzyıl devrimcilerinin “Japon Ruhu-Batı Eğitimi” sloganıyla kendilerini avuttuğu bir dönemde, devrimci FUKUZAVA Yukiçi, Japon toplum yapısının (ruh ve kültürünün) değişmek zorunda olduğunu, aynı ruh –*Kociki*'deki gerçekçi Japon ruhu– ile savunmuştu. (FUKUDA 1960)

Bu ruhun kimi kimliği, uzun boylu yazılmış, tartışılmıştır. Çoğu araştırmacılar o ruhun *Kociki*'den, özellikle de, Güneş Tanrıçası *Amaterasu*'dan kaynaklandığında birleşiyor. İmparator *Meici*'nin yukardaki şiirlerde sözünü ettiği (§ 40) “*Yamato* ülkesi”, Nara kenti güneyinden batıya, *Seto* içdenizine doğru akan *Yamato* Irmağı kollarının suladığı küçük bir tarım vadisi idi. Tanrıça *Amaterasu*'nun kısaca “*Cingû*” adı

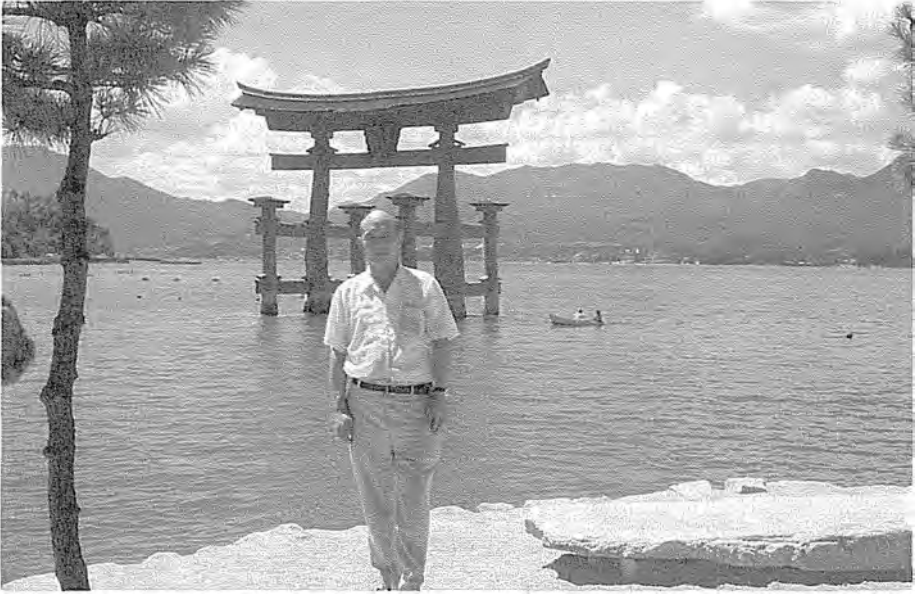
verilen büyük Anıtyeri, *Yamato* yöresinin tam doğusunda, *İsuzu* Irmağının *Ise* Körfezi'ne döküldüğü ova üzerinde kurulmuştur. Eski çağlarda, Tanrıça *Amaterasu*'yu ziyaret edenler, önce bu temiz ırmağın denize döküldüğü yerde arınıp aklanırlarmış. Günümüzün hacıları, *İsuzu* deltası üzerindeki *Futamigaura* kıyısına gelir, iki kaya arasında Güneş Tanrıçası *Amaterasu*'nun o günkü doğuşunu izler. (Resim 40-1)

41. JAPON RUHU (KOKORO) VE TORİİ

Kociki destanında yaşayan Japon Ruhu'nun gizemini tek bir "Tanyeri" manzarasında bulmak, ya da *Futamigaura* kayalıklarındaki güneşin doğuşunu "Japon Ruhu" olarak yorumlamak mümkün müdür? Resim 40'daki küçük kayalıklar, simge olarak Japonya'dır: *Nihon* yani "Tanyeri" ülkesidir. Doğu denizinin enginliği içinde, küçük adalar ülkesi kendi başına ve yapayalnızdır. Bu yalnızlığın tek tanığı, güvenilir eski dostu ve yoldaşı Tanrıça *Amaterasu*'dur. Oysa, büyüklü küçüklü adacıklar, yalnız ve bağımsız varlıklar değildir. Büyük sıvri kayadan, daha küçük yassı kayaya uzanan bir çift "kutsal" organ (*Şimenava*), iki kayayı (yani adaları) birbirine bağlar. Yöresel ve mitolojik yoruma göre *şimenava* evliliğin kutsal birliğini (*Meotoiva*) simgeliyormuş. Bu durumda, küçük kayacıklar da kutsal birliğin çocukları oluyor. "Denizin Çocukları" güftesini anımsatan bir manzara! Yalın ve güçlü simge, yalnızca tek tek çocuk ve aileleri değil, tüm Japon varlığını düşündürüyor. İki kaya arasındaki çift *şimenava*, toplumsal (ulusal) kültürel birliğin simgesi olabilir. Büyük (erkek) kaya üzerindeki küçük *Torii* simgesi de bu olasılığı akla getiriyor. Japon kültür tarihçileri ve Japon bilimcileri arasında "ne"liği uzun tartışmalara yol açan *Torii* (Kuş ya da kuş-tüneği, II) ile İse'deki bu doğal manzaranın öğeleri arasında anlamlı bir benzerlik, hatta özdeşlik vardır. Başka bir deyişle ama aynı yorumla, *Torii* Japonya'dır; doğrudan doğruya, Japon varlığının, ülküsünün simgesidir.

Torii, en yalın biçimiyle, ikisi düşey, ikisi yatay dört çubuktan oluşur. Düzey çubuklar taşıyıcı direk, yatay çubuklarsa giriş gibi kullanılmıştır. Resim (40)'daki küçük *Torii*'nin yatay girişleri dümdüzdür. Oysa, ülkedeki çoğu *Cinca*'ların kapısındaki *Torii*'lerin üst başlığı, asma köprü'nün taşıyıcı kablosu gibi sarkık ve kıvrıktır. Ortası düşük, uçları biraz yukardadır. İki ucundan asılmış gibi duran zincir eğrisine benzer. Ülkedeki bazı *Cinca*'larda *Torii*'nin üst başlığını *şimenava* olarak göremeyenlere yardımcı olmak için –herhalde– ayrıca gerçek bir *şimenava* (organ) da asılıdır.

Torii, simgesini "Japon Ruhu"yla özdeşiren nedir? Japon geleneğine, töresine göre, *şimenava* iki kutsal varlığın birliğini simgeler: Doğa ile insanın, iki insanın, kadınla erkeğin, iki ayrı topluluğun. Bütün birlik simgeleri

RESİM 41: Miyacima Adası'nda Itsukuşima Dergâhı. Amaterasu'nun yavuz kardeşi Susanô'nun kızlarına adanmış. Deniz içinden yükselen Torii, sanki Japon mitolojisinin denizle olan yakın ilişkilerini simgeliyor.

gibi, *şimenava* aynı zamanda bir sınır, bir ayırım ve bölme (*kecime*)'dir. Birliğe giremeyenleri dışarıda tutar; “biz”den olanlarla olmayanları ayırır. *Şimenava*'nın bizden olan yanı (*uçi*) arınmış ve temiz; öteki yanı (*yoso*), yabancı ya da yabancıdır. Bir yanı umut, hayat ve aydınlık; öte yanı, karanlık, kirli ve hatta ölümdür. *Şimenava*, bizle ötekilerin, temizle kirlinin sınırıdır. Dünya ile cennetin, kutsal olanla olmayanın hem uçurumu hem de köprüsüdür. Ailelerin, ulusal birliğin kutsallığı, kutsalın dokunulmazlığı işte buradan gelir. *Şimenava*'yı taşıyan kayalar, insanlar ve direkler doğal varlıklar olabilir; ama *şimenava* (urgan)'nın kendisi, insan yapısı bir teknik (kültür) ürünüdür. İnsan emeğiyle örülür, insan gücüyle korunur, insan inancıyla kutsanır. Bu bağın çift (örgü) oluşu, uluslararası ilişkilerin de karşılıklı (tek yönlü değil, çift) olduğunu gösterir. Karşılıklı (toplumca) bir bağımlılığın çocukları olan Japonlar için, bu simgenin asıldığı kapılar ve geçitler de kutsaldır. Çünkü, *şimenava*, bir birlik simgesi olduğu kadar bir ayırım (*kecime*) simgesidir: Bizle ötekileri, temizle kirliyi, kutsal olanla olmayanı, bilinenle bilinmeyi, aydınlıkla karanlığı, Japon olanla Japon olmayanı ayıran toplumsal-kültürel bir simge!

Kendisini *Torii* ile özdeşiren Japonlar, *şimenava* simgesini evlerin ve *cinca*'ların kapısına asmakla, bu iki yeri de kutsallığın simgesi yapmışlardır. Böylece, *şimenava* ve *Torii* yalnız *Şintô* (tanrılar yolu)'nun değil, Japon Kültürünün ve Tarihi Birliğinin de simgesi olmuştur. Cimmu'dan (kuruluştan) bu yana kutsanmış olan bu varlıklar arasındaki karşılıklı ilişki-

ler, davranışlar çeşitli zaman ve biçim kurallarına bağlanmıştır. Nelerin, *ne zaman* ve *nasıl* yapılacağını belirleyen bağlayıcı kurallara sırayla “takvim” ve “töre” deniyor. Aslında, Japonların takvim (gün) ile töre bilgileri birbirine sıkıca bağlıdır. Bunlar aşağıda ayrı ayrı ele alınmaktadır.

42. TAKVİM YAPRAKLARI: SAYILI GÜNLER...

Günleri saymanın iki genel yöntemi var: Biri, günleri birbirinden ayırmamıza yarayan yıllık takvim bilgisidir; ikincisi, doğan, gelişen ve göçeden insanların “yaşam döngüsü”dür. Çağdaş toplumlar daha çok yıllık takvimi, geleneksel toplumlarsa yaşam döngüsünü kullanırlar. Japon toplumunun özelliklerinden biri de son derece ayrıntılı bir takvim bilgisi yanında, her imparatorun tahta çıkış yılını, kullanılan zamanın başlangıcı olarak saymalarıdır. Bu kitabın yayım yılı –Japonlara göre– MS 1980 değil, 1925 yılında başlayan İmparator ŞŌVA Dönemi’nin 55. yılı: *Şōva 55*’tir. Çağdaşlaşmış, endüstrileşmiş ülkeler arasında Japonya, geleneksel “yaşam döngüsü”ni sürdürmeye çalışan tek ülkedir. Bunun ilk ve ilginç örneği, her yıl, yılın 12 burcu ile günün 12 saati arasında kurulan bire bir ilişkidir. Aslında gün 24 saattir; ama iki saatlik zaman “bir saat” sayılarak, günün saatleri 12’ye indirilmiştir. (Tablo 42-1) On iki yılda bir, yıllar yeniden aynı burca girer. Böylece, 1957, 1969, 1981 *Horoz*’dur. Yıl burcu bilinen kişinin yaşı kolayca hesaplanabilir.

TABLO 42-1
YILLAR, BURÇLAR VE SAATLER

<i>Burçlar</i> <i>Batı</i>	<i>Cûnişi</i> <i>Japon*</i>	<i>Günün</i> <i>Saatleri</i>
Koç	Fare	23 - 01
Boğa	Öküz	01 - 03
İkizler	Kaplan	03 - 05
Yengeç	Tavşan	05 - 07
Aslan	Ejderha	07 - 09
Başak	Yılan	09 - 11
Terazi	At	11 - 13
Akrep	Koyun	13 - 15
Yay	Maymun	15 - 17
Oğlak	Horoz	17 - 19
Kova	Köpek	19 - 21
Balık	Domuz	21 - 23

Kaynak: Bush 1967: 398-9.

* Çin kökenli burçlar.

TABLO 42-2
AY ADLARI VE ANLAMLARI

<i>Türkçesi</i>	<i>Geleneksel Tsuki (Aylar)</i>	
	<i>Adı</i>	<i>Anlamı</i>
1. Ocak	<i>Mutsuki</i>	İyi ilişkiler
2. Şubat	<i>Kisaragi</i>	Çift - giyinme
3. Mart	<i>Yayoi</i>	Doğa'nın uyanışı
4. Nisan	<i>Uzuki</i>	Çiçek
5. Mayıs	<i>Satsuki</i>	Ekim
6. Haziran	<i>Minatsuki</i>	Susuz
7. Temmuz	<i>Fumizuki</i>	Mektup (Yazım)
8. Ağustos	<i>Tsukimizuki*</i>	Mehtap izleme
9. Eylül	<i>Kikuzuki</i>	Kasımpatı
10. Ekim	<i>Kannazuki</i>	Tanrısız
11. Kasım	<i>Şimotsuki</i>	Beyaz Buz
12. Aralık	<i>Şivasu</i>	Sonuncu (ay)

Kaynak: Bush 1967: 398-9.

* *Hazuki* (Hazan Yaprakları) de derler.

Günün saatlere bölünmesinde çift saatlerin tümünden atlandığı ya da hiç kullanılmadığı dikkati çekmektedir. Japon gün bilgisinde, töre ve törenselinde, bazı sanat çalışmalarında genellikle çift sayılardan bir kaçış, tek ve asal sayıları kullanma yönünde güçlü bir eğilim gözlemlenir. Japonların, asal (1, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23 gibi kendisinden başkaca çarpanı, bölünen olmayan) sayılara karşı özel bir tutkuları, ölüm sözcüğüne benzeyen dört (4) sayısına karşı benzersiz bir korku ve kaygıları vardır. Neredeyse dördü kullanmamaya, adını hiç anmamaya çabalarlar. Yedili sayıları çokça kullanırlar ama pek de uğurlu saymazlar.

Yılın dört mevsimi ve 24 mevsimciği düzenli olaylar ve mutluluk veren değişimlerle doludur. Gün bilgisinin öğeleri arasında, Japonları en çok büyüleyen hava ve iklimle ilgili zaman dilimleri (mevsimler) olmuştur:

*Baharda kiraz çiçekleri
Yaz mevsiminde guguk,
Güzün Ay ne güzeldir!
Kar düşünce beyaz soğuk,
Duru temiz, pırıl pırıl!*

– Zen Rahibi DÔGEN (1200-1253)'den

Mevsimlerden her biri ayrı güzeldir. Ama Japonlar, yılın dört mevsimini, aylardan bağımsız olarak, 14-16 günlük 24 küçük mevsimciğe bölerler. (Tablo 42-3)

Yaş ve yaşam dönencesiyle ilgili gelenekler, özellikle büyük kentlerde giderek anlamını yitiriyor. Ancak kişisel yaşam dönencesiyle ilgili aşama törenselleri kırsal yörelerde hâlâ büyük ölçüde geçerli sayılmaktadır. (Bush 1967: 14) Bu günlerden önemli olanlar Kutu 42'de toplu olarak sunulmuştur.

TABLO 42-3
MEVSİMLER VE MEVSİMÇİKLER

<i>Mevsimler</i>	<i>Mevsimciklerin Türkçe Anlamı</i>	<i>Japonca Adı</i>	<i>Başlangıcı</i>
Bahar: <i>Hana-mi</i> (Çiçek seyri) Mevsimi	Bahar başlangıcı	<i>Rişşun</i>	5 Şubat
	Yağmur suyu	<i>Usui</i>	19 Şubat
	Böceklerin uyanışı	<i>Keiçitsu</i>	5 Mart
	Bahar dönencesi	<i>Şumbun</i>	21 Mart
	Açık hava	<i>Seimei</i>	5 Nisan
	Tarım yağmuru	<i>Kokû</i>	20 Nisan
Yaz: <i>Yukata</i> (Yazlık <i>Kimono</i>) Mevsimi	Yaz başlangıcı	<i>Rikka</i>	5 Mayıs
	Küçük bolluk	<i>Şoman</i>	21 Mayıs
	Ekim	<i>Boşu</i>	6 Haziran
	Yaz dönencesi	<i>Geşi</i>	21 Haziran
	Küçük sıcaklar	<i>Şoşo</i>	7 Temmuz
	Büyük sıcaklar	<i>Daişo</i>	23 Temmuz
Güz: <i>Momiji-Gari</i> (Hazan yaprakları) <i>Tsuki-mi</i> (Mehtap Seyretme) Mevsimi	Güz başlangıcı	<i>Rişşû</i>	7 Ağustos
	Sıcakların sonu	<i>Şoso</i>	23 Ağustos
	Beyaz şebnem	<i>Hakuro</i>	8 Eylül
	Güz dönencesi	<i>Şûbun</i>	23 Eylül
	Soğuk şebnem	<i>Kanro</i>	8 Ekim
	Don başlangıcı	<i>Şoso</i>	23 Ekim
Kış: <i>Yuki-mi</i> (Kar manzarası) ve <i>Kotatsu</i> (Tandır) Mevsimi	Kış başlangıcı	<i>Rittô</i>	7 Kasım
	Küçük kar	<i>Şôsetsu</i>	22 Kasım
	Büyük kar	<i>Daysetsu</i>	7 Aralık
	Kış dönencesi	<i>Tôci</i>	22 Aralık
	Küçük soğuklar	<i>Şôkan</i>	6 Ocak
	Büyük soğuklar	<i>Daykan</i>	21 Ocak

Kaynak: Bush 1967: 400

KUTU 42
ÖNEMLİ GÜNLER: YAŞ GÜNLERİ

<i>Oşiçiya</i>	: Doğumdan sonraki yedinci gün yemeği (konu komşu ve akrabalara).
<i>Miyamairi</i>	: Bebeğin ilk Cinca (Şintô) ziyareti; oğlanlar 32 günlük, kız bebekler 33 günlük iken.
<i>Tabezome</i>	: Bebeğin ilk pirinç yemeği, 120'nci gün töreni.
<i>Tancô-moçi</i>	: Bebeğin ikinci yaş gününde, anneanne evinden gönderilen pirinç tatlısının sunulması.
<i>Hina-matsuri</i>	: 3 Mart, kızlar günü. Oyuncak bebekler sergileniyor. Oyunlar, eğlenceler düzenleniyor evde.
<i>Tangonosekku</i>	: 5 Mayıs, oğlanlar günü. (Resim 42-2)
<i>Hakamagi</i>	: Oğlan bebeklerin, bebeklikten kurtulup çocuk olmaya başladıkları beşinci yaş töreni. Çocuğa, etekliğe benzeyen <i>hakama</i> entarisi giydiriyorlar.
<i>Obitoki</i>	: Kızların, bebeklikten kurtulup kız çocuğu olmaya başladıkları kabul edilen yedi yaş töreni, törenden sonra kız çocuk özel bir kuşak (obitoki) sarıyor.
<i>Şiçigosan</i>	: Üç yaşındaki erkek-kız bebeklerle, beş yaşındaki oğlanların ve yedi yaşındaki kızların ilk Cinca (Şintô) ziyareti; yedi-beş-üç-günü. (Resim 42-1)
<i>Gempuku</i>	: Samuray'ların 15 yaşına basan oğullarının saç tarama ve kılıç kuşanma töreni; bu törenle oğlan çocuk erkek ve Samuray olmuş sayılıyor.
<i>Hatsuşimada</i>	: 16 yaşına basmış kızların ilk saç (baş) yaptırma töreni. Giysilerindeki teğelli kıvrık (baskılar) açılıyor. Genç kızların kadınlık yaşına bastığı kabul ediliyor.
<i>Honke gaeri</i>	: Erkeklerin ikinci çocukluk döneminin başlangıcı: Çocuklar, 61 yaşına basan babalara, kırmızı renkli giysiler, başlık ve nalın (terlik) hediye ediyor.
<i>Koki</i>	: Yetmişinci yaş töreni.
<i>Kicu</i>	: Yetmiş yedinci yaş töreni.
<i>Beicu</i>	: Seksen sekizinci yaş töreni
<i>Doğum günü</i>	: İlk iki yıl, bebeklerin yaş günü, doğdukları günde kutlanıyor.
<i>Toşitori</i>	: Üç yaşından sonra herkesin yaş günü, yılbaşı günü ve hep birlikte kutlanıyor, yeni yılla birlikte.

Zamanın ve gün (takvim) bilgisinin, Yeryuvarın kendi ve Güneş çevresindeki hareketlerinden doğan değişmelere bağlı gelişmesi, bu oluşumun toplum ve kültür açısından kavramlaştırılması, yorumu ve görelî

kullanımı ile zaman kavramının tarih ve bilimle ilişkisi konusunda akla gelen bazı sorular başka kaynaklarda bulunabilir. (Bkz. Güvenç 1976'da *Zaman-Mekân Sorunu*.)

Edo dönemi boyunca, özellikle, çeltik üretilen kırsal yörelerde bir Tarım ve Köy (*Nocireki*) Takvimi uygulanmıştı. Geleneksel tarım teknolojisi ve tarım ürünlerini tanıtan, yılın her günü yapılacak tüm işleri resimlerle anlatan bu ilginç takvim ilerde § 73'te (Bkz. TSUÇİ-YA Matasaburô 1707) açıklanmaktadır.

Tatil günlerinde zamanla bazı değişiklikler olmakla birlikte, ulusal dinlence günleri oldukça kararlı görünmektedir. (Tablo 42-5)

RESİM 42-1: *Şiçigosan* (Yedi-beş-üç) yaşındaki çocukların dergâh ziyareti. Ana-babanın kimono giymiş olmaları, olaya verdikleri (törensel) önemi gösteriyor (Tokyo: Meici Cingu'su).

TABLO 42-4
ULUSAL (RESMÎ) TATİL GÜNLERİ

1 Ocak	Yılbaşı ve yaş günü
15 Ocak	Büyükler günü
11 Şubat	Kuruluş günü
21 Mart	Bahar başlangıcı
29 Nisan	İmparatorun doğum günü
3 Mayıs	Anayasa günü
15 Eylül	Yaşlılara saygı günü
23 Eylül	Güzbaşı
10 Ekim	Sağlık ve spor günü
3 Kasım	Kültür günü
23 Kasım	Emekçilere şükran günü

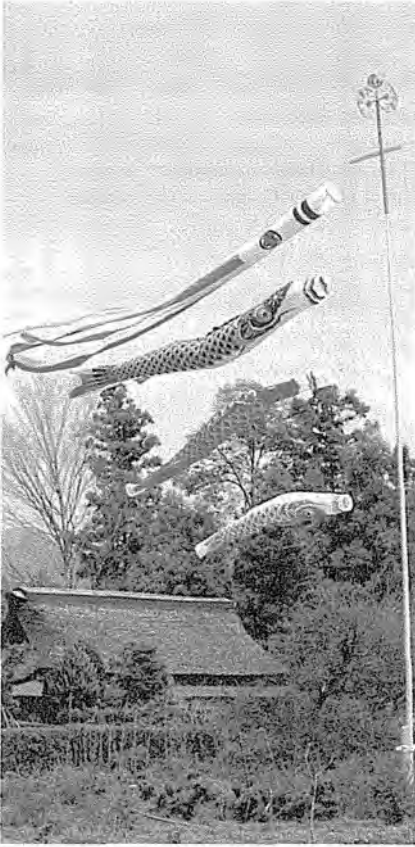
Kaynak: FAJ, Mart 1977.

Japon kültüründeki en özgün ve renkli olaylardan biri de hemen her hafta, yılın belli günlerinde yapılan *Matsuri* (festival ya da şölen)'lerdir. Biri ikisi ulus dinlencesi, kimi bir yaşam dönencesi olan, kimisi belli bir mevsimciği karşılayan yıllık bir gün bellemesine benzeyen *Matsuri*'ler aşağıda § 45'te anlatılmaktadır.

Tablo 42-5
ANIMSANMASI KOLAY GÜNLER

Ay	Gün	Adı
1	1	Yılbaşı, yaş günü
3	3	Kızlar günü
5	5	Oğlanlar günü
7	7	<i>Tanabata Maturî</i> 'si (Sevgililer günü)
9	9	Krizantem günü
10	10	Sağlık ve Spor günü

Ulusal ve saygılı günlerin, büyük çoğunlukla, tek sayılı ayların aynı sıra nolu günlerine dikkat.

Resim 42-2: *Tango-no Sekku* (Oğlanlar) günü: 5 Mayıs! Bayrak direğindeki sazan balıkları yaşamın güçlüklerini yenip kaynaklara ulaşacak "erkek"liği simgeliyor. Renkli kurdeleler bayramı ve mutluluğu sergiliyor.

43. SÖZLER, DEYİŞLER...

Japon dilinin zengin bir sözlü geleneği var. Toplumun kuruluş söylencesi olan *Kociki*, yazılı olarak da yaşıyor. Japon atasözleri, Doğa'nın, toplumsal yapının ve insan olgusunun türlü diyalektik çelişki ve çatışmalarını dile getirir. Atasözü ve özdeyişlerin çokluğu dikkati çeker. Her konuda, her düşünce-nin o kadar türlüşünü söylemişler ki kimi zaman anımsamakta güçlük çekerler. Söz ve deyişlerden bir dizisi belli dönemlerde kullenip geleceğe saklanırken, karşıtları bulunur, anımsanır, yeniden geçerlik kazanır.

Çağlar boyu önemini yitirmeyen sözcüklerden biri *Torii*'deki *şimenava* askısının belirlediği "*kecime*"dir: Yer-zaman, yol-yordam (aralık), sınır-ölçü anlamındaki *kecime*! Japon geleneğinde, her işin, işlevin belli ve uygun bir yeri zamanı (aralığı) vardır. *Kecime* bu uygunluğu anlatır. Kuşkusuz, yapılacakların uygun yer-zamanını bil-

mek, yapılmayacakları (zamanı) da bilmeyi gerektirir. Kendini bilmek, yol-yordam bilmek, *kecime*'yi bilmektir. *Kecime*'yi bilen kişinin el (yabancı) yüzüne bakacak açık alnı (*mentsu*) vardır. Öte yandan, *kecime*'yi bilemeyen, bilip de uygulayamayan, görev ve sorumluluklarını (*on ve giri*) yerine getiremeyen kişinin onuru (özüne saygısı) zedelenmiş sayılır. Japon atasözleri, insanın biyolojik bir varlık olarak ölümlü; ad ile sanının ise kalıcı olduğu gerçeğini vurgular:

İnsan ömrü boyunca, İnsan gider, İnsan: İyi san!
Sanı dünya döndükçe! Adı-sanı kalır! vb. gibi.

Geçmişin büyük (yüce) insanları –bir anlamda– tanrıları, bugün artık ölümsüzleşmiş sanlarıyla yaşatılır.

Çay töreni topluluklarını koşuk yazan XVI. yy halk ozanlarından YAMAZAKİ Sôkan, insandaki duygu ve mantık çelişkisini şöyle dile getiriyor:

Hem öldürmek istiyorum Ancak kültürel ideal (ülkü)
Hem de bağışlamak; aah! bu çelişkiye boyun eğmek,
Yakaladığım suçlu [çünkü]: yakınmak değil, onu aşmak,
Oğlumdan başkası değil! *hônin* olmak, yani akıl-duygu
 birlik dengesine varmaktır.

–HUCİİ 1940: 24–

Gerçeği arayanın çelişkiden, çıkmazdan kurtulamayacağını yansıtan bir gözlem. Japon kişiliğini, dünya görüşünü anlatan önemli bir ipucu saklıdır, bu sözde. Böylesi çıkmazlar karşısında Japonlar akıl almayacak dercede aşırı şeyler yapabilirler.

“*Hayku*” türünün ünlü ozanı BAŞO Matsuo (XVII. yy), düşünce ve duyguya getirilen aşkın açıklığın, söyleyeni yaraladığını savunur. Söz dediğin, *kısa*, *yumuşak* ve *türlü yorumu* açık olmalı! Nerdeyse: “Söyleyense dinleyen bilge olmalı!” diyen ozan BAŞO’nun bu kurala uygun *Hayku* (17 hecelik) şiirleri yanında, “Karagöz”e benzeyen bir *Tarô-kaca* güldürüsü de gelişmiştir. Bugün, sayıları, sanatçıları oldukça azalmış görünmekle birlikte zengin bir Meddah (*Rakugo*) geleneği ve tiyatrosu da var. Japon güldürü sanatında hemen her konu eleştirilir. Ancak, yönetime ve yöneticilere açıkça dil uzatılmaz. Politika ve politikacılar (devlet-hükümet işleri) genellikle halk deyimlerinin kapsamı dışında tutulur. (*Hayku* için Bkz. Çapan 1991.)

Atasözleri ve özdeyişler bol ve çeşitlidir. XVIII. yy başlarında yaşamış ve “Japonya’nın Shakespeare”i olarak ün kazanmış ÇIKAMATSU Monzaemon yalnızca bildik söz, deyim ve tekerlemelerden oluşan oyunlar yazmıştır. Japon atasözlerinin büyük çoğunluğu *Budizmden* ve *Kon-*

füçyus ilkelerinden kaynaklanır. Bu denemelerdeki egemen dünya görüşü şöyle özetlenebilir:

Yaşam, insan ilişkileri, basit değil, karmaşıktır. Kuraldışı olmayan, genel geçer bir evrensel ilke yoktur. Arkası olmayan bir yüz, gölgesiz bir aydınlık olamayacağı gibi! Her olay ve olgunun –birbirine karşı– iki yanı olduğu için hayat belki daha da ilginçtir. İstek ve dileklerimiz her zaman tümüyle gerçekleşmiyor. Sabırla, ölçüyle beklemesini bilenler ancak sonunda başarıya ulaşırlar. (HUCİİ Oto’o 1940: 36)

Japon Ortaçağı’nın atasözleri, genellikle tek yönlü, yalın ve kesindir. Oysa, Edo döneminin sözleri, diyalektik karşıtlıklardan gülünç (çarpıcı) olanı çıkarsamaya çalışır:

*Kadının ve tencerenin eskisi ve
Kadının ve döşegin yenisi! gibi.*

Yemeğin de döşegin de iyisini isteyen kişi ne yapacak, evlenmeyecek mi? Hayır, evlenecek ve bekleyecek:

*Taş üstünde de olsa,
Üç yıl otur, bekle!*

Çünkü, her şeyin iyisi gerçekleşemez birden. Önce döşek sonra yemek, sırayla hepsi gelecek; bekleyen derviş, muradına erecek. Er kişi beklemesini bilmeli! Konfüçyus öğretisinde “*Rongo*” (kural) okuyanlar kendi söylediklerini yapmazlar. Başkasına verir talkımı, kendileri yutar salkımı. Hele, dünyayı iğne deliği kadar küçük bir pencereden izleyenler varsa kesinlikle uzak dur onlardan. vb...

Japon dilinde ve sözünde “*madoka*” (çember, daire), olgunluğun, kusursuzluğun, bütün (cü)lüğün ve “toplumca”lığın simgesidir. Atasözleri bu olgunluğu, kusursuzluğu vurgular. Atasözleri, tanrı sözüdür; atalar tanrı olduğu için; atasözü, tanrı sözü gibi, kısa, anlaşılır ve çarpıcı olmalı. Japon dili, atasözü söylemeye elverişlidir. Çünkü her kıssanın daha kısa bir söylenişi vardır. Japonlar, kısa özdeyişleri, bir anırtırma gibi, anlamlı bir titreşimle (*yoin*) ya da imleme (ima) ile dolaylı biçimde ve çok az sözle söyleyebilirler. Bir konuyu baştan sona açıklamaktansa, ortalama bir Japon, çok çok üçte-ikisini söyler, gerisini dinleyene bırakır. Kültürlü bir Japon, daha da ileri gider; mantıksal bazı çelişkiler pahasına da olsa, yalın ve eksiksiz bir açıklamadan kesinlikle kaçınır. Söyleyeceklerinin yarısıyla yetinir. Öteki yarıyı, dinleyicilerinin yüksek anlayış

ve kavrayışına bırakır. (Kleinedler 1978: 198) Görgülü davranış böylesini gerektirir.

Çift sayılı, kusursuz ve salt simetrik (ayna-bakışık) şeyler Japonlara ters gelir, anlaşılmaz bir huzursuzluk verir. İki sayısı eksik, dört duragan (cansız)'dır. Buna karşılık, Doğa'daki güzel şeyler, değerler, genellikle sınırlı ve sayılıdır. Japonlar bu büyüsel sayıyı üçle simgelerler. En büyük üç dağ, en güçlü üç yönetici vb gibi. Sözgeşi, en güzel üç bahçe şunlardır:

Kôroku-en Kairaku-en ve Kenroku-en!

Buna karşılık, beş sayısı, beş göz (*go maku*) talihli ve çeşitli anlamına gelir. On bin anlamına gelen “*man*” kavramı yine el simgesinden türetilmiştir; çok, büyük, güçlü kuvvetli anlamında kullanılır. *Go yen* (5 yen) uğur, talih simgesidir.

En büyük, en güçlü ve güzel değerlerin dağılımında, ölçülü ve dengeli olmaya, her bölgeye, yöreye ve kişiye eşit pay vermeye çalışırlar. Tokyo'nun kuzey komşusu *Gumma* İli, sözünü geçiren kuvvetli kadınları (*kaka-denka*) ve kuzey rüzgârı ile ünlüdür. Halk dilinde bu iki deyim şöyle birleşir:

*Gumma'nın karayeli
Gibi güçlü kadınları!*

Japon dilinde dikkati çeken sözlü imlerden birisi O'dur. Bir ön takı olarak, O, birlikte kullanıldığı sözcüğe ve kavrama saygınlık, büyüklük kazandırır. Çay, çaydır; şehriye de şehriyedir! Ama Oça, hani o, saygın olan çaydır; *Osoba*'nın “muhterem şehriye” olması gibi. Eski İstanbul Türkçesindeki “haysiyetli (değerli, onurlu, keskin) nane” deyimindeki *onur* karşılığında bir “O” eki. Japonlar O ön ekini, en somut nesnelerden en soyut kavramlara kadar her söz ve sözcükle birlikte kullanabilirler. Berkes'in (1976) üzerinde durduğu “*Saygıdeğer Piknik*” adlı roman (Raucat 1965), Devlet Gizli Polisinin bir yankısı olmaktan çok Japon dilindeki ve kültüründeki o “büyük” tutkusunun eleştirisidir. Her şeyin olduğu gibi, bir hafta sonu dinlencesinin de “saygıdeğer büyüğü” olabilir. Özellikle, gençlerin ve kadınların dilinde. O takısı, böylece *ça*, *sake* vb. içkilerin ayrılmaz parçası olmuştur. O kadar ki, “Oça” (saygıdeğer çay) denilmezse, kimse anlamaz çay istendiğini. Ayrıca, saygıdeğer çay'ın sunulduğu bir yerde çay istemek de görgüye pek uygun sayılmaz. Görgü kurallarına göre, Oça varsa zaten sunulur. (§ 54) İstemek görgüye sığmaz.

44. GÖRGÜYE UYGUN DAVRANIŞLAR

Her toplumda görgüye uygun davranışlarla uyulması gereken görgü kuralları (*etiket*) arasında, az çok bir ayırım güdülür. Ancak Japon kültüründeki hızlı değişimlere karşın ideal kuralla günlük davranış arasında gözle görülür bir uçurum yoktur. Günlük hayattaki davranışlar, yabancı ölçülerle son derece tutarlı, görgülü ve “öteki insana” saygılıdır. Genel bir yargı olarak çoğu yabancı gözlemciler, Japonların ince düşünceli, ölçülü, kısacası, görgülü insanlar olduğunda birleşirler. Söz gelişi, Japon toplumunda “dikenli tel” kullanılmaz. Büyükbaş hayvan sürülerini belli bir alanda tutmak için Yeni Dünya’da icat edilmiş ve modern savaşlarda düşmana engel olsun diye kullanılmış olan bu “uygarlık” aracı, Japonya’da hayvanlara karşı bile kullanılmaz. Ayrıca, “geçilmez”, “yapılmaz,” türünde *olumsuz* sınırlamalar yerine; neyin-nerede-nasıl yapılacağını bildiren genellikle *olumlu* bildirimler dikkati çeker. Japonlar, bir yol kavşağında “geçilmez” yerine, hangi yolun “geçilir” olduğunu gösterirler. Tuvaletlere ve pisuvarlara sigara ve izmarit atılmaması için, “sigara içilmez” yerine “kül tablaları” koyarlar. Sigara içilebilen bir yerden içilmeyecek bir yere gereken “söndürme kutuları” bulundururlar.

İnsanına ve kamu düzenine böylesine saygılı bir toplumdaki “görgü kuralları” yerine, “görgülü davranışlar”dan söz etmek belki de daha yerinde olabilir. Ne var ki dünyayı şaşırtan bu karmaşık görgü kuralları için dünyaca tanınmış, zengin bilgi kaynakları vardır. (Bkz. *Japanese Etiquette*, [22. baskı] 1978) Ancak çağdaşlaşma süreci içinde kimi kurallar hızla aşınıp değişirken; kimi kurallar, zamanın akışına direnen süreklilikler gösteriyor. Bu türden kural ve davranışlar birkaç başlık altında toplanabilir.

(1) *Temizlik*: Yerleşme merkezlerinin, mekânsal çevrenin ve kişinin bireysel temizliği sürmektedir. Kentin, kasabanın her alanı ve sokağı günlük olarak temizlendiği gibi, her Japon insanı günlük olarak yıkanıp temizlenir. Evinde banyosu olmayan, mahalle hamamına gider. Çamaşır ve giysi değiştirir. Cebine ve çantasına temiz bir mendil koyar; o mendille yalnız terini siler. Burun silmek çok ayıptır. Yıkıcı güçlerin tanrısı Susanô’nun burun temizliğinden yaratılışı anımsanıyor. (§ 24) En sıcak ve nemli yaz aylarında ter (ten) kokusu duyulmaz, en kalabalık trenlerde bile. Kültürel temizlik düzeyinin yadsınmaz bir göstergesi de kâğıt paraların temizliğidir. Para, buruşturulmaz, kıvrılmaz, cebe konmaz, avuçlanmaz. Çünkü üzerinde birlik-barış-uyum (Va) simgesi Prens ŞÖ-TOKU’nun resmi vardır. Alışverişlerde, alıcı ve satıcılar birbirlerine *önce* en temiz paralarını seçerek verirler. Parayı çoğu zaman elle tutmazlar, özel durumlarda kâğıt para sepetine, tepsisine koyar ya da zarf içinde sunarlar.

Bir yabancınn evine giren Japon antre (*genkan*)’de durur ve bekler. Ev sahibi kendisine “yukarıya buyur” dediğinde, içerde giyilecek terlikler konuğun önündedir. Ayakkabı çıkarılır terlik giyilir. (Resim 62-2) Tuvalette giymek için “su yolu” (WC) markalı özel hizmet terlikleri vardır. *Tatami* (hasır kaplı) döşemelere terlikle de basılmaz. Çoraplı ve çıplak ayakların, terlikten daha yumuşak ve temiz olduğu varsayılır. Yemek düzeninde ilke olarak, her türlü yiyecek ve içecek ayrı bir kapta sunulur. Masada, yerde kırıntı ya da süprüntü görülmez. Yemek tepsisi ve seramik kap kacak toplandığında sofraya temizliğı de yapılmış olur. Geriye kırıntı kalmaz.

Ev yemeğıne geleneksel olarak *kimono* ile oturulur. Yemekte bir şey uzanırken, *kimono*’nun geniş ağızlı kolu sol elle sıvazlayıp toplanır. Geniş ağızlı kollar, *kimono* tipi giysilerde cep görevini de görür. Anahatar, cüzdan, mendil, defter, gözlük vb. kişisel şeyler, *kimono*’nun torba gibi sarkan kolunun ucundadır. Japon insanı, kişisel eşyasını *kimono* kolunda, çantada, torbada ya da özel bir bohça (çıkın) içinde taşır. Rahatça sağa sola bırakır. Unutur ama kaybolacağından korkmaz.

(2) *Selam ve saygı*: Günlük hayatta en çok dikkati çeken davranışlardan birisi belden eğilerek verilen selamdır (*Ocigi*). Eskiden yalnız tanrı imparatoru selamlamak için yapılan tek yönlü secde (*Saikeirei*) hareketi yerini karşılıklı selamlara bırakmıştır. Japonlar, birisine seslenirken (*keigo*), merhaba (*aysatsu*) derken, hal hatır sorarken, günaydın (*ohayô gozayumasu*)’laşırken, özür dilerken (*sumimasen*), tanışma sırasında birbirine ad kartı (*meişî*) sunarken, ayrılırken (*sayonara*), telefonda “alo” (*moşî-moşî*) ya da en sıradan bir evet (*hay*) derken bile selam verirler. Selam, yalnız başla değil, beden belden yukarısı yavaşça öne doğru eğilerek gövdeyle verilir. Eğilmenin derecesi 15°-45° arasında değişir. Eskiden 60°-90° lik selamlar da varmış. Genellikle ve kurala göre, selam verilen kişi ve aynı derecede eğilerek, aldığı selama selamla karşılık verir. Görgü kuralı selamlaşan kişilerin birlikte ve aynı derecede eğilmelerini gerektirir. Ancak kişilerden birisi ilk selamda daha fazla eğilmişse, ikinci üçüncü denemelerde, eğilme derecesini karşılıklı olarak dengelemeye çalışırlar. Tam bir denklik sağlanıncaya kadar, hacıyatmaz gibi birkaç kez eğilip doğrulurlar. Bu yolla yinelenen selamlarda, gösterilen saygıda karşılıklı bir teşekkür anlamı da saklıdır.

Hokkaidô Adası’nın *Samani* kasabasında bir motel; çimento fabrikasında ve kıyı koruma beton şantiyesinde çalışan genç işçiler, toplu kaldıkları ucuz konuk (yemekli pansiyon) evinde aynı kuralları uyguluyor; birbirlerini, evdeki yabancıları ve ev sahiplerini yukarıdaki kurallara uygun olarak selamlıyordu – koridorda, banyo kapısında karşılaşıncaya, yemek masasına otururken ya da masadan kalkarken.

Japonlar, kişisel görgü ve terbiyelerini yabancılarla, başkalarına,

gruplara ve kalabalıklara saygılı olmakla gösterirler. Sözcelişi, sessiz bir tebessüm, görgülü bir davranıştır. Çünkü insana özel bir sunudur. Oysa gülmek, özellikle sesli bir kahkaha az görülen az duyulan bir olaydır. Birkaç türüsü vardır:

- a) *Vahaha*, erkekçe, yürekli bir *kahkahadır* (*Ovarai*).
- b) *Ohoho*, kadınca, edilgin bir *öhö-öhö'dür* (*Taka-varai*).
- e) *Ehehe*, genç kızların sıkılganlık, çekingenlik anlamı taşıyan utangaçlık *kıkırdamasıdır* (*Tere-varai*).
- u) *Uhuhu*, çirkin, sinsice (snobça) bir *kıhkıhtır* (*Şinobi-varai*).
- i) *İhihi*, alaycı, şeytanca bir *kıhkıhtır*.

Japonların sesli güldüğü (bağırdığı) genellikle pek duyulmaz. Ancak bir iye (aile) grubu oluşturdukları zaman ve başkalarını rahatsız etmeyeceklerinden emin oldukları durumlarda, *sake* (içki) sofralarının ve içkili şöenlerin ortalarında bol bol ve rahatça gülerler – hep birlikte yürekten gülerler (*bureiko*).

KUTU 44-1
KADINA SAYGI

Honşû Adası'ndan Hokkaidô Adası'na gece seferi yapan Towada Maru feribotundaki yerimiz, dört kişilik kuşetli bir kamara idi. Kamarot, içerdeki durumu kontrol etmek için, bizi kısa bir süre koridorda bekletti. Sonra yerlerimizi gösterdi. Çıkartılmış ayakkabılardan, yol arkadaşlarımızın hanım olduklarını anladık. Ranzalarına çıkıp yatmışlardı. 4-5 saatlik yol boyunca, rahatsızlık bir yana yüz yüze bile gelmedik. Biz uyandırıldığımızda, hanımlar çoktan çıkmışlardı.

(3) *Hediye Alışverişi*: Kişilerarası ilişkilerin belki de en canlısı, renklisi, hediye alışverişi *Omiyage*'dir. Evlenme, doğum ve ölüm gibi önemli aşama törenlerine çağrılanlar kuralca bir hediye götürürler. Arkadaş ziyaretlerine bile –Türkçe deyimile– “eli boş” gidilmez. Küçük, basit bir hediye ya önceden alınmış bir hediyein karşılığı ya da yeni bir hediye alışverişi turunun başlangıcı sayılır. Bu geleneğin ağırlığından, aşırılığından çoğu zaman yakınırlar fakat uygulamasından kendilerini alamazlar.

Yabancı gözlemciler, Japonların görgülü bir davranışa, bir mektuba, bir hediyeye yazıyla teşekkür etmediğini eleştirir. Oysa, en küçük ilgi ve hediyelere fazlasıyla karşılık verirler de bu işi sessizce, belli etmeden, sanki hiçbir şey değilmiş gibi yapmayı seçerler. Yabancı dildeki mektup ve kartlara genellikle geç ve güç yanıt verdikleri doğrudur. Ama bunun nedeni, eşdeğerde, özenli ve kusursuz bir yanıt için zaman kazanmak is-

temeleridir. Konukevinde çalışan bir görevliye verdiğiniz “yazbaşı” hediyesinin Japonca teşekkürünü ertesi sabah sıcaklığına alabilirsiniz. Oysa, size, sizin dilinizde yazmaya çalışan bir dostun cevabı 1-2 ay gecikebilir. Yine de bir-iki yanlıştır; ama geciktirilmiş özenli yanıt kişiye verilen önemi, değeri yansıtmaya çalışır.

KUTU 44-2

CENAZE TÖRENİNE GÖTÜRÜLEN ÇİÇEK VE ÇİÇEĞE TEŞEKKÜR...

Tokyo'daki üniversitelerden birinde öğretim üyesi olan bir dostumun annesinin cenaze (toprağa verme) törenine çağrılmak onuruna eriştim. “Onur” diyorum; çünkü, küllerin mezara konulması yalnızca aile üyelerinin (oğul, kız, damat ve gelinlerin) katıldığı özel bir *uçi* (biz-bize) törenidir. Yabancılar genellikle çağrılmaz. *Kanazava* Bunko'daki törene, görgü kurallarına uygun bir demet çiçekle fakat yarım saat kadar geç ulaştım. Aile üyeleri çocuklar, damatlar ve gelinler gazino gibi kapalı bir yerde (beni) bekliyordu. Yola çıktığım haberini almış olmalıydılar. Mezara sunulacak çeşitli saygı öğeleri arasında bir demet kır çiçeği de hazırlanmıştı. Getirdiğim çiçeği önce sanki görmezlikten geldiler. Hiçbir şey demediler. Ama kendi çiçekleri yerine benim getirdiğim çiçeği mezara koyarak teşekkürlerini dile getirdiler – sanıyorum.

(4) *Sessizce Özür Dileme*: Geleneksel Japon görgüsünün ana kurallarından birisi de günlük davranışların güzellik ilkelerine uygun olmasıdır. Japonlar, çarpıcı ve gürültülü (kolayca duyulur-görülür) güzellikler yerine sessiz ve derinden duyulan güzellikleri yeğ tutarlar. Söz gelişi, konuşan, çalışan, bir şeyle ya da kişiyle birlikte görünen kişiyi rahatsız edeceğini sanan Japon, belli bir el-kol hareketiyle özür diler: Sağ kol, el sıkacakmış gibi dirsekten ileriye, yürünen yöne doğru uzatılır, parmaklar bitişik ve ileriye dönük tutulur. Sol el, kesecekmiş gibi, sağ bileğin üzerine doğru inip kalkar. Baş da sol elin hareketini vurgulayarak izin (destur, yol) isteyen sağ elin hareketine sessizce dikkat çeker: “Bağışlayın, acelemi affedin, hoşgörünüze teşekkür ederim” anlamlarına gelir. Yolda, kalabalıkta, araçta, gürültülü yerlerde, sözle ya da yüzle özür dilemenin güçleştiği yerlerde sık sık kullanılır.

Japon görgüsü üzerindeki bu kısa özetten sonra belki de söz, büyük çay ustası OKAKURA (1944: 16)'ya bırakılabilir.

“Görgünün ana kuralı, beklenenden daha çoğunu yapmamaktır.” İşte bu güzellik ilkesinde görgü sanat olur, sanat da görgü! Batı estetiği de “Azın güzel olduğunu” söylememiş midir?

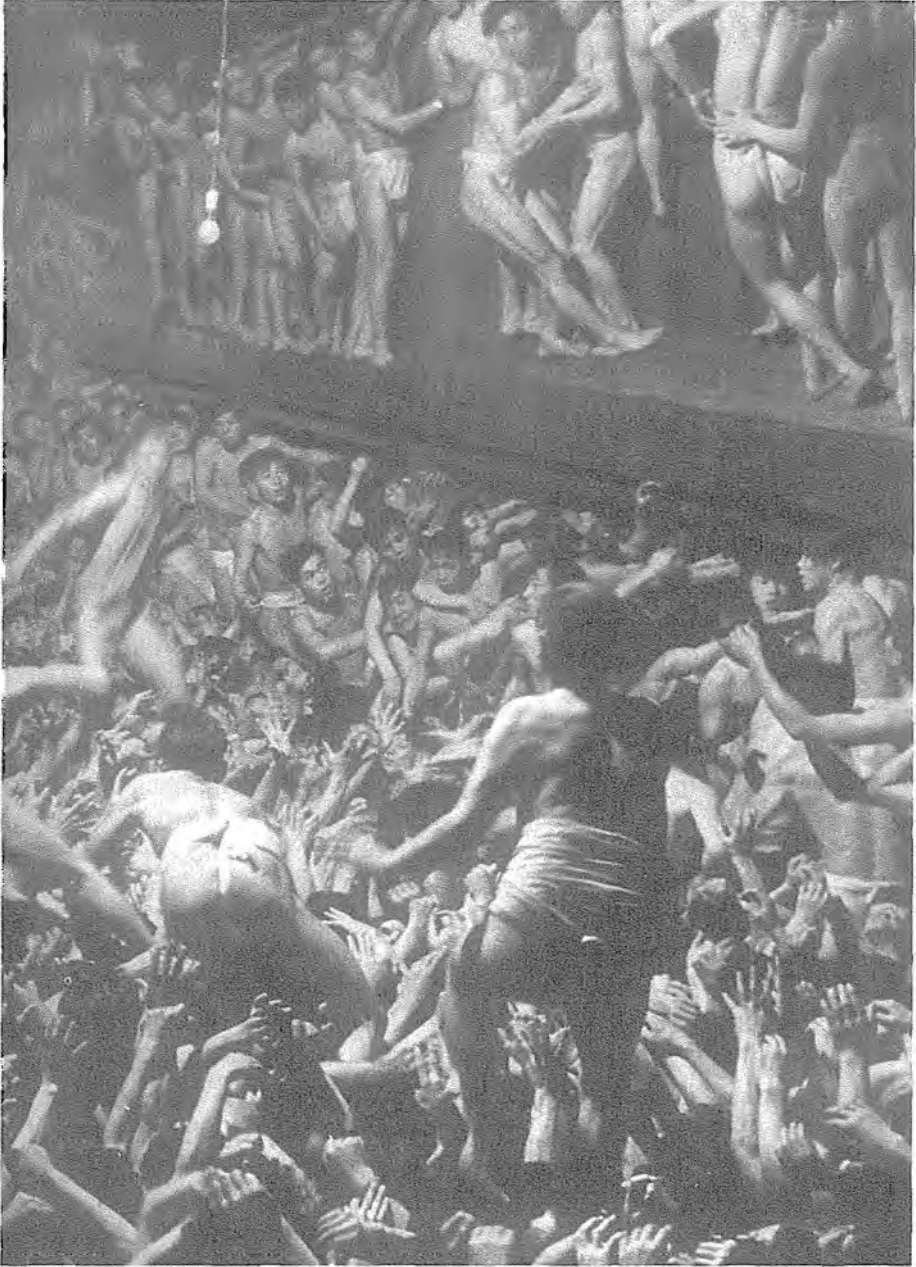
KUTU 44-3
YOLCU UĞURLAMA TÖRENİ

Tokyo Merkez Garı'nda, orta yaşlı bir müdürü ya da iş arkadaşlarını uğurlayan kalabalık bir grup... Yolcu tam ortada, uğurlayanlar iki üç adım kadar uzakta düzgün bir yarım çember oluşturmuşlar – yolcunun çevresinde. Tek tek sırayla yolcunun önüne gidip selamlaşıyor; karşılıklı bir iki şey söylüyor sonra yarım çemberdeki yerlerine dönüyorlar. Görgüsel anlamı: toplu uğurlamada tek tek herkese eşit bir özgürlük sağlamak olabilir. Böylece, herkes uğurladığı yolcuya kendi kişisel iyi dileğini söylemek, yanıtını almak olanağını buluyor. Ötekilerin etkisinde kalmadan. Bazı hanımların gözleri yaşlı gibiydi, uzaktan bakınca, ağlıyorlardı sanki.

45. MATSURI NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Japonların günlük hayatında hemen her hafta, bazen haftada birkaç kez gözlemlenen bir olaydır, *Omatsuri!* Batılılar *Matsuri*'yi Katoliklerin *Karnaval*'larına, Almanların *Fasching*'lerine, Meksikalıların *Fiesta*'larına benzeterek “*festival*” (bayram, şölen, tören) demişler. Kuşkusuz, *Matsuri*'nin bütün dünyadaki türlü bayram ve şölenlere benzeyen evrensel nitelikleri vardır ama yalnızca kendine benzeyen özellikleri de pek çoktur. Bu yüzden *matsuri*'yi, başka bir olaya benzetmektense, “*matsuri*” olarak anıp anlatmak belki daha doğru olabilir.

Matsuri, anlam ve deyim olarak, “tanrı çağırmak”, tanrının önünde, hizmetinde bulunmaktır. Japon hayatında 80 bin ya da sekiz milyon (*yaoyorozu*) tanrıdan, önemli birisinin sayılıp okunması, anılıp onurlandırılmasıdır. (ÔNO Şokyô 1968: 12) Öylesine Japonlara özgü bir olay ki Currie (1978:20) adlı araştırmacı, “*Matsuri*'nin sırrını bütünüyle çözen, ruhunu kavrayan kişi Japonların dünya görüşünü de anlamış sayılır” diyor. Gerçi kendisi bu sevdadan çoktan caymış ama başkaları hâlâ deniyor. Törensel *Matsuri*'de şu ana öğeler var: Önce *Mikoşi*, elle taşınır boyda, küçük yaldızlı, renkli bezemeli bir iki tonluk bir *cinca* (mabet, türbe, dergâh) modeli omuzda taşınır. Yangın tulumbası gibi, iki uzun taşıma koluna ya da tekerlekli bir arabaya bindirilmiştir. Geleneksel *Matsuri* giysili (beyaz-dar iç donu, *happi* tipi ceket ve beyaz alınbağı) delikanlı erkekler, *Mikoşi*'yi bulunduğu *Cinca*'dan alıp belli bir yol (güzergâh) üzerinde dolaştırıp yeniden *Cinca*'ya getiriyor. *Matsuri*'ye ilgi duyan kalabalık, yol boyunca *Mikoşi*'nin taşınması ve tanrının çağrılması törenine katılıyor, törenseli dıştan destekliyor, kaval ve davullarla. Çan ve zillerin sürekli çalınışı *Matsuri*'ye tempo tutuyor. Gençler, yaptıkları kutsal görevin, izleyici topluluğun duygusal desteği

RESİM 45: Saidici Tapınağı'nda Kannon Tanrısı'nı anma töreni. Gençler, rahibin attığı iki demir parçasını elde etmeye çalışıyor. Bulan, hayat boyu mutlu olacak!

ve kutsal *Sake*'nin giderek artan etkisiyle kendilerinden geçiyor, *vecde* geliyor. *Matsuri*, gençlerin hayatla, hayatın *gizemi* ve sevinciyle dolup taşması, sarhoş olmasıdır. Çağrılan tanrıya sunulan içki ve meyvelerin

çoğunu gençler kendi aralarında paylaşır. *Matsuri*'nin geçtiği yollar ve uğradığı duraklar da kutsanmış sayılır. Oysa, benzeri toplumsal olaylarda gözlemlendiği gibi, *Matsuri*, gençlerin toplumsal görev ve yüklere alıştırılması törenidir. *Matsuri*'ye katılan, kendisini izleyen toplulukla *birlik* olduğu (olacağı) gerçeğini yaşar. *Matsuri*'nin eğitici ve hayata hazırlayıcı işlevi, asıl *matsuri* yanında, daha küçük yaştaki gençlerin, çocukların taşıdığı daha küçük boydaki hafif *Mikoşi*'lerde görülür. Erginler ise, yerinden oynamayacak kadar ağır, büyük ve hantal *Cinca*'ları (simgesel olarak topluluğun, toplumsal varlığın tüm yükünü ve ağır sorumluluklarını) taşırlar. *Matsuri* töreninde, bazı aşırı davranışlara izin verilmesi, toplumsal yasak ve sınırların geçici olarak kaldırılması, *Matsuri*'yi Batı'daki *Fasching*'lere ve *Fiesta*'lara (Bkz. Paz 1990: 44-45) benzetenleri destekler niteliktedir. *Matsuri* şöenlerine katılanlarla katkıda bulunanlar evlerindeki tanrılara, geleneklere bağlı ailelerle, *Matsuri*'ye katılacak yaşta delikanlı oğulları olan aile babalarıdır. (Resim 30-1) Halkbilimci MİYAMOTO, olayı şöyle özetler: “*Matsuri*, topluluğun bir toplantısıdır!”

KUTU 45
OMATSURI

Kitakami, Tōhoku (kuzeydoğu) bölgesindeki Moriyoka kenti güneyinde küçük bir kasabadır. Sanat festivalleriyle ünlüdür. Linda Rabin adlı Batılı bir dans yazarı, Kitakami (kuzey tanrısı) kasabasında katıldığı bir *Matsuri*'yi şöyle anlatıyor:

Ertesi sabah 9'da ziyaret yerindeyim. Kalabalık yok. Ama program tam zamanında başladı. Her grup tek tek tanrı evine geldi, özel danslarını yaparak rahibin durduğu merdivene yaklaştı. Geleneksel içkiler sunuldu. Belgeler dolaştı elden ele. Ve sonra çıkıp gittiler, bir bir. Üç saat boyunca belki 70'ten fazla grup törensel geçide katıldı. Bu, iç içe girmiş, giysi, davul, müzik ve dans geçişiydi. O kadar az izleyici o kadar çok oyuncu vardı ki katılımacı olarak vardım tadına... Yoruldum ama tükenmedim. Akşam 5.30'da, program bir *Onikembai* gösterisiyle son bulacaktı. 150 kadar dansçı katıldı. Ana yola yayıldılar. Mekân birden, korkunç maskelerle, kırmızı ve siyah giysili oyuncularla doldu. Hep birlikte son dansı yaptılar. Hayret ve heyecanla dolan halkın önünde. Bu *matsuri* bir dans değil, en eski Japonya'nın canlanması, bugüne seslenişi bugünü kucaklamasıydı, sanki.

Kaynak: *TJFCenter News*, Vol. IV, No. 5, Ekim 1979, s. 2-3.

46. İNSANLAR, BÜYÜKLER VE KAMİLER

Günlük dua: Kuzeydoğu (*Tôhoku*) bölgesinin *Tayva-çô İlçesi*’nde çeltikçilik yapan VAKÔ San, sabah çok erken saatte, yıkanmış, traş olmuş ve temiz giyinmiş olarak geldi; kendi odasının kapı pervazı üstündeki yüksekçe bir gömme dolaba konmuş olan “*Butsudan*” (Buda rafı) önünde askerce selam duruşuna geçti; iki kez saygıyla eğildi, ellerini iki kez çırpı; sonra bir daha eğildi ve bir şeyler söyledi. Bu, *Şintô* olarak doğduğunu ve belki de Budist olarak öleceğini söyleyen aile başkanının sabah duasıydı. Tümü beş on saniye sürmüş sürmemişti. Ancak evindeki yabancı konuğa, dinin ve duanın günlük hayattaki yerini göstermeye yetmişti. *Butsudan* (Buda) dolabında, iki vazo sarı çiçek ile bir tabak dolusu taze meyve görünüyordu. Mihrap loş hatta biraz karanlıktı. Derinde bir dizi kutsal simge ve renkli sanat nesnesi parlıyordu. (Bkz. Resim 48-3)

Butsudan belki de yanıltıcı bir addı. Kutsal “Buda-rafi” anlamına geliyordu. Oysa VAKÔ ailesinin tüm atalarını (daha doğrusu *ölmüşlerini*) simgeleyen bir *kami-dana* idi. Aslında temiz giysiyle yapılan bu bağlılık ve saygı törenseli, Budist töreninden çok *Şintô* (geleneksel halk) töresine uygundu. Kültür olgusunun birleştirici gücü ve büyüğü, en eski halk inancı olan ataya tapma uygulamasını Buda rafı ile ne güzel bütünleştirmişti. Çiftçi VAKÔ San, güne başlarken, atalarını saygıyla selamlıyor, onları onurlandırıyor, günlük çalışma ve çabalarında atalarından kendisine ve ailesine yardımcı olmalarını istiyordu. Evdeki kutsal dolap, mahalledeki türbe ya da *cinca*, ulusal parktaki en büyük *Cingû* önünde de yapılsa, bu duanın özü bir “*ataya tapma*” törenseli idi. Dua edilen, sığınılan varlık ailenin ölmüşleriydi. Soyun toplumun kendisiydi. (Resim 48-5)

Kutsal saydıkları ölmüşlerine Japonlar “*Kami*” (insan-üstü), belki daha doğrusu, üstün insan derler. MORİ Masao (1967), “Göçebe-Athlar Devleti” başlıklı tarih eserinde, “*Kami*” kavramının *Kaman* ve *Şaman*’dan gelmiş olabileceğini ileri sürüyor. Ölenler *Kami* olur, yüksek bir saygınlık ve güç kazanır ama her zaman tanrı olmazlar. Tanrılarla *kamiler* arasında karmaşık bazı ilişkiler vardır. Tanrı da, kuşkusuz, insanüstü bir simge (*kami*)’dir. Ama her *kami* (üstün insan), tanrı olmayabilir. Buda, üstün insan olarak *kami* ile özdeşdir. Buna karşılık, Tanrıçası Amaterasu yüksek bir *Ômi-kami*’dir; ama insanca duygu ve tutkularından bütünüyle arınmış değildir. Söylentiye göre, yalnız bir *kami* olan Tanrıça, kendisini ziyarete gelen evli kadınları [erkeklerinden] kıskanır-mış. İşte bu yüzden insan, ölü ata, *kami* (üstün insan), Buda, Tanrı ve Tanrıçalar arasında karmaşık bir katmanlaşma (hierarchy) olduğu, olması gerektiği söylenebilir. Ama, kimin üstte kimin alt katta olduğu her zaman belli değildir. Tanrılar da insanca duygu ve tutkularla bağımlı gi-

bidir. Yaşayan insan, bu sıralamanın ortalarında, merkezinde yer almış görünür.

Bu belirsizliğin bir nedeni *kami* bolluğudur. Japon *Pantheon*'u (Tanrılar Beldesi)nda kaç tanrı olduğu kesinkes belli değildir. Ama halk dilinde söz vardır: “*İvaşino atamamo şincin kara!*” (Hamsinin kafasından bile *kami* olur) anlamına gelir. Ara sıra, bu belirsiz çokluğu dile getirmek için “88 milyon *kami*”den söz edildiği duyulur. Ancak Japon tanrılarının sosyolojik gerçeğini iyice kavramak için, Profesör OKAZAKİ Takaşi gibi bir tarih bilginiyle *Kiyûşû* Adası'ndaki *Dazaihu* kentine gitmek ve kentteki *Temmangû*'yu ziyaret etmek çok yararlı olabilir. *Temmangû* Anıtı, eğitimci, filozof ve bilge kişi SUGAVARA Miçizane onuruna yapılmış ünlü bir *Cingû*'dur. Bilge insan SUGAVARA, Japon inancında bir eğitim tanrısı (*Kami*, *tencin*) olmuştur. Konuya bu açıdan bakıldığında durum aydınlanıyor: ünlü bir asker ölünce savaş *kamisi*, ünlü ozan şiir *kamisi*, ünlü hekim sağlık *kamisi*, ünlü ressam sanat *kamisi*; İmparator Meici, imparatorların *kamisi* (üstün varlığı) olur. İşte halk inançları ve Japon çoktanrıcılığı ile ilgili bu gizemi çözdükten sonradır ki Japon kültürü ve töresi biraz olsun aydınlığa kavuşur. Bu aydınlığın alacakaranlığında, *Şikoku* (Yeşil-Maviler) Adası'nın içdeniz kıyısı boyunca uzanan mor dağlarda AKAHİTO Hitomaru ve SOTORİ Hime gibi ünlü şiir *kamilerinin* ozanca sesleniş yankılanır:

Dağlar, dağlar
Yüce dağlar
Sizlere benzer
Nice insanlar.

Güçlü ya da güçsüz, ünlü ya da ünsüz olsun Japon insanı, kendisini *kami* atanın soyundan gelen bir yolcu olarak algılar. Kendisi de yaşayıp gidecek fakat yeryüzündeki çaba ve başarılarıyla anılan, sayılan bir *kami* (üstün insan) olacaktır. Başka bir deyişle, her Japon insanı, tanrı (*Kami*) olmak yolunda ilerleyen ve tanrı (*Kami*) soyundan gelen bir varlıktır. “88 milyon tanrı” deyişi de buradan kaynaklanmış bir inanç olabilir. Japonya nüfusunun 88-90 milyon dolayında olduğu geçmiş yıllarda, her duyduğu Japon *kamisini* defterine geçiren yabancı bir araştırmacı, yüzler ve binlerce *kami* adı yazdıktan sonra yorulmuş ve bir gün sormuş olabilir: “Peki ama yaşayan *kamilerin* tümü kaç tane?” Bilge Japon, doğruya çok yakın bir yanıt vermiş “88 milyon!” demiş. Bununla, Japonya'daki her insanın “Tanrılar yolu”nda yürüyen bir yolcu olduğunu, bugün değilse yarın *kami* olacağını söylemek istemiş olabilir. *Kamilerle* ilgili inanç ve uygulamaları içine alan gelenek ve göreneklerin bütününe Japonlar kısaca “*ŞİNTÖ*” (Tanrılar yolu) diyorlar.

KUTU 46

“KONUKLARIMIZ TANRILARIMIZDIR!”

Ünlü bir ses sanatçısı olan MİNAMİ Harou (55 yaşlarında) sahneye çıktığında seyircilerini şöyle selamlar:

Okyaku sama-va
Kami sama desu!

(Konuklarımız
tanrılarımızdır!)

Buradaki tanrı *kami*, Osmanlıca “Müşteri velinimetimdir” sözündeki velinimet (besleyen, koruyan, yaşatan) anlamına gelmektedir.

47. ŞİNTÔ: TANRILAR YOLU

İnsan, üstün insan, *kami* özdeşliğinin simgesel bir kanıtı, *kamiler* için yapılmış *Cingû*’larda bulunabilir. *Şintô* geleneğini izleyen ziyaret yerlerinin (*cinca* = *dergâh*) arkasında, *kami* evleri vardır. Tanrıevi, 20-28 kadar ahşap direk üzerine oturtulmuş, tek katlı, tek oylumlu tek bir oda ya da yurttur. *Cincaların* baş yöneticilerince yılda tek bir kez açılıp temizlenen bu yerlerde, genellikle, kutsallık simgesi olan *ayna* bulunur: Tanrıça *Amaterasu*’nun torunu *Niningi*’ye verdiği üç kutsal simgeden birisi olan *ayna*! Japon töresinde ayna gibi kutsal sayılan simgeler genellikle kapalı ya da örtülü tutulur. Kutsal simgelere bakmak töreye uygun olmadığı için, *Kami* evine girenler başlarını, gözlerini kaldırıp tanrıya bakmazlar. Ve tabii, bakmadıkları için de *Kami*’yi göremezler. Oysa, kutsal simgeye bakabilselerdi, bakmalarına izin verilseydi, ne göreceklardı? *Futagava* kasabasındaki *Şintô Cinca*’sının baş yöneticisi olan TAMURA San kendisine sorulmayan bu soruyu şöyle yanıtladı: “Başımı kaldırmadığım için (*Kami*’yi) hiç görmedim. Ama orada bir *kami* [kutsal varlık] olduğuna inanıyorum.” Allah’ın her yerde hazır bulunduğuna ve her şeyi görüp bildiğine inanan bütün Müslümanlar için son derece bildik ve kolay anlaşılır bir Tanrı kavramıdır bu! Müslümanlar, hiçbir yerde göremedikleri Allah’ın her yerdeliğine; Japonlar ise göremedikleri *Kami*’lerin tanrı evinde oturduğuna, var olduğuna inanırlar.

Şintô: Tanrılar yolu, bir tür çok (ya da tüm) tanrıcılık (politeizm ve panteizm) yoludur. Yalnızca belli sayıda tanrılardan oluşan tek bir tapınak değil, toplumun (soyun) tüm ölmüşlerini içine alan geniş bir tarih birikimidir. Her ölmüş ata’nın bir *kami* olması, “tanrı” kavramına gölge düşürmüyor mu? İşte gökten [tanrı katından] indirilmiş dinlerin, “Putperestlik” ya da “Paganizm” dedikleri olay budur. Bu yüzden, uzmanlar “Japon toplumunun dindar olup olmadığı” konusunda kesin bir yargıya varamıyor, anlaşıyorlar.

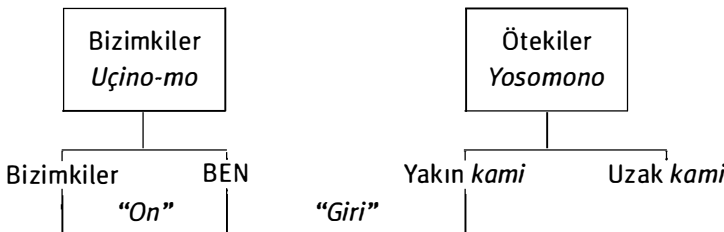
Başka güçlükler de var: *Kamiler* ya da tanrısal varlıklar her zaman gerçekten yaşamış insanların ölmüşleri değildir. Miyagi İli'nin *Ocika* (geyik) Yarımadası'ndaki *Tomari* Köyü'nde yaşayan MATSUKAVA'lar, onurlandırmak istedikleri yabancı konuklarına, şarkılı bir *Daykoku* oyunu sundular. DAYKOKU, yedi uğur tanrısından birisidir. (Öteki altısı: *Bişamonten*, *Benten*, *Ebisu*, *Fukurokucu*, *Hoteyi*, *Curocin*.) Tanrı iki pirinç çuvalı üstünde oturur, sırtındaki armağan torbasından dünyaya bolluk, bereket, ödül dağıtır. İnanca göre geçmiş çağlarda, *Daykoku*'yu (hasat bolluğunu) kutlamak için, derebeyinin önünde böyle bir oyun oynanmış. Benzer örneklerde *Şintô*, en geleneksel bolluk-bereket ya da hasat törenseliyle, halk oyununun ve halk sanatının bileşimini simgeler.

İkincisi, *Şintô cinca*'larının ülke yüzeyindeki dağılımıdır. Tokyo'dan kuzeydoğuya doğru gidildikçe, *Şintô* inancı adına dikilmiş anıt ve dergâhların sayısı azalır ve boyutları küçülür. Hokkaidô Adası'nın batısında, *Otaru-Kuşaru* demiryolu boyunca “derme-çatma” denebilecek açık hava mescitlerine dönüşür. Dülger çatkısına benzeyen küçük, yalın *Torii*'ler arkasında, *Matsuri* şöleninde taşınan kuklalarından çok daha küçük boyda, çeyiz sandığı büyüklüğünde *cinca*lar görülmüştür.

Üçüncü bir sorun hanelerdeki öteki *kamiler*dir. Bunların en ünlüleri, mutfak *kamisi*, kuyu (çeşme) *kamisi* ve tuvalet *kamisi* olarak üç tanedir. Bu kamiler, adını taşıdıkları yerlerin *temizliğini* sağlarlar. Kentlerdeki altyapı (su ve kanal) tesislerinin yaygınlaşmasına paralel olarak bu son iki tanrıya inananların şimdi çok çok azaldığı; ocak (*Kôcin-sama*) *kamisine* bağlılığın ise, azalmakla birlikte şimdilik sürdüğü gözlemlenmiştir. (Dore 1973: 329-30) Bu üçlüye ek olarak, evlerdeki *kamidana* (tanrı) raflarında, *fuda* levhaları bulunabilir. *Fudalar* daha küçümen tanrıların adları, *ikonları* ve simgeleridir.

Japonların bütün tanrılara tümünden inanmaları beklenmez. Fakat aile ya da kişi, belli bir *kami*'yi bir kez seçip ona bağlanmışsa, bu ilişkiyi sürdürmeye çalışır. Japon insanı dış dünyayı ikiye ayırma eğilimindedir. (Tablo 47) Bizimkilerle ötekiler olarak:

TABLO 47
İNSAN İLE KAMI ARASINDAKİ GİRİ

Kişi, dış dünyanın bütün insan ve *kami*'leriyle *giri* ilişkisine girmek (onlara bağlanmak) zorunda değildir. (§ 103) Ama eğer girmişse bir kez, bu ilişkiyi sürdürmeye çalışmalıdır. Sürdüremezse, bu davranışı bir tür sözünden dönmek, yemininden caymak gibi yorumlanabilir. İnsanların *kami*'lerle ilişkisi de böyle görünüyor. Kişi her *kami*ye boyun eğmek zorunda değildir; ancak han-

RESİM 47: İse'de Amaterasu'yu ziyaret.

gi *kami*yle *giri*'ye girmişse bu ilişkiyi sürdürmek zorundadır. *Giri* ilişkisi, düzenli ziyaretler yapmayı ve hediye sunmayı gerektirir. *Şintô cinca*'larına yapılan *kami* ziyaretlerinin bu dünyada erişilebilecek esenlik ve sevinçle; *Budist* tapınaklarındaki *Hotoke* (ölü)'ye yapılan duaların ise "öteki dünya"daki huzur ve gönence ilgili olduğu söylenmiştir.

KUTU 47-1

"BİZ JAPONLAR, ŞİNTÔ DOĞAR, BUDİST ÖLÜRÜZ!.."

Nisan (1977) ayında, Nara dolayında otobüsle yapılan bir "Kültür Gezisi" sırasında, Ortadoğulu Müslüman bir konuk, gezi grubuna Şintô ile Buda geleneklerini açıklayan rehber hanıma "Siz *Şintôist* misiniz, yoksa *Budist* mi?" diye sordu. Genç hanım, hiç düşünmeden yanıtladı: "Biz Japonlar, Şintô doğar, Budist ölürüz; yılda iki kez de Hristiyanların Noel'i gibi hediye alıp veririz. İslam'dan da bir şeyler öğrenmeye hazırız."

Şintô (cinca) ziyaretlerinin dünyanın güncel sorunlarına yönelik olduğu söylenmişti. Savaş sonrasında (1950'lerde) *Narita* Dağı'ndaki *Fudô miyô ôcinca*'ya yapılan toplu ziyareti bir toplumbilimci şöyle anlatıyor:

"Grubun yöneticisi uyardı: Derdi dileği olmayan geride kalsın, bizimle gelmesin, dedi. *Fudô*'nun önüne vardığımızda, bazı kişiler el ele tutuşup titreşmeye ve de duyulur sesle dua etmeye başladılar:

- Evlere dirlik ve düzen.
- İşyerimizde kazanç ve para.
- Meslekte [sanatta] en üstün başarı!..

"Bu sırada en öndekilerden birisi cezbeyle tutuldu. *Kami* adına ko-

nuşmaya başladı: Japonya savaşı yitirdi. Yitirdi! *Kamiler* yas tutuyor. Fakat ülke yeniden yükselecek, *Kami*'ler Japonya'nın geleceğini görüyor...”

Şintô ziyaretlerinin en büyüğü, belki de Güneş Tanrıçası *Amaterasu*'nun İse'deki Büyük *Cingû*'suna yapılanıdır. (Bkz. Kutu 47-2)

KUTU 47-2 İSE CİNGÛ'SUNU ZİYARET

Amaterasu'nun İse Cingû'su, iki dağın ortasında gür ve duru akan *İsuzu* Irmağı'nın kıyısında, yüce servi (*Tsugi*) ormanları içinde kurulmuş. Servi ağacından yapılmış bir köprüyle geçiliyor kutsal yakaya. Sağda, ormanın içinde yükselip gökte dalgalanan tek bir Japon bayrağı tüm konuma egemen; sahne, İkinci Savaş'tan sonra kaldırıldığı söylenen “Devlet-Şintô”yu düşündürüyor. İse'de iki *Cingû* var. Birincisi doğal güçlerin ana kaynağı olan *Amaterasu Ōmikami*; ikincisi, *besin, giyim* ve *konut* gibi evrensel (maddî) gereksinmelerin tanrısı *Toyukeno Ōkami*. Amaterasu Ōmikami'ye giden yol boyunca *Torii*'lerin altından geçiliyor. Yollara beyaz renkli, iri deniz çakılı serilmiş. Düzenli ayak sesleri duyuluyor. Uzayan yol, bir yerde genişleyip nehir kıyısına varan bir alan oluyor. Ziyaretçiler, *Isuzu Irmağı* kıyısında toplanmışlar, törensel bir “arınma” banyosu yapıyorlar. Sonra rehberli ve bayraklı gruplar çakıllı yolda yeniden ilerliyor. Yüce servilerin çevrelediği küçük bir alanda yol birden tükeniyor. Solda, taş bir merdiven ve basamaklar. Üst sahanlıkta servi ağacından küçük bir *Torii* yükseliyor. *Torii*'nin arkasında bir buçuk katlı küçük bir *Cingû*. Cilasız, çivisiz, boyasız, ot çatılı ve saçaklı yalın bir Okyanusya yapısı. *Cingû*'nun hemen arkasında, yükselen yenisinin çatısı görünüyor. Gruplar ve kişiler Tanrıça'ya olan bağlılıklarını yineliyor sonra dönüş yolundan ilk köprüye geliyorlar. Tüm ziyaret 1-2 saat sürüyor ve başladığı gibi sessizlik içinde bitiyor. (Bkz. Resim 26-11 ve Resim 26-12)

Sesli dua yok, cezbeyle kapılan yok. Hacıların yüzünde bir mutluluk, arınma, tazelenmiş yaşam gücü ve inanç var. Yaratıcı'nın ziyaretinden güvenle ayrılıyorlar. Gökte dalgalanan bayrak, “Bu sabah siz *Japonya*'yı ziyaret ettiniz!” diyor; “Güle güle” diyor. Ahşap köprünün öte yakasında sıralanmış evlerin kapılarındaki pirinç sapından örülmüş *Şimenava*'lar, kutsal dünyadan, günlük dünyaya döndüğünü simgeliyor – İse'den ayrılanlara. (Bkz. Resim 47)

48. BUDA, BUDİZM VE BUDİSTLER

Buda (*Buddha*)'cılık adı verilen din, MÖ VI. yy'ın ikinci yarısında Hindistan'ın Nepal yöresinden yayılmaya başlamış dünyaya. Bir zaman Batı'da kuşkuyla karşılanmış ama kurucu GAUTAMA ya da ŞAKAMUNİ (Şakaların Bilgesi) gerçek bir insan! Başlangıçta soyut simgelerle anlatılan Buda, MS 1. yy'da, bugünkü Pakistan'ın Taksila (İslamabad)

ve Gandhara (Peşaver) yörelerinde güçlü ve zengin bir yontu sanatının konusu olarak görülmüş. Budizm, Hint'ten Çin-Hindi'ne, Çin'e ve Kore üzerinden Japonya'ya ulaşmış MS VI. yy'da. *Heian* ve *Kamakura* dönemleri boyunca adalara yayılmış, benimsenmiş. İkinci bir sanat ve kültür akımı olarak gelen Zen (*Zan*) Budizm ile yeni güçler kazanmış. Tokugava (Edo) döneminde devletin resmi dini olmuş (Bkz. *Meydan Larousse: Buddha ve Buddhizm.*) Meici yenilenmesi Budizmin yerine yeni bir “Devlet *Şintô*”su koymak istemiş ama tam başaramamış.

Budizm, kurucu Siddharta Gautama'nın öğretisi olan iki dogmaya, dört gerçeğe ve sekiz yola –ya da kural veya ilkeye– dayanıyor. Bunlar Tablo 48'de özetlenmiştir.

TABLO 48
BUDİZMİN İLKELERİ

<i>İki Temel Öğreti</i>	<i>Dört Temel Gerçek</i>	<i>(Orta yolu bulmak için) Sekiz Davranış İlkesi</i>
• Hayat değişimdir	• İstirap evrenseldir	• Doğru bilgi*
	• İstirabın kaynağı arzulardır	• Doğru niyet
	• Arzulardan kurtulmak için	• Doğru söz
• Budalık doğaldır	• Orta yolu izlemek gerek	• Doğru davranış
		• Doğru kazanç
		• Doğru çaba
		• Doğru yorum
		• Doğru tutum

Kaynak: BDK 1980.

* Doğruyu Buda öğretir.

Ancak Japon Budizmi, gelişme aşamaları boyunca, Batı'daki mezhepleri anımsatır biçimde 56 ya da 28 kadar tarikata (*Suha*) bölünmüştür. Bu sayı, savaş sonrasında 156'ya yükselmiştir. Dışardan bakıldığında, bu kollar arasında bir alt-üst ilişkisi (hiyerarşi) varmış gibi görünür. Görünüş yanıltıcıdır! Yerel tapınaklar, töresel (feodal) beylerin güven ve desteğini kazanmak için birbiriyle yarışmak, özel ödünler vermek, sürekli bölünmek, değişmek, gelişmeye ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Öyle ki bugün –8 ya da 88 milyon *Kami*'yi anımsatan– “84 bin türlü Buda öğretisi”nden söz edildiği duyulur. (HORİ 1974: 16) Bir öğretinin 84 bin çeşidi varsa onun birlik ve bütünlüğünden nasıl söz edilebilir? Ayrıca Budizmin, Hristiyan (Katolik) Papalığı'na benzeyen bir merkez örgütü, yetkili kardinalleri, sözcüleri, resmi kitapları da yoktur. Bu yüzden Japon Budizmi, daha ilk yy'lardan başlayarak geleneksel halk dininin inanç ve uygulamalarıyla uzlaşmak; varlığını sürdürmek

için de belli toplumsal işlevlerde uzmanlaşmak durumunda kalmıştır. Bugünkü Japon Budizminin en anlamlı toplumsal işlevleri: (a) cenaze kaldırmak ve (b) ölü ruhunu *anma* (*Obon*, *urabon*) törenleri düzenlemektir, denebilir. Ünlü bir İngiliz araştırmacı, Japon Budizminin uzmanlaşmasını ve ölülerin “Budalaşması”nı şöyle özetliyor:

Meici Yenileşmesi’ne değin tüm cenaze kaldırma işleri Budist rahiplerce yapılmıştı. Bugün de yaşamları boyunca Budizm diniyle hiç ilişkisi olmamış Japonlar, Budist törenseline göre toprağa verilir. Budist ailelerde, ölmüşlerle ilgili tabletler (ad levhaları), hanedeki özel [*Butsudan*] Buda rafının önüne konur ve ölüler “Buda” (“*Hotoke-Sama*”) diye anılır. Bu çağrı, bildiğim kadarıyla, Japonlara özgü ve açıkça *Şintô* geleneğine öykünen bir olgudur. *Şintô* ölüleri doğrudan kami ya da üstün-insan olurken –“Tanrı” demek belki biraz abartma olur– Budist ölülerine daha küçük bir ad san verilmesi doğrusu ya pek hakça olamazdı. Bu yüzden Budist ölülerini de “Buda” diye anmak gelenek olmuştur. Böylece, halk bilincinde ya da halk dilinde, *Buda’lık Kami*’likle hemen hemen eş anlamlı ve eş değerlidir. (Eliot 1959: 185)

Önemli bazı durumlarda, “*Kami-hotoke*” (Tanrı-Buda) ikilisinden birlikte yardım istenir. Ama çaresiz, umutsuz kalındığı zaman “*Kami mo, hotoke mo nai*” (Ne Kamisi ne de Budası) [var yoksulun] derler. Türkçedeki “Allah’ın sevmediğini Peygamber sopayla kovalar” anlamında bir sözdür. Böyle durumlarda tek umut: *Cigokude Hotoke* (Buda’ya cehennemde rastlamak)’dır. Olacak şey değil ama ancak o kurtarır. Kurtuluşu, Buda’nın cehenneme gitmesine bağlayan ileri bir umutsuzluk!

Budizmin törenleri, giysileri, çiçekleri, mumları, tütsüleri, törenseli Katolik kilisesine oldukça benzer. Oysa, dogma (inanç ilkeleri) açısından Budizm, Hristiyanlığın mezheplerine hiç benzemez. Budizmin yolu, inanç yolu değil, bilgi ve *aydınlanma* yoludur. Budizmin esenlik yolu, ülküsü, kişinin kendini bilmesi, yenilemesi, geliştirmesidir. Amaç, sonsuz bir hayat (varlık) değil, evrim ve gelişmenin son aşaması olan *Nirvana*’ya (Japoncası: *Nehan*’a) yani hiçliğe, hiçliğin kararlı, değişmez mutluluğuna ulaşmaktır. Budizm, ilke olarak, bilgisizlik (cehalet) ve tutkulu arzulardan kaynaklanan bir varoluşun “kötü” olduğunu öğretir. Bu ilkeye dayanarak, Evren’in en yüce yaratıcısı olan Tanrı’nın varoluşunu bile dikkate almaz. Brahmanlıktan Budizme geçmiş kimi tanrısal varlıkları yadsımaz. Ama bu tanrılar, *Hotoke* değin önemli değildir. Budalar, kusursuz kutsallığa (esenliğe-mutluluğa) ulaşmış insanlardır. Budizmin bu ilkesi, Hristiyanlıktan çok, geleneksel *Şintô*’nun *Kami* kavramına yaklaşıp. Bu nedenle Japonlar, kendi *Kamileri*yle Buda arasında

karşılıklı bir özdeşlik kurabilmişler – Eliot’un (1959) yukarda değindiği gibi! Oysa *Şintô* çoğu zaman bu dünyanın sevinçli işlerine (Bkz. Kutu 47-1), Budizm ise daha çok “öteki dünya”nın kederli işlerine yönelik görünür. Gerçekten de yıllık *Obon* (Ataların ruhlarını karşılama) Bayramı’nda, herhangi bir Budist tapınağına gidenler, tören ağırlığının ölüm olgusunda toplandığına tanık olabilir. (Kutu 48) Ancak yaygın Budist imgesine hiç uymayan büyüsel işlevler de vardır.

KUTU 48

BUDİST TAPINAĞINDA *OBON* GECESİ

Tôkaidô (Pasifik ana kıyı yolu) üzerinde 3-4 bin nüfuslu küçük bir kasabadaki iki Budist tapınağından biri: *Şôginci!* 350 kadar aile üyesi var. 4 Ağustos 1978 akşamı, saat 8.

Geçen yıldan bu yana yakınlarından birini yitirmiş ailelerden 30-35 kişilik bir grup günlük ev giysileriyle tapınağın toplantı salonunda oturmuş sessizce bekliyordu. Evinde konuk bulunduğum rahip, *Obon* törenine katılmama izin verdi. Tören, küçük bir davulla tutulan “*tik-tak*” temposuyla başladı. Tempo giderek hızlandı. Beyaz cüppesi üzerine mor renkli ikinci bir kimono giymiş olan rahip, ileri geri gidip geliyor elindeki beyaz püsküllü tören asası ile sağ ve solda oturanları ritmik hareket ve sözlerle kutsuyordu. “*Ô-ya, Mu-ya; Ya-ô, Ya-mu...*” gibi sesler çıkarıyordu. Genç rahip yardımcısı da küçük davulla ritim tutuyor, başıyla ve güleç yüz hareketleriyle konukları selamlıyordu.

Küçük çocuklar öbekler arasında sağa sola koşup oyalanıyor. Büyüklerden sigara içenler, gözlerini kapamış uyuklar görünenler var. “*Tik-tak*” birden durdu. Topluluk giriş kapısı yanındaki sunak önünde yeni bir toplanma düzeni aldı, bir ağızdan dua etti. Rahip yeniden söz aldı. Bir köşede tek başına oturup not tutan, fotoğraf çeken yabancıyı tanıttı. Japonya’ya niçin geldiğini tapınakta ne yaptığını anlattı. Törene katılanlar, tek tek dönüp başlarıyla yabancıyı selamladılar. “Hoş gelmişsiniz” der gibi. Rahip, o gün yabancı konukla birlikte yaptığı *Haçiman* (*Şintô*) ziyaretine de değindi. *Şintô*-Budizm ilişkileri üzerinde de önemli, olumlu sözler söylüyordu ki – beklenmedik bir şey oldu: Yaz gecesinin nemli sıcaklığında, tapınağın açık kapı ve penceresinden yayılan sözlü ritmin çağrısına dayanamayan *Semi* (Ağustos) böcekleri, birden coşkulu bir konsere başladılar:

“CıR, CıRRR, ... CıRrrrrr”

Doğal Koro’nun gücü ve kararlığı önünde rahip önce sustu; sonra –sanırım– geceki son sözü böceklerle bıraktığını söyleyerek töreni kapattı. Katılanlar bu kararı pek beğendiler; doygun yüzlerle arabalarına binip tapınaktan ayrıldılar. *Obon* Gecesi’nin renkli müzikli Katolik âyinlerini anımsatan özellikleri yanında, Afrika yerlilerini andıran sanatsal bir yalınlığı ve Asya göçebelerine benzeyen büyüsel bir Şamanizmi vardı. Kurgu, yapım ve uygulama Japon’du.

RESİM 48-1: *Cizô-Bosatsu*: Yol-Yolcu Tanrısı. Çocukların koruyucusu.

Bosatsu (yol kenarı) tanrısıdır. *Yolları ve yolcuları korur. Saçını* başını *Geyşalar* gibi özenle yaptırmış (sarmış-taramış) kimi genç kadınların, *Niçigen Soşidû* tapınağındaki *Cizô* tanrıyı su ile yıkadığı, fırçayla silip temizlediği, bedenini ovduğu, sevip okşadığı görülür. Yaygın inanca göre,

RESİM 48-2: Buda geleneğine uygun Japon mezarı. Kişi gider adı-sanı kalır. O da, saygı ve ziyaretle yaşatılır. Ölümler Tanrı, tanrılar Buda oluyor. Mezar taşına, kişinin kalıcı adı yazılıyor.

(1) Tokyo'nun Asakusa yöresinde, "NİÇİGEN SOŞİDÛ" diye bilinen ünlü bir Budist tapınağı vardır. Buda imgesinin yerleştirildiği yapıya çıkan merdivenlerin önüne bir "yüzkez taşı" konmuştur. Özel bir derdi, dileği olanlar, 100'lük bir iplik demetindeki serbest uçları tespîh çeker gibi tek tek sayarak, taşın bulunduğu yerle merdiven başı arasında 100 yol gidip gelirler. Her yolculuk sırasında Buda'nın önünden geçerken eğilir, kısa bir dua okurlarmış (Dore 1958: 332), dileklerinin gerçekleşeceğine inanarak.

(2) Japonya'daki en yaygın ve en sevilen tanrılardan birisi *Cizô*. *Bosatsu* (yol kenarı) tanrısıdır. *Yolları ve yolcuları korur. Saçını* başını *Geyşalar* gibi özenle yaptırmış (sarmış-taramış) kimi genç kadınların, *Niçigen Soşidû* tapınağındaki *Cizô* tanrıyı su ile yıkadığı, fırçayla silip temizlediği, bedenini ovduğu, sevip okşadığı görülür. Yaygın inanca göre, *Cizô* simgesinin başının okşanması baş ağrısına, ağzının ovulması diş ağrısına iyi gelirmiş.

(3) Tapınakta çeltik tanrısına adanmış bir *Hasat (İnari)* ziyareti de vardır. *İnari*, çeşitli meyve, kıztarmalar ve beyaz porselenden yapılmış tilki sunularıyla hemen hemen örtülür. Porselen tilkiler, yakın çevredeki bir dükkândan satın alınabilir. Bizdeki "Tuz Baba" sunağına benzer.

(4) Geniş bir kayaya oyulmuş ve "Kurbağa Höyüğü" (*Kaeru-zuka*) diye anılan bir ziyaret yeri daha vardır. Sunak'taki meyveler ve pişmiş topraktan yapılmış kurbağalar bir tepe gibi yükselir. Ziyaret yerlerinin onarılması için açılmış yardım kampanyasına katkıda bulunmuş

kişilerin adları giriş yoluna asılmış bulunan tahtadan levha ve kâğıt fenerlere yazılmıştır. Bu adlardan anlaşıldığına göre, tapınağı ve ziyaretleri destekleyenler arasında “Su-ticaret” (*Mizu-Şôbai*) yapan ünlü patronlar bile yer almaktadır. Su ticareti için (Bkz. § 38).

(5) *Biva* Gölü’ndeki kutsal *Çikubuşıma* Adası’nda bulunan Budist tapınağında Şamanca bir iyileştirme (tedavi) uygulaması vardır. Yaşlı başlı kişiler, giriş kapısındaki Tanrı (Buda) büstünün altına ve yüzüne sürdükleri beyaz beze sarılı top gibi bir nesneyi sonradan kendi alın ve yüzlerine de sürürler. Büyüsel, Şamanca bir *otama!* (tedavi).

Bu örneklerdeki büyüsel işlemler, Japon Budizminin cenaze kaldırma ve ölü ruhları onurlandırma işlevlerindeki uzmanlaşması yanında *Şintô*’ya benzediğini de yeterince gösteriyor. Din tarihçisi HORİ (1974: 83-139), Budizmin, *Şintô*’daki animistik ilkeler ve *Şamanistik* uygulamalarla karışarak bir *Nembutsu – Arık Dünya– Okulu (Côdokyô)* inancına dönüştüğünü söyler. Yoşida Köyü’ndeki Budist rahip, tapınağın toplumsal işlevleri konusunda tutarlı örnekler verdi, köyün yabancı onur konuğuna:

- a) Tapınakta bir hoş geldin çağrısı düzenledi,
- b) Eşini ve annesini, konuğu karşılamaya ve uğurlamaya çağırdı,
- c) Konuklara yemek ve yol armağanları gönderdi.

Toplumun konuğuna ilgi göstermekle kendi toplumuna gereğince saygılı davranmış oldu. (*Zen* Budizm için ayrıca Bkz. § 59)

49. “HALK DİNİ”

Kültür İşleri Kurumu’nun (1972 yılı) raporuna göre, çeşitli dini kurum ve örgütlere üye bulunan Japonların toplam sayısı, ülke nüfusunun iki katına yaklaşıyor. (Tablo 49) Bu sonuç her ergin Japon’un en az 2-3 dine üye olduğunu gösteriyor. Öyleyse, Japon inancında dinin hiç ayırıcı olmadığı söylenebilir. Din ve inanç konusundaki bu söylenceler, Japon di-

RESİM 48-3: Japon evinde *Butsudan* (Buda rafı, dolabı); mihrap ya da evdeki dua köşesi. Mezar-mihrap benzerliği. Matsukava ailesinin evi. Tomari Hama Köyü (Miyagi, Tôhoku).

nindeki karmaşıklığı yeterince yansıtmış olabilir. Ne var ki karmaşa güncel bir olay değil! Bu yüzyılın başlarında Kadı Abdürreşit İbrahim Efendi'yle görüşen Prens HİROBUMİ şöyle diyormuş:

“Hangi dinden olursa olsun bir Japon’un asıl yolu (mesleği, mezhebi) Japonluktur.” (Bkz. Berkes 1976: 253) Yine Berkes, Japonya’daki kısa süreli gözlemleri sonunda şu doğru yargısını da dile getiriyor: “Japon dilinde, din ve milliyet eş anlamda kullanılıyor.” “Doğan Güneş”in son yüzyılını yazmış olan Allen (1979) “XX. yy Japonyası’nın dini belli değildir” diyor. Haklıdır.

Toplumbilimsel araştırmalar tartışmalı sonuçlar veriyor; “Bir dininiz var mı?” sorusuna “evet” yanıtı verenlerin oranı yüzde 30, “hayır” diyenlerse yüzde 70’tir. Ancak “bir dinim var” diyenlerin yalnızca dörtte biri dini bir faaliyete katılırken; “Herhangi bir dinim yok!” diyen çoğunluğun yüzde 70’i (yüz Japon’dan hemen yarısı) “dinin önemli olduğunu” düşünüyor. (Tablo 49-1)

TABLO 49-1
DİNLER VE DİNDARLAR: 1978

<i>Dinler</i>	<i>Yandaşlar</i>
Şintô	98 milyon
Budizm	88 milyon
Hristiyanlık	1 milyon
Ötekiler	14 milyon
Toplam	201 milyon

Kaynak: SJK, *Religion in Japan* 1980:5.

TABLO 49-2
JAPONLARIN DİNİ: 1973 ARAŞTIRMASI

<i>Sorular</i>	<i>Evet (%)</i>	<i>Hayır (%)</i>
“Dininiz var mı?”	30	70
	25	
“Dini çalışmalara katılır mısınız?”	7,5	70
“Din önemli mi?”	49	

Kaynak: Ulusal Etnoloji Müzesi üyesi Profesör ITO’dan alınan 1958-73 bilgilere göre. 1978 araştırması da bu Tabloyu doğruluyor. Bkz. SJK, *Religion in Japan*, 1980: 37.

Din etnologu HORİ İçirô, Japon kültüründeki bu karmaşıklığa kısaca “halk inancı” ya da “halk dini” diyor. Büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösteren bu tür inanç ve uygulamaları açıklamak oldukça zor. Halk dini ve inançları, büyüsel işlem, bâtıl ya da dini inançlardan oluşur. Bunlar ilkel dinlerin kalıntıları olabileceği gibi, kurumsal açıdan uyumlu bir dizge (sistem) bütünlüğü de göstermezler. Bu inançlar, birçok yönden, çağdaş dinlere girmiş, onlarla bütünsel bir görünüm kazanmıştır. (HORİ 1951: 8-10, HORİ *GJC*’de 1977: 56-59) Halk dinlerinde, “dini” sayılmayan *animistik* (her canlıda bir ruh bulunduğunu varsayan) inançlar ve *Şamanca* (koruyucu, büyüsel, iyileştirici) uygulamalar da vardır. Halk dini, dini bir içerikle sınırlanamaz. Çünkü, kuşaktan kuşağa aktarılırken işlemi hızla değişir; azalır, çoğalır, başkalaşır. Japon halkı, belli bir dinin değil, geleneksel halk inançlarının etkisi altındadır. (Tablo 49-2)

TABLO 49-3
JAPONLARIN DİNİ: 1973

Sorular	Budim (%)	Yok (%)
“Aileniz hangi dine bağlı”	90	(?)
“Kişisel dininiz var mı?”	(?)	88

Kaynak: Dore 1973: 329.

Soru: On kişiden dokuzu “Ailemin dini Budizm ama ben dinsizim” diyor. Din, bir aile kurumu mu?

Dore’nin (1973: 329) anket sonuçları da bir “halk dini” tanımını destekler niteliktedir. (Tablo 49-3) Tokyolu Japonların yüzde 90’dan çoğu, aile dinlerinin “Budizm” olduğunu söylerken, yaklaşık yüzde 90’ı kişisel dini olmadığını dile getiriyor. Japon halk dininin açıklaması belki de böyle bir çelişki de aranabilir. Japonların Batılı anlamda dindar bir toplum olmadığını söyleyen gözlemcileri destekleyen kesin bir sonuç. Belki de Batılıların düşündüğü anlamda bir Japon dini yok. Ama Japonlar değişik inanç, tutum ve ilkelerin tümüne sanki kutsalmış gibi saygı gösterirler. (Seidensticker *HTJ* 1978: 196-7)

O kadar ki “Biz dindarız, inanıyoruz” diyen bir topluluktan bile daha fazla bir uyum, hoşgörü ve bağlılık beklenemez. Her bireyin bir tanrı (*Kami* ya da *Buda*) olduğu ya da olacağı bir toplumda, en büyük bir “Tanrı” var olabilir mi? Seidensticker “Tanrısız bir dinin belki daha da uzun ömürlü olabileceğini” savunur. Çünkü ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, tanrıların bazı işleri, karar ve tutumları tartışma konusu olmuştur. Önümüzde –tek bir Tanrı yerine– bir “tanrılar yolu” varsa, o yolun nereye çıkacağını izlemekten başka ne yapabiliriz ki? Kişisel bir dini ol-

RESİM 49-1: Pirinç ekimi: Toplu bir ibadet gibi.

madığını söylemekten çekinmeyen Japon bir dosttan şöyle bir mektup gelmesi doğal ve olağan karşılanmalıdır:

Geçen hafta pazar günü büyük ağabeyimin ailesi (eşi ve çocukları) ile birlikte babamın mezarını ziyaret ettik. Hal ve hatırını sorduk. “Merhaba” dedik. Ondan bizi esirgemesini istedik. Bugün, babamın ölüm yıldönümü. Yine rahibe vardık: Babam için *Sutra* (dua)’lar okumasını rica ettik. Bu görevi yılda en az altı kez yapıyoruz: Yeni yılda, bahara ve güne girerken, *Obon*’da, babamızın ölüm yıldönümünde ve yıl sonunda! Yıllar önce mezarlığa (kabre) giderken biraz tedirgin olurdum. Şimdi artık alıştım. Yeğenlerim ise bu görevi çok seviyorlar. Onlar için gitmeye gitmek gibi güzel bir şey!

Bu törede, ataya tapmanın değişen ve süregelen kalıntıları görülmektedir. Atadan aslında fazla bir şey beklenmiyor; ama aile üyeleri birlik ve dayanışmalarını baba ruhu çevresinde sürdürüyorlar. (YANAGAVA ve ABE 1978) Belki tam bu noktada, Japon halk dini geleneğinin *ikili* niteliği görülmektedir. Halk dininde iki inanç var: Birisi “*uçi gami*” *denen ortak bir “koruyucu ruh” ki belli bir aile (iye) ya da dōzoku* (biz) soyundan gelir. Her aile, kendi dayanışmasının simgesi olarak belli bir ata’nın ruhuna adanmış tek bir ziyaret yerine bağlıdır. Bu ruh ve yer,

aileyi ve kişiyi, öteki aile ve kişilerden ayırır. Görevi, tüm aileyi baba soyu içinde birleştirip bütünleştirmektir. Başkanın ve üyelerin görevi, ailesinin temiz adını (onurunu) sürdürmektir. İnanca göre, kader çizgisi, aile içindeki yerini yitirmiş (ölmüş) kişiyi alır ata soyunun ruhlarına götürür, kişi atalarıyla birleşmiş olur.

İkinci inanç sistemi “*hito-gami*”, bireysel bir kami (tanrı)’nin, *Şaman* gibi bir din uzmanıyla kurduğu ilişki sonunda elde edilir. Güçlü ve koruyucu kişiler(liderler), “*hito-gami*” ile ilişki kurarak tanrılaşabilir. Ama *hito-gami*, öbür dünya için hiçbir güvence vermez. Kişi, seçtiği *kami*’ye göstereceği saygı ve güvenle onun desteğini kazanabilir. Böyle bir sistemde, hepsinden güçlü tek bir Tanrı’ya pek gerek duyulmaz. Çünkü *kami*’ler daha üst düzeydeki *kami*lere bağlı, bağımlıdır. Öte yandan kişi de bir yarı *kami* olabilir. Başka bir deyişle, her insan *kami* olarak kutsallaşabilir.

Özetle, *uçi-gami*, aile, soy sop gibi akrabalık (*dôzoku*) toplulukları içinde beraberliği ve birliğin özerkliğini, öteki ailelerden bağımsızlığını simgeler; aile, soy sop üstündeki ulusal birliği, bütünlüğü ve yararları ise *hito-gami* sağlar. *Uçi-gami* ayırıcı, tanımlayıcı bir görev yaparken; *hito-gami* birleştirir, uzlaştırır. Tablo 49-1 ve 2’deki çelişik bilgiler bu ikilemden kaynaklanıyor. Çağdaş Japon insanı, *uçi-gami*’ye “evet”, *hito-gami*’ye “hayır” diyor. Ancak, Şintô dergâhlarının %80’i *hito-gami*’lere adanmıştır: *Miwa*, *Kamo*, *Haçiman* gibi. (HORİ 1974: 34-5) Hemen her dindeki temel konulardan biri ruhun ölümden sonraki ya da öte dünyadaki yazgısıdır. Dore (1973: 363)’nin “Ölümden sonra hayat” olup olmadığı sorusuna aldığı yanıtlar Tablo 49-4’te özetlenmiştir.

TABLO 49-4
“ÖLÜMDEN SONRA NE VAR? NELER OLACAK DERSİNİZ?”

Yanıtlar	% ve Sayı
“Hiç bilemiyorum”	12
“Ölüm, her şeyin sonu”	34
“Bir şey yaşayacak ama ne / nasıl bilemiyorum	5
“Bir şey yaşayacak ama belirsiz biçimde”	9
“Ruhlar ya cennete ya cehenneme gidecek”	14
“Cennet cehennem yok, mutsuz ruhlar olabilir”	26
Toplam	% 100 kişi

Kaynak: Dore 1973: 363 (Tablo 24)

Tablo 49-4’teki yanıtlar, dine, Tanrı’ya, ruhun ölmezliğine inanmış bir toplum görüntüsü vermiyor. Öyleyse, Japon halk inançlarının yaptırımcı, yürütücü gücü nereden geliyor? Yazar ve gözlemcilerin çoğu, bu sorunun

yanıtını, bireyin ailesine ve töreye saygısında buluyorlar. Japon insanı, kendi inanmasa bile, inananlara saygılıdır. İnanmış (halis) bir saygı gösterir.

KUTU 49-1
TRENDEKİ “HİRİSTİYANLAR”

Kiyûşû Adası’nın *Ôita* - Kumamoto motorlu treninde, kocaman bir gitar çantası taşıyan üniversiteli bir gençle tanıştım. İngilizceyi çok az konuşmasına karşın, Hristiyan olduğuna inanmam için büyük bir çaba gösterdi. Beni Avrupalıya benzetmiş, hatta Hristiyan sanmış olabilirdi. Belki de geçmişte yasal kovuşturmayla uğramış Hristiyan bir soydan geliyordu. O sırada trene bir grup genç daha bindi. Göğüslerinde (İngilizce: *Jesus is my Lord*):

“HAZRETİ İSA BENİM TANRIMDIR!”

yazılı bir örnek gömlekler giymişlerdi. Yol arkadaşşıma “Sizinkiler” dedim. Baktı: “Onları hiç tanımıyorum” diye yanıtladı. Bunun üzerine, Hristiyan olmadığımı söyledim. Gülüşerek ayrıldık. Trende belki bir Hristiyan vardı ama onunla bir türlü tanışamadık. Sonradan öğrendim. Meğer o bir örnek İsa gömlekliler de Hristiyan değilmiş. Gençler (Batı) modası olarak o tür gömlekler giyerlermiş!

Kimi yazar ve düşünürlerimizin hiç değişmediğini sandığı, bize örnek gösterdiği geleneksel *Japon dini budur*. Bu din üstüne daha pek çok şey söylenebilir, kuşkusuz. Ne ki onun değişmediği söylenemez. Aslında

RESİM 49-2: Sakura (kiraz ağacı) meyvesi için değil, çiçeği için yetiştirilir. Bahar Bayramı gibi kutlanır (Matsuşima: Zuiganci tapınağı).

–Buda’nın önerdiği gibi– “sürekli bir değişme olan hayatta” dinin değişmesi mümkün mü? Japon halk dinlerinin geçirdiği yapısal değişimler Buda öğretisinin doğruluğunu kanıtıyor. Belki de asıl sorun dinlerin değişip değişmediği değil, yadsınmayan bir değişme süreci içinde, hangi ilkelerin değişmediğidir! Japon dini üzerindeki sonu gelmez tartışmalar arasında, Budizmin barışçı özünü ilk kavrayan, kabul eden ve

RESİM 49-3: Karatsu'da yol kenarı Şintô "Mescidi". Yoldan geçenler duruyor, ölmüşlerine dua ediyor (Seidensticker 1970: 127). İbadet gizli değil!

savunan Prens ŞÔTOKU-TAIŞİ'nin Anayasa ilkesi VI. yy'dan bu yana atasözü olmuştur:

"Va o motte tôtoşi to nasu!"
(Ahenk-birlik-barış, değişmez rehberin olsun!)

Bu sözdeki Va, Japonların henüz Japon olmadan önce anıldıkları "Va ulusu"ndaki Va'ya benzer. Okul dersliklerindeki geleneksel Va simgesi artık yerinde kaldırılmış olabilir; ama Japon halkındaki Va bilinci, Va duyulucu hâlâ canlıdır, yaşamaktadır. Japon halk dinlerinin ve inançlarının ortak temeli ve ülküsü hâlâ Va'dır. Günümüzün Japon'u, "Şôtoku" deyince parayı düşünür. Çünkü kâğıt paralarda prensin resmi vardır. Böylece Va, birliğin gücü ve ulusun varlık simgesi olur yeniden.

KUTU 49-2

KONFÜÇYUS BİLGESİ'NİN BUDA'YA SAYGISI

"İTÔ Cinsai adındaki ünlü Konfüçyus bilgisi günlerden bir gün öğrencileriyle birlikte bir Budist tapınağını ziyaret etmiş. Buda'nın önünde saygıyla eğilmiş. Öğrencileri sormuşlar: "Bu nasıl olabilir?" İTÔ şöyle açıklamış: "Konfüçyusçulukla Budacılık birbiriyle bağdaşmaz, kuşkusuz. Fakat kurumu ziyaret edip de onun kurucusuna saygı göstermemek doğru olmaz."

Aktaran: Dore 1973: 307.

5

SANATLAR ÇEVRESİ “BURUK ACI HURMA TADI”

-
- SANAT? SANAT NE DEĞİL Kİ! – PICASSO
 - GÜZELİN ADLARI VE TATLARI
 - PİŞMİŞ TOPRAK: SOYLU GELENEK
 - “EL YAZISI-RUHUN AYNASI”
 - ÇAY VE ÇAY SANATI
 - YAŞAYAN SANATLARIN KAYNAKLARI
 - BAHÇELER VE ÇİÇEKLER
 - YAPILAR, ÇATILAR VE *TATAMİLER*
 - MÜZİK - DANS VE OYUNLAR
 - ZEN BUDİZM VE SANAT
-

Gei-va mio tasukeru!
Sanattır hayatı kazanan!

– JAPON SÖZÜ

50. “SANAT? SANAT, NE DEĞİL Kİ” – PICASSO

“Sanat nedir?” diye soran kişiye, “*Sanat*”, diye yinelemiş ünlü Picasso, “Sanat, ne değil ki!” Bununla belki sanatın tanımlanamayacağını, belki de her şeyde sanat dediğimiz, “o” şeyden, bir şeyler bulunduğunu söylemek istemiş olabilir. Japonya’daki iş-güç anlayışı, Picasso’nun bu sözünü anımsatıyor. İyi, güzel, temiz yapılabilen her iş-güç, her meslek Japonya’da sanattır. Japon kültüründe gerçi *Geicutsu ve Gigei* diye bilinen genel sanat (sanayi, beceri, hüner, yetkinlik ve marifet) kavramları vardır; ama dildeki *zanaat, sanat, güzel sanat* ayrımları, Batı dillerinde olduğu kadar kesin değildir.

Japonlar sanatları, altı üstü raflara koymak yerine, yan yana dizeyerek tek tek tanımayı yeğ tutarlar. Batı dünyasına uyararak bugün bizim “zanaat” saydığımız pek çok iş-güç Japon kültüründe soylu, saygın ve yaşayan sanatlardır:

<i>Bonsayi</i> : Saksıda ağaç yetiştirme,	<i>Hanabi</i> : Hava fişeği yapma,
<i>Bonseki</i> : Taştan oyma manzara,	<i>Origami</i> : Kâğıt kıvrırma,
<i>Zoen</i> : Bahçıvanlık, bahçecilik,	<i>Seppuku</i> : Yaşamına son verme,
<i>Çanoyu</i> : Çay töreni yapmak,	<i>Engei</i> : Küçük bahçecilik, gibi.

Batı’daki “güzel sanat” saygınlığına özenen bir “*Bicutsu*” (güzel sanatlar) kavramı da kullanılmaktadır (YAŞİRO Yukio 1965); ama “sanat sözcükleri –*gei* ve *cutsu* yerine– yazın ve kültür kökü olan “*Bun*” kavramından türetilir:

<i>Bun</i> : Yazı, deneme,	<i>Bunka</i> : Kültür,
<i>Bundan</i> : Yazar çevresi,	<i>Bunkyo</i> : Eğitim,
<i>Bungei</i> : Yazı sanatları	<i>Bunmei</i> : Uygarlık, vb.

Geleneksel *kabuki* (saz-söz-oyun) tiyatrosunun ünlü bir erkek oyuncusu şöyle övünür: “Kadınlık rolünü [benden] daha iyi yapabilen [kadın] yoktur!” Kadın rolleriyle ün yapmış sanatçı öylesine başarılı ki

yıllık kadın modasının en özgün yaratıcılarından biri sayılıyor. Söz konusu kadınlık sanatı, *Geyşa*’lık değil, *kabuki* tiyatrosu geleneğine göre, erkeklerin oynadığı kadın rolleridir.

Japonların dünya görüşüne göre, insanoğlunun yaptığı her iş, her şey –söz gelişi “*Seppuku*” (kendisini) ya da “*nincô*” (bir başkasını) öldürmesi bile– sanat olabilir. Sanatın genel belirleyici ölçütü, kişinin –ne yaptığı değil– *nasıl* yaptığıdır. “Japon Deneyimi” adlı yapıtında Bell (1973) bu gerçeğe çok yaklaşır. Ama onu vurgulamaz.

Ünlü KAVABATA (1968: 4), sanatçı dostu AKUTAGAVA’nın intiharından sonra şöyle yazmış: “Ölümden büyük bir sanat olamayacağını söyleyip duruyordu; [onun sözünde] *ölmek yaşamaktı*.” Her canlı ölür, öldürülür. Yalnız insandır ki bilerek, isteyerek –öldürmek tutkusuyla– öldürebilir, kendisini ya da bir başkasını. Sanat öyleyse, olayın kendisi değil, hangi koşullar altında, nasıl, ne biçimde gerçekleştiğindedir. İşte bu gerekçeyle kimi Japonlar, yazar MİŞİMA Yukio’nun canına kıymasını gönülden onaylar da yazar KAVABATA’nın (gazla) intiharını pek o kadar beğenmezler. Başka bir deyişle, MİŞİMA’nın ölümü bir “sanat” olayı olmuş ama KAVABATA’nınki güzel olamamıştır. Burada, Japonlar kendilerine özgü, ince bir ayırım yaparlar: Gerekçesini pek açıklamadan.

Ölümden oyunlara geçişte benzer ilkeler görülür. Renkli eliş kâğıtlarından türlü oyunlar, yalın oyuncaklar yapılması ustasının elinde gerçekten bir sanat olur. *Origami* ustası, “Penguin” kuşlarının arkasındaki buz dağının yerine Gotik bir tapınak koyunca, arktik kuşların yerine Katolik rahibeler çıkar sahneye. Kuyruğuna dokunulan “yeşil kurbağa” sıçramaya başlar. *İkebana*, bir ev kadını sanatıdır. Evlerde, hanımların yaptığı bir çiçek düzenlemesidir. Ama postanede, pastanede, istasyonda, karakolda yeni yeni düzenlemelerle karşılar kişiyi, sanki “Buraya kendi evin gibi koru, temiz tut” der (Resim 98-1).

Kıyı köşe bir lokantada çalışan genç bir garson, konuklarından öylesine güzel bir tutum ve davranışla sipariş alır ki yemeğin o kadar güzeline, dünyada hiçbir aşçı kolay kolay pişiremez. Güzellik, yeterlik ve yetkinlik ölçütü, sanatın nasıl yapıldığında saklıdır. İDEMİTSU Sazo (1978: 153) bu ölçütü şöyle dile getiriyor:

Güzellik, insanların yaptığımdır! [Ürün değil davranış!]

İşte bu gerekçeyle geleneksel sanatlardan önce, Japonların güzellik anlayışından, güzellik duygularından söz açmak belki daha yerinde bir yaklaşım olabilir.

51. GÜZELİN GELENEKSEL ADLARI VE TATLARI

Batılılar, güzel şeyleri bireysel yaşantının algı ve duyumun yoğunluğuna göre ayırırlar: “güzелce, güzel, çok güzel, olağanüstü, eşsiz güzel, vb.” Japonlar, güzel yaşantısının yoğunluğu, doyumuna kadar, belki daha da çok, güzelden aldıkları tada duyarlıdırlar. Kimi zaman güzel karşısında duygulanıp ağlarlar. Diyalektik mantığın Batı düşüncesindeki görünür bilinir çelişkileri gibi bir şeydir. Japon güzellik duygusundaki *şibui*! Çok çok güzel şeyler, insana acı bir tat, hatta dayanılmaz bir ürperti verir: Türkçede “korkunç güzel” deyimiyle anlatılan güzellik! Japon, iri bir yemiş görünüşünde, tatlı bir portakal rengindeki Trabzon Hurması’nın tadına benzetmiştir en güzelin tadını:

*Ham hurmanın
Buruk – acısı:
İçinde saklı sanki,
Her Japon’un renk
Biçim, güzel tutkusu.
–Yazar’ın kişisel yorumu–*

KAVABATA (1968)’nın, “Güzel Japonya ve Ben Kendim” adlı Nobel demecinde sunduğu güzelliklerde, “buruk-acı”nın tadı, kokusu vardır.

TABLO 51-1
GÜZELLİK SIFATLARI - TATLARI

Anlam	Sıfat (Tat)
Tomurcuğun bahara kattığı renkli, çarpıcı, gelip geçici tat	<i>Hade</i>
Kökün topraktan aldığı tat: kalıcı, sakın, olgun, içine dönük	<i>Cimi*</i>
Ham hurmanın tadı gibi (kusurlu) buruk-acı bir tat	<i>Şibui</i>
Hoş, temiz, düzgün, iyi, olması gerektiği gibi	<i>Kireği</i>
Olgun, görmüş geçirmiş, bilmiş, dünyevi bir tat	<i>İki**</i>

Kaynak: Condon J. ve KURATA Keisuke (1976:40-6).

* Bkz. Resim 51-1.

** Bkz. Resim 51-2.

Malraux (1978: VIII)’nın “Ölümsüz Japonya” için yazdığı önsözde değindiği gibi belki “Japon sanatında çatışma yok!” ama Japonların en güzel buldukları şeylerde acılık, “buruk acı” bir tat vardır. Japon sanatlarının güzelliği, duyulmak, duyurulmak için değil, içten içe yaşanmak, duyumsanmak, bir grupta paylaşılacak içindir. Japon estetiği yalnız duyumsal değil, son derece *duygusal* bir estetikdir: *Biçim, renk ve duygu* bütünlüğü! Budur, kısaca, Japon sanatının estetiği.

TABLO 51-2
GELENEKSEL GÜZELLİK ADLARI

Kavram (Ad)	Anlam
<i>Vabi</i>	Durgun, yalnız, alçakgönüllü, ağırbaşlı, kusurlu güzellik: Çay sohbetindeki dostluğun güzelliği
<i>Miyabi</i>	Hoş, latif ve narin bir güzellik, zarafet, Heian dönemi için kullanılan klasik güzellik
<i>Şibusa/Şibumi</i>	Acı veren, çelişkili, buruk bir çay gibi güzellik duygusu
<i>Sabi</i>	Bilgece, yalın, terk edilmiş, yaşlı, olgun, güzellik (§ 59)
<i>Yögen</i>	Gizem, gizemlilik taşıyan anlaşılmaz, büyüleyici güzellik, “o-şey” (Noğ ve Zen sanatında)
<i>Monono Avare</i>	Doğanın kederi; acının güzelliği, sonbahardaki hüznü güzellik

Kaynak: TAZAVA Yutaka ve Arkadaşları (1973: 1).

Duygusal bütünlük, gözün gördüğü, aklın kavradığı, durağan, değişmez, kusursuz bir güzellik değil, duygunun eskiden beri tanıdığı doğal bir gizem, bir büyüdür. Zen Budizmi incelemiş olan çağdaş bir yazar, Japonlardaki doğa duyarlılığını şöyle çiziyor:

*Tanyerinde gül goncası...
Üstünde bir şebnem tanesi,
İşte o sulara, havanın az serince,
Şafağın sökmekte, bülbüllerin şakımakta olması...*
(FROMM 1973: 126)

RESİM 51-1: Posta pulundaki gelinlik kız, “Cimi” adı verilen ağırbaşlı, bilgece güzelliğin saygınlığını simgeliyor.

Bunlar, Japon kültüründe kolay algılanır, her an yaşanır günlük olgulardır. Japonların geleneksel olarak en güzel buldukları üç şey *doğa*’yla ilgilidir. (1) Tepelerin ardından doğan Ay, (2) Yağmur altındaki çiçekler ve (3) Karla örtülü bir bayır manzarası. Güzellikle çağrışım yapan *hurma*, *kök*, *çiçek* ve “Doğa’nın hüznü” gibi ad ve sıfatların doğal simgelerle yüklü olması işte bu duyarlıktan kaynaklanır. Kuşkusuz dağdan, doğadan çokça esinlenen ama gelişigüzellik anlamındaki doğallığa hiç özenmeyen bu sanatın ana ilkeleri son

derece yalındır: Önce, doğa gibi, sessiz ve yorulmaz bir yaratma süreci; sonra, tüm çevresiyle sürekli birlik ve bütünlüğe ulaşma çabası! Japon'un yaptığı, yarattığı her şeyde o sessiz ve derinden gelen uyum çabasının izleri sezilir.

Bu ilkelerin uygulama örnekleri, halk sanatı müzelerinde bol bol sergilenen *Samuray* (savaşçı) giysilerinde gözlemlenebilir. Çeşitli malzeme ve tekniklerle yapılmış hafif zırhlı giysilerin her birisi büyük sanat eseridir. Savaş gereci olarak birbirine benzeyen giysiler, tek tek incelendiğinde hiç mi hiç ötekilere benzemezler. Başlık üzerindeki boynuzlar, yüzlük üzerindeki gözler ve süsler, savaşa giden *Samuray*'ı, korkunç bir yaratığa dönüştürür. Başlık, yüzlük, omuzluk, kolluk, bileklik ve dizlik gibi ayrı ayrı parçalardan oluşan bu giysi sanatı, savaşçıyı yalnız korumayı değil, düşmanı korkutmayı ve kaçırmayı; öldürmekten çok sindirmeyi amaçlar. Çünkü savaş sanatının amacı, yok etmek değil, yenmektir. *Samuray*'ın görkemi yanında, Ortaçağ Avrupası'nın ağır çelik zırhlı şövalyesi, kurşundan ya da tenekeden yapılmış oyuncak gibi, küçük ve kaba kalır. (Resim 51-3)

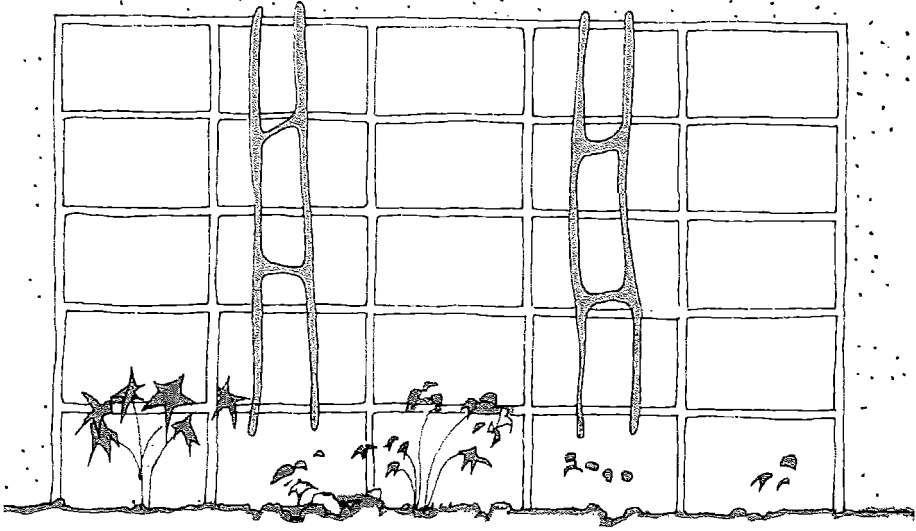
Japon kültürüne özgü güzelliklerin toplandığı yerlerden başlıcası –ilk akla gelen müzeler değil– bir tür yolcu konağı olan “*Riyokan*”lardır. Konuğun karşılanmasından uğurlanmasına değin, küçük bir kasaba *Riyokan*'ında (*Yadoya* da derler) geçirilen bir iki ge-

RESİM 51-2: “*Kinkafu*” (MS 981). Şiir - türkülerden esinlenerek çizilmiş çağdaş bir desen: “Bu akşam karımla yalnız kalınca.” Ahşap baskı: Sanatçı MAKİ HAKU (*Festive Wine* 1969: No. 12).

RESİM 51-3: Atlı savaşçı: *Samuray*. İnsan, at ve giysi üçlüsünün şaşırtıcı, korkutucu güzelliği. Amaç, öldürmek değil, sindirip yönetmektir.

RESİM 51-4: Nagahama kasabası Riyokan moteline...

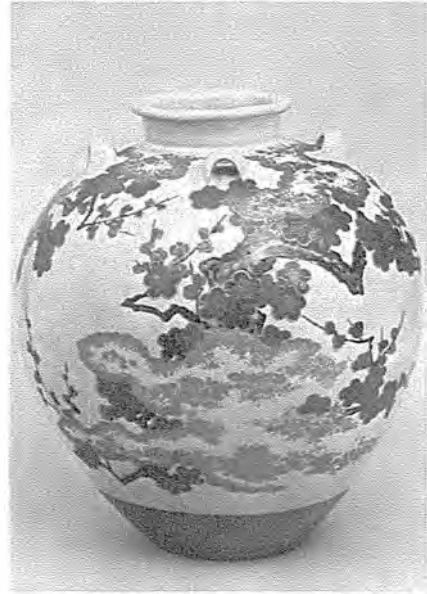
Ahşap kafes, bambu kesitleri, kâğıt ve bitkiyle elde edilmiş durgun, dinlendirici güzellik.

ce, yitik güzelliklerin yoğun bir sergilemesidir. Konuk evi, sessiz, temiz ve güzel bir yapıdır. Hizmet hem ciddi hem güleç yüzlüdür. Arka bahçe özenle düzenlenmiş, oda zevkle döşenmiştir. (Şekil 51-4) Konuğun istediği yemekler, birbiriyle ve besinlerle son derece uyumlu kapkacak içinde getirilir, odasında sunulur. (Resim 35-1) Sonra da yönetici gelir, yere ilişir; yolcunun sunulan hizmetlerden hoşnut kalıp kalmadığını sorar öğrenmek ister. O zaman *riyokan* olayının bir “konuk ağırlama sanatı” olduğu daha iyi anlaşılır. Hiç kuşkusuz koca ülkede daha güzel konaklar, daha saygın konuklar vardır. Oysa her yolcu, mavi boncuğun o gece kendisinde olduğunu sanır. *Riyokan*’ın yeşil-mavi çinilerle bezenmiş (*ofuro*) banyosunda, sıcak suya girmiş olan konuk, pencere doğramasından ayna pervazına kadar, her yapı ögesinin mavi-yeşil renkte seramik (silme) çubuklardan yapıldığını, mavi-yeşil çinilerle bezenmiş olduğuna dikkat edebilir. Seramik öğelerden yapılmış bir pencere doğraması ya da ayna çerçevesi dünyanın her yerinde her gün rastlanabilecek türden bir kültür olgusu değildir. Ama orası Japonya’nın yüreğinde, toprak pişirme sanatının beşiği, seramiğin anavatanı ise burada anlatılan deneyim gerçek olabilir.

52. PİŞMİŞ TOPRAK: SOYLU GELENEK

Sanat geleneğinin gücü, güzelliği ve değeri yalnız yaşıyla ölçülseydi, Japon seramik sanatlarına en eskisi (en soylusu) demek kuşkusuz uy-

gun olurdu. Seramik (ya da Almanca *keramik*), en genel tanımıyla, çok eski bir toprak pişirme sanatıdır. Japon Adaları'nda yaşamış ataların bu sanatı 5-6 bin yıl önce (Cômon döneminde) başlattıkları biliniyor. *Seramik*, *fayans* ve *porselen*, toprak pişirmenin artan ısı derecesiyle elde edilen değişik ürünlere verilen teknik adlardır. Pişirme fırınının ısısı 900-1000° C'ye çıktığında kiremit, tuğla ve testi benzeri kırmızı çanaklar, 1100-1200°C'de *fayanslarla-çiniler*, 1400-1500° C arasında *porselen* çeşitleri elde edilir. Pişirilen toprak, kum (*silis*), kil (*kaolin*) ve kireçtaşı (*kal-ker*) karışımıdır. Pişirme (yakma) ısısı yanında, seçilen toprak harmanındaki kum/kil/kireç *oranı* da pişen toprağın, cam, tuğla, *Ytong*, seramik, fayans ya da porselen mi olacağını belirler.

RESİM 52-1: Ninsei Usta'nın Kiyôto'ya ün, onur kazandırmış bir vazosu. Pişmiş toprak üstüne altın ve gümüşle bezeme tekniği. Çarpıcı, kolay, Batı beğenisine uygun güzellik.

Japonlar, *Yayoi* (çeltik) kültürüyle (MÖ 300-MS 300), Çin'den ya da Kore'den gelen yeni yapım tekniklerini çabuk öğrendiler ve kısa zamanda bu sanatın en güzel örneklerini verdiler. Ancak Japon seramik sanatlarının bağımsız gelişmesi, *Momoyama* döneminde (1573-1615) başlamış "Çay" sanatıyla birlikte ve ünlü çay ustalarının yakın desteğiyle gerçekleşmiştir. İlk Japon porseleni, 1616 yılında, Saga İli'nin *Arita* yöresindeki *kaolin* (*kil*) yatakları bulunduktan sonra üretilmiş. SA-KAİDO Kakiemon'un başarılı ilk denemelerinden sonra *Hizen* bölgesindeki fırınlar da hızlı bir gelişme görmüş (1624-1644). İdari limanından yüklendiği için Batı'da "İdari" çanağı olarak da tanınmıştır. Ancak yapım tekniği öteki yörelere de yayıldıktan sonradır ki bu seramik "*Kokutani*" adını almıştır. Kiyôtolu NOMURA Ninsei Usta, pişmiş toprak yüzeylerin üstüne altın ve gümüşle işleme tekniğini geliştirerek Kiyôto'ya ün kazandırmış. (Resim 52-1) *Kiyôto* seramiğine kimliğini veren Ninsei'nin öğrencisi KENZAN Usta olmuş. Yaklaşık 300 yıldan beri, çay töreni ustaları (*Çacin*'ler) seramik sanatının bilirkişileri olarak kabul edilmişler. Öyle ki, *Çavan* (çaydanlık) –bugünkü dilde– herhangi bir derince kap anlamına da gelebiliyor. Çaydanlık beğenisi, tüm Japon seramiğinin renk, biçim ve dokusunu belirlemiştir. *Bizen* ve

RESİM 52-2: *Yahaku*: Çarpık ve kaba görünümlü bir *Şigaraki*. “Buruk acı hurma tadı” veren yalın, kusurlu bir güzellik: *Şibumi*.

Şigaraki diye bilinen çay takımları, kaba saba görünümleri yanında sağlam ve dayanıklı olmalarıyla da ün kazanmıştır. Çay törenlerinde tek renkli, yalın ilkel görünümlü, bile bile çarpık, eğri kusurlu ya da kırık kapların kullanılması, “*raku*” diye bilinen ve yalnız Japonya’ya özgü, eski (*rustik*) görünümlü bir çay seramiği geleneğinin doğmasına yol açmıştır. *Raku*, elde tutulması hoş a giden, çayın rengini gösteren, suyun sıcaklığını koruyan (*soğutmayan*) yumuşak bir kilden yapılmıştır. Endüstri sanatlarının vurguladığı güzellik ölçülerıyla “kaba saba” “yavan” bir ürün! Ancak ünlü bir

ustanın imzasını (mührünü) taşıyan küçük bir raku (Roberts 1971: 34-6) fincanına bugün birkaç yüz milyon lira arasında değer biçilmektedir. (Bkz. Resim 52-2 ve Güvenç, Çağ 1983)

53. “KİŞİNİN FIRÇASI KİŞİLİĞİN AYNASI”

Japonlar “Kişinin fırçası kişiliğin aynası” derler. “Kişiyi işinden tanı, sözüne aldırma” anlamında bir deyim. Bununla, Japonlar, “kişi fırçasından ya da çizgisinden belli olur” demek isterler. Ünlü bir Doğu bilgesinin, kendisine öğrenci olmak isteyen delikanlıya, “Hele biraz konuş ki seni tanıyayım” demesi gibi, Japon insanının kimi kimliği, yeteneği, kişiliği, fırçasından anlaşılabilir. Çanak çömlekçilik en eskisidir ama yazı (fırça-çizgi) geleneği öteki sanat ve becerilerin en büyüğü, en saygınıdır: Yazı fırçayla yazılır, resim fırçayla yapılır, imza fırçayla atılır, ipekli dokuma fırçasıyla boyanır. Japon şiiri, salt bir ses söz sanatı olmaktan çok bir yazı-fırça sanatıdır. Şiir, söylenmez yazılır, dinlenmez okunur. Gözle varılır şiirin tadına, güzelliğine.

Nobel kazanmış KAVABATA (1968: 74), “Güzel Japonya ve Ben Kendim” adlı denemesinde, “Benden anı olarak bir şeyler yazmamı isteyenlere Rahip DÔGEN’in ya da Rahip MYÔE’nin bir şiirini yazarım” diyor. (Bkz. § 42)

Kuşkusuz her sanat gibi, “*şodô*” adı verilen yazı sanatının da genç yaşlarda başlayan, yaşam boyu süren, kendine özgü bir eğitimi var. *şodô* büyük boy, kalın bir fırçayla özel kâğıtlar üzerine, siyah çizgiler çekerek

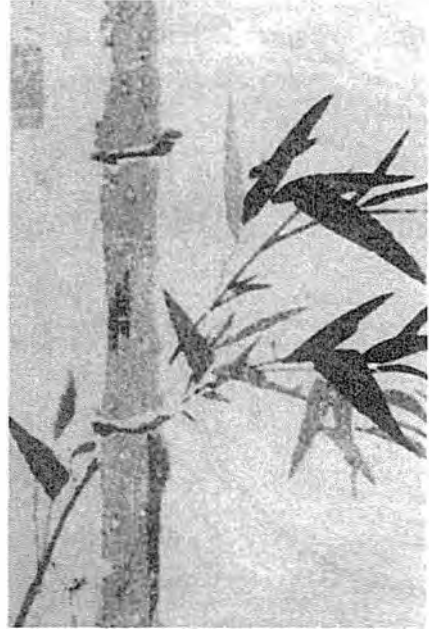
başlar. Yeni konuşmaya başlayan bebeklerin anlamlı anlamsız sesler çıkarması gibi, *Şodô* deneyerek, yazıp bozarak öğrenilir. Öğrencinin mekân duyarlığı, geliştikçe, el ve fırça egemenliğini kâğıda yansıtırma gücü arttıkça, kâğıt boyları, fırça ve çizilecek çizgiler küçülür. İnce fırçaları genellikle büyükler ve ustalar kullanır. (Resim 53-1)

Yazı ve geleneksel fırça resmi soydaş sanatlardır. Genellikle açık renk kâğıt üzerine, is karasından yapılmış ve sulandırılmış siyah mürekkebe bulanmış fırçayla yapılır. *Hat* (hattat) kamış kaleminden farklı olarak, Japon fırçası elde gevşek tutulur ve tüm bedenin birlikte hareketiyle (el-bilek-kol-omuz ve bel) çekilir. Bu yüzden yazı, yalnız baştaki düşünceyi değil, bedendeki duyguları (birikimleri ve gerilimleri) dile getirir: Japon insanı iç dünyasını yansıtmak için, okulda, okul dışında, okul sonrasında, hayatı boyunca yazar. Başkalarını yazılarından tanıdığı gibi, kendi yazısında da kendini okumayı, yorumlamayı öğrenir. Yazı yazmak, öteki geleneksel sanatlarda olduğu gibi, “Benden içeri olan ben”le konuşmak, tanışmaktır. Kişinin ruhunu yüzünde, önünde görmesidir. Tanrı dinlerin önerdiği “*Kendini Bil*”mektir. (Resim 53-2)

Sanatçı HİROŞİGE’nin Tokyo-Kiyôto yolculuğunu anlatan dizi resimleri, çağdaş yorumcular tarafından seçilmiş şiirlerle birlikte yayımlanmıştır. (ÇİBA Reiko 1978: 49) Ozan ÇİYONİ’nin *Hayku*’su şöyle:

RESİM 53-1: Şo: Yazı sanatının büyük ustası ile küçük öğrencileri.

RESİM 53-2: *Bambu'nun Zeni olmak: On yıl durup dinlemeden Bambu çiz; Bambu ol! Sonra, Bambu olduğunu unut, Bambu çizirken. Bambu'nun Zeni olmak kısaca budur işte!*

*Her bi şeyleri
Daha güzelleştiren
Bahar yağmuru!*

– Çiyoni, R.H. Blyth'ın (1952) İngilizce çevirisinden, yazarın Türkçeye çevirisi.

KUTU 53

“KİŞİNİN FIRÇASI/KİŞİLİĞİN AYNASI”

“*Şova hito nari*” –Japon sözü–

Yazı öğretmenim, hafta sonunda yazdığım “güz yeli” anlamındaki alıştırma-
ra tek tek baktı, bir iki düzeltme yaptı. Sonra:

– “Açılmaya başladınız, iyi. Mekân ve fırça denetiminiz de geliyor. Kendi-
nize güveniniz artıyor!” dedi.

Son alıştırmanın üstüne, kırmızı fırçasıyla iç içe iki kıvrak yuvarlak çekti ve
ekledi:

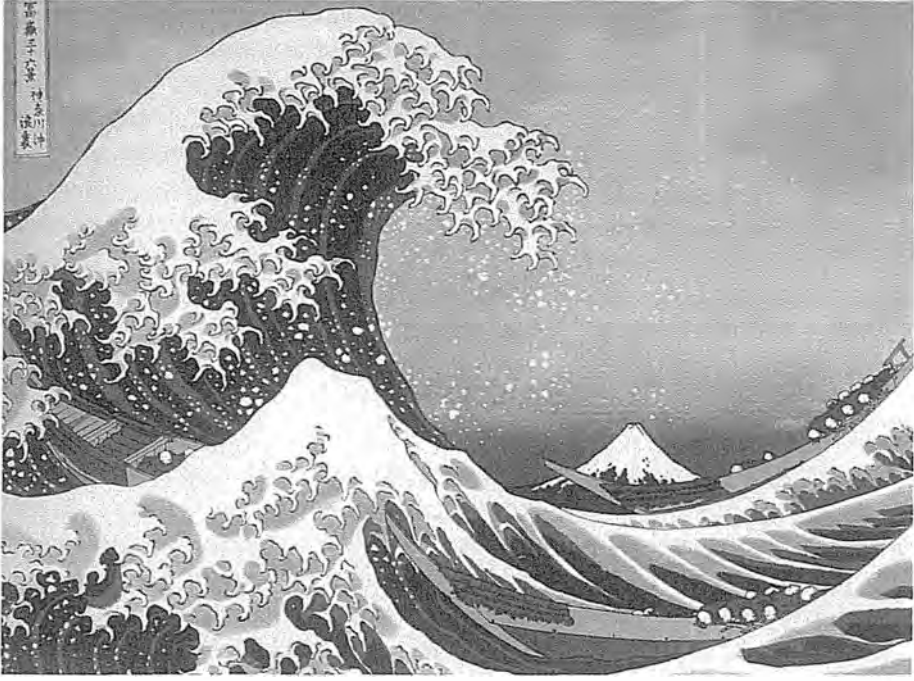
– “Güzel!”

İnsanın sorası geliyor: “Bahar yağmuruna ne olmuş?” Çünkü bir ek-
siklik, bitmemişlik var sanki şiirde. Oysa resim ya da yazıdaki duygu büt-
tünlüyor, şiirde duyulan eksikliği. Japon şiiri, duygu ile düşüncenin doğa-

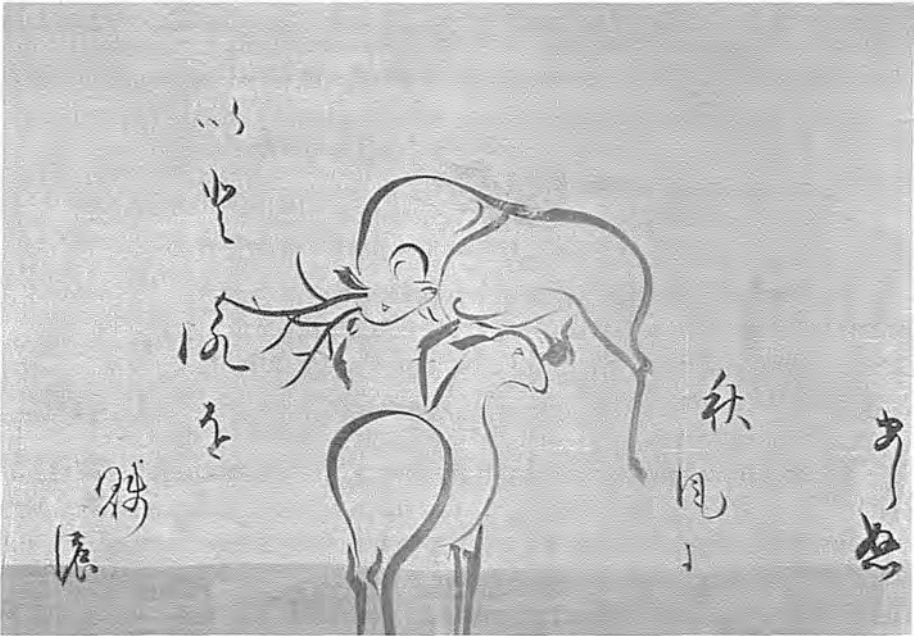
dan kaynaklanan bir esinle birleşip
bütünleşmesi, kâğıda dökülmesi,
bir anlamda resimleşmesidir. Batı
şiirinde, seste sözde, toplanan o gi-
zem, Japon şiirinde çizgidir, çizgi-
nin akışıdır. Fırçanın tutuluşu, el-
kol-belin uyumlu hareketi, fırçanın
kâğıt üzerine bastırılıp yayılması,
fırçanın eğilip doğrulması, çizginin
başlayıp bitişi, incelik kalınlaşması
–yalnız düşünceleri değil– duygula-
rı da serer ortaya. Çalgı aletlerini
konuşturan müzikçiler gibi, Japon-
lar fırçalarını konuştururlar. Bu
yüzden çizgiye, yazıya çok duyarlı-
dırlar. Güzel yazan bir Japon’un
fırçasını, el yazısını izlemek, sevilen
bir şiir ya da şarkıyı yeni baştan
dinlemek gibi güzel bir deneyimdir.
(Resim 53-3)

RESİM 53-3: Ot biçen köylüler! Köyde tarım
görevlisi TSUCİYA Matasaburô'nun fırçası
(1707).

Resim 53-4: Hokusay'ın dalgalar altındaki Fuci Dağı.

Resim 53-5: SÔTATSU'nun “Geyikleri” ve KÔETSU'nun ünlü fırça yazısı. Altın ve gümüş mürekkeple. XVII. yy (AKIYAMA 1977: 152).

Dilin belleğidir yazı. Bir sözcüğü bulmaya çalışan Japon, gözlerini kapar, eliyle havada çabuk bir şeyler çizer ve hemen anımsar unuttuğu sözcüğü, “Şô, şî, kî” gibi çok anlamlı ses ve heceleri söyleyen kişi, hangi anlamı düşündüğünü, hızlı bir el (yazı fırça) çırpmasıyla belirler. Gerekirse, çok önemliyse yazar; tahtaya, kâğıda! O kez anlaşılır dediği, demek istediği.

Yazı sanatıyla ilgili öteki bazı gözlemler § 82’dedir. Yazı ve fırça sanatlarının biraz daha özgürcesi demek olan resim sanatları ise, hemen aşağıda (§ 55’te) özetlenmektedir. Ancak resim sanatının engin kaynaklarına yönelmeden önce şekersiz içilen yeşil çayın o “buruk acı” tadına şöyle bir bakmak gerekiyor.

54. ÇAY, ÇAY TÖRENİ VE ÇAY SANATI

Önce çay! Çünkü kime gidilse Japonya’da neye başlanmak istense önce bir kap acı çay sunulur. Romantik eğilimli kimi Japonlara göre, çay ve çay törenleri, geleneksel kültürün “en güzel” kalıntısıdır. Devrimci gençlere, gelecekçi eleştirmenlere göreyse çay, işlevini yitirmiş, anlamsız bir tortu! Toplumsal gerçek kuşkusuz, bu iki ucun arasında bir yerlerde olmalı. Halk dili, güvenilir bir seçici olarak, “Çayı eksik” diyor insan dramına duyarlı olmayan kaba, bencil kişilere. (Bkz. OKAKURA 1944: 12) Türkçesi, “Kapaksız kaynamış” ya da “Az demlenmiş” olabilir.

Çay (*Ça, ta, thé, tea*), Çin kamelyası (*Camellia Sinensis*) diye bilinen bitkinin kurutulmuş yapraklarından yapılan çok eski bir iksir ya da içkidir. Kaynağı Çin olan bu bitki, ilk kez VIII. yy’da getirilmiş Japon Adaları’na. Zen Rahibi YÔSAİ, Çin çayını Japonya’nın ulusal içkisi yapmış. Çay üstüne yazdığı ünlü denemesinde bakınız neler söylüyor. YÔSAİ (1214 yılları):

İnsan varlığının en etkili ilacı olan çay,
uzun ve sağlıklı bir ömrün de gizemidir.
Beş organın başlıcası yürek,
tatların başlıcası acı, acıların başlıcası çaydır.
Bu yüzden yürek, acı şeyleri, acının tadını sever...
Öyleyse, sağlığını, gücünü ve ruhunu korumak için,
bol bol çay iç...

Ev yapımında mimarlık sanatına, bahçe düzenlemesinden görgü kurallarına, giyim kuşam beğenisine, resimden seramiğe, yaşayan sanatlar ve sanatçılar çay kültüründen etkilenmiş ve Japon çay harmanının bir ögesi olmuşlardır. Öyle ki güzel tatların en güzeli ve yücesi sayılan *şibui* (ham hurmanın buruk acısı)’de bile biraz çay tadı, çay kokusu vardır.

“Çay töreni” (*Çanoyu*) ancak XV. yy’da Japon yaşamında bir değer kazanmaya başlamış. Etkinliği günümüze değin sürmüştür. Beğenileri

uyuşan birkaç yakın dostun, pazar ile pazarlıktan uzakça bir köşede bir araya gelip çay içmesi, sohbet etmesi, duyguların, deneyimlerin en beğenilenidir. Eğer çay, bir çay ustasınca düzenlenmişse, gerçekten güzeldir. OKAKURA (1944: 22), “Çay bir sanattır, onun güzelliğini ancak usta bir el çıkarır ortaya” diyor. Doğru ya eksik! Ustalık yetmez. Konukların da o sanatı bilmesi, gönül ehli olması gerekir. Gönül birliğine “çay töreni” deniyor. Türkçedeki:

*Gönül ne çay ister
ne çayhane
Gönül abba ister
çay bahane!*

Dizeleri, çayı ne güzel anlatır!

Çay töreninin ilk büyük ustası, Zen rahibi Murata CUKÔ (1422-1502) imiş. Çay törenine, yalınlık ve ölçü kurallarını getiren CUKÔ önceki başkent Kiyôto’da “ulusal hazine” sayılan *Togudo* (adlı çayevi)’nin mimarıdır. “Ulusal hazine” Japonların en yüksek kültür ve sanat değerlerini (eserlerini) ayırmak, tanımak, korumak için kullandıkları değerlendirme ölçütüdür. Ne var ki çayı sanat yapan kişi çay ustası SENNO RİKYÛ (1521-1591) olmuştur. Bugün bile geçerli olan çoğu çay kurallarını ve çay görgüsünü RİKYÛ koymuş, geliştirmiştir. Konuklarına altın kaplarla çay sunan *Hanpaku* (İmparator Vekili) HİDEYOŞİ’nin “yabo” (kaba) beğeni-sine karşı kesin bir tutum almış ve çay ruhunu şöyle özetlemiştir RİKYÛ:

*Çay ruhu:
Ot kokulu
Çardakta!*

“Çay ruhu” çardakta saklı ya, sanatın kendisi nerede, nasıl bir şey? Bu konuda çok şeyler yazılmış, söylenmiş. En yalını, en güzeli belki yine RİKYÛ ustadan:

*Kaynat suyu,
Demle çayı;
Oldu sana
Çay sanatı!*
– SENNO RİKYÛ

“Hepsi bu mu ya gerçekten?” Çay sanatının gizemini soran bir meraklıya RİKYÛ öteki gizleri şöyle açıklıyor:

RİKYÛ – “Kömürü iyice yak ki su gereği gibi kaynasın. Su iyice kaynasın ki çay gereği gibi demlensin. Çay iyice demlensin ki

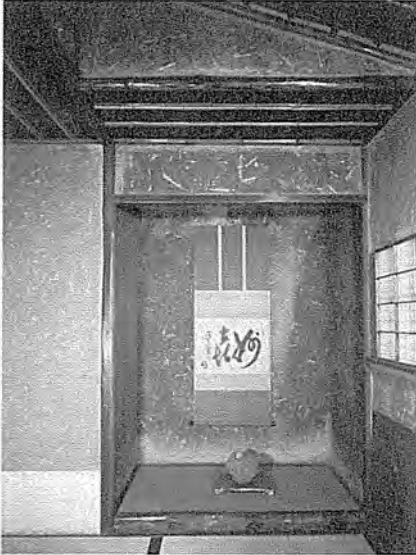
tadı güzel olsun. Çiçekleri öyle koy ki vazoda sanki büyüyor-
muş gibi dursunlar, görünsünler. Oda, yaz sıcaklığında serin, kış
soğukunda sıcak olsun. Çayın yok başkaca bir sırrı.”

Meraklı – “Ama, ben bunların hepsini biliyorum.”

RİKYŪ – “Bunların hepsini iyi bilen (yapan) biri varsa, şimdi
hemen onun öğrencisi olmaya hazırım.”

Kurallar, ilkeler konabilir ama onların öğrenilmesi, güzel yapılma-
sı ömür alır. Çay töreni için, özel bir çay bahçesinde özel bir çayevi
(*sukiya*) tasarlamıştır, SENNO RİKYŪ. Çay odası (*çaşitsu*), çay tezgâ-
hı (*mizuya*), bekleme odası (*yoritsuki*), bahçede uzanan dar bir çay yo-
lu (*roçi*), çay kapları (*çavan*) ile en önemlisi çay konuklarından oluşan
bir *Sukiya*! *Sukiya*, sözcük anlamıyla “sanatsız yapı” demektir. Bura-
daki gizem “sanatsız sanat”tır. Gösterişli, renkli, çarpıcı olmayan
ya da cafcaca, cilaya gerek duymayan sanat, gerçek sanattır. Çay usta-
sı SENNO RİKYŪ’nun tasarımına göre, çayevi, çay bahçesiyle dünya-
dan soyutlanmış, bir evdir. Dar bir kapıdan girilir eve. İçerisi derli top-
lu, son derece temizdir. Görünürde eşya yoktur, ortalıkta. Duvarlar
toprakla kabaca sıvanmış, olduğu gibi bırakılmış, badana-boya yapılmamıştır. Tavanlar, bambu ağacıyla; çatı otla sazla örtülüdür, çay oda-
sındaki başköşeye (*Tokonoma*) bir vazo çiçek konmuş, arkasına güzel
bir yazı ya da resim asılmıştır. Kapısı çıkarılmış gömme yüklük görü-
nümündeki *Tokonoma*’nın köşe taşıyıcılarından biri, dış kabuğu so-
yulmamış, eğri büğrü duran ince bir tomruktur. Duvarlardaki küçük

boy pencereler, çay töreninin belli
evrelerini aydınlatacak özel sahne
(*spot*) ışıkları gibi açılmıştır. Kul-
lanılmış malzemenin çoğu doğa-
da bulunduğu gibidir. Oysa doğa-
ğallığa özenme ya da öykünme
yoktur. Toprağın, ağacın nitelik-
leri için gerekirse aylarca uğraşı-
lır. En uygunu seçilir. Çay bahçe-
siyle çayevi, eşi zor bulunur bir
alçakgönüllüler çifti oluşturur;
özgün bir “*şibumi*” (hurma) tadı
verirler. Her şey doğal ya da ya-
lındır, yalın olmasına. Ama sözün
doğrusu, “endüstri çağında sağlan-
ması oldukça pahalı görünen tür-
den bir yalınlıktır bu.” (Roberts
1971: 34)

RESİM 54-1: *Çaşitsu*: Çayevi.

Yetmiş yaşından sonra RİK-YÛ Usta, devrin çok güçlü adamı ünlü HİDEYOŞİ ile bozuşmuş. En yakın dostlarını bir çay sohbetine çağırmış. Özel çay kaplarını onlara armağan etmiş. Dostlarını uğurladıktan sonra, kendi yarattığı güzel dünyada yaşamına kendi eliyle son vermiş. Usta gitmiş, adı sanı, sözü söylencesi kalmış. Denebilir ki Japon insanı, RİK-YÛ Usta'nın acıklı öyküsünde bir *Şibumi* (ham hurmanın buruk acı) tadını tatmış, unutmuyor.

RESİM 54-2: Geleneksel Çay Töreni: Çanoyu! Çağdaş görgü eğitimi.

Kutu 54

ÇAY TÖRENİ EĞİTİMİ: ÇANOYU

Zengin Çin porselenleri koleksiyonu ile tanınan İDEMİTSU Sanat Galerisi'nde salı akşamları yapılan çay eğitimine bir süre gözlemci olarak katıldım. Galerinin sergi salonları önündeki geniş oturma dinlenme holünün içerlek bir köşesi, yerden biraz yükseltilmiş, *Tokonoma*'lı, *Tatami*'li, doğal (pencere) aydınlatmalı şirin bir *Çaşitsu* (çay odası)'ya dönüştürülmüştür. Bitişliğinde bir Yoritsuki (çay ocağı, çay kileri) vardı. (Bkz. Resim 54-2)

Yaşlı (60-65), gül güleç yüzlü, tatlı sözlü *Çacin* Hanım, 5-6 genç kız ve 2-3 erkek öğrencisiyle 4-5 hafta burada buluştu, çalıştı. Galeride memur ya da uzman olarak görevli öğrenciler, ustanın denetiminde birbirlerine ve konuk seyircilere çay yapıp sundular, birlikte içtiler. Ama "çay bahaneydi" diyorlar.* Aslında, diz çöküp topuk üstüne oturmayı, sendelemen kalkmayı, yürümeyi, köşe dönmeyi, ayakkabı çıkartmayı, odaya girip çıkmayı, kap tutmayı, çay sunmayı, selam vermeyi, gülümsemeyi öğrendiler. Kısaca, Japon görgüsünün temel ilke-kurallarını yaparak öğrendiler. Doğruları değil, en güzel hareket ve davranışları pekiştirdiler. Bu, törenden çok, bir eğitim, görgü semineriydi; asıl törene hazırlıktı. Eğitimin sonunda, ustanın kendi evinde bir de çay çağrısı düzenlendiğini duydum ama ne yazık ki katılamadım. Töreni kaçırdım, yazamıyorum.

* Çünkü: Gönül ne çay ister ne çayhane,
Gönül ahbap ister çay bahane!
– Anadolu Sözü

55. YAŞAYAN SANATLARIN KAYNAKLARI

Yaşayan sanatların ana kaynağı fırça sanatıdır. Uzakdoğu resim sanatının başlıca iki türü var: Duvara ve düşeyine asılan resimlere Japonlar “*Kakemono*” (askılık), bir elle açılıp ötekiyle sarılan ve yatayına bakılan sürekli resimlere ise “*Emakimono*” (sarmalık) diyorlar. *Kakemono*, bizim resim ve tablolarımız gibi bir bakışta tümüyle görülür. *Emakimono* ise, yatayına açılıp sarılan bir tür çizgi resimler dizisidir. Bir bakışta ancak iki rulo arasında açık duran bölüm görülür. Resim öykünün bir sahnesidir. (Resim 55-2)

Japon ressamı diz çöküp topuğu üstüne oturur. İpeğini, kâğıdını yere ya da alçak bir masaya serer. Fırçalarını, boyalarını, mürekkep çubuklarını el altında tutar, sağına soluna dizer, öyle çalışır. Geleneksel resim, sulu boyaya benzeyen, siyah ya da renkli mürekkeple yapılır.

“*Sumi*” adı verilen siyah mürekkep ağır yağlardan, ya da çam çırasından elde edilmiş bir is karasıdır. Geyik boynuzundan ya da balık derisinden çıkarılmış bir zamkla karıştırılarak, mangal (ağaç) kömürüne benzeyen bir çubuk yapılır. Sanatçı, bu çubuğu, arduvaz taşından yapılmış bir mürekkep eritme çanağı (*suzuri*) üzerinde, biraz su ile ileri geri bastırıp ezerek eritir, istediği kıvama getirir. Renkli mürekkepler de aynı teknikle elde edilmiş doğal boyalardır. Fırça (*fude*) sapı, ince bambu dalından kesilmiş içi boş, yuvarlak bir çubuktur. Fırça, tavşan, geyik, at, koyun ya da sincap kılındandır. Fırçanın ucu, nokta gibi ince ve sivridir. Son derece duyarlı bir araç-

RESİM 55-1: Birbirine eklenen panolarla büyüyüp giden resim geleneği.

RESİM 55-2: KÖRİN Ogata'nın "Kırmızı Erik Ağacı". Kâğıt üstüne paravan deseni. XVII. yy (Atami Müzesi).

tır. Tutuştaki en küçük basınç değişikliğine yanıt verir. Tutuşa göre çizginin kalınlığı, koyuluğu, derinliği ve örtme gücü, tutana göre karakteri değişir.

Nihongi'ye göre ilk ressamalar ve seramikçiler MS 588 yılında Kore ülkesinden gelmiş. Prens ŞÖTOKU'nun 607 yılında Çin'e gönderdiği grup içinde sanat öğrencileri de varmış. Japonya'daki fırça-çizgi geleneğini ilk başlatanlardan çoğunun bu öğrenciler olduğu sanılıyor. *Heian* döneminden kalan en eski resimler, Buda dininin saygın büyüklerini simgeleyen gizemli "*manzara*" çizimleridir. O kadar kutsal sayılırlar ki hemen hiç sergilenmezler. Geç *Heian* ya da *Fucivara* döneminde, sanatçılar aristokrat eğilimli bir saray çevresinde toplanmış. XI ve XII. yy'da yeni akım bir Budizm sanatının başladığı biliniyor. Bu resimler de o kadar değerlidir ki görülmeleri zordur. Fakat kutsal Buda geleneği yanında, ünlü "*Genci Öyküsü*"nü resimleyen bir "*Yamato-e*" geleneği oluşur. Saray soylularının günlük yaşamını yansıtan resimler *Emakimono* tekniğiyle yapılmıştır. Fırça geleneğinin en eski, en sevilen örnekleridir, bu resimler. Roberts (1971: 43)'e göre, bu başlangıç, bir dönem sonraki *Muromaçi Sanatı*'nın yolunu döşemiştir. Siyah (*sumi*) mürekkeple yapılan suluboya tekniği, Budist metinlerin elle çoğaltılması sırasında geliştirilmiştir.

Kamakura (1135-1392) döneminin resim sanatı, bir yandan gerçekçiliğe özenir, öte yandan karikatüre yönelir. TOBA SÔCÔ, La Fontaine'in hayvan öyküleri türünde, Walt Disney'in "*Mickey Mouse*"larına benzeyen resimler (*Çôcû - giga*) çizmiş.

XIV. yy'da çizilmiş ilk manzara, NEZU derlemesindeki *Naşi Şelale-*

si'dir. Budizm ile *Şintôizm*'in "çift-şintô" adı altında bağdaştırıldığı bir dönemde, Şintôcular bu resimdeki şelalede Doğa'nın ruhunu; Budistler ise aynı resimdeki güneşte Buda'yı bulmuşlardır. *Kamakura* dönemi resimleri, sürekli, akıcı, renkli, biraz da alaycıdır. Öykü anlatmaya elverişli bir teknikle çizilmişlerdir.

Muromaçi (1392-1573), Japon sanatlarının "*Zen* Dönemi" olmuştur (§ 26-5). *Sung* sanatı ilkeleri, Japonların doğa duyarlılığı ve *Zen* felsefesiyle birleşerek, bu dönemin sanat ve kültür hayatına ruh vermiştir. Çin sanatı ile Japon öğeleri arasındaki köprüyü, *Taoizm* (Lao-Tzu 1978) inancındaki insan=doğa özdeşliği kurmuştur. Öyle ki *Taoculuk*tan etkilenmiş olan *Sung* sanatları, Japonların *Zen* Budacılığı ile birleşince, yeni bir kendine dönüşün, "Japon *Rönesansı*"nın yaratıcı ruhu doğmuştur. (Bkz. Kirkwood 1971) Bu çağın *Zen* sanatlarında ortak bazı ilkelerin geçerli ve egemen olduğu söylenebilir.

Zen Sanatlarının İlkeleri

- (1) Yalınlık, önceki dönemlerin karmaşıklığına karşı,
- (2) İnsancılık, önceki anıtsal-toplumsal ölçüğe karşı,
- (3) İçtenlik, önceki gösterişçiliğe karşı,
- (4) Doğallık, önceki yapay zorlamalara ve moda akımlara karşı,
- (5) Yaşlılık-kusurluluk, önceki yenicilik ve yetkinlik çabalarına karşı.

Bu dönemin sanatçıları, yeni bir siyah fırça tekniğiyle doğa'ya yönelmişler; çiçekler, kuşlar, böcekler ve manzara (*Sansui*) resimleri çizmişlerdir. Sanat tarihçilerince, Batı'daki Rönesans Sanatı çapında büyük bir atılım sayılıyor, bu aşama. *Zen* felsefesi, *Buda*'nın kurtarıcı gücüne yalvarmak yerine, kişinin kendi kurtuluşunu kendi öz yaşamında aramasını; *Buda*'nın geçirdiği aydınlanma sürecini kişinin kendi başına yaşamasını önermiştir. Kurtuluş yolunu, salt bilgi ile felsefe değil, sezgiye yer ve değer veren ölçülü bir yaşam gösterebilir ancak. Bu felsefenin sanat diline çevirisinde, açıklayıcılık gitmiş yerini izlenimci bir *imcilik* almıştır.

Zen sanatçısı, uzun bir düşünüp taşınma, bekleyiş ve hazırlık döneminden sonra, hızlı, kararlı ve yüreklidir. Doğadaki gizemli gerçeği, ruhundaki gerçeğin özünü yakalamaya çalışır. Az çizgi, daha da az renk kullanır. Çoğu çokluğu azla dile getirir. İlk kez bu dönemde sanatçının adı, imzası, mühürü görülmeye başlanır. SEŞŞÛ (1420-1506), manzara resimleriyle ün kazanır. Japon Doğası'nı resme getiren ilk sanatçı olur. Koyu mürekkebi, keskin ve kıvrak fırça tekniğiyle tanınmaktadır.

Klasik (akademik) Japon Resmi olarak bilinen KANÔ okulu da bu dönemde kurulmuş. KANÔ Masanobu (1434-1530)'nun başlattığı akımı, Kanô ailesi XIX. yy'a kadar, en saygın gelenek olarak sürdürmüştü. Edo (1600-1868) döneminin kent yaşamına getirdiği ruh, canlılık, *Ukiyo* ("yüzen dünya") kavramıyla anlatılmıştır. Yeni burjuva (tüccar)'ların güçlenmesiyle yeni değerler ve sanatlar oluşmuştur. *Ukiyo-e* kavramı ve

RESİM 55-3: HIROŞİGE'nin (1777-1853) Elli-üç resimlik *Tōkaidō-menzil*, yol-dizisinden, “*Shōno'da Yağmur*” (Tokyo: Ulusal Müze).

RESİM 55-4: HOKUSAY Katsuşika (1760-1849)'nın “Fuci” Dağı dizisinden: “Güneşli Hava’da Fuci” (Atami Müzesi).

olgusu böylece öteki sanatları etkilemiştir. Ancak KANÔ Eitoku, renkli süslü ve çarpıcı *Momoyama* okulunu yaşatmıştır.

Bu arada hem soylulara hem de halka (burjuvalara) bir şeyler veren *Sôtatsu - Kôrin* okulu ortaya çıkmıştır. SÔTATSU (1615-1716), her dalda başarılı olan, üstün yetenekli “Rönesans” sanatçısıdır: Resimden seramiğe, *lake'den* dokumaya hepsini denemiştir. (Resim 53-5) MARUYAMA Ôkyo (1733-1795), Batı etkisi altında Batı ile Doğu’yu uzlaştırmaya çalışmış, başarılı da olmuştur.

Ozan BUSON (1716-1783) ve İKENO Taiga (1723-76) gibi ünlü sanatçılar *Nanga* (Güney Çin Resmi) geleneğinde “aydın” resimleri yapmışlar. Yaşam ve sanat birlikte *Ukiyo* (yüzen dünya)’ya yönelmiş. Ressamlar da çağın romancıları gibi, kent hamamlarındaki, “yeşil evler”deki, eğlence-dinlence merkezlerindeki şen ve coşkulu ruhu yakalamaya çalışmışlar. “*Şunga*” adı verilen açık saçık aşk resimleri bu çağda moda olmuş, *Ukiyo-e* resmine ilgi artınca seri baskıya geçilmiş. Sanatçı MORONOBU (1625-1695) siyah beyaz (tek renkli) baskıyı gerçekleştirmiş. 1741 yılında iki renkli, 1765’te çok renkli baskı tekniği geliştirilmiş. 1774’te Batı’dan uyarlanıp yayımlanan ilk ve renkli “Anatomi Atlası”nın yeni geliştirilen bu tekniklerle basıldığı düşünülebilir. (Bkz. § 27)

Saygıdeğer sanat eleştirmenlerince “resimci” (grafikçi) sayılan ressam HARUNOBU, KİYONAGA, UTAMARO, ŞARAKU, HOKUSAY ve HİROŞİGE aslında birer *Ukiyo-e* sanatçısı idi. Yaptıkları dizi baskılarla Batı’ya ulaşan, XIX. yy sonu Fransız Resmi’ni kuvvetle etkileyen sanatçılardır, bunlar. En ünlüleri HOKUSAY (1760-1848) ve HİROŞİGE (1797-1858)’dir. Ressam HOKUSAY’ın ünlü, 36 değişik “poz”da çizdiği Fuci-dağı resimleri, “Kadın Desenleri”, zamanında “Resimli Ansiklopedi” diye tanınmış 15 cilt tutan karikatürleri var. (Resim 53-5)

Bir *Ukiyo-e* sanatçısı bile sayılmayan KAZAN Vatanabe, “*İssô Hi-yakutay*” (Günlük Tüm Gerçekler) diye bilinen resimlerinde, kentin en yoksul sınıfını çizmiştir. Bugünkü değerlerle, “toplumcu” ya da hatta “devrimci” bir sanatçı sayılması gereken KAZAN, tutuklu bulunduğu hapisanede kendi yaşamına son vermiştir. (Bkz. KUVABARA Masao 1971)

Özetle, Japon sanatının kökleri, çok engin ve zengin kaynaklara dayanıyor. Bu sanatın türleri, temaları zamanla değişmiş ve gelişmiştir. Ama konusu hep insan olmuştur. Portre sanatının o düzeyde gelişmiş olması, belki de Japon sanatçının “Kendini Bil” me tutkusuyla açıklanabilir. Japon sanatçısı açıklamamış, anlatmıştır. O her şeyin ölçüsü olan insanı –sevgisi, kavgası, duygusal iniş çıkışları, sevinci, kederi, düşleri, tutkuları, varlığı, yoksulluğu içinde yaşayan– kendi insanını anlatmış. Evrenseli aramamış, amaçlamamış ama yine de kendi insanında *evrensele* ulaşmıştır. (Bkz. Resim 26-7)

56. BAHÇELER VE ÇİÇEKLER

Japon Bahçesi dünyaca ünlü bir sanat olayıdır. Öteki ünlüler gibi ne tür, nasıl bir sanat olduğu çok iyi bilinmez. Gizemli bir sanattır. Bu yüzden tek bir “Japon Bahçesi” yerine “Japon bahçe sanatları”ndan söz etmek belki daha doğru olabilir. Gerçekten de Japonya’da yaygın bir doğal manzara (*San-sui*=dağ-su) duyarlığından, çok çeşitli çiçek düzenleme okullarına uzanan çalışma türlerini içine alan geniş bir “Bahçe sanatları” ailesi ya da sürekliliği vardır. (Bkz. Tablo 56) Japon dilinde, “doğa” ve “sanat” karşılığında özgün kavramlar olsaydı, belki bu sürekliliğe “Doğa Sanatları” da denebilirdi. Oysa ikisi de yoktur.

Bahçe sanatının üç ortak ögesi vardır: *toprak, su ve bitki*! Başka bir deyişle, canlı ve cansız doğa, dağ ve su (*sansui*) ya da manzara. Dağlar genel kural olarak ağaç ve ormanla örtülü olduğu için, sanatın üç ana ögesi insan-yapısı bahçelerde daha kolay görülür.

Bahçe sanatlarının amacı, doğal *sansui*’den alınan güzellik tadının insan eli ve emeğiyle yaratılmasıdır. Japonlar bu yaratma işinde, ulusal parklardan tek bir saksıda yaşatılan minik ormana değin değişik ölçek ve türleri denemiş, hepsini de geliştirmişlerdir. Yöresel Beylik Hisarı çevrelerinde kurulmuş olan *Hira-niva* bahçelerinde, doğal ve yapma öğeler, birbirinden ayrılmayacak ölçüde dengelenmiş, bütünleştirilmiştir. Bahçedeki –höyük benzeri– küçük tepelikler dağları, gölcükler doğadaki suları (deniz, göl, akarsu ve şelale gibi); küçük boy (bodur) ağaçlarla kaya yosunları da canlı doğayı simgeler. Bu simgeler, aslında yarı doğal yarı yapaydır. Canlı öğeler

RESİM 56-1: *Hira-Niva*: Düzlük Bahçesi. Ritsurin Kôen (Takamatsu Parkı, Şikoku Adası).

doğadan alınmış ama insan eliyle, insan emeğiyle seçilmiş ve gerçekleştirilmiştir. *Hiraniva* bahçelerinin, gezinti ve görüntü (manzara) bahçesi olarak bilinen başlıca iki türü vardır. Her tür bahçede de asıl amaç *sansui*'nin yaratılması, yaşanmasıdır. Gezinti bahçelerindeki manzara, belli bir yol ve yörünge izlenerek birçok noktadan görülür. Küçük boy bahçelerdeki manzara, belli gözlem duraklarından görülecek biçimde tasarlanmıştır. Manzara bahçelerinde, küçük de olsa, bir gezinti (tur) yolu vardır. Okayama İli'ndeki ünlü *Kôroku-en* bahçesinde, o kadar ünlü olmamakla birlikte, belki onun kadar güzel olan (Takamatsu İli'ndeki) *Ritsurin Kôen*'de bahçenin tümünü çepeçevre görmeye elverişli manzara seyir tepelikleri vardır. Döner bir yolla çıkılan tepelikten tüm bahçe, bahçenin en güzel köşe ve manzaraları görülebilir. *Ritsurin Kôen* bahçesindeki gezinti turunun tam ortasında bir kap çayın sunulduğu güzel bir çayevi de vardır. (Resim 56-1) Oturanlara yalnız çay değil, çevredeki güzel manzara da sunulur. *Kiyôto*'nun gezinti bahçelerindeki köprüler, ortadan zikzaklı (sahanlıklı ya da köşe dönemeçli) yapılmıştır. Köprünün ortasında durulur, sağa ya da sola dönülür. İşte tam o dönüşte bahçenin en güzel manzaralarından biri daha görülür. Köprü, sanki, o manzarayı göstermek için ortadan kesilmiş, yarımlardan birisi öteki yarıma doğru kaydırılmış ve bir “manzara sağanlığı” yaratılmıştır. Köprü dümdüz gitseydi, o manzara kuşkusuz görülmeyecekti!

RESİM 56-2: *Kare-Sansui*: Kuru (susuz) manzara. Beyaz kum zemindeki dalgalar suyu simgeliyor. Nanzenci Tapınağı (Kiyôto). Sanatçı KOBORİ Enşû, XVII. yy.

Japon bahçesinde, nerede durulacağını, nereye çıkılacağını ve hangi yöne bakılacağını gösteren görünür işaretler yoktur. Ancak yol, yolcuyu oraya götürür; görülecek manzaraları tek tek gösterir. Manzara gösteren köprüler yanında, manzara olarak gösterilen köprüler de vardır.

Japon bahçesinin, “büyük” ya da “küçük” oluşu, dağ, su ve bitki boylarının ölçeğine göre değişir. Dağ, su ve bitkileri uygun ölçeklerde seçerek, dar bir bahçeye derinlik, küçük bir tepeye yükseklik kazandırır. Sözelgesi, küçük bir göldeki minik adacıklar küçük gölü büyük gösterir. Adaları küçültmek için ağaçları büyütür; adaları büyötmek için üzerindeki ağaçları küçöltürler. (Bu konuda Bkz. Güvenç 1979 b: 245)

TABLO 56
BAHÇELER, SAKSILAR, ÇİÇEKLER

<i>Türler</i>	<i>Doğal</i>	<i>Yapma</i>			<i>Minyatür (Engei) Bahçeler</i>			
<i>Öğeler</i>	<i>Sansui</i> (Manzara)	<i>Hira-Niva</i> (Düz-Bahçe)	<i>Kare-Sansui</i> (Kuru Manzara)	<i>Tsuba Niva</i> (Avlu)	<i>Hako-Niva</i> (Tepsi)	<i>Bonsay</i> (Saksı)	<i>İkebana</i> (Vazo)	Çay Bahçeleri
Yer (Toprak)	Dağ	Tepe-Kaya	Kara kaya	Taş				
Su	Deniz ve Göl	Gölcük	Kum-Çakıl	Toprak	Tepside Bahçe Modelleri	Saksıda Cüce ve Yaşlı ağaç yetiştirme	Vazoda Çiçek Düzenleme	Tüm bahçe Türleri ve Ölçekler
Bitki	Orman	Ağaç	Çim-yosun	Ağaç	(Maketler)			
Çeşitler/ Özellikler	Doğal (Ulusal) Parklar	Gezinti ve Görüntü Bahçeleri	Avlu Bahçeleri		Niva Modelleri	Tek ağaç/ çok ağaç (orman)	İkenobo - riyû, Şôgetsu - riyû, Ôhara-riyu, Ko'riyû.	Roci: Şebnem yolu Tsuki-yama (Yamaç Bahçesi)
Ölçek	< < <	Büyüyor	< < <	Ölçek (Birim)	> > >	Küçülüyor	> > >	Çeşitleniyor
<i>Amaçlar</i>		Dinlenme	Arınma	Geliştirme		Öğrenme	Kendini Tanıma	Yaratma

Manzara ve çay bahçelerinde bol sayıda taştan oyulmuş fener (*İşi-dôrô*) ve başka aydınlatma araç gereçleri bulunur. Fenerler, yolları, izleri ve sudaki yansımaları belirlemek, vurgulamak içindir. Geceleri, manzara bahçelerinin belli noktaları tepe ışıkları ve su yankılarıyla aydınlatılarak karanlık tepelikler (dağlar) ve pırıl pırıl parlayan su vurgulanır. Böyle bir anlatım tekniği, aydınlığı belli noktalarda toplayarak karanlığı büyütür. Japon bahçesi gecenin karanlığında büyür, Ay'ın aydınlığına doğru uzanır. Tanrıça *Amaterasu* (Güneş) doğup yükselmeye başlayınca bahçe küçülür, yeniden bir tablo ve manzaraya dönüşür.

Japonların "*Kare-sansui*" adını verdiği "kuru (kara) manzara" bahçesi, iki kez soyutlanmış bir doğadır. Önce siyah-beyaz bir manzara resminin yapılması, sonra, o manzara resminden esinlenerek soyut bir bahçenin yaratılmasıdır. Yeryüzünde bilinen başka bir eşi benzeri olmadığı için, belki de "Japon Bahçesi" diye adlandırılmaya en yakışan bahçe budur. Boyu boyutları küçüktür ama kişiye engin bir mekân duygusu verir. Birkaç parça karataş, dağlarla adaları; beyaz renkli kum/çakıl suyu; kaya yosunları yeşil doğayı simgeler. Kum çakılın beyaz rengi, fırça sanatında kullanılan beyaz kâğıdı, taşların karası mürekkebin siyahını simgeler. Beyaz kum çakıl, karataşlar çevresinde, eş merkezli dalgalar çiziyorsa "deniz"dir; birbirine paralel düz doğrular çiziyorsa akarsu (ırmak) olur; varır gider okyanusa ulaşır. Okyanusla birlikte büyümeye başlar – düşlerde. Kara adacıklar da okyanusla birlikte büyür, koca koca adalar giderek Japonya olur. Kişi büyülenmiş gibi kalır *kare-sansui*'nin karşısında. Sonra her şey yavaş yavaş küçülmeye başlayınca kişi, uzun bir yolculuktan yine bahçeye ve kendisine döner. Düşleminde yaptığı uzun yolculuktan biraz yorulmuş gibidir. Ama aslında dinlenmiştir, arınmıştır, yenilenmiştir (Resim 56-2).

Hako-niva, Japon bahçesinin küçük bir tepsi ölçeğindeki minik bir modeli, minyatürüdür. Dağından suyuna, yolundan köprüsüne, ağacından çiçeğine, çayevinden taş fenerine değin. Bu işe bir tür kuyumculuk (ya da modelcilik) sanatı da denebilir. Bazı ünlü çay bahçelerinin (*Şûgakuin* vb. gibi) uygulamadan önce, tepsi (Hakô) ölçeğinde tasarlandığı bilinmektedir.

Bonsay, küçük bir saksıda evcilleştirilmiş yaşlı bir ağaç – ya da ağacın evcilleştirilmesi sanatıdır. Yaşlı koca çınarın, yüzyıllık çamın insanda bıraktığı iz, cücelikten daha çok, saygıdeğer bilgeliktir. Bahçe doğayı küçültür; *kare-sansui* bahçeyi sonsuzluğa götürür. *Bonsay* insanı geçmişe, geçmişe insana yaklaştırır. *Bonsay*, zaman ölçeğini değiştirir. Kişinin, bilge küçük ağaçla, geçmişten gelecekte konuşası gelir. O da sanki çok şey biliyormuş da dilini bilerseniz size öyküsünü, başından geçenleri, görüp duyduklarını anlatacakmış gibi durup durur. *Bonsay* bir tarih belgeselidir. Geçmişten bir belge, "zaman tüneli"nde gerçek üstü bu yolculuktur. *Bonsay*, tek bir ağaç olabileceği gibi kuru ya da orman olabilir. *Bonsay*

Resim 56-3: Katsura: İmparatorluk Kasrı Bahçesi (Kiyôto). İnsan eliyle doğanın birlikte yarattığı uyum ve gizemli denge. KOBORI Enşû, XVII. yy (Seidensticker 1970:89).

ağaçları büyüklerine benzer, kuşkusuz. Ama *Bonsay*'a benzeyen gerçek ağaçlar da vardır. Sanat, ölçektir. İnsanın ölçeğe egemenliğindedir.

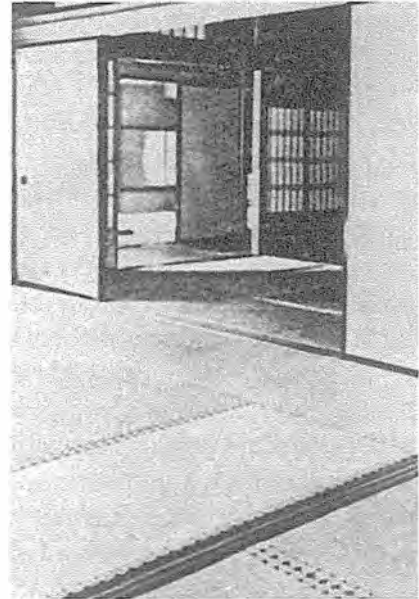
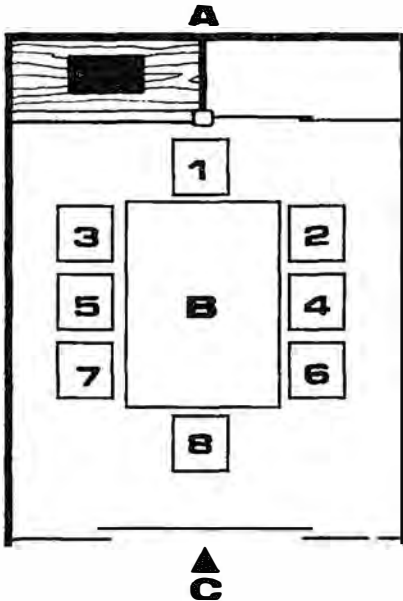
İkebana, geleneksel bahçe sanatları arasında *en* ünlüsüdür. Vazo ölçeğinde yapılan çiçek, yaprak ve dal düzenlemesidir. *İkebana* sanatının biçim kuralına göre, her düzenlemede, *cenneti*, *dünyayı* ve *insanı* simgeleyen üç ayrı öge vardır. Bunlar, hep birlikte bir düzen, mekân ve uyum (doğallık) duygusu vermelidir. *İkebana* doğanın doğallığına, insanın duyduğu özlemin türküsidir. *İkebana* sanatları, ortada ve açıktır; sergilenir, incelenir, öğrenilir, öğretilir; ama “başkaları beğensin” diye değil de kişi kendini tanısin diye yapılır. *İkebana* yapan, fırçayla yazan kişi gibi, kendini görür. Her küçük mevsimcikte (§ 42), o mevsime özgü çiçekler, yapraklar ve otlar doğada bulunduğu gibi kullanılır. Vazoya konan çiçek, bahçede, havuzda yetiştirilenler gibi tek bir gonca, tomurcuk, bir dal ve yaprak da olabilir. *İkebana* sanatının *İkenobu'riyû*, *Ko'riyû*, *Ohara'riyû*, *Sôgetsu'riyû* diye bilinen başlıca türleri ve okulları var. *Sôgetsu'riyû* Okulu'nun Tokyo'daki ulusal merkezi, ödülleri almış bir çağdaş mimarlık anıtidir; *İkebana*'nın önemini gösterebilir.

Çay bahçeleri için özel bir ad ya da gelenek yok, zengin bir tarihçe var. Şögun İEYASU, saray hayatı için 1615 yılında yayımladığı özel yönergede, imparatorların siyasal ve idari kararlara katılmasını kesinlikle yasaklamış.

Onların yalnızca kültür ve sanat işleriyle uğraşmasına izin vermiş. (Bugünkü imparator da büyük ölçüde bilim ve sanat işleriyle uğraşır. Biyoloji bilginidir; ulusal şiir yarışmaları düzenler.) Şōgun İEYASU'nun damadı olan İmparator GOMİZUNŌ, güçlü kaynatasının emirlerine karşı çıkamamış, kendini gerçekten kültür ve sanat işlerine adanmış. Kiyōto kenti kuzeyinde yükselen bir yamaçta kurulmuş bulunan ünlü Şūgakuin bahçeleri onun eseridir. Şūgakuin, alt, orta ve üst düzeydeki üç katlı bahçeden oluşur. Rönesans'ın üç katlı *palazzo*'ları gibi, geçmişten geleceğe doğru sürekli bir yolculuktur, öğrenim bahçesi. Çayevini dünyadan yalıtmaya, insanı doğaya ve kendine yaklaştırmaya çalışır. Her düzeydeki çeşitli bahçelerde ve çayevlerinde, sanatçının dünyası, çabası ve emeği görülür. Belki emeğin en çoğu ünlü *Katsura-rikyū*'da, en azı da Şūgakuin'de. *Katsura-rikyū*'da mimarlık ve tasarım bahçeye egemendir. Şūgakuin'de doğallıktır ruha ve manzaraya egemen olan. Çay bahçesi bir *Zen* bahçesi değildir. Ama yine de sanatçılığa ya da sanatsallığa özenmeyen soylu bir sanattır. Japon bahçesi *Zen*'in etkisi altında gelişmiş, aynı ilkelere bağlı kalmıştır. (Resim 56-3)

57. YAPILAR, ÇATILAR VE TATAMİLER

Japon yapı tekniği, en yalın örnekleri güney denizlerinin tropik ormanlarında görülen, ot kaplı çardak çatılarından gelmiş görünüyor. Bazı erken örneklerde (Resim 26-1), yapı ya bir beşik ya da zemine oturtulmuş çatıdır. Sonraki örneklerde, yapı bir “dikme-kiriş” (II *Torii*) birimine dönüş-

RESİM 57-1: Japon evinin içi: Sofra ve ağaç, kâğıt ve *Tatami*'nin şiirleşen birliği.

Resim 57-2: Lokanta: Geleneksel yapıya çağcıl yaklaşımlar.

müş, çatı bunun üzerine oturtulmuştur. “Dikme-kiriş” birimi, iki ağaç dikmeye bağlanmış yatay bir kirişten oluşur. Bugün *Hokkaidô* Adası’nda yaşayan *Aynuların* konutları, böyle bir dikme kiriş çatkısının ot ya da sazla örtülmüş türüdür. Öyleyse tarım öncesi Japon konut yapılarının çağdaş *Aynu* evlerinden çok değişik olmadığı düşünülebilir. Bu yapı geleneğinin Japon Adaları’ndaki en gelişmiş örneği, V. yy’da yapılmış olan Büyük İse *Cingû*’sudur. (Resim 26-2) VI. yy’da Çin’den ve Kore’den görkemli bir tapınak mimarisi gelmiştir. Ancak, *Fucivara* döneminde (X-XII. yy), yabancı mimarlığa karşı duygusal tepkinin geliştiği görülmüş; öreki güzel sanatlar gibi, Japon yapı sanatlarının temeli XIV-XVI.yy’daki *Muromaçi* döneminde atılmıştır. Bu dönemin en ünlü yapıtı, Kiyôto’daki “Altın Köşk” (*Kinkakuci*)’tür (Resim 26-9). Bu yapı, “*Şoin-Zukuri*” adı verilen bir yapı geleneğinin niteliklerini taşımaktadır. Altın Köşk en güzel örnek değildir. Tablo 51-1’deki güzellik sıfatıyla, “Gümüş Köşk” (*Ginkaku-ci*), Altın Köşk’ten daha *şibui* sayılmaktadır.

“*Şoin-Zukuri*” Yapı Geleneğinin Başlıca Özellikleri:

- 1) Yapının, çevre ve bahçesiyle uyumu (Resim 57-3);
- 2) Yapının ön cephesinde “*engava*” adı verilen üstü saçakla örtülü, yanları açık bir veranda (balkon) yapılması;
- 3) Giriş kapısında “*Genkan*” adı verilen bir antre bulunması (Resim 62);
- 4) İç bölmelerin “*fusuma-sugito*” diye bilinen hafif ahşap bölme ve kapılarla ayrılması (istendiğinde takılıp çıkarılan bu bölmeler, sürme kapılar gibi açılır, kapanır), (Resim 57-1);

RESİM 57-3: Bir mimar çizgisiyle yapı ve bahçe (İZUMOCİ Yoşikazu, Kiyôto 1963: 97).

5) Odalarla çatı boşluğunun ahşap bir tavan bölmesiyle birbirinden ayrılması;

6) Odalar arasında, gömme dolap ve yerli yüklükler yapılması (kullanılmayan yatak, masa vb. eşyanın kaldırılması için);

7) Oturma odasında “*tokonoma*” adı verilen bir onur ve sanat başköşesi bulunması;

8) *Tokonoma* önüne, pencereden doğal ışık alan bir aile (yemek, oturma, çay) masası konması (Resim 54-1).

Bu tasarım özelliklerini, uygulamada, bazı ilkeler olarak görmek de mümkündür. Sözelgesi:

(1) DOĞAL MALZEME İLKESİ

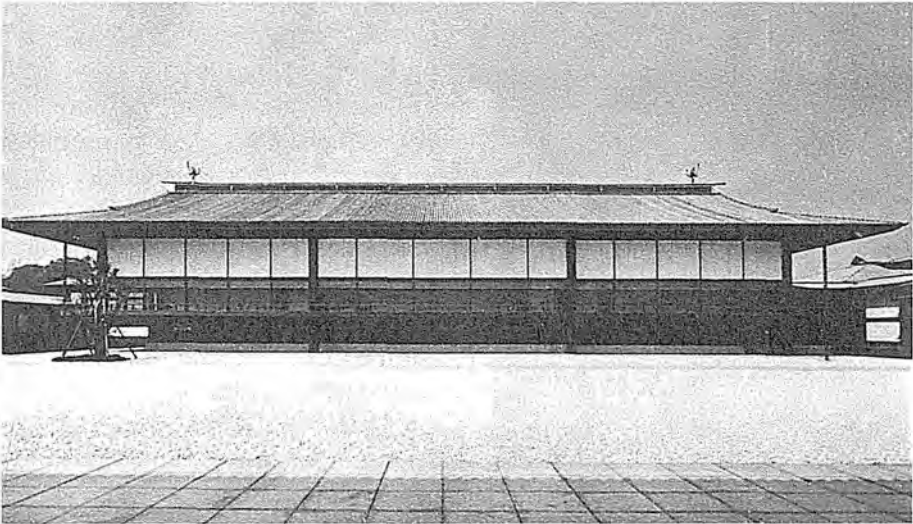
a) *Ahşap çerçeve (karkas)*: Japon evlerinin taşıyıcı sistemi ağaçtan yapılır. Temelden çatıya, *ergüwan* ve *servi* gibi budaksız, güzel ve sık dokulu ağaçların kerestesi kullanılır. Seçme ağaçlardan özenle yapılmış çerçeveler depreme karşı sağlam; suya, mantar küfüne ve böceklerle karşı dayanıklıdır. Ağaç, sıcak nemli yaz mevsimleri için “en serin”, soğuk kuru kış mevsimleri için “en sıcak” malzemedir. Kural olarak boyanmaz, koruyucu bir cila ile örtülür. Japonlar, çıra kokulu güzel ağaçların serinlik verdiğini de söylerler. Ağaç dokusunun içindeki su (nem) yüzdesinin değişmemesi için, ağaç kesitlerin kılcal delikli baş uçları beyaz yağlıboya ya da madeni başlıklarla korunmuş ya da başka bir ağaç kesiti içine gömülmüştür.

b) *Çatı örtüsü*: Ağaç malzemenin yağmur suyundan korunması, çatıların su geçirmeyen kiremit türü malzemeye iyice örtülmesini gerektirmiştir. Geleneksel örtü olarak, *kamuş*, *saz*, *ot* ve *saman* gibi “bitki sapla-

rı” kullanılmıştır. Bitkisel sapsar, süpürge otları gibi, birbiri üstüne konup dikilerek kalınca bir örtü tabakası oluşturulur. Çatı iskeletine bağlanan bu örtü, yağmuru, karı, sıcakı geçirmez; ama o nemli havalarda sıcak havanın yukarıya doğru yükselmesine, dışarıya atılarak evin serinletilmesine aracı olur. Depremde yıkılsa, tayfunda uça kimseye zarar vermez. Tek sakıncası yanıcı olması, içten dıştan kolay tutuşmasıdır. Bugün yerini hızla kiremit örtüye bırakmaktadır. Yanmayan, güneş altında kızışmayan, su çekmesin diye renkli (sırlı) yapılmış kiremitlere! Yağışlı ve güneşli günlerin erken ve geç saatlerinde cilalı kiremitten yapılmış bu çatılar birer ayna gibi ışı ışı parlar. Ancak, yaşlı köylüler arasında, havalandırmalı ot çatıların daha sağlıklı olduğuna inananlar vardır.

c) *Döşeme kaplaması*: Mutfak hamam, antre ve koridor dışındaki çoğu odaların döşemeleri, “*Tatami*” denilen bir Japon hasırı ile örtülür. *Tatami*, 5-6 cm kalınlığında, 90 cm eninde, 180 cm boyunda, lif ve sap gibi doğal malzemeyle boyuna dokunmuş, üst yüzü ince bir hasır örgüyle kaplanmış; kenarları kumaş bir bordürle bastırılmış bir döşeme malzemesidir. Eskisi ve kirlisi onarılır, yenisiyle değiştirilir. *Tatami*, Japon evinin ot kokusunu, dokusunu, özgün havasını verir. (Resim 57-1)

d) *Düşey bölücüler*: Bölmeler, kapılar ve pencereler, çok ince hafif ağaç çıtalar üzerine yapıştırılmış, ışığı geçiren (opal) kâğıtlardan yapılır. *Tatami* (90 cm x 180 cm) boyundaki standart kapının ağırlığı birkaç kiloyu geçmez. İstendiğinde sürme (kanal) yuvalarından kolayca çıkartılarak belli yerde üste toplanabilir. Kapı ve bölme kanatlarının üstünde havalandırma kanatçıkları bulunur.

RESİM 57-4: Yeni İmparatorluk Sarayı’nın tören (Muayede) salonu: Tokyo, 1960. İse’deki Amaterasu Cingü’su ile karşılaştırılabilir (Resim 26-2).

RESİM 57-5: Ulusal Tiyatro (Tokyo). Geleneksel malzeme ve yapı tekniğiyle çağdaş çözümlere doğru (Bkz. Resim 26-2).

(2) DOĞAYLA, İKLİMLE, ÇEVREYLE UYUŞMA

Kış mevsiminin kuru soğuşuna karşı kat kat giyinilebilir. Mangal ve maltızlarla, yere gömülmüş tandırlar çevresinde topluca ısınılabilir. Bu

RESİM 57-6: Batılıların “Kiraz Baharı” adını verdiği, “*Miyako Odori*”: Mevsimler Tiyatrosu (Kiyôto). Örtünün renkleri, mevsimleri simgeliyor. Kırmızı: Bahar.

yüzden, genel ve değişmez kural olarak Japon evi, yaz mevsiminin nemli sıcağına karşı tasarlanmıştır. Yazın sıcağına karşı başka yapısal önlemler de alınır; taban döşemesini nemli zeminden ayırmak, çatıyı bir havalandırma bacası gibi kullanmak, odaları içeri çekip, kışın soğuşundan yazın güneşinden korumak gibi! Sözcüğü, sıcak nemli güneyde içbükey çatılar, soğuk kuru kuzeyde (*Mansard* tipi) dışbükey çatılar yaygındır. Yapının ahşap çerçevesi, depremde yıkılmayacak kadar hafif, tayfunda uçmayacak kadar ağır ve sağlam bir bütündür. Kuzey konutlarında ısıtma, güney konutlarında havalandırma, merkez yöresi konutlarında takma borulu mutfak bacakları dikkati çeker. Evin doğayla

uyuşması yapıda kalmaz. Sıcak ve nemli yörelerde, yatak ve yorgan çarşaflarıyla yastık kılıfları havlu gibi nem ve ter çeken bir dokumadan yapılmıştır. Evin doğayla uyuşması konusu Çin atasözünde güzel özetlenmiştir:

*Evini tutarsan serin,
Gerisini düşünme derim.*

(3) MANZARAYA AÇIKLIK (SANSUI)

İçinde bulunduğu doğal çevrenin ayrılmaz bir parçası sayılan konut, yalnız güzel olmakla kalmamalı, güzel manzarayı da görebilmelidir. Yeni açılan ve “Şinden” denen tarım yerleşmelerindeki evler, genellikle bir yamacın eteğinde kurulur. Ovadaki tarlalara, vadiye, karşı dağlara ve tepelere (*sansui*) doğru yönlendirilir. (Şinden yerleşmesi için Bkz. § 76)

(4) SÜREKLİLİK

Japon toplum yapısının geçirdiği köklü değişmelere karşılık yapı sanatlarında ve yapı tasarımının ilkelerinde kararlı, kalıcı bir süreklilik görülür.

(5) YENİLİĞİ DENEMEK YERİNE DENENMİŞİ YENİLEMEK

Tasarımdaki süreklilik, yenilik olsun diye yenilik yerine, denenmiş, beğenilmiş yeniden yapmak –geliştirmek– ilkesiyle açıklanabilir. Eskiden yapılmışın, beğenilmişin seçilmesi, gelişmeye, küçük düzeltme ve uyarlamalara açık, bilinçli bir yenilemedir. (Resim 57-4 ve Resim 57-5)

(6) ANITSAL YERİNE İNSAN ÖLÇEĞİ

Sivil mimarlıkta, yapı sanatlarında, anıtsal ölçekteki tapınak boyutları yerine “insan ölçeği” egemendir. İnsan ölçeği, en yalın deyişi ya da somut örneğiyle *tatami*’dir. 180 cm boyunda, 90 cm eninde bir dikdörtgen *tatami*’nin katlarıdır. Burada, “Uyumaya bir hasır, oturmaya yarısı” yolundaki özdeyiş yeniden anımsanabilir. Yalnız yatay ölçüler ve alanlar değil; bölmeler, kapılar, pencereler de *tatami* ölçeğinde yapılır. Kat yükseklikleri bir-buçuk (2,70 m) ya da işlevine göre bir ve üçte-iki *tatami* (1,20 m) boyundadır. İki *tatami*’den (3,60 m) yukarısı anıtsal ölçeğe girer. Ölçek öylesine güvenilir bir ayırtmandır ki yapının enine-boyunayüksekliğine, bunların oranlarına bakıp işlevi söylenebilir. Tapınaklar ve *Cinca*’lar, konut saçaklarını aşan çatılarından hemen belli olur.

(7) BİR ÖRNEK ÖĞELERDEN ÇEŞİTLİLİĞE

Yapı sanatları geleneğinde, çeşitli öğelerden bir örnek sonuçlara varmak yerine, bir örnek (*standart*) öğelerden tasarım çeşitliliğine gitme eğilimi daha güçlü gözükür. Birbirine hiç benzemeyen yapıların, aynı malzeme, yapı tekniği ve tasarım ilkeleriyle gerçekleştirildiği görülür. Fransız mi-

marı Le Corbusier'nin yarım yüzyıla yakın bir süreyle önerip savunduğu modüler (birimsel) tasarım ve yapım ilkesini, Japon kültürü 500 yıldan beri başarıyla uygulamaktadır. Bu ilkenin en somut örneği oda ve konut boyutlarıdır. Japon odaları ve konutları *tataminin* üst katları ya da *tsu-bo* (iki *tatami*) ile ölçülür. (Tablo 57)

TABLO 57
TATAMİ ÖLÇÜLERİ VE MEKÂNLARIN BOYUTLANDIRILMASI

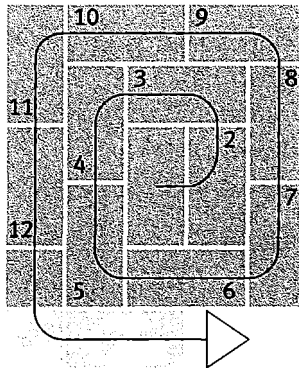
<i>Tatami</i> Sayısı	<i>Tsubo</i> (2 <i>Tatami</i>)	<i>Boyutları</i> (m×m)	<i>Alanı</i> m ²	<i>Kullanma</i> <i>Yeri</i>
½		0,90 × 0,90	0,81	Pencere
1 (Birim)		0,90 × 1,80	1,62	Kapı
2	1	1,80 × 1,80	3,24	Giriş
3	1,5	1,80 × 2,70	4,86	Banyo
4	2	1,80 × 3,60	6,48	Mutfak
4 ½		2,70 × 2,70	7,29	Küçük Oda*
6	3	2,70 × 3,60	9,72	Oda*
8	4	3,60 × 3,60	12,96	Oda*
10	5	3,60 × 4,50	16,20	Büyük Oda*

* Oda büyüklükleri biçimseldir, değişkendir. Kullanış sırasında ya da gereğine göre, ara bölmeler açılıp kapanarak iç mekânlar istendiğince büyültülüp küçültülebilir. (Bkz. Resim 57-1)

(8) KİVARİ: MEKÂN - YAPI UYUŞMASI

Japon mimarlarının “*Kivari*” adını verdiği ilkeye göre, yapı elemanları taşıdıkları yüklerle doğru orantılı olarak büyür ya da küçülür. Türlü mekân boyutlarında kullanılması en uygun olan dikme kiriş ve silme ke-

AÇIKLAMA: BÜYÜME KURALI (1 → 2, 3, 6, 8, 10, 15)

ŞEKİL 57: Tatami döşeme büyüme kuralı.

RESİM 57-7: Edo-Tokugava döneminin iyi korunmuş bir kalesi: Himeci Beylik Hisarı (Şōgun filminin açık hava seti).

sitleri bellidir. Öyle ki odanın *tatami* ölçüsü seçilmişse, dikme, kiriş büyüklüğü de belirlenmiş olur. Karşıt olarak da bir çerçevenin dikme kiriş kesitleri seçilmişse, o kesitlerle örtülecek mekân büyüklüğü belirlenmiş olur.

RESİM 57-8: Himeci Beylik Hisarı'nın bahçesi. Beylikler dönemine ait bir açık hava tarih müzesi ve kültür parkı (Şōgun filmi burada çekildi).

Kivari ilkesinin uygulama örnekleri, eski Beylik Hisarı yapılarında, çağdaş konutların kapı pencere doğramalarında görülebilir. *Himeci Kalesi* (Resim 57-7), çok katlı bir mühendislik anıtıdır. (Şekil 57-8) Oysa, 3-4 cm boylarında çok ince serenlerden 1-2 cm'lik kayıt-silmelerden yapılmış kapı ve pencereler 1-2 mm'lik yataklar içinde bilya makarasız (rulmansız), kendiliğinden kayacak kadar düzgün ve hafiftir. Sürtünmeyi azaltmak için sürmeli kesit yüzeyleri –rulmanlı yataklar gibi– dışbükey yapılmıştır. Kızak gibi kayarlar, yatak üstünde. (Güvenç 1979 b: 255)

58. SAHNE SANATLARI VE *KABUKİ*

“*Kabuki*” deyince akla “Japon Tiyatrosu” geliyor. Oysa *Kabuki*, Japon tiyatrolarından sadece birisidir. *Kabuki* ile birlikte belli başlı sekiz tür tiyatro var. (Kutu 58-1) Sözcük olarak üç ayrı öğeden oluşuyor *kabuki*: *Ka* (müzik-saz), *bu* (dans-oyun), *ki* (beceri, ustalık, yaratıcılık vb.) gibi. Geniş anlamda *Kabuki*, tüm öteki sahne, müzik ve oyun sanatlarını da içine alır. Çoğu öteki sanatlar gibi seyirlik oyunlar da Çin’den gelmiş. Çin asıllı olduğu sanılan HODA KOVATSU VI. yy sonlarına doğru 33 kadar sahne oyunuyla Japon tiyatrosunun temelini atmış.

Soylu sınıfın geleneksel *Noğ* tiyatrosu, Japon tiyatrolarının en aristokrat olanıdır. *Noğ*’un kendine özgü zengin bir maske dağarı ve bir anlatım dili vardır. Sözel geliş, tek bir adım atmak yolculuktur; elin yukarı kalkması üzüntü; baş ve yüzün doğrulması sevinç; ellerin birbirine bağlanması aşk gibi romantik bir duygu; ellerin ovuşturulması kaygı; elin kalçaya vurulması “anladım” (çaktım) demektir. Özel *Noğ* dilini bilmeden oyunu izlemek olanak dışıdır. Bu simgeleri bilenlerin oyunu izlemesiyle sabır isteyen bir sınavdır. Ne var ki özgün simgeleri de vardır: *Kimono*’nun dürülmesi giysi sahibinin öldüğünü; giysi sağ kolunun yırtılması sahibinin dövüşe ve savaşa hazır olduğunu anlatır. Simgesel araçların en güçlüsü *Ōgi* (yelpaze)’dir. Sanatçının elinde o açılır katlanır kâğıt, doğan Ay’ı, batan Güneş’i, rüzgârdan savrulan güz (hazan) yapraklarını, kar tanelisinin uçuşunu, kuşu, kelebeği, gelmiş bir mektubu, mektuptaki iyi ya da kötü haberleri bile anlatabilir. Yelpaze, yazarın elinde fırça, savaşçının elinde kılıç; Budacı keşişin elinde sevgi ve bilgelik simgesi olur.

Japon tiyatro seyircisi, bir oyunu baştan sona görmek, baştan sona izlemek için gitmez tiyatroya. Zaten çoğu klasik oyunlar da baştan sona bütününü sahnelenmez. O oyundan bir perde, ötekinden bir sahne, berikinden bir tablo vardır. Ancak her *kabuki* temsilinde, çok başarılı sayılan ölümsüz sahneler, “tablo”lar kısaca “*miye*”ler vardır. Japonlar asıl o *miye*’ler için gelir. Canı sıkılan çıkar, dolaşır, yer içer ve döner – belli bir *miye* için. *Kabuki* ve *Noğ* türleri kadar ünlü ve yaygın olmamakla birlikte, Japon kültürünü temsil etme gücü yönünden üç tiyatro türü dikkati çeker:

- *Rakugo* (meddah) tiyatrosu,
- *Bunraku* (kukla) tiyatrosu,
- *Öncü* (*avant-garde*) tiyatrolar.

1) *Rakugo* (meddah) *Tiyatrosu*. TV’den dolayı sayı ve seyircileri, ünlü sanatçıları azalmakla birlikte, zengin bir söz sanatları geleneği var. Yabancı gözlemcilerin pek fazla dikkatini çekmeyen, dil bilmeyenlerin rahat izleyemediği bu tiyatro türü üzerindeki yayınlar çok sınırlı kalmıştır. Tokyo’nun *Ueno* Kültür Parkı dolayında *Suzumoto* Halk Tiyatrosu’ndan edinilmiş kişisel izlenimler, Kutu 58-2’de toplanmıştır.

KUTU 58-1

TİYATRONUN GENEL DÖKÜMÜ

- Kagura** : Dini törenlerdeki Şamanca oyunların atası. Maskeli ve özel giysili, türkölü, şiirli pandomimler. “Her yer ve şeyde Tanrı var” teması işleniyor, çoğunlukla.
- Gagaku** : Budizmle birlikte Asya’dan Japonya’ya ulaşan 200 kadar kutsal metin, müzik eşliğinde, sözsüz oyun biçiminde sunuluyor. Maskeler Japonlarca geliştirilmiş.
- Bugaku** : Danslı bir Asya oyunu. Bin yıllık bir geçmişi var. *Kore, Çin, Hint* ve *Mançu* etkileri görülüyor. Maske ve oyun giysileri, söylenceleri simgeliyor.
- Noğ (Noh)** : XVI. yy’da doğmuş, klasik, soylular tiyatrosu. Ana ilkeleri ZEAMİ Motokiyo’nun yazdığı (1423) Kadenşo adlı eserde toplanmış. Beş türü var:
- a) Tanrıların oynadığı Şintô öyküleri;
 - b) Kahramanlık (*Samuray*) öyküleri;
 - c) Kadınların aşk acılarını canlandıran öyküler;
 - d) Aklını yitirmiş kadın dramları;
 - e) Kötü (hasta) ruh öyküleri, gibi.
- Kiyôgen** : Noğ ile yaşıt bir güldürü ve toplum taşlaması.
- Kabuki** : 1596-1664 yılları arasında gelişmiş:
- a) *Okumi* (dinsel),
 - b) *Onna* (kadın),
 - c) *Vakaşû* (oğlan),
 - d) *Yarô* (cinselliği sanata dönüştüren)
- Kabuki* türleri var! 1665-1740 arasında. Genroku *kabukisi*, aşk-ödev, birey-toplum, toplum-doğa çelişkilerini işleyen bir “dram” tiyatrosu olmuş. Çağdaş Kabuki’nin üç türü var: Saz eşliğinde (*Şoseigoto*), tarihi oyunlar (*Cidaimono*), aile-töre (*Sevamono*).
- Şinpa** : Batı modelinde politik bir devrim, ideoloji tiyatrosu.
- Şingeki** : Çağdaş (modern) tiyatro. Geleneksel ile Batı bileşkesi. Aşamaları:
- a) *Kabuki* türünde Batı’dan aktarma-uyarlama,
 - b) *Tsukici Şôge kicô* (Batı’ya öykünen),
 - c) Proleter (devrim) tiyatrosu (1929-1950),
 - d) Edebi tiyatro: İkinci Dünya Savaşı sonrası tiyatrosu.

2) *Bunraku Japon Kuklası*. Sazlı sözlü bir kukladır *Bunraku*! Çin kuklası geleneginden ayrılarak, son üç yüzyılda *Kabuki* ile yarışacak düzeye gelmiş. XVIII. yy’da *Kabuki*’yi gölgede bırakmış ve etkilemiş. Kuklalar 100-120 cm boyunda ve –hafif olsun diye– ıhlamur ağacından yapı-

lır. Her kuklaya, siyah cüppeler giymiş (*Kuroko*) yani “görünmeyen” üç oyuncu birlikte can ve kişilik verir. “*Côruri*” adı verilen ve öyküyü önündeki metinden okuyarak anlatan usta (şef), küçük bir saz topluluğunu da yönetir. Özetle *Bunraku* kuklası, *Şamisen* (bir tür saz) eşliğinde ve insan benzeri kuklaların kişiliğinde, güçlü bir öykü anlatma sanatıdır. Geleneksel (feodal) toplumun asker, tüccar soylu sınıfları için özel oyun dağarları yapılmıştır. Tek kuklaya hayat veren üç kişi, ancak 10-15 yıllık ortak ve sıkı bir eğitimden sonra sahneye birlikte çıkabilir. Kuklaları kendileri yapıyor, giydiriyor ve canlandırıyorlar. (“*Bunraku’nun Elleri ve Sesleri*” için Bkz. ADACİ 1978)

KUTU 58-2

RAKUGO (MEDDAH) TİYATROSU

Çok katlı, modern yapının üçüncü katındaki oyun salonuna, yürüyen merdivenle çıkılıyor. 400 kişilik, şirin, serin bir mekân düzenlemesi. Çoğu orta yaşlı olan seyirciler, hazır yemekleri (*bentô*) ve soğuk içecekleriyle gelmişler, öğle matinesine. Perdesiz sahnenin orta yerinde, mor renkli tek bir minder, mikrofon ve ayaklı elbise askısına benzeyen ağaçtan yapılmış, yalın bir sunuş panosu görülüyor.

Boz renk kimonolu, yelpazeli bir cırac çıktı. Halkı selamladı, yer minderine diz çöküp oturdu. Önce *Edo* döneminde bir aile toplantısını; sonra da ev sahibi-kiracı tartışmasını seslendirdi. Sahneden ayrılırken oturduğu minderi alt-üst etti. Sunuş panosundan bir yaprak çevirdi. Makasçı (*kami-kiri*) ustasını tanıttı. Usta, kâğıttan kestiği *Geyşa* ve *Samuray*ları seyircilerine dağıttı. “Başka ne istersiniz?” diye sordu. Önceki gün de sormuş. Birisi, sert kalın plastikten yapılmış bir yemiş paketini uzatıp sormuş, “Şunu da bir zahmet kesebilir misiniz?” Patlayan kahkahadan tavan yıkılıyor sanmışlar. Senriyû kalfa, fıkralar anlattı, şiirler okudu, türküler çağırdı. Nefesli bando ile bir yaylı sazlar orkestrasını seslendirdi. ABD, Meksika ve Japon müziğinden seçmeler sundu. İki sanatçı hanım, ayakta, yanlış anlama yarışı yaptılar. Kimin kazandığı pek belli olmadı. Usta meddah, yeşil kimono ve kahverengi pelerinle geldi. Zikir halkasındaki dervişler gibi arka arkaya “*Buda*” adını çağıran rahipleri çizgiledi. Şemsiye cambazları, tahta kutudan, toplara, halkadan şapkaya her şeyi döndürüp dengelediler, renkli şemsiyeler üstünde. Dört saate yakın süren oyun en yaşlı ustanın en çok alkışlanan sunuşuyla noktalandı.

Toplumsal eleştiri ve taşlamanın her türlü vardı. Günlük siyaset, partcilik yoktu.

Kuklanın sağında duran birinci oynatıcı baş, sağ kol ve sağ ele; solundaki ikinci oynatıcı sol el ve kola; arkadaki üçüncü oynatıcı ise beden ve ayaklara hareket veriyor. Kukla öylesine güçlü bir oyun ki kara

cüppeli sanatçılar kısa bir süre sonra gerçekten görünmez oluyor, sahneden sanki siliniyorlar. Öyküyü anlatan usta ses, kuklaya ruh ve can, seyirciye duygu veriyor. Kukla, gerçek bir sanatçının tek başına düşleyemeyeceği anlatım gücüne ve yüceliğine ulaşıyor. Evrensel duygu temaları işleniyor: *dostluk, düşmanlık, sadakat, kin, vefa, intihar, aşk ve ihanet* gibi. *Bunraku* bazı duyguları öylesine güçlü biçimde anlatmış ki geçmişte, kimi soylu *kabuki* oyuncular *kuklaya* öykünmeye başlamışlar. Siyah beyaz resme özenen bahçe sanatlarındaki kuru manzara soyutlaması gibi; sahne sanatlarında da kuklaya özenen oyuncular olmuş. Bir tür, soyutun ikinci bir kez daha soyutlanması!

Japonya'nın ünlü tiyatro yazarı ÇİKAMATSU Monzaemon (1653-1725) ustanın *Bunraku* için yazdığı oyunlar sonradan *Kabuki*'ye de uyarlanmış. ÇİKAMATSU'nun tiyatro üzerindeki düşünce ve önerileri hâlâ çağdaş Japon tiyatrosunun temel ilkeleri arasında sayılmaktadır. Örnekler:

Sanat, gerçek ile gerçek olmayan (sanal) arasındaki o dar aralıkta yapılan bir (iş) şeydir. Çağımız [XVIII. yy]'da moda olan gerçekçiliğin sonucu olarak, belki de oyunda rol alan uşağın gerçek bir uşak gibi konuşup davranması beklenebilir. Ne var ki gerçek uşak da sahnedeki oyuncu gibi, yüzüne allık ve pudra mı sürsün? Ya da gerçek uşaklar temizlik ve yüz tuvaletlerini yapmıyorlar gerekçesiyle, uşak rolünü oynayan oyuncunun da sahneye bir karış sakalla, saçları usturayla kazınmış olarak çıkması daha mı 'eğlendirici' [inandırıcı] olurdu? İşte, gerçeğe düşlem arasındaki 'dar aralık' dediğim yer tam burası! Gerçeküstü ama gerçekdışı değil! Hem gerçek, hem değil! Eğlence [oyun ve sanat], ancak ikisi arasında bir yerde var olabilir. Bu gerçeğin ışığında görüyoruz ki dünyanın en yüce, en güzel varlığının kopyasını yapsak yine bıkarız ondan –o varlık, ünlü T'ang güzeli Yang Kuei-fei olsa bile–. Sanat eserinde, insan ruhuna heyecan veren şey yalın gerçeğe benzemeyen biçim ve biçemlerdir. Bu ilkeye saygılı olan tiyatro, yapmaya da görmeye de değer.

Japon tiyatrosunun "Shakespeare"i olarak anılan büyük usta, oyun (ve sanat) anlayışına yakışır biçimde vermiş son soluğunu:

*Son sözlerim mi? Peki, peki:
Benden sonra da dilerim ki
Yine açacak kiraz çiçekleri
Her zaman olduğu gibi*

– ÇİKAMATSU Monzaemon

KUTU 58-3

“TRAMVAYCILIK (BİLETÇİLİ) OYUNU”

Çoğu kentlerde tramvay çoktan kaldırılmış. Hele biletçili tramvay hemen hiç kalmamış. Ancak *Nagoya* kenti kuzeyindeki *Meici-Mura* adlı açık hava tarih müzesinde, Meici döneminin “İngiliz-Elektrik” markalı tramvayları çalışıyor.

Biletçi, omuzdan atkılı para çantası, iki kapaklı bilet kutusu, lastik başlı bilet kesme kalemi ve bakımlı pos bıyıklarıyla bir XIX. yy görevlisi. Yolcuları, sahanlıkta karşılıyor, güler yüzle. Bilet satıyor, soruları yanıtlıyor, annelere yer gösteriyor, babalara takılıyor, çocuklarla şakalaşılıyor. Durmadan yorulmadan konuşup anlatıyor. Orkestra şefi gibi, vatman dahil, herkesi yönetiyor. Tek başına oynuyor “Tramvaycılık Oyunu”nu. Sahneyi dolduran usta bir oyuncu ve yönetici.

Dikkatle ve biraz da hayranlıkla kendisini izlediğimi birden duyumsadı. Bir şeyler demek istedi, diyemedi. Konuşmasını kesmeden şöyle yandan bir baktı, sonra pos bıyığını burdu ve muzipçe göz kırptı. Jest ve mimiklerinde şunu okudum:

– “Gördüğün gibi, geçen yüzyılın biletçisini (tramvayı) oynuyorum. İşimi seviyorum, mutluyum, Ya sen –O bıyıklarla– ve o denli dikkatle hangi oyunu oynuyorsun?”

Sonra yanıma geldi, saygılı bir teşekkürle, biletime o günün tarih damgasını vurdu ve oyununu coşkuyla sürdürdü:

– “Beyler, hanımlar, bilet ve damga isteyenler, inecekler binecekler, ilerleyelim, bekleyenleri bekletmeyelim, beyler, hanımlar, *yabancılar*... haydi bakalım, acele edelim, zaten tüm yüzyıl geç kalmışsınız!” der gibiydi.

3) *Öncü (Avant-garde) Tiyatrolar*. Köklü geleneklerden beslenen, çağdaş, geleceğe yönelik ve “devrimci” tiyatro akımları var. Toller ve Brecht’le kimliğini arayan çağdaş Alman tiyatrosu gibi, yeni Japon tiyatrosu da bölünmüş ve bölünmeye devam eden bir dünyadaki yerini bulmaya çalışıyor. Yeni akını, YOKÔ ve HİGİKATA ile başlamış. KATA Yoşibiro’nun “*Zero Cikken*” grubu “Anarşi” konusunu işlemiş. Ozan TERAYAMA Şuci’nin 1960 yıllarında “*Tencô Saciki*” (kırmızı çadır) diye ün salan korsan tiyatrosu, savaş sonrasının Japonya’sını eleştirmiş – etkin ve yürekli bir hicivle. (Richie 1979: 1-4) Yeni akımın Paris’te başarı kazanmış bir temsilcisi de var. SUZUKİ Tadaşi’nin “Truvalı Kadınlar” oyunu – Euripides geleneğinde Japon tiyatrosunun tarihi serüvenini sahneleyip, belgeliyor: *Gagaku* müziğinden *Şinpa* tiyatrosuna kadar...

Bütün bu zengin oyun türleri içinde, tiyatro uzmanı olmayan seyircisini en çok etkileyen yetenekli Biletçi, Kutu 58-3’te tanıtılmıştır.

59. ZEN VE SANAT

Zen, Buda dininin belli başlı kollarından biri. Birinci yüzyılda Hint'ten Çin'e gelmiş. VIII. yy'dan sonra orada büyük bir gelişme göstermiş, XII. yy'da Japon Adaları'na ulaşmış olan Budizmin özü *Pracna* (aşkın bilgelik) ile *karuna* (coşkulu, sevgi aşk)'dır. *Zen* yolcuları, "*Satori*" adını verdikleri bir aydınlığı ararlar. Bilgelik, dünyanın anlamını ve yaşamın önemini kavramaktır. Aydınlanmış kişi bilge kişi bencil kâr-zarar hesaplarından, duyumsal acı-tatlı ayırımından sıyrılmış, kendi varlığını, başkalarına aydınlık götürmeye adanmış kişidir. Bilgelik kişinin içindedir. *Zen* içimizdeki *avidyâ* (cahillik)'nın egemenliğinden kurtarmaya çalışır *pracna*'yı. *Zen*, akılcılığı, kavramlaştırmayı ve biçimsel akıl yürütmeyi yadsır. (Bu konuda Bkz. § 86. "Japon Dilinin Mantığı") Sözlere ve sözcüklere boş soyutlamalardır. *Zen*, kendinde gerçek olanı –gerçeği– vurgular, gerçeğin yaşanmış olmasını şart koşar. *Zen* Budistlere göre; 1) sözel iletişimle okuyup dinleyerek elde edilen; 2) bilimsel yaklaşımla (gözlem deney, çözümleme ve vardama) ile elde edilen ve 3) sezgisel kavrayışla elde edilen olmak üzere başlıca üç tür bilgi vardır. Üçüncüsü, kişinin kendi varlığının (benliğinin) derinliklerinden gelir. *Zen* yolcuları üçüncü tür, sezgisel bilgiyi ve onun aydınlığını en üstün sayarlar.

Çinli bir sanatçı, resim yapmanın gizemini şöyle açıklamış öğrencilerine: "On yıl boyunca durup dinlenmeden bambu (ağacı) çiz, bambu ol, sonra bambu çizerken bambu olduğunu unut. Kusursuz bir tekniğe ulaştıktan sonra da bırak kendini, içindeki esinin akışına." Bambu olmak, sonra da onu çizerken onunla bir ve birlik olduğunu unutmak, işte budur "Bambu'nun *Zen*" olmak. (Resim 53-2) Kişinin, bambu ruhu ve kendi ruhuyla birlikte uyumlu devinimidir. O ruha egemen olmak ama onun bilincinde olmamak uzun ve sıkı bir eğitimle elde edilen üstün bir başarıdır. (SUZUKİ Daysetsu *GJC*, 1977: 47)

Zen, bu ereğini bir özdeyişle dile getiriyor: "Tümde bir (var) birde tüm." Bu bir bilgi kuramı değil, olsa olsa *Zen*'in dünyayı algılayış biçimidir. Kavramsal olarak kolay çözümlenemeyen bu özdeyiş, *pracna* (bilgelik, hakîmlik)'dir. Gerçeğin –ne eksik ne fazla– olduğu gibi algılanıp kabul edilmesidir. *Zen* kısaca şöyle anlatır bu ilkeyi: "Söğütler yeşil, çiçekler kırmızıdır." Her yaşantının öğeleri, olguları yaşandığı gibidir. Yaşantılardır salt gerçek! Yaşantıyı dıştan çözümlemeye çalışan ve oradan bir bilgi kuramına varmaya uğraşan kimse, *Zen* öğrencisi, *Zen* yolcusu sayılmaz.

Dengesizlik, simetri yokluğu, fırça sayısında aşırı ekonomi, "*vabi*" ve "*sabi*" türünde yalın güzellikler (Tablo 51-2), Japon kültürünün ve Japon sanatının kendine özgü nitelikleridir. Bütün bunlar bir *Zen* gerçeğinden kaynaklanıyor: Her şeyi salt kendisi olarak, "çok'taki biri, bir'deki çokluğu görmek!" Kuru daldaki tek bir kuş, güz mevsiminin hüznüdür.

Bunun kişiye verdiği duygu “*vabi*”dir: Yokluk ve yoksulluk içindeki duyumsal, ruhsal zenginliktir. Günlük deyişle, samanlıktaki mutluluk, yoksulluktaki dirlik sevincidir. Doğaya öylesine yakın bir varoluş ki bahar yağmurunun “pıt-pıt”ından bile sevinç duyar. O sevinçteki çocuksu, yalın duygu, doğaya yakınlık, bize eski bir çocuk şiirimizi anımsatır:

*Pıt-pıt cama kim vurur?
Ay ne iri damlalar...
Demek dışarıda yağmur var!*

Gerçeğin bozulup çarpıtılmadan, mantığa vurulup düşünceyle bulandırılmadan algılanışı, *Zen* yolculuğunun temel ilkelerinden biri olmuş. *Zen* ustası şöyle anlatıyor ilkeyi:

Ben aydınlanmadan önce dağlar dağ gibi, nehirlerse nehir gibiydi. Aydınlanmaya başlayınca dağlar dağ, nehirler nehir gibi değişildi artık. Şimdi, aydınlandığımdan beri, dağlar yine dağ, nehirler yine nehir gibi. (Fromm 1979: 76)

Böylesi bir sanatçı duyarlığı, kişiyi geleneksel kurallardan uzaklaştırır. Bir çizgi, kitle ya da denge ögesi –olması gerektiği yerde– yoktur. Ama onun eksikliği, yokluğu (*yahaku*) kişiye güzel duygular verir. Eksiklik ve kusur böylece bir yetkinlik ögesi olur. Çünkü güzellik, salt kusursuzluk ya da yetkinlik demek değildir. Japon sanatçıların sık sık başvurduğu bir aldatmaca da güzeli kusurluda hatta çirkinde bulmaktır. İşte bu eksik ya da kusurlu güzelliğin yanında, köylüce bir doğallık, yaşlılık ve yaşlanmışlık, tekdüze, yalın bir doğa buğusu, doğa kokusu da varsa, Japon sanatı uzmanlarının “*Sabi*” adını verdiği güzellik türü yaratılmış olur. (Bkz. Tablo 51-2)

*Çirkinlikteki güzelliği görmeyen
Ne bilsin, nasıl görsün
Güzel denen şeylerdeki çirkinliği!*
– Mutlu Başakman, 1979: “*Man*”

Japonya’ya varışından hemen sonra *Zen* Budizm, *Samuray* yaşamı ile yakından özdeşleşmiştir. *Zen*, *Samuray*’a hem ahlak hem de felsefe yönünden arka çıkmıştır. Bir din (ya da inanca) olarak *Zen*, geri dönüşe izin vermez: Buyurulan yapılacak, başlanan bitirilecektir. *Zen* felsefesi, yaşamla ölümü birbirinden ayırmaz. Yaşamla ölüm arasında ayırım da gütmmez. *Zen* bir istence (*irade*) dinidir. Akılcılığı yadsıyıp duyguya değer verdiği için asker savaşçılara sevimli gelmiştir. Onun yalın, kendine güvenen, zevk ve eğlenceden uzak yaşam yolu, savaşan ruha yatkın ve çekici gözük müştür.

Kamakura döneminden (1185-1333) İkinci Dünya Savaşı sonuna (1945) değin Japonya; *Zen* ruhu ve disipliniyle yönetilmiştir, denebilir. *Kamakura* döneminin iki ünlü yöneticisi HÔCÔ Tokiyori (1227-63) ve HÔCÔ Tokimune (1251-84)'nin de tarikata girmesiyle *Zen*'in etkisi, gücü tüm ülkede duyulmuştur.

Ölüm sorunu herkesi ilgilendirir, derinden düşündürür. Özellikle de her an ölümle yüz yüze gelen savaşçıyı. Ölümün varlığı, gerçekliği, insanoğlunu almış yanına, bu dünyanın sınırları dışına doğru sürüklemiştir. *Zen* örgün eğitimi, ahlak öğretimini ve törensele verilen

önemi yadsımıştır. Savaşçı *Samuray*, ölümle hesaplaşabilmek için *Zen*'den yardım görmüştür. *Zen*, savaşan *Samuray*'ı desteklemiş, ayrıca ona yaşam-ölüm ikilemi önünde *muşin* (akıldışı) olabilmeyi öğretmiştir. *Zen* Budizmin, çaresi bulunmaz ölüme karşı takındığı baş eğmez, yürekli tavır –yalnız askerleri değil– bütün Japonları etkilemiştir. O ki hep öleceğiz sıramız gelince, bu işi yaşama, insana, onurumuza yakışır biçimde yapalım: Korkmadan, eğilmeden, hiç pişmanlık duymadan ölmek çoğu Japonlara hâlâ çekici gelen derin bir tutkudur. Suçlu bile olsa, kişi öyle yüzüne baka baka, gözünü kırpmadan gidebiliyorsa ölümün üstüne, Japonlar o insanı bağışlar. *Tokugava* döneminin ünlü bir kılıç ustası ve fırça (*şodô*) sanatçısı sayılan MİYAMOTO Musaşi (1582-1645) şöyle yazmış:

*Parlayan kılıç altındaki
Kişiyi ürperten cehennemde,
Korkma atıl, önündeki
Mutluluk beldesine...*

Belki ölümlerin en güzeli, bahar rüzgârının alıp savurduğu kiraz çiçeği (*Sakura*) gibi uçup gitmekmiş – sessizce. Çalışmak, yapmak ve ba-

Resim 59: Yaşlı ağaca saygı, tarihe, kültüre, ataya saygıdır. Bu saygıyla çalışmak dindir, inançtır. "Tanrı yolu" budur (Kiyôto).

şarmak dışında bir yaşam felsefeleri yok Japonların. Ama SUZUKİ Daysetsu (1977: 49)'ye göre, özgün bir ölüm felsefesi var.

Dünya çapında ün yapmış Japon kılıcı, savaş ve *Samuray*'la ilgili olduğunca kahramanlığın, özverinin de evrensel simgesi olmuştur. Geleneğe göre, kılıç yapacak usta, koruyucu tanrısından gerekli izni aldıktan sonra ama işe başlamadan önce, tezgâhını temizler, kendi bedenini anıdırırmış. Kılıcı, yalın bir savaş aracı gibi değil de sanki-sanat eseri olacakmış gibi yapmaya koyulurmuş. Böylece kılıç, silah değil, ruha güzel duygular veren bir sanat ürünü olurmuş. (Tören ve ayrıntılar için Bkz. Bronowski 1975: 130-3)

Samuray iki kılıç taşırmış. Uzununu, düşmana saldırmak ya da kendini savunmak için; kısa olanı gerektiği zaman kendi canına kıymak, yaşamına son vermek için. Böylece kılıç manevi güçlerin temeli sayılan *namus* ile onurun da en yüce simgesi olmuş. O kadar ki giderek kılıç ustalığı *Zen* ustalığı ile özdeşleşmiş. Sözüngelişi, *muga* ya da *muşin* (akıldışı) durumuna geçebilen *Samuray*, kılıç ustalığının da en üst rütbesine ulaşmış, sayılmış.

Kılıç yapma sanatı bugün yerini elektronik roketlere ya da bilgisayar endüstrisine bırakmış olabilir. Hatta, çay töreninin ateşi ocağı giderek küllenebilir, çay suyu da soğuyabilir. Ancak *Hayku* (kısa şiir) geleneği ile *sumiye* (mürekkep) resmi var gücüyle yaşıyor – Japon ruhunda. Burada şiirlerine sık sık yer verilen ünlü BAŞO, Budist keşişi değilmiş kuşkusuz ama *Zen*'e yürekten bağlı bir gezginci ozanmış. Güz başında, ağaçlar yaprak dökerek soyunurken, dağlar daha yalın bir görünüm alır. Akarsular durulup saydamlaşır. Akşam sular karanır, kuşlar yuvalarına dönerken, gezginci ozan, insanın yazgısını ve yalnızlığını kendi yüreğinde duymadan edemez. Ve BAŞO şöyle yazar:

<i>Yalnız bir yolcu</i>		<i>Kuru daldıma</i>
<i>Diye anımlar beni</i>	(ya da)	<i>Yoğun güz dumanının</i>
<i>Güz yağmurunda.</i>		<i>Yalnız bir karga.</i>

BAŞO'nun yaşayan çağdaşlığını, SUZUKİ Daysetsu şöyle yorumluyor:

“Uygarlıkta ne kadar ileri gitmiş olursak olalım, yine de içimizde tükenmez bir doğa özlemi kalır. Bütün sanat çabalarının ardındaki özlemin doğa olduğu belli. Japon sanatının görünür [sanki] santsızlığının (*Sukiya* vb. gibi) ardında ne sanatlar gizli! Anlam ve esin dolu birçok duygu ve anıları uyandırma gücü, sanki hiç sanat yokmuş görünümüyle, sonsuzluğun verdiği yalnızlık duygusunu ortaya koyabildiği zaman *sumiye* ile *hayku*'nun özüne yaklaşıyor oluyoruz.” (SUZUKİ Daysetsu 1979: 126)

KUTU 59

“JAPON BAHÇESİ”: YAZAR’IN YORUMU

Mimarlık, nasıl “donmuş bir musiki” olarak tanımlanmışsa, Japon bahçesini de “dondurulmuş bir antropoloji”ye benzetenler olmuştur. Sanımca, kanımca pek geçerli bir benzetme değildir. Japon bahçesi donmuş değil, ılık, sıcak, yumuşak ve konuksever bir ziyaret, ibadet, arınma yeridir.

Evler, korunmak-barınmak için (doğaya karşı) yapıldığı halde; bahçe, doğayı ve yaşamı yorumlamak için yapılmıştır, sanki. Japon bahçesi, günlük hayat-tan, uygarlıktan bir kaçış değil, geçmişle, tarihle bir buluşma ve konuşma yeridir. Biçimler, biçemler çok farklı olabilir; ama çevre ve öğeler (taş, tepe, saz çatı, ağaç, yeşillik, su, gölge ve yankı) hep bildiktir. İlk defa giden-gezen bile daha önce gelmiş-görmüş gibidir. Bazen unutulmuş, bazen dün gibi canlı ama hep meraklı, heyecanlı ve sürükleyici – tarihi bir roman gibi.

Japon bahçesi 1500 yıllık bir sanat geleneğinin ürünüdür. Müzesi demek yanlış olur, yaşayan tarihidir. Yaşar, yaşlanır, değişir. Bahçede bir doğallık ya da güzel manzaralar (dağ, ağaç, su ve yankıları) vardır. Ama bahçe, doğanın bir *taklidi* ya da *insan-eliyle* yaratılmış doğa değildir. Belki de bahçe, doğayı ve kendi doğallığını unutan insana doğanın hatırlatılmasıdır. İnsanın kendi öz varlığına dönmesi, kendisiyle buluşup hesaplaşmasıdır. Bahçede bir düzen ve anlam vardır, kuşkusuz! Ancak o anlam, açıkça söylenip vurgulanmamış; belli-belirsiz bırakılmıştır. Öyle ki herkes o belirsizliği kendince yorumlayıp kavrayabilir. İnsanı çeken, büyüleyen de belki o belli-belirsizliktir. Bahçe güzel, uyumlu, ölçülü, günle, mevsimle değişen (yaşayan) bir sanat eseridir. Kişi bunları görür, algılar; ama anlamı üzerinde uzun boylu durup düşünmek istemez.

Özetle,

1) *Zen*, törensel olana değil, duygusal olana ağırlık verir; kişiyi kuramsal ve sözel yorumlardan ötedeki dolaysız ve sezgisel yaşantıya, anlatıma, iletişime yöneltir.

2) *Zen*, dine ve töreye (uyuma) değil, sanata ve yaratıcılığa yakındır. Öğretisinde ve uygulamasında, geleneksel değerlerden çok estetik ilkeler egemendir. Sanatçı olmak, Tanrı gibi (*kami-vaza*) Tanrı vergisi bir yaratıcılığa sahip olmak demektir.

3) *Zen*, Doğa’nın ve yaşamın dünyasında var olur. *Zen* eğitimi, dağların derinindeki (yüreğindeki) manastırlarda, çalışıp yaşayarak yapılır. *Zen*, sanat nesnesinin içine girmeyi onun ruhunu (özünü) yakalayıp anlatmayı amaçlar. (Bkz. Resim 53-2)

4) *Zen*, çay sanatına da yakındır. Çünkü çay, tıpkı *Zen* gibi, insanın doğaya –kendine– dönüşü, doğayla bir ve birlik oluşunun sanatıdır. (§ 54)

5) *Zen*’in amacı, felsefe ile öteki dinler ve sanatlar gibi, kişiyi düz-

lge, aydınlığa (*Satori*'ye) çıkarmaktır. *Zen*, bu aydınlığın nasıl kazanılacağını açıklamıyor. Ama, bir *Zen* ustası, aydınlıkla karanlığın arakesitini şöyle çiziyor:

Satori'ye erişince kişi, her çimen yaprağının ardında değer biçilmez taşlardan yapılmış anıtlar keşfeder. Ama *Satori*'ye ermedikçe kişi, anıtsal yapılar tek bir çimen yaprağının ardına saklanabilir. (SUZUKİ Daysetsu 1979: 109)

Budizmin ve de bilgeliğin üçüncü gözü, *Zen* Budizmin güzele duyarlı olan gözüdür. İnsanoğlu güzelliğı belki gören gözleriyle göremez; ama aklın (üçüncü) gözüyle kavrar, duyar ve yaşar. Bu ilkede birleşir, *Zen* ile *sanat*.

6

TOPLUMCA BİR TOPLULUK HANELER VE AİLELER

-
- AİLE VE TOPLUM: AİLE TOPLUMU
 - AİLE DÜZENİ: *KAZOKU SEİDO*
 - AİLENİN KÖKENİ
 - TARIM AİLESİ: *DÔZOKU*
 - DENİZCİ AİLESİ: AKRAN ÖRGÜTLERİ
 - DEĞİŞİM BOYUTLARI
 - ÇÖZÜLME VE BÜTÜNLEŞME SÜREÇLERİ
 - “DÜŞEY TOPLUM”: *TATE-ŞAKAİ* KURAMI
 - SINIFLAR, KASTLAR VE YABANCI AZINLIKLAR
 - TOPLUMSAL DENETİM: SUÇ VE CEZA
-

Biz bir aileyiz, öyleyse varız.

– YAZARA GÖRE “JAPONLUK İNANCASI”

Cogito ergo sum.

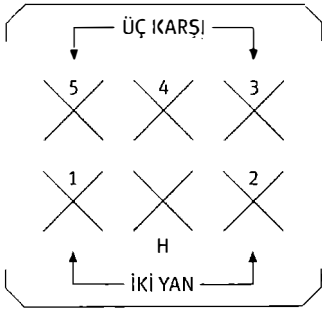
(Düşünüyorum, öyleyse varım.)

– DESCARTES (BATI DÜŞÜNCESİ)

60. AİLE, TOPLUM VE AİLE TOPLUMU

Descartes'ın “Düşünüyorum, öyleyse varım!” özdeyişi, olgucu Batı Felsefesi'nin öncüsü ve simgesi olmuştur. Japonlar için de bir varoluş simgesi aransaydı, ola ki, “Biz bir aileyiz, öyleyse varız!” gibi bir deyim bulunabilirdi. Böyle bir deyiş bulunsaydı, Japonluk duygusuna son derece uygun düşerdi. Batılı insan, varlığını düşüncesiyle kanıtlar. Oysa Japon insanı, varoluşunu bir ailenin üyesi olarak duyumsar ve yaşar. Batılı için bireyin düşüncesi, Japon insanı içinse “biz”lik duygusu, bilişi önemlidir, varlık koşuludur. “Biz” duygusu aile birliğinden doğar, akrabalar, komşular, arasında gelişir, meslektaşlarla iş arkadaşları arasında sürdürülür.

Japon dilinde bir *uçi* (biz) sözcüğü var ki bizimkileri (*uçi*) ötekilerden (*soto*) ayırır. Bu sözcük, aile ve akrabalar (*mi uçi*) için kullanıldığı gibi, konu komşu, okul, işyeri ve meslek grupları için de geçerli olabilir. Yabancılar “bizden” sayılmaya, yakın görülmeye başlanınca *uçi* olurlar. Bizim “*Uçi*”nin yabancılaşması, ötekilerden sayılması daha güçtür ama o da olabilir. Aileye gelen gelin “*uçino yome*” olur da başka bir aileye içgüveysi giden oğul, zamanla yabancılaşıp “*soto*” (öteki) olabilir.

ŞEKİL 60: H-Hanesinin
komşuluk birimi.
İki yan + Üç karşı komşu.

Belli bir yerleşmede belli bir sokakta birbirine komşu oturan altı hane ve bu hanelerde yaşayanlar “bizden” sayılır. Japonlar en küçük *komşuluk* birimini, “bizim ev, karşıdaki üç ev ve yanlardaki iki ev” (*mu-kô sangen riyô donari*) olarak tanımlar.

Böylece, her hane, ikisi iki yanı başında, üçü karşı sırada yer alan beş evle birlikte bir “komşuluk” sayılır. Komşuluk zincirine giren hanelerin birbirine karşı görev ve sorumlulukları, yerel, yöresel, bölgesel ve ulusal dayanışma, yardımlaşma örgütleri vardır.

“Her toplumda bir aile olgusu vardır [kuşkusuz]; ama Japonlar kadar aile olgusunun bilincinde olan toplumların sayısı azdır” diyor, Dore (1973: 91). Japon inancına göre, tüm güzelliklerin kaynağında nasıl doğa varsa, toplum yaşamındaki başarı ve bunalımların kökeninde de aile vardır. Bu yüzden, aileleriyle öğünen Japonlar işler pek iyiye gitmediği zaman yine aileyi sorumlu tutarlar.

KUTU 60

HANE VE KOMŞULUK

“Japon evinde sır olmaz” diye ünlü bir söz ve gözlem vardır. Kâğıt kaplı bölmeler ses geçirdiği için evdeki herkes olanbiteni duyar. Ancak komşuluk birimini oluşturan haneler arasında da pek sır-sırça yoktur. Her hane, komşuda “pişeni” bilir.

Yer - zaman: Tokyo’nun bir kuzey mahallesindeki küçük bir hanede yazı dersindeyim. Nemli bir yaz akşamı, suların karardığı saatler, sokak ışıkları tek tük yanıyor. Komşudaki sesler duyuluyor. Yemek kokuları geliyor. Evler arasında 1-2 saçak payı aralık var yok. Haneler, birbirini görüyor, kokluyor ve dinliyor. Öyle ki tüm komşuluk, geniş bir hane gibi birlikte yaşıyor. Her hane nin sesi soluğu duyuluyor.

Olay: Yazı dersi alan iki kardeş arasında duygusal bir çatışma oldu. Öğretmen, erkek olan küçük kardeşe bir daha kopya çekmemesini söyledi. Abla, kardeşini koruyacağına ona yüklenince, erkek kardeş, önündeki mürekkep çanağını kaptı, ablasına doğru hırsla fırlattı. Duvar ve yer kirlendi. Aradan 3-5 dakika geçti geçmedi. Çocukların annesi kapıda görüldü. Getirdiği araç gereçlerle başlamış olan temizliğe katıldı. Hangi yolla bilemiyorum, olayın haberi anneye hemen ulaşmıştı.

Yorum: Aileye, haneye giren yabancı, komşuluğa da girmiş oluyor. Çünkü komşuda olupbitenleri gizlemek olanağına kavuşuyor. Bu yüzden Japon ailesine (hanesine) girmek zor. Saygılı bir komşu her komşusuna danışmak, onların olurlarını almak gereksinmesini duyuyor olmalı. Komşu aileler, büyük bir konağın odalarındaki kiracılar gibi birlikte yaşıyor.

Japonların geleneksel aile duyguları ve kavramları, Konfüçyus’un aile –toplum– düşüncelerine yakındır:

Kişiler iyi eğitilirse aile düzenli olur; aile düzenli olursa devlet hakça yönetilir; devlet hakça yönetilirse herkes barış (dirlik-düzenlik) içinde mutlu yaşar.

– KONFÜÇYUS, *Büyük Öğreti*

Aile dışındaki gruplar, kurumlar ve örgütler, aile gibi kurulur sanki aile gibi işler. Eğitim kurumlarıyla, üretim ve hizmet örgütlerinin, sanat ve siyaset derneklerinin, hatta yasadışı çete (yazuka)'lerin, "Aileymiş gibi" örgütlendikleri biliniyor. Bu tür kuruluşlardaki roller; görevler ve ilişkiler ya doğrudan aile adlarıyla ya da aileye benzer sözcüklerle dile getiriliyor:

Aile içi ilişkilerde:

Oyabun-kobun (Büyük-küçük)

Kafu (aile töresi)

Meuye-meşita (yaşlı-geç)

Aile dışı ilişkilerde:

Senpai-kôhane (üst-ast)

Şahû (işyeri tüzüğü)

Meuye-meşita (üst-ast)

İkebana ve çay sanatlarında okul büyüğü (*iyemoto*), *Yakuza* (çete) ilişkisinde baba (*oyabun*), *ağabey* (*anikibun*), *çocuk* (*kobun*)'dur. İşyeri yöneticisi (*côşi*), bir baba kişiliğine yaklaştığı ölçüde, yanında çalışanlara gösterdiği sevgi ve ilgi oranında, onlardan saygı ve bağlılık görür. Ailede oluşan, yerini ve görevini, büyüğünü-küçüğünü (*meuye-meşita*) bilmek ilkesi, toplum ilişkilerinde tümüyle geçerli olduğu gibi, bürokratik örgütlerde, hatta İmparator Ailesi için bile geçerlidir. Savaş öncesi imparator (*tenşi*) "Japon Ailesi"nin başkanı ve töresel babası sayılmış. Araştırmacı Dore (1973: 94), töresel saygının İmparator Ailesini bir "kök" aileye dönüştürdüğüne ve devleti yasallaştırdığına değiniyor. Oysa Avustralyalı Profesör Gregory Clark (1978: 4-6), Japon toplumunun "sosyolojik" (ya da Batılı) anlamda bir toplum olmadığı; çağdaşlaşmış, kentleşmiş ve ileri düzeyde endüstrileşmiş olmasına karşın, Japonya'nın kocaman bir *klan*, *kabile* (*tribe*) ya da hatta toplumbilimci deyiimiyle bir "*cemaat*" (Tönnies'in deyiimiyle "*Gemeinschaft*" 1887) ya da sanki büyük bir aile gibi örgütlendiği tezini savunuyor.

Ülkenin ekonomik başarı ve kalkınmasını inceleyen yabancı iktisatçılarla yazarlar da hızlı kalkınmayı, işverenle, işçinin, yönetenle yönetilenin tek bir "aileymiş gibi" çalışmasıyla açıklıyorlar. Japon toplumundaki halk-hükümet, işçi-işveren, sermaye-emek, yöneten-yönetilen, kır-kent ikilemelerinin birliğine, kısaca, "Japon Ortaklığı" ("*Japan Incorporated*") adı veriliyor. Bu "ortaklık" dışardan verilmiş bir ad değil, ulusal duygudur. Sözgelisi, Japonya Devlet Demiryolları örgütünde çalışan yarım milyon kişi, kendilerinden, "Büyük ailemiz" diye söz ederler.

O kadar ki Japon toplum yapısını iyi anlamak için aileyi, onun kuruluş ve işleyişini incelemek, sorunlarına eğilmek gerekiyor. Yakın geçmişte de böyle olmuş. Endüstrileşme ve kentleşme süreçlerinin yol açtığı toplumcu akımlar ve çatışmalar karşısında, 1917 yılında, bir "Eğitim Sorunları Komitesi" kurulmuş. Komiteye göre, toplumsal bunalım ve sorunlar, ülkenin "soylu ahlak gelenekleri"nin (*Cunpûbizoku*) yozlaş-

miş olmasından ileri geliyormuş. Aynı komite, ülkenin “soylu (kutsal) ahlak geleneklerini” de şöyle saptamış:

- 1) Üst-ast ilişkilerine uygun davranmak (toplum içindeki yerini, sınrını bilmek),
- 2) Aileye bağlı kalıp, yetkeye boyun eğmek,
- 3) Varlıklı-yoksul (sınıf ve kast) ilişkilerinde hoşgörülü olmak, birbirlerine güvenmek.

Komiteye göre, o tarihte, geleneksel dayanışma ruhu gevşediği için, aileden kaynaklanan kutsal değerler de yok olmuş. Yoksul inancını yitirmiş; varlıklı ise bilgeliğini. Sınıf dengesi de bundan bozulmuş. Fransız ve Alman yasalarından alınıp *Meici* Yenileşmesi dönemine uyarlanmış olan aile (*vatandaşlık*) yasası yol açmış, komitece saptanan yozlaşma ve çözümlere. Komite, *Meici* Aile Yasası’nın değiştirilmesini ve aile başkan yetkilerinin arttırılmasını önermiş. O sırada baş gösteren çeltik (köylü-çiftçi) ayaklanmaları, ulusal çalışma barışını bozacak düzeye gelince 1919 yılında “Olağanüstü Durum Hukuk Araştırma Komitesi” kurulmuş. Komiteye, yeni aile yasası tasarısının hazırlanması görevi verilmiş. Oysa komite, 1925 ve 1927 tarihli iki raporunda kendinden beklenenin tam tersini önermiş:

- 1) Aile başkanlarının (*kaçô*) yetkileri azaltılmalı;
- 2) Mal-mülk bölüşmesindeki [cinsler ve kuşaklararası] eşitsizlikler giderilmeli;
- 3) Ana-babanın evlilik üzerindeki söz hakları sınırlandırılmalı;
- 4) Kadının özgürlüğü ve bağımsızlığı sağlanmalı.

Ancak, eğitim ve hukuk komitelerinin önerileri uygulanamamış. Ordu 1930’larda yönetime doğrudan el koyunca yeni bir aile yasasına hiç gerek kalmamış. “Soylu ahlak gelenekleri” topluma yeniden egemen kılınmış. Yarım yüzyıllık (1898-1948) aile yasası. İkinci Büyük Savaş’tan sonra 1947 Anayasası uyarınca değiştirilmiş. Geleneksel *iy*e birliği, hukuksal (tüzel) bir kurum olmaktan çıkarılmış. *Iye* ile birlikte, üyelerin aileye ve birbirine karşı görev ve sorumlulukları da değiştirilmiş. Soy kütüğü, haneye ya da çekirdek aileye göre tutulmaya başlanmış. Karıkoca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan (çekirdek) hane birliği “aile” olarak tanımlanmış. Ayrıca, kız çocuklara mirastan eşit pay ve kocanın eşine sadakatsizliği durumunda evli kadına boşanma (davası açma) hakkı tanınmış, erkeğin evlilik dışı çocuklarının aile nüfusuna (kütüğe) geçirilmesi geleneğine de son verilmiş.

61. AİLE DÜZENİ: KAZOKU SEİDO

Tüzel düzenlemeler, soylu geleneklerin kökten değiştiğini, değişeceğini göstermiştir. Son birkaç yüzyılda büyük yapısal değişimler geçir-

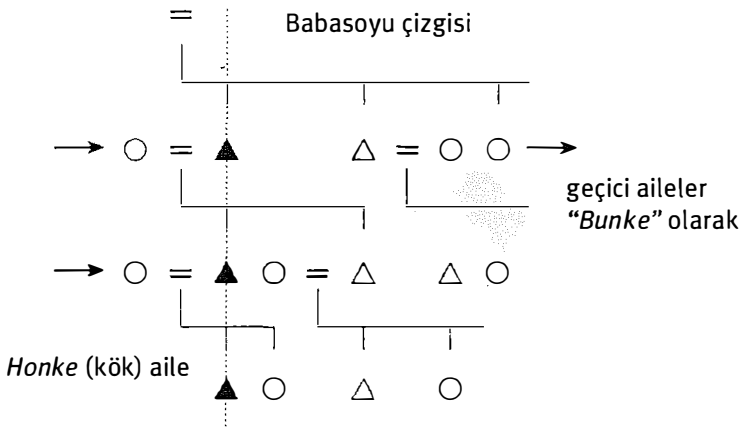
miş olmakla birlikte çoğu Japonlara göre yine de ideal bir “Japon Ailesi” vardır. Japonlar, sosyolog Max Weber’in “ideal tip” tanımına giren bu aileye “*Kazoku Seido*” diyorlar. Aslında Japon aile sistemi, sosyolog Le Play’in “kök aile” (*Famille souche*) tanımına son derece uymaktadır:

Karikoca ile kocanın evlenmemiş çocukları, kocanın büyük oğlu, büyük oğlun karısı ile çocuklarından oluşan üç kuşaklık bir aile (Dore 1973: 96).

Bazen kocanın erkek kardeşiyle karısı ve çocukları, kocanın küçük oğlunun karısı ve çocukları da kök aileyle birlikte (aynı çatı altında) yaşıyor olabilir. Ne var ki bu geçici bir durumdur. Babadan büyük oğula doğru inen “düşey” soy çizgisinin dışında kalan yan aileler, kök ya da gövdeden dallanarak ayrılırlar. *Bun-ke* (dal) aile, bir iki kuşak sonra kendisi bir kök aile (*hon-ke*) durumuna gelebilir. Kızlar gelin verilir. Ailenin gelinleri başka soylardan alınır. Kaynanası hayatta olduğu sürece, her evli kadın gıyabında “gelinimiz” (*uçino-yome*) diye anılır.

Evlenmelerde, ailelerin birbirine vereceği hediyeler, kız ailesinin hediyesi, kızın çeyizi; düğün yeri, biçimi, zamanı, düğüne çağrılacaklar, tanık kişi ya da kişiler aracılığı ile aile başkanlarınca birlikte kararlaştırılır. Nikâh töreni geleneksel olarak şu aşamalardan oluşur:

- a) Gelin kız, baba evinden ayrılır, koca evine girer;
- b) Evlenen çiftler, ana-babalar, aracılar, akraba ve çağrılı konuklar birbirine *Omiki* (*Sake* ya da şarap) sunarlar
- c) Konuklara, gelinin çeyizi ile gelen hediyeler gösterilir.

ŞEKİL 61-1: Japon Ailesi.

Kaynana (*şûto*), gelinine, kök ailenin töresini (*kafhû*) öğretir. Kaynana gelin anlaşmazlığı olağan sayılır. Görümceye “küçük kaynana” (*kocûto*) denir. *Hon-ke* (kök aile) başkanlığı, 35-40 yaşına gelmiş büyük oğula bırakılınca; kaynana da hane yönetiminin simgesi olan pirinç kaşığı gelinine bırakır (*Sakuşi-Vataşi*). Ailede önemli olan karıkoca ilişkisi değil, ana-baba ile çocuk ilişkisidir. *Meici* Yenileşmesi sırasında yürürlüğe giren 1898 Aile Yasası’na göre, evli erkek önce ana-babasına, sonra çocuklarına, en sonra da karısına bakmakla yükümlüymüş.

NAKAE Tôcu’nun (XVII. yy’da) genç kızlar için hazırladığı ahlak derslerinde şöyle deniyormuş: “Erkekler, yaşlı ana-babasına baksın, soyuna çocuk doğursun diye evlenir.” Başka bir deyişle evlenen kadının, kocasının ana-babasına bakmak ve koca soyuna çocuk doğurmak gibi iki temel görevi vardır. (Kutu: 65-1)

Buraya kadar anlatılan aileye Japoncada “*iye*” deniyor. *İye* sözcüğü Türkçedeki ev gibi, hane, aile ve soy anlamlarına gelir. Aile ile ilgili çoğu kavramlar aynı “*iye*” kavramından türetilir ama “*ka*” diye okunur:

Kamei: Aile adı, sanı, soyadı *Kasan*: Aile malı, varlığı, mülkü

Kafû: Aile töresi, geleneği *Kagiyô*: Ailenin asıl işi-gücü

Katokı: Ailenin büyük oğlu *Kakun*: Aile yasası gibi.

Anne (*O’kasan*) adı, aile mal ve varlığı anlamındaki *kasan*’dan gelir. Japon dilinde anne ile aile özdeşleşir.

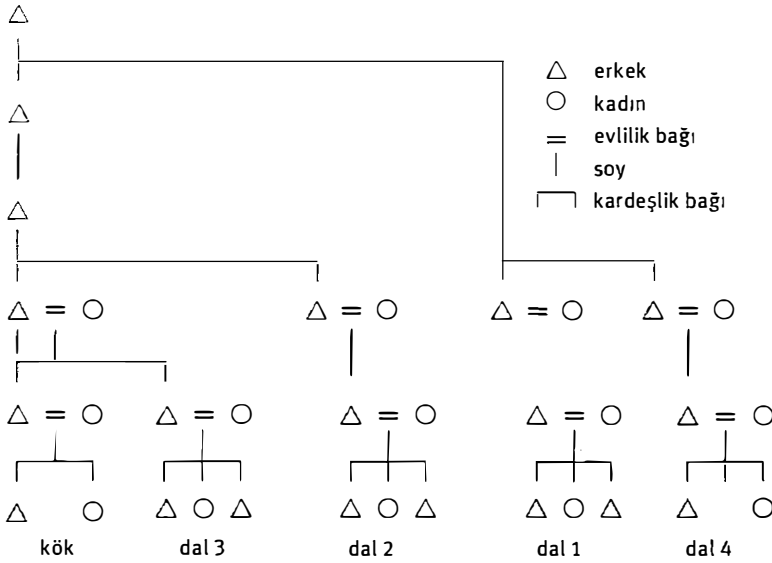
İye kavramı, ailenin önceliğini ve kişiye üstünlüğünü simgeler. *Ka* ile başlayan yukardaki kavramlar, kişinin değil ailenin malıdır. Bireyin iyi davranışları ailesine onur verir; kötü davranışları ise ailesinin adına gölge düşürebilir. Yalnız bugün yaşayanlara değil, ailenin gelmiş geçmiş ve gelecek kuşaklarına da! Böylece *ka*, bir soy sop sürekliliği, saygınlığı kazanır. Birey, kişi, *İye*’nin namus ve onurunu sürdürmekle, dış dünyaya karşı korumakla yükümlüdür. Soyun sürekliliği o kadar önemlidir ki ailenin tükenmemesi için akla gelebilecek her yasal önlem alınmıştır. Soy sürdürülecek bir oğul yoksa ya da olasılığı kalmamışsa:

- 1) Koca, bir oğul edinebilir,
- 2) Kocasını ölmüş dul kadın bir oğul edinebilir,
- 3) Ailenin gelinlik kızı, dışarıya gelin verileceğine, aileye uygun bir damat (içgüveysi) oğul bulunur.

- 4) Ana ve baba ölmüşlerse, ailenin kızı kendine bir koca bulup, kocasına kendi ailesinin adını verebilir,

- 5) Ailenin üyeleri tümünden tükenmişse bir akraba, dost ya da hatta bir komşu, kendi küçük oğluna tükenmiş ailenin adını vererek soyu canlandırıp, yaşatabilir.

Aile başkanlığı babadan büyük oğula geçer. Toprak ve mal mülk ailenin ortak malıdır, *mirasla bölünemez*. Ancak kök aileden ayrılan yan dallara (*bunke*), aile başkanının uygun göreceği küçük paylar verilebilir.

ŞEKİL 61-2: Geleneksel Japon ailesi ve akrabalık grupları.

Meici Aile Yasasına (1898) göre, aile başkanı soy varlığının yarısını dilediğine bırakmak hakkına sahiptir. (Ne var ki bu yasal yetki uygulama da konmamıştır.) Aile başkanı, eş seçiminde üyelerin nerede oturacağına karar verebilir. Ailenin töresine (*kafhû*) ayak uyduramayan kişinin adı aile kütüğünden silinebilir ya da aileyle ilişkisi kesilir (*kandô*). Babanın izni alınmadan yapılmış evlilikler, baba isterse, 30 yaşından önce sona erdirilebilirdi.

Aile başkanına ait yetkilerle babaya ait yetkiler bazen *veli* (*fukei*)’de toplandığı için, *Meici* Aile Yasası bu yetkileri birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Töreye göre, erkekler kadınlardan, yaşlılar gençlerden üstün sayılır. Yasal yetkilerine karşılık, aile varlığını yöneten aile başkanı, işsiz güçsüz kalan erkek kardeşleriyle onların hanelerine, dul kalmış kız kardeşlerine bakmakla yükümlüdür. *İye*, aile kütüğüne yazılmış üyelerden oluşur. Gelinler, içgüveysi damatlar ve yeni doğan bebekler *İye* kütüğüne geçirilir. Gurbete çıkanların, uzaklara göçenlerin adı hemen kütükten silinmez. Göçenin dönmek hakkı saklıdır. Giden isterse dönebilir.

Japon ailesi, tarımsal ailenin yatayına genişleyip büyüdüğü *Tokugava* döneminde oluşmuştur. O dönemde artış hızı çok az, nüfus oldukça kararlıydı. Meslek grupları belli, yeni iş olanakları çok sınırlıydı. Kök aileden ayrılıp dallaşan aile tarımda, ticaretle ve zanaatta kök ailenin iş ve gücünü sürdürmek zorundaydı. Geleneksel ailenin idealleştirilmiş anımsanışı Şekil 61’de çizilmiştir.

Tokugava dönemi boyunca, ancak *Samuray* sınıfı böylesine geniş bir

Aile başkanının belirlenmesinde, iki genel kural var. “*Taşi-zanriyû*” adı verilen ve çok ender görülen bir uygulamada, bütün erkek kardeşler aynı hane içinde kalır. İçlerinden biri *ïye*’yi yönetir. ÔMAÇİ’ye (1958) göre, “*İşşi-zanriyû*” adı verilen ikinci tür uygulama daha yaygındır. Oğullardan yalnız biri kök aile içinde kalır, babanın yerini alır. Kardeşleri, dallaşarak kökten ayrılır ama soy ailesi ya da akrabalık (*dôzoku*) içinde kalır. *İşşi-zanriyû* düzeninde, çocukların aile başkanlığına geçmesi için dört yol vardır. Sırasıyla:

- 1) En büyük oğlu,
- 2) Büyük oğul ya da kız,
- 3) En küçük oğul,
- 4) İye içinde ana-babanın seçtiği herhangi bir evlat

Bu yollardan birincisinin *Tôhoku* (Kuzeydoğu)’da, üçüncü ve dördüncü tiplerin *Kiyûşû* (Güneybatı) yöresinde yaygın olduğu saptanmıştır. *İşşi-zanriyû*, hane sayısı bakımından tek ya da çok haneli olabilir. ÔMAÇİ’ye göre, çok haneli *ïye*’ler iki alt tipe ayrılır:

- 1) Babanın yerini alan oğul yeni bir haneye taşınır.
- 2) Oğul baba evinde kalır, baba ayrı bir haneye çıkar.

Aynı soydan gelen evli kuşakların ayrı hanelerde yaşaması daha çok Güneybatı’da, aynı hanede yaşaması daha yaygın olarak Kuzeydoğu’da görülmüş. ÔMAÇİ’nin (1958) *ïye* tipleri Tablo 61’de özetlenmiştir.

62. AİLENİN KÖKENİ

İye olgusunu daha iyi anlamak için, Japon ailesinin tarihi gelişme çizgisini tanımak gerekiyor. Japon halkbilimcileri ailenin kültürel (etnik) kaynaklarını 1920’lerde araştırmaya başlamışlar. İlki ve en ünlüsü, Viyana Okulu’nun kültür tarihi yöntemiyle çalışan OKA (1934) olmuş. *Kociki* ve *Nihonşoki* benzeri mitoloji ve tarih kaynaklarını (Bkz. § 40) tarayan OKA, tarihöncesi Japon kültürünün beş ayrı kaynaktan gelmiş olabileceği görüşünü savunmuş:

- 1) Melanezya kökenli, anasoyunu izleyen ve kök bitkiler üreten bir avcı kültürü,
- 2) Avustralya-Asya kökenli, anasoyunu izleyen ve kuru (yayla) çeltiği üreten bir tarım kültürü,
- 3) Kuzeydoğu Asya (*Tungus*) kökenli, babasoyunu izleyen bir avcı kültürü, kuru tarımı da biliyor.
- 4) Avustralya-Polinezya kökenli, erkek erkilliğine dayalı, balıkçı kültürü, akran-örgütleri de var,
- 5) “Ural-Altay” kökenli bir “atlı-göçebe-kültürü”, *uçi* ve babasoyu toplumu.

OKA’nın ortaya attığı “Ural-Altay” kökenli kültür katmanı, EGAMİ

RESİM 62: *Genkan*: Ev girişi. Ev sahibi, hediyeleriyle gelmiş komşularını karşıyor. Birazdan içeriye (yukarıya) buyur edecek. Eşik, “iç” ile “dış”ı ayırıyor.

Namio'nun (1967) “Atlı-Göçebeler Saldırısı” ve MORİ Masao'nun (1967) “Göçebe Atlılar Devleti: Bozkurtların Ataları” gibi iki yeni tarih tezine yol açmıştır. Adı geçen tezler, MS 300-700 yılları arasında *kohun* (taş mezarlar) dönemini yöneten yabancıların, *Göktürk* atası göçebeler olabileceği savını destekliyor. Bu araştırmalar, ayrıca, yapısal nitelikleriyle Altay dillerine benzeyen Japoncanın (HATTORİ 1959, Miller 1971), kaynağı üzerindeki gizem perdelelerinden birini aralıyor. “Atlı Göçebeler” tezi, Japon

dilinin Altay kökenini; Türkçe, Mogolca ve Koreceye benzerliğini de sınırlı bir ölçüde açıklıyor.

Özetle, tarihöncesi, tarih, dilbilimi ve Japon pirincinin beşiği (anavatanı) üzerindeki botanik araştırmalar, Japon halkının beş değilse bile en az iki-üç değişik etnik kökenden ayrı zamanlarda adaya gelmiş ve zamanla kaynaşmış olabileceği savını destekliyor. Japon halkının ırksal “bütünlüğünü” savunan fizik antropologlar da zaman zaman Asya kökenli yabancı soyların adada özümsemiş olabileceğini yadsımlıyorlar. (Bkz. OMOTO ve MISAVA 1976) Okyanus'tan, Çin'den, Kore'den ya da Asya'dan gelmiş olsun, Japon Adaları'na ulaşan göç akımlarının giriş kapısı, arkeolojik bulgulara göre *Kiyûşû* Adası olmuştur. Profesör OKAZAKİ, Çin kaynaklarındaki *Yamatai* (*Yamato*) Devleti'nin *Fukuoka* limanı ve ilk durağında da *Dazaihu* Ovası olduğunu düşünüyor. Başka bir deyişle, tarım ve uygarlık (yazı), adalara “Güneybatı Kapısı”ndan girmiş. Önce *Kociki*'de (§ 100) yazıldığı gibi, Nara yöresindeki *Yamato*'ya ulaşmış, sonra doğudaki *Musaşino*'ya (Bugünkü Tokyo, Kanto Ovası) doğru yavaş yavaş ilerlemiş, ancak X ve XI. yy'da *Honşû* Adası'nın kuzeydoğu doruğuna varmıştır. Japon askeri gücü XI ve XII. yy'da tüm *Honşû* Adası'na egemen gibi görünüyorsa da *Tôhoku* (Kuzeydoğu) ovalarının tümüyle tarıma açılması ancak *Edo* (Tokugava) döneminde (XVII. yy'dan sonra) gerçekleşebilmiştir. Tarım Devrimi'nin *Hokkaidô*

Adası'na girmesi, (*Hokkaidô*'nun "tarıma açılması"), ancak geçen yüzyılın ikinci yarısında mümkün olmuştur. Kültür tarihi açısından önemli olan gerçek şudur: Tarım toplumu Güneybatı'da en az iki bin, Kuzeydoğu'da ancak iki-üç yüz yaşındadır. Çeltik tarımının kuzeye doğru yayılması *Aymu*'ların çetin direnmesiyle karşılaştığı için son derece yavaş olmuştur. *Aymu* halkından, hâlâ "Kuzeyin yenik barbarları" (*Ezo*) diye söz edilmesi, savaşımın yakın zamanlara kadar belki de bugün bile sürdüğünü düşündürmektedir.

63. TARIM AİLESİ: DÔZOKU

Japon Adaları'ndaki tarımsal, köysel yerleşme birimi "*Mura*"dır. Ancak *Tokugawa* dönemi sonunda 70-80 bin düzeyine yaklaşan *mura* sayısı, *Meiji* Yenileşmesi'nden bu yana yapılan tarım ve yönetim düzenlemeleriyle sürekli olarak azaltılagelmıştır. Öyle ki bugün artık oba, mezra gibi en küçük tarım yerleşmelerine "*Mura*" yerine "*Buraku*" deniyor. Kırsal ya da kıyısal yerleşme türü ve en küçük topluluk birimi olarak *buraku*'nun önemini ilk gören SUZUKİ Eitarô (1940) olmuştur. Embree'nin (1939) *Sıye Mura* adlı incelemesinden antropoloji biliminin yöntem ve tekniklerini öğrenen SUZUKİ, Japon köy sosyolojisinin temellerini atmıştır.

Halkbilimci, ARİGA, OİKAVA ve KİTANO'nun araştırmalarında kırsal-toplumsal yapı ve işlevler bir bütün olarak ele alınmıştır. ARİGA (1943), kır-köy topluluklarının yapısını "*dôzoku*" ve "*dôzoku olmayan*" diye iki genel sınıfa ayırmıştır. FUKUTAKE (1949), *dôzoku*'nun Kuzeydoğu'da yaygın olduğunu göstermiş; *dôzoku*'ya hiç benzemeyen ama Güneybatı'da yaygın olan demokratik akrabalık düzenine "*kô kumi*" (eşit ortakçılık) adını vermiştir. FUKUTAKE'ye göre, Japon kırsal aile yapısı çeltikteki düşük verime özgü *dôzoku*'dan, yüksek verime ulaşmış *kô kumi*'ye doğru genel bir evrim süreci içindedir. Öyle ki verim ve düzeyi yükseldikçe aile ve toplum yapısı, *dôzoku*'dan *ko kumi*'ye dönüşmektedir. Ancak *dôzoku*'nun işlevsiz kalmış bazı gelenekleri *kô kumi*'de hâlâ yaşamaktadır.

Beş kökenli soy tiplendirmesini ilk öneren halkbilimci OKA, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yaptığı yeni bir çalışmada, daha önce önerdiği katmanlardan en az *ikisi*'nin kırsal yörelerde hâlâ yaşadığını saptamıştır. Bunlar:

- 1) Asya - Tunguz kökenli *dôzoku* ailesiyle
- 2) Polinezya kökenli, sulu tarım yapan, akran-örgütlü aile gelenekleridir.

OKA'nın öğrencilerinden GAMÔ (1952), Kuzeydoğu ve Güneybatı'da iki değişik toplum yapısı bulunduğu savını doğrulamıştır:

- a) Kuzeydoğu kırsal toplumu

Katmanlaşmış *iye* topluluğu ve yardımlaşması. Alt tipler:

- 1) *Dôzoku* (soy) ailesi,
- 2) *Feodalite* (ağa-kul) ilişkisi.
- b) Güneybatı kırsal toplumu

Karşılıklı, eşit ve demokratik ilişkilere dayalı *iye*. Alt tipler:

- 1) *Kôkumi* (ortakçılık) düzeni.
- 2) *Akran örgütleri*.

Halkbilimci MİYAMOTO Tsuneyiçi, Kuzeydoğu aile başkanlarının eşlerine danışmadan eve konuk götürdüklerini, Güneybatı'da ise eşlere danışıldığını saptamış. Halkbilimci EMORİ (1957) "Akran-örgütlenmesi" diye adlandırdığı bir yerleşme bulmuş. Ve buradaki akrabalık düzeninin evli kuşakların ayrı oturması ilkesine dayandığını göstermiştir. Emori'yi destekleyen MURATAKE (1959), aynı soydan gelen evli kuşakların birbirinden ayrı oturmasının dayandığı *Kô kumi* ilkelerini şöyle saptamıştır.

KUTU 63-1

KUZEYDOĞU BÖLGESİ'NDE: TAYVA-ÇÔ ÖRNEĞİ

"Tayva-çô", *Tôhoku* (Kuzeydoğu) Bölgesi'nin en önemli ulaşım ve sanayi merkezi sayılan Senday kentinin 35-40 km kuzeyinde (kuzey 38° 30° paraleli), 1500 metreye yükselen Funagata Dağları'ndan doğuya (Okyanusa) akan Yoşida Irmağı'nın suladığı dar uzun bir çeltik vadisinde, dağın köysel yerleşmelerden oluşan, yeni kurulmuş bir ilçenin adıdır. İlçenin merkezi *Tayva* kasabası, doğuya akan *Yoşida* Irmağı ile güney-kuzey doğrultusunda uzanan demir ve karayolları ağının kavşağında gelişmiş, 1955'te yapılan yönetim reformunda *Tayva* kasabasıyla komşu dört köy birleşerek *Tayva-çô* İlçesi'ni oluşturmuşlar. İlçenin 18 bin kişilik nüfusu 4500 hanede yaşıyor. Bir hanede 4 nüfus var. *Yoşida* Köyü, ilçeye en yakın, büyük yerleşmelerden biri. Kasabanın hemen batısında denizden 50 m yükseklikte bulunuyor. *Yoşida*'da kayıtlı 600 hanenin soylara (sülaleye) dağılışı şöyle:

HORİGOME'ler: 250 Hane

HAYASAKA'lar: 50 Hane

Öteki SOY'lar: 300 Hane

İlçede, 2150 hane ailenin üye bulunduğu üç adet tarım kooperatifi, bir lise, birkaç ortaokul, çok başarılı bir tarım reformu uygulaması (§ 74), bir Tarım Araştırma Geliştirme Merkezi, bir Devlet Orman Fidanlığı, bir Ruh Sağlığı-Rehabilitasyon Kurumu var. Çeltik eken haneler, ortalama 15 dönümlük topraktan yılda ortalama 10 ton pirinç kaldırıyor.

- 1) *Dôzoku* gibi soya dayalı akrabalık geleneğinin bulunmaması,
- 2) Ana ve baba yanlarının denkliliğine dayanan iki-yanlı bir soy kökü kavramlaştırması. Eskimo ya da Batı aile sözcüklerine benzeyen Ja-

pon *etnonim*'leri, gerçekten de ana-baba soylarındaki tüm akrabalara ayna-bakışık adlar veriyor (Güvenç 1991: 253), Eskimolar ve Batılılar gibi (Şekil 63-1)

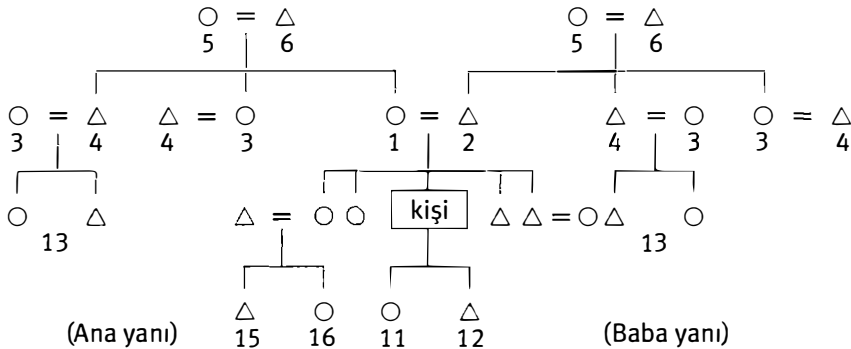
Kutu 63-2

YAŞAYAN DÖZOKU: VAKÔ AİLESİ

Tayva-çô (Kutu 63-1) İlçesi'nin *Yoşida* yöresindeki çok küçük bir *Buraku*'da yerleşmiş 22 ailenin soy (ad) dağılımı şöyledir:

<i>Hane adı</i>	<i>Hane sayısı</i>
Çeşitli birer	3
ASANO	7
UZARİBAŞİ	6
VAKÔ	3
YOKOHAŞİ	3
Toplam	22

VAKÔ adını taşıyan ailelerden VAKÔ Cûcirô'nun hanesinde üçü evli, dört kuşak ve 10 nüfus (kişi) yaşıyordu. Bu aile yanında bir süre konuk kaldım. VAKÔ Cûcirô'nun hanesinde "*İşşi-Zanriyû*" sürekliliğinin (Tablo 61-3) tek hane-de yaşayan çok kuşak *dôzoku*'su var (21). Soy kökünden gelen evli aileler aynı çatı altında yaşıyor. Aile Başkanı Cûcirô ve eşi, oğlu Yûya, gelini Kiyoko, kız torunu Masao, "damat-torunu", Masayuki ve kız torunun kızı Rumiko. (Resim 91-4) Dede Cûcirô'nun dört torunu da kız olduğu için, aileye bir damat-torun (Masayuki) alınmış. Kız torunlardan iki ortancalar Senday kentinde çalışıyor. En küçük kız torun okula gidiyor. VAKÔ ailesinin toplam 40-50 dönüm çeltik tarlası var. Tarlalar bölünmemiş. Cûcirô'nun yönetiminde tek elden işletiliyor. VAKÔ Cûcirô, ilçedeki üç tarım kooperatifinden birinin kurucusu ve başkanymış. (Bkz. Şekil 63-2)

ŞEKİL 63-1: Aile-Akrabalık sözcükleri (etnonimleri): Aynı sayı ile gösterilmiş akrabalar, ana ve baba yanlarının denkliliğini yansıtır.

KUTU 63-3

ÇÖZÜLEN DÖZOKU: HAYASAKA AİLESİ

Tayva-çô İlçesi'nde, Yoşida Irmağı'nın kaynağında, denizden 500 m kadar yüksek bir yamaçta kurulmuş *Matsuzava* obasındayız. Yöredeki toplam 50 HAYASAKA hanesinden birisi bu obada oturuyor. Baba, 50-55 yaşlarında, zayıf, uzun boylu, çakır-mavi gözlü, sessiz, çalışkan bir adam. Anne, 50 yaşlarında sağlam yapılı, güler yüzlü, tatlı dilli bir kadın. Ailenin üç oğlu, Obadaki ilkokulu bitirdikten sonra, Yoşida'daki yatılı bölge okuluna, sonra Senday'da liseye gitmişler. Okullarını bitirdikten sonra da kentte kalmışlar. Büyük oğlun, 30 yaşında, evli, bir-buçuk yaşında bir çocuğu var; bir elektrik fabrikasında çalışıyor. *Tayva-çô* dolayındaki *Ôhira* Köyü'nde 15 dönüm tarla almış, tarımcılığa dönmeyi düşünüyor. Ama baba evine *değil!* Ortanca ve küçük kardeşler, kentteki evlerini apartman katlarına çevirmişler, orada (Senday'da) yerleşeceklermiş.

Matsuzava yamaçlarındaki HAYASAKA (kök) ailesi tüm dallarını yitirmiş. Dallar kopmuş, başka yerlere yeniden dikilecek. Kök ailenin 20 dönüm ekilebilir, teras toprağı ve 200 dönüm ormanı var. Toplam 15 dönüm çeltik, iki dönüm tütün, iki dönüm kadar da bürölce ekiyor. O yıl (1978) çeltik, dönüm başına 325 kg pirinç vermiş (ovadaki verimin ancak yarısı). Obanın elektriğı 1950'de gelmiş ve her şeyi değiştirmiş. Kök ailenin, renkli televizyonu, telefonu, elektrikli ev ve tarım araçları, 20 beygirlik bir traktörü, bir moto-traktörü (*Yanmar* marka S-65) yarım tonluk bir pikabı ve kamyoneti var. Ailenin işleri düzenli, sağlığı yerinde görünüyor, yaşlılıkta yalnız kalmaktan başka endişeleri yok. Ne var ki bütün bu olanaklar, kentte eğitim gören oğulları geri getirmeye yetmiyor. Açıkça anlattılar, yakınmadan. Yazgılarına boyun eğmiş, çelebice bir hayatları var. Elektrikle ısıtılan masa tandır çevresinde 7-8 tane resimli duvar takvimi ve boy boy masa saatleri vardı. Aile bekliyor ama zaman geçmek bilmiyordu. Kök aile (*dôzoku*) için için, yavaş yavaş tükeniyordu. Değişen zamana uymaktan başka çare yoktu.

3) Akrabalık adlarının köyde yaşayan kuşak adresleriyle özdeşlik göstermesi,

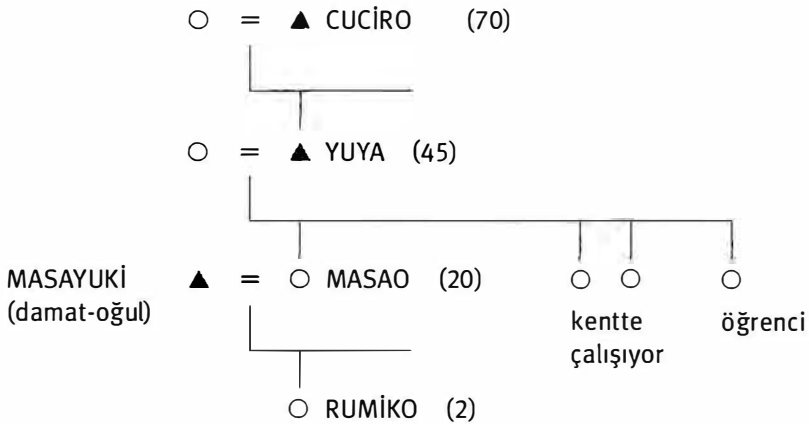
4) Evlenen her çifte bağımsız bir ev açılması ya da ayrı kuşaktan evli çiftlerin aynı çatı altında birlikte oturmaması gibi.

Bu aşamada, baba ve evli oğul kuşaklarının birbirinden ayrı oturduğu *iye* türü ile akran örgütlenmesi töresini uygulayan soyların özdeş olduğu sanılmış. Sonradan, güney - *İzu* Adası ile kuzey - *İzu* Adaları arasında bir toplumsal yapı ayrılığı bulunduğu anlaşılmış. Böylece, *dôzoku* ailesi ile akran-örgütlenmesi yapan aileler (topluluklar) dışında, aynı soydan gelen evli kuşakların ayrı oturduğu *üçüncü* bir aile tipi bulunmuş. (OKA 1960, GAMÔ 1963) SUMİYA da (1963), bu üçlü aile sınıflamasına katılmıştır.

RESİM 63: Çeltik köyünde sanat: Bûdist mabedi (Tayva-çô).

Anılan üç tip aile, soy ya da toplum yapısının “1) FUKUTAKE’nin varsaydığı tarımsal (verimsel) gelişme aşamalarından biri mi olduğu? 2) OKA’nın önerdiği eski çağ kültür katmanlarından kalmış etnik farklardan mı kaynaklandığı? Yoksa 3) Siyasal-ekonomik gelişme farklarından mı ileri geldiği” soruları henüz tam bir açıklığa kavuşmuş değil. Araştırmacıların sözünü ettiği yaşayan *dôzoku* ile tükenen, *dôzoku* aileleri, Kuzeydoğu Bölgesi’ndeki Miyagi İli’nin *Tayva-çô* İlçesi’nde ziyaret edilmiştir. (Kutu 63-1, 2 ve 3)

ŞEKİL 63-2: *Vakô Cûcirô Hanesi: Dôzoku Şeması.*

64. DENİZCİ AİLESİ (*KÔKUMİ*) VE AKRAN ÖRGÜTLERİ

Dôzoku sistemine hiç benzemeyen ve “Akran Örgütlenmesi” olarak adlandırılan toplum yapısı, İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda, halkbilimin konusu olarak görülmüş, o açıdan incelenmiş. SEKİ'nin (1958) geniş kapsamlı alan araştırmasında, akran örgütlerinin yapıları ve işlevleri üzerinde durularak şu alt tipler tanımlanmıştır:

- 1) Açık seçik, geleneksel akran örgütlenmeleri,
- 2) Kulüp gibi, belli akran ve ilgi gruplarını bir araya getiren delikanlı örgütleri.

Bu tiplerin her ikisinde de topluluğun gençleri en aşağıdaki akran örgütünden en yukardaki akran örgütüne doğru basamak basamak yükselirler. Birinci tipte, üye olabileceklerin yaşı başı bellidir. İkinci tipte, akran örgütleri bellidir. Ama örgütlere kimlerin üye olabileceği kesin kes belirlenmiş değildir. Bu arada üçüncü bir örgüt tipi bulunmuştur:

- 3) Yaklaşık aynı yaşlarda olan delikanlılar bir akran örgütü oluşturuyor; bu örgüt hayat boyu sürüyor, sürdürülüyor. Üyeleri hepten tükeninceye kadar.

Üçüncü durumda üyeler, bir örgütten ayrılıp ötekine geçmiyor, örgüt gençlerle birlikte yaşıyor. Arkadan yeni kurulmuş örgütler geliyor. Bir zamanların gençler örgütü giderek yaşlılar örgütüne dönüşüyor. TAKAHAŞI (1958), akran örgütlerinin bölgesel farklılıkları ve dağılımları üzerinde çalışmış. Açık seçik tanımlanmış olan akran örgütlenmelerinin Güneybatı'da ve özellikle de kıyı yerleşmelerinde (balıkçı köylerinde) yaygın olduğunu; üçüncü tip akran örgütlerinin ise, daha önce *Dôzoku* Bölgesi olduğu sanılan *Tôhoku* (Kuzeydoğu)'da bulunduğunu göstermiştir. Kuzeydoğu'nun *Ocika* Yarımadası'nın bir balıkçı köyündeki akran örgütlenmesi için Bkz. Kutu 64.

KUTU 64

KUZEYDOĞU KIYISINDA AKRAN ÖRGÜTLENMESİ: TOMARİ HAMA OBASI

Tayva-çô İlçesi doğusundaki *Oçika-Hantô*, hemen güneydeki ünlü MATSUŞİMA (Çamlık adalar körfezi) gibi güzel bir yarımada. Dantel gibi işlemeli kıyıları boyunca balıkçılıkla geçinen küçük *buraku*'lar dizilmiş. Yarımadanın güney kıyısı köylüleri su-kültürüne geçmişler, koyları körfezleri ekip biçiyorlar. Kuzey kıyısındaki Tomari, ulaşım güçlüğü nedeniyle teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmış ama geleneklerini korumuş küçük bir balıkçı köyü (*hama*) olarak tanınıyor. Hane dağılımı sırayla şöyle:

HİRATSUKA	24 Hane
MATSUKAVA	17 Hane
ABE	14 Hane
ÔNO	1 Hane
KAMURA	1 Hane
Toplam	57 Hane

Köyün ikinci en kalabalık soyu olan MATSUKAVA hanelerinden birinde konuğum. Bir kanadı motel olarak işletilen hanede Başkan MATSUKAVA (55) ile eşi, büyük anne (75), iki gelin ve üç torunla birlikte oturuyor. MATSUKAVA ailesinin iki oğlu ve iki de kızı olmuş. Kızlar Senday kentinde çalışıyor. Büyük oğul bir balina teknesinde aşçılık, küçük oğul telsizcilik yapıyor. Çocuklar uzakta çalışıyor, gelinlerse aileyle birlikte yaşıyor. Herkesin sağlığı ve yaşamı sevinci yerinde – görünüyor. Köyde “Seinendan” adı verilen geleneksel bir akran örgütü, bir ilkokul, iyi çalışan, güçlü bir kooperatif (Kutu 74-6) var. Akran örgütünün görevleri şöyle anlatıldı:

- 1) Eskiyen, akan saz çatıları aktarıp yenilemek,
- 2) Mezar taşlarını (tepedeki mezarlığa) taşımak,
- 3) Çapa tarayan balıkçı teknelerini kurtarmak,
- 4) Aile gücünü aşan “imece” işlere katılmak,
- 5) Matsuri’de “aslan kuklası” taşımak.

Töreye göre, köyde düğün veya cenaze olunca balığa çıkılmıyormuş. Buna “funadome” (halat bağlama) ve “riyôdome” (av yasağı) deniyor. Örgüt üyelerinden 42 yaşına basanlar gençlik örgütünden ayrılıp “kapalı” bir yaşlılar derneğine üye oluyorlarmış. Köyün elektriği gelmiş, beton-asfalt yolu yapılıyor. Her hanenin telefonu, otomobili, renkli televizyonu vardı. Köy okulunun görünür bir donanım eksikliği yoktur. Ancak akran örgütünün geleneksel işleri hızla azalıyor:

- 1) Tüm çatılar kiremitle örtülmüştü (Köyde saz çatı kalmamıştı).
- 2) Köyde her türlü yükü taşımaya elverişli motorlu araçlar vardı.
- 3) Havayı ve fırtınayı haber veren kıyı koruma telsizleri çalışıyordu.
- 4) Aile gücünü aşan imece işler, köyün kooperatifi tarafından üstlenilmişti. Hatta halat bağlama duyuruları kooperatifin hoparlöründen yapılıyor-du (donanım bakımı, yangın söndürme vb. gibi).
- 5) Gençlere “aslan-kuklası” taşıtmaktan başka görev kalmamıştı.
- 6) Örgütün görevlerini kooperatif yürütüyordu. (Bkz. Kutu 74-2)

Aile başkanı MATSUKAVA SAN, her türlü ev işlerine yardım ediyor; gelinleri çalışırken bebek torunlarını sırtında gezdirip oyalıyordu. Demokratik bir başkandı. Dôzoku yetkileri yoktu.

65. DEĞİŞİMİN BOYUTLARI

Kutulardaki (63-2, 3 ve 64-1) örneklerde, geleneksel aile sisteminin köklü bir değişim süreci içinde bulunduğu görülüyor. Bu değişimler toplumdaki yapısal dönüşümlerin aileye yansımalarından ileri geliyor. Başka bir deyişle, aile yapısındaki değişimler, toplumun ekonomik, teknolojik ve nüfus yapısındaki değişimlerle açıklanabilir.

KUTU 65-1

BABA EVİNE DÖNMEK İSTEMEYEN OĞUL

Tokyo'daki Uluslararası Konuk Evinde, 1978 güzünde yapılan bir açıkoturumda, İngilizce konuşan Japon üyeler evlilik ve aile sorunlarını tartıştılar. Genç bir üniversiteli erkek kendi sorununu şöyle özetledi:

Babaannem 84, babam 63, annem 60 yaşlarında. Babaannem ile annem hasta. Babam çalışmak zorunda. Evde bir hastabakıcıya gerek var. Benim eve dönmemi ve evlenmemi istiyorlar. Eşimin (gelinin) iki hastaya bakması için. Ama ben eşimin hastabakıcı olmasını istemiyorum. Direniyorum. Büyüklerimi huzurevine göndermek (bırakmak) de istemiyorum. Ne yapacağımı bilemiyorum. Yaşlılık sigortaları yok. Günlük işlerini görebildikleri sürece huzurevine gitmek istemiyorlar. Ne yapmalıyım?

“Evlenmeyi şimdilik düşünmüyorum” diye söze başlayan genç kız, üniversiteli erkeğin sorununu dolaylı olarak yanıtladı:

Yaşlı erkekler huysuz çocuklar gibidir. Onlara bakmak, onları sevin-dirmek, mutlu etmek çok zordur. Bu yüzden şimdilik evlenmek, yaşlılara hastabakıcılık yapmak istemiyorum. İlerde [eğer hâlâ evlenmemişsem] bu kararımı değiştirebilirim.

Kentli genç kadın, koca soyunun “kaşığı tutmak” (*Sakuşi-vataşi*) yerine, kendi yuvasının kadını olmak istiyor. Ailesinin yanına dönmek zorunda olmayan bir “küçük oğul” arıyor. Ancak değişen nüfus yapısıyla birlikte küçük oğul sayısı da giderek azalıyor. Yakında belki hiç kalmayacak. İdeal ailede bir oğul bir kız olacak. (Ulusal posterlerde öyle görünüyor. § 65-1) Gelin adaylarının azalması, bir yandan evlilik sorununa öte yandan yaşlı ana-babaların yalnız kalmasına yol açıyor. Gelin adayı kentte, ana-baba memlekette bekliyor; delikanlılar arada kalmış şaşırılmışlar. Soruna çözüm arıyorlar.

1) *Nüfus Dinamiği: Tokugawa dönemi boyunca oldukça kararlı bir denge gösteren Japonya nüfusu, son yüzyılda üç kat, son elli yılda iki*

kat büyümüş. Japon toplumu böylece yüksek doğum-yüksek ölüm den-
gesinden düşük ölüm-düşük doğum dengesine geçiş sürecini tamamlamış
görünüyor. Geçen yüzyılda hızla artan nüfus, *Havai* Adası'na, ABD'ye ve Brezilya'ya göçmüş. Şimdi daha çok, köylerden büyük kent-
lere, vadilerden ovalara doğru akan bir iç göç var. Doğum hızı binde 16,
ölüm hızı binde altı düzeyinde. Nüfus artış hızı, dünya ortalamasının
yarısına düşürülmüş. Doğumların azalması ve çekirdek ailelerin kök ai-
lelerden ayrılması sonucunda, ortalama hane büyüklüğü 3,3'ün altına
düşmüş. Bu sayının anlamı şu ki iki çocuklu her aileye karşılık, tek ço-
cuklu bir hane; babaanneyle birlikte oturan kök aileye karşılık çocuksuz
bir hane olmalı. Sigorta ve aile tasarrufu planlarında, banka reklamlarında
“ideal” aile büyüklüğü dört kişi olarak gösteriliyor: Baba, anne,
oğul ve kız sırasıyla. (Kutu 65-1) Aslında, 1978 güzünde Japon kadınla-
rının ortalama doğurganlığı iki çocuğun (ulusal idealin de) altına düş-
müştü. (AEN Gazetesi 17 Eylül 1978) Bu sayıya göre, çağdaş ailenin
nüfus büyüklüğü *dôzoku* vb geniş ya da düşey sistemlere elverişli ol-
maktan çıkıyordu. Öte yandan hızlı kentleşme, *dôzoku* ve benzeri sis-
temlerde dallanmış çekirdek aileleri, geçici ya da temelli olarak kente ta-
şıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan büyük toprak refor-
muyla, çeltik işleyen her aileye 10-15 dönüm toprak verilmiş. İki üç ha-
nenin toprak varlığını elinde tutan (Bkz. VAKÔ Ailesi, Kutu 63-2) *dôzo-
ku* ailesi “ideal” olmaktan çıkmış. Bugünün varlıklı tarım ailesi, ortalama
dört-beş nüfustan oluşuyor, 10-15 dönüm arasında çeltik ekiliyor.
Ekim ve hasat dışı zamanlarda, endüstri ve hizmet kesimlerinde çalışıp
ek gelir sağlıyor. Babaanne evde kalıp çiftliğe ve okuldan dönen torunla-
ra sahip çıkabiliyor.

Dôzoku tipi geniş aileler ekonomik bakımdan güçlüyken küçük ai-
leler, genişleyip büyümeye ve güçlenmeye çalışmış. Küçük oğulların
kasabalarda toplanması, evlenmemiş genç kızların kentlerde kolay iş
bulmasıyla çekirdek aile birden değer kazanmış. Nüfus yapısının değış-
mesine paralel olarak geleneksel ailenin töresel yetkileri bugünün kent-
lerinde “*feodalite*” olarak değerlendiriliyor.

2) *Dôzoku'nun Çözülmesi*: *Dôzoku*'nun gücü ve saygınlığı, dalların
köke yakınlığından ve bağımlılığından doğarmış. Araç gereç, tarım
işleriyle inşaat, para ve kredi desteği için, dal aileler kök aileye dayan-
mak zorundaymış. Kökten ayrılan dal aile bireylerinin kasabaya ve ken-
te göçmesiyle kök aile zayıflamaya, *dôzoku* çözülmeye yüz tutmuş. İlk
kuşağın göçü sonunda *dôzoku* işgücünü yitirmiş, sadece törensel ilişki-
ler kalmış. Çünkü kentteki işler kötüye giderse kütükten silinmemiş üye-
lerin yuvaya dönmek hakları varmış. Ama kentteki kazanç iyiye, oğul,
ata toprağına dönmek yerine, kendi yatırımını yapacak ve kendi topra-
ğını alacaktır. (HAYASAKA örneğı: Kutu 63-3) İşte o durumda *dôzoku*

çözölmektedir. Genel gidiş bu yöndedir. Gerçi ova düzlüğündeki VAKÖ ailesi (Kutu 63-2), dört kuşığı hâlâ aynı çatı altında tutuyor; ama bu kuraldışı bir durumdur. Tüm ovada, tek haneli *dôzoku*'yu, sürdürebilen aile sayısı çok azalmıştır.

Kentteki mesleki eğitim kurumlarının gelişmesi ve büyük kentlerdeki yükseköğretimin yaygınlaşmasıyla, okulu bitiren ya da hizmet ve üretim kesimlerinde iş bulan oğulların baba ocağına dönme eğilimleri de giderek zayıflamaktadır. (Bkz. Kutu 65-1) Erkeklerle denk düzeyde eğitim olanağı bulan genç kadınların, gelin gitmek yerine eş (eşit) olmak istekleri, evlenecek oğullarını özgürlük eğilimini destekleyip pekiştiriyor. Aile ve hane yapısı değişiyor.

3) *İşgücü Koşullarının Değişmesi*: Geleneksel tarım ailesi bir üretim birliği idi. Birlik içinde baba ile oğul arasında karşılıklı bir iş-güc bağı vardı. *İye*'nin gücünü, sürekliliğini sağlayan bağımlılıktı. Oğulun, baba yetkesine boyun eğmekten başka seçeneğı yoktu. Oysa bugünkü oğullar, aile çevresi dışında çok kolay iş buluyor, hayatını kazanıyor, geçimini sürdürebiliyor. Çağdaş ekonomik koşullar ve toplumsal değerler, oğulları geleneksel baba yolundan –aile töresinden– ayrılmaya, babanın önüne geçmeye zorluyor. Hızlı ekonomik kalkınma, oğulların bağımsızlığını desteklerken; kök ailelerin yitirdiğı insan gücünü makine gücü olarak aileye geri veriyor. HAYASAKA ailesi, kentten geri dönmeyen her yetişkin oğulun yerine büyük bir tarım makinesi ya da motor koymuştu. (Kutu 63-3) Toplum yapısı değişiyor, ama çarklar değişik biçimde de olsa yine dönüyordu.

4) *Gelir Dağılımının Değişmesi*: Endüstri (üretim) kesiminin nüfus oranı aynı kalırken, tarım kesiminden ayrılan nüfus, hizmetler kesiminde toplanıyor. Bu değişimin anlamı şudur: Çağdaş ekonomi besbelli tarıma ve endüstriye dayalı ama hizmetler kesiminin milli gelirden aldığı pay giderek büyüyor. Tarımsal üretimden pay almak yerine, hizmet kesiminden ücret (maaş) almak ailelere daha çekici gelmeye başlamış. Büyük kent çevrelerindeki tarım aileleri bunun iyice bilincine varmış, değişime ayak uydurmaya çalışıyor. *Meici* Aile Yasası'nın (1898) kabul ettiği, Savaş Sonrası (1947) Anayasası'nın öngördüğü bireysel mülkiyet hakkında dayanılarak aile (tarım) dışı gelirler, kazanan kişiye kalıyor. Gelir dağılımındaki yasal yapısal değişiklik, bireyleri aileye karşı güçlendiriyor.

5) *Boş Zamanların Artışı*: Tarımın makineleşmesi ve endüstriyel tarım tekniklerinin gelişmesi, tarım kesimindeki boş zamanları artırıyor. Boş zamanlar, aile dışındaki yer ve kurumlarda, okulda, fabrikada, tatilde, kentte, oyun (örneğin *Paçinko*) salonlarında geçiriliyordu. Aile dışındaki etkinlikler, babanın tükenen töresel yetkisini daha da kısıtlıyordu.

6) *Değişen Kişilik Yapısı*: Bugünün çocukları daha demokratik bir aile ve okul ortamında yetişiyor, daha demokratik iş ortamında çalışıyor. Ailenin birey üzerindeki yasal (tasarruf) hakları azalırken, gençler aileyi kendi kişisel amaçlarının birer aracı gibi görmeye başlıyor.

KUTU 65-2

ÇALIŞAN KADIN: SAYISAL BAZI NİTELİKLER

Tarım işçileriyle, eczacıların yarısından fazlası, öğretmenlerin üçte-ikisi; tüm çalışanların (ücretlilerin) beşte-ikisi *kadın*! Üst düzey yöneticiliği dışında kadınlar, polislik, şoförlük, TV-programcılığı, ressamlık gibi her türlü işi yapıyorlar – hem de başarıyla! Çalışan annelerin çocuklarına bakmak için son yıllarda 20 bin dolayında anaokulu açılmış. Mesleki ve yükseköğrenim görmüş kadınların çoğunluğu çalışıyor. Erkeklerden daha düşük ücretlerle işe başlıyorlar ama gelir durumları giderek düzeliyor.

Kadınların ortalama doğum sayısı iki çocuğun altına düşmüş. Onda sekizi, öyle ya da böyle bir tür doğum kontrolü yapıyormuş. Kadın 25-35 yaşları arasında doğurup büyütüyor çocuklarını. 35'ten sonra çoğunluk yeniden çalışmaya başlıyor. Ev kadınları günde ortalama altı saat ev işi yapıyor, çalışan kadınlarsa ancak üç saat. Kadın kocasından ortalama dört-beş yıl uzun yaşıyor. Hayatının son yedi-sekiz yılını dul olarak geçiriyor. Oy veriyor: seçiyor, seçilebiliyor! Politikaya atılanlar ise çok az. (MFA 1975)

7) *Çalışan Kadının Gücü*: Aile ve evlilik dışındaki çalışma ve iş olanakları dünyayı tanıma olanağını vermiş, kadına. Evlenme yaşı büyüyor. Kadının ekonomik özgürlüğü, belki giderek evliliği, evrensel bir kural olmaktan bile çıkaracak. Herkes evlenmeyecek. Gerçi genç kadınlar hâlâ evlenmeyi ve anne olmayı istiyorlar, ama *Konfüçyus Ahlakının*:

*Gençliğinde babana,
Evliliğinde kocana,
Yaşlılığında oğluna
Hizmet (itaat) edeceksin.*

emri hızla değişiyor, değişmek zorunda! Hayatını kendi kazanan kadının cinsel özgürlüğü de genişliyor. Boşanma oranları, Batı ülkelerine göre belki hâlâ düşük sayılır ama hızla yükseliyor. Geleneksel olarak aracı yöntemiyle (*omiai*) evlenen genç kadınlar, bugün artık iş çevresinde tanıştıkları erkeklerle evlenmeyi yeğliyor. Evlilik olayı bir aile içi karar olmaktan çıkmış bireylerin kişisel sorumluluğu gibi görülmeye başlanmış.

8) *Değişen Dünya Görüşü*: Ailenin değişmesiyle ilgili yapısal değişimlerin boyu boyutu tartışılabilir, kuşkusuz. Ancak araştırma sonuçlarına göre, iki gerçek beliriyor: aile küçülüyor, hane (*uçi*) sayısı artıyor.

Küçülen ailede çalışan annenin elinde yeni bir çocuk kişiliği, o kişilikte yeni bir dünya görüşü biçimleniyor: “Kendime yeterli ve bağımsız olmak zorundayım” diyen bir dünya görüşü! Bağımsız olmak istiyor ama henüz gönlünce olamamış. Zaten olamadığı için bağımsızlıktan çokça söz ediyor.

66. ÇÖZÜLME VE BÜTÜNLEŞME SÜREÇLERİ

Geleneksel aile (*iye*)’nin yeri yurdu, yapısı ve işlevleri giderek değişiyor; oysa onunla birlikte toplum da değişiyor. Japon geleneğinde toplum kurumlarını bir aile (*iye*) gibi görme eğilimi var. Ailedeki değişimler toplumdaki değişmeyi, toplumdaki değişimler ise aile yapısında bir şeyler olduğunu gösteriyor. Öyleyse değişimler çözülme ve bütünleşme gibi görünüşte karşıt, gerçekte birbirine bağlı süreçler içinde incelenebilir. Geleneksel tarım ailesi çözülürken kentlerde yeni aileler kuruluyor. Yaşlı aileler, anneler babalar değişmeye ayak uydurmaya, uyum sağlamaya çalışıyor. Değişmeye uyum çabası, kır ve kıyı köylerinde doğrudan gözlemlenirken, TV-ekranında dolaylı olarak izlenebilmektedir.

KUTU 66-1

HİGANBANA*: BABALARIN YANILGISI

Yazar SATOMİ Ton ile film yönetmeni OZU Yasucirô’nun “HİGANBANA” (Babaların Yanılgısı) öyküsü, töresel bazı değerlerin hızla değişmekte olduğunu belgeliyordu:

Orta yaşlı bir işadama olan HİRAYAMA, çevresinin ve arkadaşlarının toplumsal sorunlarına duyarlı, babacan ve yardımsever bir aile başkanıdır. Eski bir okul arkadaşının haneden uzaklaşıp “özgür” yaşayan kıızıyla ilgilenir. Kıza ve ailesine yardımcı olur. Ancak HİRAYAMA kendi kıızıyla evlenmek isteyen damat adayını hiç beğenmez. Damadını kendi seçmekte ısrar eder. Nikâha ve düğüne katılmayacağını bile söyler. Ama hayatın akışını değiştiremez. Yavaş yavaş yumuşar. Sonunda, yanılgısını anlamaya başlar. Uzak bir kentte yaşayan kıızıyla damadını görme-gider. Babanın gidişe, değişime uyumuyla öykü sona erer.

Değişmenin kaçınılmazlığını, babaların onurunu kırmadan savunan; annelerin, konu komşunun ve yakın çevrenin toplumsal değişimdeki etkin, tampon işlevini araştıran başarılı bir film.

* *Likoris radiata*, Tanrı'ya sunulmayan çiçek, Embree (1969: 44).

Ulusal Radyo-TV Kurumu (NHK)'nın 1978 yılında en beğenilen programlarından birisi Bayan TANABE Seiko'nun orta yaşlı ailelerin sorunlarına eğilen günlük dizisiydi. Cumartesi ve pazar dışında her gün yayımlanan program iki-üç aydır sürüyordu, üç-dört ay daha süreceğe benziyordu. Program, ana-baba-çocuk ilişkileriyle gençlerin güncel sorunları üzerinde kurulmuştu: Ailenin iki oğlu, üniversiteye ya girememiş ya da girmiş ama başarılı olamamıştı. Oysa genç kız okuyor, yükseköğrenime devam ediyordu. Çocukların gelenek görenek tanımayan tutum ve davranışlarına çok üzülen anne kendini içkiye vermişti. Oğullarından birinin istediği kürtaj (çocuk düşürtme) parasını zamanında gönderemeyen baba, oğlunun evlenmesini sineye çekmek zorunda kalmıştı. Dizi sürüyordu. Babanın, kızın ve öteki oğulunun sorunlarına da besbelli sıra gelecekti. İzleyicilerin yakın ilgisi ve beğenisi, yazarın sorunlara nesnel olarak yaklaştığını, güvenilir çözümler önerdiğini gösteriyordu.

Japon sineması da –kültürel bir süreklilik görüntüsü arkasında– değişen yapıları ve değerleri yansıtıyordu. (Seçilmiş bir örnek için Bkz. Kutu 66-1) Büyük kent ve endüstri merkezlerinde yaygın aile düzeninden değişik tipte yepyeni bir aile oluşuyordu. Böyle bir aileyle yapılmış kısa yolculuktan edinilmiş izlenimler Kutu 66-2'de özetlenmiştir. Yeni aile salt bir işçi ailesi olmayabilir. Beyaz gömlek-mavi gömlek, yöneten-yönetilen, sermayeci-emekçi ayırımları güvenilir olmadığı gibi “işçi sınıfı” da kolayca tanımlanamıyor. “Trendeki Aile”nin başkanı (Kutu 66-2) ülkedeki işsizlerden biri de olabilir. Burada önemli ve anlamlı olan, aile başkanının işçiliği ya da işsizliği değil, ailenin tutum ve davranışlarındaki köklü değişimlerdir. Aile, hazır kutu yemeği (*bentô*) yiyor, çay içiyor, “çiçekli kart” (*hanahuda*) oynuyor ama bebek dövmek, gürültü etmek, çevreyi kirletmek, dikkati çekmek vb. davranışlarıyla geleneksel aile görgüsüne hiç uymuyordu. Öteki kırsal, köysel ve kentsel ailelerle kıyaslandığında, “trendeki aile” (Kutu 66-2) toplumca bir “uçı” (biz) duygusundan yoksun gibiydi. Böyle bir duygusu varsa bile onunla pek övünç duymuyordu sanki.

Çözülme işte buradaydı. Çok yaygın olmayabilirdi. Ama bir yolculuk sırasında su yüzüne vuruyordu. Kimi sosyal bilimcilere göre, “biz” duygusunun odağı, ağırlık merkezi bugün artık ata ailesinden daha güçlü olan çalışma (işçi) ailesine doğru kayıyordu.

KUTU 66-2
TRENDEKİ AİLE

Obon, aile birliğini kutlamak, ölmüşleri anmak için herkesin baba evine döndüğü bayram mevsimidir. (Kutu 48-2) Bu tatilin 12 Ağustos 1978 günü Okayama'dan Hiroşima'ya giden posta treninde, değişik bir aile ile yapılan yolculuktan edindiğim izlenimler:

Büyük küçüklü tam sekiz kişiydiler: 25 yaşlarında genç adam (işçi ya da işsiz olabilirdi, aile başkanı gibi davranıyordu), karısı ve bir buçuk yaşındaki oğlu; bir babaanne; 30-35 yaşlarında, bir kadın, 12-13 yaşlarında oğlu ile üç ve beş yaşlarında iki küçük kızı. Bir ara istasyonda trene zar zor yetiştiler. Önümdeki sıralara yerleştiler. Bebek ağlamaya başladı. Anne denedi, susturamadı. Genç baba bebeği aldı, dizlerinin arasına sıkıştırdı. Yanaklarından patlayan bir “şok” verdi. Çocuk önce sustu sonra için için ağladı bir süre. Kimse ilgilenmedi. Genç baba ile ergen delikanlı kendi dizlerinin üstünde el çantalarından bir masa kurdular, çiçekli kart (*hanahuda*) oynamaya başladılar.

Aile üyeleri yol boyu sürekli yiyip içti. Her durakta bir şeyler satın aldılar. Küçük kızlar, dağıtılan yiyecek içecekler arasında, birer kutu drops şekerini tükettiler. Sabah saat 10'da, dört büyük hazır yemek (*bentô*) kutusu açıldı. Önce pirinç sarmaları sonra et, balık ve turşular bölüştü. Babaanne çantadan koca bir kangal muz çıkardı. Herkese dağıttı. Muz kabukları elden ele dolaşıp cam kenarında oturan babaannede toplandı. Babaanne kabukları bir kesekâğda doldurdu, kâğıdı pencereden dışarı doğru uzattı ve bıraktı. Aile üyelerinden, “*ah, eh, kiki*” gibi biraz şaşkınlık biraz sevinç anlamında sesler duyuldu. Büyükanne, elleriyle “Sizler bana, ben de dışarıya” anlamına kendini savundu. Gülüşmeye oğul-bebek uyandı. Mızıldandı. Kızlar kıkırdadı. Anne oğlunu sanki oyalar gibi yaptı ama bıraktı. Kuvvetli bir kokuyla birlikte, koruyucu bir ağlama sesi duyuldu. Bebeğin hiç şaka etmediği anlaşıldı. Anne, oğlunu dizleri üstüne ters yatırdı. Altını açtı. Kâğıt mendillerle uzun, ayrıntılı bir temizliğe girişti.

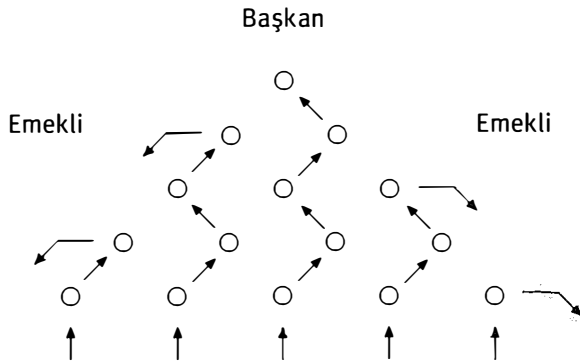
Bira içen baba, olayla sanki hiç ilgilenmedi. Davranışları sert, aksi, gü-rültülü ve abartmalıydı. Söylemekten, yapmaktan çok dikkati çekmeye çalışı-yordu. Sahnede baba rolünü oynamaya çalışan çok genç bir oyuncuya benzi-yordu. Kendisini ve ailesini dikkatle izlediğimin bilincindeydi. Ama “Senin aramızda işin ne?” gibisine, yol boyu beni yok saydı. Öğleye doğru yiyecekler ve kutu biralara tükendi. Çiçekli iskambil de bitti. Aile üyeleri birbirine yasla-narak uykuya daldılar. Ergen delikanlı elimdeki yol haritasına bakıp “Nere-ye?” diye sordu. “Hiroşima”ya dedim. Küçük kızlar yarı uykulu sevindiler: “Hiroşima, Hiroşima, biz de oraya.” Küçük kızlar uykuya tam dalmadan Hiro-şima'ya vardık.

67. “DÜŞEY TOPLUM” TATE-ŞAKAI KURAMI

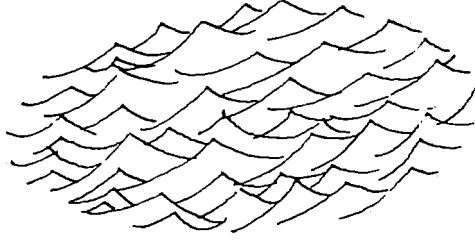
Kırsal geniş aile (*iye*) geleneğinden kopan Japonlar, kentsel iş-güç aileleri çevresinde yeniden toplanıp örgütlenmekte, bu büyük ailelere yine (*iye*) adını vermektedir. Yeni aile, bir eğitim, üretim kurumu, bir ticaret hizmet ortaklığı olabilir. Sosyal bilimci NAKANE Chie (1972)’ye göre, yeni ailedeki ilişkiler –geleneksel *iye* ve *dôzoku* topluluğunda olduğu gibi– düşeylik (*tate-şakai*) ilkesine uygun olarak düzenlenmektedir: Baba-oğul, alt-üst, kök-dal, yaşlı-genç, kıdemli-kıdemsiz ilişkileri gibi. NAKANE, aile ile iş-güç ilişkilerindeki işlevsel benzerliğe (paralellığe) dayanarak, Japonya’nın düşeyine işleyen bir toplum yapısına sahip olduğu savını atmış ortaya.

Düşeylik kuramını irdelemeden önce iki temel kavramı açıklamakta yarar olabilir. Bunlar toplumsal bağ (*vaku*) ve bireysel sıfat (*şikaku*) kavramlarıdır. Toplumsal bağ (*vaku*), yer yurt, memleket, aile, ortaklık, işyeri olabilir. Bireysel nitelik (*şikaku*) ise, bireyleri birbirinden ayırmaya yarayan soy, cinsiyet, meslek ve yetenek sıfatlarıdır. Toplumsal bağlar grupları, sıfatlar ise bireyleri tanımlar. “Samancıların büyük damadı” bir bağ, “yüksek mühendis Ali” ise bir sıfatlar dizisidir. Hemen her toplumda, bireylerin hem bağları hem de sıfatları vardır. Bazen biri bazen öteki daha önemli sayılabilir. Kimi zaman birbiriyle eşdeğerli de olabilirler. Bağ ile sıfatların anlam ve işlevleri yakından ilişkilidir birbiriyle. Bu tür ilişkilere dayanarak toplumun yapısı incelenebilir. Yapısal yaklaşımın temel ilkesi budur.

Sosyal bilimci NAKANE’ye göre, Japonlar bireysel niteliklerden (sıfatlardan) çok, toplumsal bağlara (ilişkilere) ağırlık verirler. Kimliği sorulan bir Japon, kendini falanca kurum, şirket ya da ailenin üyesi olarak tanıtır: “MITSUBİŞİ’de, SONY’de ya da İDEMİTSU’da çalışıyorum” demekle yetinirmiş. Orada ne iş yaptığı, kişisel sıfatları o kadar önemli sayılmazmış ya da daha öz önemliymiş. Japon insanının kendini özdeştiirdiği bu grup, nesnel bir olgu değil, biz, bizimkiler (*uçi*) gibi öznel bir grup, de-

ŞEKİL 67-1: İye örgütlerinde yaş-kıdem katmanları.

ŞEKİL 67-2: İş örgütlerinde hareketlilik:
Dalgalar ve çatılar gibi yüksekliklerden oluşan bir yataylık düzeni ve izlenimi.

ğer ve varoluştur. Japon kültüründeki ve dilindeki grup bilincinin bu özel türü, geleneksel *ie* (aile) kavramına çok yakın bir olgudur. Günlük hayatta *ie*, bir aile, hane, konu komşuluk, işyeri olabilir. *İye*'deki “biz” ilişkileri, öteki ilişkilerden önce gelir. Bu yüzden, bir çatı altında, aynı hanede oturan gelin, uzakta yaşayan erkek kardeşten daha yakın (*uçi*) sayılır. Yakınlıktan doğan birlik (*uçi* duygusu) işyerlerinde de görülür.

İş ve üretim örgütlerindeki bireylerarası ilişkiler de aile içi ilişkiler-miş gibi kurulur ve sürdürülür. Öyle ki iş örgütlerinin çalışanlarla ilgili konut, eğlence, sağlık, hastalık, tatil, yaş-günü politikaları çalışanların ailelerini de kapsamı içine alıyor. Bu yüzden, çalışan kişi çalıştığı işyerine, kendi ailesine bağlandığı gibi, bağlanıyormuş. Orada çalışanlarla yakınlık kurmak, bu yakın ilişkileri sürdürmek gereğini duyuyormuş. Aynı kurumda çalışanlar birbirine işyeri arkadaşı (*dôryô*) diyorlar.

Japon işçi sendikaları, meslek ve işkollarına göre değil, kurum ve işyerlerine göre örgütleniyormuş. Belli bir kurum ya da şirkette çalışanların tümünü içine alıyormuş – memur işçi ayrımı yapmadan. Bu yüzden memur ve işçiler, kendilerinden maaşlı (*sararîman*) diye söz ederler. Her örgütteki tüm çalışanlar bir *ie* (aile) sayılır. O kadar ki bazen sendika başkanı, şirketin yönetim kuruluna, hatta genel müdürlüğüne bile seçilebilir. Ancak *ie*'nin üyeleri başka bir *ie* ile kolay ortaklık kuramazlar. Bu yüzden bireyler, *ie* içindeki sorunlarına yine *ie* içinde çözüm aramak ve bulmak zorunluluğunu duyarlar. Bireysel sıfatlar değişebilir nitelikte olduğu için, *ie* içindeki güçlükler duygusal bir dayanışma ve paylaşma ile aşılabılır. Bu gerekçeyle ailede olduğu gibi, işyerinde de yabancılara karşı “biz” duygusu ve dayanışması pekiştirilir. “Öteki”lere karşı “biz” duygusuyla beslenen grup dayanışması, giderek bireyi dış dünyadan yalıtır ve “biz kozası”na kapatır. İşte bu olguya aile ortamında *kafhû*, işyerinde *şafhû* diyorlar. “Biz” duygusu, bireysel nitelik farklarını giderek azaltırken, bizimkileri (*uçi*) ötekilerden (*soto*) ayırır, uzaklaştırır.

RESİM 67-1: “Yedi Talih” Tanrısından biri: *Ebisu* (Tokyo).

RESİM 67-2: Sokakta: Sakura Sofrası sohbeti (Bir Nisan ama şaka değil).

RESİM 67-3: *Tate-Şakai*: Tokyo Üniversitesi profesörlerinin (köy koruyucusu) yaşlıya saygısı.

İye içindeki düşey ilişkiler, NAKANE'ye göre, yatay ilişkilerden daha önemli sayılmaktadır. Bir fabrikadaki ustalar ya da üniversitedeki öğretim üyeleri yetenek ve başarılarına göre değil, yaş ve kıdemlerine göre sıralanmaktadır. Orduda olduğu gibi, bir yıllık kıdem kıdemdir. Kıdemli olan *senpai* (üst), kıdemsiz kişi *kôhai* (ast) sayılır. *İye* topluluğuna birlikte girmiş olanlar, birlikte terfi eder, birlikte zam görür, birlikte emekli olurlarmış. Yöneticiler genellikle en kıdemliler (yaşlılar) arasından seçilir. Önce kıdem, sonra yetenek gelirmiş.

Japonlar, herkesin eşit yetenekte olduğunu varsayarlar; bireyleri çalışkan (gayretli) ve tembel olarak iki genel sınıfa ayırırlar. Öyle ki eğer isterse ve çaba gösterirse, herkes başarılı olabilir, derler. Bu nedenle önemli olan, yetenek değil, çalışmaktır. Böylece, yeteneğin küçümsenmesiyle kидemin önemsenmesi arasındaki zorunlu ilişki kurulmuş olur. Yönetim ilişkisini (*senpai*) kıdem belirleyecekse, yeteneğin o kadar önemli sayılmaması doğal değil mi? Ne var ki *İye* örgütlerindeki düşeylik yapısı, silahlı kuvvetlerdeki ast-üst, komutan-er ilişkisine hiç benzemez. *İye*'nin üst düzeyindeki kıdemli yöneticiler, emirler yağdıran "Prusyalı Subaylar" değildir. Düşey yapının en tepesine ulaşan kıdemlilerin, tüm *İye* (aile)'sine karşı açık, ulaşılabilir, duyarlı, anlayışlı, hoşgörülü ve de koruyucu bir "baba" rolünde bulunması beklenir. Başka bir deyişle, örgütlerdeki ilişkiler, karşılıklı anlayış, sevgi ve saygıya dayanan bir baba oğul (aile) ilişkisidir. Katı, acımasız bir "emir kumanda zinciri" değildir. (Bkz. Ek: 14)

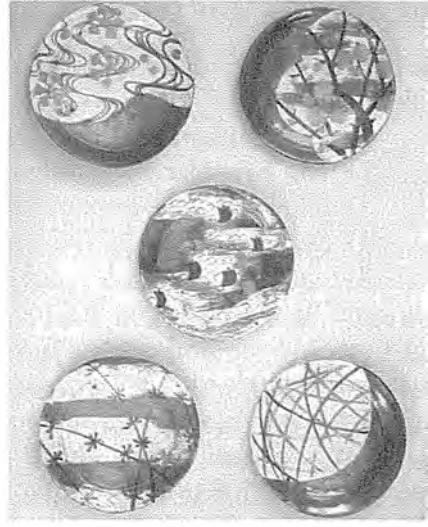
Gerçekten İkinci Dünya Savaşı'nı konu edinen kimi romanlarda, gençler, savaştan, yenilgiden hatta ölümden çok, üstlerinden gördükleri kötü davranışlardan yakınmışlar. Savaşan gençler, sert disiplinli komutanlar değil, anlayışlı ve duyarlı babalar aramışlar başlarında, bulamayınca mutsuz olmuşlar.

Ünlü işadamı İDEMİTSU Sazô (1972), Batı toplumlarındaki yasal kurumsal ahlak (*morals*, maneviyat) anlayışı ile Japon toplumunun töresel duygusal ahlak (*dôtoku*) anlayışı arasındaki temel ayrımı işte burada görür. Batı'da örgütler, yetkiler, sorumluluklar vardır. Üstler astlara karşı yetkili, astlar üste karşı (verilen görev, ödev ve emirlerin yapılmasıyla) sorumludur. Oysa, *dôtoku*'da yani *meuye-meşıta* ilişkilerinde *karşılıklı yetkiler ve sorumluluklar* vardır. Yöneticinin yalnız yetkileri değil, tüm *İye* (aile)'sine karşı sorumlulukları da vardır. Gerçi *Meici* dönemi yöneticileri "*Zengin ülke güçlü ordu*" (*Hukoku Kiyôhei*) sloganıyla buyurgan ve seçkin bir yönetim düzenini savunmuşlar (YOŞİNO 1968: 23-6) ama o dönem çoktan kapanmış. Çağdaş bir psikolog, bireylerarası ilişkilerde, tek yönlü bir buyurganlık yerine, karşılıklı bir güven ve dayanışma (*amae*) duygusunun hâlâ geçerli olduğunu savunuyor. (DOİ Takeo 1976) Japonlar, bizden (*uçi*) saydıkları grup üyeleriyle karşılıklı bir

güven duygusu, dayanışma (bağımlılık) içinde yaşamak isterler. DOI’nin “*Amae*”si, NAKANE’nin *vaku* (bağ) dediği çerçeveye özgü ortaklık duygusudur.

Üretim ve hizmet şirketleri gibi iş örgütleri üzerinde çalışan bir araştırmacı aynı kıdem (yaş) grubundaki bireyler arasında –yarışmadan daha çok– eşitliğin, denkliğin ve birliğin pekiştirildiğini belirtiyor. (YOŞİNO 1968) Başka bir deyişle, piramit gibi düşey bir yapı özelliği gösteren çağdaş iş örgütleri, sanki “akran grupları”ndan (*Seinendan*: Kutu 64-1) oluşmaktadır. Öte yandan, akran örgütlerinden ayrılmak söz konusu olmadığı için, bir örgütten ayrılıp ötekine geçmek (şirket ya da iş değiştirmek) son derece güçtür, sınırlanmıştır.

Belli bir işyerinde belli düzeye gelmiş bir maaşlının (*sarariman*) kendi yaş ve iş deneyimine uygun başka bir iş bulması son derece güçtür. Kendi işyerinden isterse ayrılabilir. Ama başka bir yerde kolay iş bulamaz. Bulamayacağı için de kendi işyerinden ayrılmamayı yeğ tutar. Bu yüzden çalışanlar, çalıştıkları yerde emekliliği amaçlar. İş değiştirmek isteyen kişiler biraz kuşkuyla karşılanır. Yeni örgütlerle yeni uzmanlık alanları, bu genel kuralın dışında tutulur. Özetle aile dışındaki iş örgütlerinde, yalnız *dôzoku*’dan gelen *meuye-meşita* (baba-oğul) benzeri “düşey” ilişkiler değil, akran örgütlerindeki benzeyen “yatay” ilişkiler de görülmektedir. Geleneğe göre, akran örgütlerine giriş çıkış törensel kurallara bağlı olduğu için, çalışan bireyler kendi *iye*’lerini ve kendi akran örgütlerini korumaya çalışırlar. Japon insanı *dôzoku* ve *seinendan* gibi iki sistemin belirlediği düşey ve yatay ilişkilerden oluşan bir *iye* (aile grubu) birliği içinde bulur kendini, orada çalışır. Bu birlik içinde düşey hareketlilik önce hizmet süresine ya da kıdeme, sonra başarıya bağlı görünüyor: Çatılar ve deniz dalgaları gibi yukarı aşağı (düşey) olabilir ama yatay hareket görülmez. Japon’un çalışma hayatı bir yazgı gibi başından bellidir. (Şekil 67-2)

RESİM 67-4: Aynı birimlerden benzer birlikler ve Birlik yaratılabilir mi?

68. SINIFLAR, KASTLAR: YABANCILAR VE BURAKU'LAR

Japon halkı Edo dönemi boyunca başlıca dört sınıfa ayırmış. Saygınlık sırasıyla:

- 1) *Şi*, Samuray, savaşçı beyler, asker-yöneticiler,
- 2) *Nô*, Köylüler ve toprağı işleyen üretici-çiftçiler,
- 3) *Kô*, Sanatçı ve zanaatçılar, yapıcı-yaratıcılar,
- 4) *Şô*, Tüccar ve esnaf, dağıtıcı-satıcı ve aracılar

Ayrıca, imparator ailesini de içine alan *soylular* ve sınıf dışı *Eta*'lar varmış. Bu sınıfları, Hindistan'daki katı ve değişmez kastlara benzeten gözlemciler yanılmıştır. Toplum katmanlarının en durağan görüldüğü ya da tutulmak istendiği *Tokugava* (Edo, 1600-1868) döneminde bile, sınıflar arasında ve sınıfların kendi içinde belirgin, görülür ölçüde geçişler olmuş. Sözelgeşi, varlıklı köylülerden yöresel derebeylere kredi açıp para vererek (ad ve kılıç satın alarak), soyluluğa yükselenler olduğu gibi; elindeki toprağı bitirip yitirdiği için köylü-çiftçi sınıfından esnaflığa hatta tüccarlığa düşenler görülmüş. (Smith 1975: 50-180) Öte yandan *Tokugava* çağının "*Ukiyo*" adını verdiği "yüzen dünya" inancası, güçlenen ve saygınlık merdiveninde inip çıkan esnaf ve tüccar hareketinden, akımından başka bir şey değildir.

Toplumun üretici gücünü ve merkezi yönetimin gelir (vergi) düzeyini arttırmayı amaçlayan *Sôgun* ve *Samuraylar* mal ve mülkün yeni bir sınıf elinde toplanmasını önleyememiştir. *Meici* Yenileşmesi'nde bu yeni sınıfın rolü ve katkısı büyük olmuştur. *Meici* Devrimi'nden sonra, geleneksel dörtlü sınıflama yerine üçlü bir sınıflama önerilmiştir:

- 1) *Kazoku*: Soylular takımı,
- 2) *Şizoku*: Eski samuraylar ve
- 3) *Heimin*: Avam (halk) tabakası.

Bu yüzyılın başlarında soylularla kibarlar toplumun yüzde beşini oluşturuyormuş, halk tabakası ise geri kalan yüzde doksan beş çoğunluğu. (Chamberlain 1977: 95) Gerçi, 1898 yılında yürürlüğe giren Vatandaşlık Yasası, her aile başkanını oturduğu evin kapısına hangi sınıftan olduğunu ve kimliğini gösteren bir "tabela" asmakla yükümlü tutmuş. Ama kentleşme/endüstrileşme süreci içinde geleneksel ya da yasal sınıfların düşey hareketliliği sürüp gelmiştir. Başka bir deyişle, tabelalar ve çiviler toplumsal hareketliliği önleyememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonlarındaki kır nüfusu ile kent nüfusu arasındaki denklik, savaştan sonraki hızlı ekonomik büyüme, yaygın ve etkili tarım-toprak reformu sonucunda kentlerden yana bozulmuştur. (Bkz. Şekil 71-3) Son yıllardaki toplumbilim araştırmaları ekonomik kesimler arasında yeni bir nüfus dağılımı gösteriyor:

<i>Ekonomik Kesimler</i>	<i>Nüfus (%)</i>
1) Tarımcı-köylü kesimi	14
2) Endüstri kesimi	33
3) Hizmetliler kesimi	53
Toplam	%100

Tokyo'nun esnaf ve zanaatçılar mahallesinde ayrıntılı bir toplum araştırması yapan Dore (1973: 216, Tablo 2), özetle deneklerde, üçte iki “orta sınıf”, üçte bir oranında “alt-sınıf” özdeşlemesi bulmuştur. Her üç ekonomik kesimi de içine alan en son araştırmada, halkın yüzde 85'inin kendisini “orta” ve “üst-orta” sınıftan saydığı bulunmuş. Bu sonuçlar, Japon toplum ve sınıf yapısının çok köklü değişimler geçirdiğini doğruluyor. Geriye kalan yüzde 15'in üst ve alt sınıflara dağıldığı söylenebilir. Gerçi, 1947 Anayasası ve 1948 Vatandaşlık Yasası ile sınıf ve aile ayrıcalıkları kaldırılmış; ama sınıf dışı tutulan iki azınlık grubun varlığı, sorunları bilinmektedir. Bunlar *Buraku (Eta)*'lar ile Korelilerdir.

KUTU 68-1

ETA (BURAKU)'LAR SORUNU

Etalar ya da daha kibarca adıyla *Buraku-Hinin*'ler – kültürel kökleri kesin bilinmeyen Japon Parya'larıdır. Canlı hayvan kesimi gibi Budizmin yasakladığı, dericilik (dabağ) gibi toplumca “çok pis” sayılan işlerle uğraştıkları için olacak, kast dışına itilmiş ve toplum dışı tutulmuşlardır.

Kimi tarihçilere göre, General HİDEYOŞİ'nin başarısız Kore seferinde (§ 26-6) alınmış savaş esirlerinin çocukları; kimi araştırmacılara göre, Kamakura (XII. yy) döneminin (§ 26-4) ünlü komutanı General YORİTOMO'nun evlilik dışı çocuklarıymış Eta'lar.

“*Eta*” sözcüğünün Çincedeki “pislik bolluğu” (*e-ta*) ya da “hayvan yakalayan” (*e-tori*)'dan geldiği sanılıyor. Chamberlain'a (1977: 150) göre *Eta* sınıfının oluşması, daha geriye, Budizmin doğuşuna değin uzanır. Buda dini öldürmeyi yasakladığı için, canlı bir varlığı (hayvanı) kesenler hor ve aşağı görül-müş. Onlar da kasaba ve kentlerin dışında kendi başlarına, kendi yönetimleri altında yaşamışlar. Yasal ayırım 1871'de sözde resmen sona ermiş. Ama toplumsal ayırım bugüne değin süregelmiş. “Japon çoğunluğu ile Eta azınlığı arasındaki ılık ve derin savaşım günümüzde de sürüyor”muş. Pathan (1979), Hint Müslümanları arasında yaşayan *Kasai* (kasap)lerin en alt tabaka (kast) olarak görülmesini ve köy dışında tutulmasını, “hayvan kesimiyle” açıklıyor. Chamberlain'in tezini destekleyen ve Hindistan'dan kaynaklanan bir bilim bulgusudur.

Eta, Japon toplumunun “parya”sı, görünmez ırkı, sınıflar dışı bir *kast*’dır. *Tokugava* dönemi boyunca yasal bir çoğunluk baskısı altında yaşamıştır. Bugün de toplumsal bir baskı altında yaşadıkları genellikle kabul ediliyor. *Eta*’ların geçmişte canlı hayvan kesimi, kasaplık ve dericilik gibi “kirli” (pis) sayılan işler yaptığı da söylenir. (YONEYAMA 1967: 207) Ama sınıf ayrımının kökü-kökene kesinkes bilinmiyor. Irksal yönden benzer ve oldukça bir örnek görünüşlü Japonlar arasında iki üç milyon dolayında toplum ya da *kast* dışı (Japon sayılmayan) Japon-yalı yaşıyormuş. Bazı Japonlar duruş ve davranışlarından bu *Eta*’ları hemen tanıdıklarını söylermiş. (Kutu 68-1)

Eta’nın çağdaş (Batı) giysileri içinde tanınması belki biraz daha güç ama olanaksız değilmiş. Batı ölçeği ile “küçük” sayılan Japon insanlarından biraz daha kısa boylu ve daha zayıf, tenleri sanki daha esmerce, yüzleri ciddi-asık, davranışları yavaş, ölçülü imiş. Kimsenin yüzüne doğrudan bakmayan, kimseyle konuşmayan, kimliğini belli etmemeye çalışan bazı hemşerilerin “*Eta*” olduğu sanılıyormuş. Ara sıra, *Eta* oldukları bilinen bazı kimseler sağda solda ölü bulunurmuş. *Eta*’lar da verdikleri her kurbana bir kurban alarak, karşılık verirlermiş. Sessiz ve sonuçsuz bir savaş sürer gidermiş, iki kesim arasında.

Çağdaş Japonya’da sesini, derdini biraz daha yüksekçe perdeden duyuran azınlık grubu Korelilerdir. Bir türlü Japon toplumuyla bütünleşemeyen, bütünleşmek de istemeyen bu azınlığın güncel sorunları Kutu 68-2’de özetlenmektedir.

Japon insanının dünyasında düşey hiyerarşinin ya da yatay katmanların önemli bir yeri olduğu tartışılmaz bir gerçek. (Benedict 1966: 43-57-95) Ancak bu katmanlaşma, sınırlayan, kısıtlayan bir olay değil –tersine– aşılır, kazanılır hatta yitirilebilir bir değerdir. Ekonomik güç ve toplumsal saygınlığa bağlı (sınıfsal) bir hiyerarşi yerine, yöresel bölgesel kökenlerin daha güçlü olduğu gözlemleniyor: “Osakalı Tüccarlar”, “Kiyôtolu Bilim Adamları”, “Şitamaçili Esnaf”, “*Tôhokulu* Çeltikçiler”, “Hokkaidôlu Hayvancılar”, “Otarulu Balıkçılar” vb. vb. gibi. Bütün bu gruplar, kendi içinde, üst-orta-alt katmanlara da ayrılabilir. Varlık ve saygınlık, değişebilir nitelikler olarak kesin öncelikler taşıyor. Başarılı bir yöneticinin Fukuokalı, gazetecinin Yamaguçili çok ünlü bir öğretmeninin Hamayamalı olması soy sop ya da sınıf özdeşliğinden önce gelebilir. Sözgeşi, Tokyolu profesörlerin daha çok tek başlarına, Kiyôtoluların ise birlikte araştırma yaptıkları oldukça sık duyulan bir gözlem ve eleştiridir.

Japonya’da göze çarpan bir “sınıf” olgusu vardır. Ayrıca sınıfların gelir ve saygınlık farkları da vardır, kuşkusuz. Ancak, zenginle yoksul arasındaki farkın en düşük olduğu kapitalist ülkelerden biri, son OECD araştırmasına göre, Japonya’dır. (KUVABARA Takeo *AEN*, özel eki, 19 Kasım 1979)

KUTU 68-2

“KORELİLER” SORUNU

(*The Japan Times Weekly*, 11 Kasım 1978)

Toplam nüfusu 115 milyona ulaşan ve her yıl bir milyon dolayında artan Japonya’da, 750 bin yabancı uyruklu yaşıyor. Bunların 650 bini Kore asıllı. Öteki yabancıların toplamı 100 bin düzeyinde.

Koreliler, İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarında, kömür ocaklarında, inşaat şantiyelerinde ve tersanelerde çalıştırılmak üzere (ucuz işçi olarak) getirilmiş. Topraksız kalmış tarım işçilerinden kendi isteğiyle gelenler de olmuş. Toplam sayıları iki üç milyona kadar çıkmış. Savaş sona erince çoğu ülkesine geri dönmüş. Kore Savaşı ve ülkenin bölünmesi nedeniyle dönemeyenler de olmuş. Bugün Japonya’da yaşayan üç tür Koreli var:

- 1) Sürekli oturanlar (375 bin),
- 2) Japonya’da doğmuş Koreliler (140 bin),
- 3) Japonya’da doğmuş Korelilerin çocukları (120 bin).

Her yıl okullarını bitiren 10 bin kadar Kore asıllı gençten ancak yarısı Korelilerin kurduğu şirketlerde iş bulabiliyormuş. Sosyal ve ekonomik yardım isteyen Korelilerin sayısı 1965-78 yılları arasında 2-2,5 kat artmış. Kore asıllılar, Japonlar gibi vergi veriyor fakat 200’e yaklaşan sosyal yardım programının çoğundan yararlanamıyormuş. Koreliler, üç bin kadar kent ve kasaba yerleşmesinin iki bininde iş, kredi ve çocuk yardımından yoksun olduklarını söylüyorlar. “*Meinen*” adlı Kore örgütünden gelen eleştirilere karşı, kimi Japonlar, “Beğenmeyen ülkesine geri dönsün” diyorlarmış. Japonyalı Korelilerden, Kuzey Kore’ye bile dönenler olmuş. Ancak Kore dilini bilmeyen kimi gençler gidecek yer, yapacak iş bulamıyormuş.

69. TOPLUMSAL DENETİM: SUÇ VE CEZA

Büyük başkentler arasında Tokyo belki de yaşanması en güvenli olanıdır. Ülkedeki yıllık suç oranı ABD’nin üçte-biri, İngiltere’dekinin yarısı kadarmış (1978’de yüz bin kişiye 1300 suç olayı). Karakollar önünde nöbet tutan üniformalı görevliler dışında hiç polis görülmez ortalıkta; koca kent polissiz yönetiliyormuş gibi gelir kişiye. Oysa polis örgütlerine pek ağır işler düşermiş. Polis de üstüne düşen görevi iyi yaparmış. Ulusal Polis Örgütü’nün “1978 Yılı Raporu”na göre, toplam olaylarının ancak yüzde üçü savcılığa ulaştırılıyormuş. Demek ki polis örgütünde tatlıya (çözüme) bağlanan olay oranı, suç (ceza) istatistiklerinde görünen sayıların 33 katıdır.

Polisin bu başarısı, savcılığa ve mahkemeye gönderilen olay ve avukat sayısını son derece azaltmış. Ülkede 10 binden az avukat varmış. Bu

sayının bir bölümü, hukuk dışındaki alanlarda (bürokraside) çalışıyor-muş. Aile (iye) büyüğü akrabalar, arkadaş ve patronlar da gerektiğinde arabuluculuk yapar, fazla büyümeden olayları yerinde çözümlermiş. Günlük (İngilizce basılan) gazetelerde çıkan suç ve ceza haberleri daha çok 1) kamu yönetimindeki yolsuzluklar ve 2) öğrenci intiharlarıyla ilgilidir. Sözgelişi, 1978 yılında 15 belediye başkanı, müteahhitlerinden rüşvet aldıkları gerekçesiyle tutuklanmış. Bu sayı bir önceki takvim yılında dokuzmuş (yüzde 67 artmış). Ana babasını döven çocukların sayısı da 1978 yılında yüzü aşmış. Ayda ortalama 12-13 olay duyulmuş.

KUTU 69-1

BİR BORÇLUNUN SONU

Asahi Akşam Haberleri (AEN, 29 Ağustos 1978) Gazetesi'ne göre, 1978 yılının ilk sekiz ayında, 100'den fazla kişi, borcunu zamanında ödeyemediği için kendi canına kıymış. Ayda ortalama 12-13 düzeyinde olan toplam intihar sayısı, Ağustos ayında 15'e çıkmış. AEN Gazetesi (1) yüzde 100 ile yüzde 180 arasında değişen yıllık faiz oranlarının yüksekliğinden, tefecilerin gereğince denetlenmediğinden yakınıyor; (2) suçsuz ve günahsız çocuklarla eşlerin, borçlu babalarla birlikte cezalandırılması sorununa dikkat çekiyor.

Suçlu çocuklar uzmanı psikolog SASAHARA'ya göre bu tür istatistikler, buzdağının su üstünde görünen tepesidir. Görünmeyen taban çok daha geniştir. Öyle ki ailelerin en az beşte-birinde bu türden olaylar görülmekte fakat polise duyurulmamaktadır. Düşük suç istatistikleri yanında dikkati çeken bir toplum olayı da intiharların yüksekliğidir. Sayılar, Kuzey ve Orta Avrupa düzeyindedir. Ancak, Japon toplumundaki intiharların dünya dağılımına benzemeyen bir iki özelliği var. İntihar hemen bütün dünyada, yaşla orantılı olarak artar. Genç yaşlarda düşük, ileri yaşlarda yüksektir. Japonya'daki intihar oranları, 30 yaşına kadar ve 60 yaşından sonra öteki ülkelerden yüksek, 30-60 yaşları arasında ise öteki ülkelerden düşük ya da ancak onların düzeyinde oluyor. Değişen toplumdaki Japon gençliğinin sorunlarını inceleyen NAKA Hisao (1977: 64-65), gençlerin intihar nedenlerini, okuldaki ve üniversite giriş sınavlarındaki "başarısızlığa" bağlıyor. Tokyo polisinin istatistiklerine göre, "hayattan bıktığını" ve "gelecek kaygısı"nı ileri süren gençlerin oranı yüzde 40 dolayında imiş. İntiharların ikinci büyük dalgası "ikinci çocukluk" dönemi sayılan 60/65 yaşından sonra geliyor. Bu dönemde ileri sürülen gerekçelerin, hastalık, yalnızlık, terk edilmişlik ya da çağımızda "yaşlılık" denen olaylar çevresinde toplandığı söylenebilir. Öte yandan 30-60 yaşları arasındaki görece düşme işsizlik oranının azlığı ile

açıklanıyor. (NAKA 1977: 68) Bu arada, yaşlı erkek intiharlarının Batı ülkelerinden daha yüksek oluşu dikkati çekiyor. Ulusal tabloda intihar, bekarlar ve dullar arasında yüksek, evliler ve çalışanlar arasında düşük görünüyormuş. Ancak, borcunu ödemediği için intihar eden bazı erkeklerin kendi aile bireylerini de öldürdüğü saptanmış. Dr. TAKAI Kichinosuke'ye göre ülkedeki yüksek intihar düzeyi, toplumsal sorunlarla bunalmaları yansıtmıyormuş.

KUTU 69-2
HİROKO'NUN ÖLÜMÜ

Ortaokul öğrencisi HİROKO (12 yaşında kız), bir naylon torbayla kendini asmış. HİROKO, doldurup anne-babasına bıraktığı teyp bandında: “Son sınavlarda iyi notlar alamadığını, sınıf arkadaşlarına kendini yeterince sevdiremediğini” söylemiş; anne ve babasından özür dilemiş, başarısızlığı için.

– İngilizce gazeteler, 1 KASIM 1978

Düşük suç ile yüksek intihar oranları arasında ortak bir ilişki var gibi görünüyor. Bu ilişki kısaca “toplum denetimi’nin etkinliği” olarak özetlenebilir. Etkili denetim suç işleme eğilimini önüyor, frenliyor. Oysa düşük suç oranı gençlerin ve vatandaşların çok mutlu ve doygun olduğunu yansıtmıyor. Toplumsal durum ve koşullar konusunda genç Japonların tutumları Tablo 69’dadır.

TABLO 69
GENÇLER VE TOPLUM

<i>Tutumlar</i>	<i>Yüzdelere</i>
Memnun değil	27,6
Memnun sayılmaz	46,5
Memnun sayılır	21,9
Memnun	4,0
Toplam	% 100,0

Kaynak: Başbakanlık Gençlik Bürosu: 1972
Araştırması (NAKA 1977: 39).

Japon gençlerinin kendi toplumlarını değerlendirmesi en çok Almanlara, en az da Fransızlara benziyor. Hoşnutsuzluk, mutsuzluk Japon gençlerini suça yöneltmiyormuş; çünkü, aynı araştırmaya göre, Japon gençlerinin dörtte-üçü, toplumsal sorunların tek tek bireylerce ele alınıp çözümlenebileceğine inanmıyormuş. Az suç işleniyor; çünkü toplumsal

denetim yaygın, güçlü ve etkili! Suç işleyip yakayı ele verenlerse ele-güne çıkacak yüzleri kalmadığı için, kendi kendilerini cezalandırmayı yeğliyor. Profesör NAKANE'nin (yazarla yaptığı görüşmedeki) açıklamasına göre, toplumsal çevre yalnız suç işleyeni değil, suçlunun ailesini de kınıyormuş. Eşlerle aileler de genellikle birbirinin davranışlarından sorumlu tutuluyormuş. İntihar eden HİROKO (Kutu 69-2), yalnız ailesini üzdüğü için değil de kişisel başarısızlığı ile ailesini mahcup duruma düşürdüğü için anne-babasından özür diliyor. Başarısız kişi ya da kendini suçlu bulan kişi, ailesini ve işyerine karşı olan sorumluluklarını da düşünüyor. Sonuç olarak, topluluk (*cemaat*) duygusu ve etkin denetim, suçu büyük ölçüde sınırlıyor, azaltıyor. Ama suç işlenmişse bir kez, toplumun sert tepkisi cezayı da şiddetlendiriyor. Cezanın şiddeti, suçluyu ya da kendini suçlu gören kişiyi intihara kadar itebiliyor. (§ 108) İntihar eden kişinin suç dosyası genellikle kapanıyor, suç unutuluyor. Aileden arta kalanlar hatta biraz övünçle dolaşabiliyor ortada. Gerektiğinde kendini cezalandırabilmek kahramanlık ve mertlik sayılıyor. Savcıya, yargıca, avukata bu yüzden fazla bir iş düşmüyor.

Durumu özetleyen *Time* Dergisi, Japonya'yı "avukatsız ülke" olarak niteliyor. Gülmece sanatçısı Russel Baker, ABD'nin dış ödemeler açığını kapatmak için, "Her Japon otosuna karşılık Amerikalı bir avukatın satılmasını" öneriyormuş.

7

EKONOMİ POLİTİKASI “ÖNCE ÇELTİK, SONRA ŞENLİK”*

-
- “EKONOMİK YARATIKLAR”IN “YÜKSELEN YEN”İ
 - DOĞAL KAYNAKLAR VE ENERJİ
 - “JAPON MUCİZESİ”NİN TARIMSAL KÖKENİ
 - GELENEKSEL TARIM
 - TARIM REFORMU VE KOOPERATİFLER
 - TEKNOLOJİK YARATICILIK ÖRNEKLERİ
 - YERLEŞMELER VE MEKÂN KULLANIMI
 - TOPLUTAŞIM VE ULAŞIM
 - GELİR-GİDER, VERGİ VE BÜTÇE
 - PLANLAMA, REFAH VE GELECEK KAYGISI
-

Senyu Koraku
(Önce iş sonra oyun)

– JAPON ATASÖZÜ

70. “EKONOMİK YARATIKLAR”IN “YÜKSELEN YEN”İ

Japonlar, “Sanattır hayatı kazanan” derler ya, uygulamaya gelince, “Önce çeltik sonra şiiir-şenlik” sözüyle üretime ve ekonomiye verdikleri önemi dile getirirler. Çelişki yoktur. Çünkü çeltik de hayat kazanan bir *sanattır*. Batılı yazarlar arasında, Japonya’nın yüzyıllık çağdaşlaşma çabasını bir “mucize” olarak gören ve gösterenler olmuştur. Nasıl olmasın ki? İkinci Dünya Savaşı öncesinin “Yükselen Güneş”i günümüzde “Yükselen *Yen*” diye biliniyor. Gerçekten de 1973 petrol bunalımından sonra değer yitiren ünlü paralar karşısında Japon *Yeni* –Alman Markı ve İsviçre Frangı ile birlikte– sürekli değer kazanan sağlam paralardan birisi olmuştur. O kadar ki 1978 sonlarında, dünyanın ikinci en büyük “yabancı para kasası” Japonya’da bulunuyordu.

Kutu 70

JAPON KÜLTÜRÜ VE ORMAN

Ağaç ve orman sevgisi, uygar insanı tanımlayan önemli bir etkidir. Yeşil örtünün zenginliği ise ülkenin gelişmişliği ile orantılıdır... Ağaç ve orman varlığı, kültür ve sanat hayatının öyle ayrılmaz bir parçasıdır ki, onun günlük hayatla bütünleşmesi, ülkenin kalkınmışlığı konusunda sağlam ipuçları verir.

Japon topraklarının yüzde 13’ü (yaklaşık olarak 5.200.000 hektar), “Doğayı Koruma Alanı” olarak ayrılmıştır...

– *Revue Forestière Française*

(Fransız Ormancılık Dergisi) Bkz. Özkahraman 1983: 45

Japonya, kapitalist ABD ile sosyalist Sovyetler Birliği’nin hemen ardından dünyamızın üçüncü büyük ekonomik gücü! Britanya ile Fransa’nın toplamına eşit bir üretim düzeyine ulaşan Japonya, Birleşmiş Milletler Örgütü’ne en büyük desteği sağlayan üç ülkeden biri, adı geçen örgütün Güvenlik Konseyi’ne de üye adayı.

“Yükselen Yen”in arkasında hızla büyüyen ekonomik bir güç var kuşkusuz! Oysa, kişi başına düşen ortalama gelir payı ölçüsüne göre Japonya, Fransa’nın hemen ardında, Britanya’nın biraz önünde, ancak 12. sırayı alıyor. (Tablo 70-1)

TABLO 70-1
KİŞİ BAŞINA GELİRİN EN YÜKSEK OLDUĞU YİRMİ ÜLKE: 1978

Ülke	Gelir (ABD Doları)	Ülke	Gelir (ABD Doları)
Kuveyt	11.995	Fransa	7.145
İsviçre	10.010	Japonya	6.005
İsveç	9.480	Suudi Arabistan	7.765
Norveç	8.845	İngiltere	4.365
ABD	8.715	Demokratik Almanya	4.220
Danimarka	8.465	Çekoslovakya	3.840
Kanada	8.375	İtalya	3.470
Federal Almanya	8.370	İspanya	3.180
İzlanda	8.305	Yunanistan	2.885
Belçika	8.185	Singapur	2.780

Kaynak: İsviçre Union Bankası’nın “1978 raporu”.

Kuveyt ve İsviçre gibi küçük nüfuslu ülkelerin (Tablo 70-1’de) sıralamanın başına geçmesi; ABD ve Federal Almanya gibi büyük ekonomik güçlerin aşağılarda kalması nasıl açıklanabilir? Bu şaşırtıcı sıralama, ekonomik güç kadar, adı geçen ülkelerin nüfusuyla da ilgili! Nüfus büyüdükçe, milli gelirin nüfusa bölünmesiyle hesaplanan kişi başına düşen ortalama gelir azalıyor. İşte bu yüzden Japonya öteki büyük ülkeler gibi aşağılarda görünüyor. Ama çoğu büyük ülkeler için şaşırtıcı-yanıltıcı olan bu ortalama, Japonya’nın ekonomik gerçeğini doğru olarak yansıtmaktadır. Yüz milyonluk Japonya toplum olarak güçlü bir ülkedir; ama kişisel gelirlerinin yaklaşık beşte-birini tasarruf eden Japonlar, tüketen dünyanın mutlu zenginleri arasında sayılmıyor. Gönüllü tasarrufların çoğunu kalkınma projelerine yatan Japonya, kapitalist dünyadaki en yüksek kalkınma hızına ulaşmış. “Yükselen Yen”i, hızlı ekonomik büyümenin bir simgesi ve göstergesi olmuş. Ama petrolden ve enflasyondan bunalan dünyamızda, Japon kalkınma hızı bir sorun olmaya başlamış bile. Yen değer kazandıkça, Japonya’nın dış ülkelere mal satması güçleşiyormuş. Bu yüzden Japon iktisatçıları, önümüzdeki beş yılda, büyüme hızının daha düşük (yüzde 6 düzeyinde) tutulmasını öneriyor. 1979’da bu düzeye inmeyi başarmışlar.

Dünya iktisatçılarının ilgisini çeken bu olay Japonlara soruldu-

ğunda, övünçle karışık bir özeleştiriyile, biz “Ekonomik Yaratıklarız” derler. Daha sert konuşup, “Ekonomik Hayvanlarız” diyen de çıkar. (Kimball 1973: 13) Emekli diplomat KAVASAKİ (1976), Japon “ekonomik mucizesi”ni, adalıların “insanlık [uygarlık] dışı”, elverişsiz koşullardaki yüksek çalışma gücüyle açıklıyor. Japon Bankası yöneticilerinden KUSAKA (TJT, 25 Haziran 1978) ise, Japonya’nın ekonomik başarısını “Özgün ve üstün bir kültür yaratma gücü” olarak niteliyor. “Önce çeltik sonra şiiir-şenlik” atasözü (ki “*Pirinç Sonra Sevinç*” diye de çevrilebilirdi), sanat ve kültürdeki geleneksel başarı düzeyinin sağlam bir ekonomik temele dayandığını yansıtıyor. Ancak Japonya’nın asıl gücü nasıl açıklanabilir? Çoğu Batılı kaynaklar, Japon başarısını, yüksek üretim –düşük tüketim– yüksek tasarruf ve doğru yatırım gibi salt ekonomik değişkenlerle açıklamak eğilimindedirler. (Bkz. Tablo 70-2)

TABLO 70-2
ÖZETİN ÖZETİ
AYLIK YEN GELİRİ* NERELERE GİDİYOR? (1983)

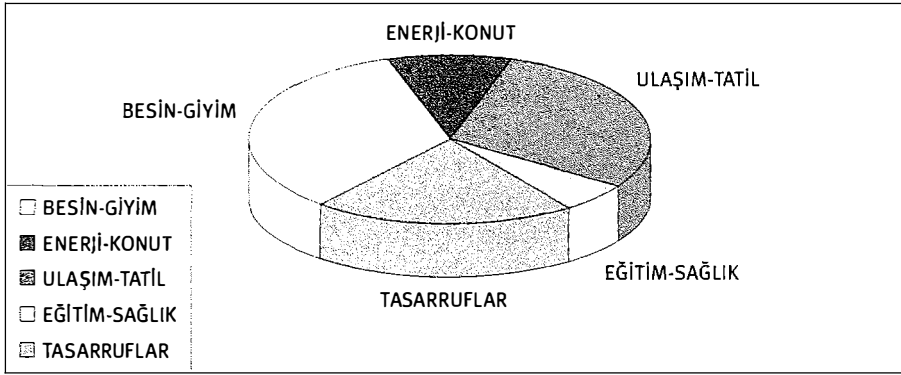
<i>Giderler</i>	<i>Yüzde</i>
Yiyecek - içecekler	27
Ulaşım	8
Tasarruflar	21
Giyecekler	7
Enerji ve hizmetler	5
Konut (kira)	5
Eğitim	4
Sağlık hizmetleri	2
Ötekiler (eğlence vd)	21
Toplam	%100

Kaynak: *Time* (Ağustos 1983)

* Aylık Ortalama: \$ 1517 (416 bin TL)

Gerçekten de Japonların çalışma hayatındaki tutum ve davranışları, ekonomi biliminin mantığına ve ilkelerine *sanki* tümüyle uygun düşüyor. Nitekim 1954-71 yılları arasında yılda ortalama yüzde 10’luk bir büyüme/katlanma hızına erişen Japonya:

- 1) Beyaz gömlek-mavi gömlek ayırımını kaldırmış,
- 2) İşveren-işçi ayırımını da bir yana bırakmış,
- 3) Kapitalist bloktaki en yüksek istihdam (işlendirme) oranına,
- 4) Dünyadaki en etkin dağıtım sistemine ve

ŞEKİL 70: Aylık yen geliri nereye gidiyor?

5) Dünyadaki en hakça bir bölüşüm (varlığın yeniden dağıtımı) düzeyine, ulaşmış görünüyor. (Bkz. Sawyers 1976)

Kapitalist ya da sosyalist olsun çağdaş ülkeler arasında en dengeli beslenen, en temiz giyinen, en iyi eğitim görmüş, en çok spor yapan ve en sağlıklı olmakla övünen Japonlar, bugünkü başarılarını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında izledikleri barışçı ve demokratik kalkınma politikasıyla açıklıyorlar. Bu politika sonucu, hiç askerlik yapmamış bir gençlik yetişmiş, olağan savunma giderleri ekonomik projelere yatırılmış, gelir ve toprak dağılımında yapılan köklü düzenlemelerle orta sınıf yeniden yaratılmış, çalışan kadınlar ve erkekler arasında Batı ülkelerinden daha ileri düzeyde bir denklik sağlanmış. (MURAKAMİ 1980)

Bankacı KUSAKA (TJT, 25 Haziran 1978)'ya göre Japonya Batı'ya yetişmiş, hatta Batı'nın kültürel üstünlüğünden kurtulup kendine özgü kültürü yaratmaya bile başlamış. Yakın gelecekte, bu yaratıcı gücünü dünyanın gözleri önüne serecekmiş. Japonya'nın ekonomik alandaki başarıları, hiç kuşkusuz, kültür ve sanat yaşamını etkilemiş ve etkileyecektir. Ancak bugünkü ekonomik başarılarda ülkenin doğal kaynaklarının etkisi ve kültür birikiminin ve katkısı var.

71. DOĞAL KAYNAKLAR VE ENERJİ

Manzaralar ve ormanlar ülkesi Japonya, doğal kaynaklar yönünden hiç de zengin bir ülke değil. (Tablo 71-1 ve 71-2) Adaların doğal kaynakları, tarım, orman ve balıkçılık gibi daha çok ülke ekonomisinin “Birinci kesim”inde toplanıyor. Ne var ki bu kesimin milli gelire katkı payı ancak yüzde altı dolayındadır. Oysa, milli gelirin yüzde 37'sini sağlayan madencilik, inşaat ve manüfaktür (üretim) kesiminde, gereksinme duyul-

lan hammaddeler, maden ve minerallerle yakıt ve petrol türevlerinin büyük çoğunluğu bugün dışardan satın alınmaktadır.

TABLO 71-1
EKONOMİK KESİMLERİN MİLLİ GELİRE KATKISI (1976)

<i>Kesimler</i>	<i>%</i>
BİRİNCİ KESİM	6,0
Tarım, orman ve balıkçılık	
İKİNCİ KESİM	37,4
Maden, inşaat ve manüfaktür	
ÜÇÜNCÜ KESİM	56,6
Ulaştırma, ticaret ve hizmetler	
Toplam	%100,0

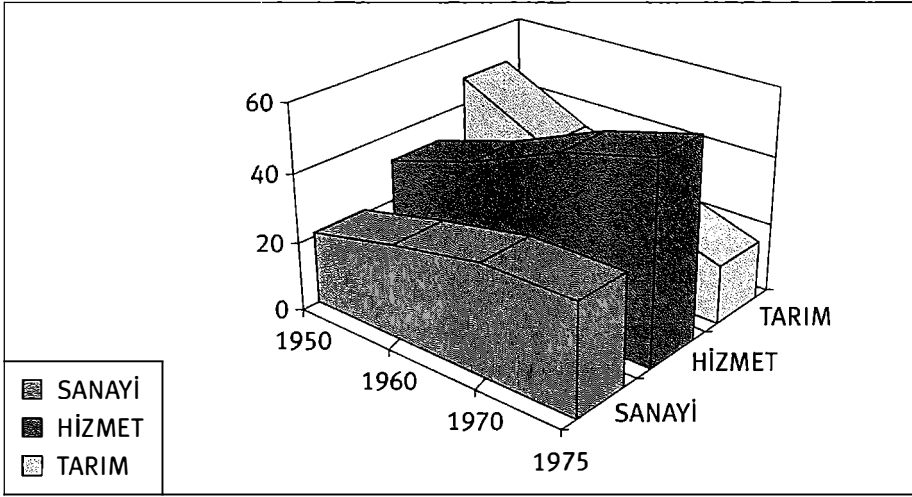
Kaynak: FFJ, Mart 1977: 21.

TABLO 71-2
ENDÜSTRİNİN DIŞALIMA BAĞIMLILIĞI (1976)

<i>Hammaddeler</i>	<i>%</i>
Bakır	92
Kurşun	79
Çinko	64
Boksit	100
Demir	99
Kok kömürü	89
Petrol	100

Kaynak: FAJ, No. 5103:4.

Dışardan satın almak zorunda bulunduğu madenler, mineraller ve yakıtlar için Japonya dış ülkelere mal ve hizmet satmak zorunda. Endüstrinin dış ticarete ve barışa bağımlılığını, Japon ekonomisinin yapısal güçsüzlüğü olarak yorumlayan uzmanlar var. (Bkz. Brezinski “Narin Çiçek” 1971) Yeni bir dünya savaşı Japon ekonomisini altüst edebilir. (Gibney 1979) Ulaşım, ticaret ve hizmetler ulusal ekonominin en büyük kesimi (%57) durumuna gelmiş. 1970’li yıllarda, endüstri kesiminde çalışan nüfus sayısal bir kararlılık gösterirken, tarım kesiminin yitirdiği nüfusun hizmet kesimine kaydığı ve kentlerde toplandığı görülüyor. (Şekil 71)

ŞEKİL 71: Çalışan nüfusun ekonomik kesimlere dağılışı: 1950-75
(Ekonomik yapının 25 yıllık değişimi).

Ekonominin ana kesimleri arasında bu boyutlara varan emek kaymaları Japon endüstrisinin hızlı bir yapısal gelişme süreci içinde bulunduğunu yansıtıyor, kuşkusuz. Tarım nüfusunun azalışı, tarım kesimindeki verim artışıyla açıklanabilir. Endüstri alanındaki başarılarına karşın Japonya tükettiği besin maddelerinin ancak yüzde 70'ini kendi üretiyor, yüzde 30'unu dışardan satın alıyor.

Öte yandan, ülke yüzölçümünün yaklaşık yüzde 68-70'inin ormanlarla kaplı olmasına karşılık, 40 milyon metreküplük tomruk üretimi toplam gereksinmesinin yarısını bile karşılamıyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ormanlar öylesine hızlı tüketilmiş ki ormanların üçte-biri ya genç orman, ya da yeniden ormanlaştırılmaya çalışılan yeni alan sayılıyor. Genç ormanlar verimli olmadığı için, kereste dışalımını –petrol ve makineden sonra– üçüncü sırada büyük dış ticaret kalemini oluşturuyor.

Denebilir ki Japon Adaları'nın görünen en büyük doğal zenginliği ormanlar ulusal ekonominin gereksinmelerini tümüyle karşılayamıyor.

1978 yılında Japonya, 102 milyon ton çelik, ABD ve Sovyetler Birliği'nin arkasından dünyanın üçüncü büyük çelik üreticisi durumuna yükselmiş; ama demir filizinin yüzde 99'unu, petrolün yüzde 100'ünü, kok kömürünün yüzde 90'ını dışardan satın alıyor. Dışsatım ve dışalım kalemlerinin toplam içindeki yüzde dağılımları Tablo 71-3'te görülmektedir.

TABLO 71-3
DIŞALIM VE DIŞSATIM KALEMLERİNİN DAĞILIŞI (1975)

<i>Toplam Dışalım</i>	<i>Ana Maddeler</i>	<i>Toplam Dışsatım</i>
% 15	Besin	% 1
20	Hammaddeler	1
—	Dokumalar	7
44	Yakıtlar	—
—	Makineler	55
21	Manüfaktür	36
%100	Toplam	%100

Kaynak: FFJ, 1977: 28.

Japonya'nın enerji kaynakları, üretimi ve politikası Batılı ülkelerden değişik özellikler gösteriyor. OECD ülkelerinde yılda kişi başına 4,56 ton petrol tüketilirken, Japonya'nın ortalama tüketimi 2,97 tondur. Anlamı şu ki Avrupa ülkelerinden yaklaşık üçte-bir oranında az petrol tüketmesine karşılık, Batı düzeyinde, hatta onun üstünde üretim yapabiliyor. Enerji kullanımındaki bu yüksek verimlilik Japon işçisinin becerisi, özverisi ve ülkenin ileri teknolojisiyle açıklanabilir. (Tablo 71-4)

TABLO 71-4
KİŞİ BAŞINA TOPLAM ENERJİ TÜKETİMİNİN (MİLYON KİLOKALORİ)
EKONOMİK KESİMLERE DAĞILIŞI: SEÇİLMİŞ ÜLKELER (1977)

<i>Ülke</i>	<i>Toplam</i>	<i>Enerji</i>	<i>Ulaşım</i>	<i>Endüstri</i>	<i>Ticaret ve Konutlar</i>
ABD	80	10	19	25	26
Batı almanya	40	4	5	16	15
Britanya	35	4	5	12	14
Fransa	31	3	5	11	11
Japonya	28	3	4	14	7
İtalya	23	2	4	10	7

Kaynak: (1) OECD Enerji İstatistikleri, (2) Japonya Enerji ve Doğal Kaynaklar Kurumu.

Japon fabrikalarının (üretim yerlerinin) yüzde 84'ü, el aletleri kullanan 4-5 işçi çalıştırıyormuş. (Seward 1977: 229) Japon endüstrisinin bu özelliği, yüksek enerji verimliliğini büyük ölçüde açıklıyor.

Japonya'nın enerji bilançosunda dikkati çeken başlıca iki özellik, toplam enerji tüketiminin yarısının endüstride ve ancak çeyreğinin tica-

rette ve konutlarda kullanılmasıdır. Enerji kullanımındaki yüksek tasarruf düzeyi ve verimlilik, enerji kaynaklarının yapısıyla da ilişkilidir. Önce Japonya, toplam enerji gereksinmesinin yüzde 88’ini dışardan alıyor; sonra tükettiği toplam enerjinin yaklaşık dörtte-üçünü petrolden elde ediyor. (Tablo 71-5)

TABLO 71-5
ENERJİ TÜRLERİNİN TÜKETİMDEKİ PAYI

Akaryakıt	% 74
Kömür	15
Hidroelektrik	6
Doğalgaz	3
Atom enerjisi	2
Toplam	%100

Kaynak: Dış Ticaret ve Endüstrisi, Bakanlığı, FAJ, Haziran 78, 05103: 6.

Ülkenin akaryakıttan sonraki ikinci büyük enerji kaynağı kömürdür. (Tablo 71-7) 1960 yılında 60 milyon tona yaklaşan kömür üretimi, 1976 yılında 18 milyon tona düşürülmüş. Buna karşılık, 1961 yılında 8 milyon ton olan kömür dışalımını 1976 yılında 62 milyon tona çıkartılmıştır. Son yıllarda, kömürün yüzde sekseni çelik üretiminde kullanılmış. Tablo 71-6’daki rakamlar, Japonya’nın elindeki tek enerji kaynağı olan kömür yataklarını, –yakın geleceğin– petrolden sonraki büyük enerji darlığına karşı saklamaya çalıştığını dolaylı olarak göstermektedir.

TABLO 71-6
KÖMÜR ÜRETİMİ İLE TÜKETİMİNDE DEĞİŞİM
BİRİM (MİLYON TON)

	1961	1976
Üretim	59	18
Dışalım	8	62
Toplam	67	80

Kaynak: FAJ, Ocak 1978, No. 05309: 6.

Elektrik üretiminde de önemli gelişmeler olmuş. Toplam elektrik enerjisi üretimi, 1960-1976 yılları arasında 100 milyar kilovat saatten 450 milyar (kws)’a çıkmış. Ancak, toplam elektrik üretimi böylece 4,5 kat artarken, hidroelektrik enerjinin payı yüzde 52’den 18’e düşmüş; ısı

(termik) santrallerinin üretimindeki payı ise yüzde 48’den 75’e çıkmış; atom ya da nükleer enerji payı hiç yoktan (sıfırdan) yüzde yediye yükselmiştir (Tablo 71-7).

TABLO 71-7
ELEKTRİK ÜRETİMİ: 1960-1976

<i>Elektrik</i>	<i>1960</i>	<i>1976</i>
Hidroelektrik	% 52	% 18
Isı (termik)	48	75
Atom enerjisi	0	7
Toplam	%100	%100

Kaynak: FAJ, (Aralık 1979) No. 05309: 6.

1977 yılında Japonya’da nükleer enerji üreten 13, kuruluş aşamasında 17 olmak üzere toplam 30 atom santrali vardı. Japonya böylece ABD’den sonra, atom enerjisinden en çok yararlanan ikinci ülke durumuna gelmiş; ancak, 1981 yılında, Fransa’nın ardında üçüncü sıraya düşmüştü.

72. “JAPON MUCİZESİ”NİN TARIMSAL KÖKENİ

Japonlar 1960 başlarında 10 yıllık bir kalkınma planı hazırlayıp yüzde 8-9’luk bir gelişme hızıyla 10 yılda net iki kat büyümeyi hedef almışlar. (UÇİNO Tatsurô 1976: 14) Oysa ekonomik gelişme planı, beklenenin de ötesinde, yılda ortalama yüzde 10 dolayında gerçekleşmiş. Dünyanın “Japon Mucizesi” adını verdiği ekonomik başarı kısaca budur. Eğer bu bir “mucize” ise, gerçek olayı kavramak için 1950’lere dönmek pek yeterli olmuyor. Daha geriye, 1850’lere gitmek ve belki de 1650’lere kadar inmek gerekiyor. Çünkü genel kural olarak, iyi anlaşılamayan ya da yeterince açıklanamayan olaylara “mucize” deniyor. Oysa NAKAYAMA İçirô (1963: 25-45) tıpkı Smith (1958) gibi, “Japon mucizesi”nin açıklamasını, “geleneksel toplum yapısında” buluyor. Bu başarıda bir mucize yok diyorlar.

“Çağdaş Japonya’nın Tarımsal Kaynakları”nı araştıran Smith’e (1975: 201) göre, Meici öncesinin Japonyası gibi geleneksel ve hatta “geri kalmış” (sayılan) bir toplum –ya da topluluk– Japonya kadar büyük bir hızla kalkınacaksa en azından dört koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir:

- 1) Geçmişten farklı bir gelecek yaratmak isteyen liderlerin varlığı,
- 2) Bu liderlerin yeterli bir süre ülkeyi yönetmesi,
- 3) Ekonominin gerekli yatırım olanaklarına kavuşması ve

4) Toplumun yetişmiş insan gücüne sahip bulunması, gibi.

Smith'in sıraladığı önkoşullar –doğru olup olmadığı irdelenecek birer varsayım olmaktan çok– Japonya'nın tarihi verilerini dile getirmektedir. Gerçekten de gerek Meici Yenileşmesi'nde gerekse İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hızlı kalkınma ve gelişme deneyimlerinde, Smith'in koşulları tümüyle yerine gelmiş gibi görünüyor. Ancak, bunlardan bağımsız olmaması gereken iki ek koşul üzerinde de durulabilir:

5) Ulusça paylaşılan bir başarı güdüsü ve övüncü,

6) İleri bir teknoloji ve yaratıcılık.

Japon kültürünü yakından tanıyan siyaset bilimcisi Mete Tunçoku (1980), “Japon mucizesi” denen olayın hiç de “mucize” olmadığını şöyle açıklıyor:

Ancak, Japon Mucizesi diye tanımlanan olayın özünde yatan ve onun belkemiğini oluşturan temel öge, geleneksel Japon kültürü için de var olan ve Japon insanından, toplum çıkarı için gerekli her türlü özveri ve boyun eğmeyi isteyen ahlak anlayışı ve düşüncesidir. Kökenini Japon ahlakı ile Budist-Şintôist dinsel inanışlardan alan bu duygu, bireye, daha çocukluk yıllarında başlayarak aşılanır ve yaşamı boyunca pekiştirilir. Geleneksel Japon anlayışında birey, toplum için yararlı olabildiği, ona katkıda bulunabildiği ölçüde değer kazanır. Japon insanı, üyesi bulunduğu grup içinde uyumlu davranmak, gruba ters düşmemek ve grup yararını her şeyden üstün tutmakla yükümlüdür. Buna uymayan birey, grup dışına itilir ve başka bir gruba da giremez, açıkta kalır ki bu, o birey için psikolojik bakımdan ölüm demektir.

(*Milliyet*, 7 Mart 1980; ayrıca, bkz. Ek: 15)

Kimi siyaset bilimcileri ve Japonoloji uzmanları, Edo Japonyası'nın kapalı ve geri kalmış bir “tarım topluluğu” olduğu yargısında birleşirler. Oysa Smith (1975) ile NUMATA ve arkadaşlarının (1964) araştırmaları, “Geri kalmış Japonya” savının geçerli bir yargı olmadığını yeterince kanıtlamıştır. Tarihi ve sosyal kültürel gerçek öyle beliriyor ki yüzyıl öncesinin Japonyası besbelli zengin ve endüstrileşmiş bir ülke değildi; ama, teknolojik bakımdan geri kalmış, yoksul bir Doğu ülkesi de değildi.

Tokugava döneminin sonu ile *Meici* döneminin başlarında, Japonya'da 250 dolayında tarımsal işletme (“*timar*”) yöresi varmış. İşletmelerin başında, Osmanlı'nın Timarlı Sipahilerine benzeyen *Daimyô*'lar bulunuyormuş. *Daimyô* (“*Timarlı Sipahi*”), askerlerin koruduğu bir beylik hisarında (kalede) oturur, kendisine bağlı memurlar aracılığıyla yönetir-

miş bölgesini. Emrinde iki tip görevli varmış. Kasaba (ya da beylik hisar)’da çalışan merkez memurları ile tarım-üretim yörelerindeki görevli *Ôşôya* (mültezim)’lar. *Ôşôya*’lar kendi yörelerindeki genel düzeni denetler, vergileri toplar, emirleri duyurup uygular, uyuşmazlıkları çözümler ve adaleti sağlarmış. (YONEYAMA 1967: 209) Mültezimlerin ulakları, yazmanları, koruyucu ve yardımcıları varmış ama özel savaşçıları yokmuş. Askere gerek duyulursa, kasabadan hazır kuvvet çağrılır, gönderilirmiş. Böylece mültezimler, beylik hisardaki askerin varlığına dayanarak ama çoğunluk asker gücüne hiç başvurmadan yönetmişler köylerini. Başarılı yöneticiler yöresel örgütün gücüne de saygılı davranırmış. Hisarlıktaki Sipahi Beyi (*Daimyô*), tek tek aileleri değil, üretim bölgesini, köyü ve yerleşmeyi toptan vergilendirir; verginin aileler ve haneler arasında bölüştürülmesi işini yerel yöneticilere bırakırmış. Köy yerleşmesi, bir tüzel kişilik olarak, köyün vergisini toplayıp ödemede “mültezime” yardımcı olmaya çalışırmış.

Köylüler yollarını, sulama kanallarını kendileri yapar, kendileri onarırlarmış. Ortak alanlardaki su - sulama haklarını savunurlar; kolluk ve yargı görevlerini de yine kendileri yerine getirirler; borç alıp öderler; köylülerin töre dışı davranışlarını kendi sorumlulukları olarak görürlermiş.

Bu yönetim düzeni, “*feodalite*” kavramının akla getirebileceği basık bir (askeri) yönetimden çok, örflere dayalı geleneksel bir yönetime benzemektedir. Başlangıçtan bu yana, çeltik köyü (*mura*), güçlü bir tüzel kişiliğe, hatta özerkliğe sahip olmuş. Belki de Japon köyünün kendi varlığını özgün ve bağımsız bir *şima* (“ada”) gibi algılamasında (TAKATORİ Masao AJS, 1, 1977: 5-8) bu güçlü tüzel kişiliğin etkisi olabilir. Köy yerleşmelerinin toplu niteliği, koruyucu tanrıların yöresel karakteri ve yerel yalıtım “*şima*” duygusunu besleyen başlıca kaynaklar arasında sayılabilir. Ayrıca köy tüzel kişiliğinin evrensel özerkliği (muhtarlık) ve onun aileler üstündeki yetkileri de söz konusu olabilir.

Gelişen sürekli pazarların etkisi altında zamanla bozuluncaya değin köylerin toplumsal yapısı pek fazla değişmemiş. *Tokugava* yönetimi, asker gücünü kalede tutarak, köy “muhtarlığı”na karşı saygılı davranmaya, hatta onu yaşatmaya çalışmış. Bu yönetim, köylere ve tarıma dayalı ülkeye 250 yıllık bir gelişme ve barış dönemi getirmiş; ancak merkezi yönetimin yetkileri öylesine dağılıp yaygınlaştırılmış ki, sözgelisi, 1600 çeşit yöresel para basılmış. Ama gerek duyulduğunda yetki tek elde toplanamamış; ivedi kararlar, uzun süre de etkili olacak önlemler zamanında alınamamış. Smith’in (1975) son derece barışçı yorumuna karşılık YONEYAMA (1967: 217), ağır vergilere, tekelleşen pamuk ticaretine, rüşvet alan ve yozlaşmış yerel yöneticilere karşı 1500’ü aşkın toplu ayaklanma görüldüğünü açıklıyor. Bu tür hareketler dönemin sonlarına doğru (XIX.

yy başlarında) sıklaşıp çoğalmış ama *Tokugava* yönetimi varlığını yarım yüzyıl daha sürdürmeyi bilmiştir. (Bkz. ONDA'dan HONDA'ya § 112)

Ancak, *Tokugava* yönetimi tarımsal ekonomiyi geliştirmedeki başarısı ile kendi sonunu da hazırlamıştır. Üretim artışı toplumsal ayrımlaşmaya, ulaşım ve iletişimin gelişmesine, endüstri sanatlarının yayılmasına yol açmıştır. 1860'lı yıllara gelindiğinde, savaşçı (yönetici) sınıfın iç ve dış politika sorunları karşısında kutuplaştığı, bölündüğü açıkça görülüyor. Ne ki çiftçi ailesi ya da çiftliği her zaman güçlü kalmış, varlığını sürdürüp korumuştur. Toprak el değiştirmiş, varlıklı ailelerde toplanmış. Bu arada güçlenen çiftçi, küçük tarım işletmeciliğine geçmektense, toprağını yandaşlara, ortakçılara, kardeş ve yeğenlere (*Dôzoku*: § 63) dağıtmayı (yani aileyi genişletmeyi) yeğ tutmuştur. (FUKUTAKE 1967) Gelir-gider dağılımındaki, mal-mülk sahipliğindeki katmanlaşmaya karşılık, köy topluluğu, çiftçi ailelerden oluşan bir birlik olarak kalmış. Köy tüzel kişiliğinin aileler üzerindeki geleneksel yetkisi de sürmüştür. (Smith 1975: 209)

Köy yaşamındaki tüzel yetki sulu çeltik tarımına dayalı kalmış, sulama hizmetlerinden kaynaklanmıştır. Ürünün bol olması için, ekim ve büyüme mevsimi boyunca çeltik fidelerinin su altında tutulması gerekir. Bu nedenle hemen her köy çevresinde, kanallar, setler, göletler, su tünelleri ve sel kapanları yapılmış. Bu altyapı, düzenli temizlenip onarılmış, işler durumda tutulmuştur. Sulama işleri kamusal bir çabayla sağlandığı için yetki ve sorumluluk da köyün tüzel kişiliğinde toplanmıştır. (Wittfögel 1959)

Toprak vergisi biçimindeki ulusal tasarruf uygulaması, 1870 yıllarında devlet gelirlerinin yüzde 80'ini, geçen yüzyılın sonlarında yüzde 50'sini sağlamış. (NAKAYAMA 1963: 51) Yüksek verginin ekonomik anlamı odur ki geleneksel tarım köyü çalışmış çabalamış, dışından tırnağından arttırdığı ile endüstrileşmenin gerektirdiği ulusal yatırım sermayesini yaratmıştır. Tarım işletmelerindeki yüksek verim ve gelir, çağına göre oldukça ileri görünen geleneksel tarım teknolojisiyle sağlanmıştır.

73. “GELENEKSEL” TARIM

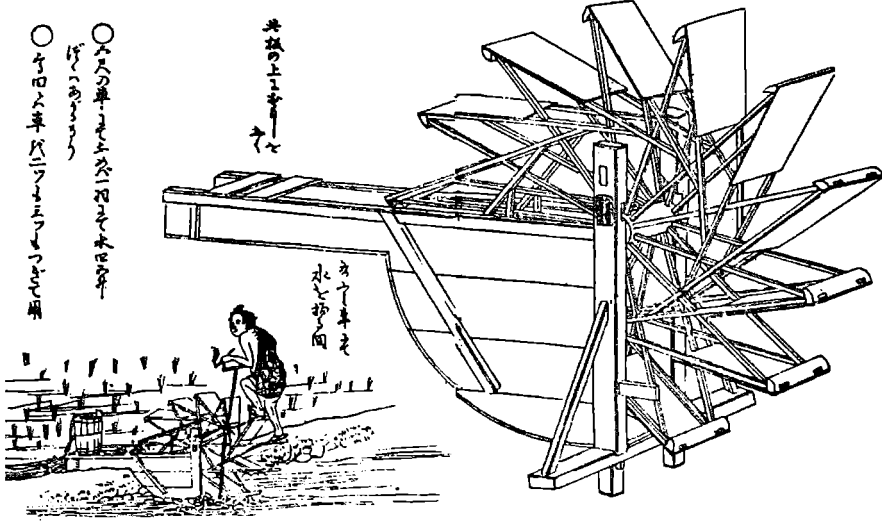
Meici Yenileşmesi (1868) başlarındaki Japonya'nın “ilkel bir tarım topluluğu görünümünde” olduğu söylentisi güvenilir bir gözlem ya da yargı değildir. *Meici* öncesi Japonya kuşkusuz geleneksel bir tarım ülkesiydi –çünkü makineli endüstriye ya da yoğun üretime henüz geçmemişti– ama ilkel ya da geri kalmış bir ülke değildi. Tersine, Japon tarım teknolojisi oldukça ileri bir düzeyde bulunuyordu. Bu teknoloji, 1600-1850 yılları arasında *çeltik verimini ya da tarımsal emeğin üretkenliğini en az iki kat* artırmıştı. Özellikle 1700'lerden sonra, tarımsal gelişmede önem-

li bir yeri ve etkisi olan araştırma ve yayınlardan bazıları üzerinde kısaca durulabilir.

Çağdaş Japon tarımının kurucu babası sayılan MİYAZAKİ Anrei'nin tarım elkitabı (*Nôgyô-Zenşo*) 1697'de basılmış. MİYAZAKİ, kendi kitabının bu alandaki ilk “bilimsel” deneme olduğunu söylüyor. Oysa Smith (1975: 89), ilk tarım elkitabı (*Seiryôki*)'nin XVI. yy'da basıldığını, MİYAZAKİ'nin o baskıdan yararlanmış olabileceğini düşünüyor. Kırk yıl rençberlikten sonra kırk yıl boyunca ülkeyi baştan başa gezip dolaşan MİYAZAKİ, “19 tür çeltik, 57 tür sebze, 11 tür çimen, 36 tür ağaç, 22 tür ot; ve bunlardan her birinin ekilmesi, tarlaların sürülmesi, sulanması ve tarımsal ürünlere ait bilgilerden oluşan 10 ciltlik dev bir derleme” bırakmış. Çağdaş ölçülerle on bölümlük büyük boy bir kitap.

Tohum seçiminden böcek (haşere) denetimine değin teknik tarımcılığın hemen her konusu üzerinde duran MİYAZAKİ, tarımsal gelişmeyi *bilgi* ve *deneyimle* sağlamaya çalışmış. Verimi artırmak, tarımı geliştirmek için, “araştırıp öğrenmeyi; hatta gerekiyorsa başkalarının deneyimlerinden yararlanmayı” salık vermiş. Genel kural olarak, “tohum, fide, toprak, gübre, sulama, ekim ve hasat kayıtlarının doğru tutulmasını ve bu bilgilerin sürekli olarak yenilenip değerlendirilmesini” öğütlemiş. MİYAZAKİ'nin yaklaşımı ve yöntemi, Batı dünyasındaki “Aydınlanma Çağı” filozoflarının “Doğa Tarihi” akımını anımsatır. (Bu konuda Bkz. Durant 1973: 117-31) MİYAZAKİ'nin tarım üstüne yazdıkları, Bacon'un bilim ve felsefe üstüne özlemleriyle çağdaştır. Şu ayrımla ki Bacon düşünmüş önermiş, Japon tarımcısı ise Miyazaki'nin öğütlerini tutmuş ve uygulamıştır.

MİYAZAKİ'nin anıtsal yapıtı, resimli tarım takvimleriyle köye ve köylüye ulaştırılmış. Köyde görevli, yetenekli bir tarım teknisyeni olduğu anlaşılan TSUÇİYA Matasaburô'nun kendi yazıp resimlediği *Kôka Şuncû* (1707, “Tarım-Köy Takvimi”)’dan seçilmiş resimler, yeterli bir kanıt olabilir. (Resim 53-3’e bakınız) Tarım görevlisi TSUÇİYA, ustası MİYAZAKİ'nin genel öğütlerini kendi hizmet bölgesinin özelliklerine uyarlamaya ve uygulamaya çalışmıştır. (Bkz. Al - Rahim, 1977) Bu takvimle, şubat ayında araç gereç bakımıyla başlayan geleneksel tarım yılının her günü yapılacak türlü işler, son derece ayrıntılı ve resimli olarak anlatılmaktadır. TSUÇİYA'nın resimli takviminde, ırmak çevresindeki çeltik alanlarının dörtgen ve üçgenlere bölünerek hesaplanmasından, tarım araç ve gereçlerinin yapımına, bakımına ve kullanılmasına ilişkin çok çeşitli teknik bilgiler bulunmaktadır. Fakat belki de en dikkate değer özellik, Japon çeltik köyünün *çeşitli ürüne* dayalı olmasıdır. Çeltiği ekip biçmekle bitmiyor tarımcının yıllık görevi. Her gün yapılacak türlü işler var. TSUÇİYA'nın bu girişimi, OKURA Eicô'nun (1826, 1981) “Tarım Araçlarının Kullanılması ve Etkinliği” (*Nôgu benri ron*) adındaki son derece ünlü bir eserine de öncülük etmiş olabilir. (Resim 73)

RESİM 73: Pedallı su dolabı: İnsan gücüyle çalışan bir tulumba! OKURA Eicô'nun "Tarım Araçları"ndan örnek (1826). Kaynak: Smith 1975:96 (Aynı dolap Kore'de kullanılmıştır).

Tokugava dönemindeki toprak vergilerinin yüksekliği karşısında, tarımsal üretimin artırılmasına yönelik teknik tarım kaynaklarının asıl amacı devleti zengin etmekten çok tarımcıyı ağır vergi yükünden kurtarmak, çiftçiye destek olmak gibi görünüyor. MİYAZAKİ de kendi kitabında en çok bu hedefi vurguluyor: “10 *koku* [bizim *kile* gibi yaklaşık 10 tonelik bir tahıl ölçüğü] hasat alınması beklenen tarladan 11 *koku* çeltik kaldırabilirsen, fazla hasat kendi ailenin kazancı olur.” (Smith 1975: 92) Tarım alanındaki sorunlara bu yeni bakış açısı toprağın ve emeğin verimini artırmayı büyük ölçüde sağlamış. Kurutulmuş balık gübresi, pamuk küspesi, lağım çukurlarından çıkartılmış organik maddeler kentlerden köylere taşınmış, ticari gübre olarak değerlendirilmiş. Ticari gübre, hayvan gübresiyle ot ve yaprak gübresinin belki tümüyle yerini alamamış ama XIX. yy’dan sonra onlarla birlikte kullanılmış.

Kinai bölgesinde 1782 yılında yayımlanmış bir köy raporuna (*Meisaicô*) göre, pamuk tarımındaki verim artışı da doğrudan doğruya gübrelemeye dayanmış. Dönüm (*tanğ*) başına 200-250 gr (50-60 *momme**) başarılı denemelerde ise yarım kiloya kadar ticari gübre kullanılıyor-muş. Doğal gübre ile yılda tek bir ürün alınırken, ticari gübre ile bazı verimli yörelerde 2-3 ürün alınmış. Güz ve kış ekimi belki yaz çeltiği kadar

* Dönüm başına birkaç yüz gramlık gübre gerçekten çok az görünüyor. Ölçü birimlerinde eğer bir yanlışlık yoksa, bu gübrenin doğal gübreye yardımcı olarak kullanıldığı düşünülebilir.

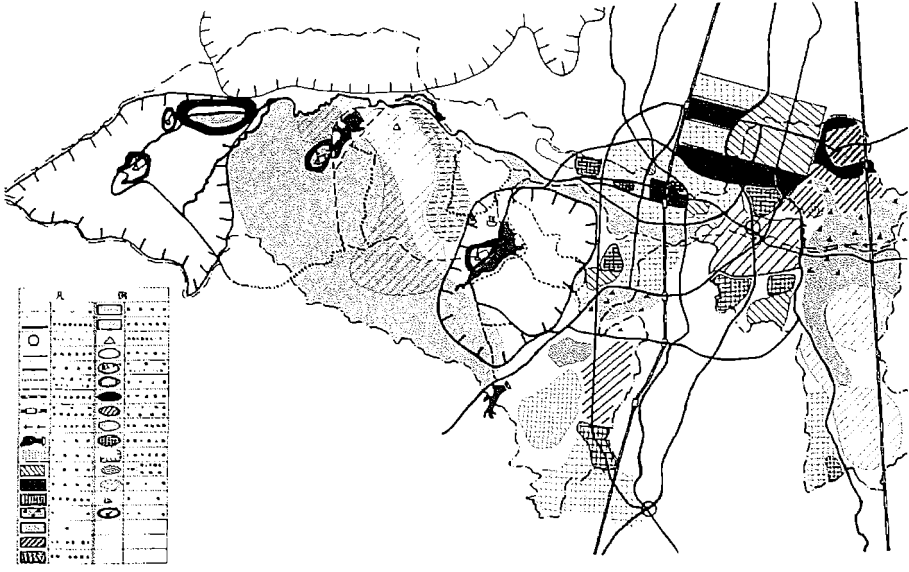
bereketli olmamış ama buğday, sebze ve meyve ekimine yol açmış. Vergi dışı artık ürün paraya çevrilerek ertelenmiş vergi borçları ödenmiş, artan gelirle yeni araç gereçler satın alınmış.

Çeltik tohumluğu ambarında büyük gelişme olmuş, XVII. yy'daki 117 çeşit tohum, XIX. yy'da 2363 çeşide çıkmış. Ancak, en dikkate değer gelişme sulama tekniğinde görülmüş. Binlerce bostan kuyusu açılmış, sulama havuzları ve kanalları yapılmış, su çıkartan pedallı dolaplar, çarklar geliştirilmiş. (Resim 73) Sözcüleri XVI. yy ile XVII. yy arası dönemde *Musaşi İli*'nde (§ 31) 400 kadar yeni köy kurulmuş, vergilendirilen çeltik hasadı 667 bin *koku*'dan 1 milyon 167 bin *koku*'ya yükselmiş; yüzde 100'e yaklaşan bu verim artışında tarımsal sulamanın önemli bir payı olduğu sanılıyor. XVIII. yy ortalarında nüfusu iki milyona yaklaşan Edo (Tokyo) kenti, böylesine yüksek bir tarımsal verimle beslenmiş.

Tokugava dönemi boyunca, özellikle de XVII. yy'dan sonra, pamuk vb. para getiren pazar ürünlerine de geçildiği anlaşıyor. *Kavaşi İli*'nin *Vakae İlçesi*'nde 1877'de yapılmış bir tarım sayımına göre, sulanan çeltik tarlalarının yüzde 28'ine, sulanmayan tarlaların yüzde 58'ine pamuk ekili olduğu saptanmış. (Smith 1975: 97-98)

Tarım teknolojisinde zamanla başka yeniliklerle gelişmeler olmuş. XVII. yy başlarına değin çeltik fideleri serpiştirme dikilirmiş. Oysa XIX. yy başında, çeltiğin düzenli, *doğru sıra ve eşit aralıklarla* ekilmesine başlanmış. Yeni ekim düzeni, köklerde büyüyen ayrık ve sarmaşık tipi asalak otların kolayca temizlenmesine elverişli olduğu için verimin hızla yükselmesine yol açmış. Yine XIX. yy başlarında, sulanacak tarla tabanları yatak olarak düzeltilmeye başlanmış ve çeltik fidelerinin diz boyu su içine ekilip su içinde büyütülmesi ürünün soğuğa ve don çarpmasına karşı korunmasını sağlamış. Böceklerle karşı çeşitli yağlar kullanılmış. Ağır tanelerin (tuzlu suda çökertilerek) tohumluğa ayrılması tekniği de yine bu dönemde geliştirilmiş. Bir dönümlük tarlaya geleneksel olarak 2-3 Şô (3-5 lt.) tohum atılırken kimi yörelerde, tohumluk ölçeği 1-2 lt'ye kadar düşürülmüş. Bu verim, buğday ekiminde bir'e 300 almaya denktir. *Aki İli*'nde yerleşmiş bir tarım ailesi, 1787-1888 arasındaki yüzyıl boyunca ekip biçtiği çeltiğin ayrıntılı kayıtlarını tutmuş. Ailenin elindeki beş tarladan üçünde, verim yüzde 50-70 dolayında artarken dördüncü tarlada yüzde 200 oranında artış olmuş.

Ancak, buraya kadar çizilen olumlu gelişim tablosunun daha çok *Honşû Adası*'nın merkez ve güneybatı yörelerindeki içdeniz (*Seto*) çevresinde geçerli olduğu da belirtilmeli. Kuzey ve kuzeydoğu (*Tôhoku*) bölgelerinde, *Tokugava* dönemi boyunca düzensiz aralıklarla altı büyük kıtlık (1640, 1695-96, 1755, 1783, 1833 ve 1866) olduğu, yüz binlerce kişinin öldüğü, yüz binlerin de başka bölgelere göç etmek zorunda kaldığı biliniyor. (YONEYAMA 1967: 272)

HARİTA 73: Tayva-Çö İlçesi doğal çevre (toprak) kullanma haritası.

(RENK VE SİMGELERİN AÇIKLAMASI HARİTA'DAKİ SIRA YLA)

1. İlçe sınırı	1. Süt ve süt ürünleri
2. Kuzeydoğu karayolu	2. Süt hayvancılığı
3. Karayolu kavşağı	3. Büyükbaş (et) hayvancılığı
4. Eski otoyolu	4. Tatil köyü
5. Anayollar	5. Dinlenme alanları
6. Yaya ve bisiklet yolları	6. Doğal park
7. Kuzeydoğu yeni demiryolu	7. Doğal orman
8. Ekspres demiryolu	8. Kavşak korusu
9. Kitakami: Su kanalı	9. Sağlık ve rehabilitasyon
10. Barajlar (Su ve elektrik)	10. Spor parkı
11. Konut ve yerleşmeler	11. Ordu eğitim alanı
12. Sanayi bölgeleri	12. Eğitim kurumları
13. Ticaret ve alışveriş merkezi	13. Bölge müzesi
14. Dağıtım yerleri	14. Kaplıca
15. Çeltik (pirinç) tarlaları	15. Kayak (kış sporları)
16. Ekin tarlaları	
17. Çilek ve sebze bostanları	
18. Meyve fidelikleri	

XVIII ve XIX. yy'lardaki tarımsal gelişmeyi inceleyen kimi araştırmacılar, verimli çiftliklerden ya da varlıklı ailelerden az vergi alındığı yarısında birleşiyor. (Smith 1971: 100) *Tokugawa* dönemiyle başlayan ve en çok her sekiz yılda bir yenilenmesi gereken toprak, verim/vergi sayımlarının zamanla seyrekleşip tavsadığına dikkati çeken Smith (1958:3-19), tarım sayımları arasındaki süreler uzadıkça artan üretim fazlasının vergilenmeden aileye kâr kaldığını vurguluyor. Sonuç olarak MİYAZA-

Kİ'nin çeltik çiftçisine gösterdiği kâr yolu başarılı olmuş, hızla artan verim, vergi artışını gerilerde bırakmıştır. Başka bir deyişle, *Tokugava*'nın ağır vergi politikası, üreticiyi daha çok ve çeşit üretmeye, verimi artırmaya zorlamıştır. Ancak hızla artan verimin aynı hızla vergilendirilememesi, kimi köylülerin giderek güçlenmesine, mal mülk edinmesine, güçlü bir orta sınıfın oluşmasına yol açmış; bu yeni güçlü sınıf Meici Devrimi'ni hazırlamış, desteklemiş ve yapmıştır.

74. TARIM REFORMU VE KOOPERATİFLER

Japon çeltiğinin verimli beşiği sayılan *Nara (Yamato) Vadisi*'nin *Kaminoşô Köyü*'ndeki kültür değişmelerini inceleyen YONEYAMA (1967: 223-28)'ya göre, ürünlerin çeşitlendirilip rotasyona sokulmasına ve tarımsal sulamaya bağlı olarak, *Meici* dönemi başından 1930'lara değin ortalama verim iki kat, 1960'larda ise üç kat artmış bulunuyordu. Bu artışa çeltik üretimi önemli bir etken olmuş; çeltik üreten ülkeler arasında Japonya üst sıralara yükselmiştir. (Tablo 74-1)

TABLO 74-1
ÇELTİK VERİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (1960)

Ülkeler	Kg/da
Japonya (Ova)	633
İspanya	581
Mısır	543
İtalya	469
Japonya (Ortalama)	422
Çin	247
Hindistan	134
Filipinler	100

Kaynak: Japon FAO yılığı 1959.

TABLO 74-2
ÇELTİK, TAHİL VE ÖTEKİ TARIM ÜRÜNLERİ (1960)

Ürünler	Ekilen Alan (%)	Üretilen Değer (%)
Çeltik	40	53
Tahıllar	20	7
Ötekiler	40	40
Toplam	%100	%100

Kaynak: İŞİDA 1961: 66.

Pirinç, buğday ve mısır gibi tahılların sağladığı enerji değerleri kilo-da 3500 kalori dolayındadır. Pirincin asıl üstünlüğü, verim yüksekliğinden ileri geliyor. Bir dönüm çeltik tarlasında ortalama *bir milyon* kalori, bir dönüm buğday tarlasında *600 bin*, aynı büyüklükteki bir mısır tarlasında ise *560 bin kalori* üretiliyor. Öyle ki on dönümlük bir buğday tarlası ancak 7-8 kişiyi beslerken, aynı büyüklükteki bir çeltik tarlası 15-16 kişiyi rahatça besleyecek kadar ürün vermektedir. (İŞİDA 1961: 67) Japonya’da ulaşılan yüksek verim düzeyinin Filipinler’den 6, Hindistan’dan 4, Çin’den 2 kat yüksek olduğu Tablo 74-1’de görülüyor. Çeltik ürününün artan verimi ve yüksek besleme gücü onun ekonomik değerini ve ekilen alanları da etkilemiştir. Çeltik tarımının neden dolayı öteki tahıllardan en az 3-4 kat daha kârlı bir iş olduğu ise Tablo 74-2’de görülmektedir. Ancak bu yüksek verim ve kâr oranı çoğu köylüleri çeltik üretimine çekince, öteki tahıllarla sebze ve meyveleri yetiştirmek yeniden kârlı duruma gelmiştir. O kadar ki *Nara* bölgesinde bir zamanlar yalnız *çeltik ve pamuk* ekilen tarlalara bugün *buğday, patates, turp, kavun, karpuz, hıyar, patlıcan, biber, domates, fasulye ve bezelye* de ekilmektedir. Çoğu kez, aynı tarlaya birkaç tür ürünün birlikte ekildiği de olur: Bir sıra *karpuz* bir sıra *buğday* gibi! *Tokugava* dönemindeki ticari gübrelerin yerini bugün *amonyum sülfat, kalsiyum süperfosfat ve potasyum klorür* gibi yapay (suni ve kimyasal) gübreler almış; İkinci Savaş’tan sonra, böcek ve öteki haşerelere karşı etkili bir savaşım (mücadele) sürdürülmüştür.

Çağdaş tarım teknolojisi, mevsimlik ürünlerin sırayla ekimine –ya da *rotasyona*– dayanıyor. Japon adalarının merkez ve güneybatı yörelerinde, dört mevsime bağlı olarak dört çeşit rotasyon (Tablo 74-3) uygulanması yapılıyor.

TABLO 74-3
TARIMDA ROTASYON: MEVSİMLER, YILLIK EKİMLER VE ÜRÜNLER

<i>Yılda (4 Mevsimde) Ürün Çeşitleri</i>	
<i>İki ürün</i>	Çeltik sonra buğday, arpa, lahana, patates ve şalgam gibi kış ürünleri;
<i>Üç ürün</i>	Çeltik sonra bezelye vb. gibi güz ürünleri, sonra yukardaki kış ürünleri;
<i>Dört ürün</i>	Çeltik sonra güz, sonra kış, sonra şalgam vb. ürünleri;
<i>Dört ürün</i>	Önce bostan ve yaz sebzeleri sonra sırasıyla güz, kış ve bahar ürünleri. Bu tür rotasyonda çeltik, yıl aşırı ve yaz ürünü olarak ekilir.

Kaynak: YONEYAMA 1967: 224.

Eğer tarımcı yaz mevsiminde çeltik yerine sebze ya da bostan ekme-ye karar verirse, ortakçı bir toprak kullanma düzeni olan *karake* (kuru ekime)'ye katılmak zorundadır. Başlangıçta, sulama yetmezliğine bir çözüm olarak geliştirilen *karake*, bugün yaygın bir yöntem, gelenek olmuştur. Çeltik çok bol olunca, kuru ekime, sözgelişi, pamuğa dönüyorlar. Çeltik tarlası iki yılda bir sulandığı (su altında bırakıldığı) için, pamuk ve öteki yaz ürünleri, sürekli çeltik ekmekten daha kârlı gelmeye başlamış. Bu yüzden, Kaminoşô yöresindeki tarlaların yüzde 5-10'u kuru tarıma alınmış (1950 yıllarında).

Japonya'daki tarım reformunun asıl amacı tek ürün yerine çok ürün almak ve bunu sağlayacak olan rotasyon düzenini bütün yörelere yaymak olmuştur. Teknik tarımın ve rotasyonun henüz bu kadar gelişmediği kuzeydoğu (*Tôhoku*) bölgesinde, 1960 ve 70'li yıllarda başlamış yaygın bir reform çalışması sürüyor. Reformun başlıca dört işlevsel hedefi var:

- 1) Çeltikten başka öteki mevsim ürünlerinin de ekilmesi,
- 2) Su kaynaklarının ve sulama-boşaltma kanallarının geliştirilmesi,
- 3) Tarla alanlarının bir örnek büyüklüğe dönüştürülmesi,
- 4) Rotasyona ek olarak et ve süt hayvancılığının başlatılması.

Kutu 74-1

TSURUSU (ADLI) TARIM KREDİ KOOPERATİFİ

Meici (1868) Yenileşmesi'nden sonra köylere kadar uzanan tarım, hayvancılık ve sanayi birlikleri kurulmuş. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu birlikler tarım kredi kooperatifleri olarak yeniden örgütlenmiştir.

Tayva-çô İlçesi'ndeki üç kooperatiften birisi olan *Tsurusu* (Leylek Yuvası)'nın 475 hane (üyesi), üyelerin 650 hektar (6500 dönüm) sulanabilir çeltik toprağı, 30 hektar da çeltik dışı tarım alanı var. Bir yılda 3200 ton çeltik üreten kooperatifin bir milyar yen (1979'da 200 milyon TL) geliri ve 10 milyon yen kârı; ayrıca toplam 10 milyar *yenlik* bir sigorta yükümlülüğü varmış. Kooperatif, merkezi yönetime yüzde 23, yerel yönetimlere yüzde 10 oranında kurumlar vergisi ödüyor. Kooperatif merkezi tıpkı bir banka gibi örgütlenmiş, açık banko düzeninde çalışıyor. Üyelerine yüzde yedi faizle kredi açıyor. Hayvancılıkla uğraşan 22 üye toplam 380 baş sığır besliyor, yılda 150 milyon yen (30 milyon TL, aile başına ortalama bir buçuk milyon TL) gelir sağlıyormuş. Kooperatifin tavukçuluk ve domuzculuk girişimleri başarılı olamamış. Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nün uygun gördüğü alanlarda kooperatif, istekli gençlere araştırma bursları da veriyormuş.

Tôhoku (kuzeydoğu) bölgesinde *Miyagi* İli'nin sınırları içinde ve Senday kenti kuzeyindeki *Tayva-çô* İlçesi, ulusal ekonomik planlamada (Harita 79-1), besin üretim bölgesi olarak gösterilen alana düşmektedir. *Tayva-çô* İlçesi (Kutu 63-1), 1978 yazında, çok boyutlu bir tarım reformu uygulamasının içinde bulunuyor; ülkenin en ünlü ve değerli pirinçlerini yetiştirmekle övünen yöre halkı, çeltiğe dayalı tek ürünlu tarımdan, rotasyona ve çok ürüne geçmeye hazırlanıyordu. *Yoşida* yöresindeki toplam 210 hektar ekilebilir alandan sadece 4-5 hektarı (yüzde 2-3) nadasa bırakılıyor, gerisi her yıl ekiliyormuş. Teknik tarımın ilk öncülleri çoktan girmiş yöreye: Her dönüm çeltik için 60 kilo yapay (kimyasal), 1200 kilo doğal (organik) gübre kullanılıyormuş. Havadan, uçak ve helikopterle yapılan ilaçlama da başlamış. Dönüm başına 500-600 kg arasında ürün alınıyor ama bu verim bile yeterli sayılmıyor. Çeltik (yaz) dışındaki mevsimleri de değerlendirmek istiyorlar. (Bkz. Balaban, *Japonya'da Toprak Reformu*, 1971) Bu amaçla “Kırk sekiz (48) Çayı” Vadisi'nde 50 hektarlık tarla kamulaştırılmış, 32 hane ev başka yerlere taşınmış. Çay üstünde 400 milyon *yen*'e çıkacağı hesaplanan bir baraj inşaatı için şantiye kuruluyor. Yollar açılıyor, sondaj ve hazırlık işleri yapılıyor. Baraj, yörenin sulama ve içme suyu gereksinmesini tümüyle karşılayacak. Orman yangınlarına karşı yedek su deposu olarak da kullanılacakmış. Vadi boyunca, sel suyunu toplayan kapanlar, yağmur sularını depolayan küçük göletler dikkati çekiyor. Ancak en karmaşık işlemler toprakta yapılıyor. Bölük pörçük, eğri büğrü tarlalar birleştiriliyor, tabanlar düzleniyor, sulama ve boşaltma (drenaj) kanallarına bağlanıyor. Bir mevsim içinde 500-600 dönümlük alanın yol, su, kanal, toprak ve enerji işleri tümüyle bitirilerek, üç dönümlük (100 m x 30 m boyunda) yeni tarlalar eski sahiplerine veriliyor. Reform uygulaması, verimin artırılması yönünde öylesine başarılı olmuş ki teknik ekipler yeni dilek ve istekleri sıraya koymak zorunda kalmışlar. Düzenleme bittiğinde, vadi ve ovadaki tüm tarlaların gereğince sulanması, istendiğinde suyun boşaltılması vb. işler, pompa istasyonu üzerindeki tek bir yönetim denetim kulesinden sağlanabilecek. Üç dönümlük yeni tarlalarda, çeltik dahil birkaç çeşit ürün rotasyonla yetiştirilecek. (Tarımsal verimliliği artıran örgütler için Bkz. Kolkay 1973: 248-66; reform uygulaması için Bkz. Harita 73-1)

Bu boyutlara varan bir tarım yenileşmesi, merkezi yönetimle yerel yönetimin çiftçiyle teknisyenlerin, teknisyenlerle kooperatiflerin, kooperatiflerle tarımsal araştırma geliştirme enstitülerinin, sürekli işbirliğine dayanıyor. *Tayva-çô* İlçesi'nde ziyaret edilen bir tarım kredi kooperatifinin görev ve işlevleri Kutu 74-1'de, *Tomari* (balıkçı) Köyü kooperatifi Kutu 74-2'de özetlenmiştir.

Kutu 74-2

TOMARİ HAMA (KÖYÜ) BALIKÇILIK KOOPERATİFİ

Kooperatif 1953'te kurulmuş. Asıl amacı “*Avabi*” adı verilen tek kabuklu bir midye üretimini desteklemekmiş. *Avabi* yavruları dokuz ay boyunca su içindeki ağlar üstünde beslenip büyütülüyor. Boyutları 8,5-9 cm olunca toplanıp satılıyor. Her üye kendi ürettiği ve kooperatife verdiği malın bedelini alıyor. Fiyatlar aydan aya değişiyormuş. Kooperatif satış bedeli üzerinden yüzde yedi, il merkezindeki birlik yüzde bir-buçuk pay alıyor. Pazarda satılan mal bedelinin geri kalan yüzde 91,5'u, iki hafta içinde üreticinin özel hesabına yatırılıyor. Üyelerin ürettiği deniz kestanesi ve yosun gibi mallar da kooperatife veriliyor, serbest satış yapılmıyor. (Resim 23-6)

Ev yapana, tekne alana ya da eski teknesini onaran üyelere kooperatif 6 milyon yen (50 bin dolar)'e kadar kredi açıyor. İldeki Birlik Merkezi, üyelere açılacak kredi sınırlarını yıllık olarak saptıyormuş. Kooperatif, kurumlar vergisine ek olarak, gelir vergisi de ödüyor. Yıllık hesap ve bilançolar bastırılıp üyelere yazılı olarak dağıtılıyor.

Bir perşembe akşamı, ertesi günü balıkçı obasının bağlı bulunduğu Ocika bucak merkezinde yöresel yangın söndürme eğitimi yapılacağı için denize çıkma yasağı konduğu haberi kooperatifin hoparlöründen köye duyuruldu. “*Funadome*” (halat bağlama) adı verilen bu tür sınırlama kararları, eskiden gençlik (akran) örgütleri tarafından alınmış. Köyün erkekleri karara uydular (bu konuda Bkz. § 64-1), sabah erkenden otomobilleriyle *Ocika*'ya gittiler.

Kırsal yörelerdeki kooperatifler, üretim ve kredi işlerini birlikte yürütüyor. Kimi kooperatifler, üye aileler için tüketim mağazaları da açmış. Tarım kredi kooperatifleri, Japon kalkınmasının yüzyılı boyunca önemli görevler yüklenmişler. Elde edilen başarıda, üretici-tüketici zincirinde yer alan araçlar sayısının azaltılması önemli bir adım olmuş. Kooperatifler, üretim ve satıştan sağladıkları geliri, üyelere kredi olarak dağıtmış, üyelerini sigorta etmiş, yeni yatırım ve girişimleri desteklemiş, vergi ödeyerek ulusal kalkınmaya katkıda bulunmuş. Kooperatifler ayrıca, üyelerinin gelir-gider hesaplarını tutan bir halk (esnaf) bankası işlevini kazanmış, tarımsal gelirin vergilendirilmesini kolaylaştırmıştır. Köy kooperatiflerinin il merkezindeki yöresel birlikleri, köy örgütlerinin, işletme ve bütçe hesaplarını denetleyen, sigorta yükümlülüklerini yeniden sigorta eden kurumlar durumuna gelmiştir.

Tomari balıkçı yerleşmesinde balıkçılığı ve su ürünleri (*Akuva kültür*) tarımını destekleyen, kredi ve sigorta işleri yapan bir kooperatif de ziyaret edildi. (Kutu 74-2)

KUTU 74-3

“KES-YAK” TEKNOLOJİSİ: SUBAYAMA KÖYÜ

Şikoku Adası’nın (Kagava İli, İkegava İlçesi’nde) güney kıyısına yakın bir dağ yamacında, 34 hanelik küçük bir dağ köyü (obası) var: Adı: *Subayama*. Tarım alanları 30° meyilli bir yamaçta bulunan köyde 5-6 bin yıldan beri tarımcıların “kes-yak” adını verdiği bir teknikle çapa tarımı yapıyorlarmış. Bu yerleşmenin kültürünü ve özgün teknolojisini anlatan belgesel bir filminden seçilmiş izlenimler aşağıdadır (CVED 1979)*:

“Köyde, akdarı, soya ve barbunya fasulyesi, mısır, tatlı patates (*taro, yam*) karabuğday ve kâğıt yapılan bir tür *çalı* üretiliyor. Ekilecek yamaçtaki ağaç ve çalılıklar bir yıl öncesinden kesiliyor, kökleri çıkarılıyor. Kesilenler eğik yamaçta bırakılıyor. Yangının çevreye yayılmasını önleyecek önlemler alındıktan sonra, uygun rüzgâr altında, yamaçlar etekten zirveye doğru yakılıyor. Tohumlar, elle serpilerek tarladaki küller arasına ekiliyor. Ve bu yolla zenginleştirilmiş topraktan bol ürün elde ediliyor. Bir iki yıllık ekimden sonra tarla dinlenmeye bırakılıyor. Sonra ekim, komşu tepenin yamacına doğru kaydırılıyor. Kesilip yakılan yamaç 10-15 yıl içinde yeniden yetişip eski durumuna geliyor. Her yıl yakım var ama toplam orman alanı küçülmüyor, tarla alanı da büyütülmüyor. En önemlisi doğal çevrenin orman/yağmur dengesi bozulmadan korunuyor. Tarımcılar, başarılı, mutlu ve geleneksel teknolojiyi sürdürmede kararlı. Teknolojinin yaşlanmış olmasına karşılık, köy varlıklı, köylü mutlu görünüyor.

* Kaynak: Center for Visual Ethnological Documentation (Şincuku, Tokyo), “*Four Seasons in a Sloss and Burn Farming Culture*”. (Belgesel film, 1978 yapımı, 1 s: 15d).

Bu kooperatifler, kuşkusuz en çağdaş örnekler! Ancak ülkenin kıyı köşe yörelerinde, ilgi çeken başka uygulamalar da var. Bunlardan birisi, dört büyük adadan en küçüğü olan *Şikoku* Adası’ndaki geleneksel “kes yak” teknolojisi ki günün gelişen koşullarına ayak uydurmaya çalışmaktadır. (Kutu 74-3)

75. TEKNOLOJİK YARATICILIK ÖRNEKLERİ

Teknolojinin başarılı örnekleri çeltik ekimiyle sınırlı değildir. Balıkçılık, sebzeçilik, meyve ve bostancılık alanında da yaratıcı denemeler vardır:

a) *Balık Avlayan Kuşlar*: Ünlü *Kociki* Destanı’nda (§ 40), beyaz renkli bir tür karabatak olan (uçan, yüzen ve dalabilen) *Kormorant* adlı kuşla yapılan avcılık tekniği anlatılır. Bu teknik, Gifu kenti dolayındaki *Nagara* Irmağı’nda bugün de sürdürülmektedir. Balık avcısı olarak eğitilmiş ama yakaladığı balıkları yutmaması için boynuna telden mandal takılmış olan karabataklar, bir saatlik her vardiyada 150 balık tutar, karşılı-

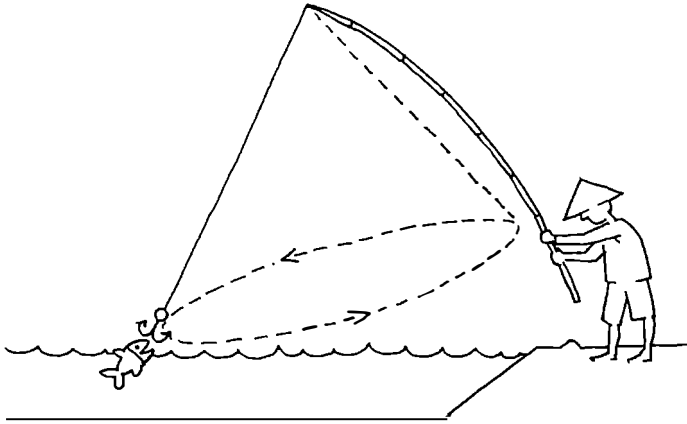
ğında bir iki balık yemeğe hak kazanır. *Kormorant* avcılığı, doğa ile işbirliği ilkesine tarihi bir örnektir. Deprem habercisi olarak kedi (pisi) balığının yararlanma denemeleri, daha da çağdaş bir işbirliği örneği sayılabilir.

b) *Böcek Kaçırta Çiçekler*: Tokyo Körfezi ağzındaki *Sagami* koyunun *Aburatsubo* yöresi karpuzuyla ünlüdür. Karpuz çiçeklerine dadanan zararlı böcekleri kaçırmak için, ekili bostanlar sarı renkli yıldız çiçeği tarlalarıyla çevrilmiştir. Çiçeklerin kokusundan hoşlanmayan böcekler bostandan uzak tutulunca, yörede çok lezzetli karpuz yetiştirilmiştir. Doğal bir sorunun doğal çözümü.

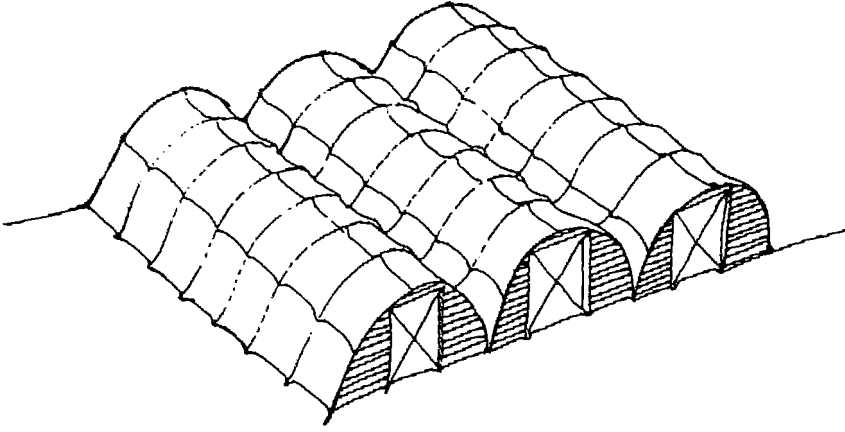
c) *Ariyake Körfezi'nde Balık Avcılığı*: *Kiyûşû* Adası'nın batısına düşen Ariyake Körfezi'ndeki gelgit (med cezir), yöreye özgü bir avcılık teknolojisine yol açmış. Deniz çekildiği zaman, sığ körfezin üçte-biri göz alabildiğine engin bir kumsala dönüşür. Su ile birlikte kaçamayan kaya balıkları ve deniz dibi böcekleri, çukurlara ve birikintilere sığınıp ıslak kumda barınmaya çalışır. Çekilen suyun hemen ardından körfeze giren kıyı halkı, kumsalda çırpınan balıkları kolayca toplar. Kullanılan teknikler arasında en verimli olanı, uzunca bir kamışa bağlı bir olta ile yapılan *Mutsugorô* balığı avcılığıdır (Şekil 75-1).

Avcı, kıpırdayan balığı görünce uzun oltasını eğerek ava doğru yönelir. Çapaya benzeyen ağır oltasını nişanlayıp yandan ileriye savurur. Olta, kamışın altında 8-10 metre çapında bir sarkaç yayı çizer, hedefini bulur. Yakaladığı balığı balıkçıya getirir. Bu teknikle avcı, yakın çevresinde gördüğü balığı 1-2 saniyede ve tek bir savurma hareketiyle avlayabilmektedir.

d) *Seracılık*: Kuzeydoğunun sert kışına ve soğuğuna, güneybatının şiddetli yağmur ve tropik tayfunlarına karşı yaygın bir seracılık uygulaması var. Tarım bölgelerinde özgün sera tipleri görülmekle birlikte, ya-

ŞEKİL 75-1: Ariyake Körfezi'nde oltayı kement gibi kullanarak yapılan Mutsugorô (balık) avcılığı.

ŞEKİL 75-2: Su borusu ve plastikten yapılmış seralar:
Güney ve güneybatı yörelerinde yaygın.

rım parmak çapındaki (12 mm) galvanizli su borularından ve saydam plastik örtülerden yeni bir sera yapım tekniği geliştirilmiş. Altı metre boyundaki standart boruları yarım çember gibi kıvrıp iki başından ve 30-50 cm aralıkla yere gömüyor üstünü plastikle örtüyorlar. Ordu tipi “Nissen” barakalarına benzeyen barakalar, enine ve boyuna istendiğin- ce büyütülebiliyor.

e) *Sıtma Savaşımına Katılan Balıklar*: Tōkaidō (Ana) demiryolu boyunca sıralanan çiftliklerin su altında bırakılmış tarlalarında, su yüzeyinde kendi başına dönüp duran yandan çarklı sandıklar dikkati çeker. Dönen çarklar, su altı ürünleri için gerekli oksijeni sağlıyor. Ayrıca Japonlar, sivri-sinek yumurtalarıyla beslenen bir balık türünden de yararlanıyorlarmış. Böylece sulu çeltiğin sıtma yatağı olması sorununu kökünden çözmüşler.

f) *Soğuk Demir İşçiliği*: Tokyo’nun bir kuzey mahallesine inşaat demirlerinin beşerli onarlı öbekler halinde motorlu bir tezgâhta toplu olarak büküldüğü gözlemlenmiştir. İşçi, demirleri bir kalıba yerleştirip düğmeye basıyor. Emegın verimini en az 10 kat hızlandıran bir teknik!

g) *Taşınır Su Tesisatı Tezgâhı*: Tomari (balıkçı) Köyü’nde ve Hiroşi-ma kent üniversitesinde, elektrikle çalışan ve küçük bir pikapla taşınan (su) tesisatı tezgâhı görülmüştür. Boruları kesiyor, dış (yiv) açıyor, alıştırıyor, *dirsek* ve *te* takılarını birbirine takıyor. Küçük bir yapının su tesisi- satı işçiliğini en çok 1-2 saate yapıp bitiriyor.

h) *Yürüyen Boru Döşeme Şantiyesi*: Tokyo’nun Nişigahara Mahallesi’nde, dar bir asfalt yolda yürüyen boru döşeme şantiyesi. Önden gi- den dar kepçeli özel traktör, dar derin bir kanal açıyor, çıkardığı toprağı bir kamyonete yükleyip geriye gönderiyor. Ortadaki kamyonetten kana- la indirilen borular birbirine hemen kaynak edilerek kanal tabanına yer-

leştiriliyor. Kamyonla taşınan toprak, döşenmiş boruların üstüne dökülerek sıkıştırılıyor. En arkadan gelen yol kaplama makinesi, doldurulan toprağı sıkıştırıp üstünü asfaltlıyor. Şantiye, 4 araç ve 10-12 işçi ile iki şeritli yolda günde 50-60 metre (8-10 boru boyu) ilerliyor. Sabah açılan kanal aynı akşam örtülüp asfaltlanıyor. Şantiye yürüyor. Yol, trafiğe kapanmıyor. En önemlisi, kanal örtülerinde çökme, sonradan oturma olayı görülüyor.

i) *Sporlaşan Teknolojik Araştırma*: Bisiklet sporunun genç amatörleri, hava sürtünmesini büyük ölçüde azaltan (*aerodinamik*) plastik kılıflar geliştirmeyi bir spor dalı haline getirmişler. Sürtünme azaldıkça bisiklet hızlanıyor. En hızlı olanı yarış kazanıyor. TV’de izlenen bir programda kazanan yarışmacı, sürtünme katsayısını 90’dan 15’e (6 kat) indirmişti.

76. YERLEŞMELER VE MEKÂNIN KULLANILMASI

Yukarıdaki teknolojiler, ileri bir endüstrinin ve bilimsel araştırma hizmetinin dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirdiği örnekler olarak da değerlendirilebilir. Ancak, yerleşmelerin kendisi ya da mekânın kullanılması, teknolojik gelişmeyi yansıtan bir gösterge olarak incelenebilir. Coğrafyacı İŞİDA (1961: 51-5)’ya göre, kırsal kesimde belli başlı dört tip yerleşme (mekân kullanımı) var:

- 1) *Côri* yerleşmesi,
- 2) *Gôşi* yerleşmesi,
- 3) *Şinden* yerleşmesi,
- 4) *Tonden* yerleşmesi,

Côri yerleşmesi, Yamato Hanedanı’nın VII. yy’da ada yönetimine egemen olmasından sonra yaptığı *Tayka* reformuyla getirilen en eski toprak kullanma biçimidir. Hokkaidô Adası dışında ve ovalık (düzlük) yörelerde görülen en yaygın mekân kullanma tekniğidir. Ova toprağı, kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde uzanan doğru çizgilerle “*Ri*” adı verilen büyük karelere bölünür. Her *Ri*, kendi içinde 36 (6x1) ya da çöbu birimine ayrılır. Her çö, bir hektar ya da 10 dönümden biraz büyük bir alandır. Ortalama olarak her köy yerleşmesine bir *Ri* (ya da 15 km²) büyüklüğünde bir alan verilmiş. Her *côri* yerleşmesinde, en az 30 (sonraları 50) hane aile toplu halde yaşarmış. *Côri* yerleşmelerindeki mekân kullanımı, biçim olarak geleneksel Amerikan (New England) kasabalarındakine benzer. Bu tip köylerde, her aileye 7-10 dönüm (*tanğ*) tarla düşer. Çağdaş ova köylerinde ise bugün aile başına 10-15 dönüm toprak düşmektedir. 1955’te başlayan ve bugün sürdürülen toprak reformu uygulamasında, bu sınırların altında ve üstünde kalan topraklar yeniden bu düzeye getirilmektedir. Reform, sonunda, her aileye, üçer dönümlük 3-5 parça, toplam olarak 9-15 dönüm tarla düşecektir.

Gôşi, Ortaçağ ve feodalite dönemlerinin Şôen (timar ve malikâne)’lerinden türemiş bir yerleşme biçimidir. Soylular, saraylılar, Şintô ve Budizm dininin ileri gelenleri, tarıma açılan (*açılacak*) yörelerde evler ve köşkler yaptırmışlar. Bu köşkların çevresinde öbekleşen topluluktan Gôşi yerleşmesi doğmuş. Şôen’de yaşayanlar, toprak sahibi görevliler (sipahiler)’miş. Köylü askerler onların çevresinde, duvar ve su engelleri tüm yerleşmenin dışında yer almış. Honşû Adaları’nın kuzey kıyıları ile Kiyûşû ve Şikoku adalarının güneyinde de Gôşi yerleşmeleri görülüyor. Sosyal ve ekonomik bakımdan az gelişmişliğin simgesi sayılan bu tür yerleşmelerden bazıları, sonradan “Monzen” adı verilen tapınak kasabalarına dönüşmüştür.

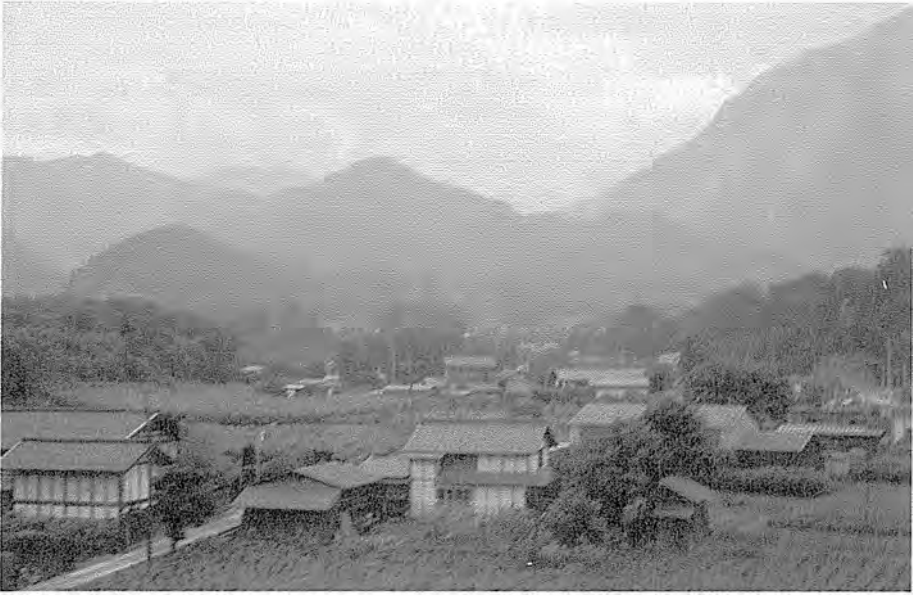
Şinden Yerleşmesi: Tokugava döneminde, özellikle de 1750 yıllarından sonra, merkezi yönetimin ve yerel yöneticilerin toprak gelirlerini artırmak amacıyla, “Şinden” adı verilen yeni tarım yerleşmeleri kurulmuştur. Göller, bataklıklar, sığ koy ve körfezler doldurularak, düz yaylalardaki ve sulak vadilerdeki orman ve ağaçlar temizlenerek, çeltik ekimine elverişli duruma getirilmiştir. İnce uzun şeritler biçiminde parsellenmiş tarlalar, vadilerin eğik tabanını düzeltmeye çalışan *teraslar*, ekim alanlarının sınırlarına dik doğrultuda ve tek sıra dizilmiş konutlar Şinden yerleşmelerinin en belirgin özelliğidir. Başlangıçta, her tarım ailesine eşit büyüklükte ev ve tarla toprağı verilmişse de zamanla, toprak belli ellerde ve ailelerde toplanmıştır. Dôzoku adı verilen genişletilmiş (dal budak sarmış) aile ya da toplum tipi böyle oluşmuş. (§ 63) Şinden özelliklerini taşıyan yerleşmeler bugün her yöreye yayılmıştır. Kiyûşû Adası’nın Ariyake Körfezi çevresinde, Tokyo kentinin kuzeyindeki Saitama İli’nde ilk kuruluş özelliklerini hâlâ sürdüren Şinden yerleşmeleri bulunduğu görülmüştür. (Bkz. Resim 76)

TABLO 76
TARIM TOPRAKLARININ BÜYÜKLÜĞÜ VE DAĞILIŞI: 1955 YILINDA

<i>Adalar</i>	<i>5 Dönümden Az (%)</i>	<i>5-10 Dönüm (%)</i>	<i>10-20 Dönüm (%)</i>	<i>20 Dönümden Çok (%)</i>	<i>Toplam Hektar (×10 Dönüm)</i>
Japonya (ortalama)	34,2	31,3	25,8	8,7	6.043.000
Hokkaidô	17,8	7,4	9,9	64,7	237.000
Honşû, Kiyûşû ve Şikoku	34,9	31,6	26,4	4,0	5.806.000

Kaynak: İŞİDA Riyucirô 1961: 64.

Tonden (uç boyu ya da sınır) Yerleşmeleri: Kuzeydeki Hokkaidô Adası’nda, 1875-1903 yılları arasında, öncü askerler tarafından 39 adet “*tonden*” (savunma “serhat” yerleşmesi) kurulmuş, tarımcılar arkadan

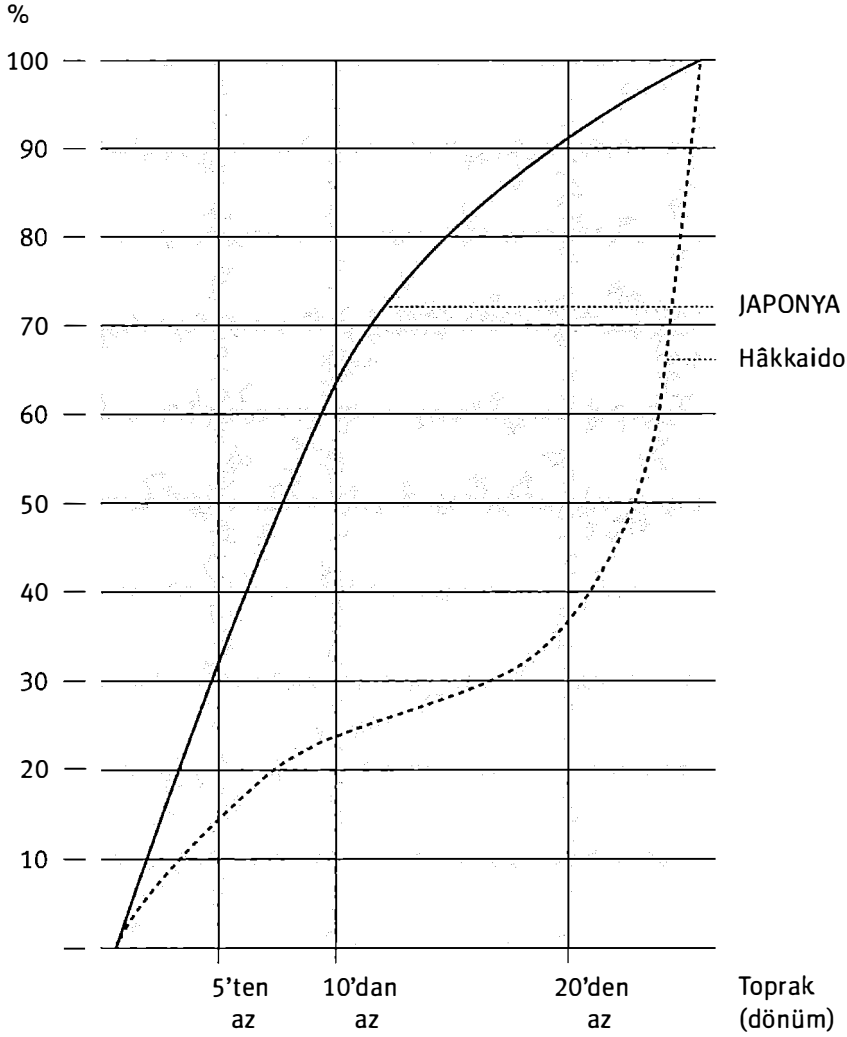

RESİM 76: *Şinden* yerleşmesi: Orman dağ - tepe ile çeltik ekilmiş vadi ve düzlüklerin arakesitinde uzanan konutlar (Tayva-çô, Tôhoku).

gelerek buralara yerleşmiştir. Yoğun ormanların tarıma ve hayvancılığa açılması, orman alanlarının tarlaya ve meraya dönüştürülmesi işi, bu yerleşmelerde oturan öncü askerlerin koruyucu desteği altında gerçekleşmiştir. Izgara biçiminde karelere bölünen topraklarda hem *Côri*'ye hem de Amerikan kasabalarına benzeyen bir toprak kullanımı ve tarım yerleşmeleri gelişmiştir.

Mekâna yansıyan toprak kullanma biçimlerindeki görünür çeşitliliğe ve ayrılıklara karşılık, Japon tarımında oldukça sağlıklı bir toprak ve gelir dağılımı vardır. Japon Adaları'nda toplam altı milyon tarım ailesi ve altı milyon hektar (60 milyon dönüm) ekilir tarım alanı vardır. Aile başına ortalama 10 dönüm tarım toprağı var. Reform öncesi –ya da reform yılındaki– durum Tablo 76'da gösterilmiştir.

Tablo 76'da, aile başına ortalama 10 dönüm tarım toprağı düştüğü, ortalamadan daha az ve daha çok toprak sahibi olan aileler dağılımının (yüzde 34,2 ve yüzde 34,5 ile) birbirine çok yakın olduğu görülüyor. *Hokkaidô*'daki toprak büyüklüğü ve dağılımı öteki üç adadan farklıdır; ailelerin üçte-ikisi 20 dönümden fazla toprağı sahiptir. Ancak tarıma açılmış toprakların sınırlı oluşu nedeniyle ulusal ortalama pek değişmiyor. *Honşû*, *Kiyûşû* ve *Şikoku* adalarındaki toprak dağılışı (Tablo 76-1'deki üçüncü sıra) Japonya'daki toprak mülkiyetini daha doğru olarak yansıtmaktadır. Toprak reformunun ana hedeflerinden birisi, minimum toprak mülkiyetini ortalama 10 dönümlük toprak büyüklüğü düzeyine

ŞEKİL 76: Japonya'da toprak dağılımı: 1955.
 Ülke ortalaması ile Hôkkaidô'daki dağılımın karşılaştırılması
 (Türkiyemizin toprak dağılımı, Hôkkaidô Adası'na benziyor).

çıkarmak olmuştur. Tablo 76'daki dağılım, Şekil 76'da grafik olarak özetlenmiştir. Yorumu şöyledir: Hôkkaidô'da dengesiz bir dağılım; öteki adalarda reformdan önce bile ideale çok yakın bir dağılım vardı.

Toprak büyüklüğü kadar önemli olan başka bir ekonomik gösterge de tarımsal gelirin dağılımıdır. Altı milyon tarım ailesinden üçte-biri yalnız tarım geliriyle, üçte-biri tarım dışı ek gelirlerle yaşıyor; geri kalan üçte-biri ise tarım gelirini ek gelir (asıl gelirinden az) sayıyormuş (İŞİDA 1961: 55). Toprak ve gelir dağılımı, toprak ve gelir (vergi) reformlarıyla

sürekli olarak düzeltilmiştir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, beş kişilik bir tarım ailesindeki anne ve baba, hizmetler kesiminden bir ek gelir de sağlıyorsa, Japonya'daki en yüksek gönenç (refah) düzeyine ulaşmış sayılıyor. Kuzeydoğu (*Tôhoku*) bölgesindeki toprak ve tarım reformunun amacı, gelir düzeyi açısından az gelişmiş olan yöreyi, ulusal ortalamaya yaklaştırmak gibi görünüyor. (§ 74)

77. TOPLUTAŞIM VE ULAŞIM

Yirmi beş yıl kadar önce, ekspres trenlerinin istasyonlardaki duruş süresi üç dakikaya indirilince, makinistlerin ağzından şarkı bestelenmiş “Sevgilileri öpmeye bile vakit kalmadı” diye. *Sapporo-Kuşiro* motorlu trenindeki hoparlör, “gelecek istasyonda 30 saniye durulacağını” bildirince, yolcular o eski makinist şarkısını anımsadılar. Biraz da özlemle! Şimdi değil öpüşmeye doğru dürüst el sallamaya vakit yok. Japon demiryolculuğu, ülkedeki hızlı, güvenli ve ucuz toplutaşımacılığın en çarpıcı simgesi olmuş.

Kalkış dakikası dolunca kapılar kendiliğinden kapanıyor. Tren 30 saniye bekliyor: geç kalanı ve yanlışı bineni. Sonra hareket ediyor. Yarım dakikalık bekleyiş tüm trenlerin sanki merkezi bir saatin yelkovan ve saniye kollarına bağlı olarak çalıştığını gösteriyor. Trenler tam zamanında kalkıp tam zamanında varıyor ama çoğunun hızı *yeterli* değil. Bu yüzden başkent Tokyo'dan başlayıp *Kiyûşû*'nun başkenti *Fukuoka* (Hakata)'ya kadar uzanan bir yeni demiryolu (*Şinkansen*) köprüsü yapmışlar. 1978 yazında bu köprü *Senday* kenti üzerinden kuzeyde *Morioka*'ya ulaşmıştı. *Aomori*'ye doğru ilerliyordu. Yakın gelecekte açılacak olan derin sualtı tüneliyle *Hokkaidô* Adası'nın *Sapporo* kentine bağlanacaktı. (Kitabın 5. baskısında, yeni yol işliyordu.)

Şinkansen demiryolu, bir demiryolu hattından çok, ülkeyi bir uçtan öbürüne bağlayan binbir ayaklı bir *betonarme köprüdür*. Hiç kuşkusuz, dünyanın 3 bin km'lik ilk ve en uzun köprüsü! Saatte 250 km hız yapan ünlü ışık (*hikari*) trenleri, bu köprü'nün üstünde çalışıyor. Böylesine hızlı araçlar büyük kazalara yol açabileceği için, tren rayını yerden 5-10 metre yüksekte yapılmış özel bir köprü üstüne döşemişler, köprü'nün altını (direkler arasını) dikey geçişe ve kullanışa açık tutmuşlar. Köprü tarlaların, köylerin, kentlerin, fabrika ve limanların üstünden geçiyor ama dar mekânı ikiye bölmüyor, günlük trafiği engellemiyor; beklemiyor, bekletmiyor. Köprü, yer yer yükseliyor 3-5 katlı bir gar binası oluyor. Anayolu çatıdan geçen bir gar! Normal trenleri ikinci, banliyö trenlerin birinci, otogarı zemin katta bulunan bir ulaşım kovani. Gelen giden, aktarma bekleyen binlerce yolcunun gereksinimleri için yer altında çarşılar, pazarlar da düşünülmüş. Her şey çalışıyor: sessiz ve hızlı.

RESİM 77: Meici Anıtkabri'ne giden Ōmote-Sandō Bulvarı pazar günleri trafiğe kapatılıp yayalara açılıyor; bir gençlik parkına ve festivaline dönüşüyor.

Şinkansen köprüsü, gerektiğinde genişleyip çok katlı, çok peronlu bir demiryolu kavşağı olabiliyor. Deniz altı tünelleriyle çoğu adaları birbirine bağlıyor. *Honşû* Adası'ndan *Hokkaidô* Adası'na açılan 25 km'lik deniz altı "Tsugaru" tüneli tamamlandığında, *Tokyo-Sapporo* yolculuğu 24 saatte 6 saate inecek. Özetle *Şinkansen*, "binbir direk" üstüne kurulmuş binbir kilometrelik, binbir marifetli bir demiryolu fuarıdır. Japon ekonomisiyle teknolojisinin, toplu taşıma alanında yarına yönelik yaratıcı bir uygulamasıdır. Ne ki yolcu trafiğinin büyük yükünü taşıyan *Şinkansen*, toplu taşıma teknolojisinin son sözü değildir. 2000 yılına doğru, *Şinkansen*'lerin hızı da yetersiz kalmaya başlayınca, uzay çağına yeni kuşak trenleri hizmete girecek. Saatte 500 km hız yapacak bu trenlerin, elektromanyetik bir alan üstünde "uçacağı", raydan çıkmayacağı bugünkü yolculuk sürelerini hemen yarı yarıya azaltacağı açıklanıyor. O zaman, *Hokkaidô*'dan *Kiyûşû*'ya uzanan 3000 km'lik ulusal yolculuğu 5-6 saatte yapmak gerçek olacakmış.

Teknolojinin baş döndürücü gelişme hızı, alıp vermek, sorup öğrenmek gibi belki geleneksel ama zorunlu insan ilişkilerinin de yeni teknolojilerle hızlandırılmasını gerektirmiş. Yoksa, insanoğlu kendi kurup işlettiği teknolojinin gerisinde kalabilirdi. Treni kaçırabilirdi. *Şinkansen*'in asıl başarısı, binbir ayaklı köprünün uzunluğu ya da kurşun trenin hızı değil, işletmenin etkinliği ve insana verdiği güven duygusudur. (Bkz. Resim 77)

Kentteki herhangi bir turizm bürosundan ya da istasyondaki bilet gişesinden bilet almak isteyen yolcuya bir istek formu veriyorlar. Yolcu

formun üstüne, adını soyadını, nereden nereye, hangi gün ve saatlerde, ne kadar hızlı bir ekspresle gitmek istediğini yazıyor. Gişe görevlisine veriyor. Gişe görevlisi, bir teleks makinesinin başına geçip yolcunun isteğini bilgiişlem (kompüter) merkezine iletiyor. Birkaç saniye içinde teleks makinesi tıklıyor ve yolcunun biletini kesiyor: Adı soyadı, gün-saat-dakika, istasyon-peron, sefer-vagon, yer numarası ve de *ücreti!* Bilet kaybolabilir ama yolcunun bileti makinenin belleğinde saklıdır. Japon Demiryolları Kurumu, saat gibi çalışan bu ulaşım ağının güvenilirliğini sağlamak için, bir trenin yolcusunu ötekine yetiştiren otobüsler ve feribotlar da işletmektedir, tren istasyonları ve adalar arasında.

Şimenava (halat), Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun yarattığı adalarla adalıları birbirine bağlayan mitolojik bir inanç simgesiydi. *Şinkansen* köprüsü, çağdaş Japon birliğinin teknolojik bir *Şimenava* simgesi olmuştur.

78. GELİR-GİDER, VERGİ VE BÜTÇE DENGELERİ

Japonya'nın 1976 yılındaki genel bütçesi, GSMH'nın yüzde 15'i olarak hesaplanan 24 trilyon *yen*'e (yaklaşık 100 milyar ABD dolarına ya da 500 trilyon TL'ye) ulaşmış. Bütçe gelirlerinin yüzde 26'sı gelir vergisinden, yüzde 19'u kurumlar vergisinden sağlanıyormuş. Bu iki verginin toplamı yaklaşık 150 trilyon 450 milyar TL tutuyor. (FFJ, 1977: 23)

Ulusal Vergi Kurumu, ülkedeki vergi randımanı ile vergi kaçakçılığı üstüne yapılan araştırma ve soruşturmaların sonuçlarını belli zaman aralıklarıyla kamuoyuna açıklamaktadır. (TJT, 4 Temmuz 1978) Adı geçen kurumun 1978 yarıyıl raporuna göre, 1977 yılında toplam 210 milyar TL'lik vergi gizlenmiş, 150 milyar TL'lik vergi kaçırılmış. *Bu miktar, toplanan vergilerin binde birinden azdır.* Vergi denetçileri, 1977 yılına ait 238 dosyayı incelemişler 163'ünü savcılığa vermişler. İncelenen olayların yüzde 60'ında bildirim (usul) kusuru, yüzde 31'inde gelir gizleme (vergi kaçırma) suçu bulmuşlar. Açıklanan yüzdeler ve oranlar, gelir-gider, vergi ve bütçe işlerinin ne denli ciddi yürütüldüğünü ve sıkı denetlendiğini belgeliyor. Küçük bir kasabadaki Budist tapınağın yıllık işletme bilançosu ve vergi bildirimi bu yargıyı destekler niteliktedir. (Kutu 78)

KUTU 78

ZEN-BUDİST TAPINAĞI'NIN YILLIK GELİR-GİDER BÜTÇESİ: 1977-78

Daha önce (Kutu 48-2'de) tanıtılan küçük kasaba tapınağının 74 dönüm toprağı var. Tapınak, bu toprağın 14 dönümünü kendi kullanıyor; 60 dönümünü gerçek ya da tüzel 112 kişiye kiralyor. Bu işten yılda 2-3 milyon TL tutarında gelir sağlıyor. Gelirinin yaklaşık yarısını vergi olarak hükümete veriyor. (Tablo 78-1)

TABLO 78-1
BUDİST TAPINAĞIN YILLIK BÜTÇESİ: GELİR-GİDER

<i>Gelir Kaynakları</i>	<i>Gelir (%)</i>	<i>Gider (%)</i>	<i>Gider Kalemleri</i>
Obon Bayramı	25	25	Kâr dağıtımı
Yılbaşı töreni	15	13	Rahibinin maaşı
Bağış - faiz	12	20	Bakım, onarım
Toprak satışı	13	11	Eğitim - kitaplık
Toprak kirası	10	6	<i>Toprak vergisi*</i>
Çeşitli	25	25	Çeşitli
Toplam	%100	%100	

Kaynak: Belediyeye sunulan yıllık işletme bilançosundan.

* Rahibin araştırmacıya verdiği özel bilgiye göre belediyeye ödenen toprak vergisinin bölüşümü şöyle oluyormuş:

TOPRAK VERGİSİNİN DAĞILIŞI	
Kurumlar / Yönetimler	Yüzde
Yerel yönetim (belediye)	95
Ulusal (merkezi) yönetim	4
İl (özel) yönetimi	1
Toplam	%100

Petrol bunalımına, türlü ekonomik dar boğazlara karşın “Japon Ortaklığı” iyi çalışıyor, kazanıyor ve gerekli yatırımlardan sonraki kârını yeniden ve hakça dağıtıyordu. Kamu ve özel kesimlerdeki maaş ve ücretler (*Sarariman gelirleri*) Batı ülkelerine göre yüksek olmadığı gibi aslında düşüktür de. Ancak yılda iki kez (haziran ve aralıkta) ikramiye olarak yeni bir dağıtım yapılıyor. Günlük *Mainiçi* gazetesinde açıklandığına göre, 1978 yılı ilk ikramiyesi olarak toplam 4 milyon 400 bin kamu görevlisine 1,4 trilyon *yen* (yaklaşık 480 milyon TL) ödenmiş. Üst düzeydeki seçilmiş yöneticilerin 6 aylık ikramiyeleri Tablo 78-2’de gösterilmiştir.

Aynı gazetenin açıklamasına göre, kamu kesiminde çalışan işçilere 35 trilyon TL’lik ikramiye dağıtılacaktı.

TABLO 78-2
YARIYIL İKRAMİYELERİ: ÖRNEK

Başbakan	40 milyon TL*
Meclis Başkanı	35 milyon TL
Bakanlar	30 milyon TL
Tokyo Üniversitesi Rektörü	20 milyon TL

* 1992 cari fiyatlarla, yuvarlak.

“Japon Ortaklığı” oldukça etkili bir “yeniden dağıtım” (Güvenç 1991: 208-11) yapabiliyor. Çünkü iyi topluyor, her şeyi değerlendiriyor.

En küçük alışverişlerin kasaya kayıt edildiği, müşteri istesin istemesin yapılan her türlü ödemeye karşılık fiş verildiği dikkati çekiyor. Lokantadan otele, berberden taksiye kadar çoğu hizmet kurumlarından makbuz alınabiliyor. Japonlar kazandıkları ve harcadıkları tüm *yen*lerin hesabını tutar görünüyorlar. Bütün ülkede görülür bir zenginlik ve refah var. Yoksulluk –varsa bile– ortada görülüyor. Herkes gelirine göre yaşıyor, biraz arttırmaya, tasarrufunu kendi geleceği ve ülkesinin gelişmesi için güvenilir bir yerlere yatırmaya çalışıyor. (Bkz. Tablo 70-2)

Japon [Merkez] Bankası’nın açıklamasına göre, kişisel tasarruflar (mevduat), 1974 yılının ilk altı ayında yüzde 40, 1975’in ilk yarısında ise yüzde 29 oranında artmış. (FFJ, 1977: 56). Kır-kent ayırımı artık ortadan kalktığı gibi, gelir dengesinin kırdan yaşayan tarımcılardan yana bozulduğu bile söyleniyor. Bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri 1978’de birbirine yaklaşıyordu. Tôhoku’da, Hokkaidô’da, Şikoku’da, Seto Denizi çevresinde birbiriyle yarışan büyük ölçekli kalkınma projeleri uygulanıyordu.

79. PLANLAMA, REFAH VE GELECEK KAYGISI

Özetle Japon toplumu endüstrileşmiş, çağdaş bir kent toplumu olmuş, Batı ülkelerine yetişmiş. Bu başarısını, gerçekçi bir planlamaya, kendi hazırlayıp geliştirdiği disiplinli uygulamaya borçlu. Yayınlanmış toprak kullanma haritaları (Harita 79-1 ve Harita 79-2), ulusal ve bölgesel planlama uğraşlarının nasıl bir hızla geliştiğini ve bölge düzeyinde bütünleştirildiğini yansıtıyor. Öte yandan Harita 73-2, *Tayva-çô İlçesi*’ndeki (Bkz. § 63-1 ve § 74-1) yöresel bir planlama örneği olarak alınabilir. Haritaların karşılaştırılması, makro düzeydeki ulusal planlamada genel ekonomik sınıflandırma (endüstri, kent, tarım, turizm ve koruma alanları) ve tahsisler yapıldığını; yöresel planlamada ise, toprak kullanımının en ince ayrıntılarına inildiğini gösteriyor.

Japon ekonomik mucizesinin gizemini bu türden planlama yapılmasında değil uygulamasında aramak gerekir. Her ülke her türlü planı yapar (yaptırır); uygulamadır planlamayı başarıya götüren. Japon aile yapısı nasıl değişen gelişen ekonomik koşullara duyarlı olarak biçimlenmişse; Japon ekonomisi de gerçekleştirdiği hızlı kalkınmada, aile toplumdaki birlik dirlik, çalışma ve üretim gücünden yararlanmış gözüküyor. Kendi ulusal tasarrufuyla endüstri yatırımlarını gerçekleştiren Japonya’nın Dünya Savaşları arasındaki askeri güce dayalı sömürgecilik deneyimi uzun ömürlü olamamıştır. Doğal kaynakları sınırlı olan Japonya kendi insanının özverisi ve akılcı çabasıyla ancak kalkınmayı başarmıştır. Bugünkü varlığını ve mutluluğunu (!) uluslararası serbest tica-

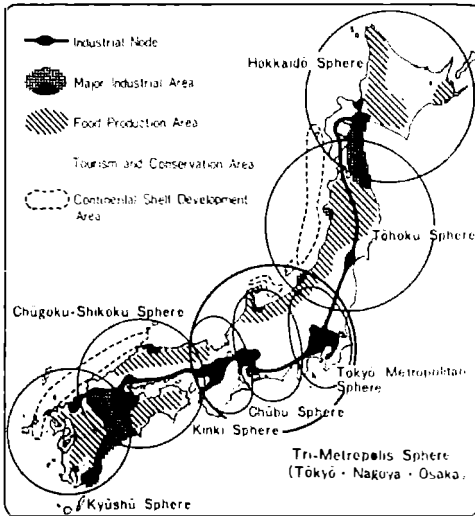
rete ve yarışmaya borçlu olan Japonya, ulaştığı gönenç düzeyini nasıl sürdürebilir? (Bkz. EPA 1979)

Ünlü *Asahi Şimbun* gazetesinin 1979 güzünde düzenlediği “Japonya Dünyaya Ne Verebilir” konulu konferansı açan İktisatçı ARIYOŞİ Yoşiya işte bu sorunu dile getirmiş:

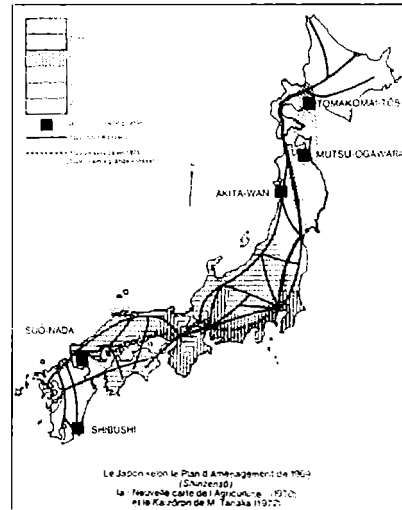
Biz Japonları en çok düşündüren ve kaygılandıran sorun, ekonomik başarımızın geleceğidir. Ekonomimizin inanılmayacak kadar iyi oluşu bizi aslında korkutuyor. Bolluğa sevinemiyor, bir gün gelecek her şey sona erecek diye kaygılanıyoruz.

Bugünkü bolluğun serbest dünya ticaretine bağlı olduğu tartışılma-yan bir gerçektir. Japonya dünyaya muhtaç, oysa dünyanın kendisine gerçekten ihtiyacı var mı? Yokohama Ulusal Üniversitesi öğretim üyesi ve bugünkü Kanagava Valisi Profesör NAGASU Kazuci, aynı konferansta bu sorunu şöyle yanıtlamış:

Bazen dünyanın Japonya’ya gerçekten ihtiyacı olup olmadığı konusunda doğrusu kuşkuya kapılıyorum. Japonya, öteki ülkelere yalnız muhtaç değil, önemli bir ölçüde onları etkiliyor da. Ancak dünya bizi nasıl görüyor? Varlığımızı gerekli görüyor mu? Bunu [sizlerden] sorup öğrenmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. (NYT, 1979)

HARİTA 79-1: Kalkınma planına göre ada topraklarının kullanımı (NOH ve Gordon 1974: 138).

HARİTA 79-2: Bölgesel mekânlar ve ekonomik bölgeler (Berque 1976: 104).

Büyük Britanya'nın Maliye (eski) bakanlarından Denis Healey, Japonya'nın çağdaş dünyada çok daha önemli roller oynayabileceğini, ancak gerekli yüküm ve sorumluluklardan kaçındığını düşünüyor. Endonezya Dışişleri Bakanı Dr. Roeslan Abdülğani “Japonya'nın Kore ve Vietnam Savaşları'ndan yararlanarak belini doğrulttuğunu ama kendisine ucuz hammadde sağlayan ülkelere er geç daha fazla değerler aktarmak zorunda kalacağını” belirtiyor. Üçüncü dünya ülkelerinden Filipinli tarih Profesörü R. Constantino (1979) daha da ileri giderek Japon emperyalizminin hâlâ yaşadığını savunuyor, Japonya'yı uyarıyordu: “Batılı güçlerden özür dilerken Asyayı unuttunuz!”

Bütün bu gözlem ve yargılar, Japonya'nın küçülen ve bunalımlı bir dünyadaki yalnızlığını yansıtıyor. Ancak Japon dili, bu kültürel yalnızlığın bugün başlamadığını, süregelen bir olay olduğunu belgeliyor.

8

JAPON DİLİ VE HABERLEŞMESİ “YAPAYALNIZ BİR DİL!”

-
- *KANCI* YAZISI VE ÖTEKİLER
 - KÖKLER, DALLAR VE YAPRAKLAR
 - ÖZELLİKLER VE GELİŞMELER
 - BASIN-YAYIN ÜRÜNLERİ
 - RADYO-TV VE SİNEMA
 - KONUŞMA TÖRENSELİ: GERÇEK BİR DİYALOG
 - JAPONCANIN MANTIĞI SORUNU
 - DİLİN, DİNLEYENE GÖRE BİÇİMLENİŞİ
 - DAVRANIŞ VE SİMGELERİN DİLİ
 - KÜLTÜR SİMGESİNİN ANLAMI
-

Halkın Dili / Ruhun Dili

– YAKU MASAO (1972: 13)

GİRİŞ

“Halkın dili/Ruhun dili” özdeyişiyile YAKU Masao Japon gerçeğini söylemiş. (1972: 13) Japon dili, ada kültürünün ve adalı ruhunun yalnızlığını simgeliyor. *Kanci* (*Hanca*) yazısı Çince'den alınıp uyarlanmış ama Japon dilinin yapısı Çinceye hiç benzemiyor. Japoncanın söz dizimi (sentak) ve öteki yapısal özellikleri –Türkçeyi de içine alan– Altay dilleri ailesine giriyor. Ancak yakınlık biçimde ve yapıda kalıyor. Japonlar kendilerini ve dillerini Altay kökünden gelmiş gibi duyumsamıyorlar. Öte yandan, Japoncanın ses ve sesçil (*fonetik*) özellikleri, Okyanusya'nın küçük tropik adalarında konuşulan dilleri anımsatıyor ama ilişki orada bitiyor. Japon dilinin kökeni sorunu, kültür tarihinin dolambaçlı yollarında yitip gidiyor. Dünyada konuşulan 2-3 bin dil 40-50 kadar dil ailesinde toplanır. Japoncanın bu aile gruplarına benzemeyen öyle özellikleri var ki Jacob ile Stern (1947), Japonca'yı tek başına bir aile, “yapayalnız bir dil” saymışlar. Bu görüşü benimseyen Japonlar da vardır. Japon dilinin gizi hiç kuşkusuz kültür tarihinde saklı ama ya kültür tarihi? Onun soruları ve sorunları? Japon dilini tanımak işi Japon kültürünü, halkını ve ruhunu anlamak için gerekli olduğu kadar, eğitim sürecini, kişilik yapısını ve dünya görüşünü kavramak için de aşılması zorunlu bir dağ gibi yükseliyor her yazarın, araştırmacının önünde.

80. *KANCİ* YAZISI VE ÖTEKİLER

Japon dili, yaklaşık iki bin yıl önce Çin'den alınmış olan kavram simgeleri ya da “*İdiyogram*”larla yazılır. “*Kanci*” (*Hanca*, Çin Hanlığı) yazısı diye bilinen bu yazının kökeni, Mısır *hiyeroglifleri* gibi yalın resimlere dayanır. Nesnelere benzetilerek çizilen ilk resimler, zamanla ve kullanıla kullanıla, çizgi resimler olmaktan çıkmış, soyut birer kavram simgesi (*İdiyogram*) olmuşlar. Bugünkü yazının evrimi Resim 80-1'dedir.

Çince karakterlerden yüzlerce ve binlercesi kullanılıyor bugünkü Ja-

poncada. Ama sanıldığı kadar da çok değil. Temel öğretimden mezun olanların 881, lise mezunlarının 1858 ve üniversite öğrencilerinin de 2988 karakter bilmesi yeterliymiş, başvuru kitaplarını okuyabilmek için. Ne var ki toplam üç bin karakter üç yüz kadar öğeden türetilmiştir.

Kutu 80-1

SEN, BEN VE İKİMİZ: *TEMAE*

Yaşlı bir Japon erkeği kendisinden “*Vaşi*” diye söz ederken, karısı kendisine “*Vataşi*” ya da “*Ataşi*”, kızları “*Atai*”, oğulları ise “*Boku*” der. Sen, ben ve ikimiz anlamına gelen “*Temae*” kavramı da vardır.

Oysa Japonlar, toplumsal, iletişimsel ve görgüsel güçlüklerini dikkate alarak, çoğu zaman “Ben” demekten kaçınırlar ve işleri adamakıllı karıştırıp kimin kime ne dediğini belirsiz bırakırlar.

(Adıllar için Bkz. Tablo 82-1)

Tarihçilere göre MS III. yy’a değin Japon dilinin yazısı yokmuş. *Yayoi* sonu ile *Kohun* dönemi başlarında, Japonlar, Kore yoluyla Çin’den gelen bu uygarlık yazısını öğrenmeye başlamışlar. Ancak hemen bir güçlüklerle karşılaşmışlar. Tek heceli bir dil olan Çincenin sözcükleri, ön takı ve son ek almıyorlar. Oysa Japonca, tıpkı Türkçe gibi, bol ve çok sayıda son ek alabilen, son eklerle büyüyen bir dil. Ne yapsınlar? Çince den aldıkları kök sözcüklere eklemek üzere “*Kana*” adını verdikleri *fonetik* (sesçil) bir *heceleme alfabesi* geliştirmeye koyulmuşlar. Aslında bir değil, “*Hiragana*” (elyazısı) ve “*Katakana*” (kutu, blok yazısı) olmak üzere iki ayrı heceleme tablosu vardır. (Bkz. Tablo 80-2 ve 80-3)

Genel ilke olarak *Hiragana* heceleri dildeki gramer ve sözcük eklerini yazmak için kullanılır. Kutu 80-2’de, Tokyo ile ormanı birleştiren “*nun*” eki gibi. Buna karşılık, *Katakana* heceleri, *Japoncaya girmiş olan ya da yabancı kökenli sözcükleri, kavramları yazmak için kullanılır. Söz gelişi, Japonlar, Türklere ve Türkiye’ye To’ru’ko derler, katakana heceleriyle yazarlar. Bu örnekte, Japon dilinin Türkçeye benzeyen başka bir niteliği ortaya çıkıyor: Japonlar ünsüz sesleri tek başlarına, ya da yan yana koyup söylemiyorlar. Adı üstünde, ünsüzün ünü yok ki ünlesin! Bu yüzden ünsüzler arasına, sonuna genellikle bir ünlü, çoğunlukla da *u* yerleştiriyorlar:*

Hoteru: Hotel, Otel,
Takuşi: Taxi, Taksi,
Bîru: Beer, Bira,

Sarada: Salad, Salata,
Hosutesu: Hostess, Hostes,
Aysu Kurîmu: Icecream, Dondurma,

Seçilmiş örneklerde bazı ünlü ve ünsüzlerin eksik olduğu görülebilir. Dilci HAŞİMOTO’ya göre, MS VIII. yy’a değin Japon dilinde

TABLE 80-1
KANCİ (HANLIK) YAZISININ EVRİMİ (PYE 1977: 7)

Türkçe	Kanci / Hanca	Japonca
SU	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	MIZU
IRMAK	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	KAWA
ATEŞ	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	HI
AĞAÇ	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	KI
KUŞ	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	TORI
AT	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	UMA
İNEK	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	USHI
KÖPEK	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	INU
BALIK	𣎵 𣎵 𣎵 𣎵 𣎵	SAKANA

TABLE 80-2
HİRAGANA HECELERİ

COLUMN LINE	A	I	U	E	O
SINGLE VOWEL	あ A	い I	う U	え E	お O
K	か KA	き KI	く KU	け KE	こ KO
S	さ SA	し SHI	す SU	せ SE	そ SO
T	た TA	ち CHI	つ TSU	て TE	と TO
N	な NA	に NI	ぬ NU	ね NE	の NO
H	は HA	ひ HI	ふ FU	へ HE	ほ HO
M	ま MA	み MI	む MU	め ME	も MO
Y	や YA		ゆ YU		よ YO
R	ら RA	り RI	る RU	れ RE	ろ RO
W	わ WA		ん N		を O

Kaynak: Walsh 1980: 156-57.

TABLE 80-3
KATAKANA HECELERİ

COLUMN LINE	A	I	U	E	O
SINGLE VOWEL	ア A	イ I	ウ U	エ E	オ O
K	カ KA	キ KI	ク KU	ケ KE	コ KO
S	サ SA	シ SHI	ス SU	セ SE	ソ SO
T	タ TA	チ CHI	ツ TSU	テ TE	ト TO
N	ナ NA	ニ NI	ヌ NU	ネ NE	ノ NO
H	ハ HA	ヒ HI	フ FU	ヘ HE	ホ HO
M	マ MA	ミ MI	ム MU	メ ME	モ MO
Y	ヤ YA		ユ YU		ヨ YO
R	ラ RA	リ RI	ル RU	レ RE	ロ RO
W	ワ WA		ン N		ヲ O

Kaynak: Walsh 1980: 156-57.

KUTU 80-2

KANCİ YAZISINDAN BAZI ÖRNEKLER

• YALIN, SOMUT KAVRAMLAR

日	Güneş	木	Ağaç	京	Fener, Başkent
人	İnsan	本	Kök	大	Büyük

• YALIN KAVRAMLARDAN OLUŞAN SOYUT KAVRAMLAR

日本	Güneş+Kök, Güneş Yurdu, Tanyeri, Japonya		
日本	Güneş+Ağaç=	東	Doğu
東京	Doğu+Başkent	東京	Tokyo (Doğu Başkent)

• ÖRNEKLER

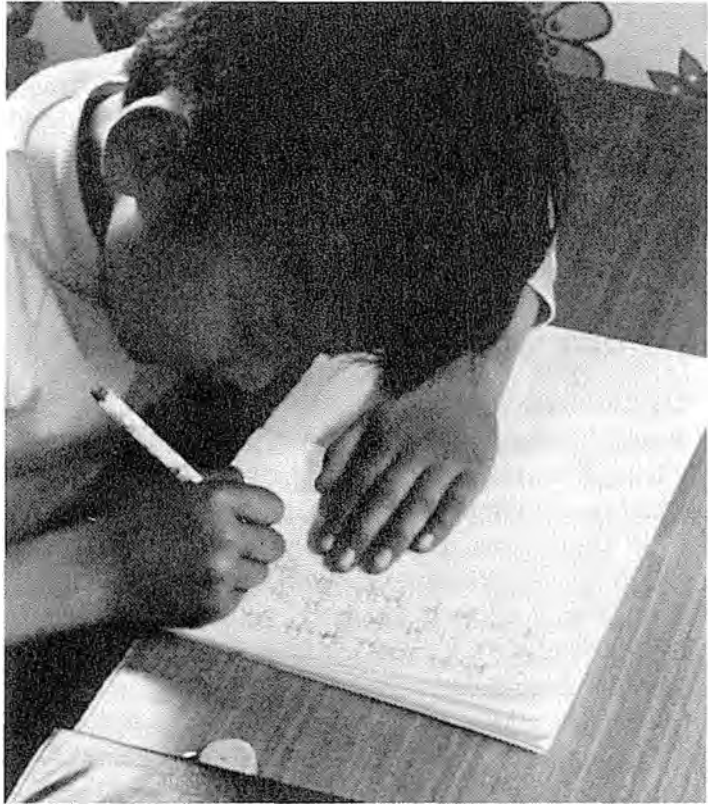
木	Ağaç,	林	Koru,	森	Orman,
文	Yazın,	文化	Kültür,	大木	Büyük Ağaç
日本人	Japon-insan Japon	東京の森	Tokyo Ormanı		

日本文化 Japon Kültürü

sekiz tane ünlü varmış. (KOMATSU 1962: 50) Zamanla bunlar beşe inmişler (*a, e, i, o, u*). Öte yandan, Tablo 80-1 ve 80-2’te, G, Z, D, B, P, Ç, Ş, L ve F gibi bazı ünsüzlerin de eksikliği dikkati çekiyor. Ç ve Ş ünsüzleri, yalnız İ ünlüsüyle birlikte kullanıldığı için, tablolardaki *Si* ve *ti* heceleri Türkçedeki *Şi* ve *Çi* gibi okunur. Hecelene tablosunda eksik olan öteki bazı heceler, var olan hecelere “*nigori*” adı verilen çift tırnak (”) ya da “*maru*” denilen küçük bir halka (o) eklenmesiyle yazılır:

- K – hecelerine, *nigori* (”) eklenince G – heceleri olur,
- S – hecelerine, *nigori* (”) eklenince Z – heceleri olur,
- T – hecelerine, *nigori* (”) eklenince D – heceleri olur,
- H – hecelerine, *nigori* (”) eklenince B – heceleri olur,
- H – hecelerine, *maru* (°) eklenince P – heceleri olur.

Hecelene tablosunda F - heceleri ile L - heceleri de yoktur. Japonlar,

RESİM 80: “Eğitim” yazmayı öğrenen küçük öğrenci. (Foto: KUBO, Kaynak: Condon - KURATA, 1976: 109) “Eğitim” kavramı, sekiz, sıralı aşamada, sekiz fırça darbesiyle yazılıyor.

“F” sesini sanki “H” gibi duyar, söyler ve yazarlar. “L” ünsüzünü de “R” gibi. Tablo’da V ünsüzü de yoktur ama Japon “W”si tam Türkçe V gibi yumuşak söylenir. Tümüyle karmaşık ve çapraşık bir yazı düzeni! Duyulduğu ya da söylendiği gibi yazmaya alışmış kişiler için, akıl sır erdirecek gibi değil. Oysa karmaşadan hoşlanmayan Japonlar bu güçlükten yakınmazlar. Üstelik böylesine karmaşık bir yazıya karşın ülkedeki okuma-yazma bilmeyen oranını yüzde bire düşürmüş olmaktan övünç duyarlar. “Bizim yazıyı söken kişi, güç şeyleri çabuk öğrenir, iyi yapar” derler.

Özetle bu yazı, konuşulan Japoncanın yapısal ve işlevsel özelliklerine uygun değildir. Ama gel gör ki Japonca hep böyle yazılmış, bu yazıyla gelişmiş. Yazıyı basitleştirmeyi çok düşünmüş taşınmış en sonunda hep caymışlar. Yazı, kültürle, halkla, halkın ruhuyla öylesine bütünleşmiş ki yazıyı değiştirmek, sanatı, güzeli, beğeniyi, kişinin kimliğini değiştirmek gibi zor geliyor onlara. Ünlü Japon bilimcilerinden Sir George Sansom, bu zor yazının önemini şöyle vurguluyor: “Bu yazıyı okumayan, Japon estetiğini

[güzellik duygusunu] kavrayamaz.” Bu yüzden belki de Japonlar, ruhun çizgisini değiştirmektense yazının güçlüklerine katlanıyorlar. Büyük bir sabırla yazarak, *yeniden* ve *yeniden* yazarak, bu yazıyı öğreniyorlar.

Ancak, şu görülen süreklilik perdesi arkasında, dilin yapısında ve yazısında öylesine kapsamlı değişimler olmuş ve oluyor ki bugünün gençleri –çok değil– 70-80 yıl önceki metinleri bile okumakta güçlük çekiyorlar, hele daha eskileri hiç okuyamıyorlar. Bir iki yüzyıllık metinleri okumak özel bir bilgi ve uzmanlık gerektiriyor.

81. KÖKLER, DALLAR VE YAPRAKLAR: BİRBİRİNE BENZEMİYORLAR

Yazı dili üzerindeki bu kısa tartışma, çok heceli Japoncanın tek heceli Çinceye hiç benzemediğini yeterince göstermiş olmalıdır. Oysa, Japonca ile Kore dili arasındaki yapısal benzerlikler pek çok dilbilimcinin araştırma konusu olmuştur. Örnekler:

- Tümce kuruluşundaki sözcüklerin dizimi (*sentaks*),
Özne → tümleç → fiil sırasını izliyor,
- Sıfatlar adlardan, belirteçler fiillerden önce geliyor.
- R - sesiyle başlayan sözcük yok,
- R - L ünsüzleri arasında ayırım yok,
- Ek ve takılarda, çekimlerde söz kökü değişmiyor,
- Çokluk (teklik) ve cinsiyet belirleyen ön takı (*article*) yok.
- *Kişisel ad*larda *bu*, *şu* ve *o* gibi uzaklık / yakınlık belirten adılar var (*kore*, *sore*, *are* gibi),
- Son ek, ön takıdan daha yaygın,
- Sıfatların karşılaştırma (*comparative*) ve üstleme (*superlative*) biçimleri yok,
- Soru ekleri sıfat, tümce ve fiillerin sonuna geliyor,
- Olumsuzluk ekleri, fiil kökü ile zaman eki arasına giriyor,
- Ünlü uyumu ilkesi eskiden her iki dilde de varmış; zamanla zayıflamaya yüz tutmuş; Japoncada IX. yy’dan, Kore dilinde XVII. yy’dan sonraları.

Japonca ile Korece arasındaki yapısal benzerlikler, Japonca ile Türkçe, Mogolca ve Mançuca gibi öteki Altay dilleri arasında da görülmektedir. (Bleiler 1980) Ancak yakınlık, doğrudan bir soy ilişkisi olabileceği gibi, Kore dilinin kurduğu bir köprü de olabilir. Dilbilimci Miller (1971: 44), benzer kanıtlara ve karşılaştırmalara dayanarak, Japoncanın bir “Altay dili” olduğunu savunuyor. Japonyalı dilbilimciler 1960’lardan beri bu olasılığa zaten karşı çıkmıyorlardı. Ancak sorunlar, sınırlar ve koşullar vardı. Çünkü, yapısal benzerlikler, ortak bir dil kökünü saptamak için yeterli sayılmıyor. Başka kanıtlar gerek: Ses söz benzerlikleri gibi! Japoncadaki *göz*, *ağız*, *sırt*, *meme*, *mide* gibi önemli beden (*anatomi*) terimleri,

Okyanusya adalarında konuşulan dillere de benziyor. Ayrıca, *karım*, *göbek*, *yanak* gibi beden ve yüz adlarından bir bölümü, *Endonezya*, bir bölümü de *Khmer* dilleriyle ortaklık gösteriyor. Sorunu daha da güçleştirmek ister gibi, Güneydoğu Asya kökenli bu terimlerin Koreceyi andıran ikinci bir dizi karşılıkları var –Japoncada. Haydi Japon dilinin Koreceye benzerliği tartışılmasın ama– Japoncanın sesliği Polinezya (Okyanusya) adalarında konuşulan dillere çok benziyor. Bu bilgilerin ve verilerin ışığında, Japon dilinin tarihi gelişme yörüngesi kısaca şöyle çizilmektedir:

Çeltik - öncesi *Cômon* dönemi [MÖ IX-MÖ III. yy] boyunca, Japon Adaları'nda Güneydoğu Okyanusya [Polinezya-Okyanusya] kökenli bir dil konuşuluyordu. *Yayoi* (çeltik) devrimiyle birlikte [MÖ III-MS III. yy] Güney Kore'den gelen ve Altay özellikleri taşıyan bir dilin etkileri görüldü. Ancak bu yeni dilin adalara girişi, yayılışı yoğun bir kitle göçüyle desteklenmemişti. Altay kökenli yeni dil, önceki konuşma dilinin gramer kurallarını ve yapısını etkilemekle birlikte, ses ve sözcük dağarcığını değiştirmemiştir. Böylece Japonca sonradan bir Altay dili olmuş ama kök dilin ses ve sözcükleri yaşamıştır. Japonca sözcükler bu yüzden Altay dillerine benzemiyor. Bunun ikinci bir açıklaması var. Belki de Japonya'ya ulaşan Altay dili –doğrudan doğru Kuzey Batı Asya'dan değil de– Güney Kore yoluyla, orada Güney Asya dillerinin bir süre etkisi altında kalıp değişikliğe uğradıktan sonra ve bazı Güney kökenli sözcüklerle birlikte gelmiş olabilir. Japonca ile Mogolca ve Tungusça gibi Altay dilleri arasındaki sözcük ayrımları bu yüzden çok büyük olmuştur. Japonca ile Güneydoğu Asya dilleri arasındaki benzerlikler de böylece yine 'Kore köprüsü'ne bağlanabilir.

Bkz. ÔNO Susumu GJC, 1977 (1957): 34-35.

Japon dilbilimcileri ve ÔNO (1957), *Yayoi* (çeltik) kültürü ile bir Altay dilinin gelmiş olabileceğini kabul ediyor da o tarihte henüz bilinmediği için, *Kohun* döneminin “Atlı göçebeleri” (§ 25-4) ve MORİ Masao (1967)'nin “Bozkurtlar Devleti” tezi üzerinde yeterince durmuyorlar.

Oysa *Kohun* (MS IV-VII. yy'lar) dönemiyle ilgili olarak, UYAMA Şunpei (1967)'nin “Atlı Göçebeler” ve MORİ Masao (1967)'nin “Atlı - Göçebeler Devleti: Bozkurtların Ataları” tezleri geçerli olduğu sürece “*Kociki*” adlı kuruluş destanını söylemiş olan *Yamato* halkının Asya kökenli bir Altay dilini konuşuyor olması mümkündür. Japon kültür tarihinin ve Japon dili sorununun ortak anahtarı, bir kez daha, anahtar deliği biçimindeki o *Kohun* mezarlarında *kilitli* tutuluyormuş gibi görünüyor. (Resim 25-41)

Kutu 81	
JAPONCA VE TÜRKÇE BENZERLİKLERİ	
<i>Japonca</i>	<i>Türkçe</i>
<i>Tsu</i>	Su
<i>Hay!</i>	Hay hay!
<i>Kama</i>	Kama
<i>Yaban</i>	Yaban
<i>Musubi</i>	Düğüm, düğün
<i>Koyu</i>	Koyu
<i>Yama (Dağ)</i>	Yamaç
<i>Kare</i>	Kara, kuru
<i>İyi</i>	İyi
<i>Toru</i>	Duru

Öte yandan Tekin (1982), Japoncanın Altay dili olduğu savına katılmıyor.

Altay dilinin Japon Adaları’ndaki yayılma yörüngesini inceleyen KOMATSU İsaō (1962: 59), yeniden *Yayoi*’ye dönüyor ve çeltik tarımıyla Kore’den gelmiş olan Altay dilinin, *Yamato* (bugünkü *Kinki*) bölgesinde bir köprübaşı kurduktan sonra oradan doğuya ve kuzeye doğru –çeltikle birlikte– yayıldığını saptıyor.

82. ÖZELLİKLER VE GELİŞMELER

Japon dili, *doğu* ve *batı* olmak üzere başlıca iki kola ayrılır. Siyasal gücün Nara ve Kiyôto bölgesinde toplandığı XVII. yy’a değin, Kiyôto (Kansai) ağız standart dil sayılıyormuş. *Tokugava (Edo)* Beylikleri dönemiyle birlikte ekonomik gücün ağırlık merkezi doğuya doğru kayınca, Tokyo (*Kanto*) ağız *daha* resmi bir dil olmuş. Örgün eğitimin son yüzyıldaki yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının her bölge ve yöreye ulaşması sonucunda, iki tarihi ağız arasındaki farklar bugün son derece azalmışsa da henüz tümüyle ortadan kalkmış değildir. Tokyo (doğu) ağızında ünsüzler kuvvetlice, ünlüler kısa ve yavaş söylenir. *Kansai* (Batı) ağızında ise ünsüzler kısa, ünlüler daha uzundur. Genellikle Tokyo ağızının daha kaba saba ya da “erkekçe”; *Kansai* ağızının ise daha ince ve “kadınca” olduğu söylenir. (KOMATSU 1962: 48) Vurgular da değişmiş: Doğuda sözcüğün başında, batıda sonundaymış. İki ağız ayıran sınırlar, aralarındaki *Çubu* bölgesinin tam ortasında geçermiş.

Dildeki ağız ayrılığının MS VIII. yy’dan bu yana süregeldiği, *Vaka* türü şiirlerden oluşan ve ilk ulusal şiir antolojisi sayılan *Manyôşi* derle-

mesinde açıkça görülüyormuş. Bu kaynaktaki Doğu şiirlerinde lehçe farkları bulunduğu, Kiyôtoluların doğu lehçesini bir “kuş-vızıltısı”na benzettiği bile saptanmış. (KOMATSU 1962 - 49)

Japon dilinin, başka dillerde ender görülen özelliklerinden birisi de, kadın ve erkek ağızları arasındaki büyük ayrılıktır. Kuşkusuz geleneksel dillerin pek çoğunda kadın ve erkek kişilerin konuşma (söz) farkları vardır. Ne var ki ayırım, Japoncada olduğu kadar abartılmış değildir. Her Japon kuşkusuz iki ağız da anlar ama yalnız birini konuşur. Japonca’yı bilmeyen yabancı kişi kadın ve erkeklerin ayrı diller konuştuğunu sanır. Çin kültürü, çeltik ve Budist etkilerinin başından beri, erkek dilinin açık seçik ve kesin anlamlar taşıyan Çin kökenli sözcüklerle zenginleştiği (yabancılaştığı); buna karşılık, kadın dilinin *hiragana* (Japon) heceleriyle yazılan eski sözcüklere bağlı kaldığı görülüyormuş. Şurası tarihi bir gerçek ki, kadın dili uzun yüzyıllar boyunca erkek dilinden ayrı bir gelişim yörüngesi izlemiş. Hatta kadınların *konut*, *besin* ve *giyim* konularında kendilerine özgü –erkeklerin bilmediği, anlamadığı– bir söz dağarcığı bile varmış. Japonca fiiller genellikle *masu* ve *desu* gibi son eklerle çekilir. Kadın dilindeki *Va* ve *Vayo* gibi çekim eklerini erkekler hiç kullanmazlar. Erkekler *kendi* akranları arasında konuşurken *zo*, *yo* ve *karana* gibi ağza sert, kulağa kaba gelen fiil ekleri kullanırlarmış. Kadın ve erkek ağızlarındaki belirgin ayrılık daha çok kişisel adılarda göze çarpmaktadır. (Tablo 82)

TABLO 82
KİŞİSEL ADILLAR (ZAMİRLER)

<i>Türkçe Karşılığı</i>	<i>Standart Japonca</i>	<i>Erkek Ağızı</i>	<i>Kadın Ağızı</i>
Ben	Vatakuşi	Boku, Ore	Vatakuşi, Ataşi
Biz	Vatakuşi-taçi	Bokura, Orera	Vatakuşi-taçi Ataşi-taçi
Sen	Anata	Kimi, Omae	Anata, Anta
Siz	Anatagata	Kimira, Omaera	Anata-taçi Anta-taçi
Bu	Konokata	Koitsu	Konohito
O	Anokata	Aitsu	Anohito
Şu	Sonokata	Soitsu	Sonohito
Bunlar	Konokata-gata	Koitsu-ra	Konohito-taçi
Onlar	Anokata-gata	Aitsu-ra	Anohito-taçi
Şunlar	Sonokata-gata	Soitsu-ra	Sonohito-taçi

Kaynak: KOMATSU İsaio 1962: 62.

SUZUKİ Takao (1977: 25), Tablo 82-1'deki adılardan çoğunun hızlı bir yaşam dönencesi içinde yaratılıp tüketildiğini saptamıştır. Özellikle, *ben*, *sen* ve *siz* adıkları bir iki kuşakta eskiyip, kullanım dışı kalıyormuş. Sözelgeşi, erkeklerin sevdiği *Boku* (ben), *Edo* (1603-1867) dönemi boyunca, “Bendeniz” (kulunuz, köleniz) anlamına geliyormuş. *Meici* döneminde (1868-1912) de yaygın olarak kullanılmış. Bugün resmi ilişkilerde hemen hiç duyulmuyor. Bütün eski ve yeni “ben”leri tarayan dilbilimciler, Japonca’da 100’den fazla “Ben” bulmuşlar. Ne ki büyük çoğunluğu yaşlanmış; emekliye ayrılmış, artık kullanılmıyormuş.

Erkek konuşmasıyla karşılaştırıldığında kadın ağzı daha yumuşak, içten ve ahenkli gelir. Sert ve kaba sesler duyulmaz. Sözlerden sonra bol sayıda ünlü seslerle bezenmiş, şiir, şarkı gibi akıcı, müzik kalitesi yüksek olan bir konuşma dilidir. Japon şiirinde uyak (kafiye) yok. Ancak çoğu sözcükler ünlü ile bittiği için, dinleyene sanki uyak varmış gibi gelir. Açık deyimlerden, kesin anlatımdan kaçındığı için kadın dili biraz örtülü, gizemli ve büyüleyici bir dil olmuştur. Kadın dilinde –erkek dilinden daha çok– O takısı duyulur. Ön takı olarak O, önüne geldiği sözcüğe *büyüklik* ve *saygınlık* veren bir sıfat gibi kullanılır. Sözcük başına gelen O gibi, ad sonlarına eklenen “*San*”, bay, bey, beyfendi, hanım, hanımefendi anlamında bir saygı simgesidir. *San*, yazı dilindeki *Sama*’dan kısaltılmıştır. *Sama*, aziz, sayın, saygıdeğer anlamına gelir. Güneş ve Aydede gibi doğal ve kutsal simgeler için, O ile *San* birlikte de kullanılır; bir de her nedense maymun çelebi için:

<i>Hi</i> : Güneş	<i>Tsuki</i> : Aydede	<i>Saru</i> : Maymun
<i>O-Hi-Sama</i> :	<i>O-Tsuki-Sama</i> :	<i>O-Saru-San</i> :
(Saygıdeğer Güneş)	(Saygıdeğer Aydede)	(Maymun Çelebi)

O-takısı, cansız şeyler ve nesneler için kullanılır: *Oça* (çay), *Osake* (pirinç içkisi, şarabı), *Otera* (tapınak), *Omiya* (yatır, ziyaret yeri), *Oşûci* (yazı sanatı) vb.

Tanrılar ve *kami* kişiler, O ya da *Sama* ile bazen –Güneş ve Aydede’de olduğu gibi– ikisiyle birlikte anılır. Ancak insanoğlunun saygıyla anılması için kutsal, güçlü, varlıklı ve ünlü olması gerekmez. Yoksul, hasta, hatta suçlu bir kişi de *San* olarak sayılır. Toplulaşım araçlarındaki yolculara seslenen konuşmalarda –Türkçedeki “Sayın Yolcular” gibi– “Saygıdeğer herkese”, “Saygıdeğer her birinize, teşekkürler” duyulur. Saygıdeğerler topluluğu arasında Besteci Puccini’nin dünyaya tanıttığı bir “kelebek” vardır. Ünlü “*Madam Butterfly*” Operasının Japoncası “*Çoçosan*” (“Saygıdeğer Kelebek”)’dır. Saygı bildiren ek ve takılar öylesine çok ve sık kullanılır ki ciddi bir gülmece romanına konu olmuştur. (Bkz. Kutu 82)

KUTU 82

“SAYGIDEĞER PİKNIK”

“Thomas Raucat” (1965, 1935) kalem adıyla yazan Batılı bir diplomat, “*Saygıdeğer Piknik*” (*The Honorable Picnic*) romanıyla Japon dilindeki saygınlık tutkusunu, ince bir mizah parodi türünde eleştirmiştir. Tarihçi toplumbilimcimiz Berkes (1976: 254), *Asya Mektupları*’nda çevirisini okuduğu bu romana, kuşkucu bir polis devletinin eleştirisi olarak yer verir. Aslında romanda ele alınan ve eleştirilen ana sorun, Japon kültüründe ve özellikle kadın dilindeki aşırı “saygıdeğerlik” ekleridir. Yazar, bu romanıyla, saygıdeğer Japon kültürünün ve dilinin, saygıdeğer Batı’ya hiç benzemediğini, eğlenceli başlayıp acıklı biten saygıdeğer bir çapkınlık öyküsüyle anlatmaktadır. Yazarın, Japoncada “Geceyi birlikte geçirelim mi?” anlamına da gelen takma adı *Toma-rôka*, gülmece havasını saygılı bir biçimde yansıtıyor. Yazar, Batılıları da saygılı, ölçülü bir dille eleştiriyor.

Yazı ve konuşma geleneklerinin birbirinden ayrılması, Japon dilinin Türkçeye benzeyen başka bir özelliğidir. Gerçi söz konusu ayrılık son zamanlarda giderek azalmaktadır ama 1880’lerin ortasına kadar son derece çarpıcı imiş. Bu yüzyılın başlarına kadar romanlarda, şiir ve mektuplarda *kullanılan* yazı dilinin günlük konuşma dilinden ayrı bir dil olduğu saptanmıştır. (KOMATSU 1962: 62) FUTABATEI Şimei ve YAMADA Binyô gibi yazarlar VII-IX. yy’lardan beri süregelen ikiliği 1980’lerde sona erdirmişler, günlük halk diliyle yazmaya başlamışlar. Bizim geleneksel “*Dîvan*”larımız gibi, *Meici* dönemi ortalarına kadar süren bu güçlü yazı geleneğine Japonlar “*Bungo-tai*” diyorlar.

83. BASIN - YAYIN ÜRÜNLERİ

Japon dilinin ilk güzel yazı örneğini kadınlar vermiş. *Heian* (794-1185) döneminin soylu saray hanımlarından biri olan MURASAKİ Şikibu, ünlü Japon klasiği sayılan ve *Genci Monogatari* (“Genci Öyküleri”) diye bilinen 54 cilt yazmış. Bir prensin gönül serüvenlerini konu alan bu eser, roman türünün dünyadaki en eski örneklerinden birisi olarak değerlendirilir. (Chamberlain 1977: 294-5)

Japon Ortaçağı’nın bu türden yapıtları, bugün artık yazın tarihinin konusu olmuş ve çok gerilerde kalmıştır. Çağdaş yazın ürünlerini, saraylı hanımlar değil, ulusal düzeyde örgütlenmiş basın-yayın ve *Manga* (resimli roman, çizgi-roman) endüstrileri veriyor.

Japon kitap endüstrisi 1975 yılında ulaştığı –22 bini ilk baskı olmak üzere– 35 bin baskı, 3700 yayınevi ve 11 bin dolayında kitabevi ile dün-

yadaki dördüncü sırayı tutuyor – İngiltere ile birlikte. Çeşitli alanlarda yayımlanan kitapların, uluslararası yayın kategorilerine göre genel dökümü Tablo 83-1’de verilmiştir.

TABLO 83-1
YENİ YAYINLARIN DÖKÜMÜ: 1978

<i>Yayın Türü</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Akademik başvuru	557	2,1
Genel (çeşitli)	596	2,2
Felsefe	1.354	5,0
Tarih	1.856	6,9
Toplumbilimleri	5.562	20,7
Doğa bilimleri	2.082	7,7
Teknoloji	2.439	9,1
Endüstri	1.180	4,4
Sanatlar	3.055	13,3
Dil	546	2,0
Edebiyat	5.516	20,5
Çocuk	2.173	8,1
Toplam	26.906	100,0

Kaynak: FFJ 1980:139.

Yeni basılan kitapların Tablo 83-1’deki sayı ve yüzde dökümü, önemli bir gerçeği yansıtmaktadır. Endüstri ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmesine karşılık Japonya’nın bu kategorilerdeki yıllık yayınları yüzde 20 düzeyindedir. Bu oran, toplumbilimlerindeki kitaplara denktir. Oysa, insan ve beşeri bilimler alanlarıyla sanatlar alanındaki yayınlar toplamı yüzde 50’ye ulaşır. “Sanatlar” kategorisi, edebiyat dışındaki tüm güzel sanat ve zanaatları içine almaktadır. (Bkz. 5. Bölüm)

Öte yandan günlük basın, Japonların kültür yaşamında önemli bir yer tutar. Günlük toplam baskı 1974 yılında 58 milyona ulaşmış: ABD ve SSCB’den sonra dünyadaki üçüncü sıra. Ancak, toplumdaki bin kişilik nüfusa 526 gazete ile Japonya, İsveç’ten (572/1000) hemen sonra, dünyanın en çok gazete okunan ikinci ülkesidir. Japon basınının üç büyükleri diye anılabilecek olan *Yomiuri* (8 milyon), *Asahi* (7,5 milyon) ve *Mainichi* (5 milyon), *Pravda* ve *İzvestia*’dan sonra, çağın yüksek tirajlı gazeteleridir. Ulusal R-TV kurumu *NHK*’nin 1975 yılında yaptığı bir kamuoyu araştırmasına göre (Tablo 83-2), gazete okumaya ayrılan zaman, televizyon ve radyodan sonra üçüncü sırayı almakta ve 10 yaşından büyüklerin günlük yaşamında önemli bir yer tutmaktadır.

TABLO 83-2
KİTLE YAYINLARINA AYRILAN ZAMAN
(10 YAŞINDAN BÜYÜKLER)

<i>Hafta Günleri</i> (Saat: Dakika)	<i>Ortam /</i> <i>Araçlar</i>	<i>Pazar Günleri</i> (Saat: Dakika)
3:19	TV	4:11
35	Radio	31
20	Gazete	17
36	Görüşme	1:06
4	Ötekiler	17
5:54	Toplam	6:22

Günlük kitle haberleşmesinde radyo ve TV'nin önemini gören gazeteler, ya doğrudan ya da özel yayın kurumlarıyla işbirliği içinde, radyo ve TV programları da üretiyorlar. R-TV yayın kurumları, büyük gazetelerin örtülü birer uzantısı gibi de görünüyor. (Bkz. Tablo 84-1)

Ulusal ve yerel gazetelerin genel kültür, yazın ve sanat hayatına önemli katkıları oluyor. Özellikle geleneksel sanatlarla el sanatlarının yaşatılmasında, edebiyat ve güzel sanat ürünlerindeki yaratıcılığın ödüllendirilmesi biçiminde. *Yomiuri* gazetesi roman, tiyatro, şiir, deneme, eleştiri, gezi izlenimi gibi yarışma alanlarında 30 yıldan beri yıllık ödüller veriyormuş.

"*Manga*" adı verilen, bir çizgi roman endüstrisi var. Her sınıf, yaş, cins için özel, renkli resimli romanlar yayımlanıyor. Çocuklar için 16, büyükler için 54 olmak üzere haftalık ya da aylık toplam 70 yayın! Resimli romanlardan her birinin ortalama tirajı 7 milyon, toplam tirajı 500 milyon. Genel kültür ve özellikle *sanat* düzeyi oldukça düşük görünen bu ticari dergicilik karşısında, saygın ve yaygın bir dergicilik türü daha var. Her biri ortalama milyon üstünde basan 1800 çeşit meslek, sanat ve bilim dergisi çıkıyor. Aylık ya da haftalık olarak çıkan bu dergilerin toplam tirajı iki milyarın üstünde; ya da *Manga* tirajının tam dört katıdır. (Condon ve KURATA 1976: 116-18)

Ülkenin ekonomi ve ticaret kurumları kadar, yabancı şirket ve misyonlar da Japon basınının bu yüksek baskı ve iletişim gücünden yararlanmaya çalışıyorlar. Kutu 83-2'de verilen haber örneği, yabancı misyonların bu işi ne ince bir sanat düzeyine getirdiği hakkında yeterli fikir vermektedir.

KUTU 83-1

GÜNDELİK BASINDAN HABER ÖRNEĞİ

“Yunan Hükümeti, Japoncaya henüz çevrilmemiş 62 değerli kitabı *Diyet* (Meclis) Kütüphanesi'ne armağan etmiştir. Yunanca, Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinden seçilmiş *nadir* eserler arasında, Yunan Dışişleri (eski) Bakanı'nın İngilizce olarak yayımlanmış “*Güçsüz Cumhuriyet Kıbrıs*” başlıklı incelemesi de yer almaktadır.”

Mainichi Daily News (İngilizce günlük), 8 Eylül 1978

Ancak, büyük Japon gazeteleri, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olan her ülkenin ulusal kuruluş ya da önemli anma günlerinde, o ülkeye özel sayfalar ayırmaktadır. Bu türden özel yayınlarda, petrol üreten ülkelerle Japonya'nın ticaret yaptığı kimi ülkelere biraz öncelik verildiği sezilmekle birlikte, kapitalist, sosyalist ve Üçüncü Dünya (Bağlantısızlar) Bloku ülkeleri arasında genel bir denge sağlama çabası dikkati çeker.

KUTU 83-2

ASAHI - ŞİMBUN GAZETESİ'NİN SAYFA, KÖŞE VE BAŞLIK DÖKÜMÜ

(20 Ekim 1978, GÜNLÜK BASKISI, 7,5 MİLYON)

Sayfa	Başlık ve İçerik Özeti
1	<i>Lockheed Duruşması</i> / Güney Kore, Japon lise müdürlerini çağırıyor / Öldürülen kız öğrencinin katili yakalandı / Başyazı: “LOCKHEED” / Kamu yönetiminde yeni atamalar / Bu sayıda neler var? (“İçindekiler”) köşesi.
2	LOCKHEED: Haber ayrıntıları / Çin Başbakan Yd'nın Ziyareti / Japonya-ABD: Savunma İşbirliği ve Atom Enerjisi Anlaşmaları / Kore (eski) Başbakanı ile FUKUDA görüşmesi / FM (Radyo) PROGRAMLARI'nı geliştirme.
3	LOCKHEED (devamı) / Seçim Yolsuzluğu Davası / “Bir Şampiyon Sporcuyla Söyleşi” köşesi / Yeni Yayınlar (ilan).
4	UNESCO'nun Basın - Yayın Kongresi / Yayın Dünyası (tanıtma köşesi) / Komünist Partisi desteğiyle seçilmiş olan Kiyôto (eski) Valisinin Anıları / Ev - arsa ilanları.
5	Okuyucu mektupları / Uzman bir kişi / Siyasal Karikatür / Fıkra / LOCKHEED: Liberal Partiye eleştiri / Basın ilanları (Yorum) / New York'ta Grev / “Söz” Köşesi / Kitap.
6	İÇ HABERLER: Liberal Parti'de Seçim / Siyasal yorum / Cirit atan po-

- litikacılar (seçimden yararlanıp) / Fukuda'nın görüşmeleri / Yasa tasarısı / Liberal Partiye yeni cokey? / Seçim açıklaması / LOCKHEED: Yorum / Diyet Başkanının Çin Ziyareti (Komünist Parti temsilci yollamıyor) / Sağlık Sigortası Yönetmelikleri değişiyor / Meclis-Hükümet Haberleri / Kimler ne yapıyor-yapacak? / Kısa dış haberler / Diyet: Görüşülen Yasalar / Konut ilanları.
- 7 DIŞ HABERLER: Papa Seçimi / Zambia-Rodezyo Savaşı / Birmanya'da Durum / Çin Başbakan Yardımcısı'nın Hayat Öyküsü / Namibya Sorunu / Denizaltı Füze Üssü / Suriye Lübnan'dan Çekiliyor / Doğu'dan Avusturya'ya Sığınanlar / Çinliler, Sanat Yapıtlarını Kiralıyor / Suzan Ford Evleniyor / Yüzük Yumurtlayan Tavuk / Alman Bilgin'in ABD İzlenimleri / Avustralya'da Bira Tüketimi / Moda Dergisi ilanı.
- 8 EKONOMİ - İŞ: IBM'de gelişmeler / Alüminyum üretimi %60 düşürülüyor / Borsa / Hisse senetleri tekeli / Vergi Kurumunun Minik Bilgisayarları / Şirket Haberleri / Kâğıt üreten iki şirket birleşiyor / Hakodate Limanı genişletiliyor / Yeni Çelik Fabrikası / Mağaza Satışları / Piyasadaki Durgunluğa Çare / Konut ilanları.
- 9 JAPONYA: SSCB'den Doğal Gaz Borusu Projesi / Banka Kredileri / Mali gelişmeler / Kredi Piyasasının Düzenlenmesi / ABD'nin TV - Dampingine karşı önlem / Alman Bankacılık Federasyonu, Şikago Borsası / Meksika Petrolü Satın Alınacak / Yeni Bütçe Tasarısı hazır / Çeltik / İlanlar.
- 10-11 Emlak ilanı (tam sayfa) / Hisse Senedi (Borsa) Fiyatları.
- 12-14 Radyo Prog. / Eğitim Kursu / TV-Prog. / Reklam ve ilanlar.
- 15 *KÜLTÜR*: Uzun ömürlü köylüler / Moda / Yemek / Mektup.
- 16-17 Küçük ilanlar - Emlak ilanları.
- 18-19 SPOR: Beyzbol ve Kayak Haberleri.
- 20 *TOKYO*: Geçim Sıkıntısı / Ucuz Konut / Toplantı / Ucuzluk.
- 21 Kazaları Önleme Kursu / Spor Programı / Ücretlilerin Bir Hastalığı / Telefonlar / Kültür Programı / Sinemalar.
- 22 *EĞİTİM - BİLİM*: Kolera / Eğitim Sorunu / Lisede ne var?
- 23 MAHKEME ve Polis Haberleri / Belediye'de Yolsuzluklar.
- 24 Roman Tefrikası / Satranç Köşesi / Emlak ilanları.

84. RADYO-TV VE SİNEMA

Kitle haberleşmesi örgütlenmesinde, TV-alıcılarının topluma sunulmasında Japonya dünyanın en ileri ülkesi durumuna gelmiş. Evlerin üçtebirinde siyah-beyaz, yüzde 98'inde renkli alıcı varmış. Alıcılarda 10-12 kanal var. İkisi ulusal *NHK*'nın genel ve eğitim yayınlarını veriyor, öte-

kiler, büyük basın ve hizmet şirketleriyle işbirliği yapan “özel” yayın kurumları. Vericilerin sayısal dökümü Tablo 84-1’de görülmektedir. *NHK*, abonelerden yıllık hizmet ücreti alıyor; reklam yapmıyor.

TABLO 84-1
RADYO, TV VE RÖLE İSTASYONLARI

<i>Yayın Türü</i>	<i>Ulusal (NHK)</i>	<i>Ticari (Özel)</i>	<i>Toplam İstasyon</i>
Radyo (kısa)	21	2	23
Radyo (orta)	314	179	493
FM (Radyo)	474	7	481
TV (VHF)	1.019	478	1.497
TV (UHF)	4.711	2.941	7.652
Toplam	6.439	3.707	10.146

Kaynak: *FFJ* 1980: 61.

TABLO 84-2
ULUSAL (NHK) RADYO VE TV PROGRAMLARI: ZAMAN

<i>Yayın Türü</i>	<i>Radyo (%)</i>	<i>TV (%)</i>
Haber	39,5	32,7
Eğitim	1,4	16,4
Kültür	30,4	25,6
Eğlence	28,7	25,3
Toplam	%100	%100

Kaynak: *FFJ* 1980: 62.

NHK istasyonlarından yarısı genel kültür, öteki yarısı (ikinci kanal) eğitim (kültür) yayını yapıyor. İkisi birlikte değerlendirildiğinde, *NHK*, “açık bir üniversite” programı sunmaktadır, Japon halkına. Bu kitaptaki genel bilgilerin önemlice bir bölümü ya doğrudan *NHK*’den ya da onun tanıttığı öteki kaynaklardan derlenmiştir.

NHK - TV programlarının genel ve eğitim diye ikiye bölünüp değerlendirilmesi yanıltıcı olabilir. Aslında her iki program, birbirini bütünleyen “ulusal bir kültür” programıdır. Genel kanal, yetişkinler için *yaygın eğitim*; eğitim kanalı ise çocuklar-öğrenciler için *örgün eğitim* yapıyor. Bunu TV ile, bilgi, yetki ve sanatla yapıyor. Her konuda kaynağı arıyor, en büyük, en zengin ve en güzel kaynakları buluyor. Bu kaynakları topluma tanıtıyor. Genel kanalda, nalbantlıktan, soğuk depolama teknolojisine, çeltik ekiminden solucan dışsattımına değin, en teknik tarım konuları vardır. Hem de tarım kolejinin deney alanından, laboratuvarın-

dan naklen – kitaptan ya da uzman kişinin ağzından değil. *NHK*, yapınız / yapmayınız türü “radyo konuşmalarından” çok, herhangi bir şeyin nasıl yapıldığını gösteren TV-belgesellerine ağırlık vermektedir. Eğitim yayınlarında Nara’daki *Daibutsu* (Büyük Buda) mu tanıtılacak? Tarihçi konuya, Büyük Bronz Anıt’ın yapımından, dökümünden giriyor. Yanlışlar, düzeltmeler, döküm hataları sonunda başarı! İzleyici, *Daibutsu* ile birlikte, bronz dökümünü görüyor, yontu sanatını tanıyor. İzleyen kişi, *Nara* döneminin tarihiyle birlikte kültürünü de öğreniyor.

NHK’nın eğitim kanalında ayrıca, anaokulundan üniversiteye uzanan her çeşit ve düzeydeki okullar ve öğrenciler için özel programlar var. Öğrencilerle birlikte öğretmen ve eğitimcilerle yönelik meslek programlarına da yer veriliyor. *NHK*’nın programları için Bkz. Kutu 93-1, 94-2, 95-3 ve 98-1.

Yavaş öğrenenlerle üstün yetenekliler de unutulmamış. Doğa bilimleri, fen, sosyal bilimler ve yabancı dil öğrenimi, bir tiyatro oyunu gibi sahnelenip en ileri bir teknoloji ile sunuluyor. Amaç öğretmek değil, öğrenene yardımcı olmak! Bu yüzden, “öğrenim” (*learning*) diyorlar, “eğitim” ve “öğretim”den çok! Yabancı dil programlarında, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İspanyolca gibi Batı dilleri arasında, Rusça, Çince ve Korece gibi Asya dilleri de yer alıyor. Programlar, müzikli bir genel kültür belgeseli ile başlayıp oyunlu skeçlerle o günün konusuna yöneliyor.

Eğitim programlarında en teknik konuların, en yalın fizik ilkeleriyle en karmaşık yapı ve deprem sorunlarının en temel matematik ve geometri ilkeleriyle açıklandığı görülür. Eğitimde ana hedef uygulamadır. *Yaparak* öğrenmedir! Genel kuramsal bilgi ancak anımsamak, anımsatmak için verilir. Programlarda çoğunlukla bir şey yapmaya çalışan bir grup ya da öğretmenle birlikte deney yapan bir iki öğrenci vardır. Bir şeyler yaparlar, tartışır. Yanırlar, öğrenirler, düzeltirler. İzleyen herkes kendine göre bir şeyler öğrenir. “*Mopet*” Şov’un sevilen (yaramaz) kuklaları bize bazen katılır. Yavaş öğrenen çocuklar, ünlü kuklalara, sözgelişi trafik kurallarını öğretiyorlar. Kuklalardan daha hızlı öğrendikleri için de kendi yavaşlıklarını unutuyorlar. *NHK*’nın genel ve eğitim kanallarında özel “eğlence” programları yoktur. Ancak genel programlar sanat ve müzikten, eğitim programları özellikle “oyun”dan öyle ustaca yararlanır ki sonunda, eğlenme, öğrenme ve dinlenme işlevleri birleşir. Amaç da bu değil midir?

Basın ile televizyonun böylesine yaygın ve etkili olduğu bir toplumda sinemaya ne kalıyor yapacak? İstatistik veriler, 1960 başlarında bir milyara yükselmiş olan yıllık sinema seyircisi sayısının 1965’ten sonra hızla düştüğünü, son yıllarda 165 milyon düzeyinde karar kıldığını gösteriyor. Seyircideki düşmeye paralel olarak sinema salonu sayısı da 7500’den 2500’e inmiş. Ancak, birinci vizyon film sayısında (500’ü yer-

li toplam 700) anlamlı bir düşme olmadığı gibi, bilet satışı gelirlerinde 55 milyar *yen*'den 160 milyar *yen*'e doğru üç kat dolayında artış olmuş. Öyleyse sinemanın –belki değişen ama– yitmeyen bir işlevi var. Sinema endüstrisi bir yandan “*Samuray*” filmleriyle yakın tarihin eleştirisini sunuyor. Öte yandan sosyal/kültürel ve *psikolojik* içerikli güncel filmlerle, değişim sürecine eğiliyor. Tıpkı büyük romanların ya da romancıların yaptığı gibi, toplumsal bilinçaltındaki tortulu sorunlara yöneliyor: Ünlü yönetmen KUROSAVA Akira'nın (1960) böyle bir filmi Kutu 84-1'de kısaca tanıtılmaktadır. Japon sineması sosyal/kültürel eleştiri ve sosyal/psikolojik arınması (*katarsis*) görevini, ölçülü, temiz bir dille, özgün bir biçimde yapıyor. Geçmiş ya da güncel, ulusal bir sorunu alıyor. Abartıp çarpıtmadan masaya yatırıyor. Önce şöyle evirip çevirip bir gösteriyor. Sonra hızla yaklaşip “*Pandora'nın Kutusu*”nu açıyor. İçinde ne var ne yoksa, bütün iyilik ve kötülükleriyle ortaya döküyor. Bazen “umut” bile kalmıyor geriye sığınacak.

KUTU 84-1

“KÖTÜLER RAHAT UYUR”*

Yönetmen KUROSAVA Akira'nın İngilizceye “*The Bad Sleep Well*” (Kötüler Rahat Uyur) diye çevrilmiş 1960 yapımı, siyah beyaz, bir toplum eleştirisi: Öyküde, inşaat ve müteahhitlik hizmetlerindeki yolsuzluk, rüşvet, tehdit, blöf, baskı, cinayet ve intiharların perde arkası, ahlakın ahlaksızlığı, aile (*iye*) ilişkileri çerçevesinde anlatılıyor. Güçlü bir kişiden telefonla emirler alan kötü kişi (baba) sonunda her çıkmazdan çıkıyor. Her tehlikeden sıyrılıyor. Ama yapayalnız bir kimse, hiçbir Japon o yalnız insanın yerinde olmak istemezdi. Yönetmen kötüyü kurtarıp kötülüğe karşı tepkiyi canlı tutuyor. Hesap soruluyor ama hesaplama, seyircinin vicdanında yapılacak. İzleyici sonunda soruyor: “Bu rollerin hangisini *ben oynuyorum?*” diye. Ben değilsem, “Baba kim?”

* Türkçedeki “iyiler rahat uyur” deyiminin tam tersi.

Sinema dili, anlatımı, ırmağın akışı gibidir. Konu, belli belirsiz bir yerlerden doğuyor; akıyor, hızlanıyor, büyüyor, yavaşlıyor sonunda bütüne (denize) varıp birden bitiyor. Bazen kamera da olayın içinde, hareketli bir yolcudur. Çevreye yönelir. Bazen kamera, kıyı köşe bir yerde durmuş, gelip geçen olayların gidişini izlemektedir. Çoğu kez, gerçekten bir akarsu vardır, arka düzlemde. Olayın, akarsuyun seçimi, kameranın bakış açısı, olayların temposu ve sonuç tartışılabilir. Ancak, ailesi için kendini feda eden bir kızın ya da annenin öyküsünde iki göz iki çeşme ağlayan seyirciler, tam bir *katarsis* (arınma) banyosundan geçmiş gibi çıkarlar sinemadan.

Hiroşima'daki anma törenlerinde gösterilen yarım saatlik bir tarih belgeselinde, Japon yönetmen öylesine nesnel, duru bir anlatım gücüne ulaşır ki olayları seyircisine yeniden yaşatır, sanki. Filmi gören bir yabancı yolcunun yalın izlenimleri Kutu 84-2'dedir. Bir Ozanımızın *Hiroşima İzlenimleri* için Bkz. Akbal 1971.

KUTU 84-2

YILLAR SONRA... HİROŞİMA

Bu akşam Hiroşima'da
Tarihin başucundayım.
Bombarın yazılı öyküsünde
Ozanca yankılar buluyorum:

*"İnan bize, Ey Ölümsüz,
Kavga - savaş son bulacak
Hiroşima'lar olmayacak!"*

Yanık bir ses soruyor, usulca:

"Gerçek, gerçek mi? gerçek!"

Bu akşam *Hiroşima*'da doğrusu.

Biz'lere hiç inanamıyorum.

85. KONUŞMA TÖRENSELİ: GERÇEK BİR DİYALOG

Kitle iletişimi yaygın ve güçlüdür ama Japon dilinin en etkili olgusu, iki kişi arasında konuşma –daha da etkilisi belki– bir grup Japon arasındaki masa başı, tandır sohbetidir. Konuşma ve sohbet törensel bir iştir, bazı törensel kurallara sıkı sıkıya bağlıdır.

1) *Diyalog*: Japon dilinde *monolog* yok *diyalog* vardır. Gerçek bir diyalog! Sessiz sakin bir köşeye oturulur konuşmak için. Konuşan dikkatle dinlenir. Sözü kesilmez. Ancak dinleyen, dinlediğini ve konuşanla birlikte olduğunu bildiren, sesli ama sözsüz yanıtlar verir. (Kutu 85) İki hanım arasındaki konuşmada: *"ahg, ohğ, uğh, ve ne, nee, neeğ"* benzeri ezgili ünlemler duyulur. Biraz hayret, şaşkınlık, sürpriz, destek ve olur anlamlarında. Bu seslerin rasgele seçilmediği, konunun, konuşmanın gidişine, ilişkinin duygusal ritmine uygun olarak çıkarıldığı söylenebilir. Dinleyenler, bir koro gibi konuşanı destekler.

2) *Erkekçe Ünlemler*: *Funagata* Dağı yamaçlarındaki bir konukevinin, ormanlık vadiye bakan odasında, vadideki susam ekimini yasaklamış olan Dağ Tanrısı'nın yasağı çiğneyenlere karşı kızgınlığı konuşuluyor. *Riyokan* sahibesi hanımın konuya ilişkin açıklamalarını dinleyen yol arkadaşlarım şöyle sesler çıkarıyorlar:

“Hu, hiii, haa, hi, haaa, haaaağ, ee, eee,
Uuuğ, nee, soo, desu, nee, soo desu ka?”

Türkçeleri yaklaşık şöyle olabilir:

“Yaaa yooo, yok canım, deme yahu, öyle mi
o kadar da olmaz, o da mı geldi? Ya sonra?”

3) *Dinleyenin duygusal desteği*: Konuşan kişi arada bir durur, dinlenir: *a, aaa, anooo, ano-nee* (Ne, neydi, nasıl, dur bakayım?) gibisine aramır. Zaman kazanmaya çalışır. Dinleyenler, kendi sesli ünlemleriyle konuşana yardımcı olurlar. Japon dilinde konuşmanın yarından çok sorumluluğu dinleyene düşer. Dinleyen, ne kadar içten dinlediğini belli etmeli, konuşanı desteklemeli ki diyalog başarıya ulaşsın. Bir Japon o kadar iyi dinlenir ki, bir başkası, dinleyenin yüzüne bakıp görüşülen konuyu bile söyleyebilir. Buna “*Aizuçi*” diyorlar (Dinleyenin “hımlım” etmesi. Bkz. § 87)

KUTU 85

“MAYONEZLİ SALATA” SİPARİŞİ

Alafranga yemek servisi yapan temizce bir lokantada, 50-55 yaşlarında iki Japon hanım, İngilizce yazılmış mөнüyü okuyup incelediler. Çorba, balık ve sebzeden oluşan tabldot isteklerini garsona yazdırdıktan sonra bir de salata hakları olduğunu fark ettiler. Garsonu imle çağırdılar. Konuşma şöyle geçti:

1. Hanım : “*Sumimasen, Sarada, nee?*” (Bağışlayın, salata da tabldota dahil mi?)

Garson : “*Hay.*” (Evet)

H : “*Miksu, nee?*” (Karışık salata olabilir mi?)

G : “*Hay.*”

H : “*Dressingu, nee?*” (Ya üstüne biraz sos, üstlük?)

G : “*Hay.*”

H : “*Mayonezu?*” (Mayonez de mümkün mü?)

G : “*Hay.*”

2. Hanım : “*Dozo!*” (Lütfen)

G : “*Hay, Dōmo!*” (Başüstüne, teşekkürlerimle, efendim.)

1. Hanım : “*Dōmo Arigatō*” (Zahmetinize çok teşekkür.)

G : “*Dōzo!*” (*Rica ederim, estağfurullah, görevim.*)

Not: Karışık salatanın “mayonezli” olabileceği *menü* de zaten yazılıydı. Konuşmanın bu denli uzaması, *töre veya görgü gereği* idi.

Türkçe Özeti: “Garson evladım, bize iki karışık salata yaptır, mayonezli olsun.”

4) *Ürperen dinleyici*: Bazen, dinleyici, anlatandan daha çok duygulanır. Ağlar, ürperir, tüyleri diken diken olur. Bu kez, anlatan kişi kendi söylediklerinin etkisinde kalabilir. Bunu anlayan konuşmacılar, kendi el-

lerini kollarını, omuz başlarını sıvazlayıp, dinleyen kişiyi teselli eder yatıştırırmaya çalışır.

5) “*Dinleyen bilge olsa gerek*”: Japoncada “*yoin*,” çan sesi, titreşim, yankı anlamına gelir. Duyulmuş, yaşanmış olaylar da bir çan sesi gibi, anılarda yankılanır; silinmez, unutulmaz izler bırakır. Japonluk duygusuna göre, bir olayı yaşamak, karşılıklı olarak paylaşılan bir titreşim ve onu izleyen bir yankıyla gerçekleşir.

Bir sevgiliden ayrılmada, bir dosta kavuşmada, bir acıyı ya da mutluluğu paylaşmadaki *yoin* (titreşim), insanoğlunun duygusal belleğinde ömrü boyunca yankılar yapar. Öyleyse insan ilişkileri ses ve titreşimlere açık olmalıdır. Ne var ki gerçek bir yankı için duygu ve düşünceler tümüyle *açıklanmamalı* ki dinleyen kişi de titreşime katılsın. Bu yüzden, açık seçik konuşmaktansa, biraz belli belirsiz ve kararsız hatta çelişkili ve mantık dışı olmalı ki dinleyen kişi devreye girsin. (Kleinedler 1978: 198). Dinleyen kişi, çıkardığı ünlemlerle konuşanı izlediğini, onunla birlikte olduğunu belli eder. Dinleyen ne kadar çok duyarlı ve anlayışlı ise, anlatan o kadar az açıklamak durumunda kalır. Öte yandan konuşan az açıkladığı halde dinleyen ne denli çok algıarsa, o kadar çok *yoin* (titreşim) olur. Böylesine anlayışlı bir arkadaşı olmak, ayrı bir mutluluk nedenidir. O da yaşanır, paylaşılır ve unutulmaz. Özetle, Japonca konuşma törenseli, “dinleyenin söyleyenden bilge” olması ilkesine dayanır. Onun için Japonlar az söyler daha az açıklar ama can kulağı ile dinler. Batı’da etkili konuşmak, anlatmak, söylev vermek bir sanattır. Japon dilinde candan dinlemek, anlamak sanattır. Konuşma törenseli bu ilkeye dayanır. Bir atasözü var: “*Kuçiva vazavai no moto!*” (Tüm kötülükler ağızdan gelir!)

86. “JAPONCANIN MANTIĞI” SORUNU

İşte burada söz, Japon dilinin mantığına geliyor. Bu dilin herkesçe anlaşılabilir bir mantığı var mı? TOYAMA Şigehiko’ya (1977: 28-31) göre kimi aydınlar Japoncanın “mantıklı” bir dil olmadığı inancını taşırlarmış. TOYAMA, yaygın inancın gerekçesini, yabancı dillerden Japoncaya yapılmış bazı çevirilerin anlaşılmasız oluşunda buluyor. Aydınlar, çevirilerin yeterli olup olmadığı üzerinde duracaklarına, kendi anadillerinin mantığı üzerinde kuşkuya düşmüşler. Oysa, Türkçeye yapılan çevirilerde olduğu gibi, yalnız cümledeki söz diziminin değil, cümle ve fikir diziminin de serbestçe değiştirilmesi gerekiyormuş. Bu yapılmayınca da Japonca çeviriler, mantık dışı (anlamsız tutarsız) metinler olup çıkıyormuş. Ancak asıl sorun –TOYAMA’ya göre– Batı dilleri mantığının “doğrusal sürekli”, Japon mantığının ise “noktalı kesintili” oluşundan ileri geliyormuş. Batı düşüncesi hedefine doğru doğrusal bir yörünge iz-

liyormuş. Japon dili ve düşüncesi ise, konuşmacı ile dinleyen, yazarla okuyan arasındaki karşılıklı titreşim ve yankıya dayandığı için, sayılı noktalardan oluşan bir yörünge izliyor, sıçraya sıçraya yaklaşıyormuş ereğine. Japon [dinleyicisi, okuyucusu] bu noktalı yörüngeyi kendi kafasında birleştirmeye çalışmış. TOYAMA, işte bu iletişim sürecine “nokta mantığı” adını veriyor. Araştırmacıya göre Hint-Avrupa dillerindeki “doğrusal mantık” yakın ve sürekli komşuluk ilişkilerinden, “nokta mantığı” ise Japon kültürünün ada olmasından kaynaklanıyormuş. Bu kurama göre, Britanya adalarında konuşulan İngilizcenin de “noktalı” olması gerekmez mi? Oysa iyi yazılmış bir İngilizce deneme (*essay*), günümüzde, Batı dillerinin en “doğrusal” mantık örneği sayılmaktadır.

Kuşkusuz her dilin bir mantığı, o mantığın doğru yanlış, güzel çirkin, iyi kötü bulduğu önermeler vardır. Ama bu mantık, dilin kendi mantığı değil, o dille konuşan düşüncenin, insancıkların mantığıdır. Japon dilinin mantığı, Japon kültürünün mantığıdır. Öyleyse sorun, Japon düşüncesinin yani kültürün sorunudur. Japon düşüncesinin Batı düşüncesine benzemeyen ilkeleri var mıdır? Sorun budur. (Bkz Fromm 1977: 79-89)

Batı düşüncesi yalnız yazı gibi *doğrusal* değil, aynı zamanda, Aristo’nun önerdiği üç biçimsel mantık ilkesi üzerine kuruludur:

- 1) *Özdeşlik ilkesi*: Bir şey ne ise o’dur (A, A’dır).
- 2) *Çelişmezlik ilkesi*: Bir şey hem kendisi hem başkası olamaz (A, A – olmayan değildir).

- 3) *Üçüncü şıkkın olmazlığı*: Bir şey ya kendisidir ya da değildir; (A ile A – olmayan arasında) üçüncü bir A – durumu olanak dışıdır.

Aristo’nun yukardaki mantık ilkelerine uymayan bir Doğu (Hint, Çin) mantığı vardır ki biçimsel mantık ilkeleriyle çeliştiği için Fromm o mantığa “çelişik (paradoksal) mantık” adını veriyor. (1973: 130, 1977: 80) Aristo’nun biçimsel mantık önermeleri yanında, Herakleitos ile Hegel’in *diyalektik* mantığı da çelişik (*paradoksal*) mantıktır. Çin ve Hint düşüncesinde yaygın, Budizm ve Taoizmde hareket noktası ve Japon düşüncesine egemen olan *çelişik* mantıktır. (Bu konuda, “Hayat, sürekli bir değişmedir” öncülünden yola çıkan Budizm ilkelerine bkz. Oysa, Aristo’nun biçimsel düşünce kuralları, “Hayat değişmeyen bir sürekliliktir” der, gibidir.) Çelişik mantık kısaca ve özetle şu ilkelere dayanır:

- 1) O, hem o’dur, hem değildir,
- 2) O, ne bu’dur, ne de şudur,
- 3) Çelişki (zıtlık) nesnel bir olgu değil, düşüncenin yanılgısıdır.

Birbiriyle çelişik görünen bu iki mantık (düşünce) sistemi, Tablo 86-1’de karşılaştırılmaktadır.

TABLO 86
DOĞU İLE BATI DÜŞÜNCE SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI:
TEMEL ÖNCÜLLER

<i>Klasik Batı düşüncesi:</i> “Biçimsel”	<i>Klasik Doğu düşüncesi</i> (Hint-Çin ve Japon): “Çelişik”
İkilemcî (düalistik) (ya A ya da A - olmayan)	Çoğulcu (plüralistik) (Hem A, hem de A - olmayanlar)
Yerine koyucu (substitutive) (A değilse A - olmayan)	Toplayıcı (additive) - ekleyici (Hem A, hem de A - olmayanlar)
Çatışmacı (conflictual) (A → ← A - olmayan)	Uzlaşmacı (conciliatory) - oluşçu (Ne A, ne de A - olmayan: A)
Akılıcı: “Düşünüyorum, varım”	Duyumcu: “Biziz, öyleyse varız”
Sonuç	Sonuç
Doğrusal A > B > C	Döngüsel A > B
Kesin ve A > B	Görelî ve ↗ ↘
Sürekli B > C	Kesintili C
Öyleyse A > C ← Çelişki →	Öyleyse A < C

Kaynak: Fromm 1973, 1979; SUZUKI Daysetsu 1977, 1979.

TOYAMA Şigehiko (1977: 30), Japon düşüncesinin Tablo 86’deki belli başlı niteliklerini, “uyumsuzluğun estetiği” (güzelliği) başlığı altında inceliyor ve bu güzelliği ozan BAŞÔ’dan seçtiği çok ünlü şu hayku ile örnekliyor:

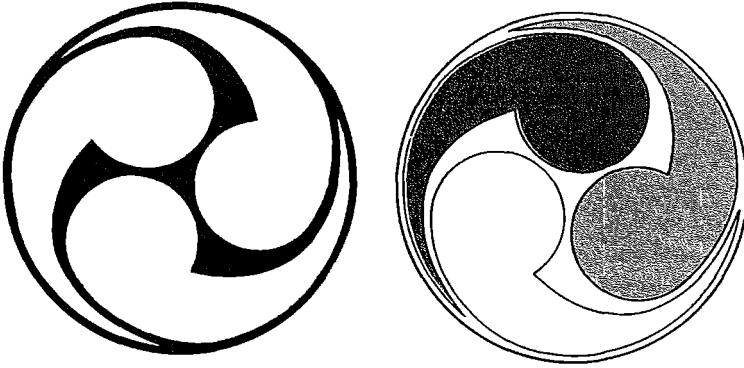
Furuike ya
Kavazu tobi komu
Mizu no oto.

Yaşlı gölcüğe
Atlayan bir kurbağa
ve cump sesi!

Yaşlı göl, cansız doğa’nın durgunluğunu, atlayan kurbağa canlı doğa’nın devingenliğini simgeliyor. Okuyucu bu karşıtlığı kavramaya, bağdaştırmaya çalışırken, kurbağa suya atlıyor. Doğal karşıtlık birden ortadan kalktı derken, beklenmedik bir “su sesi”, “cump” der gibi. Karşıtlıklar ve çelişkiler “cump” diyen sevinçli, mutlu uyumla sona eriyor. Durgunluktan harekete, oradan uyum doruğu, sonra yeni bir durgunluk. Doğrusal olmayan, birbirini zorunlu olarak izlemeyen olaylar adeta birbirinden, bağımsız tek tek *noktalardan* oluşan uyumlu bir *bütün* ve –Japoncada– kusursuzluk simgesi olan *Çember!* Belki de ünlü *hayku*’nun Türkçeleri şöyle olabilir:

Durgun su,
Kurbağa:
Cump

Su
Kurbağa:
Cump

RESİM 86: ÜÇLÜ “TOMOE” Tapınak ve dergâhlarda, spor ve müzik şölenlerinde rastlanan döngüsel bir bezeme ögesi. Japon mantığının, ruhunun, aklının döngüsel ve üçlü diyalektiğini simgeliyor.

Japon dilinin döngüsel mantığı, Uzakdoğulu çocukların oynadığı *Cankenpon* (Taş-kâğıt-makas) oyununda daha iyi görülür. Japon çocukları –Çinliler ve Koreliler gibi– ebeyi seçmek, “O mu bu mu?” “Yazı mı tura mı?” türünden bir ikilemi çözmek, tartışmayı karara bağlamak için “*Can-ken-pon*” (Taş-kâğıt-makas)’a başvururlar. Sağ eller –bir iki üç-ileri doğru atılarak üç seçenekten biri simgelenir:

- 1) Sıkılı yumruk: Taş (T)
- 2) Açık avuç: Kâğıt (K)
- 3) İki açık parmak: Makas (M)

Üç simgeden her biri ötekilerden birine karşı güçlüdür, kazanır; ikincisine karşı güçsüzdür, yenilir:

Kâğıt taşı sarar : $K > T$
 Taş makası kırar : $T > M$
 Makas kâğıdı keser : $M > K$

Oyunun mantığı, salt bir güç ya da güçlü bulunmadığı ilkesine dayanıyor. Kazanmak öyleyse güce değil *duruma* bağlı. Kazanmak için, öyleyse, öteki (ler)’in ne yapacağını önceden bilmeye çalışmalı. Çünkü:

$\left. \begin{array}{l} \text{Taşa karşı kâğıt} \\ \text{Kâğıda karşı makas,} \\ \text{Makasa karşı taş: kazanır.} \end{array} \right\} \text{Demek ki: Mutlak güç, güçlü yoktur!}$

Çocuklar çok küçük yaştan başlayarak bu mantığı içlerine sindirir. Sağ elle oynar, sol elin parmaklarıyla yengilerinin çetelerini tutarlar. Koreli çocuklar, aynı oyunu merdivende oynar; kazanan bir basamak yukarı çıkarmış. “Taş-kâğıt-makas”, yazı-tura, tek-çift gibi tek

değerli (ya yengi ya da yenilgi) bir şans oyunu değil, iki değerli bir olasılık “hem yengi hem yenilgi” oyunudur. Oyunu şans değil, karşısındakinin ne yapacağını önceden kestiren kişi kazanır. Japon düşüncesinin “durumsal gerçekçilik” adı verilen niteliği dolaylı olarak bu mantığa dayanır. (§ 108) Dünyada, salt doğru, salt iyi ve salt güzel yoktur. Duruma göre doğru, iyi ve güzel olanlar vardır. Japon düşüncesinin bu özelliği, klasik felsefe ve fiziğin *determinizm* (belirlilik) ilkesinden çok, çağdaş fiziğin ve bilim felsefesinin olasılık (*probabilizm*) ilkesine yakındır. (HIZIR 1976) Başka bir deyişle, klasik Batı düşüncesine göre mantık dışı gibi duran Japon düşüncesi, bilimin, evrimin ve değişimin olasılık mantığına sanki daha yakın ve yatkınmış gibi görülebilmektedir.* *Tabun* sözcüğü, olası (muhtemel) demektir. Dediğim doğrudur, anlamında değil de, “Sanırım, çoğunluk böyle düşünüyor” anlamında kullanılır.

87. DİLİN DİNLEYENE GÖRE BİÇİMLENİŞİ

Özetle, Japon dilinin, konuşan kişiye, kişinin yaşına, cinsiyetine, bölge ve lehçesine, konuya, konuşmanın yer ve zamanına göre değişebilen özellikler gösterdiği gerçektir.

Japon dilinin, yukarda sayılanlarla eklemenecek bir özelliği de “dinleyen-kşiye-göre” biçim almasıdır. Hint-Avrupa dillerinde, konuşan kişi merkezdedir, dili dinleyenlere karşı bir araç gibi kullanır, iyi ya da kötü. Konuşan belirler, yönlendirir konuşmayı. Önce “ben” sonra “ötekiler” vardır.”Ben”, ötekilere seslenir. “Japoncada bunun tersi daha geçerlidir” diyor, SUZUKİ Takao (1977: 27) Dinleyen kişinin konuşana önceliği varmış. Konuşan kişi önce ötekini belli bir yere yerleştirir, –gözünden yukarıya aşağıya, aynı düzeye, yakına uzağa– sonra başlarmış konuşmaya. Dinleyen kişinin, büyük küçük, eş dost, arkadaş meslektaş olması etkiliyor, değiştiriyormuş konuşma dilini.

Japonların tanımadıkları –bir yere yerleştiremedikleri– kişilerle konuşmakta güçlük çekmeleri bundan ileri geliyormuş. Japon insanı, ötekini yerini belirleyemeyince kendi dilini de belirleyemiyor. Bu yüzden, tanışan tanıştırılan iki Japon ilk iş olarak birbirlerine kimlik kartlarını (*Meişi*) veriyorlar. Yerler karşılıklı bilinince konuşma başlıyor. Japon dilinin bu özelliği, geleneksel ve sınıfsal toplum yapısının bir kalıntısı (torusu) ve o yapıya bağlı Japon görgüsünün bir gereğidir. (Kutu 87) İkili görüşmelerde, diyalogu dinleyen yönetir. Dinleyen ilgisini yitirdiğini belli edince konuşma da sona erer.

Fiil ve sıfatların, şimdi (geniş), geçmiş ve olası zamanlar için kullanılması bu yargıyı destekler. (Bleiler 1980: 60, 65)

KUTU 87

DİNLEYENİN ÖNCELİĞİ VE ÜSTÜNLÜĞÜ: *AIZUÇİ*

Tokyo'nun *Yamanote* treninde orta yaşlı iki hanım yolcu. Yan yana oturmuş konuşuyorlar. Daha doğrusu birisi anlatıyor sürekli, öteki dinliyor sessizce, can kulağı ile. Konuşmayı duymuyorum ama dinleyeni görüyorum. Yüzü gözleri, dudakları ve tüm mimikleriyle izliyor ve sürekli yanıt veriyor. Sanki sahnede *mim* yapıyor. Dinlediği her söze ayna tutuyor, *yoin* (§ 85-5) titreşim yapıyor. Şu yanıtlar okunuyor yankılarda:

Evet tabii, kuşkusuz, eh, iyi, ya, öyle mi, nasıl bilmiyordum, yok canım, ne zaman, vah vah, bitti mi, ah bu daha iyi, bilmiyordum, affedersiniz, evet, sevindim, ilk fırsatta, geçmiş olsun, kutlu olsun... şimdilik, izninizle... vb. vb.

Bir yabancı olarak sözsüz yanıtlar (yankıları) böyle okudum. Bir Japon belki konuyu bile okuyabilirdi – dinleyenin yüzünde.

Peki ya bir dinleyen olmazsa karşısında, ya da yabancı bir grup varsa, Japon ne yapar? Kural olarak, Japon rahat konuşamaz, mikrofon ya da kamera önünde tek başına monolog yapamaz, demeç veremez, nutuk çekemez. Bu yüzden, radyo ve televizyon demeçleri, siyasal konuşmalar, çoğu zaman soru soran iki röportajcıyla söyleşi (“bir konu bir konuk”) biçiminde alınır, o biçimde sunulur halka. Geniş kitlenin görülür ya da duyulur tepkisinden yoksun yapılan tek yönlü konuşmalarda, politikacıların çocuklar gibi çekingen, sıkılğan ve hatta biraz *kaygılı* ve gergin oldukları sezinlenir.

Aynı güçlük ve kaygı, Japon diplomatların katıldığı uluslararası toplantılarda görülüyormuş. Emekli diplomat KAVASAKİ (1976), bu durumu Japonlar için doğrusu iyi yakıştırmış üç kuralla açıklıyor: “Başarı için, otur, dinle ve gülümse!” Gerçekten de tek yönlü konuşmaktan tedirgin olan çoğu Japonlar, sessiz oturuşları, sürekli gülen yüzleriyle dikkati çekerler, şirin bile görünürler. Bu davranışta, belki bir ölçüde, yabancı dilleri rahat konuşamamanın etkisi, payı vardır. Küçük düşmemek için az konuşurlar. Ancak, yabancı dilleri çok iyi bilenler de az konuşur. Bunu nasıl açıklamalı? Sorun, konuşmacı sorunu değil, dinleyicinin önceliği sorunudur. Bilimsel seminerlerde, meslektaşlarının önünde yorulup sıkılmadan saatlerce konuşabilen Japonlar vardır. Dinleyenlerin Japon olması, konuşan kişiye görülen-duyulan tepkiler vermesi, diyalogun psikolojik havasını olumlu yönde etkilemektedir. Özetle Japon dili karşılıklı konuşma dilidir. Söylev veya demeç vermeye pek elverişli değildir.

88. DAVRANIŞLARIN VE SİMGELERİN DİLİ

Dil olayını, sadece yazılan, söylenen ve dinlenenlere indirgemek kolay değil. Doğru da değil! Bir toplumdaki tüm davranışların ve simgelerin bir anlamı, değeri, *dili* vardır. Çoğu zaman bunlar, yazılıp-okunan ve konuşulup dinlenen diller kadar önemli olabilir.

Töresel bir konuşma, yere diz çökerek ya da masaya oturarak yapılır. Japonlar, “ayak üstü” konuşmaya zorlandıklarında tedirgin olur, bunu belli ederler. Arka arkaya gülümseyerek, eğilip selam vererek, adım adım geriye, yana doğru çekilerek, “ayak üstü” konuşmayı kısa kesmeye çalışırlar. Bu davranış sokakta yapılırsa “şimdi acelem var, sonra sürdürelim” anlamına gelir.

Bir yabancınn kendilerine bir şey sormak, danışmak için yaklaştığını sezen kimi Japonlar, tek bir el kol hareketiyle, bu konuşmayı başlamadan bitirebilir. Bir sineği kovalarmış gibi sağ elin baş yüz önünde bir iki kez sağa sola doğru hareket ettirilmesi, kesin bir yanıttır. “Dilinizi bilmiyorum. Sormayın, hiç yorulmayın, yanıt alamazsınız.” Yabancı kişi, bu yanıtı anlayıp durursa, hafif bir gülümseme ile karşılaşır ve ödüllendirilir. “Teşekkür ederim, bilmeyince nasıl konuşayım? Bağışlayın.” Yabancı bir dili konuşmayanlar bazen istenen bilgiyi kendi avuçlarının içine parmakla *yazarak* da verebilirler. Tıpkı bir sözcüğü, kavramı anımsamaya çalışırken elleri ve parmaklarıyla yazıp anlattıkları gibi.

Sağ kol ve el ileri doğru uzatılmış durumda, beden belden eğik, yüzde mahcupluk belirten hafif tebessümle, birisinin önünde durmak, yanından yakınının hızlı küçük adımlarla geçmek, *özür* dilemek anlamına gelir. “Bağışlayın, rahatsız ettim, ediyorum, edeceğim. Hoşgörünüze sığınırım” Bu durumda, sol elin bir satırla keser gibi sağ bileğin üstüne indirilip kaldırılması, çok saygılı bir özür dilemedir: “Hemen bitirdim, bitiriyorum, siz bana aldırmayın, lütfen devam edin, beni bağışlayın.”

Görülecek simgeler de davranış dili kadar zengin, çeşitli ve etkilidir. Japon kültürünün *Sansui* (dağ+su) manzaraları yanında en yaygın uygarlık ve kültür simgesi, o güzel manzarayı bütünlemeye çalışan *Torii* ve “Sorin” (ya da “*Roban*”) adı verilen dini (barış) simgeleridir.

Denebilir ki bu simgeleri içermeyen her manzara eksiktir. Başlangıçta belki bir kutsal ziyaret yerini, yatağı, türbeyi, ata mezarını ve Budist tapınağın yerini, giriş kapısını belirlemek için kullanılan bu tür öğeler, bugün çok daha serbestçe, ulusal bir *simge* olarak kullanılıyor: Bir parkın girişinde, orman yolunun başında, bir korulukta, bir çeltik tarlasının başında! *Torii* ve *Sorin* simgelerinin kültürel anlamı şöyle yorumlanabilir: “Buradaki varlığı, güzelliği, emeği kutsal sayan, ona inanan, güvenen, onu koruyan insanlar var. Bu yer yurt, dağ su, orman, koru, ağaç

ve topraklar sahihsiz değildir. Burası bizim, hepimizin ortak malımızdır. Burası sizindir. Onu koruyun!”

KUTU 88-1 RENKLERİN DİLİ (GÜNLÜK YAŞAM VE GRAFİKLERDE)				
<i>Siyah</i>	<i>Kırmızı</i>	<i>Mavi</i>	<i>Yeşil</i>	<i>Sarı</i>
Resmi	Çin	Gök	Dağ	Dikkat:
Devlet	Tarih	Deniz-su	Orman	Tehlike!
Çağrı	Kültür	Bilim	Manzara	Yaya geçidi
Töre (sel)	Sanat	Teknik	Tarım	Ana-çocuğu
Tören (sel)	Yaşlı, eski	Serüven	Doğa	Yavaş
Matem	Değerli	Gelişme	Rahatlık	Anaokulu
İş-ilişkisi	Kız, kadın	Gelecek, Kış	Tatil, Yaz	Sınır, Güz
Önemli	Hayat	Erkek	Turizm	Trafik

Renk Bileşimleri:
Kırmızı üstüne altın sarısı: Çin uygarlığı, resmi / ciddi, kültür.
Turuncu: Budizm, Budist tapınak.
Mor-eflatun-leylak: Japonya, Japon türesi, soyluluk, zarafet.
Kırmızı-mavi-yeşil kuleler: Seks (cinsiyet), aşkevi.
Beyaz: Yüce tören, umut, yoin (yankı), Bkz Şekil 88.

ŞEKİL 88: Bir Sigorta kuruluşunun reklam simgesi: Mavi gökle, kırmızı toprak arasında beyaz umut ve güvence... (Parti değil).

Bu tür simgeler, bazı yer ve durumlarda –zamanlarda– bazı özgürlüklerin sınırlanabileceğini de gösterebilir. Ölçülü, temiz ve sessiz olmayı, doğaya dikkatli ve başkalarına saygılı olmayı gerektirebilir. Japon görgüsü ve geleneği olumsuz bir anımsatma yapmaktansa olumlu bir çağrışımı yeğ tutar. Aslında belli bir yerde şu tür işleri yapmak “yasaktır” demektense, “şu türden davranışlar uygundur” demek, aynı anlama gelir. *Torii* ve *Sorin*, ne tür davranışların uygun olacağını anımsatan güzel (olumlu) simgelerdir. Kısaca: Barış, birlik, saygı ve güzellik simgeleridir.

KUTU 88-2
ÜÇ GÜLMECE ÖRNEĞİ

- *“Tembeller Tekkesi”*
 - Bir dernek kursak mı?
 - Boş ver!
 - Neye yarar?
 - Yahu, üşenmeden söylediklerimize bak hele.

“Karakuçi Tohosaku” 1762.
- *“Yiğit Savaşçı’nın Karısı”*

Kazına “kış” demekten korkan bir Samuray gece tuvalete kalkmış, karısı elinde fenerle kapıda bekliyor. Samuray seslenmiş:

 - Korkmuyorsun, değil mi?
 - Yo, hayır hiç!
 - Aferin, yiğit savaşçı karısı dediğin senin gibi yürekli olmalı.

“Karakuçi Taiheiraku” 1763.
- *En Beğendikleri Türk Nüktesi*

Sake sofrasında, dışında, Japonlara pek çok fıkra anlattım. Türkçeden ya da Batı’dan uyarlayarak. Birisi beğenip gülünce çoğu katılıp güldü. Fakat aşağıdaki fıkrayı, nerede kime anlattımsa hemen beğenip gülmüşlerdir:

“Soru : Türkler Japonları severler mi?
Cevap : Sevenler de vardır, sevmeyenler de.
Soru : Sevmeyenler mi? Ne yaptık ki onlara?
Cevap : Yaptığınızdan değil de yapmadığınızdan: Onları Japonya’ya davet etmediğiniz için size kızıyorlar!”

Japon kültürü, görsel simgeleri çoğu zaman renklerle pekiştirerek kullanır. Çoğu *Torii*’ler al kırmızıya boyanmıştır – en güzelleri cilasız ahşap olsa da. *Sorin* ise ya altın yıldız ya da yontma taştır. Renk, kendi başına, simgesel bir boyuttur. Kuşkusuz her toplumda olduğu gibi Japon kültüründe de renklerin kendine özgü bir dili vardır. Günlük hayattaki ve grafik sanatlardaki renk dili, Kutu 88-1’de özetlenmiştir.

Yazılı, sözlü ve renkli simgeler arasında sigara paketlerindeki genellikle İngilizce yazılmış adlar ulusal bir melankoliyi simgeler niteliktedir:

Hi-lite : Yükseklerden vuran ışık,
Seven Stars : Yedi [şans] yıldız [ı],
Peace : Barış,
Hope : Umut vb. gibi.

“Umut” sigarasının, filtreli-filtresiz, uzun ve kısa türleri var. Kısa boylu sigaralar, halk ağzında umudun tükenmesi, azlığı anlamında, nükte konusu olmaktadır: “Haydi birer ‘kısa-umut’ tüttürelim mi?” “Kısa umut” içmek – Japonlar da tıpkı bizim gibi çiğnemedikleri, yutmadıkları şeyleri ya “içer”ler ya da çekerler – “efkâr dağıtmak”, dertleşmek anlamlarına gelir.

Japon gülmececi de kimi bilginler ve araştırmacılar arasında uzun tartışma konusu olmuştur. Her şeyi ve değeri bu kadar ciddiye alan bir halkın “gülmece duygusu” olmadığı sanılmıştır. Ne yazık ki yeterince incelenmemiş. Oysa Japon dilinin zengin bir gülmece (mizah) geleneği var. Bu konuda, yabancı dillerdeki bilinen kaynak, Norbert N. KANEKO’nun (1959) “Eski Gülmeceler” derlemesidir.

KANEKO’nun (1959: 59) kısa sunuş yazısında belirttiği gibi, “İnsan olmak, biraz güldürüp biraz da gülmeyi bilmektir.” İşte tam bu anlamda Japoncanın zengin bir yazın hazinesi var; araştırmacıyı bekliyor. XVIII. yy’dan seçilmiş iki kısa gülmece örneği Kutu 88-2’de verilmiştir.

89. KÜLTÜR KAVRAMININ SİMGESEL ANLAMI

Japonlar Batı’nın “kültür” kavramına “*Bunka*” diyorlar. Bu kavramı, kitabın kapağındaki gibi Çince’den alınmış *kanci* simgeleriyle yazıyorlar.

Kültür: *Bunka*: 文化

Bu simgelerin açıklaması, kültür kavramının, Japon dilindeki yeri, anlamı ve değeri ile *Kanci*’nin geleneksel gücü konusunda iyi bir fikir verebilir. (Bkz. Kutu 80-2)

Bun: Bilgi, öğreti, kitap, yazın, beceri, eğitim, yetenek, bunların hazinesi, öğrenilmesi, öğretilmesi, geliştirilmesi, değerlendirilmesi,

Ka: Ayaktaki kişinin çöküp oturması, önemli, törensel bir işe *başlaması*, atılıp girişmesi,

Bun-ka: Bilgi ve beceri edinmeye başlamak, öğrenme süreci, bilgi-becerinin oturup yerleşmesi, ciddiye alınması, değiştirilip geliştirilmesi, yeniden ele alınması.

Özetle, *kültür ve sanat* işleri, oturarak (törenle) yapılan, oturaklı, önemli işlerdir. Kültür olupbitmiş, durağan bir varlık alanı değildir. Kültür, yapılan, yaşanan, sürekli olarak yeniden yaratılan, canlı, dinamik bir süreçtir.

Japon insanı, bu yapayalnız fakat duygulu dilin sağladığı kültür ortamında o dille eğitilir. Japon dili konusunda yapılmış ilgi çekici araştırmalar var. TSUNODA Tadanobu (1978: 3-7), yürüttüğü deneysel çalışmalar sonunda, Japonca konuşmalarda çok sık duyulan “ünlüler” sorununa ışık tutmuş; dili bilmeyenlerin “duygusal tepki”, “hım hım” diye

yorumladığı bazı seslerin, anlamlı cümle parçaları olabileceğine işaret etmiştir. Örnekler:

Ünlü Sesler	Türkçe Anlamları:
<i>Ue o oi</i>	Açlığa üzülen,
<i>Oi o ooi</i>	Yaşını gizleyen,
<i>aiueo</i>	Aşka susamış,
<i>ai o ou</i>	Aşk peşinde koşan, gibi.

TSUNODA, ayrıca, bu ünlü seslerin, Okyanusya'nın ada kültürlerinde ve Japonya'da yetişmiş kimselerce, beynin sol yarısında duyulduğunu saptamış. Araştırmacıya göre, Batılılar bu tür ünlüleri beynin sağ yarısında duyuyorlarmış. Farkın nedeni bilinmiyor.

9

EĞİTİM SÜRECİ OKULLAR: ÖNCESİ VE SONRASI

-
- EĞİTİM KAVRAMI: İLKELERLE SLOGANLAR
 - OKULÖNCESİ: BEBEK BAKIMI
 - OKUL SİSTEMİ: ÇEŞİTLİLİKTEN BİRLİĞE
 - ANAOKULLARI: OYUN VE MÜZİKLE EĞİTİM
 - ZORUNLU ÖĞRETİM: İLK VE ORTAOKULLAR
 - LİSELER: “SINAV CEHENNEMİ”NE DOĞRU
 - YÜKSEKÖĞRENİM: GİREN KAZANIYOR
 - ÖZEL ÖĞRETİM VE EĞİTİM SORUNLARI
 - YAYGIN ÖĞRENİM: *OKEİKOGOTO*
 - ULUSAL ETNOLOJİ MÜZESİ
-

Va o motte tōtoşi to nasu
Dirlik-düzenlik olsun tek rehberin

– Şōtoku Taişi, vi. yy

90. EĞİTİM KAVRAMI: İLKELERLE SLOGANLAR

Japonlar eğitimi bilerek yapıyorlar. İnsan yavrusunun eğitilebilir bir varlık olduğunu, özellikle bebeklik döneminin kişiliği belirleyici önemini çok önceden görmüş, kavramışlar. Çocuk bakımını ve eğitim sürecini saygın bir sanat dalı haline getirmişler. Japon insanının eğitimiyle kazandığı kişilik, davranış özellikleri ve dünya görüşü eleştirilip övülebilir ya da yerilebilir. Ancak Japon toplumunun eğitim alanındaki deneyimi, gizli gücü, başarısı tartışılmayacak kadar büyüktür.

Japon kültürünü çok seven ve belki de bundan dolayı düş kırıklığına uğrayan İngiliz ozan Kirkup (1971: 75-87), “Japonya’da eğitim yapılmadığından” acı acı yakınmıştır. Bu yargıda karşılıksız aşktan doğan duygusal bir tepki saklıdır. Aslında ozanın eleştirisi Japonların eğitimi ne denli iyi yaptığını göstermektedir. Batılı ülkeler bağımsız bir toplumun özgür insanını yetiştirmeyi amaçlarken; Japonlar büyük bir aile topluluğunun *birbirine bağımlı üyelerini* eğitirler. Temel ayrılık buradan başlar. (DOI 1976)

Japon eğitim düşüncesinin köklü bir geleneği var. Birliğin kurucu babalarından sayılan Prens ŞÔTOKU Taişi’nin VI. yy’dan kalma ünlü özdeyişi siyasi bir vasiyet niteliğinde olup eğitimle ilgilidir:

Va o motte tôtoşi to nasu!

Bu söz, “Dirlik-düzenlikten şaşma!” ya da “İlk ve son rehberin dirlik-düzenlik olsun!” biçiminde Türkçeleştirilebilir. Deyimdeki “*Va*” (ahenk, uyum, birlik) dirlik-düzenliktir. *Va*’dan türetilmiş olan ve Japon ruhu, Japonluk bilinci anlamına gelen *Vakon* sözcüğü, günümüze değin yaşamış, eğitim-öğretim sürecinin değişmez yüklemi olmuştur. Yakın zamanlara değin okul dersliklerinde bir *va* simgesi bulunmuş. Bireyler, aileler, topluluklar arasındaki dirlik, parçalarla bütün arasındaki düzen, kuşkusuz hep eğitimle sağlanmış ama *nasıl* bir eğitim? Bu bölümde ele alınacak sorun budur.

Japon düşüncesindeki eğitim ve öğrenim, zaman ve yer olarak, okulla sınırlı, çakışık ve özdeş değildir. Japon atasözleri, okulöncesinde ki, okul dışındaki ve sonrasındaki yaygın eğitimin önemini vurgular. Örnekler:

- “*Uçu yori sodaçi.*”
(Soya çekimden önce eğitim.)
- “*Oya-no nana hikari.*”
(Ana-babanın [kötü] izleri asla silinmez.)
- “*Kavaii koni va tabi o saseyo!*”
(Seviyorsan çocuğunu, bırak gezsün-görsün [tanısın] dünyayı!)

Bu tür örnekler istendiğinde çoğaltılabilir ama bunlar okul eğitiminin önemini azaltmaz. Okula ilişkin anlamlı sözler de vardır. “Tapınağa yakın oturan duayı çabuk, kolay öğrenir” derler.

Japon düşüncesindeki “okul”, yaygın eğitimin bir parçası ve evresidir. Ama eğitim, okulla başlamadığı gibi okulla bitmez de! Geçen yüzyılın ortalarında –Meici’den önce– her sınıftan halk çocuklarına *okuma-yazma* ve aritmetik öğreten 50 bini aşkın okul varmış. Meici Devrimi’ni (*işin*) yapan aydınlar ve liderler kadrosu “*Terakoya*” adı verilen o geleneksel okullardan yetişmiş. (Güvenç 1990: 3. Bölüm) Ancak, devrimci aydınların okuma-yazma ile yetinmediği, son *Tokugawa* kuşağının ortaya attığı şu sloganda görülüyor:

“*Hukoku kiyohai!*” (Varlıklı ülke, güçlü ülke)

Günümüzün barışçı dünya görüşüyle uzlaşmayacak kadar milliyetçi ve askerce bir sözdür ama sömürgeleşmekten korumuştur Japonya’yı. Aynı kuşaktan Meici liderlerinin “Batı’ya yetişelim” sloganı, Atatürk’ün “Çağdaş uygarlık düzeyine yetişmek” ilkesiyle eş anlamlıdır. Meici dönemi boyunca duyulan, yazılan:

“Japon Ruhu Batı Teknolojisi”

“Batı Uygarlığı Japon Eğitimi”

Sloganları da Japon eğitim düşüncesinin okulla sınırlı olmadığını göstermektedir. Benzer düşünceler, Eğitim Milli Komisyonu raporuyla 1960’larda Türkiye’ye de girmiş, ne yazık ki iyi anlaşılamamıştır. (EMK 1961) Gerçi Japonlar da –bizim gibi– önce Fransız sonra ABD eğitim sistemlerini alıp uyarlamışlar; ama kendi ruhlarını, dirlik ve düzenlerini korumayı bilmiş, onu yaşatmışlardır. Bu arada Japonlar, dünyadaki en hızlı en yaygın okullaşma sürecini de gerçekleştirmişlerdir. Okullaşma düzeyi Tablo 90-1’de, temel ve ortaöğretim için gerekli mali desteğe katılma payları Tablo 90-2’de görülmektedir.

TABLO 90-1
JAPONYA'DA OKULLAŞMA ORANI: 1978

<i>Okul Düzeyi</i>	<i>Yüzde (%)</i>	<i>Binde (%0)</i>
Ana (yuva)	40,5	405
Zorunlu (ilk + orta)	99,5	995
Lise	91,6	916
Yüksek	33,4	334

Kaynak: FAJ, 05501, 1979: 4.

TABLO 90-2
YÖNETİMİN EĞİTİM GİDERLERİNE KATILMA PAYLARI: 1978

<i>Yönetim Düzeyleri</i>	<i>İlk (%)</i>	<i>Orta (%)</i>	<i>Lise (%)</i>
Merkezi	36	37	2
İl-özel	35	37	90
Yerel (Belediye)	29	26	8
Toplam	100	100	100

Kaynak: *Japonya'da Eğitim: 2* - Ank: JBE, 1979: 25.

Japonlar okullaşmadaki yüksek başarıları yanında, okulöncesinin, okuldışının ve okulsonrasının da önemini toplumca çok iyi kavramış görünüyorlar. Japon eğitimi başarılı olmuş, çünkü okuldan ne istediklerini ne beklediklerini çok iyi bilmişler. Kuşkusuz okul da kendisinden bekleneni vermeye çalışmış. Bugünkü eğitim sistemi, toplumun sürekli değişen insangücü istemlerini karşılayan yapısal bir gelişme süreci içinde bulunuyor. Okulların geliştirilmesi, kuşaktan kuşağa anımsanıp girilen sıçrama denemesi olmaktan çıkmış, eğitimin ayrılmaz bir parçası hatta zorunlu koşulu olmuş. Eğitim reformundan söz açılınca “Hangisi?” diyorlar: “Yapılmış olan mı, şimdi yapılmakta olan mı, yoksa yakında başlanacak olan mı?” Ulusal ekonomideki gelişme hızının 1980’lerde yarı yarıya düşeceğini dikkate alan plancılar yepyeni bir “reform” tasarısı hazırlamışlar. (TJT, 23 Haziran 1978) Bu plana göre:

- Zorunlu dersler azaltılıp seçmeli dersler artırılıyor,
- Matematik ve yabancı dilde başarı gösteremeyenler mesleki eğitim programlarına yönlendiriliyor,
- Haftalık ders yükü 34 saatten 30 saate indiriliyor,
- Lise mezuniyeti için gerekli kredi sayısı 85’ten 80’e düşürülüyor,
- Beden eğitimi, sağlık ve sanat eğitimi saatleri artırılıyor.

“Solcu” olarak nitelenen Ulusal Öğretmenler Birliği (örgütü), yukarıda ana çizgileriyle özetlenen reforma karşı çıkıyor; reformun eğitim standardını düşüreceğini savunuyormuş. Öğretmenlerin tepkisi kamuoyunda olağan

karşılanıyor. Konuya ilişkin tartışmalarda, kimsenin ötekini “vatan haini” diye suçlamasına rastlanmıyor. Oysa *Meici* döneminin ulusçu, biraz da askeri (1886) eğitim ilkelerine dönülmesini öneren Eğitim Bakanı SANADA’nın en liberal (tutucu) basında bile eleştirildiği görülüyor. Eğitim, öğrenim ve kültür konuları, ekonomiden hemen sonra, günlük basın ve ulusal bilincin ikinci en önemli sorunu. (Bkz. *Asahi Şimbun*, Kutu 83-3)

Japonluk bilinci politik bir baskı, öğreti ya da disiplinle değil de Japon insanının temel kişilik yapısıyla sağlanıyor. Barış ve *dirlik*, temeli okulöncesi dönemde atılan “toplumsal kişilik” temeli üzerinde yükseliyor. Kısaca “*tatami* kişiliği” adı verilen bu yapının oluşumu, gelişmesi ve nitelikleri, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. (§§ 100-104) Ancak okul sistemine ve sistemin öğelerine geçmeden önce, okulöncesi dönemine bakmak, Japon çocuğunu ve öğrencisini tanımak yönünden yararlı olabilir. Doğrudan ilkokula başlayanlar da 1-3 yıllık anaokulundan geçip gelenler de yararlı ve etkili bir okulöncesi deneyimiyle okula hazırlanmaktadır.

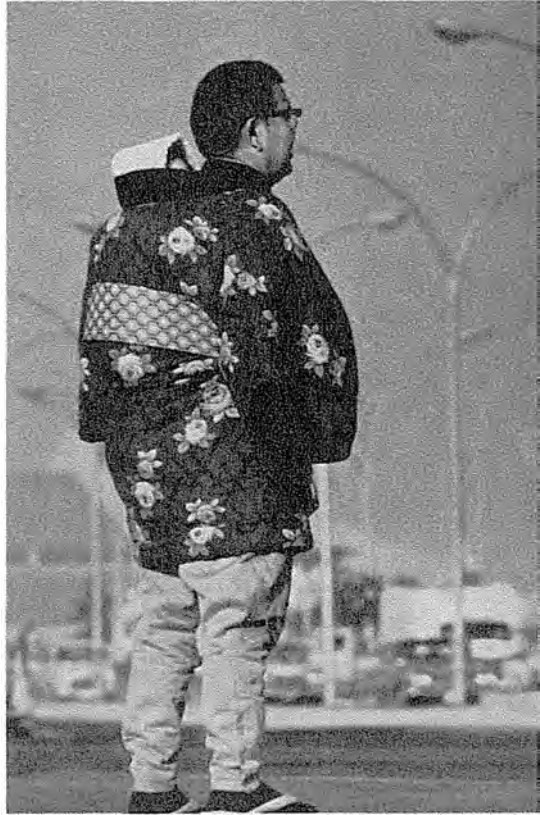
91. OKULÖNCESİ: BEBEK BAKIMI

Bir yaşına basmamış bebeklerde saptanan ölüm oranları, dünya sağlık örgütlerince, kültürel gelişme düzeyinin ve toplum sağlığının en güvenilir ölçütlerinden biri sayılmaktadır. Bebek ölümü ne kadar düşüğe toplum o denli gelişmiş demektir. Dünyadaki en düşük (binde 10) bebek ölümü oranıyla Japonya, İsveç’in de önündedir. O İsveç ki dünyadaki ulusal sağlık örgütlerinin ulaşmak istediği en üst düzeyi, son hedefi temsil etmektedir. Japon çocukları, istatistiklere göre düzenli ve sağlıklı; katılcı gözlemcilerle göreyse mutlu bir bebeklik evresi geçiriyor. Bebeklerin genel beslenme ve beden gelişmesi düzeyi, belki zengin Batı ülkelerindeki kadar yüksek değil; ama kişilik gelişmesi ve zekâ yaşı bakımından Japon çocukları Kuzey Amerikalı akranlarından da önde görünüyormuş. Uzman araştırmacılar, beklenmeyen bu sonucu, Japonların geleneksel bebek bakımı yöntemine bağlıyorlar. Batılı bebekler, daha ilk ayını doldurmadan, anneden ayrılmakta, saatli dakikalık, gramlı vitaminli, sıkı bir bakım programına sokulmaktadır. İngilizcede (“*on schedule*”) tarifeli denilen bu yönteme göre, bebeğin uykusu, maması ve temizliği saate ve programa bağlanmaktadır. Japon bebekleri ise, anneden hiç ayrılmadan ve her türlü istemleri karşılanarak bakılmaktadır. İngilizcede (“*on demand*”) istek üzerine denilen bu ikinci yöntem, birinciden değişik bir kişilik gelişmesine yol açıyor. Bebeğin kendi isteklerine göre bakılması, ağladıkça meme verilmesi, her mızıldandıkça kucağa alınıp avutulması, yatıştırılması anlamına gelmiyor. Belki de tam tersine, isteme göre bakım bebeğin *ağlamadan, ağlatılmadan bakılmasını ve çevresine bağımlı* kılın-

masını amaçlıyor. Öyle ki ağlayan bebeğe mama (meme) verilmediği gibi ceza da verilebilir. Özellikle tuvalet eğitiminde sert cezalar olduğu söylenmiştir. Bu yöntem bebeği, istem ve itkilerinde *ölçülü* olmaya, saldırganca güdü ve eğilimlerini bastırmaya zorluyor; kişilik gelişmesini bu yönde etkileyip koşulluyor. Genel kural olarak isteyip ağlayan değil de ağlamadan isteyen, sabırla bekleyen bebek ödüllendiriliyor.

Japon çocuğu, *kalori*, *vitamin* ve *protein* ölçüleriyle belki (Batılı çocuklardan) daha az kalori alıyor ama çok daha yüksek dozda *sevgi*, *ilgi* ve *kabul* görüyor; sürekli ve tükenmez bir hoşgörüyü bakılıp tam bir güven duygusu içinde büyütülüyor. Doğal olarak, oyunun kurallarına uyduğu sürece! Güven ve mutluluk duygusu hâlâ ve büyük ölçüde “*Onbu*” denilen taşıma yöntemiyle yani bebeğin sırtta taşınmasıyla ve günlük toplu aile banyosuyla yaratılıyor. Yalnız ana değil baba, büyükbaba, ağabey ve ablalar da –gerektiğinde– bebeği sırtta alıp taşıyorlar (Resim 91-1).

Son yıllarda bisikletle dolaşan ve trafik kazalarına yol açan annelerin sayısı çoğalmış. Gerçekten de 2-3 yaşlarındaki çocukların anneye sarılmış durumda bisikletin arkasında oturduğu her yerde görülmektedir. Öyle ki biçimler değişiyor ama ana-bebek ilişkisi şimdilik sürüyor. Japon dili “*onbu*” olayına, taşıyan açısından değil de sırtta taşınan bebek açısından bakmış; bu ilişkiyi *dayanmak*, *güvenmek*, *bağlanmak* diye kavramlaştırmış. Dr. DOİ Takeo’nun (1971) Japon toplumu ve kişilik yapısıyla ilgili olarak ortaya attığı “Bağımlı Kişilik Yapısı” kuramı, en temelde *onbu* ilişkisine dayanır. Sırtta taşınan bebek, hareketsiz, rahat ve sakin görünür. Baş, sağa sola, öne arkaya düşer ve bol bol uyur. Kolları rahatça aşağıya sarkmış, avuçları açıktır. Bu duruş, bebeğin tam bir güvenlik, doyum

RESİM 91-1: *Onbu*: Bebeğin sırtta taşınması geleneği.
Kaynak: FOTO: Kuba Yasuo.

RESİM 91-2: Anne ve bebek banyoda: Günlük yaşamın önemli bir olayı ve parçası. Çocuğun mutluluğu, güven duygusu yüzünden okunmuyor mu?

ve mutluluk duygusu içinde olduğunu dışa vurur. Katharine Sansom (1937: 175), bebekler için şunları yazmış: “Bebek doğacak bir yer arasaydı kendine, Japonya’dan daha iyisini bulamazdı. Çünkü burada çocuğa tapıyorlar, ondan yararlanmaya kalkmıyorlar ve ona karşı suç işlemiyorlar.” (HİRAKAVA Su-kehiro 1978: 26 d.) Eğer annenin işi-gücü varsa, bebeği aileden biri, büyükbaba da alıp sırtlanabilir. Tomari (balıkçı) Köyü’nde (Kutu 64-1), emeklilik çağına yaklaşan dede MATSUKAVA’nın zaman buldu-ça torunlarını sırtına alıp uyuttuğu, sallayıp oyaladığı, hatta köy içinde gezdirip hava aldırıldığı gözlemlenmiştir (Kutu 64-1).

Bebeğin günlük yaşamındaki ikinci mutlu olay toplu aile banyosudur. Bebek ve çocuk evde, tatilde, yolculukta günlük banyosunu ana-baba ve kardeşleriyle birlikte, onlarla gülüp oynayarak yapar. Bu görünüşüyle banyo, beden temizliğinden çok duygusal bir *arınma*, duygusal bir beslen-

RESİM 91-3: Onbu: Değişen Japonya’da değişmeyen bebek bakımı, uygulaması.

medir. Bebek büyük gider, o mutlu anılarından alamaz kendini. O mutluluğu hayatı boyunca yaşamak ve kendi çocuklarına da yaşatmak ister.

Özetle, bebek ve ana çocuğu, sırtta taşınır, anneye yatar, babayla banyo yapar, dedeyle oynar; yemekte masada çayda, tandır çevresindeki aile birliğinin odağı, sevinç ve mutluluk kaynağı olarak algılar kendi varlığını. Japon analar-babalar, çocuğun nasıl davranmasını istiyorlarsa çocuğa öyle davranırlar. *Sakin, yumuşak, ölçülü ve hoşgörülü!* Bebek daha 3-5 aylıken büyük ve küçük tuvalet (boşalım) gereksinimlerini belli eder hatta *söylermiş*. Batılı uzmanlar bu kadar erken dönemde sağlanan başarının pek sağlıklı olamayacağı görüşünde birleşiyor. Oysa bebeğin emeklemesi, tay tay durması,

RESİM 91-4: VAKÔ Rumiko (2 yaşında). Okul giysileriyle, araştırmacıyı uğurluyor. Rumiko konuşmuyor, ama her şeyi izliyor, çoğunu anlıyor (Tayvo-çô ilçesi, Tôhoku).

RESİM 91-5: Kanazava - Bunko kasabası tapınağında oyuncak bebek sergisi. Emekliye ayrılan bebekler yıllık cenaze törenlerini bekliyor.

sıralaması, yürümesi, yarım yamalak konuşması desteklenmez, pekiştirilmez, ödüllendirilmez. Tersine, bütün bunları iyi yapması beklenir. Bir, bir-buçuk yaşından – ya da yürüyüp konuştuğundan sonra her çocuk kendine ait eşya ve oyuncaklarını bir el kutusunda ya da omuzdan asılı küçük bir torbada taşımaya başlar. Kendi, eşyasına sahip çıkma sorumluluğunu yüklenir. (Resim 91-4)

KUTU 91

BEBEKLİKTEN ANAOKULUNA: SEÇİLMİŞ GÖZLEMLER

- *Genç anne*, 30 yaşlarında, üç çocuğu ile tek başına trende yolculuk yapıyor. Bebek sırtında, ortanca kız (3) kolunda göğsünde, beş yaşlarındaki oğlu eteğinde ve dizinde. Sırayla hepsini besliyor, silip temizliyor, yelpaze ile serinletip uyutuyor. Çocukların “gıkı” çıkmıyor. İşini böylesine iyi yapan anne ne yakınıyor, ne yorgun ne de *övünçlü* görünüyor!
- *Baba ve oğul (3), Towada - Maru* feribotunun *tatami* kaplı (birinci mevki) güverte döşemesi üstünde birbirine sarılmış uyuyorlar. Arada tek tek uyanıyor, birbirlerini sevip okşuyor, sonra yeniden uykuya dalıyorlar. Unutulmaz bir mutluluk sahnesi. Dünya umurlarında değil sanki. Kendi dünyalarını yaratmışlar.
- *Büyükanne, anne (25) ve bebek (1)*, Obihiro-Hiro motorlu treninde karşımda oturuyorlar. Bebek ilk yolculuktan tedirgin olmuş, huysuzlanıyor. *Anne*: Emzik verdi, kucağına aldı, sırtına geçirdi, zıplattı, hoplattı, süt ve elma suyu (belki de çay) verdi, biberonu büyükanneye verir gibi yaptı vermedi, bebeği besledi, salladı, arkasını sıvazladı, okşadı, mıncıkladı, gıdıkladı, güldürdü ve sonunda *uyuttu*. Büyükanneyle bakışıp bu sonucu, yeniyi karşılıklı kutladılar. Çocuğun ağladığına yanmam huyu değişir: Ağlamayı öğrenir.
- *Ağlayan çocuk (1-2)*, daha kucak çocuğu, trendeki yabancıyı görünce korkudan ağlamaya başladı. Anne susturamadı. Baba çocuğun yanağına şöyle bir fiskeyle dokununca çocuk hemen sustu. Bir süre iç çekti, sonra uyudu.

Yaşına değin sanki bir torba gibi sırtta taşınmış olan bebek, oyuncak bebeklerini kendisi taşımakla büyümeye, küçük bir *tanrı*, *tanrıça* olmaya başlar. Cinsiyet ayırımı erken başlar, yaşam boyu sürdürülür. Okulöncesi bakım ve eğitim ilkelerine ilişkin kimi gözlemler Kutu 91’de sunulmaktadır. Gerçek yaşamdan seçilmiş örnekler yeterli olmasa da genel bir fikir verebilir. İkinci Dünya Savaşı içinde Japon kişilik yapısının oluşumunu uzaktan ve dolaylı verilerden yararlanarak kurmaya çalışan iki Batılı uzman (Gorer 1943 ve LaBarre 1945) birbirinden habersiz ve

bağımsız olarak ortak bir yargıya varmışlar: Japon insanında zaman zaman gözlemlenen *aşırı yumuşaklık* (insancılık), *aşırı düzen* (görev) tutkusu ile savaştaki *fanatik* davranışlar, erken dönemdeki tuvalet eğitiminin katılığından ileri geliyor – olabilir demişler. Benedict’in (1966, 1945) kişilik araştırması ve bulguları da bu tezi (hipotezi) genellikle destekler niteliktedir.

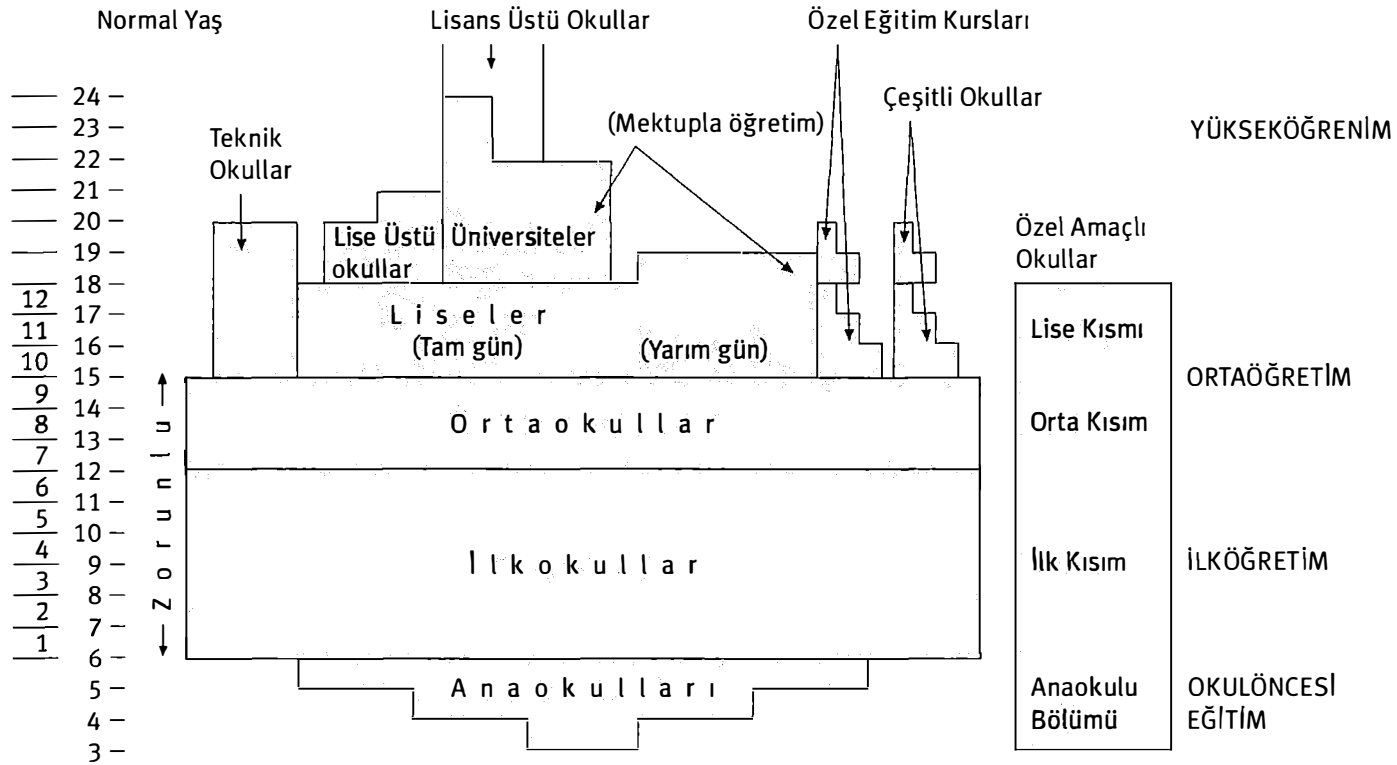
Bugün, tuvalet eğitimindeki geleneksel disiplinin oldukça gevşetildiği, yumuşatıldığı söyleniyor, sanılıyor. Ancak 1-2 yaşlarındaki çocukların büyüüp de küçülmüş gibi susması, beklemeyi, isteklerini bastırmayı bilen ölçülü davranışları, yine de yabancı gözlemcilerin dikkatini çekmektedir. Japon çocuğu böyle bir kişilik çatkısıyla başlar okula, anaokuluna. (Çocuk bakımı ve eğitimiyle ilgili ayrıntılar için Bkz. §§ 100-103)

92. OKUL SİSTEMİ: ÇEŞİTLİLİKTEN BİRLİĞE

“Sistem” sözcüğü çağımızda yaygın; karmaşık, önemli ama hızla değişen ve çoğunlukla iyi çalışmayan kurum ya da örgütler topluluğu için kullanılıyor: *Eğitim sistemi, hukuk, sosyal güvenlik, ulaşım ve banka para sistemleri* gibi. Oysa “sistem” sözcüğünde “bütünlük” anlamı yanında “işlerlik” ya da işlevsellik yüklemi de saklıdır. Japon okul sistemi –İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra geçirdiği köklü değişmelere karşın– bugün yine de bir sistem bütünlüğü taşıyor, verimli biçimde ve amacına yönelik işliyormuş gibi görünüyor.

Japonlar altı yıllık zorunlu eğitimi 1907’de kabul etmişler. Üç yıl sonra, ilkokullarda devam (ya da okullaşma) oranı yüzde 98’e çıkmış. İkinci Savaş’tan önceki eğitim ya da okul sistemi “6-5-3-3” diye anılıyor: Altı yıllık ilkokul üstüne beş yıllık ortaokul üstüne üç yıllık bir yüksekokul üstüne üç yıllık bir üniversite. Toplamı 17 yıllık bir eğitim! Japon eğitimcileri bu sistemi, merkezi bir demiryolu garından her yana ve yöne dağılan tren yollarına benzetiyor. İlkokuldan sonra öğrencinin girdiği ortaokul (bindiği tren), hayatta son olarak varacağı durağı en baştan belirliyormuş. Çeşitli ortaokullar varmış: Normal, kız orta, sanat orta, “ileri ilk” okul, özel mesleki hazırlık okulları ve kursları gibi. Bunlar arasındaki yan, yatay geçişler eskiden son derece sınırlıymış.

İkinci Savaş’tan hemen sonra, “1947 Anayasası”nın ilkelerine uyarak yeni bir temel eğitim yasası çıkarmışlar; orta, yüksek ve mesleki öğretimdeki “çok yol” sistemini bırakmışlar; bugün uygulanmakta olan ve “6-3-3-4” diye bilinen “tek yol” sistemini benimsemişler. Özetle: Altı yıllık ilkokul üstüne üç yıllık ortaokul üstüne üç yıllık lise üstüne dört yıllık üniversite. Bu değişikliği gerçekleştirebilmek için yeni ortaokullar açmışlar; eski ve çeşitli ortaokullarını çok amaçlı ve karma liselere dönüştürmüşler; eski yüksekokulları, kolej ve enstitüleri, yüksek öğretmen

ŞEKİL 92: Okul sistemi şeması ve yaklaşık öğrenci piramidi.

okullarının tümünü yeni baştan ve yeni “üniversite”ler olarak örgütlemişler. Bugün toplam sayıları 500’e yaklaşan genel akademik eğitim, güzel sanatlar, yabancı araştırmalar ve teknik öğretim için kurulmuş olan üniversite ve teknik kolejler böyle doğmuş, oluşmuş. (Şekil 92)

Büyük Reform’dan bu yana sistemde iki önemli değişiklik daha yapılmış. Savaş sonrasında geçici bir statüyle ve deneme amacıyla kurulmuş olan iki yıllık (ön lisans) kolejleri, 1964 yılında yükseköğretimin kalıcı bir evresi durumuna getirilmiş. Bugün (yüzde 84’ü özel) 500’ü aşan kolejde okuyan 400 bini aşkın öğrenci iki yıllık yükseköğrenim görüyor. Başarılı mezunlarla isteyenlere dört yıllık üniversiteye geçme olanağı tanınıyor. Yükseköğrenimi yaygınlaştıran bu kolejler yanında ulusal ekonomi ve ileri teknolojinin ustalarını, yaratıcı öncülerini yetiştirmek üzere, ortaokula dayalı beş yıllık “Teknoloji Kolejleri” açılmış. İlk üç yılı “Teknik Liseye” son iki yılı “yüksek teknik” okuluna denk sayılıyor. Mezunları, üniversiteye de geçebiliyor. 1978 yılında toplam 64 kolejde yaklaşık 50 bin öğrenci varmış. Japonlar haklı olarak övünüyorlar endüstriyi besleyen, ayakta tutan bu kolejleriyle, onların mezunları ile.

Temel eğitim yasasına göre eğitim kurumu sayılan kütüphaneler, müzeler ve –bizim eski halkevlerimize benzeyen– halk eğitimi ve kültür merkezleri, Eğitim Bakanlığı’na ya da il ve belediyeler düzeyindeki yerel eğitim kurullarına bağlı. Ulusal Yönetimi oluşturan 47 il ve 3000’i aşkın belediyede yerel eğitim kurulları var. Eğitim yönetiminde yeni bir deneyime girişmişler. Lise ders programlarının zorunlu olan üçte-birini bakanlık saptıyor, üçte-ikisini yerel kurullara bırakıyorlar. Öneri ve uygulama aşamasındaki yeni reform planında bu üçte-ikiyi de öğrencinin kendi seçimine bırakmak gibi çok ileri bir önlem yer alıyor. (Bkz. Tablo 95-2)

Hükümet üyesi bir bakana bağlı olan Eğitim Bakanlığı, *Mambuşo*, merkezi bir sekreterlikle altı büro (daire ya da genel müdürlük) ve bir dış büro (yarı özerk Kültür İşleri Kurulu)’dan oluşuyor. (Bkz. Şekil 92-2) Eğitim Bakanlığı örgütü içinde 18 “danışma kurulu” var. En güçlüsü politika sorunları ve çözümleri üzerinde çalışmakla görevli olan “Eğitim Merkez Konseyi” dir. Konsey, 1952’deki kuruluşundan bu yana geçen 26 yılda 23 rapor hazırlamış. Bunlardan en ünlüsü, ulusal eğitimin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve bütünleştirilmesiyle ilgili “1971 Raporu”. Eğitim Bakanlığı bu raporla çizilen yolda ve belirlenen hedefler yönünde çalışıyor. Hükümetlerin değişmesi uzun süreli eğitim amaçlarını ve planlarını pek etkilemiyor. Japonya’nın uluslararası eğitim, bilim ve kültür ilişkileri (UNESCO) konusundaki “1974 Raporu”yla adını yeniden kamuoyuna duyurmuş olan Merkez Konseyi, 1977’de hayat-boyu (sürekli) eğitim sorunları konusunda yeni bir politika tasarısı hazırlamakla görevlendirilmişti. Böyle bir belge için gerekte temel araştırmalar 1978 ve 1979 yıllarında sürdürülüyordu.

Zorunlu eğitim çağındaki (6-15 yaşları) Japon çocukları altı yıllık ilkokulları bitirdikten sonra üç yıllık ortaokullara gidiyorlar. Zorunlu eğitim parasızdır. Eğitim giderleri, ulusal hükümet, il yönetimleri ve yerel belediyeler üçlüsü arasında bölüşülerek karşılanıyor. (Bkz. Tablo 90-2) Yoksul aile çocuklarının okul yemekleri, gezileri; araç-gereç ve benzeri öğretim giderleri, sağlık ve bakım giderleri, özel yardım fonlarından karşılanıyor. Zorunlu (temel) öğretim, yasal ve toplumsal amacına ulaşmış. Ülkede okuma yazma bilmeyenlerin oranı –15 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus dilimi içinde– binde yediye ya da yüzde birin altına düşürülmüş. Başka bir deyişle, ulusal okul sistemine katılan öğrencilerin toplamı 1977 yılında 26 milyona ulaşmış. Bu sayı ulus nüfusunun yüzde 23’üdür. Yaklaşık olarak her dört Japon’dan biri bugün bir okulda öğrenim görmektedir. Öğrencilerin, öğretim düzeylerine yaklaşık dağılımı Şekil 92’de görülmektedir.

Öğrenci piramidi ilk bakışta zorunlu temel öğretimden liseye geçiş oranının yüksekliğiyle dikkati çekiyor. 1977-78 öğretim yılı başında, ortaokul mezunlarından yüzde 93’ü liseye yazılmış bulunuyordu.

Milyonu aşır iki milyona yaklaşan bir eğitimci ordusu çekip çeviriyor bu dev örgütün çarklarını. Temel ve ortaöğretimde, 400 bini yardımcı, yönetici ve teknik personel; bir milyon 200 bini öğretmen olmak üzere toplam bir milyon 600 bin görevli var. Öğretmenlerin okul düzeylerine göre dökümü Tablo 92’de yapılmıştır.

TABLO 92
YÖNETİCİLER, ÖĞRETMENLER VE ÖĞRENCİLER
SAYILAR VE ORANLARI: 1978

<i>Okul Düzeyi</i>	<i>Öğretmen</i>	<i>Öğrenci / Öğretmen</i>	<i>Yönetici</i>
Lise	231.000	19	63.000
Ortaokul	243.000	20	40.000
İlkokul	433.000	25	111.000
Anaokulu	94.000	26	19.000
Özel eğitim okulları	23.000	–	11.000
Çeşitli okullar	30.000	–	(?)

Kaynak: AJS No. 8., Education in Japon FPC, 1978: 7.

Hemen her düzeydeki öğretmenlik görevi için yükseköğrenim diploması ile öğretmenlik sertifikası aranıyor. Kural olarak öğretmenler, ulusal üniversitelerin dört yıllık öğretmenlik programlarıyla yetiştiriliyor. Ulusal ya da özel üniversitelerden gerekli eğitim derslerini ve kredilerini alarak mezun olanlar, ortaokul öğretmenliğine aday oluyorlar. Öğretmenlik sertifikasının “birinci” ve “ikinci” sınıf sayılan çeşitleri var. İlle-

rin eğitim kurullarından alınan sertifikalar, ülkenin her yerinde geçerli! Üniversite ve iki yıllık (önlisans veren) kolejlerden mezun olanlar, “ikinci” sınıf sertifikayla ilk ve ortaokullarda öğretmenlik yapabiliyor. Dört yıllık üniversitelerden lisans alanlar ise “ikinci” sınıf sertifikayla lise öğretmenliğine atanıyor. En az bir yıl ve daha uzun süre lisansüstü öğrenim görenlere “birinci” sınıf sertifika veriliyor. Okul yöneticileri, “birinci” sınıf sertifika almış öğretmenler arasından seçiliyor. (Bu konuda Bkz. Güvenç 1990: Tablo 435; sayfa 74)

Son yıllarda, ilkokula başlayan öğrencilerin yaklaşık üçte-ikisi anaokulunu bitirmiş olarak, yüzde 90’ı ise, bir süre anaokuluna ya da yuvalara devam etmiş olarak geliyormuş. Anaokulu, yasaya göre, zorunlu değil ama giderek evrensel yaygınlık kazanıyor.

93. ANAOKULLARI: OYUN VE MÜZİKLE EĞİTİM

Anaokullarına giden çocukların sayısı 1977-78 öğretim yılı başında 2-5 yaşları arasındaki çocuk nüfusunun yüzde 41’ini oluşturuyor. Anaokulu üç yaşındaki çocuğa, üç yıl, dört yaşındakine iki yıl, beş yaşındakilere bir yıl hizmet veriyor. Öğrenci piramidinde görüldüğü gibi (Şekil 92), anaokulu zorunlu olmadığı gibi okula üç yaşında başlamak koşulu da yok. Üç yaşındakilerin yüzde 27’si dört yaşındakilerin yüzde 76’sı, beş yaşındakilerin yüzde 90’ı yuvaya ve anaokullarına devam ediyormuş. 1977-78 öğretim yılı başında ülkede 14 bin anaokulu ve 19 bin dolayında yuva vardı. Anaokullarının ve yuvaların amacı eğitim öğretimden çok günlük bakım vermek, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişmesine yardımcı olmak gibi özetlenebilir. Anaokullarına benzeyen ve “*Hoiku-şo*” adı verilen günlük bakım yuvaları, yerel örgütlerce ve annelerin çalıştığı kurumlarca açılıyor, 1-5 yaşları arasında her çocuğu kabul ediyor. Yuvaların son üç yılı (3-5 yaş grubu için) bir anaokulu gibi çalışıyor.

Yukarıdaki sayısal bilgilerden, çocuğun anaokuluna gitmesi ana-babanın kararına bağımlı gibi görünebilir. Yanıltıcı bir görünüş! Aslında sayıların büyük bir hızla artmasına karşın anaokulları istemi karşılamıyor. Yeterince okul yok. Ayrıca iyi bir anaokuluna girmek için bile *yarışma* var. Ünlü okullar sınavla seçiyor öğrencisini. İyi tanınmış bir anaokulu, saygın bir ilkokul, giderek ünlü bir üniversite ve hazır bir iş güvencesi anlamına geliyor Japonya’da. Çocuğun yola nereden çıktığı, nereye varacağını hâlâ büyük ölçüde belirliyor.

Anaokulları nasıl sağlıyor okulöncesi çocuğun *bedensel* ve *ruhsal* gelişmesini? Katılan bir gözlemci, bu temel sorunun en güvenilir yanıtını, NHK-Eğitim-TV’nin anaokulu öğretmenleriyle yöneticilerine yönelik programlarında bulabilir. Bu yayınlardan edinilmiş bazı izlenimler Kutu 93’de sıralanmıştır.

KUTU 93

NHK - EĞİTİM TELEVİZYONU'NDAN OKULÖNCESİ ÖRNEKLERİ

NHK - Eğitim - TV, örgün ve yaygın eğitim programları yanında, okulöncesi programlarına da yer veriyor. Günlük ve haftalık yayımlardan örnekler:

- **Eğlence Programı:** Program, müzikli oyun, bilmece, öykü, gülmece karışımı bir eğlence saati gibi düzenlenmiş. Eğlendirirken eğitiyor. Araya serpiştirilmiş karikatür ve bale skeçleri de var. Hızla değişen sahnelerin gerisinde, değişmeyen bir genel *tempo* ya da *ritm* dikkati çekiyor.
- **Katılma Programı:** Seyirci çocuklar programa etkin olarak katılıyor. Bir yönetici ya da yönetmen yok gibi görünüyor. Oysa var olmalı. Seyirci çocuk isterse katılıyor. Oyunla eğitim böylece bütünleşiyor. Programdaki araç gereçlerin, müzik aletlerinin, spor malzemesinin, sebze ve meyvelerin, hayvan ve böceklerin adını bilen çocuk ödül kazanıyor. Seyredenler de kendileri kazanmış gibi seviniyor, kazanmak için katılıyorlar. Katılmayı amaçlayan ve büyük ölçüde sağlayan bir program.
- **Müzik Programı:** Çocuklar ve kuklalar güçlü ve sürükleyici bir piyano eşliğinde Do-re-mi'yi öğreniyor. Seyrederek, dans ederek, şarkı söyleyerek. Delikanlı yaştaki kız erkek liderler, müziğe uygun dans ve şarkıyla öncülük ediyorlar. Notaları birbirinden ayıramayan kuklalar sonunda yorulup uyu-yakalıyorlar. Çoğu çocuklar, kuklalara karşı açık bir yengi kazanıyor. Program yineleniyor. Tutuluyor olmalı. Müziğin sesi (*Sound of Music*) filminin Japon kültürüne uyarlaması da denebilir.
- **Deneysel Yuva Programı:** Modern bir yuvanın açık hava avlusu. 2-3 yaşlarında görünen çocuklar, bir öğretmenin gözetimi altında “serbest zaman” çalışması yapıyorlar. Duvarlara kil yapıştırıyor, kovalara girip yıkanıyor, sanki canları ne isterse onu yapıyor; koşuyor, bakıyor, seyrediyorlar. Gözetmenler, sakıncalı olabilecekler dışında her girişime yardımcı oluyor. Program video banda alınmış. Uzmanlar, çocukların ve öğretmenlerin davranışlarını yorumlayıp değerlendiriyor. Sarı saçlı beyaz tenli bir yabancı çocuk da bu arada ortalıkta dolaşıyor. Ama davranışları büyük çoğunluğa uymuyor. Belki de bir kontrol grubu (karşılaştırma) görevi yapıyor. Çocuklar, sanki ölçülü ve kendine güvenir görünüyor. “Serbest zaman” amacına ulaşıyor. İzleyenler de bir şeyler öğreniyor olmalı, tartışmalardan.

Okulöncesi eğitimi ve anaokulları, uygulama ilkesi olarak oyun-şarkı gibi ritmik ve toplu eylem etkinlikleri üzerine kurulmuştur. Önce “serbest zaman” eğitimiyle çocuğu “yap yapma” ikileminden kurtarmaya çalışıyorlar. Sonra, çocukların şarkılı oyunlu grup çalışmalarına *gönüllü* katılımını sağlıyorlar, çoğunlukla. Özendirici ödül var, zorlama yok. Çocuk programları ya şarkı ya dans eşliğinde, ya da şarkılı danslarla, hem

söyleyen hem güzel dans eden şirin gençlerce sunuluyor. Ayrı bir yönetici yok. Programlarda, yaratıcılığı uyaran araç ve oyuncaklardan da yararlanıyorlar.

Bu yaş grubu için hazırlanmış oyuncaklarla ortaokul ve lise düzeyinde fen deneyleri yapılabilir. Oyuncak endüstrisi, mekanik ve estetikten elektroniğe geçmiş bile. Okulöncesi çocuklar, radyo ile uzaktan yönetimi öğreniyorlar: Kent trafiğini yönetiyor, kavşak sorunlarını çözümlüyorlar. Oyunla öğretimin güzel bir örneği *Hana-fuda*” adı verilen çiçek resimli iskambil kâğıtlarıdır. Küçük (15 günlük) mevsimciklerin adını bilen kazanıyor. Oyunu yitirenlerse mevsimleri öğreniyor. İki türlü ödül, herkes kazanıyor.

Okulöncesi çocukları için 28 kitaplık, bol resimli bir doğa dizisi var. Çocuk nereye gitse, götürülse, çantasına bu diziden uygun bir kitap konuyor. Balıkçı köyünde dinlenen

RESİM 93-1: İlkokula başlayan kaygılı çocuklar ve “eğitim anaları.” Yarışma başlıyor.

RESİM 93-2: Çocuklar okumayı söküyor.

çocuğun elinde “*Balığın Sırrı*” vardı. Sofrada balık yerken, çocuk kumsalda bulduğu taş, kabuk, yosun ve kemiklerin adını babasından öğreniyordu. Açıklamalar, çocuğun okuyabileceği ya da sorup öğrenebileceği hecelerle yazılmış. Tokyo’da oturan ailelerden birçoğu 3-6 yaşları arasındaki çocuklarını haftada en az bir kez kent dışına, doğaya çıkarmayı babanın görevlerinden sayıyorlar. Babaların bu görevi severek ve biraz da övünerek yaptığına tanık olunuyor.

94. ZORUNLU ÖĞRETİM: İLK VE ORTAOKULLAR

Zorunlu temel öğretim altı yaşında, annelerin katıldığı önemli bir törenle başlar. Bu bir erişirme ve aşama törenidir. Bu törenle çocukluk –okulöncesi- mutlu çocukluk- dönemi biter, öğrencilik dönemi açılır. Çocuklar, olimpiyat oyunlarına katılan sporcular gibi sessiz, gergin ve kaygılıdır. (Bkz. Resim 93-1)

Okulöncesi yılları boyunca çocuk, okulda, evde bu büyük güne hazırlanmış önde gitmeye geride kalmamaya koşullanmıştır. Okuldaki başarı hayattaki başarıyı garantilemez; ne var ki okuldaki başarısızlık hayatta da başarısızlık anlamına gelebilir. Zorunlu temel öğretimin dokuz yılı boyunca, her yıl alınan derslerin toplamı 8-10 arasında değişir. Dördüncü ve sekizinci sınıflardaki ders dağılımı, yıllık toplam saatleri ve haftalık ders saatleri Tablo 94’de gösterilmiştir.

RESİM 94: Gönüllü olarak üniforma giyen kız öğrenciler.

TABLO 94
İLK VE ORTAOKULLARDA DERS DAĞILIMI:
YILLIK VE HAFTALIK SAATLER

<i>Dördüncü Sınıf</i>	<i>Saatler*</i>				<i>Sekizinci Sınıf</i>
	<i>Yıllık</i>	<i>Haftalık*</i>		<i>Yıllık</i>	
Japonca	280	8	4	140	Japonca
Toplumbilim	105	3	4	140	Toplumbilim
Aritmetik	175	5	4	140	Matematik
Fen bilimleri	105	3	3	105	Fen bilimleri
Müzik	70	2	2	70	Müzik
Sanat eğitimi	70	2	2	70	Sanat eğitimi
Beden eğitimi	105	3	3	105	Beden (sağlık)
Ev sanatları	105	3	3	105	Endüstri sanatları
Moral eğitimi	35	1	1	35	Moral eğitimi
Ders dışı etkinlik	35	1	2	70	Ders dışı etkinlik
		—	3	105	Seçmeli dersler
Toplam	1015	31	31	1050	

Kaynak: FAJ, Education in Japon, 0501. 1979: 4-5.

* Haftalık ders saatleri, yıllık ders saatleri toplamı 35 haftaya bölünerek hesaplanmıştır. Yıllık ders saatleri toplamının 35 ve 35'in katları olduğuna dikkat edilmiş, ders yılının 35 hafta olduğu varsayılmıştır (yazar'ın notu).

Bütçe yılı gibi, nisanda başlayıp bir sonraki yılın mart ayında sona eren öğretim yılı üç döneme ayrılır. Dönemler arasında toplam 17 haftalık dinlenme (yaz ve kış) tatilleri vardır. Bu tatiller sırasında öğrencilerin ulusal parklarda çadırli kamplar kurduğu, öğretmenleriyle birlikte yurdu ve doğayı tanıma gezilerine çıktığı görülür. Şu anlamda ki okullar tatildir ama “çocuğun dünyayı dolaşıp tanınması” ilkesi yürürlüktedir: Eğitim sürmektedir.

Toplumbilim derslerinin tarih müzelerinde, fen bilimi derslerinin bilim, teknoloji ve endüstri müzelerinde, sanat eğitimi saatlerinin de çoğu zaman, müze ve sanat galerilerinde yapıldığı dikkati çekmektedir. Tokyo'nun Ueno Kültür Parkı'ndaki Bilim ve Keşifler Müzesi, fen bilimi öğretmenlerinin öğrencileriyle ziyaret ettiği bir eğitim laboratuvarıdır. Yalnız Tokyo'dan değil, Tokyo dışından gelmiş otobüslerin müze çevresinde sırayla dolup boşalması, Japonya'ya özgü bir eğitim manzarasıdır. Otobüs trafiği, bu tür müze ziyaretlerinin, belli bir programa bağlı olarak yapıldığı, tek bir merkezden eşgüdüm sağlandığı izlenimini vermektedir. Birkaç otobüs ayrılırken yerlerine yenileri geliyor. Müze boş kalmıyor.

Sapporo (Hokkaidô) Tarih Müzesi'nde yapılan bir tarih dersinde, öğrencilerin sanki kıra-pikniğe gider gibi hazırlıklı geldikleri, müze çev-

resinde ögle yemeklerini yedikten sonra içeri girdikleri, sevinçli, mutlu oldukları, sorup araştırdıkları, yapılan açıklamaları dinleyip not aldıkları; yarım saatlik bir toplu çalışmadan sonra tek tek dolaştıkları, istedikleri, beğendikleri köşelere dağıldıkları ve bu müze çalışmasını tümüyle çok sevdikleri, rahat oldukları gözlemlenmiştir. Bir kez daha görülüyor: Oyun-eğlence ilkesinin eğitimde nasıl başarıyla uygulandığı. Öğretmek kadar tarihi kabul ettirmek ve müzeyi sevdirmek amacı seziliyor, bu yaklaşımda. Çocuk müzeyi severse, hayatı boyunca tarih öğrenecektir – yalnız tarih derslerinde değil!

Okul yapıları, Batılı çizgi ve ölçekleriyle hemen belli olurlar. Çok gösterişli olmamakla birlikte *temiz, bakımlı ve iyi donatılmış*, işlevsel yapılarıdır. Girişlerde, büyük oylumlu ayakkabı ve terlik dolapları ve rafları dikkati çeker. Okul yapıları ev gibi temiz tutulur. Günlük temizliği öğrenciler yapar, ders aralarında. Bazı ortaokullarda, koridorlar ortadan bir çizgiyle gidiş geliş şeritlerine bölünmüştür. Sınıf ve tuvalet kapıları önünde sarı renkli durulmaz (park yasak) çizgileri vardır. Okulda, her öğrenciye bir sıra, bir kutu ve askı verilmiştir. Her öğretmene de bir çalışma masasıyla kilitli bir dolap. Masalar, ön ve yanlardan öteki masalara birleştirilerek, sanki çok büyük ve uzun bir yemek masasında her öğretmene özel bir çalışma yeri ayrılmıştır. Öğretmen odaları, bütün okulun eğitim teknolojisi laboratuvarı gibidir. Her türlü gör-ışit aracı (radyo, teyp, TV, sinema, tepegöz, *dia* ve çoğaltma makinesi) vardır. Ayrıca odanın bir köşesi küçük bir kitaplık, öteki köşesi çalışır durumda bir mutfak gibi düzenlenmiştir. Sınıfların duvarları çeşitli öğrenim levhaları, harita, şema ve resimlerle, köşeler müzik aletleriyle doludur. Bazı sınıflarda piyano ve org bile vardır. Çoğu sınıflardaki enstrümanlarla küçük bir oda müziği orkestrası kurulabilir. Beden eğitimi öğretmenleri gün boyu eşofmanla çalışırlar. Beden eğitimi haftada üç saat görünmesine karşın, öğrenciler eşofman ve keslerini omuzdan askılı çantalarla okula taşıyarak her gün bir-iki saat çalışmakta, kendi başlarına spor oyunları oynamaktadır. Ziyaret edilen bir kasaba okulu tatilde idi. Okulda onarım da vardı. Beşinci ve altıncı sınıf öğrencileri yüzme havuzunda çalışıyordu. Beden eğitimi öğretmeni öğrencilerle birlikte çalışıyor, onların yanında yürüyüp yüzme tekniklerini geliştiriyordu.

Tayva-çô İlçesi'nde (Kutu 63-1) ziyaret edilen yeni okulla ilgili izlenimler Kutu 94'de özetlenmiştir.

Temel eğitimi oluşturan ilk ve ortaokullarda uygulanan öğretim programlarının içlemi ve yöntemi, *NHK - Eğitim TV*'den izlenmiştir. İlkokulların ilk sınıflarına yönelik bir yazı dersi programında, genç erkek ve hanım öğretmenler *Hiragana* ve *Katakana* (Tablo 80-3 ve 80-4) heceleme tablolarıyla birden ona kadar sayıları şarkıyla öğretiyorlar.

Oğlunu Japon Okuluna gönderen dikkatli bir Afgan diplomatı durumu şöyle özetledi: “Yalnız yazı ve sayıların değil, okulda öğretilen her konunun özel bir şarkısı vardır.” Temel öğretimde, birlikte şarkı söylemek, birlikte iş yapmak kadar temel bir ilkedir. (Eğitim TV’si için Bkz. De Vera 1968)

KUTU 94

TAYVA-ÇÔ İLÇESİ (BKZ. KUTU 63-1) YOŞİYOKA OKULU’NDAN İZLENİMLER

Yoşiyoka Okulu’nun her sınıfında 30-35 öğrenci olmak üzere toplam 850 öğrencisi var.

- *Özel Eğitim:* Matematik dersini yavaş öğrenen çocuklar okul kantininde görevlendirilmişler; yaparak, sayarak, sinayıp deneyerek öğrensinler diye. Özel eğitimin amacı, yavaş öğrenenleri ayırmak değil, mümkün olduğunca kendi yaş gruplarına katarak eğitmek.
- *Okul Kitaplığı:* Altı bin kitap var. Açık raf sistemine göre örgütlenmiş. Dışarıya kitap veriliyor. Sorumlu bir öğretmenin gözetim ve denetimi altında, öğrenciler yönetiyor kitaplığı. Kitaplar 10 rafa ayrılmış ve şu raflara göre kataloglanmış:

00. Genel / Çeşitli	50. Teknik ve El Sanatları
10. Felsefe-Deneme	60. Endüstri Sanatları
20. Tarih Coğrafya	70. Güzel Sanatlar ve Dinlence
30. Toplumbilimleri	80. Dil ve Dilbilgisi
40. Doğa Bilimleri	90. Edebiyat

- *Yemek ve Yemekhane:* Hizmetleri, sağlık servisinin sürekli denetimi altında ve son derece temiz görünüyor. Okul mutfağında, hepsi kadın olan sekiz görevli, bir beslenme uzmanının denetiminde çalışıyor. Yemek numuneleri soğuk dolapta 48 saat saklanıyor. Yemekten zehirlenen olursa, numune, laboratuvara gönderiliyormuş, biyokimyasal inceleme için.
- *Öğle Yemeği* saatinde okul radyosunda Mendhelsson’un “Keman Konçertosu” yayımlanırken, özel giysili öğrenciler grup grup olmuşlar okullarını temizliyorlardı.
- *Demokrasi:* İlkokul son (VI) sınıfın, ders dışı serbest çalışma programı toplantısında, eğlence dinlence saatlerinde sınıfça neler yapılacağına, demokratik yoldan karar verildiği gözlemlenmiştir. Öneriler alınıyor, destekleyici ve karşı konuşmalar yapılıyor, öneriler oylanıyor. Toplantıyı yöneten başkana büyük bir saygı gösteriliyor.
- *Öğrenci Duvar Gazeteleri:* Her sınıf kendi duvar gazetesini çıkarıyor. Belli başlı köşeler şöyle sıralanabilir:

(a) Haberler	(c) Bilmece	(e) Söyleşiler
(b) Öykücükler	(d) Resimler	(f) Çevre gözlemcileri

- *Yazı Dersi Ödevleri:* VI. sınıfın yazı dersi ödevleri (çalışmaları) düzeltilmiş olarak, sınıfın dış duvarına asılmıştı. Koridordan gelip geçenler, son sınıfın yazı olgunluğunu ve yazı sanatındaki gelişmesini görebiliyordu – öğretmenin eğitime katkısını da.
- *Aritmetik Dersi:* Öğretmen, karelere bölünmüş özel kâğıtlar üzerine, doğrusal ve eğrisel grafikler çizdiriyordu, sınıfa. Bir öğrenci, karatahtada öğretmene yardımcı oluyordu. Karatahtanın üstünde Japonya’nın kuruluştan bu yana yaşadığı tarih dönemlerinin (Tablo 25-1) resimli bir özeti ve zamanlama tablosu görülüyordu.
- *Okulun* iyi donatılmış bir foto - film merkezi ve yıllık yarım milyon TL’lik bir öğretici film bütçesi varmış. Sağlanan filmler öteki okullara kiralık veriliyor.
- *Müdür Odası* aynı zamanda öğretmenlerin toplantı odasıydı. Burada, Leonardo’nun ünlü “Mona Lisa” tablosunun bir kopyası ve 30 kadar öğretmenin görev ve devam tablosu vardı.
- Bir yarım gün geçirdiğim okuldan ayrılırken, bahçede oynayan çocuklar koşarak geldiler, elimi tutarak dostça güle güle dediler, mutlu oldular.
- Ben okulu tanımaya çalışırken, onlar da beni tanımışlardı besbelli. “Ava giden avlanır!” örneği.

İlkokulun son ya da ortaokulun ilk sınıflarına yönelik bir matematik dersinde (TV’de), bir denklem çiftinin (iki bilinmeyenli iki denklemin) *deneyisel* ve *tümevarımsal* yöntemle, çözümü şöyle yapılmıştır:

$$1) y = x + 2$$

$$2) x = 10 - y$$

denklemlerinde x değişkenine 1’den 6’ya kadar değerler verip, y değişkeninin aldığı değerler bulunmuştur:

$$1) y = x + 2$$

$$x : 1 \ 2 \ 3 \ 4 \ 5 \ 6$$

$$y : 3 \ 4 \ 5 \ 6 \ 7 \ 8$$

↑↓

Çözüm!

$$2) x = 10 - y$$

$$x : 1 \ 2 \ 3 \ 4 \ 5 \ 6$$

$$y : 9 \ 8 \ 7 \ 6 \ 5 \ 4$$

Her iki denklemde $x = 4$ için $y = 6$ olduğuna göre N (4, 6) noktası, bu denklem çiftinin ortak (*çözüm*) noktasıdır. İlerde, liselerde okutulacak fonksiyonlar kuramı (cebir) için gerekli ve çok yararlı bir ön hazırlık!

Okul aile ilişkileri, sınıf öğretmeninin ders yılı başında öğrenci ailesini ziyaret etmesi ve anne-baba ile tanışmasıyla başlar. Annenin, “eğitim annesi”nin okul - aile birliği çalışmalarına katılmasıyla devam eder.

Öğretmen böylece çocuğun ailesini tanımak olanağını bulur. Aileyle öğretmen işbirliği ve ağız birliği, çocuğun okuldaki başarısı üzerinde etkili olur. Bu uygulamayı öğretmenlerin nasıl değerlendirdiği bilinmiyor; ancak ailelerin son derece beğendikleri saptanmıştır. Okullardaki geleceksel askeri disiplin yumuşamaktadır. Ara sıra öğrencisini dövmüş bir öğretmenin görevden alındığı duyulur. Bu kez de öğrencilerin dersleri boykotu başlar: cezalı öğretmenin yeniden göreve dönmesi için. Okul yaşamı böylece sürüp gider. Acısı tatlısı ile!

95. LİSELER: “SINAV CEHENNEMİNE” DOĞRU!..

Üniversite giriş sınavlarının Japoncası “*Şikencigoku*”dur. “Sınav cehennemi” ya da “Sınavdan önceki cehennem” ya da “lise” anlamına gelir. Üniversite giriş sınavı bir “Sırat köprüsü”dür. Çünkü lise mezunlarının üçte biri, akademik liselerden mezun olanlardan yarısı bu köprüyü aşarak cennete ulaşacak; geri kalanlar doğrudan iş hayatına atılmak ve çalışmak zorunda kalacaktır. Lise dönemi, böylesine önemli, yaşamsal bir sınavın hazırlık evresidir. Başlıca, üç türlü lise var:

- 1) Normal, üç-yıllık, tam gün lisesi,
- 2) Çalışan gençler için en az dört-yıllık akşam lisesi.
- 3) Okuldan uzakta oturanlar için en az dört-yıllık mektupla öğretim lisesi.

Liselerde genel akademik hazırlık ve özel mesleki hazırlık olmak üzere başlıca iki çeşit program uygulanıyor. Öğrencilerin üçte-ikisi genel programı; üçte-biri meslek programlarını izliyor. Mesleğe yönelten özel programların tarım, endüstri, ticaret ve ev sanatları gibi ana dalları var. Eğitim Bakanlığı ana meslek dalı programlarının daha alt dallarını da geliştirmiş. Sözgelisi, tarım ana dalının, genel tarım, çiçekçilik ve ormancılık gibi alt dalları var. Genel akademik programla mesleki programlarının alt dallarına kayıtlı öğrencilerin dağılımı (yüzde dökümü), Tablo 95-1’de özetlenmiştir.

Eğitim Bakanlığı, böylesine yayılıp dallanmış bir lise öğreniminin üniversite kapısında yeniden toparlanmasını sağlamak amacıyla lise öğrenimini 80-85 *kredilik* öğrenim birimiyle tanımlamış. Bakanlık, yakın gelecekte bunlardan 30 kredilik temel dersi herkes için zorunlu tutmayı, geri kalan 50 krediyi tümüyle öğrencinin ya da illerin seçimine bırakmayı tasarlıyor. (Tablo 95-2)

TABLO 95-1
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN
ANA PROGRAMLARA DAĞILIŞI: 1977

	<i>Yüzde</i>
Genel Akademik Liseler	65
Özel Meslek Liseleri	
Ticaret meslek	14
Endüstri meslek	11
Tarım meslek	4
Ev sanatları	4
Ötekiler (çeşitli)	2
Ara toplam	35
Genel toplam	100

Kaynak: AJS No. 8, 1978: 8.

TABLO 95-2
LİSELERDE DERS VE KREDİ DAĞILIMI: 1982

	<i>Zorunlu</i>		<i>Toplam</i>
	<i>Seçmeli</i>		<i>(Kredi)</i>
	<i>Saatler</i>		
Japonca	4		(İllere,
Modern toplum	4		öğrencilere
Matematik	4		bırakılan
Fen bilimleri	4		seçimlik
Beden eğitimi	4		dersler:
Sağlık eğitimi	2		50 kredi)
Sanat eğitimi	8		
Toplam	30	+	50 = 80

Kaynak: Japonya'yı Tanıyalım "Eğitim 2", Ankara: JBE 1979: 19-21.

Yeni liseler, 100 binden fazla nüfuslu yerleşmelerde, kamu kuruluşu olarak açılıyor. İl valileri daha küçük yerlerde de liseler açılmasına özel izin verebilir. 1977 yılında, dörtte-üçü illere bağlı resmi, dörtte-biri özel olmak üzere beş bin lise vardı. Bu liselerden bir milyon 400 bin öğrenci mezun olmuştu. Mezunların yüzde 34'ü, 4 yıllık üniversitelerle iki - yıllık önlisans ara kolejlerine, yüzde 43'ü ise doğrudan işe girmiş; yüzde 16'sı iş - öncesi endüstri meslek kurslarına dağılmıştı. (AJS, No. 8, 1978: 10) Lise programlarında, ekonomi, istatistik ve olasılık (*ihtimaliyat, probabilité*) kuramı gibi çağdaş dersler dikkati çekiyor. Liselerdeki

öğretim yöntemi ve ileri eğitim teknolojisi, *NHK* - Eğitim - TV’de izlenmiştir. (Bkz. Kutu 95-1)

Kutu 95-1

LİSEDE EĞİTİM TEKNOLOJİSİ: *NHK* - EĞİTİM - TV’DEN ÖRNEKLER

- *Geometri Dersi:* Öğretmen, karatahta yerine saydam özel bir ekran üzerine çiziyor, yazıyor ve anlatıyor. Kamera, saydam ekranın arkasından hem öğretmenin yüzünü hem de çizimleri alıp yansıtır. Böylece tahtada çizim yapan öğretmenin durup geriye bakması gerekmiyor. Ancak bu teknikte öğretmenin yazdığı sayı ve harfler ters (sağı sol olmuş solu sağ) görüneceği için, verici imgeyi sağ sol edip yayımlıyor. Öğretmenin sağ eli sol gibi görünüyor ama yazılarla sayılar doğru okunuyor.
- *Fizik Dersi:* Öğretmen, terminallerdeki bagaj taşıma arabaları gibi, tekerlekli bir el arabası üstünde duruyor; elinde yüksek basınçlı bir gaz tüpü tutuyor. Tüpün püskürtme musluğunu açınca, araba karşı yönde hareket ediyor – jet motorlu uçaklar gibi. Tüpün musluğunu gidiş yönüne çevirince, araba önce yavaşlıyor, duruyor; sonra karşı yöne doğru gidiyor. Öğretmen sol elindeki levhayı püsküren gazın önüne tutunca araba duruyor. Sonuç: Newton’un ünlü yasası: “Her kuvvete eşit - denk bir karşı kuvvet vardır.” On dakikalık bu yalın gösteri, Newton fiziğinin temel ilkelerini tümüyle anlayıp kavramaya yetiyor.

Lise öğreniminin ve gençliğinin bazı büyük sorunları var. Hükümetçe yapılmış bir kamuoyu yoklamasında, lise öğrencilerine “Anne ve babanız sizinle övünür mü?” sorusu yöneltilmiş. Öğrencilerin yüzde 46’sı “evet”, 51’i “hayır” diye yanıtlamış bu soruyu. Oysa Amerikalı öğrenciler yüzde 86 “evet” diyormuş. Yine, Amerikalı öğrencilerin en beğendiği öğretmen, iyi öğreten öğretmen olduğu halde; Japon gençlerinin en beğendiği öğretmen, öğrencilerinin dertlerini en iyi dinleyen “baba” öğretmenlermiş. Amerikalı öğrenciler yüzde 40 çoğunlukla öteki cinsle arkadaşlığı “en sevilen iş” olarak nitelediği halde, Japon öğrencilerin en büyük çoğunluğu (yüzde 46), kendi cinsiyle arkadaşlığı yeğliyormuş. Japon öğrencilerin ana-baba ve öğretmenleriyle ilgili bu tutumları, nasıl bir başarı kaygısı ve sınav gerilimi içinde olduklarını yeterince yansıtmaktadır.

KUTU 95-2
EĞİTİM SİSTEMİNİ HALK NASIL DEĞERLENDİRİYOR?
(GÜNLÜK YOMIURI GAZETESİ 12 EYLÜL 1978)

Gazetenin yürüttüğü, değerlendirip yayımladığı kamuoyu yoklamasına göre:

- Japonların üçte-ikisi ulusal eğitim sistemine güveniyor. Erkeklerin yüzde altmışı, kadınların yüzde yetmiş; yaşlılar, gençlerden biraz daha yüksek oranda olumlu düşünüyor.
- Dört Japon'dan biri öğretmenlere güven duymuyor. Gazeteye göre bu, ciddi boyutlara varan bir sorun. Çünkü öğretmene duyulan güvensizlik giderek okula, eğitim sistemine, gençliğe, yarınki topluma ve geleceğe güvensizlik anlamına gelirmiş. Gazete uyarıyor: Ya sistemi düzeltin ya tutumunuzu ya da her ikisini birden.
- *Öğretmenlere duyulan güvensizlik gerekçelerini halk şöyle açıklamış:*
 - a) Öğretmenlerin kendilerine güveni yok ki bizim olsun.
 - b) İnsanca, özendirici, örnek niteliklerden yoksun bulunuyorlar.
 - c) Genellikle, çocukları (öğrencilerini) sevmiyorlar.
 - d) Robot gibi, kendilerini vermeden yapıyorlar görevlerini.
 - e) Kendi inanmadıkları ideolojileri savunup aşıyorlar.
- *Yorum:* “Toplumda böylesine köklü yapısal değişimler olurken, üçte-iki çoğunluğun, tüm eksik ve kusurlara karşın, eğitim sistemine güvenmesi yine de büyük bir başarı sayılır” diyor – gazetenin yorumcusu!

96. YÜKSEKÖĞRETİM: GİREN KAZANIYOR VE TATİL YAPIYOR

Yükseköğrenim kurumlarının başlıca dört çeşidi var:

- a) Üniversiteler (4 yıllık),
- b) Mezuniyet (lisans) üstü, yüksek araştırma enstitüleri,
- c) Küçük (ara) kolejler (2 yıllık),
- d) Teknoloji kolejleri.

Üniversiteye bağlı fakültelerde normal ve yaygın olarak 4 yıllık lisans programı uygulanır. Yalnız Tıp ve Diş Hekimliği 6 yıldır. Son yirmi yılda, lise öğreniminin herkese açılması sonunda, yükseköğrenim yapmak isteyen öğrenci sayılarında büyük bir patlama olmuş. Örnek olarak 1960 yılından bu yana yükseköğretim kurumları sayısındaki iki katlık artışa karşın öğrenci sayısı üç kat artmış. Lisans öğrencilerinin uzmanlık alanlarına dağılışı Tablo 96’da gösterilmiştir.

İşler durumda tam 431 üniversite vardı, 1978 yılı başında. Bunlardan 260’ı ya da yüzde altmışı ile toplam üniversite öğrencilerinin yüzde yetmiş (her 10 öğrenciden yedisi) Tokyo, Ōsaka ve Nagoya’da yığılmış bulunuyordu. Büyük kentlerdeki sağlıklı nüfus yoğunluğunu

azaltmaya çalışan Ulusal Toprak Örgütü, büyük kent yerleşmelerindeki toplam 300 üniversiteden 60 tanesini kırsal kampuslara dağıtmayı planlıyor. Ülke çapında 250 küçük belediye bu 60 üniversiteye sahip olmak için birbiriyle yarışıyor: yer-yurt verip çeşitli işletme kolaylıkları göstererek.

TABLO 96
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FAKÜLTELERE DAĞILIŞI: 1977

<i>Uzmanlık Alanları (Fakültelere göre)</i>	<i>Toplamin Bindesi</i>
Toplum Bilimleri	414
Doğa Bilimleri ve Mühendislik	263
Eğitim ve İnsan Bilimleri	207
Tıp, Diş ve Sağlık Bilimleri	59
Ötekiler (geri kalanlar)	57
Toplam	% 1000

Kaynak: AJ5, No. 8, 1978: 11.

Lise öğrencileri, bir yabancı dilde (çoğunlukla İngilizce) okuduğunu anlayacak düzeyde geliyorlar üniversiteye. Ancak, üniversitelerdeki öğretim dili Japonca. Ülkemizde İngilizce yükseköğretim yapılmasını savunanların söylediklerinin tersine, Japonya’da hiçbir zaman İngilizce öğretim yapılmamış. Birisi Tokyo’daki *Sophia* Üniversitesi olmak üzere, sadece iki özel ve dini (*St. Joseph*) kurumunun yabancı dilde çalışmasına izin vermişler. Üniversiteler arasında büyük bir saygınlık sıralaması var. Başta, rakipsiz Büyük *Tokyo* Üniversitesi olmak üzere, *Kiyôto*, *Ôsaka* ve *Nagoya* üniversiteleri geliyor. Onları, güneybatının *Fukuoka*, kuzeydoğunun *Tôhoku* ve *Sapporo*’daki *Hokkaidô* üniversiteleri izliyor. BE-FU’ya göre üniversiteye girmiş öğrenciler pek fazla çalışmadan ve derslere devam etmeden de mezun olabiliyormuş. Saygınlığı yüksek ama geliri düşük olan üniversite öğretim üyeleri birkaç kurumda birden görev alıyor, gazete ve dergilere bol bol yazı yazıyor, eğitim ve öğretime yeterince zaman ayıramıyormuş. (Befu 1971: 148)

Yükseköğretim paralı ve özel kurumlarda oldukça pahalı – bizim Türkiye ölçülerimizle. Resmi devlet üniversitelerinde 1980 fiyatlarıyla yılda ortalama 24 bin TL (300 ABD Doları), özel üniversitelerde bunun 5 katı 120 bin TL (1500 ABD Doları) öğretim ücreti ödenir. Öğrencilere, çok ucuz sayılan yurt ve yemek hizmetleri sağlanmış. Yeni üniversiteler 2 + 2 = 4 yıl sistemiyle çalışıyor; iki yıllık bir genel kültür hazırlığından sonra, iki yıllık uzmanlık. Kimi öğretim üyeleri, ABD’den alınan bu yabancı öğrenim düzeninin, Japon geleneğine uymadığını düşü-

RESİM 96: Eğitim annesi çocuğunu yuvadan eve götürüyor.

nüyorlar. İlk iki yılın gereği gibi değerlendirilemediğini, geriye kalan iki yılın ise lisans ve araştırmaya yetmediğini belirtiyorlar. Mezunlardan yirmide biri (%5) lisansüstü programlara devam ediyormuş.

Merkez kütüphaneleri yanında, fakülte ve bölüm (başvuru) kitapları var. Fakat en ilginç, unutulmuş bir kitap deposuna benzeyen profesör odalarıdır. Dört duvarın tabandan tavana kadar kitap ve kitaplıklarla dolu olmasıdır. Ortadaki büyücek çalışma masası ve maroken deriden kanepe, akademik saygıdeğerlik simgesidir. Bu durum, merkezi kütüphanecilik hizmetlerinin gelişmemiş olmasıyla açıklanıyor. Yeni üniversitelerdeki genç öğretim üyeleri odala-

rındaki kitap sayısı ile tozunu azaltmakla birlikte, kitap-kanepe geleneğini sürdürüyorlar.

Yükseköğretim kurumlarının yönetim bakımından bağlı bulunduğu Eğitim Bakanlığı, radyo ve televizyonla eğitim yapacak olan bir açık üniversite projesi üzerinde çalışıyor. Deneme yayınları özel bir kanaldan 1980 yılı içinde başlayıp, Tokyo kulesinden yapılacaktı. İlk yıllarda çeşitli bilim ve lisans programlarına yedi bin, genel kültür ve serbest lisans programına 10 bin öğrenci alınacaktı. Son hedef 20 bini meslek lisansı ve 30 bini serbest lisans olmak üzere 50 bine çıkarmaktı. 1978 yılında, 300'den fazla seçilmiş öğretim üyesi açık üniversitenin yayın programlarını hazırlıyormuş. Açık üniversitede başarılı olan öğrencilere, üniversiteye geçmek olanağı sağlanacaktı.

Yükseköğretim kurumları arasında en dikkati çeken kurumlar, lisansüstü düzeyde eğitim-uygulama ve yayın yapan araştırma enstitüleridir. Bu kurumlarla ilgili gözlem ve izlenimler Kutu 96'da toplanmıştır.

KUTU 96

UYGULAMALI ARAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

• HOKKAİDÔ EYALETİ ŞİNTOKU HAYVANCILIK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Geniş ve elverişli bir alanda 100 yıl önce kurulmuş. İki katlı ahşap bir yapı. Yerler ahşap, cilalı ve bakımlı. Kalorifer yok, sökülmiş bir sobanın boruları duruyor. Müdür ve öteki yöneticiler aynı salonda çalışıyor. Şefin çalışma köşesi yüksekçe bir kitaplıkla ayrılmış. Lüks ve savurganlık yok. Uygulama ve pazarlamaya yönelik yüzlerce araştırma ve yayın var:

- a) Yem, ot, otlak, çayır ve mera tipleri üstüne araştırmalar;
- b) Et ve süt hayvancılığı için yerli ve yabancı ırklar, erkek-dişi araştırmaları;
- c) Büyük ve küçükbaş hayvancılık kültürlerinin doğumdan ölüme kadar sağlık ve hastalık açısından incelenmesi araştırması.

Beslenme ve dışkı araştırmalarında, seçilmiş hayvanların işkembesine saydam bir gözlem penceresi takmışlar. Hem gözlüyorlar sindirim sürecini, hem de istedikçe numune alabiliyorlar. Ayrıca 50 baş hayvan besleyen bir “deney ailesi” kurmuşlar, “Neyi nasıl yaparsa bu aile ne kadar kazanır?” araştırması yapıyor. Aile, hayvancılık yanında, alabalık üretiyor ve mantarcılık da yapıyor. Enstitü, “Hokkaidô’da Tarım 1977” başlığını taşıyan değerli bir derlemeye katkıda bulunmuş.

• KURASHİKİ TARIM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Okayama Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör NAKAE Toşitaka ile birlikte üniversiteye bağlı Tarım Araştırma Enstitüsü’nü ziyaret ettik. Müdür, yakında emekli olmaya hazırlanan bir mikrobiyoloji profesörü. Alçakgönüllü olanaklar ve temizlik dikkati çekiyor. Kütüphane ayrı bir blokta. En eski Çin, Japon ve Batı kaynaklarından en son araştırma yayınlarına kadar, tarımla botanikle, ekolojiyle ilgili her türlü yayın var. Enstitüde yapılmış tezlerin kopyaları var. Örnek bir araştırma, yayın ve uygulama alanı. Çevrede genişçe bir uygulama bölgesi ve modern seralar dikkati çekiyor. Enstitü müdürü en çok kitaplığı ile övündü: “Japon tarımını, dolayısıyla ülkeyi bu kitaplar kalkındırdı” dedi. İç avluda, bugünkü imparatorun 1920’lerde diktiği fidan kocaman bir ağaç olmuştu. Ağaç, tarımın felsefesini simgeliyordu: Bugün araştır öğren, yarın dene uygula. Elli yıl sonra övün. Tarıma, toprağa yapılmış yatırım boşa gitmez.

• ASYA VE AFRIKA DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ENSTİTÜSÜ

Tokyo Yabancı Araştırmalar Üniversitesi olarak bilinen kurumda, yılda dört bilimsel toplantı yapılıyor. Sabah 10’da başlayıp akşam 17’ye kadar süren yedi saatlik bir “akademik maraton.” Öğle yemeği seminer odasında yeniyor. Masa üstündeki büyük boy termoslar çayı sıcak tutuyor. Her seminerde enstitü içinde ve dışında yapılmış araştırmalar sunuluyor. Toplantı, ilgili kurum ve kişilere önceden duyuruluyor. Konu teyp bantları ve projeksiyonla sunuluyor.

Sorular soruluyor. Tartışma ve katkılar banda alınıyor. Sunucular, tebliğ özetlerini yazılı olarak da dağıtıyor. 24 Haziran 1978 Pazartesi günü yapılan bir yaz seminerinde, İran, Suriye ve Rodos Adası üzerine üç tebliğ vardı. Her araştırma, bir tarih coğrafya yönelimi içinde sunuldu. Daha çok, yöntem ve teknikle ilgili sorular soruldu.

- ALTAYCILARIN YILLIK “GÜNAH ÇIKARMA” TOPLANTISI

(NocirikoKrater gölü kıyısında) Orta Asya tarihçileri ve dilcileri, yıllık araştırma ve çalışmalarını, “Altaycılar ailesi”ne yani birbirlerine sundular, yıllık günahlarını çıkardılar. “Cengiz Hanın Kutsallığı” konusunu araştıran asistan Dr KİTAGAVA, Farsça, Ermenice, Gürcüce ve Orta (çağ) Fransızca kaynaklardan yararlanmıştı. Genç araştırmacı, ayrıca Türkçe ve Arapça kaynakları da taramıştı. İngilizce konuşuyordu.

97. ÖZEL-ÖĞRETİM VE GENÇLİK SORUNLARI

Japon eğitim dilinde “özel öğretim”, başka ülkelerde de olduğu gibi körler, sağırlar, görme ve işletme güçlüğü olanlarla zihin gelişmesi gecikmiş ve konuşma güçlüğü olan tüm çocuklar için özel eğitim ve öğretim programlarını içine alıyor. Özel öğretim programları anaokulundan lise sona değin her düzeyde görülüyor. Başka bir deyişle, özel eğitime muhtaç olan 3 yaşından 18 yaşına kadar herkes bu programların kapsamına alınıyor. Özel öğretimin sayısal durumu Tablo 97’de özetlenmiştir.

Ayrıca 13 bin öğrenci, normal okullardaki özel eğitim sınıflarında öğretim görüyordu. Toplam 60 bin öğrenci vardı.

1978 yılında bütün illerde özel öğretim okullarının açılması zorunlu olmuş, beden ya da zihin kusuru olan çocuklar için.

TABLO 97
ÖZEL ÖĞRETİM: 1977

Öğretim Kurumu	Toplam Öğrenci	Okul Sayısı	Öğrenci /Okul Oranı
Körler okulu	3.500	76	50
Sağırlar okulu	7.000	107	70
Öteki Özel’ler	37.000	452	80

Kaynak: AJS No. 8, FPÇ, 1978: 13.

Japonya’daki özel öğretim kurumları, Kanagava İli’nde Miura Yarımadası ucunda, 100 bin m²’lik yapı ve tesislerden oluşan Özel Eğitim Milli Araştırma Enstitüsü ile yakın işbirliği içinde çalışıyor. Her kurumun, programın, özel öğrenim gören her özürlü öğrencinin, buradaki

dokümantasyon merkezinde birer dosyası ve kütüğü var. Bilgiler özel bir bilgisayara yüklenmiş. Her konuda bilgi verebiliyor, danışmanlık sağlıyor. Danışma ve tanı amacıyla gelen ailelerin kalması için bir konukevi de var. Enstitüye bağlı olarak, başka okullarda eğitilmeyecek derecede özürlü çocuklar için deneme araştırma okulu kurulmuş. Ayrıca, özel öğretim öğretmenleri ve yöneticileri için meslek içi tazeleme ve geliştirme kursları yapılıyor. Dünyada başka bir örneği bulunmayan, benzerleri arasında da “en iyisi” olarak nitelendirilen çağdaş bir eğitim kurumu!

Bütün bu ileri eğitim öğretim olanakları, mutlu ve sorumsuz bir gençlik anlamına gelmiyor. Doğrudan Başbakanlığa bağlı “Gençlik Sorunları Bürosu”nun beş yıllık araştırma sonuçlarına göre, Japon gençlerinin ciddi özdeşim (kimlik) sorunları var. Gençlerin çoğunluğu, toplumsal değişimden hoşnut değiller. Gençler, çalışacakları, işyerinin bir “aile üyesi” olmak ya da yaratıcı enerjilerini tümüyle işe, üretime adanmak istemiyorlarmış.

Gömlek göğüslerinde, defter ve kitap kaplarında dışa vuran “Daha bağımsız olmalıyım” özlemi aslında bu tutumu dile getiriyor. Gençlerin ayrıca yükseköğretime girişteki güçlüklerden giderek çetinleşen yarışma koşullarından yıldıdığı da anlaşılmış. Aile ve arkadaş bağlarının eski gücünü koruduğu, kamu sorumluluğu duygusunun azaldığı gözlemlenmiş. Araştırma gençlik alt kültüründe oluşan değerlere dayanarak, geleneksel [Japon] kültürünün giderek değişmekte olduğu sonucuna varıyor. Gençlik sorunlarını ve öğrenci hareketlerini daha uzun süreli bir zaman aralığı ve daha geniş bir perspektif (görüş açısı) içinde inceleyen Profesör KAGA Otohiko (*TJT Weekly*, 14 Ekim 1978) aşağıdaki sonuçları vurguluyor:

1) Japon gençleri 1970'lere doğru, süresi biten ABD-Japonya Ortak Güvenlik Anlaşması'nın yenilenmesine karşı çıkıyorlardı. Çoğunlukla, 1945-50 doğumlu enerjik, eylemci ve isyancı olan bu gençler “*Zen-Kiyô-tô*” denen başlıklarla ve yüzleri havluyla sarılı olarak dolaşırlar, diyalogu reddederler, durmuş-oturmuş, toplumca kabul edilmiş her değere karşı çıkarlardı. Grup dinamiği, gücü ve etkileşimi bireye egemendi.

2) Derken 1970'lere doğru, kişilik yapısı [dünya görüşü] değişmeye, durulmaya yüz tuttu. 1973'ten bu yana kampuslar sakinleşiyor. 1978'lerde daha da barışçı yolları aramaya, etkili olmaya başladılar. Yaşlılara yakınlık ve saygı gösteriyorlar. Grup eylemleri giderek yerini bireysel tepkilere ve davranışlara bırakıyor. Aile, okul, iş ve aşk, ideolojik dünya sorunlarından önce gelmeye başladı. Geçmiş merak ediyor, soruşturuyorlar. Savaşları okuyor, kültür kaynaklarını araştırıyor, geleneksel sanatları hevesle öğreniyorlar.

3) Dünyadaki “Kızılordu eylemleri”ne katılma eğilimi yaygın değil ama katılanlara yakınlık duyanlar var. 1950-55 arasında doğan gençlik kuşağının delikanlılık çağı görece rahat geçiyor. Belki ve ola ki yeni bir dava ve ülkü arıyorlar, kendilerine.

4) Savaş ertesinde babaların inanç dünyası yıkılmıştı. Babalar belki yenilginin tepkisiyle, belki yıkılan dünyalarını yeniden kurma çabasıyla, babalık görevlerini iyi yapmadılar. Çocuklarını unuttular. Gençlik hareketleri belki de o babalara karşı derinden gelen bir tepkiydi. Gençler, babaları gibi olmak istemediler. Bu duygusal tepki onlarda bir kimlik bunalımı yarattı. Kim olduklarını, kim olmak istediklerini bilemediler. Bu kimlik bunalımı, *romanlarda görüldüğü* gibi onları bir kimlik arayışına zorladı. Önceleri toplu, şimdi daha bireysel biçimlerde. (Bu konuda Bkz. § 107)

Kutu 97

“SARHOŞ” KIZLAR: CİCİ KIZLAR

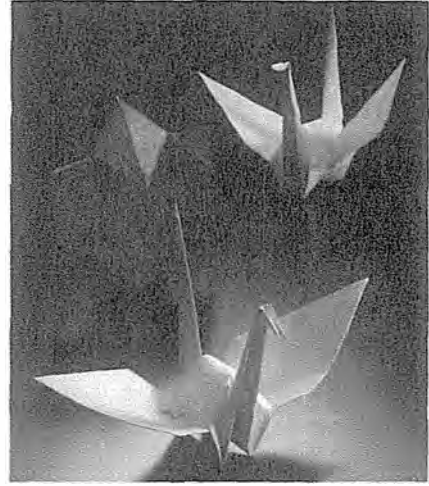
Sapporo Kenti’nde, gençlerin toplandığı bir bira (*Bomonti*) lokali. Çevresinde 30 kişi oturan altıgen bankolardan, 8-10 tane var, hepsi de dolu. 250-300 kişilik bir gençler topluluğu, adam başına 200-300 TL karşılığında hafif bir yemek yiyor; bira, viski içiyor. Gençler, kızlı erkekli gruplarla geliyor, tanışıp konuşuyor, rahat arkadaşlıklar kuruyorlar. Hemen yanımızda oturan iki genç kız (20-22 yaşlarında) içkiyi sanki biraz fazlaca kaçırmış gibi sallanıyorlardı. Başları eğik, gözleri kapalı, arada birbirlerine sarılıp öpüşüyor, sonra ağlaşıyorlar. Kızlardan birisi ötekine sırayla “annelik” yapıyor. Sonra roller birden değişiyor. İşte o zaman oyunu kavradım.

Ailelerinden uzakta kentte çalışıyorlar. Daha birkaç yıl çalıştıktan sonra 25’e doğru evlenecekler. Mutlu değiller belki ama mutsuz da. Sarhoş rollerde oysa sarhoş değiller! Arkadaşlarım kendileriyle ilgilenince ayıldılar. Gruptaki yabancıyı görünce büsbütün toparlandılar. “Görünüşümüze alırmayın [inanmayın, yanılmayın], biz *kötü* kızlar değiliz.” Sarhoş rolünde, “ağlıyor, eğleniyor ve dinleniyoruz” demek istiyorlar. Belki hafif çakır keyifler ama yabancıya ser verip sır vermeyecek kadar da bilinçli ve sorumlu iki genç kız.

98. YAYGIN EĞİTİM (*OKEİKOGOTO*): “SOSYAL EĞİTİM” PROGRAMLARI

Japon dilinde, “sosyal eğitim” diye bir kavram var. Bununla Japonlar, okul çatısı dışında yapılan yaygın eğitim sürecini söylemek isterler. Türkçedeki halk eğitimi ve yaygın eğitim karşılığında bir kavram. Yetişkinler, gençler, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar için ayrı sosyal eğitim programları var. Uygulamada, geleneksel okul öğretimi yanında görsel işitsel ve mektupla öğretim tekniğine de başvurulur. Sosyal eğitim programları, yerel yönetimlerce örgütlenen okul aile birlikleri, kadın dernekleri, günlük gazeteler, Radyo-TV kurumları, büyük mağazalar tarafından yürütülür. Eğitim Bakanlığı, sosyal eğitimi yöneten uzmanların yetiştiril-

mesi için para yardımında bulunuyormuş. Öğrenim konusu olabilecek her türlü bilgi, beceri, sanat, kişisel ilgi ve kültürel etkinlikler sosyal eğitimin konusu olabilir. Her ilde, eğitim kuruluna bağlı bir halk eğitimi müdürü vardır. Bazı programları doğrudan yönetir. Öteki programlarda danışmanlık görevi yüklenebilir. 1975 yılında, ülkede 4300 halk eğitimi müdürü varmış. Yine aynı yıl, 6100 halkevi müdürü, 2700 kütüphaneci ve 600 dolayında müze müdürü görevliymiş. Ayrı sosyal eğitim kurumları yok. Halkevleri, halk kütüphaneleri, müzeler, gençlik merkezleri, çocuk yuvaları, kadın dernekleri ve lokalleri sosyal eğitim amacıyla kullanılabilir. Çoğunluğu yerel belediyelerce kurulmuş 9000 halkevinde 15 binden fazla görevli çalışır. Bu evlerde günlük hayat, kültür, estetik ve sosyal güvenlik konularında ders ve açikoturumlar düzenlenir. Japonya’da 900’ü aşkın kütüphanede 7500’ü aşkın uzman kütüphaneci, toplam 400’ü bulan müze, galeri, botanik ve hayvanat bahçesinde 6 binden çok görevli çalışır. Ayrıca, gece yataısı konuklarını ağırlayabilen 200 dolayında gençlikevi ve 113 gençlik lokali varmış.

RESİM 98-1: Origami (Kâğıt kıvrırma sanatı).

Geleneksel Japon insanının, yüce bir Tanrı’nın ya da tek bir dinin buyruğuna girmektense kendisini yaratıcı bir işe güce adanmış, hayat denen serüvenin inançlı bir yolcusu olduğu söylenmiştir. Japonlar bu yola ve yolculuğa kısaca “Dô” derler. Hayat yolu, felsefesi anlamındadır. (Seidensticker 1978: 197-98) Japon inancına göre, her şeyi olan, hiçbir şeye değer vermeyen insandan daha mutsuz ve yararsız bir kimse olamaz. Sosyal eğitim, insanlara hayat yolu çizmede, o yolda ilerlemelerinde yardımcı olur. İşte hayat boyunca izlenecek bu yollara Japoncada “Okeikogoto” deniyor. Uygulama, alıştırma, ders alma, kendini hayat boyu yetiştirme ve geliştirme anlamında. Japonlar, *kendô* (kılıç) ve savaş oyunlarının erkek kişiliğini geliştireceğini söyler, buna karşılık, *ikebana* (çiçek düzenleme) ve *çanoyu* (çay töreni) gibi geleneksel kadın sanatlarının da kadın kişiliğine uygun düştüğüne, yakıştığına inanırlar. *Kimono* dikmek, güzel yazı yazmak, örgü örmek, bahçe yetiştirmek, güzel yemek pişirmek de hayat boyu izlenecek sanatlardan sayılır. Bu konularda açılan kurslar 6 ila 24 ay sürer. Paralıdır. Öğrencilere bitirme sertifikası verilir. Öğretmenlik sertifikası alanlar kendi adlarına

RESİM 98-2: Güzellik: Onu görebildiğiniz her yerdedir.

kurs açabilirler. Son zamanlarda genç kızların piyano derslerine ve tenise ilgi duyduğu görülüyor. Bunlar en ünlüleri! Oysa akla gelen her iş *Okeikogoto* olabilir: *Tayva-çô* İlçesi Bitki Sevenler Derneği'nin yıllık "Yaban Bitkiler Sergisi" gibi.

Yerel müzeler, ne gibi iş ve zanaatların *Okeikogoto* olabileceği konusunda çeşitli ve zengin örneklerle doludur. Beylik Hisar'ların iyi bakımlı, güzel bahçelerinde kurulan kent ve kasaba müzeleri çok amaçlı kurumlardır. Nagano İli'nin *Matsumoto* kasabasında OKA Masao tarafından kurulmuş yerel müze, başarılı bir örnek olarak gösterilebilir. Müzenin zemin katı bir tarihöncesi, tarih ve etnografya müzesi gibi düzenlenmiş. Orta kat

RESİM 98-3: Uluslararası Japon Evi bahçesi (Roppongi, Tokyo).

(giriş katı), kasabanın yakın çevresini, dağları, suları kaplıcaları, yerleşmeleri, çeşitli ekolojik yörelerde ve yüksekliklerde yaşayan canlıları tanıtan bir Doğa Tarihi Müzesi. Üst katta bilim (keşifler) ve güzel sanat galerileri var. Zemin kattaki etnografya bölümünde *Edo* döneminden bugüne yaşayan sanatlara (el, halk, kadın, çocuk eserlerine) yer verilmiş.

NHK Genel ve Eğitim Kanalları, yaygın eğitim programlarına yeni boyutlar kazandırıyor. “Meslekleri Tanıyoruz” programı yalnızca çocuklar ve gençler için değil anne ve babalar için hazırlanmış. Kaptanı kaptan köşkünden, pilotu pilot kabininden, lokomotif makinistini makine kontrol kulesinden tanıtıyor – hem de işlerini yaparken. *NHK-Eğitim-TV* Kanalı’nın seçilmiş yaygın eğitim örnekleri Kutu 98’de sunulmuştur.

KUTU 98

NHK’DE YAYGIN EĞİTİM PROGRAMLARI

NHK-Eğitim-TV’nin okul sistemine yönelik program örneklerine yukarıda yer verilmişti. NHK’nin çoğu eğitim programları geniş halk kitleleri için başarılı birer genel kültür programı sayılabilir. Seçilmiş örnekler:

- Canlı bir kurbağanın kesilen kalbi saydam bir su borusuna takılarak, kalbin nasıl bir emme basma tulumu gibi çalıştığı gösteriliyor. Programı izleyenler, kendi kalp ve nabız seslerini dinleyerek, insan kalbinin de bir tulumu gibi işlediğini öğreniyor.
- Elektron mikroskobuyla çekilmiş atom resimleri üç-boyutluya dönüştürülerek atomun yapısı açıklanıyor. Anne-babalar 20-30 yıl önce yalnızca duyduklarını şimdi gözleriyle görebiliyorlar.
- Dramatik (oyun) ögesini vurgulamak için, bilim programını anlamış olanlar eğleniyor; kavramamış olanlara ikinci bir özet.
- Genel kültür ve yaygın eğitim programlarında matematik ve simgesel mantık tartışmalarının çokluğu ile yaygınlığı dikkati çekiyor. İki eksi (–) çokluğun çarpımının neden artı (+) olduğu, cebir dersinde öğretilen bir ilkedir. Japonlar bunun nasıl olduğunu, TV’de ve en basit yoldan şöyle öğrenirler:

$$(-3) \times (-2) = +6$$

$$(-3) \times (-1) = +3 (+)$$

$$(-3) \times (\pm 0) = \pm 0 \text{ — sınır!}$$

$$(-3) \times (+1) = -3 (-)$$

$$(-3) \times (+2) = -6$$

Bu gösteriden önce, eksi (–) ile artı (+) çokluk çarpımının neden eksi (–) olduğu, günlük hayattan seçilmiş güzel örneklerle açıklanmıştı.

RESİM 98-4: Sevgili bir Hoca'nın dul eşine başsağlığı ziyareti.

Tomari (Balıkçı) Köyü'ndeki ev sahibine Türkiye'nin Ortadoğu'daki yerini göstermek için kâğıt peçete üstünde bir harita çiziyordum ki yaşlı balıkçı yerinden kalktı yan odaya geçti ve Japon Ansiklopedisi'nin “Atlas” cildini getirdi. Türkiye'yi buldu. “Şimdi anlatın” dedi. *Britannica*'ya benzeterek ya da özenerek ansiklopediye Latince “JAPONICA” adı verilmişti. Yaygın eğitimin bu yüksek düzeye varmasında, ulusal müzelerin büyük ve olumlu bir payı vardı. Bunlardan en yenisi ve büyüğü *Ôsaka*'daki Ulusal Etnoloji Müzesi idi.

99. ULUSAL ETNOLOJİ MÜZESİ

Ulusal Etnoloji Müzesi (*Kokuritsu Minzokugoku Hakubutsukan*), *Ôsaka*'nın uydu kenti *Suita*'da, *Expo70* fuar alanı üzerinde yeni bir kurum. Japonların dünya görüşünü yansıtan, yapma yaratma gücünü belgeleyen gerçek bir kültür merkezi! Bu değer yargısı birkaç gerekçeye dayanıyor. Önce, “Ulusal” sıfatına karşılık, kurum bir “Dünya Kültürleri” Müzesi'dir. Sonra “müze” adını taşımasına karşılık, gerçek bir halkbilimi, araştırma, belgeleme, yayın ve eğitim merkezidir; öyle tasarlanmış öyle gerçekleştirilmiştir. Dünyaca tanınan Alman (bilim ve teknoloji) Müzesi, Britanya (tarih ve kültür) Müzesi, Leningrad (*Hermıtaj*) Sanat Müzesi ve New York Doğa Tarihi Müzesi yanında, yeri, işlevi, özgünlüğü olacak bir kurum.

Ôsaka “Dünya Kültürleri” Müzesi, program ve kapsam olarak,

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Yale Üniversitesi'nde kurulan *HRAF* “İnsan İlişkileri Belge Arşivi”nden yola çıkıyor. (Bu konuda Bkz. Güvenç 1979'a: 120-125) Ancak adı geçen arşiv yalnızca bilimsel araştırma ve yazılı kaynakları araştırmacıların yararına sunarken, Ösaka Müzesi, halkbilimi belgelerini görülür - duyulur - elle tutulur duruma getiriyor. Yalnız bilim adamlarına değil halka ve dünyaya açıyor. *HRAF* arşivinin kopyasını alıp kuruyor, ayrıca arşivdeki bilgileri, etnografya müzesi olarak gör-ışit araçları, seminer ve konferanslarla halka sunuyor.

Böyle bir müze kurulması önerisi, yıllar önce Japon Etnoloji Derneği'nden gelmiş. Öneri 1974 yılında benimsenmiş. Müze 1977 güzünde açılmış. Akla durgunluk veren bu büyük projenin sorumluluğunu ve onurunu Profesör UMESAO Tadao ile yakın arkadaşları paylaşıyor. Japon kültürüne, eğitimine ve düşünceler dünyasına yön veren *Kansai* geleneğinin bugünkü temsilcilerinden sayılıyor UMESAO adı. Geleneğin en ünlü kişileri, OSAKA-KİYOTO-NARA (*Kansai*) üçgenindeki yükseköğrenim kurumlarından yetişmiş. UMESAO'nun hocası, Kiyoto Üniversitesi profesörlerinden İMANİŞİ imiş. Zooloji bilim dalından insan ekolojisine kayan Profesör İMANİŞİ (1956, 1963), Darwin'in “Evrin Kuramı”nı eleştirmiş ve “En uygunun, güçlünün yaşadığı” ilkesi yerine, –çağdaş ekolojinin de benimsediği ve savunduğu– “Türlerin birlikte var olması” ilkesini önermiş. Kendisi kadar ünlü iki öğrencisinden NAKAO Sasuke (1966), çeşitli tarım bitkilerinin ve tarım kültürlerinin kökünü kaynağını araştırmış; UMESAO Tadao (1972) ve Japon halkbilimi üzerindeki büyük bir araştırma derlemesinden sonra, bugün Ösaka Müzesi'ni kuruyor. Müzeyle ilgili izlenimler birkaç ara başlık altında toplanabilir:

1) *Amaç ve Gerekçe*: Ulaşım ve teknolojiadaki çığır açan gelişmelere karşılık, dünya toplumları arasındaki iletişim (haberleşme) ve karşılıklı anlayış (saygı), ne yazık ki gelişmemişlik düzeyinde kalmıştır. Bütün insanların yararlanıp övünebileceği onurlu bir gelişme, her toplumun kültür tarihini daha iyi anlamakla gerçekleşebilir. Müze bu temel öncüllere dayanıyor. Ulusal Etnoloji Müzesi, karşılaştırmalı etnolojik araştırmalar yoluyla işte bu amaca varmak için kurulmuş. Müzede incelenen ve sergilenen malzeme, değişik ülkelerde yapılan katılmalı saha araştırmalarıyla toplanıyor. Veri toplamada ve genel yaklaşımda, *coğrafya*, *dilbilim*, *kültür antropolojisi* ve *teknolojisi* uzmanlarının ortak çalışması, işbölümü ve işbirliği yapması ilkeleri benimsenmiş.

2) *Fizik Yapı*: Ösaka Müzesi, “müze” ve “araştırma enstitüsü” olmak üzere başlıca iki bölümden oluşuyor. Toplam 41 dönümlük arsa üstüne kurulu yapının hizmet alanları beş kategoriye ayrılabilir. (Tablo 99-1)

TABLO 99-1
MÜZE ALANLARININ KULLANIM DÖKÜMÜ

<i>Alanlar</i>	<i>m²</i>	<i>%</i>
Gösteri-sergi	10 bin	19
Depo-hazırlık	6 bin	19
Tanıtma-danışma	6 bin	18
Araştırma Lab.	5 bin	14
Destek hizmetleri	7 bin	20
Toplam	34 bin	100

Kaynak: Ōsaka Müzesi tanıtma kataloğu (1978)'nden.

TABLO 99-2
MÜZE PERSONELİNİN DÖKÜMÜ: 1978

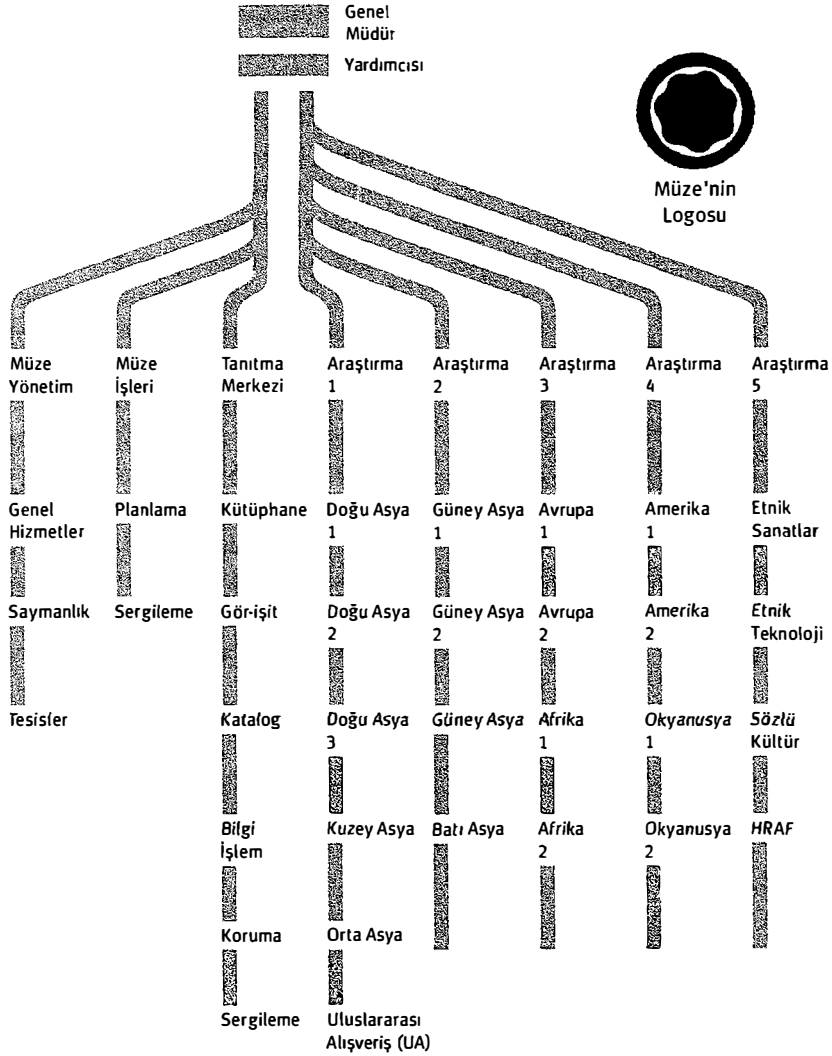
<i>Görevliler</i>	<i>Kişi</i>
Yürütücü-yönetici	10
Danışman-eğitimci	20
Koruyucu-korumacı	30
Araştırmacı ve akademik	70
Toplam	130

Kaynak: Doçent MATSUBARA'dan alınan özel bilgilere göre.

3) *Personel Kadrosu*: Müzede görevli yönetici ve teknik personelle araştırmacıların dağılımı ve toplamı Tablo 99-2'de görülüyor. Araştırmacıların sayısı ve oranı bu işe verilen önemi gösteriyor. Asıl görevleri araştırmacılık olmakla birlikte, akademik personelden, halk-bilimi dalındaki lisansüstü ve doktora öğrencilerine danışmanlık yapmaları, bilimsel toplantılara katılmaları, halka, ilgili gruplara ve derneklere açık konferanslar, özel seminerler düzenlemeleri isteniyor, bekleniyor. Müze üst yönetimi, araştırma, müze ve tanıtma hizmetleri arasındaki eşgüdümü sağlıyor.

4) *Örgütlenme Şeması* (Şekil 99): Örgütlenme şeması ve Müze Kataloğu'ndan alınmış "Eski Dünya" haritası (Harita 99-5), müzenin dünyaya bakış açısı ve araştırma etkinlikleri konusunda bir fikir vermektedir.

5) *Yöntem ve Teknikler*: İlke olarak, yeryüzündeki bütün dil-kültür alanlarına yer veriliyor. Etnografik ve etnolojik veriler, kitaplar, dosyalar ve vitrinler içinde korunmak (tutulmak) yerine, doğal-çevre ortamı, tarihi oluşum süreci, halk ezgileri ve kültürel bütünlüğü içinde sunulmaktadır. Toplumlar ve kültürler yalnız görsel öğelerle değil, işitsel öğe ve somut eşyalarla birlikte ve belgesel yayınlarla değerlendirilmektedir.

ŞEKİL 99: Ulusal Etnoloji Müzesi: Örgütlenme Şeması (1978).

Batı müze geleneğindeki “Lütfen dokunmayınız!” kuralı yerine, dayanıklı eşyaya “dokunabilirsiniz” ilkesi getirilmiş. Yangın sakıncası olmayan flaşsız kameraların kullanılmasına izin bile verilmiştir.

6) *Batı Asya Pavyonu*: Batı Asya pavyonu girişinde kocaman bir kağıt ile gerçek bir karasaban karşılıyor, kişiyi. Tarım araçlarından Karagöz’e değin pek anlamlı öğeler seçilmiş Anadolu’dan. Pavyonu düzenleyen uzman, Burdur köylerinde saha çalışması yapmış, yetenekli bir halkbilimci. Pavyonda bugün konuşulan Türkçeyi duymak, yazılan Türkçeyi görmek, türküyü-sazı dinlemek olanakları yaratılmış.

7) *Uluslararası Alışveriş*: 1978 yılı Ağustos ayında müzede Eskimo

HARİTA 99: Ösaka Ulusal Halkbilimi Müzesi'nde incelenen yörelerin dil-kültür haritası (Balkanlar'dan Kamçatka'ya kadar uzanan Türk-Altay dilleri (açık yeşil) kuşağına dikkat).

uzmanlarının ikinci semineri yapı-
lıyordu. Dünya ülkelerinden bilgi
toplamak amacıyla kurulan müze,
insan ilişkilerindeki karşılıklılık il-
kesine uyarak, Japon kültürünün,
halkbiliminin kaynaklarını bütün
dünyaya açmış. Müze, ayrıca,
araştırma olanaklarını da dünya
bilim adamlarına sunmayı benim-
semiş. “Buyrun çalışın ya da –ister-
seniz– gelin birlikte çalışalım” di-
yor. Vermek için almayı şart koş-
muyor ama almak için vermeye
hazır görünüyor.

8) *Halk Üniversitesi*: Müze-
deki belgesellikler, kitaplıklar, *vid-
yotek (video tape)* merkezleri, yalnız yerli ve yabancı uzmanlara, araştır-
macılara değil, halka açık. Her ziyaretçi, 1500 *vidyo-teyplik* bir dağar-
cıktan beğendiği kaseti seçip, kapalı devre TV-ekranından izleyebilir.

RESİM 99: Ulusal Etnoloji Müzesi'nin kuşbakışı görünüşü: Mimari Tasarım (1974).

Özetle dünyamızın yaşayan kültürleri, geleneksel halkbilimi anlayışı ve sınırları içinde değil de kültür antropolojisinin geniş boyutları ve olanakları içinde sunuluyor halka. Savaş öncesinin halkbilimi (*Minzokugaku*) yerine, savaş sonrasında güçlenen “kültür antropolojisi” karşılığında “*Bunka Cinruigaku*” kavramı yaygınlaşıyor. Müzeyi tasarlayanların düşlediği “halk üniversitesi” gerçekleşmiş görünüyor. Japonların övüneceği, halkbilimcilerin yararlanacağı, bütün dünya insanların örnek alabileceği bir eğitim-kültür kurumu!

ÖZET

JAPON EĞİTİMİNİN İLKELERİ*

1. JAPON RUHU

Japon eğitiminin felsefi temelleri “*Nihon no Kokoro*” kavramına ve inancına dayanır. *Nihon no Kokoro*, kelime kelime Türkçeye çevrildiğinde “Japon Ruhu” ya da “Japonluk Ruhu” anlamına gelir. Ancak, her insanın, bireyin ya toplumun bir ruhu olabileceğine veya ruhundan söz edilebileceğine göre, “Japonluk Ruhu” nedir? Japon Ruhu ya da Japonluk Ruhu deyimi, Japon insanı ile toplumunun Japonya’ya, Japon varlığına (geçmişine, bugününe ve geleceğine) duyduğu saygı, güven ve inancın simgesidir, ifadesidir. Öyle ki *Nihon no Kokoro*, adeta Atatürk’ün biz Türklere seslenen ünlü “*Öğün, Güven, Çalış*” sözünü hatırlatır. Şu farkla ki Japon insanı, Japonluğu ve Japon oluşu ile daima övünmüş, onun bugününe ve geleceğine daima güvenmiş ve toplumla fert arasındaki karşılıklı ilişkinin kalıcı olması için çalışmış, bu çabasında çoğu zaman başarılı da olmuştur.

Eğitimdeki sürekli başarılarının sonucu olarak, Japonlar, insanın değişebilirliğine, eğitilebilirliğine ve gelişebilirliğine ulusça / toplumca inanmışlar, çocukları ile gençlerini de inandırmışlardır, bu ülküye.

2. İNSANIN DEĞİŞEBİLİRLİĞİ

“İnsanın değişebilirliği” kavramı, insan varlığının, insan gücü ve emeği yani eğitimle arzu edilir yönde değiştirilebileceği anlamına gelmektedir. (Aso ve Amano 1983:4) Her insan, eğitim yolu ve süreci ile toplumca istenen ideal insan olabilir. Bu düşünce ve inanç, Edo (Tokugava) dönemi başlarında yaşamış Konfüçyus düşünürü Nakae Toju tarafından şöyle dile getirilmiştir: “Eğitimdir insanı aziz (ermiş) yapan!”

Batı ve Çin kaynaklarındaki insan ve eğitim anlayışı ile karşılaştırıldığında, Japon Eğitim Felsefesi’ndeki “Değişebilirlik” ilkesinin çok ağır bastığı görülmektedir.

Ayrıntı, gerekçe ve açıklama için bkz. Güvenç, B. *Japon Eğitimi Raporu*, MEB, 1997.

Çağdaş eğitim düşüncesinde yer alan ve karakter (temel kişilik) yapısının “değişmezliği”ni savunan Batı kökenli eğitim görüşü, Japon eğitimcilerini fazlaca etkilememiştir. Japon eğitimcilerine göre, Batı’nın değişmez (temel) kişilik kavramı, insanın “değişebilirliği” ilkesiyle uzlaştırılmaz. Japon düşüncesine ve inancına göre zaten eğitimle yaratılmış olan insan eğitimle değiştirilebilir.

Ancak, belli bir eğitim geleneğinin, etkinliği ve başarısı denenmiş olan ilkeleri, kuralları korunup sürdürülmelidir. Bu cümleden olarak, Japon toplumu, toplum yapısı ve kurumları hızla değişirken, Japon insanındaki temel kişilik yapısının süreklilik göstermesi; Japon toplumu çağdaşlaşırken, Japon insanının “cemaat” karakterini koruması, kendine ve toplumuna yabancılaşmaması, Japon toplumunun “büyük aile karakteri”ni koruyabilmesi, Japon eğitim sisteminin süreklilik gösteren ilkeleri ve başarılı uygulama kuralları ile açıklanabilir.

Değişebilir olduğuna inanılan insan varlığının bazı temel kişilik ve karakter özelliklerinin Japon toplumundaki hızlı ve köklü sosyal / kültürel değişmeye karşılık büyük ölçüde korunabilmiş olması, eğitim dünyasının dikkatini çeken ilginç bir olgudur. Japon toplumu ve kültürü büyük boyda yapısal - işlevsel değişimler geçirmiştir. Öylesine köklü değişimler içinde, kişilik yapısının ve dünya görüşünün nasıl olup da kararlı ve sürekli kaldığı, ancak ve ancak eğitim süreci ile felsefesindeki değişmeyen bazı ilke ve uygulamalarla açıklanabilir.

3. EĞİTİMİN SÜREKLİLİĞİ VE TOPLUMSALLIĞI

Geleneksel Japon düşüncesinin eğitime verdiği yer ve değerle, duyduğu ilgi ve saygı, atasözlerinde olduğu kadar, en son reform önerilerinde de yaşamaktadır. Genç ağacın daha kolayca eğileceğini dile getiren ve eğitime erken başlamanın önemini vurgulayan sözler yanında, eğitimin sürekliliğini ve sonrasızlığını (hayat boyu sürmesi gerekliliğini) dile getiren deyim ve kurallara da rastlanmaktadır. O kadar ki 1983-84 yılında yayımlanmış en yeni eğitim raporlarında “Doğumöncesi (*Pre-natal*) eğitim” araştırmalarına yer verildiği dikkati çekmektedir. Japon eğitim geleneği ve düşüncesi, eğitim işinin, yalnız ve yalnız okullarda yapılmadığı gerçeğine dayanmaktadır. Eğitim açısından okullar şüphesiz ki çok önemlidir; ancak eğitim işleri yalnız okullarda yapılanlardan ibaret olmadığı gibi yalnız okullara ve öğretmenlere bırakılamayacak kadar da önemlidir, hayatidir.

Japon eğitiminin bu temel ilkesi-ki insan ve kültür bilimleri açısından evrensel bir gerçeği yansıtmaktadır – bakanlık düzeyindeki uzman yetkilileri tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Eğitim, okullardaki ve üniversitelerdeki örgün eğitimle sınırlı de-

ğildir. Eğitim, aynı zamanda, evde ve toplulukta yapılan bir iş (görev)'dir. Bu açıdan görülüp değerlendirildiğinden okul ile aile ve topluluğun kendi aralarındaki işbirliğini güçlendirmesi ve böylece birbirinin eğitim görevlerini hatırlatıp desteklemesi gerekir. Zorunlu eğitim dönemlerindeki çocukların temel eğitimi açısından, okullara gereğinden fazla sorumluluk yüklenmiş, okullardan beklenen hizmetler düzeyi çok yüksek tutulmuştur. Oysa, okulların işlerine yönelebilmeleri ve asıl işlerinde yoğunlaşabilmeleri için okul ile toplumun, eğitim sürecindeki görevlerini aktif olarak yüklenmeleri gerekir.” (Japon Delegasyonu'nun Yazılı Raporu, OECD Bakanlar düzeyindeki 20-21 Kasım 1984 tarihli Eğitim Komitesi toplantısı.)

İnsan, eğitimle değiştirilebilir bir varlık olduğuna ve bu iş toplumca ya da ulusça hep birlikte yapıldığına göre, “Nasıl bir eğitim?”den önce, ele alınması gereken sorun: “Nasıl bir insan?” sorusu olmaktadır.

4. DÔTOKU: HAK-GÖREV İLİŞKİSİ

Batı dünyasının *ethik*'i (ahlak / davranış felsefesi), insan haklarının tarihi gelişmesine dayalı bir dünya görüşüdür. İnsanın doğal, toplumsal ve evrensel hakları vardır. Bu haklara sahip olan ya da bu haklardan yararlanan insanların, kendilerine, aile ve toplumlarıyla insanlığa karşı çeşitli görevleri vardır. Bu temel felsefeye göre, Batı medeniyetinin eğitim düşüncesi, özgürlüklerini iyi bilen, haklarını kullanan ve sonuç olarak, sahip olduğu haklardan doğan görev ve sorumluluklarını yerine getirebilen, kendine yeterli bireyleri yetiştirmeyi hedef almıştır.

Batı dünyasındaki belli başlı eğitim felsefelerinin (Phenix 1962) evrenselliğe yaklaşan bu ortak ilkesine karşılık, geleneksel Japon Eğitimi Düşüncesi ve Ahlak Felsefesi, hak-görev ikilisindeki önceliği görevlerle sorumluluklara vermiştir. Japon insanların aile üyeleriyle evdeki yakınlarına karşı (*on*) topluma ve toplumdaki bildik-bilmedik herkese hatta yabancılara karşı (*giri*) ve kendi öz-varlığına karşı beslediği (*nincî*) ve bütün bu görevlere bağlılık, vefa ve sadakat anlamına gelen (*cû*) görevleri, geleneksel Japon ahlakının (*dôtoku'nun*) temelini oluşturmaktadır. Japon insanı, taşıdığı, beslediği, duyduğu çeşitli görevlerden bir bölümünü yerine getirse bile, ailesine, öğretmenine, kişisel koruyucu ve kurtarıcılara karşı duyulan şükran (*on*) borcunun asla ödenmeyeceğini bilir. Japon insanı (ve de toplumu) kendi ana-baba, aile büyükleri ve atalarına karşı ödeyemediği bu şükran borcu duygusunu, kendi çocuklarına aktararak yaşatmaya, bir anlamda, iyi ana-babalar olmaya çalışarak sürdürmeye çalışır. Borçlar ödenmez ama kültürel değerlerin kararlı sürekliliği kabaca bu yoldan sağlanmış olur.

Kişinin ailesine ve toplumuna karşı ödenmez şükran borçları altında tutulup ezilmesi, Türk ahlakında ve düşüncesinde bir dönem rastlanan

*Sakin hakkım var deme
Hak yok vazife vardır!*

ilkesine (kuralına) da pek benzemez. Kişiye hak / hukuk tanımayan bir ahlak anlayışı, köleci toplumlarda bile geçerli olmayan feodal bir söylence (*mitos*)’dır.

Esir insanların bir mal gibi alınıp satıldığı ya da azat edilebildiği en ilkel toplumlarda bile kölelere tanınmış bazı haklar vardır. (Wells 1984: 128-9) Japonlar “*Nihon*” dedikleri zaman, taşı-toprağı-dağı-ormanı-suyu, hükümeti, devleti, imparatoru ve bütün halkıyla birlikte tek ve bölünmez bir “Japonya” düşünürler. Japon insanı, devlet ya da millet denen kavramsal varlıkları kendi üstünde ya da ötesinde görmez; ancak kendisini, o “*Nihon*” ya da “*Nippon*” adını verdiği bütünün ayrılmaz bir parçası olarak algılar. Biz Türklerin “devlet”ten beklediğimiz her hizmeti (lûtfu, ihsanı, bağlılığı, mürüvveti), Japonlar NİHON’un çocuklarından yani kendisinden beklediğine, hatta buna hakkı olduğuna inanırlar. Bu da belki ödenmeyecek haklardandır. Kişi, ailesine toplumuna ve ülkesine karşı yerine getirdiği görevler karşılığında, haklarını kazanır. Ülkesi de onu korur, sakınır, yalnız ve güçsüz bırakmaz, onurlandırır ve kutsar.

Japon (*Meici*) çağdaşlaşmasının en ünlü yazar ve düşünürlerinden birisi sayılan FUKUZAVA Yukiçi, Batı uygarlığındaki özgürlük ve hak kavramlarının sorumsuzluk, bencillik ve çıkarıcılık olmadığına, kişiye tanınmış her hakkın karşılığında kişiye çeşitli görev ve sorumluluklar yüklendiğine işaret ettikten sonra, Japon töresindeki hak-görev ilişkisinin Batı’da sanıldığıınca farklı olmadığı görüşünü savunmuştur. Batılı insan, özgür olduğu oranda, içindeki üstbene (*superego*’ya) karşı sorumluluk duyar. Japon insanı ise *on* görevlerini yerine getirebildiği oranda kendini özgür (rahat, mutlu), saygın hisseder.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Anayasa değişikliği ve 1947 yılında yapılan Eğitim Reformu’yla geleneksel ahlak ilkesinin (*dôtoku*) değiştirilerek Batı’ya benzetilmesine çalışılmışsa da *dôtoku*’ya dayalı Japon ahlakı bir dünya görüşü, çalışma ahlakı ve varlık bilinci olarak hâlâ yaşamakta (Idemitsu 1972), yaşatılmak istenmektedir.

5. ÇOKLUK - BİRLİK, SAVAŞ - BARİŞ

Japon insanı ve toplumu, hayattaki veya dünyadaki çokluğu, çoğulculuğu görece kadar gerçekçi, bu çokluğun gerektirdiği birliği kurup koruyacak kadar bilgedir. Kurumlar, çıkarlar ve inançlar açısından nice bö-

lünse de Japonluk çatısı altında birleşip anlaşılmaktan yanadır. Yüz milyonluk kocaman bir ulus çatısı altında çatısına ne kadar kaçınılmazsa da onca gereklidir, zorunludur.

Hayattaki kaçınılmaz karşıtlıklar ve uzlaşmalar için yapılmış olan bu gözlemler, savaş ve barış için aynı derecede geçerlidir. Savaştan kaçmayı “yüreksizlik” (korkaklık) olarak gören HAYAŞİ Razan (1583-1657) barış sanatlarına uzak kalmayı da “cehalet” olarak yorumlamıştır.

6. SÜREKLİ GELİŞME VE ÇAĞDAŞLIK

Güneş Tanrıçası Amaterasu’nun soyundan geldiğine inanan Japon insanı, medeniyeti kendisinin kurduğu, dünyayı yönettiği, insanlığı kurtaracağı iddiasında değildir. Belki öteki insanlar kadar yaratıcı da değildir ama iyi bir öğrenci, eşsiz bir uygulayıcıdır. Kim olursa olsun, nerede ne zaman yaşamış olursa olsun, herkesten bir şeyler öğrenebileceğine inanır. Onları arar, sorar, bulur, seçer, öğrenir; bilip öğrendiklerini başarıyla uygulayarak geliştirmeye çalışır. Kimseden ileri olduğunu açıkça söylemez; ama kimseden geri olmadığına inanır, kalmamaya çalışır. Çoğu dünya ülkeleri Japonya’nın son yüzyıldaki mucizevi kalkınmasının sırlarını araştırırken, Reischauer (1970) ve Maraini (1971) ve Singer (1973) gibi Japon insanını yakından ve iyi tanımış kültür tarihçileri, Japonya’nın daima çağdaşlığı yaşayan (kimseden geri kalmamış) bir ülke olduğu tezini savunmuşlardır. Maraini (1971) daha ileri giderek, “Japonya tarihöncesinden beri çağdaş bir ülke olmuştur” der.

Kendini ve kültürel varlığını her gün yenilemeye hazır ve açık olan bir toplumun uzun süreler sonra devrimler, büyük sıçramalar yapmasına pek gerek kalmamaktadır. Her gün her konuda kendi varlığını geliştirip, “varlık bilinci” diyebileceğimiz eğitimini yenilemeye çalışan toplum çağdaş bir toplumdur. Tarih boyunca çağdaş kalabilmiş bir toplumda *değişme ile süreklilik* arasındaki sağlıklı ve kararlı denge de böylece kurulmuş ve korunmuş olmaktadır. Japon insanı için *değişme*, hayatın değişmeyen kuralıdır. Japon toplumu yeniyi alırken eskiyi atmaz, yeniliği seçerken yaşlıyı kınamaz, kötülemez; yaşadığı hayatı, eskiden yeniyi doğru uzanan, geçmişten geleceğe doğru akan bir süreklilik olarak görür. Hayat (kültür), canlı ağaç gövdesinin sürekli değişen *cambium* zarı (yaş halkası) gibi, geçmişte geleceğe, eskiyi yeniyi bağlayan bir geçiş halkası, bir aşama evresidir. Japonlar, yeni kültürü, bir yaş halkası gibi, eskinin üzerine kurar.

Japonluk duygusu, Japon ruhu, öyleyse, Japon tarihini, kültürünü, dilini iyi öğrenmeyi Japonya’ya ve Japon insanlarına karşı beklenen görevlerini tümüyle yerine getirmeyi ve her kültürel değere (tarihe) saygılı

olmayı gerektirir. Japonluk kendini, toplumun geçmişini, bugününü ve sorunlarını yeterince (doğru olarak) bilmek; doğru yazmak demektir. Ne ki olup geçmiştir, tarihtir ve gerçektir; ne ki gerçektir onda aklın alamayacağı herhangi bir çelişki yoktur, olamaz da; olan olmuştur, Japon geleceğe bakar.

Fransız kültür bakanlarından Malraux'nun da söylediği gibi: Japonlar, tarihinden kopan ulusun çökeceğine, övücünü yitiren toplumun yıkılacağına inanırlar. Yenilgiden bile alınacak dersler vardır. Yeri ne sırasına göre yenilgi de ayıp değildir. Ama yapılacak olanı yapmamak yani öğrenmemek büyük ayıptır.

Gelişme ile çağdaşlık, değişme ile süreklilik arasındaki ince (duyarlı) denge bu ilkelerle yani *egitimle* sağlanır.

7. HOTOKU-KAI: BAŞARILI UYGULAMALARIN KORUNUP YAŞATILMASI

Edo döneminin (1603-1848) başarılı ve ünlü bir çiftçisi olan Ninomiya Sontoku'nun ahlak ve ekonomi ilkelerini izleyen ve uygulamaya çalışan ve İçişleri Bakanlığı tarafından denetlenen sosyal grup ve örgütlere *Hotoki - Kai* adı verilmektedir.*

Hotoku - Kai kavramının simge olarak, Japon düşüncesindeki *teori* ve *pratik* birliğini temsil ettiği de söylenebilir. İnsanoğlu bildiğini yapar, yaptığını ise öğrenir. Öyleyse bilmekle yapmak, ayırık ve karşıt işler değil, birbirine bağlı, birbirini bütünleyen yetenek ve becerilerdir. Doğru ve yararlı eğitim, bilgi ile uygulamayı - ayıran değil - birleştirebilen uygulamadır. Kişi bildiğini uygulayarak, yaparak kendini geliştirmeli, sürekli olarak yenilemelidir. Öğrenmek-öğretmek amacıyla belli işler yapar, uygulamalar yaptırırız ama kişinin yapıp da bir şeyler öğrenmediği hiçbir iş yoktur. Üretim en iyi eğitim olduğu kadar, uygulamalı eğitim de üretime yönelik olmalıdır.

8. KALİTE Mİ, KANTİTE Mİ? YAYGINLIK MI, YÜKSEKLİK Mİ?

Bugünkü Japon Eğitim Felsefesi'nin dayandığı ana temellerden birisi de “Eğitimde fırsat eşitliği” ilkesi olmuştur. Bu ilkenin anlaşılması, doğru olarak yorumlanıp uygulanması, gelişen ve kimi gelişmiş çoğu ülkelerde, “*Kalite* (nitelik) mi? *Kantite* (çokluk) mi?” tartışmalarına yol açmıştır. Zorunlu (temel) öğretim ile ortaöğretimde bugün yeryüzündeki en yüksek okullaşma, mezuniyet ve başarı düzeyine ulaşan Japonya, Anayasaya ve Eğitim Temel Kanunları'na göre zorunlu ve parasız olmayan

Ninomiya Sontoku, hayatta başarılı olmak için, dikkatli-sabırlı olmayı, çalışıp öğrenerek büyümeyi ve ölçülü-dengeli gelişmeyi öğürtlemiştir.

okulöncesi ve yüksek (mesleki ve teknik) - öğretim kademelerinde de dünyanın en başta gelen ülkeleri arasında sayılmaktadır. Eğitim / öğretim olanaklarının yaygınlığı ve “fırsat eşitliği” ilkesinin evrensele yakın bir sınırdan gerçekleşmiş olması, Japon Eğitim Sistemi’nde *kantite* (çokluk) sorununun büyük ölçüde çözümlenmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak, çokluk ve sayılar sorununun çözümü, yani eğitimin evrenselleşmesi, eğitimin niteliğinde (kalitesinde) gözle görülür bir düşmeye ya da yozlaşmaya şimdilik yol açmamıştır. Japon Eğitim Düşüncesi’ni halen uğraştıran başlıca sorunlardan biri - *kantite mi, kalite mi?* değil - evrensele yaklaşan öğrenci tabanları (sayıları) üzerinde eğitimin kalitesinin de yükseltilmesi, ülkenin ve çağın hızla değişen ihtiyaçlarına göre kalitenin ölçülüp, değerlendirilip geliştirilmesidir.

Kalite ile kantite kavramları eğitimin amaçları açısından birbirleriyle çelişen, birbirine karşıt değil, birbirine bağımlı, birbirini bütünleyen kavramlardır. Kalitenin yükseltilmesi için kantitenin dikkate alınması, başka bir deyişle sayısal tabanın mümkün olduğunca geniş tutulması gerekli olmakla birlikte, okullaşma oranlarıyla öğrenci sayılarının büyümesi, kalite (nitelik-keyfiyet) sorunlarının çözümü için tek başına yeterli değildir. Özetle, eğitimin amaçlarında “*fırsat eşitliği*” ilkesinden fedakârlık yapmadan amaçlanan düzeylere ulaşmak, ulusal başarı ve yüceliklerin tabanını geniş tutmak, Japon Eğitim Düşüncesi’nin süreklilik gösteren, önceliğini koruyan ilkelerinden birisi olmuştur.

9. TEORİ - PRATİK BİRLİĞİ: YAPARAK ÖĞRENME VE GELİŞTİRME

Japon Eğitim Düşüncesi’ni Batı Felsefesi’nden ayıran önemli özelliklerden birisi de *teori* (kuram / nazariye) ile *pratik* (uygulama / tatbikat) birliğidir. Analitik (çözümleyici) Batı Düşüncesi, eğitim sürecini, bilgi ile uygulama, bilmek ile yapmak olarak birbirinden ayırdıktan sonra, “*praksis*” (öğrenerek yapma ya da yaparak öğrenmeli) ilkesinde yeniden birleştirip bütünleştirmeye çalışmıştır. Bütüncü Japon Eğitim Düşüncesi, bu türden (kavramsal) ayırımlar yapmadığı için sentezler (bileşimler) aramak gereğini de duymamaktadır. Japon Eğitim Düşüncesi, bilmek ve yapmak ilkesi ile hem kavramsal (soyut) hem de uygulanan (somut) bir bütünlük göstermektedir. Her uygulama bir tür hazır bilgiye (geleneğe) dayandığı gibi, her bilginin de bir uygulama alanı (olanağı) vardır; yeri-zamanı bugün yoksa ilerde bulunabilir. Bilim (*science*), uygulama (teknoloji) ile geliştiği gibi, teknoloji (ya da uygulama) de bilimi uyarır, uyandırır, yönlendirir, hatta geliştirir. Bu anlamda olmak üzere, Japon eğitimcilerinin teknoloji ile kültür, bilim ile sanat arasında önemli, anlamlı bir ayrıcalık gözetmediklerini, bilinçli bir ayırım yapmadıklarını belirtmek gerekir. Bilimsel anlamına ve bağlamına çok yakın olarak,

şu gökkubbe altında, insanoğullarının yapıp öğrendiği, öğrenip öğretebileceği her şey kültür (*Bunka*)’dır. Eğitimin muhtevası ve amacı olan *kültür* ise, insanların yaparak öğrendikleri, kendilerine iş ya da meslek edindikleri bütün “sanat”ların toplamıdır. Çocuk bakımından çöpçülüğe, yemek pişirmekten müzik bestelemeye, bahçe-çiçek düzenlemekten orkestra yönetmeye, güler yüzle çay sunmaktan savaş yapmaya kadar, insanın öğrenebileceği her iş, her meslek sanattır, büyük-küçük, güzel-çirkin, zanaat-sanat ayrımı yapmadan. Ve de her türlü iş, ister bilim veya teknik, isterse kültür ya da sanat densin, kim tarafından ne zaman yapılmış olursa olsun, ~mademki bir kültür / sanat olgusu ve konusudur~ Japon insanı onu öğrenerek öğretebilir, yaparak geliştirebilir. Japonluk ruhu, yapıp öğrenmede, herkesten ileri ve üstün olduğunu açıkça iddia etmez ama hiç kimseden de geri olmadığına, geri kalmayacağına inanır. Japon Eğitim Sistemi, insanlara bu inancı besleyen bir başarı güdüsü verir: Deneyen, isteyen her şeyi öğrenebilir.

10. EĞİTİMİN YAZIYA VE TARİHE BAĞLILIĞI

Kültür, eğitim süreciyle kazanıldığı gibi her türlü eğitimin kazandırdığı bilgi, beceri ve yetenek, eğitimin konusu ve hedefi olabilen her değer de bir kültürdür. Ulusal eğitim yoluyla kazanılacak (ya da kazandırılacak) değerler Japon kültürüyle sınırlı olmadığı gibi, geçmişte yaşamış ve bugün yaşayan insanların yaratıp bize miras bıraktığı, halen yaşayan ve yaşatılan her kültür değeri eğitim yoluyla öğrenilebilir. Japon Eğitim Sistemi’nin gerçek hazinesi (müfredat programı) dünya ve dünya kültürleridir. Nerede, ne zaman, kim(ler) tarafından yaratılmış, öğrenilmiş, geliştirilmiş, yapılmış ya da yıkılmış olursa olsun; her türlü kültür ve sanatı alıp öğrenmeyi bir hak sayan Japon insanı, bu hakkını, özgürce yani sınır koymadan kullanmaya çalışır.

Kültür olgusunun sürekliliği ile evrenselliği, sonrasızlığı ile kalıcılığın *Bun* (yazı sanatı: *Şôcû*) simgesiyle, temellendirilip kavramlaştırılır. Kültür (*Bunka*): 文化 sanatların hareketi, uygulaması, değişip gelişmesi, büyümesi, yaşaması anlamına gelir. Eğitimin insana kazandırdığı kültür sürekli olarak değişir-gelişir, ancak özü, ruhu, canlılığı, gücü, yaratıcılığı değişmez!

Bu yüzden her türlü sanat ve kültür yazı (fırça) ile başlar, yazı-fırça ile uygulanır, değerlendirilir, eleştirilir ve geliştirilir.

Batı dünyası, kendi uygarlığını (*civilisatio*), *tarihi bir olgu olarak, şehir, şehirleşme ve şehirli insan kavramları ile özdeşleştirirken (ki Osmanlı Düşüncesinin “Medine” adından türettiği “medeniyet” kavramı da Batı Sivilizasyonu’na aynı anlamda bir karşılık bulma çabasından doğmuştur.)* Uzakdoğulu Çin ve Japon kültürlerinin *yazıya, yazı sanatına,*

yazı (*fırça*) ürünlerine dayanması, eğitim düşüncesi ve felsefesi açısından son derece önemli ve anlamlı bir olaydır. Şöyle ki Batı dünyasında teknolojiye dayalı medeniyeti ile geleneğe dayalı halk kültürleri arasında bir ayırım yapıldığı halde, Doğu'da ve Japonya'da yazıya dayalı kültürlerle yazıya dayalı medeniyet arasında gerçek ya da tarihi bir çelişki yoktur. Kültür ya da uygarlık yazı ile başladığı gibi, eğitim ve yazı (*fırça*) ile başlar. Biz Türklerin de üyesi bulunduğumuz Semavi / dini kültürlerde eğitim sözle başladığı halde, Japon kültürü ve eğitimi yazı ile başlar, yazıya bağlı olarak gelişir, yazıya bakarak değerlendirilir. Söze dayalı şifahi (*oral*) kültürlerde insan, sözü-sohbeti ile değerlendirildiği halde, Japon insanının eğitim düzeyi yazısından belli olur. Ortadoğulu bilge, müridini, öğrencisini konuşmasından, ya da sözünden tanımaya çalışır: “Hele biraz konuş ki seni tanıyayım” der. Japon öğretmen ise öğrencisini yazısından tanımak ister ve ona “Hele bir şeyler yaz ki seni tanıyayım” der. Öğrencisini, yazısına ve fırçasına bakarak seçer.

Bireyin yazısı, karakteri, güzelliği, yazının okunaklılığı, işlekliği eğitim düzeyinin en güvenilir göstergesi ve belgesidir, Japonlara göre.

Biz Türkler gerçi, “İş kişinin aynasıdır, söze bakılmaz” deriz ama gerçekte insanın sözüne bakarız. İnsanın tüm yapıp - ettikleri arasında Japonlar en çok yazıya önem ve değer verirler. Ünlü bir Japon atasözü şöyle diyor:

*Kişinin fırçası,
Kişiliğin aynası!*

Japon Eğitim Sistemi, yazılı kültürü alır, onu bir “yazı sanatına doğru geliştirmeye çalışır.” Eğitim felsefesi-ki muhteva olarak bütün dünya kültürlerini içine almaktadır - bir yazı yazma ve güzel yazma felsefesidir. Japon eğitiminde her işin bir sanat olarak görülmesi, bir ölçüde yazıya dayalı kültür anlayışından kaynaklanır.

JAPONLUK DUYGUSU “İNSAN GİDER, SANI KALIR!”*

-
- KİŞİLİK YAPISI: GÖRÜŞLER VE GÖRÜNÜŞLER
 - “TATAMI” KİŞİLİĞİNİN KALIBI VE DÖKÜMÜ
 - ÇOCUĞUN “TATAMI”LEŞTİRİLMESİ
 - YAPININ HARCİ VE TAŞLARI
 - DÜNYA GÖRÜŞÜ: İLİŞKİLER VE DEĞERLER
 - İDEAL: “BAMBU GİBİSİ EN İYİSİ”
 - BİÇEM: KARMAŞA, BELİRSİZLİK, YÖNSÜZLÜK
 - ROMANLARDAKİ GELİP GEÇİCİLİK HAVASI
 - AKIL VE RUH SAĞLIĞI
 - JAPONLUK DUYGUSU VE DÜŞÜNCESİ
-

* *Hito va içidai / Na va matsudai!*

*Yıkılmayacak kadar sağlam duvarlar örmeye çalıştım,
hayatım boyunca.*

(Bir Japon köylüsünün hayat öyküsünden)

– MIYAMOTO TSUNEİÇİ (1961: 21)

100. KİŞİLİK YAPISI: GÖRÜŞLER VE GÖRÜNÜŞLER

Bir toplumu oluşturan kişilerin birbirine benzeyen, onları başkalarından ayıran davranış, duygu ve düşünce özelliklerinin toplamına “Sosyal Karakter” ya da “toplumsal kişilik yapısı” deniyor. (Fromm 1973: 76-94) Böyle deniyor ya tartışmalı bir konu! Önce en küçük ve “ilkel” denen toplumlarda bile kişiler, kişilikler tümüyle birbirine benzemiyor, aralarında “bireysel ayrılıklar” olduğu görülüyor. Sonra belli bir toplumdaki çoğu davranış, duygu ve düşünce kalıplarına öteki toplumlarda da rastlanıyor. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana, “ulusal karakter etütleri” eski ağırlığını ve saygınlığını biraz yitirmiş görünüyor. Ancak insan kültürel bir varlık olduğuna, kendi kültürünü öğrendiğine, geliştirdiğine, sonraki kuşaklara aktardığına göre yine de bir “kültür-kişilik” ilişkisinden söz ediliyor.

Yeryüzündeki kültürlerin hızla değiştiği, kalkınma, endüstrileşme sürecinde birbirine yaklaşıp benzeştiği bir çağda, belli bir toplumun kültürüyle o toplumun üyeleri arasındaki ilişki, birebir bir özdeşlik olmaktan çıkmıştır, kuşkusuz. Zaten ilkel ve geleneksel toplumdaki “kültür-kişilik” olgusu da evrensel bir ilişkiden çok istatistik yönden anlamlı görünen bir –çoğunluk değil– görelî çokluk için kullanılıyordu. Öyleyse ulusal kültürlerden söz edildiği sürece, o kültürlerdeki yaygın bir kişilik yapısından söz açmak pek de yanlış olmaz.

Kişilik yapısını tanımlamak için yukarda davranış, duygu ve düşünce kalıplarına değinildi. Bunlar kişilik yapısının kendisi değil – görülebilen boyutlarıdır. Aslında “kişilik” adı verilen “sosyal-biyolojik” olgu, gözlemlenebilen davranışların gerisindeki karmaşık, görünmeyen itici güçtür. Günlük adıyla “ruh”tur, Türkçe deyimıyla “canın altındaki *huy*”dur. Öyle ki can çıkmayınca o huy (kişilik) değişmez. Kişilik, bir yoruma göre, bireyin kendini gerçekleştirme çabasıdır. (Fromm 1973: 76-94) Freud’un kullandığı anlamdaki karakter ve kişilik düşünce ve değerlerimizin kaynağıdır. İnsan, yaşamı boyunca, kişiliğine uygun tutumlar alır, kişiliğine uygun davranır.

RESİM 100: Cinsleri ayıran fakat cinselliği günah (ayıp) saymayan Japon kişiliği ve dünya görüşü.

nır. Bu anlamdaki kişilik filozof Herakleitos'un de-yimiyle insanın *yazgısı*; di-ni anlamdaysa değiştire-medığı *alın yazısı*dır.

Freudçu ruh hekimle-riyle kimi çağdaş antropo-loglar, kişilik çatısının be-beklik çağında kuruldu-ğunu ve 6 yaş dolayların-da ana çizgileriyle biçim-lendiğini düşünüyorlar. Yazarın benimsediği ki-şilik kavramı da bu temel görüşten kaynaklanıyor. Ancak, “temel kişilik ya-pısının” yalnızca *emzir-me*,

kundağa sarma ve *tuvalet eğitimi* gibi bebek bakımı teknikleriyle de-ğil de anne-baba ile çocuğun yakın aile çevresinin çocuğa karşı takındığı ortak tutumlarla iletildiği, sürekli bir eğitim stratejisiyle ve zamanla oluştuğu düşünülmektedir.

Çoğunlukla kentlerde ve küçük hanelerde yaşayan çağdaş Japon aileleri, kendi anne-babalarından ayrı oturdukları için, geleneksel be-bek bakımı tekniklerini, çocuk yetiştirme yöntemlerini tümüyle bile-miyorlar. Bilseler bile uygulamak istemiyorlar. Yaygın bir kanı ola-rak, bu yöntem ve tekniklerin “feodalite”den kalma olumsuz tortular olduğuna inanıyorlar. O kadar ki bebek bakımı ve çocuk eğitimiyle il-gili yayınlar, 1970 yıllarında büyücek bir endüstri düzeyine gelmiş. (BEFU 1971: 151) Kendi kişisel bakım sistemlerinin “en bilimsel” ol-duğunu savunan bir dizi uzman, birbiriyle çelişen yöntem ve teknik-ler önermeye başlamış. Radyo, TV ve basın kuruluşları çeşitli ilke ve tekniklerin topluma tanıtılmasına yardımcı olmuş. Bu yüzden değişik ve çelişik uygulamalara, tutum ve inançlara rastlanıyor. Kimi anneler bebeği erken memeden kesip biberonla ve yardımcı mamalarla besle-meyi savunurken; emzirmeyi mümkün olduğunca sürdürenler görülü-yormuş. Ancak çeşitli ve çelişik uygulamalara karşın Vogel’lerin (1961) saptadığı gibi, yine de Japon kişiliğini etkileyen ve dünya gö-rüşünü belirleyen bir çocuk yetiştirme geleneği vardır. “*Tatami*” ki-şiliği adını verdiğim bu yapının kalıbı ve döküm ilkeleri aşağıda sırayla ele alınmaktadır.

KUTU 100
KONNİÇİVA AKAÇAN!
(İYİ MİSİN BEBEĞİM?)

NİNNİ
İyi misin bebeğim?
Güler yüzlü meleğim.
İyi misin bebeğim?
Tükenmeyen seslerin,
Ufak tefek ellerin,
Parlak kara gözlerin,
Söyle nasıl seveyim?
Ben ki senin annenim.

Benim küçük güzelim.
Söyle benim meleğim,
İyi misin bebeğim?
Bütün yaşam boyunca,
Her gün mutlu olasın,
Budur baba dileğin.
Bil ki benim bebeğim,
Bense senin annenim.

Sevgimizin meyvesi,
Güzel uyu dilerim.
Çabuk büyü umarım.
İyi misin bebeğim?
Senden bir şey isteyim,
N'olur benim bebeğim,
Ara sıra dilerim,
Ana ile babaya,
Biraz rahat veresin.
Sana ben yalvarayım,
N'olur uyu bebeğim!

Lütfen küçük bebeğim,
Uyu benim meleğim!
Ben ki senin
– Annenim.

Ek: Beste notası ve Japonca güfte için EK: 10

101. “TATAMI” KİŞİLİĞİNİN KALIBI VE DÖKÜMÜ

Japon insanının temel kişilik yapısı “*Tatami*” adı verilen (§ 57 (1) c) bir tür hasır döşeme üstünde çatılır ve hasırın bazı dokusal ve fiziksel özelliklerine benzer biçimde gelişir. *Tatami* kişilik yapısının başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir:

- (1) *Zamanla Koşullayıp Sınırlamak Yerine Bebek İstedikçe Doyurmak.* Bebeğin karnı tok, altı kuru, sırtı pek öyleyse varsın ağlasın yerine, bebeği elden geldiğince *ağlatmamak*. Ele, kola, kucacağa, sırtı almak; istedikçe emzirmek, beslemek, sallamak, pışpışlamak, avutmak, bebeğin korku ve yalnızlığını yatıştırmak, bebeği rahatlatmak ve uyutmak. (Bkz.: Kutu 91)
- (2) *Anneden Ayırmamak.* Gözü ve kulağı ile annesini tanımaya başlayıncaya kadar, bebeği mümkün olduğunca anneden ayırmamak; annenin teninden, kokusundan, sıcaklığından ve sütünden, sağladığı güven duygusundan bebeği yoksun bırakmamak. Bebeğin bakım sorumluluğunu aile büyüklerine, konu komşuya ve profesyonel bebek bakıcılarına aktarmamak, yuvalara bırakmamak.
- (3) *Bastırıp Susturmak Yerine Bebekle Uzlaşmak.* Kaba güç ve otoriteyle çocuğu korkutup sindirmek yerine, tatlı dil ve kandırma gücüyle, unutturma ve oyalama teknikleriyle çocukla uzlaşmaya varmak; kesin kes “hayır yok, olmaz, yasak” yerine açıklamak, anlatmak, ertelemek, ikna ve rica yoluyla çocuğu bazı istek ve saplantılarından caydırmak.
- (4) *Çatışmak Yerine Avutmak.* Uzlaşma yönündeki çabalar başarılı olamazsa, çocuğu tatlı ve şekerlemelerle yatıştırmak. Bir bakıma, bu, çocuğun tutturmasına karşı bir ödün vermek gibi görünüyorsa da ilke olarak, açık bir çatışmaya girmektense ödün verip uzlaşmak, bu yolla çocuğu avutmak, barışı ve uyumu sürdürmek yolunu seçmektir.
- (5) *Cezalandırmak Yerine Korkutmak.* Avutma politikası da yürümezse, çocuğu *öcü*, *böcü* ve *cin* gibi düşlemsel güçlerle korkutmak. Savaştan önce polis ve bekçi “çağrılırmış” ama şimdi terk edilmiş. Ancak, çağrılan korkulu kişilerin çocuğa doğrudan kötülük yapmasına izin verilmeyeceği ilkesine dikkat edilir. Anne çağırdığı güçleri geri de gönderebilir, bebeği vermeyebilir; verse bile ona kötülük yapılmasına izin vermez.
- (6) *Korkutmak Yerine Utandırmak.* Korkutmanın biraz daha ağır biçimi, çocuğu utandırmak, onunla alay etmektir: “Konu komşu, herkes sana gülecek!” gibi. Herkese “gülünç olmak” istemiyorsan gel sen bu inattan, sevdadan vazgeç! Japon kültüründe en

çok korkulan durum başkalarına *gülünç* düşmektir. Atasözü bu derin korkuyu “Dokuz göbeği kendine güldürmek” diye dile getiriyor. Türkçedeki “Yedi ceddine lanet okutmaktan” daha etkili bir ceza ve yaptırım korkusudur.

- (7) *Vurmak Yerine Yakmak*. Yukarıdaki önlemler de sonuç vermezse, çocuk ara sıra cezalandırılır. Bu ceza, vurup dövmeğe yerine, çocuğun canını yakmak biçiminde uygulanır. Çocuk bir tapınağa götürülür. Rahip çocuğun teni üstünde “*Moksa*” denen ve parlak alevle yanan kuru bir ot tutuşturur. Görünüşte, cezadan çok, sanki bir tedavidir bu. Çocuğun bazı yaramazlıkları bu tedaviyle geçecektir. Eğer geçmezse, ilacın ve uygulamanın yineleneneceği konuşulur. Çocuk, büyükler arasındaki konuşmadan kendi payına düşen dersi alır. Yaramazlıkların arkası “şıp” diye kesilir. Çünkü tedaviden geriye kalan yanık izi geçmez, yanık acısı kolay kolay unutulmaz.
- (8) *Dövmek Yerine Şokla Şaşırtmak*. Her ne kadar “Ağlayan çocuğa dayak atılmaz” diye geleneksel bir söz varsa da bazen çocuğu frenlemek, susturmak ya da tehlikeden alıkoymak için küçük bir kötek atılır. Ama, genellikle, kızıp bağırmandan, olayı büyütmeden, çocuğun özsaygısını incitmeden, şaşırtmak amacıyla ve tıpkı “şok” verir gibi. Tek bir “tak” ya da sessiz bir fiske. Hiç beklemediği bu tepki karşısında ağlayan çocuk şaşırır, susar ve düşünür; nereden nasıl geldiğini bu şokun. Kendini toparlamaya çalışır. Şokun iki temel koşulu var: Başkalarının önünde vurmak çok ayıptır; sık sık cezaya başvurmak yanlış, çocuk dayaktan utanmaz, dayak arsız olur. Dayak etkinliğini yitirir.
- (9) *Doğrudan Düzeltmek Yerine Çocuğu Dolaylı Etkilemek*. Genellikle ana-baba, çocukla açık ve doğrudan bir çatışmaya girmek yerine, yabancıları, okul öğretmenini, aile büyüklerini araya koyup onlardan dolaylı yardım isteyebilir. Sözgelisi, çocuğun okuldaki öğrenme sorunlarını aileye, aile içindeki geçimsizlik sorunlarını öğretmene bildirmek gibi. Bu yolla hem çocuğun özsaygısı korunmuş, hem de çocukla yüz göz olunması önlenmiş olur.
- (10) *Çatışmak Yerine Gerilimi Düşürmek*. Ana-baba, büyükler ne denli çaba gösterecek de insan ilişkilerinde *gerilim* kaçınılmazdır. Gerilimi sürdürüp çatışmaya dönüştürmek yerine, ana-baba gerilimi düşürüp barışı (dirlik-düzenliği) uyum ve ahengi sürdürür.

Tatami kişiliğinin kalıbıyla ilgili bu ölçüler, Japonların anneye, aileye ve topluma bağımlı yumuşak ve uyumlu bir kişilik yaratma isteklerini apa-

çık gösteriyor. Dr DOİ (1976)'nin “*Amae*” adını verdiği, başkalarına, toplumuna, grubuna bağlı temel kişilik yapısı budur. *Amae* ve ona bağlı olarak gelişen *On*, *çû*, *giri*, *nincô* ve *dôtoku* gibi Japon ahlak öğelerinin ve değerlerinin, bireysel davranışlarla bireysel ilişkileri nasıl etkilediği biraz ilerde (§ 103'te) tartışılacaktır. Ancak, ergin ve yetişkin kişiliğinin davranış boyutlarına girmeden önce, bebeklerin bu kalıba nasıl döküldüğüne yani nasıl *tatamileştirildiğine* biraz daha yakından bakmakta yarar olabilir.

102. ÇOCUĞUN *TATAMI*'LEŞTİRİLMESİ SÜRECİ

Japon kişiliği *tatamiye* benzer çünkü Japon insanı üstünde yetiştiği *tatami* hasırı gibi:

- 1) Doğa ile uyum içindedir,
- 2) Tek başına değil birlikte, örgütlü ve her zaman göreve hazırdır,
- 3) Genel yapının ilke ve ölçülerine, oyunun kurallarına uymak, dayanıklı, dayanışmaya yatkın olmak zorundadır,
- 4) Gerektiği gibi, temiz, düzenli ve güzel (*kireği*) görünmelidir,
- 5) Ayna gibi nesnel bir yansıtıcı olmak zorundadır: Yumuşak basana bir halı kadar *yumuşak*, sert basana çelik kadar *sert*, dikkatsiz olana cam kadar *keskindir*.

Japonlar ne yapıyorlar da çocuğun kişiliğini yukardaki *tatami* niteliklerine uyduruyorlar? Genel kural olarak, kişilerin grup halinde uzunca bir süre birlikte oldukları, oturup çalıştıkları, yiyip içtikleri, uyuyup dinlendikleri yerler, *tatami* hasırıyla kaplanmıştı: Evler, apartman katlarının en az bir-iki odası, lokantalar, vapur güverteleri, tapınaklar, *cingû* ziyaret yerleri, *riyokan*'lar, işyerlerindeki toplantı ve dinlenme odaları vb. *Tatami* dösemeye ayakkabıyla hatta terlikle bile basılmaz. Kişi, yaşamı boyunca ayakkabı ve terliğini çıkardığı her yerde eski *tatami* kişiliğine döner: Evde, işyerinde, yolda, yolculukta, dinlenince ve eğlenince...

Japonya'da uzunca bir süre yaşamış olan kimi yabancılar, “ayakkabılı” ve “ayakkabısız” olmak üzere iki tür Japon insanından söz ederler: “Ayakkabılı Japon, kaba saba, hatta bencil bir varlık olabilir” de “Ayakkabısını çıkarmış Japon bir görgü ve incelik simgesidir” derler. (Seward 1977: 199) Günlük davranışlardaki değişme böylesine büyük değilse bile, duyumsanan ayrımı, ayakkabıdan çok *tatami*'ye bağlamak belki daha doğrudur. Çünkü, *tatami* her Japon'a, çocukluğunu, evini, ailesini, annesini, eğitimini, sevgiyi, doğayı, mutluluğu ve uyumu anımsatır. Görünüşüyle, dokunuş ve kokusuyla, öteki insanlardaki tutum ve davranış değişikliğiyle. Bunu anımsayan Japon, bir yaban (*soto*) olmaktan çıkar, *uçi* (biz, bizden biri) olur. Kendine gelir.

Çocuk, *tatami* üstünde yatar, uyur, emekler, sıralar, yürür kalkar, yer içer, oynar. Kısacası, *tatami* üstünde büyür. *Tatami* üstünde değilse,

onbu (sırtta), *onbu*’da olmadığı zaman yine yerde *tatami* üstündedir. *Tatami* ile anne sırtı (sevgisi, sevecenliği) birbirinin yerini tutar. Kültürdeki maddesel değişmelere karşılık, *onbu-tatami* çifti bugün de birliktedir. Çocuklarda ve büyüklerde, *tatami* dokunuşu ile ot kokusunun aşırı davranışlara karşı sanki bir yatıştırıcı, yavaşlatıcı hatta uyuşturucu gibi olumlu etkiler yaptığı sık sık gözlemlenmiştir.

Eskiden bebeğin apış arasına havlu gibi kalın bezler konurmuş. Erginlerin çoğunda görülen bacak eğrilığının (süvari yayı) o kalın bezlerden ileri geldiğine inanılmıştır. Oysa, bebek anne sırtında taşınırken de bacakların biçimi zorlanmaktadır. Japon bacaklarının biraz zayıf ve çelimsiz oluşunu “*onbu*”ya bağlayanlar vardır. Bebeğin tuvalet eğitimine 3-4 aylıkken başlanır. Anne bebeği sık sık şişeye tutar; yer ve durum elverişli değilse, çişini yapması için şişe bebeğe tutulur. Bu sırada, anne, çocuğu sesle de koşullamak için ninni gibi belli bir ezgi söyler, ısıklık çalar. Çişini tutan, erken söyleyen bebek övülür, sevilir ve ödüllendirilir. Ancak altını kirleten, ıslatan bebek cezalandırılmaz. Arada, yolculuk sırasında, annenin durumdan pek hoşnut kalmadığını belirten ünlemler duyulur. Bebeğin altı hemen açılmaz. Biraz rahatsız olması, ıkınıp sıkınması, hatta yanıp yakınması beklenir. Bu bilinçli eğitimin sonunda, 6-7 aylık bebek, doğal boşalmalarını önceden haber vermeye başlamış. Batılı uzmanlar pek inanmıyor ama Japonya’da söylenen budur.

Bebeğin tay tay durması, sıralaması, erken yürümesi beklenmez, istenmez; hele yarım yarım konuşması hiç pekiştirilmez. Ama çoğu bebek-

RESİM 102: Çıçubu’da Mantar Çiftliği’nin bahçesinde oynayan öğretmen çocukları. Doğaya, bitkiye, canlıya saygı eğitimi küçük yaşta başlıyor, yaşam boyu sürdürülüyor.

ler yürümeden önce konuşurlar. Çocuklar doğru dürüst ve anlaşılır biçimde konuşmaya özendirilir. Yanlış ve eksik konuşan bebek, sürekli olarak düzeltilir. Anne baba –çocuk ağızıyla değil de– çocuğun ağızından doğru konuşurlar, çocuğun öğrenmesini kolaylaştırmak için. Yürüyen çocuk ayaklanır, odadaki kâğıt kapıları, oda bölmelerini kirletip yırtmaya başlar. Odadaki çukur tandır ocağına ya da maltıza (mangala) da düşebilir. Bu yüzden anne, çocuğun hangi *tatami*ler üstünde nereye kadar gidebileceğini sürekli olarak belirleyip, sınırlamak zorunda kalır. *Tatami* kenarlarındaki kahverengi ipek bordürlere basılmaması için eskiden bu arakesitlerden kılıç çıktığı (basanların ayağını kestiği) söylenirmiş. Çoğu yetişkinlerin bu korkuyu hâlâ unutmadığı, *tatami* üstünde dolaşırken sınıır çizgilerine basmadığı dikkati çeker. Çocuğun yürümeye başlamasıyla birlikte, anne ona yakıcı, kirli ve tehlikeli şeyleri tanıtmaya başlar.

Eskiden bebek, yeni bir kardeş gelinceye değin uzun süre emzirilirmiş. Şimdi 7-8 ayın sonunda, en geç konuşmaya başlayınca memeden kesilir. Ağlayan oğlanlara “Ayıp, ayıp sen kız değilsin” denir. Çocuklar üç yaşına kadar bebek sayılır ama konuşan çocuğun cinsiyet eğitimine hemen başlanır. Erkek çocuklara biraz daha çok özgürlük tanınır. Ancak kızlar da pek ezik değildir. (Bkz. Kutu 102-1)

Kutu 102-1

JAPON KIZI

Ailesiyle birlikte *Oita* motorlu trenindeki küçük kız 5-6 yaşlarında görünüyordu. Sıralar, koltuklar arasında koşup oynarken trendeki yabancı yolcuyu gördü, tam karşısına geçti oturdu. Gözlerini dikti, dikkatle incelemeye koyuldu. Yabancı yolcu ona çiklet uzatınca hemen kaçtı, annesine haber verdi. Sonra döndü, yerine oturdu, çiklet çiğniyordu. Yabancı onunla hiç ilgilenmiyormuş gibi davrandı. Yabancı dikkatini çekecek hareketler yaptı. Yabancı bu kez ona tuzlu pirinç çörekleri sundu. Kız yine annesine haber verdi. Sonra döndü gevrekleri aldı, gitti; erkek kardeşiyle birlikte döndü. Gevrekler bitince kız yerinden kalktı, yabancının önce yanına sonra kucağına oturdu. Kim olduğunu, bu uzak yörelerde ne aradığını, ne yaptığını sordu. Japonca konuşmadığını anlayınca gidip yine annesine haber verdi. Sonra geldi, yabancıya poz verdi. Kardeşini götürdü. Döndü, yabancının not defterini, kalemmini, kamerasını ve el çantasını tek tek inceledi. Belki de bir gazeteci olduğuna kanaat getirdi. Yolculuğun sonunda geldi, gülererek ve dostça “*Sayonara*” (Allahaismarladık) dedi. Gitti.

Anne zaman zaman başka bebekleri severek kendi çocuğunu kıskandırır, üzer, hatta kızdırır. Kızmış çocuk annesine el kaldırır hatta vurabilir. Bu tepki doğal karşılanır. Anne bebeğini bazen bir başkasına ve-

rir gibi yapar ama vermez. Yabancılar bildikleri bu oyunda anneye yardımcı olur. Bebeği alır gibi yaparlar. Bebek anneden yardım ister. Anne sanki son anda yetişip bebeğini kurtarır. Bu oyun, çocuk yuvaya başlayıncaya kadar sürdürülür. Yaramazlık yapan, kıran döken, çevreyi dağıtan çocuğun annesi “Baba iyi, onu seviyorum, o böyle şeyler yapmıyor” der. Çocuk anneye söz verir, “Ben de iyi olacağım, evimizi temiz tutacağım, beni de seviyor musun?” Çocuklar bunun bir aldatmaca, şaka olduğunu ancak küçük kardeşlerine uygulandığı zaman anlarlar.

Beş yaşın altındaki çocuklar, toplumsal yapıyı, sınıf ve simgeleri, yaş ve cinsiyete bağlı saygınlık sıralamasını, katlarını öğrenir. Ancak kendisi bu sınırlara uymak zorunda değildir. Son yıllarda çocuğun özgürlük dönemi, okula başladıktan sonra da sürmektedir. Oysa yakın zamana kadar çocuklara tanınan özgürlük okul çağında bitermiş. Üç yaşındaki çocuk anneye karşı gelebilir. 3-6 yaşlarındaki çocuk anneye şakayla karışık el kaldırabilir. Baba, çocuğun yetiştirilmesiyle doğrudan ilgilenmez görünür. Çocuğa oyuncak alır, yapar; çocuğu denize, ormana, dağa, parka götürür. Babanın bu ilgisi büyük önem taşır. Heyecanla beklenir. “Anne çocuğuna hediye vermez, almaz” kuralı son yıllarda hızla değişmektedir. Büyük mağazaların üst katları çocuklarına bir şeyler arayan, satın alan genç annelerle doludur. Büyük çocukların küçük kardeşlerini kıskanması doğal karşılanır. Bir kardeş – aşırı kardeşlerin birbirine daha yakın olduğu varsayılır. Üçüncü çocuk birinciye ve dördüncü kardeş ikinciye emanet edilir. Çocuklara atalardan ve tanrılardan söz edilir. Çocuklar kutsal günlerde, ziyaretlere, Budist tapınaklara ve mezarlıklara götürülür. Ancak tanrılar korkutucu varlıklar değildir. Onlardan aileye ve çocuklara ancak yardımcı olmaları istenir. (§ 49)

Japon Gençlik Araştırmaları Enstitüsü’ne (JYRI, 1978) göre, kişiliğin pekiştirildiği dönem olarak kabul edilen 7-11 yaşları arasında, Japon çocuğu Amerikalı akranlarından çok daha az ceza görmektedir. (Tablo 102-1)

TABLO 102-1
ÇOCUKLARA VERİLEN CEZALAR: ABD İLE JAPONYA (1978)

<i>Cezalar</i>	<i>ABD %</i>	<i>Japonya %</i>
Odaya kapatılma	65	11
Oyundan alıkonma	55	20
TV’den yoksun bırakılma	47	27
Büyük gibi muamele görme	67	10

Kaynak: JYRI, 1978: 9.

Aynı araştırmanın başka bir sonucuna göre, Japon anneleri çocuklarından başarılı olmalarını istiyor, sürekli olarak “daha fazla çalış” diyorlarmış. Japon çocukları anne baskısından yakınıyorlarmış. Anneler, başarısız çocuklarına: “Seni sevmiyorum,” “Böyle gidersen herkes sana gülecek” gibi korkutucu sözler de söylüyormuş.

Anneler, çocuklarını büyümekte, büyümüş görmekte acele etmezler. Çocuklarının ne zaman büyümüş (bağımsız) sayılacağı sorusuna, anneler oldukça benzer yanıtlar vermişler: “Okulu bitirip çalışmaya başlayınca,” “Evlenip kendi yuvasını kurunca,” ya da “Seçmen (20) yaşına basınca” gibi. Son yıllarda yapılmış bir araştırmaya göre, anneler çocukların “Söz dinler” yani kendilerine bağımlı olmasını isterken; çocuklar “Hayatta en çok ne olmak, nasıl olmak isterdiniz?” sorusuna. “Daha sakın ve sabırlı,” “Okulda daha başarılı”, “Daha girgin ve daha az sıkılğan”, “Daha zeki ve yakışıklı” gibi yanıtlar vermişler.

KUTU 102-2

JAPON CANEVİ: *HARA*!

Kişilik yapısının oluştuğu varsayılan yere Japonlar “*Hara*” diyorlar. *Hara*, insan ruhunun, bağrının, huyunun, canının merkezidir. Bu yer, Japon inancına göre, göbeğin biraz altındadır. Japon inancında ve dilinde oldukça önemli bir yer tutan *hara*, Batılı bir yazarın özel araştırma konusu olmuştur. (Von Dürckheim 1977) Erkeklerin *hara*’sından sıkça söz edilir; ama kadınların da *hara*’sı vardır. *Hara*, sıcaktan, soğuktan korunur. İç giysi, kemer ve kuşakla fazla sıkılmaz. Giysiler, kuşaklar *hara*’nın ya altından ya da üstünden bağlanır. *Hara* sıkılmaz. Japon dilinde ayrıca can, ruh, hayat, hareket vb gibi çok anlamlı, Çin kökenli bir “*ki*” kavramı da vardır. Ama *ki* ile *hara* denk, eşit ya da özdeş değildir. Tanrı insanı yaratmış ona bir *ki* vermiştir. Oysa eğitim, kültür ve bakımdır insana *hara*’sını kazandıran. Bu anlamdaki *hara* daha çok “kişilik” kavramına yaklaşılmaktadır. Japonlar kişilik özelliklerini de *hara*’ya bağlarlar:

Haragei: İnsan tanımak sanat

Hara maki: Karın (bel) kuşağı

Hara o yomu: Kişiyi gözünden anlamak

Hara obi: Hamilelik kuşağı

Hara o vatte: Derdini dökmek

Hara ga futoi: Sağlam karınlı yani güvenilir kişi

Hara kiri: Karnını kesmek (kendi canına kıymak) vb.

Hara guroi: Kara (kötü) niyetli

Hara’nın Türkçedeki en yakın karşılığı bağırdır: *Bağrı kara, bağıryanık, bağırina taş basmak, bağırını delmek* gibi deyimlerimizdeki *bağır*, Japonların *hara*’sına çok yaklaşıp (Van Wolferen 1990).

Çocuklara yöneltilen “En çok kimden korkar ya da çekinirsiniz?” sorusuna alınan yanıtlar Tablo 102-2’de gösterilmiştir.

TABLO 102-2
JAPON VE ABD’Lİ ÇOCUKLAR EN ÇOK
KİMDEN ÇEKİNİYOR YA DA KORKUYORLAR?

<i>Japonya</i>	<i>Önem Sıralaması</i>	<i>ABD</i>
Anne	1	Baba
Baba	2	Komşu
Öğretmen	3	Ağabey
Ağabey	4	Abla
Komşu	5	Şeytan

Kaynak: JYRI, 1978: 10.

Tablodaki sonuçlar hiç beklenmeyen bir durumu kanıtlıyor. Otorite simgesi olan Amerikalı anneden çok korkulmadığı halde, sevgi, hoşgörü ve bağımlılık simgesi olan Japon annesinden çok çekinilmektedir.

Aslında şaşırtıcı gibi görünen bu sonuç, aşağıda § 103’te tartışılacağı gibi, çağdaş psikolojinin ve antropolojinin bulgularına uygundur. Çocuklar otoriteye karşı başkaldırmada, en çok sevdiklerinden ve bağımlılık duyduklarından çekinmektedir. Eğitimci ozanımız Selahattin Ertürk (1975: 14) aynı eğitim ve terbiye ilkesini şöyle dile getirmiştir: “İtaat ekenler isyan biçecekler!”

Japon canevi sayılan Hara (bağır) Kutu 102-2’de tanımlanmaktadır.

103. YAPININ HARCİ VE TAŞLARI

Ruh hekimi Dr DOİ (1962: 167)’nin tanımına göre, Japon dilindeki “*amae*” kavramı, ana-baba gibi yakın birisinin sevgi ve hoşgörüsüne sığınmak, dayanmak, güvenmek duygusu, bir başkasına bağımlılık duyma eğilimidir. Çocuğun hatta yetişkinlerin, ana-babaya, büyüklerine ve yakınlarına dayanmak gereğini duyması, kendisini başkalarına bağımlı gibi duyumsaması son derece olağan, sağlıklı karşılanır. *Amae*, ana-baba sevgisine, hoşgörüsüne, desteğine duyulan güven ve gereksinmenin adıdır. En yalın örneğiyle, üç dört yaşına basmış bir çocuğun parmağını emeceğine hâlâ meme istemesi, annenin de bu isteği yerine getirmesi “*amae*”dir.

Amae, Japon kişiliğinin temel harcıdır. Çünkü öteki yapı taşları ancak *amae* ile bir araya gelmekte, bir bütünü oluşturmaktadır. Ayrıca *amae*, yalnız çocukluk döneminde değil, gereksinmesi yaşam boyu süren duygusal bir besindir. İnsanın doğal hakkıdır. Çok küçük yaşlardan başlayarak, çocuk kişiliğinin gelişip büyümesi *amae* ile sağlanır. Japonların,

“on” diye tanımladıkları borçluluk ya da *şükran* duygusu, kişinin gereksinme duyduğu ama sahip olmadığı bir besin kaynağına kavuşmaktan doğar. Çocuğun en çok gerek duyduğu ve ana-baba denetimindeki kıt kaynaklardan biri sevgi ve duygudur. Kişiler arasındaki sevgi ve duygu bağının kurulması, yakın ve karşılıklı ilişkilere dayanan yıllar süren bir yatırımdır. Sevgi ve duygu, ekonomik ve politik kaynaklar gibi, tek bir karar ve eylemle alınıp verilemez. Kişi bulduğu *amae*’ye karşı borçlanır. Ama bu borçtan mutlu olur sanki. Çünkü kendisine *amae* verenlere sık sık “*Kotoşimo-yoroşiku*” (koruyucu kanatlarınızdan aman beni yoksun bırakmayın) der.

On, kişinin *amae*’ye karşı yüklendiği borçluluk ve *şükran* duygusunun gösterilmesidir. Ancak geri ödenmesi mümkün değildir. Çünkü *on* borcu ödenmez, ödense de tükenmez. Çocuk anneye karşı *on* duyar. Öte yandan anne de sağladığı *amae*’ye karşı çocuğunun kendisine *on* ya da bağımlılık duymasına muhtaçtır. Yukarda (§ 102’de) sözü edilen karşılaştırmalı araştırmada çocuklarının en çok “söz dinler” olmasını bekleyen anneler, aslında kendi bağımlılık gereksinimlerini dile getiriyorlar. Öte yandan, yetişen çocuktaki bağımsızlık eğilimleri, annede derin kaygılar yaratır. Çünkü çocuk bağımsız davranırsa, anne kendi varlığına gerek kalmadığı sanısına, korkusuna kapılır. Annenin bu kaygısı, çocukta suçluluk duygusu yaratır. Çocuk, yeniden anneye dönerek, annesini korkusundan, kendisini de suçluluk duygusundan kurtarmak ister.

Başka bir deyişle, anne ve babasının her türlü kaygı ve üzüntüsünü çocuk, kendi eksiği, suçu ya da sorumluluğu gibi görmek eğilimindedir. Bu yüzden ana-babanın –özellikle annenin– dileklerini tümüyle yerine getirerek o derin suçluluk-sorumluluk duygusundan kurtulmaya çalışır. Bu açıdan bakıldığında, çocuğun başarılı olması yönünde ana-babaların dilek ve tutkuları, çocuğu başarıya yönelten en büyük itici güç olur. (De Vos 1960) Yapılan alan araştırmaları, gerçekten de Japon çocuklarında yüksek bir başarı güdüsü, tutkusu saptıyor. (Bkz. TODA’nın 1978 araştırması, Tablo 103)

TABLO 103
SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE ÇOCUKLARIN
BAŞARMA VE KAZANMA GÜDÜSÜ: 1978

<i>Ülkeler</i>	<i>Başarı Puanı (%)</i>
Japon çocukları	75
Yunan çocukları	61
ABD (beyaz) çocukları	59
Belçika çocukları	40

Kaynak: TODA Masanao, *TJT Weekly*, 21 Ekim 1978.

Yukarıda (§ 84'te) kısaca değinilen ve fedakâr ana dramını işleyen “*Hahamono*” filmlerinin başarısını, gördüğü rağbeti BEFU (1971: 162), ana-çocuk bağı ile açıklıyor: Bu tür filmlerde hem anneler hem de çocuklar kendi kişisel hayat öykülerini buluyorlarmış. Eğitim annesi (*Ki-yôikumama*), çocuğun başarısızlığından kendisini sorumlu tutar; çocuk da kendisini annenin mutsuzluğundan. İşte bu nedenle, çağdaş anneler, çocukta bir kaygı yaratmamaya çalışırlar. Sonuç olarak, çocuk yakın aile ilişkilerinin sıcaklık ve rahatlık verici olduğunu öğrenir. Böylece Japonlar, sevgi dolu, hoşgörülü ve yumuşak bakım yöntemleriyle, otoriteye saygılı ve düzene-tutkun bir olgusal kişilik tipi yaratırlar.

Japon dilindeki *on*, *çû*, *giri* ve *nincô* gibi bazı değerler, günlük yaşamda, feodaliteden ya da Ortaçağ'dan artık “kalıntı”lar olarak küçük görülmele birlikte, büyük ölçüde yürürlüktedir. *Amae* ile beslenen kişilik yapısı, duyduğu şükran borcunu hayatı boyunca ödemeye çalışır. Hak sahibiyle borçlu arasındaki *on* ilişkisini, BEFU (1971: 166-7) beş maddede topluyor:

- 1) *On*, kişinin kendi sahip olmadığı bir hak ve değerden doğar.
- 2) Hakkın ödenmesi tüzel değil, ahlaki (bireysel) bir borçtur.
- 3) Borçlu ile alacaklı arasında özel bir ilişki kurulur.
- 4) Kişi, hayatını kurtarana karşı daima bir *on* duyar. Oysa borcun sürekli olarak geri istenmesi borçlunun sömürülmesi gibi yorumlanır, iyi karşılanmaz.
- 5) *On*, sahip olunmayan fakat gereksinme duyulan bir haktan doğduğu için, aynı cins *on*'la ödenmez. Öyleyse *on*, daima başka bir değer ve hizmetle ödenmek zorundadır. Bu yüzden *on* borcunun ödenip ödenmediği saptanamaz, tartışılmaz.

Hak sahibi her istedikçe, borçlu kimse kendisinden bekleneni vermek durumundadır. İşte *çû* (bağlılık, vefa ve sadakat) kavramı, *on* borcunun tükenmezliğinden doğar. Mademki *on* ödenemez, öyleyse borçlu hayatı boyunca sadık kalmak, saygılı davranmak zorundadır. Benedict (1966: 121), bu tükenmezliğe *on*-borcunun “onbinde biri” diyor. İslam-Türk kültüründeki “Ana hakkı”na benzer bir borçluluk duygusudur: “Kişi annesini kırk kez Hacca götürüp getirse sırtında yine de ödeyememiş ya ana hakkını.”

Başarılı ve ünlü işadamı İDEMİTSU'nun (1972) yeniden canlandırmaya çalıştığı *dôtôku* (geleneksel Japon ahlakı) kişinin, yasal haklarından değil de ailesine, kendisine ve toplumuna karşı borçluluk duyması ilkesinden kaynaklanıyor.

Giri, başka Batılı dillere çevrilmesi son derece zor olan bir kavram ve duygudur. Benedict (1966: 143-93), *giri*'yi İngilizce konuşanlara anlatabilmek için tam 50 sayfa yazmıştır. Ne var ki Türkçedeki *namus*, *şeref* ve *haysiyet* kavramları, *giri*yi biraz daha kısa yoldan anlamamıza yardımcı olabilir. Başkalarıyla ilişkilerinde, toplumca beklenildiği gibi

davranılması *giri*, yani *namuslu*, *şerefli* ve *haysiyetli* bir harekettir. Oysa tersi, haysiyetsizlik, namussuzluk, şerefsizlik sayılır. *Giri*'yi yerine getirmeyen birinin ele güne çıkacak yüzü (*mentsu*) kalmaz. Temiz adına, onuruna, alnına “kara leke” sürülmüş olur.

Giri, on kavramından daha kapsamlıdır. *On*, bireyin bağımlılık duyduğu yakınlarına karşı yüklendiği bir borçluluk olduğu halde; *giri*, herkese (akrabalara, dostlara, komşulara hatta yabancılara) eşit olarak yerine getirilmesi gereken bir borçtur. Kısaca toplumu ayakta ya da işler durumunda tutan bir değer! *On*, isteyerek severek duyulur. Oysa *giri*, kişi istese de istemese de sevse de sevmese de yerine getirilmesi gereken toplumsal bir görevdir.

Nincô, geleneksel dilimizdeki “*izzeti nefis*” gibi, kişinin kendi varlığına, kişiliğine karşı beslediği bir onur duygusu, özsaygıdır. *Giri*, toplumsal bir değer olduğu halde; *nincô* kişisel ve psikolojik bir duygudur. Kişinin *giri* türünden *namus* ve *şeref* yükümlülükleriyle *nincô* türünden *onur* ve *duygu* eğilimleri birbirine tümüyle *çakışık* olabileceği gibi *çatışık* da olabilir. Japon geleneğine göre kişi öyle bir hayat yaşamalı ki *giri* ile *nincô* asla çatışmasın. Oysa bu olanak dışıdır. Namus ve şerefini kurtarmak için kişi kişisel duygularını bastırır, batıramayan kişi namus ve şerefini temizlemek zorunda kalır. Er ya da geç, kişi bu ikilemin ağına düşecek, bunlardan birini seçmek zorunda kalacaktır. Başka bir deyişle *giri-nincô* sarmalına tutulan kişi görünüşte bir üç yol ağzındadır:

- 1) Duygularını (*nincô*) *bastırırsa giri*'yi kurtarır.
- 2) *Giri*'yi unutup duygularının sesini (*nincô*'yu) dinleyebilir.
- 3) Bu ikisinden birini seçemiyorsa kendi canına kıyar. Japon intiharlarının ahlaki (etik) açıklaması çoğunlukla böyle yapılır.

Ancak üç ayrı yol görüntüsü de aldatıcıdır. *Nincô*'yu *dinlemek kişi-yi giri*'den; *giri*'yi yerine getirmek kişiyi *nincô*'dan yakalar ve yaralar. Ve kişi, zaman zaman üçüncü seçenekle (intiharla) karşı karşıya kalabilir.

Giri ve Nincô adlı tarihi araştırmasında MİNAMOTO Ryôen (1977: 103-4), birbirinden güzel bir öyküyle, *giri-nincô* sarmalının hem çıkmazını hem de töreye uygun çözümünü göstermiştir:

Öykü (1):

“Genç bir savaşçı, çok hasta ve bitkin olduğu için güncel bir savaşa katılamaz. Üç savaşçı arkadaşı, onu korkaklık ve savaştan kaçmakla kınarlar. Genç savaşçı iyi olur olmaz üç savaşçı arkadaşını tek tek düelloya davet eder. Hepsini öldürür. Sonra da kendini öldürür. Yiğit savaşçının kendi canına kıyması anlayış, saygı ve takdirle karşılanır.” (*Nincô* → *Giri* → *İntihar* tırmanışı)

Ancak, bazı özel durumlarda *nincô*'dan çıkış yolu bulunabilir.

Öykü (2):

“Bir derebeyinin iki savaşçısı kavga ederler. Genç HAÇİÇÛRÔ, kendisinden büyük olan DENNOSUKE’yi öldürür. HAÇİÇÛRÔ’nun babası olayı öğrenince, oğlunu bir mektupla DENNOSUKE’nin ailesine gönderir. “Oğlum sizin, onu istediğiniz gibi cezalandırın” der. Anne, oğlunun katilini öldürmek ister (nincô). *Baba DENNOSUKE, oğlunu öldüren HAÇİÇÛRÔ’yu kendine evlat edinir ve bağışlar. Yitirdiği oğula karşı bir oğul kazanır. Kendisine gösterilen saygı ve güveni hak eder. Başka bir anneyi oğulsuz bırakmaz. Cinayet suçu, giri ile tathya bağlanır, intikam (kan) davasına (nincô) dönüşmeden.*” (Karşılıklı *Giri, Nincô*’yu bastırıyor; sonuç: Barış!)

104. DÜNYA GÖRÜŞÜ: İLİŞKİLER VE DEĞERLER

İnsanların kendi varlıkları, başkalarıyla aralarındaki ilişkiler, dünya ve hayat sorunları üzerindeki genel düşünceleri, değerlendirme, seçim eğilimleri, sosyal bilimlerle felsefenin en çetin konuları arasında sayılır. Sosyal bilimci Kluckhohn ve Strodtbeck (1961: 1), şu boyutları öneriyorlar:

- 1) İnsanoğlunun *doğası* (tabiatı) *nedir*, nasıldır?
- 2) İnsan-Doğa ilişkisi *nasıl* olmalıdır?
- 3) İnsanın [geçmiş, yaşanan ve gelecek] *zaman* yönelimi hangisidir?
- 4) İnsanca çabaların *son amacı* (hedefi) *nedir*, ne olmalıdır?
- 5) İnsanlar arasındaki ilişkileri belirleyen *egemen değer* *nedir*?

Yayımlanmış araştırma sonuçlarına ve gözlemlere dayanılarak, Japon insanının dünya görüşü, işte bu sorunlar çerçevesinde şöyle açıklanabilir:

1) “İNSANIN DOĞASI”

İnsan nasıl bir varlıktır? İyi mi, kötü mü? Değişmez bir niteliği var mı? HAYAŞİ’nin (1954) bu konudaki araştırmasının sonucu Tablo 104-1’de özetlenmiştir.

TABLO 104-1
“İNSANIN DOĞASI” NASILDIR? (1953)

<i>Yanıtlar</i>	<i>Yüzdelere</i>
“Temelde iyi”	30,7
“Temelde kötü”	2,4
“Hem iyi hem kötü”	24,7
“Ne iyi ne kötü”	35,0
“Kararsız veya yanıtsız”	7,2
Toplam	%100,0

Kaynak: HAYAŞİ, 1954: 38.

İyi ile kötü arasında kesin seçim yapmak gerektiği zaman, Japonların yaklaşık üçte-biri, insan doğasının temelde “iyi” olduğunu düşünüyor. Bunun anlamı odur ki Japonlar birbirlerini kabul ediyorlar. Ancak daha anlamlı (yüzde 35) çoğunluk insan doğasının “ne iyi ne kötü”, daha doğrusu, “hem iyi hem kötü” olduğuna inanıyor. Oldukça *bilimsel* ve *nesnel* bir görüş! Çünkü insanın-doğası gerçekten öyledir. İnsan hem en iyi hem en kötü olabilir. İnsan değişebilir. Bugün kötü iken yarın iyi olabilir. Kişiye göre iyi, ele-güne karşı kötü! Ya da tersi. Aslında Japonların çoğunluğu, insanın değişmez bir doğası olmadığı, insan davranışlarının iyi ya da kötü olabileceği, yani insan doğasının “değişebilir” olduğu görüşünü yansıtıyor.

(2) “İNSAN DOĞA İLİŞKİSİ NASIL OLMALI?”

Bu alanda yapılmış çeşitli araştırmalar ve gözlemler, “ilkel” insanların kendilerini doğaya uyumlu-bağımlı gördüklerini, “uygar” insanların ise doğaya egemenlik kurmaya çalıştıklarını gösteriyor. Japonya’da her iki görüş de vardır. Ancak en yaygın olan üçüncüsü doğayla uyumlu, doğayla birlikte yaşamaktır. (Tablo 104-2)

TABLO 104-2
İNSAN DOĞA İLİŞKİSİ NASIL OLMALI? (1953-68)

Araştırma Yılı	<i>Mutlu Olmak İçin İnsan Doğaya</i>				Toplam (%)
	<i>Bağımlı Olmalı</i>	<i>Uyumlu Olmalı</i>	<i>Egemen Olmalı</i>	<i>Ötekiler (%)</i>	
1953	27	41	23	9	100
1963	19	40	30	10	100
1968	19	40	34	7	100

Kaynak: SUZUKİ Tatsuo 1970: 53 ve Harumi BEFU 1971: 171.

Bu araştırmada dikkati çeken eğilim, mutlu olmak için insan “doğaya bağımlı olmalı” diyenler azalır, “doğaya egemen olmalı” diyenler artarken; “Doğayla uyumlu yaşamalı” diyen geleneksel Japon görüşü yüzde 40 dolayında anlamlı bir çokluğu temsil ediyor. Kitap boyunca, Japonlarda gözlemlenen, övülen “doğa saygısını” doğruluyor, bu bulgu. Salt çoğunluk değil ama en büyük çokluk hâlâ bu düşüncedir.

(3) “ZAMAN YÖNELİMİ VE SEÇİMLERİ”

Yapılan alan araştırmaları, geleneklerine bağlı bir toplum olduğu sanılan Japonların geleceğe yönelik olduğunu gösteriyor. (Tablo 104-3)

TABLO 104-3
ZAMAN YÖNELİMİ

<i>Zaman Yönelimi</i>	1953	1968
Geleceğe yönelik	61	69
Geçmiş ve gelecek (eşit)	27	22
Geçmiş ağırlıklı	9	7
Ötekiler ve belirsiz	3	2
Toplam	%100	%100

Kaynak: SUZUKİ Tatsuo 1970:54; Harumi BEFU 1971: 172.

Caudill ve Scarr (1963) Japonların teknolojik ve ekonomik konularda geçmişten çok geleceğe yönelik olduklarını, çocuk büyütme, evlilik ve ölüm aşamalarında ise geçmişe çok bağlı *olmadıklarını*, değişimleri kolayca kabul ettiklerini bulmuş. Bu eğilim 1970'lerde güçlenmiştir. Gerçekten, geçmişe yönelikler azalırken, geleceğe yönelikler artmaktadır.

(4) “YAPMAK MI, OLMAK MI?”

Yayımlanmış bazı alan araştırmalarda, bu konularda yeterli bilgi bulunmadığını saptıyor BEFU. (1971: 173) Ancak Japonya’da, “İnsan benliğinin bir bütün olarak geliştirilmesini amaçlayan manevi çabaların daha ağır basan bir eğilim olduğunu ve bu eğilimin sanatçılar (savaşçılar) dünyasında dile getirildiğine” değiniyorlar. “Yetkin ve bilge insan” ülküsünün izlerine daha önce *Zen* Budizm’de rastlanmıştı. Japon töresine ve düşüncesine göre büyük insan, tek bir becerisiyle değil de, her yönüyle büyük olandır. Büyük insan, yalnız güçlü, ünlü, varlıklı olan değil, insanca değer ve erdemlerin en yücelerine ulaşan kişidir. Bu erdemler, “Almak mı, vermek mi? Madde mi, ruh mu? Kazanmak mı, yaratmak mı?” ya da kısaca “Yapmak mı, olmak mı?” gibi iki karşıt değerden birinin seçimine indirgenebilir. *Yapmak*, nesnel-ölçülebilir bir değer olduğu halde, *olmak*, öznel ve yaşanan bir değerdir. Olmak, ancak, siyaset, düşünce ve sanat alanlarındaki öznel katkı ve başarılarla değerlendirilebilir. BEFU (1971: 173)’ya göre geleneksel Japonya’da, *olmak* baskın görünürken, çağdaş Japonya’da *yapmak* eğilimi daha egemen duruma gelmektedir. Aşağıdaki seçilmiş bazı örneklerde Japon düşüncesi bu iki değeri ve eğilimi bütünleştirmeye çalışır. *Zen* “yaparak bir şeyler olmayı” öğütüyor, uyguluyordu. Çağdaş Japon hayatı, hiçbir şey yapmadan başarı kazananları, bir şeyler olmaya da özendiriyor. Kısacası Japon düşüncesi bu iki eğilimi birbirinden ayırmıyor, uzlaştırıyor.

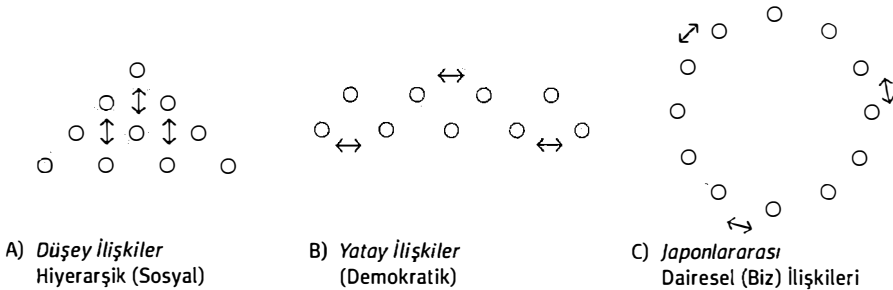
Kutu 104
“KURİRUTAYU”

Altay tarihi üzerinde araştırma yapanların yıllık toplantısına “Kurirutayu” diyorlar. Orta yaşlı tarih profesörü, *Kurultay*’ın değişmez başkanı. En yaşlı ya da en bilgin olduğu için değil de *Kurultay*’ı en iyi örgütleyip yönettiği, Altaycılarının en babacanı olduğu için. Üyelerin yiyip içmeleri, gezip eğlenmeleri, sağlık ve dinlenmeleriyle çok yakından ve tek tek ilgileniyor. Onları koruyup mutlu ediyor. Üyeler de başkana bağlı ve bağımlı davranarak onu sevindiriyorlar.

Cennet kapısına yakın –olduğu sanılan– *Nociriko* (krater) Gölü kıyısında yapılan yıllık *kurultay* boyunca, üyeler 3-4 saatlik uyku dışında birbirlerinden hiç ayrılmadılar, kopmadılar, birbirlerini yalnız bırakmadılar: Yemekte, banyoda, gezide, dinlencede, eğlencede hep birlikte oldular. Adeta bir arada olmaktan beslendiler. *Kurultay* boyunca, mekâna yansıyan tek rütbe, kıdem sıralaması, yatak şiltelerinde görüldü. Türk dili grubunun 4 kişilik odasında, onur köşesinden başlayarak sıra şöyleydi: Konuk Profesör, Doçent, Kıdemli Asistan ve Öğretmen (asistan) – *Tokonoma*’dan kapıya doğru!

(5) “İNSANLARARASI İLİŞKİLERDE YAYGIN BİÇEM?”

İlişkiler konusunda Caudill ve Scarr (1961) da birlikte çalışma eğiliminin baskın olduğunu bulmuşlar. Ailede, işyerinde ve toplum hayatında işbirliği ve işbölümü yapmak yönünde belli ve kuvvetli (kendi başına bir şeyler yapmak) ve *soysallık* (düşey-hiyerarşik, üst-ast) ilişkileri içinde çalışmak eğilimleri izliyor. (NAKANE 1970). İnsan ilişkilerindeki düşeyine ve yan yana (grup halinde) çalışma eğilimi birbirine karşıt gibi görünüyor, sosyal bilimcileri şaşırtıyor hatta yanıltıyor. Oysa geleneksel Japon inancına ve uygulamasına göre bir ilişkinin düşeyine işlemesi, onun yan yana olmasına engel değildir. Her iki yönden de bakıldığında, Japonlararası ilişkiler hem düşeyine (*hiyerarşik*) hem yatayına yani demokratiktir. Belki de kişilerarası ilişkiler şemasını bir piramit ya da doğru yerine, bir çember olarak çizmek, Japon gerçeğine daha yakın görünüyor. (Şekil 104)

ŞEKİL 104: İnsanlararası ilişki biçimleri: Düşey, yatay ve çember.

105. İDEAL KİŞİLİK: “BAMBU GİBİSİ EN İYİSİ”

Buraya kadar, gerçek kimselerin davranış özellikleri üzerinde durulmadı. Kişilik yapısı ve dünya görüşüyle özdeş olmamakla birlikte, Japon insanların –birbirlerine benzeyen– davranış ortaklıkları vardır. Bunları birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Ancak daha önce, *bambu* ağacına benzetilen ideal kişilikten söz edilmeli. Kesin ve düzgün yarıldığı, güvenilir ve *sağlam* olduğu için erkeğe; kırılmadan eğilebildiği, esnek ve kötü güçlere karşı dayanıklı olduğu için de *kadın* kişiliğine benzetilen *bambu!* (KURATA 1976: 35) Şimdi böylesine bir idealleştirmenin sonuçlarına bakılabilir.

Dünyanın beş kıtasındaki en yüksek dağlara tırmanmış, bin km’lik kutup yolculuğunu kızakla tek başına başarmış olan Japon UEMURA Naomi, “Bu işleri *sadece ve sadece*, başarmış olmanın zevki için yapıyorum” diyor. Bu sözlerle Japon insanındaki yapma yönelimini ve başarı güdüsünü az bulunur bir içtenlikle dile getiriyor.

Gerçekten de kimi yabancı gözlemciler, Japonların birey, grup, örgüt ve ulus olarak yalnızca *yapmaya* değil, *doğru diirüst*, *temiz-güzel* şeyler yapmaya, başarıya tutkun bir kişiliğe sahip olduğu görüşünde birleşirler. Kitap boyunca açılan kutulardaki türlü örnek olaylar, bu yargıyı destekler niteliktedir. Atasözleri de hep aynı iki özlemi dile getirir:

- “Çalışmak günleri kısaltır, ömrü uzatır!”
- “*İçigo-içiye*” (İlk deneme en iyisi olmalı ilkesi.)

Nerede ne yaptığı hiç önemli değil, her Japon ülkesinin en önemli işini yapıyor, yapılan her işin sorumluluğunu taşıyor gibidir. Ancak Japon insanı bu sorumluluğu yasal, töresel ya da kutsal bir güce karşı değil, kendi öz benliğine karşı duyar. Çay eğitiminde yinededikleri gibi, kişi ilk deneyiminde en iyisini yapmalı çünkü ikinci bir deneme şansı olmayabilir. Bu yüzden, kişinin ne yaptığı değil, nasıl yaptığı daha önemlidir. Her iş önemlidir. Başarı yönelimiyle ilgili bazı örnekler Kutu 105-1’dedir.

Kutudaki örnek davranışlar acaba Japonların yabancı konuklar üzerinde iyi izlenimler bırakmak tutkusundan mı ileri geliyor? Başka bir deyişle, bütün bunlar sadece birer gösteriş ya da göstermelik mi? Belki. Japonya’da uzunca süreler yaşamış yabancı yazarlar arasında Japonların yabancılara iyi şeyler göstermek için çabaladıklarını, kötülerini gizlemek için çırpındıklarını söyleyenler olmuştur. Ancak günlük hayattan seçilmiş öyle örnekler de vardır ki yabancılarla hiç mi hiç ilgili olmadığı gibi, ancak iyi yapma ve yaptığı ile özdeşme, başkalarına ve en çok da kendine bir övünç payı çıkarma yönünde yorumlanabilir. Seçilmiş birkaç örnek Kutu 105-2’dedir.

KUTU 105-1

BAŞARIYA YÖNELİK DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ: *GANBARU*

- Osaka’da Senri - Hankyu Oteli’nin resepsiyonu. Gece görevlisi memur, yaklaşan yabancıyı görür görmez, önündeki listeye eğildi, aradığını hemen buldu. Sonra, gülererek, “Hoş geldiniz *Mr Gü-ben-ci*” dedi. Nasıl bildi? Ya gelecek başka bir yabancı yoktu. Ya gelenler hep gelmiş tek beklenen yolcu o kalmıştı ya da bilemediğim başka bir yöntemle. Ama memur, görevini iyi yapmıştı, sevinçliydi, övünçlüydü, hatta mutluydu.
- Aynı otelin resepsiyonu. Ertesi sabah saat 10.00. Konuk Gübenci, oda anahtarını görevli hanıma uzatıyor. Anahtara bağlı numarayı gören görevli, ezberlenmiş bir mesajı anımsayıp iletiyor: “Ah, Bay bay... [adımı söyleyemiyor] No. 368 [oda No.], Bay MATSUBARA Hoca telefon etti. Taksi gelecek sizi 10.15’te alacak, müzeye götürecektir. Lütfen 10-15 dakika için sizi kolay bulabileceğimiz bir yerde olur musunuz?”
- Pasaport ve vizemi inceleyen polis memuru, “Lütfen karşıda 10-15 dakika bekler misiniz?” dedi. İki telefon konuşması yaptı. Oturdu. Son derece özenli ve okunaklı bir el yazısıyla, oturma iznini hazırladı. Teşekkür edip ayrılırken ekledi: “Sağlık sigortası için 16 No’lu pencereye gidebilirsiniz, isterseniz.” Oradakiler İngilizce bilmiyordu. Ama kim olduğumu telefon edip öğrendiler. 250 TL yatırıp 6 aylık sağlık sigortası oldum. İki gün sonra adresime postayla gönderdiler. Bu işler ilçe yönetimi merkezinde oldu. İyi ki sigorta olmuşum! Beş ay sonra, o 250 liralık sigorta ile Senday kentinde küçük bir göz ameliyatı geçirdim. Ücret ödemedim.

Japonlar bunları *içtenlikle* yaparlar. Karşılığında aferin, beğenilme, mutluluk bekler gibidirler. Onu bulunca pek belli etmemeye çalışırlar ama gerçekten mutlu olurlar. En azından derin bir kıvanç duyarlar. “İçtenlik” kavramını, gerçeği söylemek, kendi özüne, sözüne *doğru olmak* anlamından çok, kendinden beklenen (en iyi)’i yapmak anlamında kullanırlar.

Japon insanı işini, görevini gereği gibi iyi yapmak, karşısındakini, hizmet ettiği insanları sevindirmek, onların övgülerini kazanmak ister. Bunun için çabalar, ölçer-biçer, her türlü olasılığa karşı hesaplı ve hazırlıklı olmaya çalışır. Bazen o hesap ve ölçü duyarlığı, ayrıntılarda yiten bir tutkuya dönüşür.

Kiyûşû Adası’ndaki Aso Volkanı kraterine çıkılan yol üstünde olası bir lav püskürmesine karşı betonarme barınak ya da koranaklar yapmışlar. Üç yanıla üstü betonla kapalı, yamaç cephesi vadiye açılan, kunt yapılar. Bunlardan birinin girişindeki İngilizce levha:

Alanı: 34,7 m²

Yüksekliği: 2,39 m

Bir lokantada, gemi, yolculuğunda, verilen saydam poşet üstündeki yazı:

“Şeker: 10 gram

Kahve: 3 gram”

Ama ölçü biçii tutkusunda bu sadece bir başlangıçtır. Japonlar çok daha ileri gidebilirler.

Bir feribot iskelesinde iki ada arasındaki doğrusal uzaklık: “3 km 539 m 41 cm” olarak verilebilir. Japon mantığı ve ölçü tutkusu bunu “doğrusal” yani kuş uçuşu diye belirtiyor. Çünkü feribotun izlediği eğrisel yol levhadakinden birkaç metre ya da cm daha uzun olabilir, kuşkusuz.

KUTU 105-2

BEĞENDİRMEK VE BEĞENİLMEK ÇABASI ÜSTÜNE SEÇİLMİŞ ÖRNEKLER

- Trafik, yağmurdan tıkanı. Otobüsümüz bekledi. Nikkō - Tokyo akşam ekspresini kaçırdım. Elimdeki tren biletini istasyondaki hareket görevlisine gösteriyordum ki memur durumu hemen anladı. Biletimi aldı. Hızlı adımlarla gişeye yürüdü. Sonra koşarak döndü. Yeni bir bilet ile ekspres farkını para olarak geri getirdi. Bildiğim dillerde kendisine teşekkür ederken, o başıyla sık sık selam verip treni kaçırmamamı anlatmaya çalışıyordu. Görevini yapmaktan sevinçli, takdir ve teşekkür edilmekten mutlu gibiydi. Gü-lümsüyordu.
- Odamdaki telefon çaldı. Otelin işletme müdürü, “Birazdan penceremin önüne gelecek işçilerin can temizliği yapacaklarını, istersem perdeyi kapatabileceğimi, yok eğer bir sakınca varsa temizliği bir süre erteleyebileceğimi” söyledi.
- Tokyo’nun en canlı-renkli mahallesi Roppongi’de gece 23.00 suları. Genç kadın, kendisini yakından izleyen ve el-kol hareketleriyle elinden belinden yakalamaya çalışan çakır keyif delikanlıya karşı savunma savaşı veriyor. Kıvrak ayak ve beden hareketleriyle, yavaşlayıp hızlanarak delikanlının kuşatmasından kurtuluyor. Delikanlı birden durdu, gülerek kadını selamladı, kutladı: “Kazandınız” demeye getirdi. Kadın başıyla teşekkür işareti verdi ve yoluna devam etti.
- Geceyarısı. Konukevinin gece bekçisi. Kutudaki mektuplarımı ve telefon haberlerimi verdi. Telefon haberlerinin daktilo ile yazılmış olduğuna hayret ettiğimi fark edince açıkladı: Bugün işimiz azdı. Gereği gibi çalıştık. Her gün böyle yetişemiyoruz.

KUTU 105-3
KÜÇÜK DÜŞME (HACİ) ENDİŞESİ

Japonların yabancı dostlarına mektup yazmadığı, yazarlara cevap vermediği ya da çok geç yazdığı yolunda haklı görünen eleştiriler yapılmıştır. Yüz yüze ilişkilerde son derece dikkatli, görgülü davranan bu insanların, yazma konusundaki tutuklukları, isteksizlikleri nasıl açıklanabilir? Önce, Doğu'nun öteki toplumları gibi –yazan değil– karşılıklı konuşan insanlar. İkincisi, yabancılarla yabancı dillerde yazışmak zorundalar. Yabancılar *Kanci* ve *Kana* bilmediği için. Yaptıkları çeviri, yazım, noktalama yanlışları kitaplara, antolojilere, dünya gülmece derlemelerine geçmiş. Yazmakta isteksiz davranıyorlar; çünkü “dünyayı kendimize yeterince güldürdük” diye düşünüyor olabilirler. Japonlaştırılmış İngilizce örnekleri için Bkz. Chamberlain 1971: 134-46 ve Seward 197: 65-91.

Tanışmak ve danışmak istediğim ünlü bir profesöre özenle bir mektup yazmış fakat beklediğim yanıtı alamamıştım. Ünlü profesörün yardımcılardan gelen bir telefon haberinde “Profesörün yardımcılardan biriyle görüşebileceğim” öneriliyordu. Türkçeye çevirisi, ünlü profesör benimle görüşmeyi kabul etmiyordu. Daha sonra bir yemek çağırısına katıldım ve profesörle tanıştım. Durum hemen aydınlandı. Çok güzel Almanca ve iyi Fransızca konuşuyordu; İngilizcesi azdı. Durumu bilerek kendisine Fransızca ya da daha kusurlu bir İngilizce ile yazmış olsaydım, sanırım görüşme şansım biraz daha yüksek olabilir.

Japonlardaki ölçü biçimi tutkusu her zaman her konuda sayı ile dile getirilmeyebilir. Ama temelde hep oradadır, varlığı duyumsanır. *Nociri-ko* (krater) Gölü'nde çalışan gezi motorlarından birinin kapalı salon duvarında küçük bir hoparlör ayar düğmesi vardır. Altında da şöyle bir not: “Hoparlördeki müzik sizi rahatsız ediyorsa kısıabilirsiniz; ama başkalarının tümünden işitemeyeceği kadar da kısımamaya lütfen dikkat edersiniz? Teşekkürlerimizle.” Çünkü sesin tümünden kısılması trafik (güvenlik) yönetmeliğine uymaz. Tehlike durumunda, yolcular aynı hoparlörden uyarılacaktır.

Büyük projeler büyük ölçümleri ve küçük önlemleri gerektirebilir:

“Büyük Honşû ile küçük *Şikoku* adaları arasında yapımı tasarlanan Kocima-Sakaido Köprüsü'nün proje hazırlıklarına 1973'te başlanmış. Temel 1978'de atılacak, köprü 1987'de açılacak. 13 km uzunluğundaki köprüye yaklaşık 100 milyar TL harcanacak. Bugün feribotlarla iki saatte yapılan yolculuk köprüyle yarım saate inecek. Doğal güzelliklerin korunması

için bütün önlemler alınmış. Ayrıca hükümet, bugün deniz trafiğinde (feribotlarda) çalışan gemicilerin işsiz güçsüz kalmamaları için gerekli hazırlıklara girişmiştir." (TJT, 5 Eylül 1978)

KUTU 105-4

SORUMLULUK DUYGUSU

- Aso Dağı teleferik istasyonundan otobüsle vadideki tren istasyonuna iniyoruz. Hostesimiz, 5-10 dakika süreyle, doğal çevreyi ve tarihi-mitolojik sahneyi tanıtan turistik bir konuşma yaptıktan sonra –sanırım– kendisine verilen görev uyarınca bir de halk türküsü söyledi. Sesi ince, titrek, güvensizdi. Öteki yolcuların türküyü ne kadar beğendiklerini bilemiyorum ama hostesin sorumluluk duygusunu *abartmadan* hep birlikte alkışladık. Genç kız mahçup bir tebessümle, hafifçe kızarak teşekkür etti. "Pek hak etmedim" der gibiydi.
- Ocika-İşinomaki otobüsü. Hostesimiz, ulusal park olma hazırlığı içindeki "güzel geyik" yarımadasını yolculara tanıtmaya çalışıyor. Kanı kaynayan 4-5 genç balıkçı, laf atarak, nükte yaparak, sürekli gülerек hostese takılıyorlar. Hostes, yılıp usanmadan, sesini yükseltmeden delikanlılara yanıt yetiştiriyor. Sonunda başardı. Delikanlılar yorulup tükendiler. Yenilgiyi kabullenip kızın dayanıklılığını ve başarısını birlikte alkışladılar. Genç kadın bu beğeniyi, mutlu bir tebessümle karşıladı. "Övünmek gibi olmasın ama galiba bunu hak ettim" demek istedi.
- Posta satış memuru, yazılı listemdeki pulları özenle seçti, bir bir saydı, ayırdı, kenar tırtıllarını tek tek sıyırdı, bir zarfa koydu ve uzattı. Sabırla beklediğim, takdirle izlediğim için yerinden kalktı, bir de teşekkür etti: Eğilerek selam verdi.
- Rahip dostum, kahvaltıdan kalkar kalkmaz çantamı kaptı, bisikletinin arkasına yerleştirdi ve istasyona doğru yola koyuldu. Büyük oğlu beni kestirme yollardan istasyona indiriyor. Ona yetişmek için adımlarımı açtıkça delikanlı hızlanıyor, ben geri kalınca yavaşlıyor. Deniyorum ama aramızdaki bir iki adımı kapatamıyorum. O tempoda istasyona vardık. Baba ODA, biletleri almış bizi güler yüzle karşıladı: "Tam zamanında geldiniz" dedi. Oysa trene daha 10-15 dakika vardı. Ama konuk yolcuya taksi parası verdirmemek kararı başarı ile yerine getirilmişti. Şimdi oturup biraz dinlenmenin kimseye zararı olmazdı.
- Konukevindeki rezervasyon işlerinden sorumlu olan kıdemli bir yöneticinin zaman zaman, cam sildiğine, ampul değiştirdiğine, çanta taşıdığına tanık oldum. Belki izinli arkadaşlarına yardımcı oluyor ama yüksünmüyordu. Tersine övünçlüydü, sanki "İşleri ne güzel çekip çeviriyoruz?" der gibiydi.

- Demiryolu tarifelerindeki iki-üç yılda bir yapılan büyük değişikliğe Senday'da rastladık. Devlet memurları için açılmış ucuz konukevinde, birisi kadın iki görevli saat ve sefer değişikliğini renkli kalem ve cetvellerle, eski tarife üstüne işliyorlar. Olayı bilmeyen birisi, genç mühendislerin yol projesi çizdiğini sanırdı. İnanılmaz bir dikkat ve özenle, yüksünmeden çalışıyorlardı.
- Tokyo YMCA otelinin genç garsonu. Kahvaltı servisini tek başına yapıyor, yönetiyor. Herkese yetiştiriyor. Savaştan yengiyle dönmüş bir *Samuray* övünçü var yüzünde. “Bu işin daha iyi yapılabileceğini düşünebilir misiniz?” sorusunu hatırlatıyor.

Bu yazının yayımlandığı günlerde köprüünün açılışına dokuz yıl vardı. (Köprü 1987’de açıldı. Gemiciler n’oldu bilemiyorum – B.G.)

Başarı güdüsü, beğenilmek beğendirmek tutkusu, küçük düşme korkusu, Japon insanının kimi davranışlarını açıklamada yetersiz kalır. Bazı yer ve durumlarda Japon insanı, başarı umudu yüksek olmasa da beğenilmeyeceğini bilse de hatta küçük düşmekten korksa da görev ve sorumluluğunu yerine getirmeye çalışır. (Bkz. Kutu 105-4) Genel ve ulusal bir kural olarak hemen herkes aksayan, işlemeyen her şeyden önce kendini sorumlu görür. Japon insanının kendi varlığından ayrı, kendine karşıt bir “devlet”i yoktur. Japon kendini, o “devlet”in ayrılmaz parçası gibi görür. Kendi yapabileceğini dener, fazlasını beklemez, istemez. Bulamayınca yakınmaz.

Bu kişilik yapısı gül-güleç yüzlü görünür. Aslında gülmekle iç gerili-

RESİM 105: İnsan yapısı doğa. Altın Köşk Bahçesi, Kiyoto.

mini azaltmaya, düşürmeye çalışıyor gibidir. Bu yüzden, işini iyi yapan, yapmaya çalışan onurlu ve sorumlu bir Japon’a bilir bilmez şaka, şaka ile karışık latife yapılmaz ve hatta sitem edilmez. Kişilik yapısı gerilmiş bir yay, istim tutmuş bir kazan, fitili yakılmış bir dinamit gibidir. Birden boşanabilir, patlayabilir. Özellikle araç gibi kullanıldığı, hafife alındığı, alay edildiği duygusuna kapılırsa. (Kutu 105-5)

KUTU 105-5

GÜLEÇ BİR YÜZÜN GERİSİNDEKİ YÜKSEK GERİLİM

Güler yüzlü tezgâhtar hep sorardı “Size ne zaman yeni bir kamera satabileceğim?” Söylediğine göre kullandığım eski makine yavaş yavaş müzeliğe olmaya, yeniden değer kazanmaya başlamıştı. “Bana satmak istediğiniz makineyi almaya geldim” diyerek bir gün önüne oturdum. O satacağı makineyi seçmiş, anlatıyordu. Fiyatı kırdı kırabileceğince. Benden teşekkür beklerken, Ortadoğulu pazarlık tekniğiyle, ummadığı bir şeyi yaptım: “İyi ama falanca yerde aynı makineyi şu kadar ucuza gördüm” dedim. Bu kez, o benim beklemediğim şeyi yaptı. Birden ciddileşti: “Yalancı ve üçkâğıtçı değilim. Sizlere hizmet ederek hayatımı kazanıyorum.” Sonra ekledi, kızaran gözlerini yumarak “Nereden isterseniz oradan alın. Yalnız dikkat edin objektifi eksik olmasın.” Çıkardığı malzemeyi toplamaya başladı. Ben alttan alıp özür dileyince, yumuşadı, biraz üzüldü. Sonunda, umarım bağışladı ve sitemli bir sesle açıkladı: “Gördüğünüzü (söylediğiniz) fiyata objektif dahil değil, onu ayrıca satıyorlar.”

106. KÜLTÜREL BİÇEM: “KARMAŞIKLIK-BELİRSİZLİK-YÖNSÜZLÜK”

Her kültürün kendine özgü, baskın bir biçemi (üslubu, stili) vardır. Bu biçem, kültürel kalıp ve öğelerin öyle bir bütünlüğüdür ki belli bir kültürü ötekilerden ayırır, onu özgün bir varlık alanı olarak görüp algılamamıza yardımcı olur. İşte o biçem, bireysel davranışlarda görüldüğü gibi, toplumsal kişilik yapısının da ayrılmaz parçası, yüklemi olur. Kişilik, dünya görüşü ve sanat tarihi araştırmalarında tek tek bireylerin değişik duygusal tepkileriyle (Bkz. Kutu 105-5) değil de o tepkileri belirleyen, dışa yansıtan *biçemin*, “iyi-güzel, doğru ve hoşlandığımız” yönleriyle ilgileniriz.

Japon insanının kişilik yapısında ve de dünya görüşünde dikkati çeken başlıca nitelikler, “karmaşıklık, belirsizlik ve yönsüzlük”tür. Daha önce (§ 50) üzerinde durulan *şibui*, *sabi* ve *vabi* gibi güzellik duygularında gözlemlenen de açık seçik olmamak ve belirsizlik eğilimidir. Gerçi Japon sanatında, karmaşa yerine bir yalınlık egemendir; ama kişilik yapısı çok katmanlı, oldukça “karmaşık” bir işleyiş içindedir. Anlaşılmaz değil, ama kuşkusuz *karmaşık*. Hatta sanatsal anlatımdaki o yalınlığın, ki-

şilik yapısındaki karmaşıklığı gizlediği, örttüğü düşünülebilir. Geleneksel olarak, teknik ve teknolojik keşiflere pek değer vermez gibi görünen Japon kültürü, oturup kalkmayı, çay içmeyi, bahar-bahçe seyretmeyi ve bu alandaki güzellik tartışmalarını birer “sanat-felsefesi” düzeyine yüceltmıştır. Ürünler *yalın* olsa da süreçlerin karmaşıklığı, kişilik yapısının ve kişilerarası ilişkiler düzeninin ağır yükü gözden kaçmıyor.

Japon sanatındaki temel estetik biçemlerden birisi Türkçeye “belirsizlik-yönsüzlük” diye çevrilebilir. *Belirsizlik*: Aşık olmaya görüp kavramak özel bir eğitim, görgü, duyarlık ve çaba ister. Bahçe, doğa’nın bir parçası gibi durur. Sanki insan eli değmemiştir. Ama yanıltıcıdır. Gerçi Fransız ve İtalyan bahçelerinin geometrik, çarpıcı öğeleri yoktur, yapay öğeler en düşük düzeyde tutulmuştur; ama doğallığa yaklaştıkça sanatın katkısı da artar. İnsan eli değmemiş gibi duran Japon bahçesinde el değmemiş yer yoktur. Aynı biçem, kapkacak, yanmış toprak sanatında da geçerlidir. Biçim olarak çarpık, renk olarak kusurlu (*vabî-sabi*) duran çaydanlığın güzelliği, nesnede değil özünde saklıdır. Belirsizdir. Geleneksel yazı sanatı (*oşûçi*) da çizgi güzelliği üstüne değil, siyah-be-yaz, dolu-boş, kirli-temiz dengeleri üstündedir. Görülür yalınlık, derindeki karmaşıklığın ustaca örtülmesi, dengelenmesidir.

Burada yeniden anımsanan geleneksel güzellik ilkeleri, başka bir deyişle yönsüzlük, dolaylılık olarak da yorumlanabilir. Japon kültüründe doğrudan anlatım yerine dolaylı anlatım egemendir. Söylenen, yazılan, çizilen bir *im*-lemedir. Kişi kendi çabasıyla o imlemenin içindeki ve arkasındaki, söz ve satırların arasındaki imgelere ulaşabilir. *Hayku* ve *Tanka* türü kısa yoğun şiir biçimleri, bu belirsizliğin, söylenmeyi söylemenin sanatıdır. Yeniden Buson’a dönülürse:

<i>Yomizu toru</i>	Köylü sesleri
<i>Satobito no koe ya</i>	Tarlaları sulayan
<i>Natsu no tsuki</i>	Yaz mehtabında

–BUSON XVIII. yy–

Ünlü *Hayku*’yu İngilizceye çeviren Blyth (1952: 39), şu anlamlı yorumu yapıyor:

Evrensel ve şaşırtıcı gerçek öyledir ki bazen imlenen bir ögenin yokluğu, varlığından daha da güçlü olabiliyor... Ozan, Ay’ı görüp köylü seslerini duyuyor da köylüleri ve suyu göremiyor.

Ama göremediklerini gösteriyor, duyuruyor bize. Belirsizlik, açık-seçik anlatımdan kaçınma, *im*lerin, oluşumun vurgulanması, *Zen* Budizmin de ilkeleridir. *Zen* öğretisine göre tek yönlü, sözlü öğretilerle, akıl

yürütme ile gerçeğe, bilgece aydınlığa (*satori*'ye) ulaşılmaz. (Bkz. § 59) İşte bu gerekçeyle, *Zen* ustaları çırak ve kalfalarına saçma sapan, ipe sapa gelmez şeyler söylemek geleneğini sürdürmektedir. Din ve sanat yaşamındaki sözel iletişimden kaçma biçemi daha bebeklik döneminde, bebek davranışlarıyla başlamaktadır. Amerika (ABD) ve Japon bebeklerinin davranışlarını karşılaştıran Caudill ve Weinstein (1969), Japon bebeklerinin çok daha az tepki verdiklerini, daha az ses çıkardıklarını bulmuştur. Öyle ki anneyle çocuk arasındaki iletişim ve bildirilişimin büyük bölümü sanki sözlü olmayan bir yoldan gerçekleşiyor. *Zen* Budizm bu tür bir hayat görüşünün yüce sanatıdır. Başka bir deyişle, *Zen*, Japon kişiliğine özgü bir anlatım biçimidir. Ve biçem, Japon kişilik yapısının oluşumunu ve gelişimini ta baştan beri etkilemektedir. Annenin kişiliği, sevecen sırtı (bizdeki müşfik kucağı) ve dünya görüşü aracılığı ile geleneksel usta çırak öğreniminin temelinde deneyerek öğrenme var. Çırak ustasına bakarak, onu izleyerek, ona özenerek öğrenir. Whitehill ve TAKEZAVA'nın (1961) araştırma ve bulgularına göre, tezgâh başında çalışan işçilerin yarıdan çoğu, endüstri sanatlarının okula giderek değil de ustanın yanında onun çırağı olarak çalışarak öğrenileceğine inandıklarını söylemiştir. (Bu konuda Bkz. BEFU 1971: 177)

Japon kültüründe gözlemlenen başka bir biçem ortaklığı, sanat ve duygu anlatımlarındaki melankoli, üzüntü ve acı duygularının yüceleştirilmesi ve bu tür yaşantıların bir sanat düzeyine çıkarılmasıdır. MİNA-Mİ (1953), *kôfuku* ve *şivase* gibi mutluluk kavramlarının gerçek ve geçerli olmadığını, hatta Japon insanların temelde mutsuz bir kişilik çatkısına sahip olduğu görüşünü savunur.

Belki de Japon insanındaki duygu ortaklığını düpedüz mutsuzluk yerine, “doğa'nın hüznü” (*monono aware*) diye nitelemek daha doğru olabilir. “Biraz *karasevda*” (melankoli), biraz *üzüntü*, biraz *acı*'dan oluşan karmaşık duygudur, Japon dilindeki “*monono aware*” yani “Doğa'nın hüznü.” (ONİŞİ 1939, Bkz. BEFU 1971: 177) Bu fizyolojik bir acı, psikolojik bir ruh sıkıntısından çok, yüce bir güzellik duygusu (tadı)'dır. Sanat eserleriyle ve sanat yaparak yaşanır. İnsanoğlu bu acıyı tatmalı ve yaşamalıdır. Japon düşüncesine göre, kişi, ıstırapla, hatta acı çekerek olgunlaşırken, kendini, kimliğini, kişiliğini bulur. Ve onu bulmakla birlikte, Yunus'un söylediği gibi “Biz dünyadan gider olduk” demeye, yaşam gerçeğinin “gelip geçicilik” (*mûco*) olduğunu kavramaya başlar:

Tanka (şiir) Çevirisi:

*Kış bitip bahar gelince
Yıl yenidir aylar yenice,
Ama insandır tükenen
Günler gelip geçtikçe...*

107. JAPON ROMANINDAKİ GELİP-GEÇMİŞLİK DUYGUSU: *mûco*

Japon duygu ve düşüncesinde *mûco* (gelip geçicilik, ölümlülük, sonluluk) önemli bir yer tutuyor. Açıkça ve doğrudan az konuşulan bir kavram olmakla birlikte, *mûco* Japon bilinçaltının temel sorunu, Japon yazının ana konularından biridir.

Mûco sözcüğü, KOBAYAŞİ Tomoaki'ye (1977: 98-9) göre, üç değişik anlamda kullanılıyor:

1) Dünyada her şey bir oluşum ve değişim süreci içindedir. Çiçekler solar, dostlar uzaklaşır, insanlar ölür ve bağlandığımız, parçası olduğumuz hayattan bir *boşluk* ve hiçlik kalır. İnsanın ölümsüzlük ve sonsuzluk umutlarını yıkan gelip geçicilik (*mûco*), acımasız ve amansız bir gerçektir. Ne var ki bu acı gerçek, sanatsal anlatımı ve yaratıyı besleyen derin, yakıcı duygular uyandırır insanda. Japon edebiyatındaki *mûco* bu duyguyu yansıtır.

2) *Mûco*'nun ikinci anlamı acı-vericidir. Her şeyin değiştiğini gören, gelip geçici olduğunu bilen insanın kendisi de ölümlüdür. Böylece *mûco*, maddenin, duyunun, algı ve kavramların, istek ve aşkın, benliğin, öz varlığın tümüyle yadsınması duygusuna dönüşür.

3) Üçüncü anlamda *mûco*, *nirvana*'dır. Gelip geçiciliğin ve de kalıcılığın söz konusu olmadığı salt bir varlık dünyasıdır.

Üç tür *mûco*'dan yalnızca birincisi, doğrudan doğruya edebiyatın konusudur. KOBAYAŞİ'ye (1977: 99) göre, “Edebiyatın işlevi, insana kendi şaşkınlığını, akılsızlığını göstermekten başka ne olabilir ki?” Oysa Budizm, insanı aydınlatmaya, şaşkınlığından kurtarmaya çalışır; ona, *mûco*'nun ikinci ve üçüncü anlamlarını gösterir. Öyleyse edebiyatta, yaşamın (insanın) gelip geçiciliğine, gerçeklerin göreceliğine dayanan bir tutuma ve duyguya pek az yer vardır. Bu yüzden, edebiyatla *mûco* arasında bir ortak alan bulunacaksa, *mûco* değişmek, daha insanca bir gerçeklik olmak zorundadır. İşte böylece *mûco*, değişmez bir yaşam gerçeği olmaktan çıkar, bir duygunun anlatımına dönüşür. Kendi kendisinin gölgesi olur. Ve Japon romanı da “gelip geçicilik duygusu” ile keder arasındaki köprüyü kurmuş olur.

Ozan BAŞO'da “yalnızlığın yüce güzelliği” olur *mûco*. Keder verici olan duygu, toplumdaki o *yalnızlıktır*! Kimdir o? Kalabalıktaki “*yalnız insan?*” Japon romanına dıştan, Batı kavramlarıyla yaklaşmaya çalışan Kimball'a (1973: 8) göre, çağdaş romanda, bir “kimlik bunalımı” ve “yeni bir kimlik arayışı” bulmak mümkündür. Ancak geleneksel olarak, “beni”, “benliği” ve “bencilliği” yadsıyan; bireyleri tek tek “biz grubu” (*uçi*) içinde eriten bir toplumda, insanlar nasıl *yabancılaşabilir* ve nasıl *yalnızlaşabilir*? Yaklaşık bir kuşak önce, büyük araştırma ödülü kazanan denemesiyle MİTA Munesuke (1962), işte bu soruna eğilmiş. MİTA'nın

(1962) incelediği 300’ü aşkın örnek olayda ve eleştirmen Kimball’ın (1973) üzerinde çalıştığı çağdaş romanlardaki kahramanların ortak bir kimlik bunalımı ya da kimlik arayışı içinde bocaladıkları görülüyor. (Tablo 107)

TABLO 107
ÇAĞDAŞ JAPON YAZARLARINDAN VE ROMANINDAN
“BATI”NIN SEÇTİKLERİ (1973)

<i>Yazar</i>	<i>Roman</i>	<i>İngilizce Çevirisi</i>	<i>Yıl</i>
ÔOKA Şôheyi	“Ovadaki Yangın”	New York: Knopf	(1967)
TAKEDA Taycun	“Işıldayan Yosun	Tokyo: Tuttle	(1967)
MORİYA Tadaşi	“Ölüye Rahmet Yok”	Tokyo: Hokuseido	(1968)
IBUSE Masuci	“Kara Yağmur”	Tokyo: Kodanşa	(1968)
OSARAGİ Cîrô	“Memlekete Dönüş”	New York: Knopf	(1954)
MİŞİMA Yukio	“Altın Köşk Mabedi”	New York: Knopf	(1959)
KAVABATA Yasunari	“Uyuyan Güzeller”	Tokyo: Kodanşa	(1959)
TANİZAKİ Cunniçiro	“Yaşlı Delinin Günlüğü”	New York: Knopf	(1965)
ABE Kobo	“Kum Tepeli Kadın”	New York: Knopf	(1964)
OE Kenzaburo	“Kişisel Bir Sorun”	New York: Grove	(1969)

Kaynak: Kimball (1973: 5-6).

Japon insanının romanlara yansıyan kimlik bunalımında, birbirinden tümüyle bağımsız olmayan iki büyük gerçeklik beliriyor: *Savaş ve değişme!* Savaş, görünüşte, tarihi evresini kapatmış, kendini yasaklamış, çağdışı bırakmış. Unutulmak isteniyor ama bir türlü küllenmiyor. İkinci, Japon toplumu, kurumları, ilişkileri *iyi ve uçı* grupları ile değişiyor. Roman kahramanları (yazarlar), yeni toplumsal yapı ve gruplar içinde kendilerine uygun yer-yurt ve kimlik arıyorlar. Yenisini bulmak için, eskiyi atmak, yıkıp yakmak, eskisinden kurtulmak gereğini duyuyorlar. Toplum hızla akıp gidiyor ya da dimdik karşılarında duruyor. Yöğitler ve yazarlar, sonunda kendilerini insanoğlunun evrensel gerçeğiyle yüz yüze buluyor: Ölümlülük, gelip geçicilik! Bu gerçek karşısında kendilerine geliyor, değişimi unutuyorlar. Böylece kahraman yeni bir kimlik buluyor –ya da bulamıyor– ama kimse ölümü, ölüm gerçeğini aşamıyor. Yakıp yıkan, yaşlanan ve yamyamlık yapan kahramanların hepsi aynı çıkmazda bocalıyor. Yazarlardan en ünlü ikisi (MİŞİMA ve KAVABATA) kendi canlarına kıyıyorlar. Ve sesleniyorlar okurlarına, Yunus Emre gibi:

*Gider olduk bu dünyadan,
Kalanlara selam olsun!*

108. AKIL VE RUH SAĞLIĞI

İşte böylece *intihar* konusuyla, Japon insanının ruh ve akıl sağlığı sorununa geldik. Akıl-ruh sağlığı –ya da hastalıkları– sanıldığı gibi ruh hekimlerinin belirlediği bir denge değil, toplumun-kültürün betimlediği sosyal-kültürel bir olgudur. Kimin akıllı ve dengeli olduğuna –hekimler değil– toplum karar verir. Çoğu ülkelerde, başkalarına kötülük edenler, saldıranlar, yaralayanlar, öldürenler, kuşkusuz birer suç işlemiş ve suçlu sayılır ama savunma avukatınca suçlunun akıl-ruh sağlığından şüphe edilmez. Suçlular cezalandırılır. Oysa aynı ülkelerde, kendi canına kıyanların arkasından çoğu zaman “Akıl-ruh sağlığı pek yerinde değildi” denir. Kısacası, başkasına saldırmak olağan, insanca bir davranış; kendine saldırmak “akıl-ruh hastalığı” sayılır. Japonya’da bunun tersine bir ayırım geçerli gibidir. Başkalarına ve topluma karşı suç işleyenler dengesiz/saldırgan, kendilerine karşı suç işleyenlerse onurlu kişiler, yiğitler olarak kabul edilir. Bu konuda suç istatistiklerine bakmak yeterli olabilir.

TABLO 108
SEÇİLMİŞ ÜÇ ÜLKEDE: SUÇLAR VE TUTUKLAMALAR 1979

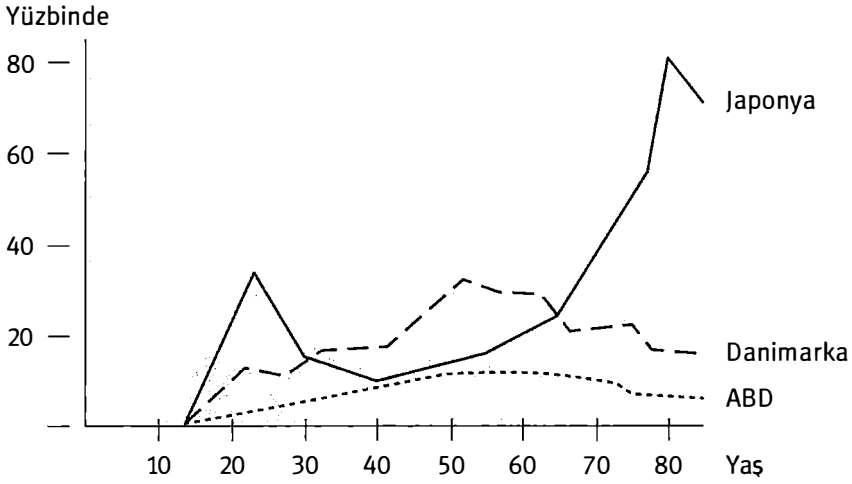
<i>Suçlar ve Tutuklama*</i>	<i>Almanya (%)</i>	<i>Japonya (%)</i>	<i>ABD (%)</i>
Cinayet	2.644 94	1.862 96	19.120 75
Yaralama	133.110 69	28.938 95	522.510 52
Hırsızlık	21.265 52	1.932 78	404.850 27
Yan kesicilik	2.149.741 29	1.136.648 52	9.926.300 18
Cinsel saldırı	6.725 73	2.897 90	63.020 51

Kaynak: FFJ 1980: 107

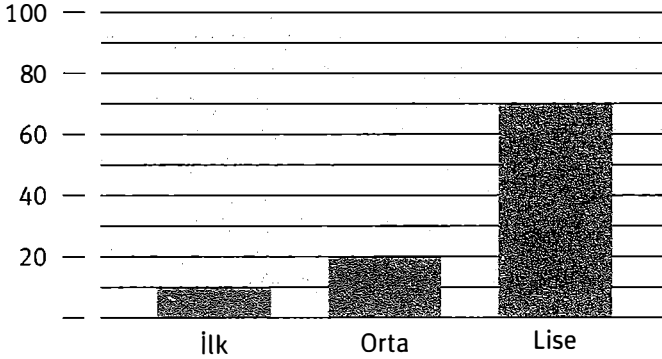
* Tutuklama oranları, her ülkedeki yıllık suç sayısından sonra toplam suçların yüzde (%)si olarak verilmiştir.

Karşılaştırmalı suç ve ceza tablosu (108-1), üç gelişmiş ülke arasındaki anlamlı ayrılığı dile getiriyor. Nüfus büyüklüğü olarak Japonya, Batı Almanya’nın yaklaşık iki katı, ABD’nin yaklaşık yarısı kadardır. Japonya’da işlenen suçların Almanya’dan iki kat çok, ABD’den iki kat az olması bekle-nirdi. Oysa, Japonya’da işlenen suçlar Almanya’dan 2-10 kat arasında, ABD’den 10-20 kat düzeylerinde daha düşüktür. Tutuklama yüzdeleri ise ABD’de en düşük, Japonya’da en yüksektir. Bu sayılar ve yüzdeleri, Japon polis gücünün başarılı, verimli hizmetleri yanında, toplumsal denetimin etkinliğini; başkalarına karşı işlenen suçlar konusunda Japonların hoşgörülü olmadıklarını ve polise yardım ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Oysa, bireylerin kendi kendilerine verdiği cezalarda, özellikle de

ŞEKİL 108-1: Seçilmiş üç ülkede kadın intiharları.

ŞEKİL 108-2: Öğrenci intiharlarının okul yaşlarına dağılımı.

kendi canına kıyma olaylarında, Japon toplumu ile ABD arasında tam bir karşıtlık bulunduğu saptanmıştır. (Şekil 108-1)

Şekil 108-1’de okul çağından erginlik yaşına doğru hızla artan intiharların ilk, orta ve lise çağındaki çocuk ve gençlerin yaşına göre yüzde dağılımı Şekil 108-2’de görülmektedir.

Japon toplumunda gençlik ve yaşlılık dönemlerinde yüksek olan cana kıymalar 30-35 yaşları arasında en düşük düzeye inerken; ABD’de gençlik ve yaşlılık çağlarında düşük olan intihar oranları, 45-55 arasında doruğa varmaktadır. Ayrıca, ABD’nin en yüksek intihar oranı, Japonya’daki en düşük orandan azdır. Amerikalı erkeklerin oranı biraz daha yüksek olmakla birlikte genel dağılım eğilimi Şekil 108-1’deki gibidir. Ömür boyu cana kıymalardaki bu karşıtlık, Benedict’in (1966: 329), çocuk yetiştirilmesiyle ilgili bulgularını hatırlatmaktadır. Öyle ki ABD’nin eğitim sisteminde çocuklarla yaşlıların davranışları kısıtlan-

miş, erginlerinki özgür bırakılmıştır. Toplumun yükü erginler ya da yetişkinler üzerindedir. Çalışma hayatı boyunca ergin kişi özgür, intihar oranı yüksektir. Japonya’da gençlik çağına giren çocukların sorumluluk (*haci*) duygusu artmakta, bu duyguyla birlikte cana kıymalar da yükselmektedir. Erginlik ve orta yaşlılık çağına en düşük düzeye inen intiharlar, yaşlılığın (ikinci çocukluğun) getirdiği yalnızlık, hastalık, işgüresüzlük ve mutsuzlukla birlikte yeniden yükseliyor. İş ve çalışma hayatı boyunca Japon intiharlarının düşmesi, iş (*iye*) yerlerinin sağladığı denge, çalışma-kazanma güvencesiyle açıklanabilir. Batı’da ergin çağdaki özgürlük ve sorumluluk intiharlara yol açarken, Japon toplumunda *iye* ve aileye bağımlılık kişileri intihardan alıkoyuyormuş gibi gözüküyor.

KUTU 108-1

MEZAR TAŞINA YAZIT ÖNERİLERİ

(ASAHI OKUYUCULARINDAN SEÇMELER)

- (1) Tokyolu kadın (29 yaşında):
“Çalar saate paydos!”
- (2) Tokyolu erkek (56 yaşında):
“İçtim içtim, bütün
Şişeleri bitirdim,
Kendimden geçtim.”
- (3) Tokyolu kadın (51 yaşında):
“Kocasının ‘dik duran maymun’ adını taktığı kadın burada yatıyor.”
- (4) Çiba İli’nden erkek (50 yaşında):
“Mal mülk ve köşk bırakmayan canlı, lüks mevkiden bir mezar alan adam.”
- (5) Saitama İli’nden işçi kadın (46 yaşında):
“Hayatı boyunca beklediği sırası gelmeyen kadın burada yatıyor.”

NAKAMURA Hajime’ye (1979: 1-8) göre, Japon kişiliğinin oluşumunda ve gelişiminde, herhangi bir suçluluk duygusu yoktur. Japonlar, doğayı nasıl olduğu gibi kabul ederlerse, çocuğun ve insanın bütün doğal (yani cinsel) istek ve duygularını da olduğu gibi kabul ederler, bastırmaya çalışmazlar. KAVASAKI’nın (1969: 141) savunduğu gibi, Japon kültüründe, bireyin doğal zevk ve doyumlardan yoksun bırakılması [*ascetizm*] ilkesine rastlanmıyor. *Ascetizm* (doymu yadsıyan ahlak anlayışı) belki var ama hiçbir zaman ve yerde köklü bir gelenek olamamış. Öyleyse, Japon kişilik yapısının katmalarında, güçlü bir *libido* (yasaklanmış doyumunsuzluklar) ve kaçamakların yol açtığı suçluluk duyguları yerine çok güçlü bir üst-bene (aileye, işyerine saygıya, çevre duyarlılığına) rastlanır. Öyle ki Japon kişiliği, topluma, insanüstü (tanrısal) bir güce

karşı değil de kendi öz ve üst benliğine karşı sorumlu, onurlu bir tanrı gibi yetiştirilmektedir. Toplum; Tanrı, Töre ya da Yasa bir kişiyi cezalandırabilir. Ama Tanrı'ya kim ceza verebilir? Kendinden başka? Böylece Japon kişilik yapısında ve ahlak anlayışında, kendine ceza vermek –bir ruh dengesizliği değil– ahlaki davranışın en yücesi sayılmakta, kişiye onur kazandırmaktadır. İşte bu gerekçeyle ki önceki bölümde anlatılan Japon eğitim sürecine “Tanrıgillerin Eğitimi” adı verilebilirdi.

Japon insanının üstün görev ve sorumluluk duygusu, *Asahi* gazetesinin okuyucuları arasında açtığı, “mezar yazıtları” soruşturmasında görülüyor. (Kutu 108-1) Bir atasözü, insan ruhundaki görev ve sorumluluk duygusunu şöyle dile getiriyor:

İnoçi va gei ni yotte korose!

(Görev karşısında hayatın sözü mü olur!)

Ekonomik Planlama Örgütü'nce yapılan son bir araştırmaya göre (JFNU VII, 3: 20), sekiz Japon'dan yedisi kendisini orta ve orta-üst sınıflardan sayıyormuş. Japonya'daki hızlı ekonomik gelişmeyi iyi yansıtan bir belge. Ancak, aynı sekizden ikisi kendisini “ne mutlu ne de mutsuz” görüyormuş. Genellikle, araştırma sonuçlarına göre, alınan yanıtlarda, zenginler yoksullardan, kadınlar erkeklerden, gençler yaşlılardan *biraz daha mutlu* görünüyor. Japon kişiliğinde gözlemlenen melankoli –belki de– “ne mutlu ne mutsuz”um diyen bu tür kişilik yapılarından ileri geliyor. Japonlar, genellikle birbirlerinin yüz (*kao*) ve maske (*kamen*)’lerinde mutsuzluğu okuyorlar ama öteki duygusal tonları okumakta güçlük çekiyorlar. Bu nedenle “Japon yüzü” aynı zamanda “Japon maskesi”dir. Japon yüzlerinden, maskelerinden, yani bir anlamda, çok sayıda “Japon kişiliğinden” söz edilmektedir. İşte başkalarının içine çıkacak “yüzü” kalmayan Japonlardır, genellikle kendi canlarına kıyanlar. (Bkz. Kutu 69-1, 69-2 ve Kutu 108-2)

KUTU 108-2

“EL İÇİNE ÇIKACAK YÜZÜ KALMAMAK”

“Ruyûgasaki Kasabası Belediye Meclisi üyelerinden YOŞİDA Hiroşi, bir taş ocağına işletme izni verilmesi için 25 bin lira rüşvet almak ve belediye görevlilerine baskı yapmaktan suçlanmıştır. Olayla ilgili dosyanın polisçe savcılığa gönderilmesinden 10 gün sonra, YOŞİDA Hiroşi kendi evinin arka bahçesinde asılı bulunmuştur.”

– *Yomiuri* Gazetesi, 12 Haziran 1978

Başkalarının içine çıkmaktan yorulan gençlerde de bir tepki gözlemlenmiştir. Bu gençler, *Ti-gömleklerinin üstünde, kitap-defter kaplarında*

bağımsız olmak istediklerini dolaylı olarak dile getiriyor: “I must live by myself!” (Kendi başıma yaşamak [yeterli olmak] zorundayım.) Ola ki bu dileğin Japoncası yok ya da böylesine güçlü ve etkili değil!

109. JAPONLUK DUYGUSU VE DÜŞÜNCESİ

Japonlar “*Nihon*” dedikleri zaman, ülkesi halkı, taşı toprağı ormanı suyu, hükümeti ve devletiyle tek bir bütünü düşünür. Bunun anlamı odur ki Japon insanı devlet/toplum gerçekliğini kendi dışında –ya da üstünde– görmez. “*Nihon*” kavramında, birey, toplum, hükümet ve devlet tek, bölünmez bir varlıktır. Yabancı gözlemcilerin “Japon Ortaklığı” adını verdikleri olgu budur. Biz Türklerin “Devlet”ten beklediğimiz her özveriyi, Japon insanı “*Nihon*”un kendisinden beklediğine ve buna hakkı olduğuna inanır. Başka bir deyimle, “Japonluk duygusu”, doğal hak ve özgürlüklerini bilen bir varlık olmak değil, bireyin Japonya’ya karşı görev ve sorumluluklarını bilmesi duygusudur.

Japon düşüncesindeki sorumluluk/özgürlük ikilemi, kutuplaşması yeni bir olay değil. Japon çağdaşlaşmasının en ünlü kişisi FUKUZAVA Yukiçi (1866) *Seiyô Cicô* (“*Batı Dünyası*”) konulu denemesinde, *özgürlük kavramını “ciyû”* diye çevirmiş, ancak hemen eklemiştir: *ciyû*, bençillik çıkarıcılık, kişinin kendisini toplumdan önce görmesi demek değildir. FUKUZAVA bu hatırlatmasında iki yönden haklıydı. Önce, Batı düşüncesindeki özgürlük de kişinin kendine ve toplumuna karşı belli bir sorumluluğu içerir. İkincisi, Japonya çağdaşlaşırken, Batı’nın kültürünü öğrenirken, özgürlüğü sorumsuzluk biçiminde yorumlamak yanılgısına düşülmemeliydi. Batı’da sorumluluk kişinin kendine (kendi içindeki üst-bene) karşı duyduğu bir duygu, Doğu’da daha çok başkalarından, aileden ve toplumdan yana geliştirilen bir şükran, boyun eğme, adanmışlık ve bağımlılık duygusudur.

Batı dünyasında görülen sorumluluk kişinin özgürlüğünü sağlıyordu. Batı-Doğu ayrılığı özde değil biçim ve vurguda idi. İşte bu yüzden FUKUZAVA Yukiçi, Japon çağdaşlaşmasının aydın düşünürü, Japonluk duygusundaki Doğu-Batı diyalogunun simgesi, sentezi sayılır. Yaman, yürekli bir aydın kişi! İyi anlamış, iyi anlatmış; Doğu’yu da Batı’yı da! (Hayat öyküsü için Bkz. Fukuzava 1960)

Japonluk duygusu çalkantılar, sallantılar geçirmiş ama sağlığını korumuştur. İkinci Savaş’taki yenilgiden ve 1970 sonlarındaki hızlı kalkınmadan sonra, Japonluk duygusu, birey ve kurumlar üstü bir duygu birliği (yeniden “Japon Ortaklığı”) olarak beliriyor. Bu koruyucu çatı altında, çeşitli ve karşıt inançlar, düşünceler ve hatta eylem akımları olabilir. Ama hepsi Japonya içindir. Sanki Batı’nın “Çokluk içinde birlik; birlik içinde çokluk” ilkeleri Japonya’da geçerlidir.

Japon insanı kendini önce Japon sonra insan olarak algılar. Milliyetçi değer yargıları taşıyan bu öncelikte belki de *Kanci* yazısının payı olabilir: *Nihon-cin* = “Japon insanı”dır. Japon insanının kendisini öteki insanlardan daha aşağı ya da üstün gördüğünü söyleyenler, hatta –Reischauer gibi– yazarlar olmuştur. Bu yargıyı savunmak da çürütmek de kolay değildir. Ulusal duygunun iniş çıkışlarında, kuşkusuz iki savı da destekleyecek kanıtlar bulunur. Ancak, tartışılmayacak gerçek odur ki Japon insanı, ülkesinin çıkarını kendisinin ve yabancıların çıkarlarından önce görür. Bu anlamda gerçek bir milliyetçidir. Fanatik bir koruyuculuktan çok işlevsel bir tutum olarak Japon insanı başka bir toplumda yaşadığı, onun vatandaşı olduğu zaman, aynı önceliği yeni topluma da verir gibidir. Şu ayrımla ki Japon insanının *on-giri duyguları*, kendi toplumu, kendi insanları için geçerlidir. İşte bu yüzden Japonlar, biz (*uçi*) ve ötekiler (*yosomono*) arasında kesin bir ayırım güderler. Yabancılar karşı hoşgörölü, namuslu, sabırlı davranırlar ama Japonya’nın onur kazanması için yaparlar bunu. Japon çıkarları değişince başka türlü de davranabilirler. Yabancılar, Japonlaşmaya özenmedikleri sürece iyi kabul görürler.

Oysa Japonlaşmak isteyenlere karşı saflarını sıklaştırır, yabancıyı iterler. Japon, kendi dilinin yabancılar öğrenilmesinden onur duyar. Ancak, yabancı kişi, Japonları iyi anlamaya başlayınca rahatsız olur. Japonluk duygusu, temelde Japon tarihini, kültürünü, dilini iyi tanımak; Japon insanlarına karşı saygılı olmaktır. Japon, kendi tarihinin çelişki ve sorunlarını rahatça kabul eder. Japon duygusunda İmparator *MEİCİ*’den yana olmak Beylerbeyi *Şôgun*’a karşı olmayı gerektirmez. Japon bugün birine, yarın ötekine ziyarette bulunabilir. Ne ki olup geçmiştir, tarihtir, gerçektir. Ne ki gerçektir, onda çelişkisi yoktur. Japon toplumunun katmanlarında bütün bu değerler yan yana yaşar. Birey, bu katları ve katmanları uzlaştırmaya çalışır. Yıl ve ayrıntı bilgisi, pek önemli değildir; ama her Japon insanında derin bir doğa bilinci yanında yüksek bir tarih bilinci ve tarih saygısı görülür. Malraux’un (1978) gözlemlediği gibi “*Tarihini unutan ulusun çökeceğine, övüncünü yitiren toplumun yıkılacağına*” inanırlar.

RESİM 109: FUKUZAVA Yukichi: Çağdaşlık Bilgesi. (Bkz. Kutu 109-2).

Japon duygu ve düşüncesinde üç evrensel değere karşı değişmeyen bir ilgi ve saygının varlığı gözlemlenir:

- 1) Güzele-güzelliğe saygı,
- 2) Gerçeğe-gerçekliğe saygı,
- 3) Gerçekle güzelin kaynağı olan toplumsal güce, karşılıklı güvence, dayanışmaya saygı.

Japonluk duygusu, üç ayrı saygıyı, saygıdeğer bir biçimde birleştirmek, uzlaştırmaktır. Japon, gerçeklik duygusunu tarihte (kültüründe), güzellik duygusunu doğada (kültüründe), güç ve güven duygusunu toplumsal ilişkilerinde ve gelecekte arar. Geçmişe dayanır, bugünü yaşar ama geleceğe yöneliktir. İkinci Dünya Savaşı'nı yitiren Başbakan Amiral SUZUKİ, Amerika'ya teslim olmayı kabul eden kabinenin Dışişleri Bakanı YOŞİDA'ya (1967: 48-9) şu bilgece öğüdü vermiştir:

*Savaşta yenmek kadar yenilmek de var;
yenmek kadar yenilmeyi de öğrenmeliyiz.*

Ancak, tarihi gerçek değişmez türken değildir. Gerçekler değişince, kişinin saygı duyduğu güçler de değişebilir. Sözgelisi en saygın kişi bugün imparator ise yarın General MacArthur olabilir. “Kimi gözlemcilerin –duygusal değil de– “durumsal gerçekçilik” diye adlandırdığı ilke budur.

Bugünkü imparator ulusal birliğin, Japonluğun simgesidir ama güçlü bir tanrı değildir artık. Öyleyse Japonya'yı (Japon Ortaklığını) hangi güç yönetiyor? Amerikan vatandaşı olan Japon asıllı Robert OZAKİ (1978: 147-49) bu soruyu ilgililere sormuş, şu çelişik yanıtları almıştır:

İşadamları: – ‘Politikacılar’

Politikacılar: – ‘Bürokratlar’

Bürokratlar: – ‘Aydın-yazarlar’

Aydın-yazarlar: – ‘Basın ve gazeteciler’

Gazeteciler: – ‘Büyük işadamları’

Böylece *Can-ken-pon* oyunundaki çember gibi, iktidar ilişkileri çemberi de kendi üstüne –işadamları üzerine– kapanıyor. İşadamları da güçlüdür kuşkusuz ama asıl güçlü olan *Japonya Kurumu*'dur. Toplumsal birlik güçlüdür, parçalar değil. Yazar OZAKİ (1978: 149), ulusu bir ağaca benzetir: Kökleri halk, gövdesi bürokrasi, yaprak ve meyveleri politika olan bir ağaç. Bürokrasi, yönetenle yönetilen arasındaki evrensel köprüdür. Yamaçlar ile vadi değişir ama köprü değişmez. OZAKİ, bu benzetmesiyle bürokrasinin işlevini, gücünü vurgulamak ister gibidir.

Kutu 109-1

JAPONLUK DUYGUSU: FIKRADAKİ SAKLI GERÇEK

Batılı hatun kişi, uluslararası havaalanında rastladığı Uzakdoğuluya sormuş:

- Siz Çinli misiniz?
-?
- Mogolistanlı?
-?
- Filipinli?
- Durun bakayım, yoksa Taylandlı mı?
-?
- Sakın Koreli, filan? diye zorlayınca, Uzakdoğulu dayanamamış.
- “Ben demiş, “JAPONYA’yım.”

Yakıştırmadır kuşkusuz ama Japonluk duygusunun özeti, gerçeği budur.

Japonluk duygusunun kavramsal karşısı geri kalan dünyadır. Üniversite öğrencileri örgütünün Tokyo yakınında Haçiôci'deki Seminer Merkezi'nde düzenlediği bir toplantının gündeminde yer alan başlıca konular şunlardı (1978 yazı):

- 1) Japonya ve Çin'in çağdaşlaşma modelleri,
- 2) Edebiyat aracılığıyla kültür alışverişi,
- 3) Dünyanın değişen düzeni,
- 4) İdeolojik toplum [Batı] - Duygusal toplum [Japonya],
- 5) Savaş sonrası dönemin sonu [3. Savaşın başlangıcı mı?].

Japonlar, İsviçre, ABD, Fransa ve Avusturya gibi “uzak” ülkelere karşı duygusal bir yakınlık beslerken, Sovyetler Birliği, Çin ve Kore gibi “yakın” komşularına karşı özel bir sevgi beslemediklerini açıklamaktan çekinmezler. (JFN, Şubat 1978)

Bizim “Davulun sesi uzaktan hoş gelir” deyimimize karşılık, Japonlar:

“Çiçeğin kokusu uzaktan daha bir hoş gelir” derler.

Öte yandan dünya ulusları toplu olarak ele alındığında, Japonların en çok güven (saygı) besledikleri ülkelerin dağılımı ve sırası şöyledir:

<i>İlk Üç</i>	<i>Orta Üçlü</i>	<i>Son Üç</i>
1 ABD	14 Avusturya	28 İsrail
2 Çin	15 SSCB	29 Vietnam
3 İngiltere	16 Danimarka	30 Yugoslavya

Kaynak: *Yomiuri* gazetesi, Kasım 1978.

Türkiye yukardaki listede yer almıyordu. Güven duyulduğu ya da duyulmadığı için değil de Türkiye-Japonya ilişkileri bir ölü noktada olduğu için. Türkiye'nin alacağı ya da satacağı fazla bir şeyi yoktu. Durum yakın gelecekte değişebilirdi. Japonya yakından izliyor, bekliyordu, Türkiye'nin yeniden çalışıp üretmesini, Türklerin çalışmaya başlamasını...

*İŞYERİ ŞARKISI**

*Yeni Japonya'yı yaratmak için
Aklımızı kuvvetle birleştirelim.
Bir şeyler katmak için
Elimizden her geleni yapalım.
Çağlayan sular gibi
Tükenmeyen sürekli
Satalım mallarımızı dünyaya
Uyumla çalışalım.
Büyü sanayi, büyü!*

– Sadıklar (Zirvedeki Japonya: s.ix'dan)

SAVAŞ MI, BARIŞ MI?

Bariş sanatlarına önem verip savaş sanatlarını yadsımak korkaklık; savaş sanatlarını öğrenirken bariş sanatlarına yabancı kalmak ise cehalettir.

– HAYAŞİ Razan (1583-1647)
Peace on Earth (UNESCO 1980: 88)

Ünlü bir fabrikanın işçi ve yöneticileri tarafından her sabah söylenen şarkının güftesi.

KUTU 109-2

FUKUZAWA YUKİÇİ'NİN (§ 109) MORAL EĞİTİM YASASI*

1. Ulaşılan düzey ve başarılarla asla yetinmeyerek, saygınlığını korumak, akli yeteneklerini geliştirmek, insanın evrensel görevidir. Bu açıdan ahlakın ön-de gelen ilkeleri bağımsızlık ve özsaygısıdır.
2. Bedenin ve aklın bağımsızlık ilkesine ve kendi saygınlığına ödünsüz sahip çıkanlar bağımsız ve özsaygısı olan kişilerdir.
3. Ekmeğini alın teriyle kazanmak saygı ve bağımsızlığın ilk koşuludur.
4. Güçlü bir beden ve sağlık da hayatın önşartlarıdır. Bu yüzden sağlığını ve aklımızı özenle korumalıyız.
5. Hayatı bütünüyle yaşamak herkesin görevidir. Hayatına son vermek akıldışı ve korkakça bir eylemdir.
6. Bağımsız ve özsaygılı bir yaşam için, yürekli ve eylemli bir kişilik gerekir.
7. Bağımsız ve özsaygılı kişi, başkalarına bağlı olamaz, bağımlı kalmaz.
8. Kadını erkekten aşağı görmek ilkel bir töredir. Kadın ile erkek birbirini sevmeli ve saymalıdır.
9. Hayat arkadaşının seçimi olarak evlilik kararı özenle verilmelidir. Bütün insan ilişkileri, ailede başlar ve gelişir. Aileyi kuran eşler birbirlerinin bağımsızlığına ve özsaygısına karşı çıkmamalıdır.
10. Karı-kocalar çocuklarıyla ilişkilerinde aynı ilkelere uygun davranmalıdır.
11. Çocukları bağımsız ve özsaygılı kişiler olarak yetiştirmek ana babaların görevidir. Çocuklar da ana babaya saygı ve itaatle bağlı kalırken bağımsızlıklarını ve özsaygılarını korumalıdır.
12. Bağımsız ve özsaygılı kişi hayatı boyunca öğrenerek gelişmeyi görev sayar. Moral eğitimini asla ihmal etmez.
13. Birey ve ailelerden oluşan sağlıklı bir toplumun temelleri de ancak bağımsız ve özsaygılı birey ve ailelere dayanır.
14. Toplum varlığının sürekliliği için, her birey, ötekilerin bağımsızlık ve özsaygısını da gözetip sakınmalıdır.
15. Nefrete sığınmak ve intikam peşinde koşmak, ilkel ve karanlık çağlardan kalma bir gelenektir. Onurumuzu korumada hak ve hukuk ölçülerini gözetmeliyiz.
16. Herkes kendi meslek ve iş hayatının görevlerine sadık kalmalıdır. Görevini ihmal eden kişi bağımsız ve özsaygılı biri olamaz.
17. Ötekilere güveniniz ki onlar da size güvensin. Bağımsızlık ve güvenlik için bireylerin karşılıklı güveni şarttır.
18. Toplum hayatının sürmesi için nezaket ve görgü kurallarına uyum esastır. Ancak kurallar özen ve ölçüyle uygulanmalıdır.
19. Ötekileri, kendimiz için beslediğimiz sevgiden ve saygıdan yoksun bırakmamak, toplumun mutluluğu için erdemli bir tutumdur.

* Eiichi Nakayama (ed). (1985: 270-73) *Fukuzawa Yukichi on Education*. Tokyo University Press.

-
20. İnsanca davranışlar, insanlarla sınırlı kalmamalı, kendi türünü öldürmeyen insan, canlılara karşı acımasız davranmamalıdır.
 21. İnsan kişiliğini yüceltip zihnini geliştiren, dolaylı olarak toplumun barış ve huzuruna hizmet eden sanat ve edebiyat duyarlılığının kazanılması insanlığın amacı olmalıdır.
 22. Nerede toplum varsa orada yönetim vardır. Yönetmek ve güvenliğini sağlamak, yurttaşının canını, malını ve onurunu korumak yöneticinin görevidir. Karşılığında askerlik hizmeti ve vergi vermek de yurttaşın görevidir.
 23. Ülkesini savunmak, kamu giderlerine katılmak yükümlülüğünü taşıyan yurttaşın yönetime katılmak ve bütçeyi denetlemek hem hakkı hem de görevidir.
 24. Japon yurttaşlarının en yüce görevi, can ve malları pahasına dahi olsa, ulusal bağımsızlığı ve onuru korumaktır.
 25. Barış ve düzen için yasalara uymak ve uymayanları uyarmak yurttaşlık görevidir.
 26. Din, dil, kültür ve töreleri nice farklı olsa da bütün insanlar kardeşlerimizdir. İlişkilerimizi, eşitlik, bağımsızlık ve özsaygısı ilkeleri içinde düzenlemeliyiz.
 27. Atalarımızdan miras kalan uygarlığı geliştirip sonraki kuşaklara aktarmak her insanın görevidir.
 28. Eğitimin görevi ve amacı, bağımsız ve özsaygılı insanın yaratılması ilkesi ve bunun uygulamasıdır.
 29. Bu inançları ve amaçları paylaşan kişiler el ele verip bu ilkeleri her yana yayarsa, öteki insanlarla birlikte en yüce mutluluk devleti kurulabilir.
-

METAFİZİK GÖZLEMLER

- Japonya geçmişin geleceğidir.
- Japonya'nın gerçek tanrıları çocuklardır.
- Çocuklardaki "Annem bana aittir duygusu" asla silinmez.
- Çin bir süreklilik; Japonya ise değişimler [ülkesi]dir.
- Japonlar, dehanın rolünü en aza indirmişlerdir.
- Japonya, düzensizliğin birliğidir.
- Anlaması, anlatması zor; çünkü son derece basit!

– Kurt SINGER (*Mirror, Sword and Jewel*, 1973)

BULGULAR VURGULAR DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER

-
- BATILILAŞMA MI, ÇAĞDAŞLAŞMA MI?
 - TOPLUM, TOPLULUK VE TOPLUMCALIK
 - KUZEYLİ AMA HİRİSTİYAN DEĞİL;
DOĞULU AMA BUYURGAN DEĞİL!
 - DİNDAR AMA KADERCİ DEĞİL!
 - DUYGULU VE COŞKULU BİR AKILÇILIK
 - “JAPON MUCİZESİ” (Mİ?)
 - “KÜÇÜK ŞEYLER BÜYÜK ŞEYLER” TEKERLEMESİ
 - ANLAŞILMAZLIK SORUNU: YÜZLER Mİ, MASKELER Mİ?
 - DOĞA VE FEODALİTE YANILGILARI
 - DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER
 - SÖZ SONU
-

Japonya, tarihöncesinden beri çağdaş olagelmiş bir toplumdur.

– MARAİNI (1971)

*XX. yy ortalarındaki Japonya Batılılaşmış değildi;
belki de asla olmayacaktı!*

– HALLORAN (1977)

110. BATILILAŞMA MI, ÇAĞDAŞLAŞMA MI?

Japon kültüründe nelerin değiştiği nelerin değişmediği tartışmasına girişmeden önce Batılılaşma ve çağdaşlaşma kavramlarına kısaca değinmek gerekiyor. Çağımızın endüstrileşmiş toplumları Batılı olduğu için, endüstrileşme süreci, kaçınılmaz bir ölçüde Batılı toplumlara benzeme anlamını taşıyor. Endüstrileşen bir ülke, istese de istemese de Batı'nın endüstrileşmiş ülkelerine benzemeye başlıyor.

Çağdaş Türk düşüncesinde, Avrupalılaşma, Batılılaşma ile çağdaşlaşma çoğunlukla eşanlamda kullanılıyor. (Gökberk 1980: 31 ve 47) Bundan yarım yüzyıl önce Atatürk “Çağdaş uygarlık düzeyi”nden söz ettiği zaman, gönlündeki hedef Batılılaşma değil, çağdaşlaşma idi. Batı'yı Batı yapan kurumsal gelişmelerdi. Büyük Britanya'nın Türkiye'deki Büyükelçisi Lindsay'in 1925 yılında Mr Austen Chamberlain'a gönderdiği mektupta, genç Cumhuriyet'in çağdaşlaşma yolunda kararlı olduğu şöyle belirtilmekteydi:

Çağdaşlaşma, genç Türkiye Cumhuriyeti politikasının yüreği ve ruhudur. Milliyetçilik ve laiklik de gerekli el ulakları... Ülküleri [gerçekçi] olmayabilir ama inançları sağlam ve derindir. Programlarının *çağdaşlaşma bölümünde gözleri Japon örneğindedir*. Yalnız buharı, petrolü, elektriği değil, tepeden tırnağa tüm yasalaları, yönetimi ve sosyal kurumları yenilemek azmindeler. (Bkz. Şimşir 1975)

Genç Cumhuriyet'in 1925'teki atılımcı görünümünü ne ölçüde koruyabildiği, 1960'lardan bu yana açıkça tartışılıyor: *Batılılaşmak mı? Çağdaşlaşmak mı?* Çünkü Batılılaşma kapitalistleşme, çağdaşlaşma ise daha çok endüstrileşme anlamına geliyor. Henüz gündeme getirilmeyen oysa asıl üzerinde durulması gereken sorun, “Japon örneği”nin temel nitelikleridir. Biz Türkler gerçekten “Japon örneğini” izlemek istedik mi? Eğer

RESİM 110: Değişmeyen bir gelenek: Fırça ustasından çam ağacı.

öyleyse “Japon örneği” neydi. Büyükelçi Lindsay’ın yaptığı karşılaştırmalardan Japon deneyimi konusunda güvenilir bilgilere sahip olduğu anlaşıyor. Çünkü, bugünkü yaygın inançlarımızın tersine, Japonlar yalnızca buhar, petrol ve elektrikle yetinmemişler, bütün yasaları, yönetim ve kurumları yenilemişlerdi. Japon örneğinin temel ilkesi, Batılılaşma değil *yenileşme*, başka bir deyişle, *çağdaşlaşmaydı*. Japonya çağdaşlaşmış –yani tarımsal üretimden endüstriyel üretime geçmiş– ama Batılılaşmamıştı. Japonya değişmiş ama kimliğini korumayı bilmişti. Tarihi sorun, Japonya’nın değişip değişmediği değil, bu işi nasıl yaptığı, hangi alan

ve boyutlarda ne kadar değiştiydi? Soru’nun bilimsel yanıtı, kısaca, “Japonya Batı’ya benzemeye çalışmadan çağdaşlaştı” yolunda veriliyor. Japonya Batı’ya benzemiyor kuşkusuz ama eski, özgün kimliğine de benzemiyor artık. Eoğlu Japon, Japon gibi yaşıyor ama yüzyıl önceki Japon gibi değil. Çağdaş bir Japon gibi.

Bu büyük dönüşüm, Japonların ilk denemesi değil! Bin beş yüz yıl önce de Budizmin ilk barışçı saldırısı karşısında aynı akılcı uyumu göstermişler. Budizmin yazısını, sanatını, düşünce ve öğretisini, ilkelerini, ürünlerini almışlar. Tapınaklarını kurmuşlar. Anayasalarını, yönetim ve tarım örgütlenmesini yenilemişler (*Tayka* yenileşmesi MS 645-710) ve 3-4 yüzyıl içinde –Budizm ya da Çin onları özümsemeden– onlar yeni bir Japonya yaratmışlardı. (*Heiyan* Dönemi 794-1185) Öyle ki Japon Ortaçağı *Kamakura* dönemiyle başlarken, Japonya yeni gelişen bir *Zen* Budizme hazırды. Zen Budizmin sanatına ve dünya görüşüne dört elle sarıldılar, onu öğrendiler, anladılar, özümstediler. İşte tam bu sırada (XVI yy ilk yarısında), Japonya önce Hristiyan Batı’nın rotasını şaşırmış gemicileriyle sonra da işini bilen Cizvit misyonerlerle karşılaştı. Başlangıçta büyük saygı, hatta hayranlık duydu Hristiyanlığa. Fakat dinin hızlı yayılışını, Hristiyanlaşanların dışa bağımlı duruma geldiğini görünce Batı’ya kesin bir “dur” demek zorunda kaldı. Bunu dedi ve dış dünyaya kapandı. İşte bu davranışta, Japonca bir duyarlılık saklıdır. Japonlar, Hristiyanlık yoluyla sömürgeleşeceklerini görmüşler, bu kapıyı hızla kapatmışlardı.

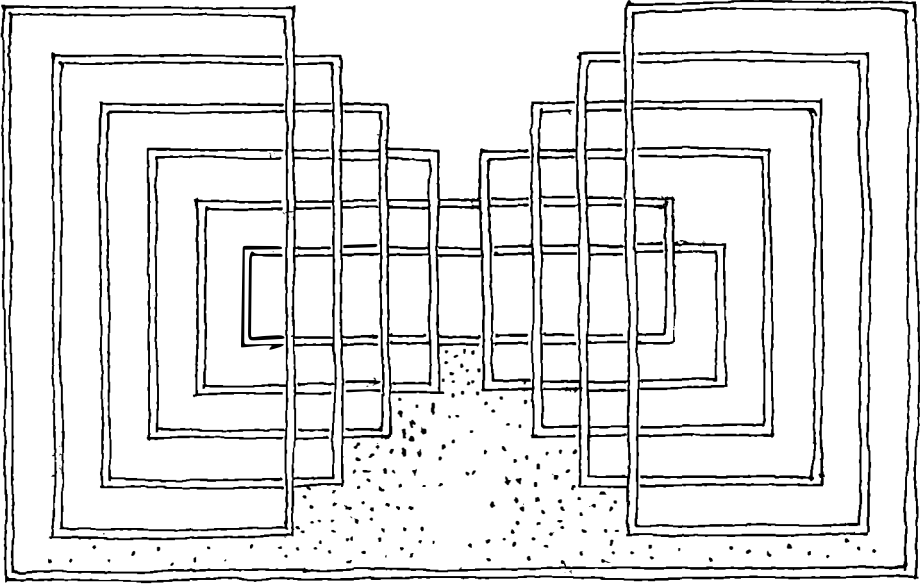
Aslında Japonya iki-buçuk yüzyıllık *Tokugava* dönemi (1600-1850) boyunca, Batı’ya değil, Hristiyanlaşma yoluyla Batılılaşmaya kapalı tutmuştu, kapılarını. Oysa, Batı’nın bilim, sanat ve teknolojisindeki her türlü gelişmeyi yakından izlemeye çalışmış, bu seçici çabasında başarılı da olmuştur. Öyle ki 1850 yıllarına geldiğinde Japonya endüstrileşen –makineleşen, fabrika bacaları tüten– bir ülke değildi ama bilimde, sanatta ve tarımda çağdaş bir ülkeydi. Nedense buhar makinesiyle zamanında ilgilenmemiş ve kara dumanlı (çarklı) gemiyi kaçırmıştı. Şimdi kara gemiler silahlanıp gelmiş, Japonya’yı dışa açılmaya, alışverişe zorluyordu. Direnmede yarar yoktu. Tek umut Batı’ya yetişmekteydi. *Meici* Yenileşmesi’yle, imparatorun yönettiği eşi bulunmaz devrimle Japonya, Britanya Adaları’na göre yaklaşık yüz yıllık teknoloji açığını kapatma denemesine girişti ve hedefine ulaştı yüz yıl içinde.

Japon toplumunun en özgün niteliği, 2500 yıllık tarihi boyunca yabancı kültürlerle ve etkilere son derece açık olması, aldıklarında seçici ya da uyarlayıcı olabilmesi, bu serüven içinde kendi kültürel özerkliğini ve reklğini koruyabilmesidir. Asya’dan Budizmi, Konfüçyus ve Tao öğretilerini almışlar kendi doğal dinleri olan *Şintô*’yu bırakmamışlar, bütün bu öğelerden bir “*halk dini*” yaratmışlardı. Budizmin gereklerini yerine getirirken, Budizmi kendilerine (*Şintô*ya) benzetmişlerdi. Japonya’nın dünya kültürlerine olan ilgisi ve açıklığı günümüzde de sürmektedir. Japonya Kültür Enstitüsü (JCI)’nün en son araştırmalarına göre, 1970’li yıllardaki “Japon insanı, kişi başına, dışa sattığından 50 kg daha çok kültür satın alıyormuş, dışardan.” (JFN, 1978 Nisan, V, No. 1) kiloyla kültür hesabının nasıl yapıldığı açıklanmayan raporda, genel kanı öyle ki Japonya o fazlalığı rahatça özümseyip sindiriyor içine. İşte “*çağdaşlaşma*” denen sürecin özü-özetı böyleydi.

111. TOPLUM, TOPLULUK VE “TOPLUMCA”LIK

Yeryüzünde bugün geleneksel topluluklar (cemaat) ve çağdaş toplumlar (cemiyyet) var. Çağdaş (endüstrileşmiş) toplumlar, özel girişimci (kapitalist) ve toplumcu (sosyalist) olarak ayrılıyor. Japonya’nın hangi sınıfa girdiği tartışılabilir bir konu. Avusturalyalı Profesör Gregory Clark’a (1977-78) göre, Japonlar Batı’yı Batı yapan bazı aşamalardan geçmedikleri için toplum olamamışlar ve topluluk (cemaat) düzeyinde kalmışlar. Başka bir deyişle, Japon bilmecezinin anahtarı, Japonya’nın ne olduğunda değil ne olmadığında, geçirmediğinde (yaşamadığında) saklıymış.

Japon ekonomisinin kapitalist mi, sosyalist mi olduğu da tartışılabilir. Toplum tipi ile ekonomik yapının sınıflanması açısından Japonya, Batılı “ideal tip”lerin hiçbirine uymuyor. Yapı ve işlevler yönünden, ne tam bir toplum ne de topluluktur. Ne toplumcu ne de özel girişimcidir.

ŞEKİL 111: Düşey ve yataylıklardan oluşan bir toplumcalık:
Bütünlük ve Süreklilik! (Yazar'ın Japonya izlenimi).

Batı kavramlarıyla söylendiğinde Japonya, yeryüzündeki toplumların belki de en toplumsal olanıdır. Ancak her toplum belli bir ölçüde “toplumsal” olmak zorunda kaldığına göre Japonya için yeni bir sıfat bulmak gerekiyor. İşte yalnızca bu gerekçeyle bile Japonya’nın “toplumca” bir toplum olduğu söylenebilir. Bu toplumun sınıfları, çıkar grupları, çatışan parti ve zümreleri, katları ve katmanları var ama hepsinin üstünde bir “Japonluk duygusu” ve bu duygunun beslediği bir “toplumca”lığı da vardır. Toplumcalık, bazı işlevsel nitelikleriyle kapitalizme, bazı ortakçı nitelikleriyle sosyalizme, bazı disiplin ve düzen ilkeleleriyle nasyonel sosyalizme de benzetilebilir. İşadamı İDEMİTSU Sazô (1969) “Çalışan Halkın Kapitalizmi”ni öneriyor. Japon kapitalizminin de söz edilmektedir. Ancak Japonya, Batılı anlamda kapitalist değildir. Gerçi İkinci Savaş öncesinde faşizme benzer bir ordu yönetimi geçirmiştir ama Japon milliyetçiliğini doğrudan faşizmle özdeşlemek doğru olmaz. Batılı toplum modelleri arasında Japonya’ya tam bir uyanı bilinmiyor.

Oysa Japonya konusunda her Batılı yazar değişik yargılara varmak eğilimindedir. Pulvers’in (1980: 8-11) oldukça yürekli yorumuna göre, Batı Dünyası’nın Japonya’ya bakış açısı, görüp söyledikleri, Japonya’yı anlatmaktan çok, Batı düşüncesini tanımaya ve eleştirmeye yarayabilir: Pulvers, Batı’nın Japonya’ya yaklaşımında aşağıdaki önyargıları ve gizli saklı amaçları buluyor:

(1) KAYBOLAN JAPONYA’YI KURTARMA YAKLAŞIMI

Kimi yazarlara göre Japonya hızla değişmekte, Japon kültürünün geleneksel değerleri, güzellikleri yitip gitmektedir. Böyle sürerse, geriye değerli bir şey kalmayacaktır. Öyleyse, tarih, sanat, uygarlık adına, acele edip Japonya’yı kurtarmalı. Değişimleri durdurmalı.

(2) JAPONYA’YA HİZMET YARIŞI

Japonlar Batılı ağabeylerin çalışkan, başarılı ve hevesli öğrencileridir. Denetim ve gözetim altında biraz daha çaba gösterirlerse, çok yakında olgunlaşıp büyük uluslar ailesine katılabilirler. (General MacArthur’un “Benim 10 yaşındaki çocuklarım” yaklaşımı.)

(3) DİNSİZLERİ DİNE KAVUŞTURMA ÇABASI

Kimi misyonerlere göre, Japonya zaten çağdaş ve endüstrileşmiş bir ülkedir. Ancak ne yazık ki Japonlar dinsizdir, inançsızdır. Nedense, hak yolunu bulamamıştır. Hristiyanlaştırılarak ancak Japonlar kurtarılabilir. Japonlara hizmetten çok belki de din görevlilerinin bencil duygularını besleyen bir yaklaşım.

(4) SAVAŞÇI BİR ULUSA ÖVGÜLER YAĞDIRMA YARIŞI

Küçük Japonlar, ölümden korkmayan yaman savaşçılardır. Özellikle de Batı’nın ve kapitalizmin düşmanlarına karşı ne yiğitçe savaşıyorlar. Oysa yanılıp da Batı’yla savaşırken, ilkel, yaban, çirkin ve fanatik (“*Japs*”) oluyorlar. Onun için bu asker ulusu Batı’ya karşı değil de Batı’nın yanında savaşa hazırlamak gerekir.

(5) KÜÇÜK, GÜÇSÜZ JAPONYA HADDİNİ BİLMELİ

Japonya küçük, güçsüz bir ülkedir. Onu fazla övüp şımartmamalı. Aslında, *kirli*, *kiçik* ve *kalabalık* bir ülkedir. Ekonomik ve askeri bakımdan dışa ve Batı’ya bağımlıdır. Batı’dan alıp öğreneceği çok şey vardır. Savunmasızdır. Varlığını sürdürmek için dünya güçlerine bağımlı olmak zorundadır. Üç büyük dünya gücü arasındaki bu ufak ülke, sınırlarını, gerçek gücünü ve en önemlisi efendisini bilmelidir. (“Narin çiçek vazoya yakışır.”)

(6) “GEYŞALARA SEVGİLERLE” YAKLAŞIMI

Batılı aşıkların romantik sevgilileri olan *Madam Krizantem*’ler (Pierre Loti) ve *Madam Butterfly* (Puccini)’lar giderek azalıyor. Gelişme, kalkınma falan derken geleneksel kadınlık sanatı yok olup gidiyor. Japon kültürünü ve romantik *Geyşa*’ları bir an önce uygarlığın saldırısından kurtaralım.

Pulvers’e (1980) göre, bütün bu yaklaşımlarda anlatılanlar gerçek Japonya değil, yazarların düşlemediği, özlemediği sanal Japonya’dır.

Oysa yazarların ne hakkı vardır, ne de gücü yeter böyle düşler yaratmaya. Ama kimi zihinlerde yine de gerçekdişi (sanal) Japonya imgeleri yaratıyorlar. Japonya'yı anlamamıza hiç yardımcı olmuyorlar ama biz onları okuyarak Batı'nın gönlünden geçenleri, Japonya için tasarladıklarını bir ölçüde anlayabiliriz.

112. KUZEYLİ AMA HİRİSTİYAN DEĞİL; DOĞULU AMA BUYURGAN DEĞİL

Bu alt bölümün uzunca başlığı, geleneksel Japon bilmecesine küçük de olsa bir ışık tutabilir. Japon kültürü, bilim, sanat ve eğitim kurumlarıyla Kuzey toplumlarına benzer ama Hıristiyan değildir. Japonya Kuzey yarımuyvarlağı üzerinde Hıristiyan geleneğinden geçmemiş tek endüstri ülkesidir. Kuşkusuz Sovyetler de endüstrileşmiş bir birliktir ama köklü bir Ortodoks deneyiminden geçip geldiler bugüne. Japonya'nın kültürel özelliğı yalnızca Hıristiyan olmayışı değil, Hıristiyanlığın yayılmasına karşı uzun ve başarılı bir direnme savaşı vermiş olmasıdır. Batı'nın bütün çabalarına karşı Hıristiyanlaşmış Japonların sayısı milyonun, oranı ise yüzde birin altında kalmıştır.

Öte yandan Japonya bir *Doğu* ülkesidir. Ancak, yoksul, karanlıkta kalmış, buyurgan (*despotik*) yöntemlerle yönetilmiş bir Doğu toplumu değildir. Hıristiyanlığa inatla karşı koyan bu toplum endüstrileşme sürecine hiç direnmemiştir. Şiddet yanında, Japon tarihinde, son derece insanca ve insancıl uzlaşma örnekleri de vardır. Tokugava-Edo döneminin “*feodal*” diye bilinen yönetim sistemini inceleyen araştırmacılar, şaşırtıcı belgelerle karşılaşmış. Yasalar, yönergeler ve emirler son derece sert, acımasız ve hoşgörüsüzdür. Yasaya, töreye aykırı davranışların cezası ölümdür: Kumar oynamak, hırsızlık, rüşvet almak, üst sınıftan birine saygıda kusur etmek, giyilmesi yasaklanmış elbiseleri giymek, çay içmek, vergisini ödememek vb. gibi. Oysa uygulamaya bakıldığında, biçimdeki sertliğe, yetkeye uymayan insanca bir yumuşaklığın ve anlayışın yöneticilere egemen olabildiğı görülüyor.

Japon asıllı iktisatçı OZAKİ (1978: 311), XVIII. yy devlet tarihçisi (Osmanlıcada *vakaniüvis*) olan BABA Masakata'nın “*Higuraşi Suzuri*” adlı eserine dayanarak *Matsuşiro* (bugünkü Nagano İli) Beyliği'nin Mal Müdürlüğünü yapan ONDA Moku'nun yönetimdeki başarısını şöyle özetliyor:

Matsuşiro Beyliği mali-iktisadi bunalımlar içindedir. Sel baskınları yüzünden çeltik üretimi düşmüş, onarım-bakım giderleri yükselmiş. Son yangında yerle bir olmuş Tokyo'nun yeniden imarı için Beylerbeyliği, toprak vergilerini peşin toplamaya çalışıyor. Köylü yoksul, yerel beyler güçsüz. Tüccarla memurlar ya-

sadışı kredi-borç işlemleriyle bunalımdan yararlanıyor. Çözüm yolunu deneyenler başarılı olamamış. Durum umutsuz. Bilge ONDA, göreve getiriliyor. Ve 4-5 yıl içinde bütün güçlükleri yeniyor. Beyliği darboğazdan çıkarıyor.

Soylu bir aileden geldiği anlaşılan ONDA'nın başarı kazanmış, tarihe geçmiş ilkeleri şöyle:

1) Devlet adına hiç yalan söylemeyeceğim; siz de yönetime yalan söylemeyeceksiniz.

2) Yalnız çorba ve pirinçle yaşayacağım; çorba içen ve pirinç yiyenlerle çalışacağım.

3) Hediye, armağan ve rüşvet almayacağım; sizler de vermeyeceksiniz; çünkü herkes doğruları, gerçeği konuşunca rüşvete gerek kalmayacak.

4) Yalnız pamuklu elbiseler giyeceğim; ve pamuklu giyenlerle işbirliği yapacağım.

Yalnız ahlak kurallarıyla ekonomik bir bunalımdan çıkılması, gerçekten tarihe geçecek bir olay olurdu. ONDA, Doğu despotlarında görüldüğü gibi rüşvet almış memurlara kıymamış. Machiavelli gibi, “Devlet ancak böyle yönetilir” de dememiş. Yozlaşmış memurları temizlemektense, yoz ilişkileri düzeltmeye koyulmuş. Son ama önemli bir ilkesi daha var, ONDA'nın:

5) Kimseye ceza vermeyeceğim. Çünkü dürüstlüğü esas alınca, cezaı gerektirecek suçları işlemeyeceksiniz.

Geçmiş dönemin yoz memurları en iyi hizmetleri yapmışlar. Beyliği çöküntüden kurtarmışlar. ONDA'dan bugünkü HONDA'ya giden yol budur!

ONDA'nın yönetim ilkeleri Türkçedeki “Balık baştan kokar” deyimini anımsatıyor. Görevli bir tarihçinin yazdığı öykü güvenilir olmaya bilir. Ancak, araştırmacı OZAKİ, benzer ilkelerin bugünkü sanayi kuruluşlarında da geçerli olduğunu saptıyor. Örnek:

- 1) Ayrıntılarla değil, temel ilkelerle uğraşın.
- 2) Başlattığınız işleri sonuna değin izleyin.
- 3) Vurgunculuktan, fırsatçılıktan kaçının.
- 4) Girişimlerinizde önce ulusal çıkarı [yararı] düşünün.
- 5) Kamu hizmetinde güvenin önemini unutmayın.
- 6) Çalış ama herkese de saygılı olun.
- 7) Yetkin, onurlu kişilerle çalış [dalkavuk şarlatanlarla değil].
- 8) İş arkadaşlarınıza saygılı davranın.
- 9) Her işi yürekle başlatın, akıl ve ölçüyle yargılayın.

MİTSUBİŞİ'nin kurucusu İVASAKİ'nin *Şafû'su* (İç hizmet yönergesi), Bkz. OZAKİ 1978: 207.

113. DİNDAR AMA KADERCİ DEĞİL!

Japonlar, Batılı (Hıristiyan) dindarlara benzemeseler bile, sosyolojik anlamda dindardırlar. Toplumsal yararın üstünlüğüne, önceliğine inanırlar. Toplum varlığı güçlü olursa, bireyin o güçten sağlıklı bir pay alabileceğini savunurlar. Ancak Japon insanı, bu inancın ve güvenin gerçekleşmesi görevini, sorumluluğunu kimseye bırakmaz. Olupbitenlerden önce kendini sorumlu görür. Yani kaderci değildir. Kaderine razı olmuş bir kul da değildir.

Japon kültüründe, töresinde herkes “Tanrılar Yolu”nun yolcusudur. Her şey *kami* (tanrı) olabilir de bütün bu *kamilerin* bir en yücesi, baş *kami*-si yoktur. Başka bir deyişle, toplumu oluşturan tanrısal varlıklar dindardırlar ama “*Tanrıci*” değildirler. Japon töresi, sanatı ve toplumu ile ilgili (4, 5 ve 6.) bölümlerde, Japonluk duygusu tek Tanrılı (*Semavî*) dinlerden çok, çoktanrılı (*politeistik*, *paganistik*) dinlere benzetilmişti. Japon Din Araştırmaları Derneği’nce yayımlanan ve ilgili bölümler yazıldıktan sonra yazara ulaşan en son bir derlemede, aşağıdaki özet görüşe yer verilmektedir:

Eski Japonların kendilerine özgü inanç ve uygulamalarının toplamı şimdi “*Şintô*” (Tanrılar Yolu) olarak bilinmektedir. *Panteistik* bir inanç olan *Şintô*’ya göre dünyada sayısız kamiler –tanrılar, ruhlar, doğal güçler, üstün ve koruyucu insanlar– vardır. Japonluk töresi, bunlardan birine, bir bölüğüne değil, tümüne birden inanmaktır. (SCK 1980: 8)

RESİM 113-1: Mezarlıkta saksofon çalışan genç. Ölüye değil dirilere saygı.

İlgili (4.) bölümde Japonların çok tanrıcı olduğu gözlenmişse de onların yaradanla yarattığı birbirinden ayırmayan bir tüm tanrıcı (*sufi*) olduğu da söylenebilir. *Şintô* kurumları (dergâhlar, yatırlar, türbeler) değişik *kamileri* kutsadıkları için ve değişik yollar izledikleri için Ulusal *Şintô* Birliği'nin belli bir kitabı, öğretisi yoktur. Ancak, *Şintô* yolcularıyla yandaşları için ortak bazı ilkeler saptanmıştır:

İzlemeye çalıştığımız doğru yolun genel ilkeleri şunlardır:

1) *Kami*'lerin ve atalarımızın sağladığı lütuf ve nimetlere karşı şükran duygularıyla dolu olarak ve temiz yürekle törensel etkinliklere katılarak;

2) Dünyaya ve öteki insanlara hizmetle *kami*'ler yolundaki dünyayı yeniden kurup yücelterek;

3) *Kami*'lerin bağışlayıcı ruhunu kucaklayıp uyumlu bir hayat sürerek, ulusumuzun başarısı ve dünya barışı için yalvararak;

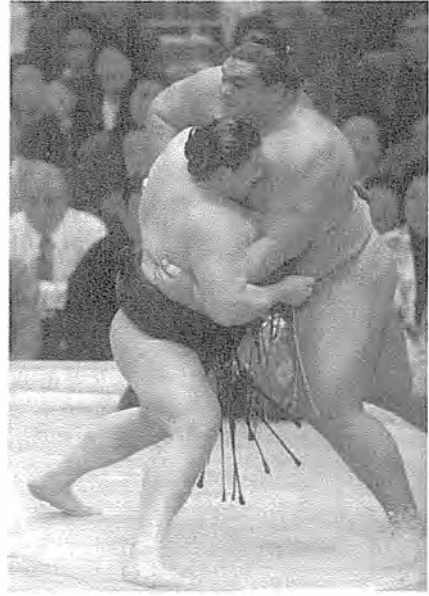
Bütün çabalarımızı *kami*-yoluna adıyoruz. (SCK 1980: 12-13)

Eski tanımlar ya da yeni önermeler olsun, *Şintô* inancıyla ilgili genel ilkeler, İslam geleneğinizde “*Vahdeti vücüt*” felsefesi diye bilinen ve bütün varlıkların tek bir kaynaktan geldiği ya da Tanrı olduğu görüşüne dayanan bir tasavvuf (*sufilik*) olarak beliriyor. Şu ayırımla ki –bizim bildiğimiz– tasavvuf, kişinin elini ayağını dünya işlerinden çekip kalbini Tanrı sevgisine bağlaması anlamını taşıırken: *Şintô*, Tanrı yolundaki bu dünyayı yaşamayı amaçlar. (Bkz. Narayan 1980: 14-18)

SUZUKİ Daisetsu'ya (SCK 1980: 3) göre, Japonluk inancı “*Daiçisei*” adı verilen, her şeyi kucaklayan anlamındaki bir dünya görüşüne dayanır. Öyle bir dünya ki:

Yanıp yakınmadan her türlü kötülüğe ve çirkinliğe katlanır; onlara ruh verir, temiz ve yenilenmiş biçimde yeniden hayata kazandırır; sınırsız bir sevgi ve hoşgörüyle her şeyi bağışlar.

Böylesine bağışlayıcı ve her şeyi içine alan bir dünya (evren) görüşündeki Japonların *Zen* yorumu işte yeniden İslam tasavvufçularına yaklaşmaktadır. Bu özeti ışığında, *Şintô geleneğinin* –dinden çok– bir

RESİM 113-2: SUMO: Güce karşı teknik.

tarika'ya ya da *tarikat*'a benzediği söylenebilir. Japon insanı dünyanın zevk ve nimetlerinden kendini yoksun bırakmadan dindardır. *Şintô*, korkutan, cezalandıran bir din değil; seven, sevecen, bağışlayan bir tanrılar yolu ve insanlar dünyasıdır.

114. DUYGULU VE COŞKULU BİR AKILCILIK

Aklı ve akılcılığı kendi üstün varlıklarına daha bir yakıştıran Batılı gözlemciler, Japonların akıllı mantığı, duygusallığı üzerinde akıl almaz şeyler yazmışlardır. Bunlardan çıkarılabilecek ilk genel sonuç odur ki Japonlar, hiç kuşkusuz, son derece akıllı, bilgili ve bilgiye değer veren insanlardır. Ancak Japon akılcılığı, duyguya-duygusallığa karşı çıkan, duygusallığı küçük görme yanılığı içinde bocalayan, özenti bir akılcılık değildir. Belki de Japonların “duygusal mı?”, “akılcı mı?” oldukları ikilemini bire indirmeye çalışmak yerine, Japonların *hem akıllı hem duygulu (hônşin)* olduklarını söylemek daha yerinde olur. Çoğu zaman akıllı-ölçülü, yeri zamanı gelince de duygulu. Japon akıllı olmak ister. Aklın egemen olduğu bir evrende kimseden geri kalmamak ister. Oysa, dünyadaki güzelliklerin hiçbirini kaçırmayacak kadar duyarlı ve duyguludur. Duyarlı kalmak, varlığını, onurunu, yerini, değerini korumak ister. Akıllıca davranır, başkalarını kırıp incitmemek için. Akıllı ile duygusallığını sınırlar, bencilliğini frenler, saldırganlığını kendine yönlendirir. Amaç olarak, akılla duyguyu dengele tutmaya çalışır. Dengenin bozulduğu olay ve ilişkilerde, savaşta, yarışmada, aşkta son derece duygusal olabilir. “Beklenmedik”, çıkışlarda bulunabilir. Aslında yabancıların yadırgadığı, Japonların beğendiği davranışlardır. Onun için Japon akıllı, coşkulu, insanca, duygulu bir akılcılıktır.

115. “JAPON MUCİZESİ” Mİ? (Bkz. Ek: 17)

Bilim ve sanattaki, ekonomik kalkınmadaki sayısız başarıları “mucize” diye nitelemek güvenilir bir açıklama sayılmaz. “Mucize” zaten açıklanamayan şeylere yüklenen gizemli bir nitelik değil midir? Gerçekte bir Japon mucizesi yok, Japonların olağanüstü başarılarını açıklamaya elverişli gibi görünen ulusal nitelikleri vardır:

Çalışkanlık, özveri, *vergi* yükünü inanarak taşımak, ulusal güçlükleri göğüslemek, devletin isteklerini yapmak, hesaplı ve tutumlu olmak, dışından tırnağından artırmak, çok üretip az tüketmek, ulusal tasarrufa katılmak, eğitim için özveriden kaçınmamak vb. gibi. (OZAKİ 1978: 250-68)

Japon mucizesi günümüzün bir konusu gibi görünürse de aslında biz Türkler açısından tarihi bir sorundur. Birinci Dünya Savaşı başlarında “*Osmanlılığın Atisi*” konusunda açık yürekli bir eleştiri yazan Cami Bey (1914, H. 1331), Osmanlı Aydını’nın Japon mucizesiyle ilgisini, verdiği şu örnekle gösteriyor:

Osmanlı Ordusu’nu yeniden örgütlemekle görevli Von der Goltz Paşa, Boğaziçi’nin keşif haritalarını yapmakla geçirirken günlerini; aynı amaçla Japonya’ya gönderilen Alman generali Von Mekel, kısa zamanda görevini yerine getirerek Almanya’ya geri dönmüştür.

Alman generalleri her iki ülkede de benzer görevleri yapmaya çalışıyordu. Neden Türkiye’deki yapamıyor? Cami Bey’in temel sorusu buydu.

Türkiye’nin ekonomik kalkınma projelerine katkılarıyla tanınan Profesör Timbergen, “Japon kalkınmasının göze görünmeyen yönleriyle” ilgilenerek, aşağıdaki noktaları vurgulamaktadır:

- 1) Gelişmeye elverişli üstün kişisel yetenekleri ve kurumları var;
- 2) Sınırlı olan doğal kaynaklarını en iyi biçimde kullanıyorlar;
- 3) Batı’nın ekonomik gelişmesini akıllıca değerlendirip, ekonomik güçlerin boşboş bırakılmayacağı sonucuna varmışlar ve bu dersi önce kendilerine uygulamışlar,
- 4) Olanakların kötüye kullanılmasını önlemek için gerekli kuralları koymuşlar, kamu denetimini etkili biçimde çalıştırmışlar;
- 5) Batı’nın en önemli sorunu, hızlı teknolojik gelişme ile toplumsal değişme arasında doğan “kültür boşluğu”dur. Japonya böyle bir boşluğa düşmemiş; kültürel değerlerini korumuş, hatta geliştirmiştir.
- 6) Yabancılaşma (ruh sağlığı), *anomi* (suç) göstergeleri Batı’da giderek yükselirken, Japonya’da düşük düzeyde kalmıştır.

(Timbergen 1979: 150-151)

Japon mucizesinin nesnel koşullarını yeni baştan deşmeye başlamak-tansa, sözü, geçen yüzyılda yaşamış aydın kişiye bırakmakta yarar olabilir. Mucizenin Japonca yorumunu SONTOKU (1787-1856) şöyle yapmış:

Büyük bir iş başarmak istersen ufakla başla. Küçük hizmetler giderek büyük işlere dönüşür. Verimi artırmak için unutmama ki pirinç tanelerinin ağırlığını değil, sayısını çoğaltıyoruz. Her ça-pa, yüzlerce dönümlük ekime, küçük de olsa bir katkıdır. En uzun yolculuk bir ilk adımla başlar. Avuç avuç topraklarla koca dağlar eritilir, yeniden yaratılır.

– SONTOKU Ninomiya (Bkz. OZAKİ 1978: 251)

116. “KÜÇÜK ŞEYLER / BÜYÜK ŞEYLER” TEKERLEMESİ

Son yüzyılın en saygıdeğer Japon uzmanları arasında yer alan İngiliz Chamberlain’a (1977: 57) göre, Alfred East adında bir *Mister*, geçen yüzyılın sonlarında Tokyo’da verdiği bir konferansta, Japon sanatı üzerindeki görüş ve eleştirilerini şöyle özetlemiştir:

“Japon sanatı küçük işlerde büyük, büyük işlerde küçüktür.”

Bir sanat eleştirisi olarak o tarihlerde belki doğru gibi görülebilecek bir gözlem, bugün sanat dışında, her alanda, küçültücü anlamda ve genelleştirilerek kullanılıyor:

“Japonlar, küçük işlerde büyük, büyük (önemli) davalarda küçüktür.”

Aslında, Japon sanatının ve kültürünün en temel özelliği, büyük-küçük ayırımı yapmamasıdır. Japon için, yaptığı iş, yapılması gereken iş önemlidir. Küçük iş yoktur. Kişi yaptığını iyi, en iyi yapmaya çalışır. Gerçekten de Japonların, oyuncak, bebek, kâğıt, kalem, kutu, saat, paket gibi küçük şeylerin yapımında gösterdikleri başarı büyüktür. Ne var ki bir Tokyo Olimpiyatı, bu olimpiyatın eşsiz filmi, bir Expo 70, bir Şinkansen Demiryolu projesi deniz tabanının yüzlerce metre altından kazdıkları 25 kilometre uzunluğundaki TSUGARU tüneli, bir ÔSAKA Müzesi küçük işler midir? Eğer bunlar küçük işlerse büyüğün ölçeği nedir? Eğer büyüklük ölçeği yalnız *nicel* olarak alınırsa, Japonya Batı’ya –hele Amerika’ya– göre gerçekten küçüktür. Japon Adaları’nda kullanılan yararlı alan toplamı, bizim Konya İli’mizden biraz büyük, Trakya-Marmara bölgemizden biraz küçüktür. Ancak bu kadar küçük bir alanda, bu denli büyük işlerin başarılması bile kendi başına bir yücelik ve büyüklük ölçüsü değil midir? Bir uçak yolcusunun Narita Havaalanı’na gelişi, çıkışı için gerekli hizmetleri planlamak, kadroları, kuralları saptamak için, Japonlar aylar süren “zaman-hareket” araştırmaları yaptılar. Hiçbir şeyi şansa bırakmadılar. Ünlü Alman atasözüne göre, bu tür beceriler, ölçek küçüldükçe (ayrıntıya indikçe) büyür, Tanrı’ya yaklaşır. Japonlara bu konuda yöneltilebilecek tek eleştiri, ölçekte değil, önceliklerdedir. Japonlar, en küçük şeylere de en büyük konulara da eşit derecede önem (öncelik) verir görünüyorlar. İşler ters gider de, bir şeyler aksamaya başlarsa büyük işlerdeki aksamalar sanki daha çok dikkati çeker, eleştiri konusu olur. Öte yandan, büyük sanatlarla küçükler, zanaatlarla güzel sanatlar arasında ayırım gütmemeleri, el sanatlarıyla yüksek yaratıcı sanatları eş değer saymaları, kusur değil, olsa olsa bir üstünlük olarak değerlendirilebilir.

Japonların öylesine iyi yapamadıkları işler de vardır kuşkusuz. Ama kültürel görecelik denen olgu da budur. Her toplum, Fransız’ın bulvar kahvesini, İtalya’nın Napoliten Serenadını, Alman’ın birahanesini ya da oda müziğini yapamamıştır. Bilim ve tarih açısından önemli, anlamlı

olan, bu türden ölçeği belli olmayan küçüklük ve büyüklükler değil, hangi şeylerin ne kadar iyi yapıldığını saptamaktır. Elmas ve pırlanta gibi kıymetli taşların siparişe göre kesilmesi belki küçük bir sanattır. Ama Japonlar bu küçük işi o kadar namuslu biçimde yaparlarmış ki –bir Türk kuyumcusunun yazara açıklamasına göre– dünyanın taşı oraya gidermiş, isteğe göre kesilip tıraşlanmak için. Japonlar bu küçük işten büyük gelirler kazanırmış. Aynı küçük Japonlar, fotoğraf sanayiinde Almanları, saatçilikte İsviçre’yi, gemicilikte İngiltere’yi, elektronikte ABD’yi geride bırakmışlarsa, bu tür becerilerin küçük işler olduğu nasıl savunulabilir?

Buna çok benzeyen başka bir eleştiriye göre Japonların taklitte iyi, yaratıcılıkta yetersiz oldukları söylenmiştir. Katılmak zordur! Ancak ilgili bölümlerde verilen çeşitli örneklerde Japonların yaratıcılığı yeterince ortaya konmuştur. Aslında, taklitle yaratıcılık birbirinden tümüyle bağımsız yetenekler değildir. Taklit, sanatçının bir başkasını; yaratıcılıksa kişinin kendisini aşmasıdır. Japonlar her iki alanda da yetenekli ve başarılı görünmektedirler.

117. ANLAŞILMAZLIK SORUNU: YÜZLER Mİ, MASKELER Mİ?

Töre ve görgüleri gereğince, “Japonların kişisel duygu ve düşüncelerini açıklamaktan çekindikleri” gözlemi doğrudur. Akademik bir araştırma kurumunda çalışan danışmanım, yabancı konukları, kendi Japonlarından daha doğru, güvenilir biçimde anlayıp yorumladığını söylemiştir. Geleneksel açıklamaya göre, Japonlar yüzlerini birer *maske* gibi kullanabilirler. Başkalarını yanıltabilirler. Japon yüzü (*kao*), maske (*kano-men*) anlamına da gelir. Sorun şudur: Dışyüz (maske) böyle diyor ama kişinin içyüzü ne diyor, ne düşünüyor?

Ancak bu soru ve güçlük birbirini hiç tanımayan yabancılar (*Soto-nomono*) için geçerlidir. Aynı çatı altında oturan (*iye*), aynı yerde çalışan (*dôryô*) iş arkadaşları birbirlerinin –yalnız yüzlerini değil– *hara*’larını bile doğru okurlar. “Japon toplumunda sır olmaz” gözlemini yapan araştırmacı büyük ölçüde haklıdır. Birbirlerini hiç tanımamış kimselerin bile, daha ilk bakışta, giyim-kuşam, söz ve davranışta hemen tanıştıkları gözlemlenir. Küçük gruplardaki karar ve seçim sonuçlarının önceden doğru tahmin edildiği de bir gerçektir. Bu etkin iletişimin ve karşılıklı anlayışın açıklaması, sık sık yapılan içki (*sake*) sofrasıdır. Bir iki kadeh içkiden sonra, *kaomen* (maske)’ler indirilir ve *kao* (yüz)’lar *hara*’ları konuşturmaya başlar. Gün boyunca bastırılan, gizlenen duygu ve birikimler, Türkçedeki “kişiyi içki sofrasında tanı” sözünde dile getirildiği gibi, ortaya dökülür. İşte orada, kimsenin kimseden gizlisi saklısı kalmaz. Herkes birbirini tanır. Japon’u tanıyamamaktan yakınanlar belki

de bu tür sofralara katılamayanlar, oradaki maskesiz yüzleri okuyamayanlardır. Özetle Japon yüzü maskedir ama istendiğinde dostça, kolayca çıkarılabilen bir maske!

Kutu 117

“HERKES BANA ‘HOCAM’ DİYOR AMA BEN İNANACAK KADAR CAHİL DEĞİLİM!”

Ünlü bir Japon Hoca’nın (*Sensei*) asistan öğrencileriyle birlikte *sake* sofrasındayız. Genç asistanlar, içkiden aldıkları cesaretle, aslında çok sevip saydıkları Hoca’ya açık kapalı bazı eleştiriler gönderiyorlar. Belli bir düzeyden ve kırıcı olmadan. Başında, sonunda “Hocam” demekten geri kalmıyorlar. Japon Hoca, eğildi ve not defterime yukardaki özdeyimin Japoncasını yazdı:

Sensei to ivareru hodono baka va naşi!

Anlamı: İlişkilerin dış görünüşünde saygı, ölçü, aralık, mesafe, büyük/küçük, güçlü/güçsüz, vardı. Ama içyüzünde eleştiri, şikayet vb. *Sake* sofrasında, gerçeklerin öteki (görünmeyen) yarısı da dile getiriliyordu.

Bazen Japonlar, hiç beklenmedik yer ve zamanlarda, maskelerini çıkarıp gerçek yüzlerini gösterebilirler:

1) Kiyûşû Adası Beppu İstasyonu, saat 08.30. Orta yaşlı iyi İngilizce konuşan bir sivil yaklaştı ve sordu: “Yol yordam sormadan ve dil bilmeden buralarda nasıl dolaşıyorsunuz. Bilmek isterdim, mutlu musunuz?”

2) Tokyo’nun *Toranomon* Alanı’nda, bir banka kapısında karşılaştığım Tokyolu kadın, kendine özgü tebessümüyle şu soruyu sordu: “Merhaba yabancı, hoş gelmişsiniz. Umarım memnun ve mutlusunuzdur.” Kadının maskesiz yüzünde, geçmişte paylaşılmış bir mutluluğun taze izleri okunuyordu, sanki.

Sonuç olarak denebilir ki okunan anlaşılan her şey böylesine kıvanç verici olmayabilir ama *Japonları anlamamak diye bir sorun yoktur*. Tanidikça daha da kolaylaşır, anlamak. Eğer tutarlı görünmüyorsa, bunun yarı sorumluluğunu anlamayanda, değişen koşullarda aramak gerekir.

118. DOĞA VE FEODALİTE YANILGILARI

Hepsi iyi de Japonların anlaşılmayan yanları, eleştirilecek yanlışları, kendilerine özgü aşırılıkları yok mu? Hiç kuşkusuz var, hem de pek çok. Çoğunu, anladığım ölçüde üstünde durmaya, yansıtmaya çalıştım. Bazılarını okuyucumla paylaştım. Açıkça doğrudan ya da satırlar arasında, dolaylı yoldan. Japonların, kendi varlık ve kültürleriyle ilgili en büyük

yanılgıları iki noktada toplanabilir: *Doğa ve Feodalite!* Yaygın ve oldukça derine işlemiş bir inanca göre; bütün iyilik, güzellik ve gerçekliklerin kaynağı doğa ve iklim; bütün kötülük, çirkinlik ve yanılgıların tek nedeni, kökeni *Tokugava-Edo* “Feodalite”sidir. Başka bir deyişle, Japonlar, değer verdikleri, beğenip övündükleri ne varsa *doğa*’dan; beğenmedikleri, utandıkları, değiştirmek istedikleri ne varsa *feodalite*’den bilmektedirler. Meici Devrim ideolojisinin bir tortusu sayılabilecek bu inanca göre, Japon, güzel huyludur çünkü doğa ve iklim güzel huyludur. Kadın erkek eşitsizliğinden, toplumsal dayanışma modeline değin, her kötülük ise feodaliteden kalma, çirkin bir tortudur.

Bu yüzden şükran ve övgüler doğaya; büyük eleştiri ve yakınmalar feodaliteye yöneliktir. Kültür olgusunun, bir kültür olgusu sayılan insan varlığıyla niteliklerinin böylesine “iyi” ve “kötü” diye ikiye ayrılması; iyiliklerin doğaya, kötülüklerin yakın tarihe bağlanması, Japon olgunluğu ve doğallığı ile bağdaşmayan bir yanılgıdır. Yazar’ın benimsediği ve savunduğu kültür kavramına göre, kuşkusuz, doğal çevrenin de bir etkisi olmuş olabilir insan davranışları üzerinde. Ama bu, bağımsız ve doğrudan bir *etki* değil, karmaşık ve dolaylı bir *etkileşimdir*. Söz gelişi, Japon inancının tam tersine, Japon kültürünün en üstün değer ve niteliklerinden bazıları (çalışkanlık, disiplin, sorumluluk, düzen, birlik, yaratıcılık) *feodaliteye*; buna karşılık, duygusallık, kararsızlık, aşırılık, değişkenlik gibi kimi nitelikleri doğaya ya da iklime atfedilemez mi? Edilir elbet. Çünkü doğa ve iklim, Japonların görmek, inanmak istediğince yumuşak; ölçülü, cömert ve insancıl değildir.

Büyük küçük depremlerle her gün yüzlerce kez sallanan; beş on yılda bir, taş taş üstünde kalmamacasına yıkılan; her gün yeni tayfunlarla boğuşan, yanardağ ve sel baskınları arasında yaşayan, soğuktan donan, sıcaktan nemden bunalan bir ülkede nasıl olur da doğanın insandan yana olduğu savunulabilir? Aslında doğal çevrenin yukarıda sayılan özelliklerinden de Japon kişiliğinin özgün bazı niteliklerini bulmak olanağı yok mudur?

119. DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER

Bu denemenin başından beri, doğrudan ya da dolaylı biçimde, Japonya’nın geçirdiği değişimler üzerinde duruldu. Hızlı ve köklü değişime örneklerle açıklandı: Doğal çevreden törelere, sanata, ekonomik yapıdan topluma, eğitimden dile, düşünceye, kişilik yapısından dünya görüşüne değin... Japon kültüründe neler değişmemiş ki!.. (Bkz. Dore 1970).

a) *Doğal Çevre ve Mekânın Kullanımı*: Yaygın tarımsal üretimden yoğun endüstriyel üretime geçişe koşut olarak doğal kaynakları ve çevre-

RESİM 119-1: Genç kadın - Yaşlı kadın:
Değişme ve süreklilikler. Değişen giysiler
ve değişmeyen gülücükler (Kanavaza).

yi kullanma eğilimleri değişmektedir. Yeni endüstriye, ulaşım ve iletişim ağlarına, doğadan uzak yaşayan kentlilere yeterli eğlence dinlence yerleri ayırmak, doğal ve kültürel (ören) yerlerini bulmak Japonya'nın büyük bir mekân sorunudur. Japonlar sürekli tarım ve toprak reformlarıyla, sürekli ağaçlandırma ve çevre koruma projeleriyle bu tür sorunlarını büyük ölçüde çözmüşlerdir. Orman alanları yeniden genişliyor, temiz su bulunuyor, ırmak ve kıyılarda yeniden balık yaşamaya başlıyor.

b) *Törelere*: Konutlar, giyim, kuşam, yiyecek içecekler, günlük ha-

yat dönencesi, takvimler, bayramlar, haneler, çatılar, aşama, eriştirme ve yaş törenleri, hediye alışverişleri, bunlarla ilgili tören ve törenseller değişmiştir; değişmektedir.

c) *Kentler-Yerleşmeler*: Yüz yıl önce nüfusun yaklaşık yüzde sekseni, sayıları 80 bini aşkın köy ve köy altı yerleşmelerde (*ôaza*) yaşıyordu. Bugün nüfusun yüzde seksen beşi, sayıları sekseni bulmayan büyük kentlerde yaşıyor. Ancak, kent hayatının Batı'ya benzeyen görünüşleri ardında, Batı'ya hiç benzemeyen ilişkileri, yapıları, kurumları var.

d) *Sanat Çevresi*: Sanat çevresi, Batı kültürü ve endüstri teknolojisiyle etkileşim içinde büyük yapısal değişimler geçiriyor. Japonya'da bir "kültür boşluğu" oluşmamasının gerekçesini sanattaki yaratıcılıkla açıklayanlar var. *Fonetik* (sesçil) ve plastik sanatlarla sahne ve seyir sanatlarında Batı'yı iyi yorumlayan Japonlar, öte yandan kendi geleneksel sanatlarına yeniden ilgi duyuyorlar.

e) *Toplumsal Yapı*: Altüst olmuş. Nüfus çoğunluğu, beklendiği gibi, tarımdan hizmetler kesimine kaymış, kentleşmiş. Endüstri sonrası (teknoloji) toplumunun yapısal özellikleri her yerde gözlemleniyor. Sayısal görüntülerde aile küçülmüş (ulusal ortalama 4 kişinin altında), kentler-

de üç kişiye yaklaşıyor. Buna karşılık, *yabancılaşma* sınırlı kalmış, suç-ceza (*anomi/kuraksızlık*) kayıtları Batı'ya göre hâlâ çok düşük düzeyde.

f) *Ekonomik Yapı*: Kısıtlı enerji ve yoğun emekle, küçük aile boyu (4 kişilik) üretim hizmet birimleri ve gruplarıyla, en basit araç-gereçlerle çalışarak, en yüksek verimlilik düzeyine ulaşmışlar. Batı'yla yarışıyorlar. Mal ve hizmet dağıtımı, varlığın (servetin) yeniden dağıtımı konusunda Batı'dan da ilerde, toplumcu ülkelerle yarışıyorlar. Tarımın sağlam temelleri ve teknolojinin yaratıcılığı değişen yapıyı şimdilik besleyebiliyor. Ancak, bir barış ve uluslararası serbest ticaret ekonomisiyle. Üçüncü bir dünya savaşı bu refahı tümüyle yıkabilir. Bu yüzden geleceğinden endişeli Japonya barışçı bir dış politika izlemek zorundadır.

g) *Dil ve Haberleşme Etkinlikleri*: Yüz yıllık kültürel değişmelerin bütün yükünü, aşındırıcı izlerini yansıtıyor. Yazı, konuşma gazete, Radyo ve TV dilleri değişmiş. Dil, değişme dalgasını alıyor, özümleyiyor, basitleştiriyor, değiştirip zenginleştiriyor, kendi boyutları içinde, yeniden topluma ve bireylere yayıyor, ulaştırıyor. Bu süreç içinde yeni kültürün yapısal bağları, iletişim kanalları yeni baştan kuruluyor. Dil canlı, derinden soluyor ve yaşıyor.

h) *Eğitim Süreci*: Yapısal değişmelerin en gerçekçi, güvenilir aynası ve yankısı. Yüz yıl önce, Halk Okulları'na giden nüfus üçte-bir oranında okuryazarken; bugün gençlerin yüzde kırkı yükseköğretim kurumlarında okuyor. Okulöncesi çağdaki çocukların üçte ikisi okullaşmış, zorunlu olmadığı halde. Okul çağlarındaki nüfus, toplam nüfusun altıda biri; oysa toplumun dörtte-biri bir okula kayıtlı. Öğrenebilen herkese okuryazarlığı öğreten Japonlar, şimdi ortaöğretimi evrenselleştirme yolunda ilerliyor, yüzde 90'ı geçmişler bile!

i) *Kişilik Yapısı*: Kültürel kişilik yapısı, bir yandan bütün bu değişme boyutları içinde yeniden yoğruluyor, sıkışıyor, bunalımlara düşüyor; öte yandan, Japonya'nın "dünya görüşü"nü yeni baştan yaratmaya çalışıyor. Bu hızlı oluşum içinde, "toplumsal bilinçaltı" yeni sorunlarla yükleniyor, zorlanıyor. Ama şimdilik dayanıyor.

Yüz yıllık büyük değişmelerin kısa özeti böyledir. Daha küçük ölçekteki değişmelere bakıldığında benzer eğilimler görülüyor. Mimar meslektaşım Swaan'ın (1970), 10 yıl önceki izlenimleriyle bugün burada sunduklarını arasında bile büyük değişmeler var: Sahne ve dekor yerinde, oyuncular da çoğunlukla aynı kişiler. Ne var ki oyun, oynayıp ve sahneye konuşmuş. Japon insanı, eskiyi unutmadan, bir yana atmadan yeniyi öğrenebiliyor. Araştırıyor, deniyor. Gözü ve gönlü daha sonraki gelişmelerde. Böyle özetlenebilir belki, Swaan'ın (1970) "*Japon Feneri*" ile Güvenç'in "*Japon Kültürü*" (1980) arasındaki on yıl!

Değişenler böyle, ya değişmeyenler? Sevilen sosyolojik deyimiyle "*Süreklilikler?*" Sonuçta bir "Vadi Kültür" olarak betimleyeceğim Ja-

pon Kültürü'nün değişmeyen bazı değerleri ve *süreklilikleri* olduğu görülmüştür. Bu tür süreklilikler bir dizi *ilke* olarak aşağıda özetlenmiştir.

(1) GEÇMİŞTEN GELECEĞE YÖNELMEK İLKESİ

Japon toplumu ve insanı geleceğe yöneliktir ama geçmişle ilgisini kesmemiştir. Hatta güncel sorunları göğüslemek için geçmişten güç ve esin alır. Geçmiş, bugüne destek olacak, geleceğe ışık tutacak biçimde yorumlar. Zaman boyutunda süreklilik, Japon Kültürünün en dayanıklı özelliğidir.

(2) DOĞAYLA BİRLİKTELİK İLKESİ

“İlkel” ve geleneksel insan, kendi varlığını doğanın bir parçası gibi görür. Uygur kişi kendisini, doğanın efendisi sanır. Japon, doğanın ne kölesi ne de efendisidir. Onu iyi tanıyarak, onunla birlikte olmaya, ondan yararlanmaya çalışır. Bu tutum da süreklilik göstermektedir.

(3) DENEYİP YANILARAK, YAPARAK ÖĞRENMEK İLKESİ

Kimi konuşarak (söyleyip dinleyerek) kimi görüp göstererek, kimi yapıp deneyerek öğrenir. Japonlarda tükenmez görünen bir yapma tutkusu var. Yapıyor yanılıyor, yeniden deniyor ve öğreniyorlar. Öğrendiklerini geliştiriyor, yineliyor, unutmuyorlar.

(4) OLUPBİTENLERİ İZLEMEK İLKESİ

Deneyip yanılarak öğrenme sırasında, keşfedilmiş şeyleri yeni baştan keşfetmekten kaçınıyorlar. İşe keşfedilmiş, icat edilmiş şeylerden, yani başkalarının bitirip bıraktığı yerden başlıyorlar. Onu alıp geliştiriyorlar. Onun için dünyada neler olupbittiğini çok yakından izliyorlar. Topladıkları verileri kodlayıp el altında saklıyorlar, gereğinde bulup kullanıyorlar. Dünya belki Japonları iyi tanımıyor ama Japonlar dünyayı yakından izliyor, iyi tanıyorlar.

(5) EN YALIN ARAÇ VE GEREÇLERLE ÇALIŞMAK İLKESİ

Endüstri ve teknolojideki üstün başarılarına karşılık, Japonlar en yalın araç ve gereçlerle çalışmaktan adeta derin bir mutluluk duyarlar. Makine yerine el aleti, enerji tüketen gereç yerine tüketmeyen avadanlık, maden yerine ağaç, hayvan yerine bitki, pahalı yerine ucuz, takım tezgâhı yerine kendi yaptığı bir araç. Sanat felsefesindeki o “*Vabi-sabi*” güzellik anlayışı endüstride de geçerliğini sürdürmektedir.

(6) DEĞİŞEN KOŞULLARA UYUM İLKESİ –DEVİRİM DEĞİL EVRİM–

Japon insanı, dünyayı, hayatı, ülkesini ve kendi öz varlığını sürekli değişen koşulların değişen bir bileşkesi gibi görür. Bu yüzden değişimden korkmaz. Hatta üstüne gider. Ondan yararlanmaya çalışır. Değil mi ki

RESİM 119-2: Doğaya köle olmadan ve efendilik taslamadan. Doğa-insan ve kültürün uyumlu ve güzel birliği (Kiyôto: *Araşiyama* korusundan geçen Hozu Irmağı üzerindeki ünlü Toge-sukyo Köprüsü).

hayat (*Budizme* göre) sürekli bir değişmedir, öyleyse insan ona ayak uydurmak zorundadır. Bu uyumu sağlar. Ondan yararlanır, amacına ulaşmak için. Japon insanı bu ilkeyi, her şeye “evet” demekle benimser. Evrimci olduğu için devrime gerek duymaz.

(7) BİRLİKTE ÇALIŞMAK İLKESİ

Doğada yalnız, toplumda yarışma içinde görünen Japon her işi bir grupla birlikte yapmak eğilimindedir. *Paçinko*’da dinlenmek dışında hep birliktedir. Birlikte çalışmakla, çevresinden aldığı manevi destekle Japon en iyisini yapacağına inanır. Bu yüzden, bürolar, ofisler birer kişilik değil, topludur. Topluca çalışırlar. Bireycilik ve kişisel hayatını yaşamak eğilimleri, bir Batı özentisi olarak güdük kalmış, gelişmemiştir. Birliktelik ilkesi ise hâlâ güçlüdür: Sürekliliğini, gücünü, büyüsunü korumaktadır.

(8) BUGÜNKÜ YAŞAMAK İLKESİ

Japon, geçmişi bilir, geleceği düşünür ama bugünü yaşar. Japon toplumunun ve insanının bugünü yaşamak tutkusu son derece güçlüdür. Yabancılaşmanın bir göstergesi olan, tutuculuktan ve ütopyacılıktan kaçınır. Dünyaya geldiğine pişman değildir, ölümden korkmaz. Korkunun ecele yararı olmayacağını bilir. Gerçekçi ve yüreklidir.

Bir kez doğduğu gibi ancak bir kez öleceğini de bilir:

Dokuo kuravaba sara made.

(Zehiri tatmışsan çanağını sıyrır!) der.

Yaşama “evet” demişse insan, onun ayrılmaz bir parçası olan ölüme de “evet” demek zorundadır. İnsanın kendi istemi dışındaki doğumuyla ölümü arasında “bugün” kalır, gönlünce yaşamak ve çalışmak için. Bu yüzden biraz acelesi var gibidir, her günün hakkını vermek, her günü yaşamak için.

(9) BİLMEK DEĞİL YAPMAK VE YARATMAK İLKESİ

Çok şeyleri bilmek yerine, küçük şeyleri yapmayı yeğ tutar Japon. Bilmek mutlaka yapmak değildir, ama yapmak en iyi öğrenmek yani bilmektir. Onun için söylemektense dinler, öğrenir; tartışmaktansa yapar.

(10) BİLDİĞİNİ YENİLEMEK (GELİŞTİRMEK) İLKESİ

Ve mademki yapmak bilmektir, yapabildiklerini sürekli yapmak bildiklerini yenilemektir. Yenilemek geliştirmektir. Güneş Tanrıçası Amaterasu’nun Ise’deki tapınağı, eskilerin en eskisi, güzellerin en güzeli, yalınların en yalınıdır: Sadece on yaşındadır. On yıl sonra yenisi açılacak, eskisi sökülecek, en yenisine başlanacaktır.

İDEMİTSU’nun (1978) “Ölümsüz Japonya” adını verdiği değişken süreklilik sanki böyle bir varlıktır. Japonya, tükenmeyen gücünü, kendi ürettiği “kendini yenileme” coşkusundan almaktadır.

OKUYUCUMA

Kültür konusunda son sözü söylemek, sözü noktalamak hiç kolay değil. Belki doğru da değil. İşte bu inançla, “son söz” yerine –birlikte– “söz sonu”na geldik.

“Japonya’yı yazma” serüvenimi baştan sona izleyen hoşgörölü okuyucumla son bir duygumu paylaşmak isterim.

Beğendinizse ne mutlu bu serüvene destek olanlara... Beğendiklerinizi dostlarınıza söylerken, eleştirilerinizi yazara iletirseniz, sevinirim, gönülden teşekkürler ederim.

Japon dostlarıma, ülkelerini gördüğüm gibi yazacağıma söz vermiştim. Gördüğüm, duyduğum, yazdığım JAPONYA –ne acı ne tatlı– buruk acı bir tat bırakıyorsa dillerde, gönüllerde, beni yine de bağışlamanızı dilerim. Çünkü: GERÇEK OLA Kİ –17 HECEYLE–:

“Buruk-acı”nın birazı... “Güzel Japon”un kendi tadı!

SÖZ SONU

12
EKLER BÖLÜMÜ

120. İÇİNDEKİLER

§§	<i>Ek</i>	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
121	1	Bölümler, Paragraflar ve Arabaşıklklar	434
122	2	Haritalar	439
123	3	Kutular (Gözlem ve İzlenimler)	440
124	4	Resimler	443
125	5	Şekiller, Çizimler ve Grafikler	447
126	6	Tablolar	448
127	7	Japonca Sözcükler Dağarcığı	450
128	8	Kısaltmalar	465
129	9	Kaynaklar	467
130	10	Japonca Ninni ve Notası	492
131	11	İngilizce Özet	494
132	12	Bu Kitap Hakkında Yazılanlar	498
133	13	Japon Hayranlığımızın Tarihi Kaynakları	500
134	14	Chie NAKANE ile Söyleşi	502
135	15	Japon Mucizesi mi?	503
136	16	İmgeler, Gerçekler ve Gelecek	505
137	17	Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi - ORAN	512
137	18	Özel Adlar Dizini	515

121. BÖLÜM, PARAGRAF VE ARABAŞLIKLAR

<i>Bölüm</i>	<i>§§</i>	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
Giriş		GERÇEKLEŞEN BİR DÜŞLEM: “JAPONYA’YI YAZMAK”	
	01	“Çin İşi, Japon İşi”	21
	02	“ <i>Yedi Samuray</i> ” mı? “ <i>Kanlı Pirinç</i> ” mi?	23
	03	“ <i>Krizantem ve Kılıç</i> ”	24
	04	Düşleri gerçekleştiren Bir Çağrı	24
	05	“Japonya’yı Yazmak” Ama Nasıl?	25
	06	Alan, Zaman ve Dil	26
	07	Yaklaşım ve Teknikler	29
	08	Bilgi ve Haber Kaynakları: Rehberlerim	29
	09	Açıklamalar	30
1		YAYINLAR SORUNLAR: “ŞU ANLAŞILMAZ JAPONLAR!”	
	10	Söylenceler Alanı	35
	11	Yazılı Kaynak Bolluğu: Çelişik Yargılar	37
	12	“Bilimsel” Bulgular	39
	13	“Şu Anlaşılmaz Japonlar!”	40
	14	Yanıtlanacak Sorular	42
	15	“Feodalite ve Doğa” Sorunu	42
	16	Şintô ve Halk Dini Sorunu	44
	17	“Toplum mu, Topluluk mu?” Sorunu	44
	18	Toplumsal Karakter ve Kişilik	45
	19	Değişenler ve Değişmeyenler	46

Bölüm	§§	Başlık	Sayfa
2		“TANYERİ” ÜLKESİ: ADALAR VE İNSANLAR	
	20	Sıraya Dizilmiş Binlerce Ada	51
	21	“Tanyeri”	52
	22	Yaz Yağmuru, Parlak Yapraklılar	55
	23	Nüfus: Dağılım ve Yığılmalar	58
	24	Yaradılış Öyküsü	62
	25	Adaların Yazı - Öncesi Tarihi	63
	26	Tarih Dönemleri: <i>Kanci</i> ’den <i>Edo</i> ’ya	68
	27	Edo - Tokugava Dönemi	76
	28	<i>Meici</i> : İmparatorun Çağdaşlaşma Devrimi	78
	29	Savaş, Yenilgi ve Sonrası: “Taşınmazın Taşınması”	80
3		BAŞKENT TOKYO’DA: GÜNLÜK HAYAT	
	30	Kurak Bir Yaz Korkusu!	85
	31	<i>Depâto</i> ’lar ve Kentsel Çevre	86
	32	Düzen ve Özen	91
	33	Çalışan, Uyuyan ve Sızanlar	94
	34	Giyim - Kuşam	97
	35	Yiyecek ve İçecekler	100
	36	Çarşı - Pazar ve Alışveriş	106
	37	Spor ve Turizm	109
	38	Eğlence, Dinlence ve “Su - Ticareti”	111
	39	<i>Çiçibu</i> ’da Hafta Sonu	115
4		JAPON TÖRESİ: “DENİZİN ÇOCUKLARI”	
	40	Bir <i>Kociki</i> Varmış!	121
	41	Japon Ruhu (<i>Kokoro</i>) ve <i>Torii</i>	123
	42	Takvim Yaprakları: Sayılı Günler	125
	43	Sözler, Deyişler	130
	44	Görgüye Uygun Davranışlar	134
	45	<i>Matsuri</i> Nedir? Ne Değildir?	138
	46	İnsanlar, Büyükler ve <i>Kami</i> ’ler	141
	47	<i>Şintô</i> : Tanrılar Yolu	143
	48	Buda ve Budizm ve Budistler	146
	49	“Halk Dini”	151

Bölüm	§§	Başlık	Sayfa
5		SANATLAR ÇEVRESİ: “BURUK ACI HURMA TADI”	
	50	“Sanat? Sanat, Ne Değil ki!” - Picasso	161
	51	Güzelin Geleneksel Adları ve Tatları	163
	52	Pişmiş Toprak: Soylu Gelenek	166
	53	“Kişinin Fırçası: Kişiliğin Aynası”	168
	54	Çay, Çay Töreni ve Çay Sanatı	172
	55	Yaşayan Sanatların Kaynakları	176
	56	Bahçeler ve Çiçekler	181
	57	Yapılar, Çatılar ve <i>Tatamiler</i>	186
	58	Sahne Sanatları ve <i>Kabuki</i>	194
	59	<i>Zen</i> ve Sanat	199
6		TOPLUMCA BİR TOPLULUK: HANELER VE AİLELER	
	60	Aile ve Toplum: Aile Toplumu	207
	61	Aile Düzeni: <i>Kazoku Seido</i>	210
	62	Ailenin Kökeni	215
	63	Tarım Ailesi: <i>Dôzoku</i>	217
	64	Güneybatı (Akran) Ailesi: <i>Kô Kumi</i>	222
	65	Değişimin Boyutları	224
	66	Çözülme ve Bütünleşme Süreçleri	228
	67	Düşey Toplum: <i>Tate-Şakai</i> Kuramı	231
	68	Sınıflar, Kastlar, Yabancılar ve <i>Burakular</i>	236
	69	Toplumsal Denetim: Suç ve Ceza	239
7		EKONOMİ POLİTİKASI: “ÖNCE ÇELTİK, SONRA ŞENLİK”	
	70	“Ekonomik Yaratıklar”ın Yükselen <i>Yen</i> ’i	245
	71	Doğal Kaynaklar ve Enerji	248
	72	“Japon Mucizesi”nin Tarımsal Kökenleri	253
	73	Geleneksel Tarım	256
	74	Tarım Reformu: Kooperatifler	261
	75	Teknolojik Yaratıcılık Örnekleri	266
	76	Yerleşmeler ve Mekânın Kullanılması	269
	77	Toplutaşım ve Ulaşım	273
	78	Gelir-Gider, Vergi-Bütçe Dengeleri	275
	79	Planlama, Refah ve Gelecek Kaygısı	277

Bölüm	§§	Başlık	Sayfa
8		JAPON DİL VE HABERLEŞMESİ: “YAPAYALNIZ BİR DİL”	
	80	<i>Kanci</i> Yazısı ve Ötekiler	283
	81	Kökler, Dallar, Yapraklar: Benzemiyorlar	288
	82	Özellikler, Gelişmeler	290
	83	Basın - Yayın Ürünleri	293
	84	Radyo - TV ve Sinema	297
	85	Konuşma Törenseli: Gerçek Bir Diyalog	301
	86	Japoncanın Mantığı Sorunu	303
	87	Dilin Dinleyene Göreligi: Biçimleniş	307
	88	Davranışların ve Simgelerin Dili	309
	89	Kültür Kavramının Simgesel Anlamı	312
9		EĞİTİM SÜRECİ: OKULLAR: ÖNCESİ / SONRASI	
	90	Eğitim Süreci: İlkelerle Sloganlar	317
	91	Okulöncesi: Bebek Bakımı	320
	92	Okul Sistemi: Çeşitlilikten Birliğe	325
	93	Yaygınlaşan Anaokulları: Oyun ve Müzik	329
	94	Temel (Zorunlu) Öğretim: İlk ve Ortaokullar	332
	95	Liseler: “Sınav Cehennemine” Doğru!..	337
	96	Yükseköğrenim: Giren Kazanıyor ve Dinleniyor	340
	97	Özel Eğitim ve Gençlik Sorunları	344
	98	Yaygın Öğrenim: (<i>Okeikogoto</i>): “Sosyal Eğitim”	346
	99	Ulusal Etnoloji Müzesi (Ôsaka)	350
		Eğitim Özeti ve İlkeleri	357
10		JAPONLUK DUYGUSU: “İNSAN GİDER, SANI KALIR”	
	100	Kişilik Yapısı: Görüşler, Görünüşler	369
	101	<i>Tatami</i> : Kalıbı ve Dökümü	372
	102	Çocuğun “ <i>Tatami</i> ”leştirilmesi Süreci	374
	103	Yapının Harcı ve Taşları	379
	104	Dünya Görüşü: İlişkiler ve Değerler	383
	105	İdeal Kişilik: “Bambu Gibisi En İyisi”	387
	106	Kültürel Biçem: Belirsizlik, Karmaşıklık, Yönsüzlük	393
	107	Japon Romanındaki Gelip - Geçicilik: <i>Mucô</i>	396

<i>Bölüm</i>	<i>§§</i>	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
	108	Akıl ve Ruh Sağlığı	398
	109	Japonluk Duygusu ve Düşüncesi	402
11		BULGULAR VURGULAR: DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER!	
	110	Batılılaşma mı, Çağdaşlaşma mı?	411
	111	Toplum - Topluluk: Toplumcalık	413
	112	Kuzeyli Ama Hristiyan Değil! Buyurgan da	416
	113	Dindar Ama Kadercisi Değil!	418
	114	Duygulu ve Coşkulu Bir Akılcılık	420
	115	“Japon Mucizesi” mi?	420
	116	“Küçük Şeyler - Büyük Şeyler” Tekerlemesi	422
	117	Anlaşılmazlık Sorunu: Yüzler mi, Maskeler mi?	423
	118	Doğa ve Feodalite Yanılgıları	424
	119	Değişenler ve Değişmeyenler	425
		Okuyucuya: Söz Sonu	431
12		EKLER	
		Bölümünün tasarımında izlenen ilke ve mantığa göre, 12. (yani Ekler) Bölümünün ana ve arabaşlıklarına bu- rada vermek gerekirdi. Ancak, Ekler’in planı ve “İçinde- kiler”, § 120 (s. 437)’de verildiği için burada yinelen- memiştir.	

122. HARİTALAR

<i>Harita</i>		<i>Sayfa</i>
<i>(§/Sıra)</i>	<i>Başlık</i>	
06-1	Japonya’da Alan Çalışması	28
20-1	Japonya’nın Dünyadaki Yeri	31
73	Tayva-Çô İlçesi Bölge (Yöre) Planı	260
79-1	Topraklar, Ekonomik Kullanımı	278
79-2	Mekânın Planlanması ve Ekonomik Bölgeler	278
99	Ôsaka Müzesi’ndeki Dil - Kültür Bölgeleri Haritası (Eski Dünya)	354

123. METİNDEKİ KUTULAR

<i>Kutu</i> (§/Sıra)	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
10	Kimlik Arayan Ulus	35
33-1	Senday Depreminde Ôtsuka İstasyonu	96
33-2	Metroda “Uyuyan” Kadın	96
34	Batılı Giyimde Gösteriş Örneği	100
35-1	<i>Udon</i> (Şehriye) Çorbası	103
35-2	Seçilmiş Japon Yemekleri	105
39	<i>Çiçibu</i> ’da Hafta Sonu	116
42	Önemli Günler: Yaş Günleri	128
44-1	Kadına Saygı	136
44-2	Cenaze Törenine Çiçek ve Çiçeğe Teşekkür	137
44-3	Yolcu Uğurlama Töreni	138
45	<i>Omatsuri</i>	140
46	“Konuklarımız Tanrılarımızdır!”	143
47-1	“Şintô Doğar, Budist Ölürüz!”	145
47-2	Ise <i>Cingû</i> ’sunu Ziyaret	146
48	Budist Tapınağında <i>Obon</i> Gecesi	149
49-1	Trendeki “Hristiyanlar”	156
49-2	Konfüçyus Bilgesi’nin Buda’ya Saygısı	157
53	“Kişinin Fırçası Ruhun Aynası”	170
54	<i>Çanoyu</i> : Çay Töreni	175
58-1	Tiyatro Türlerinin Dökümü	195
58-2	<i>Rakugo</i> (Meddah) Tiyatrosu	196
58-3	Biletçili Tramvay Oyunu	198
59	Japon Bahçesi: Yazarın Yorumu	203
60	Hane ve Komşuluk	208
63-1	Kuzeydoğu Tayva-Çô İlçesinde Aileler	218
63-2	Yaşayan <i>Dôzoku</i> : VAKÔ Ailesi	219

<i>Kutu</i> (§/Sıra)	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
63-3	Çözülen <i>Dôzoku</i> HAKASAKA Ailesi	220
64	<i>Tomari</i> Hama'da Akran Örgütü	222
65-1	Baba Evine Dönmek İstemeyen Genç Oğul	224
65-2	Çalışan Kadın: Sayısal Bazı Nitelikler	227
66-1	<i>Higanbana</i> : Babaların Yanılgısı	228
66-2	Trendeki “Yeni Aile”	230
68-1	<i>Eta</i> (Buraku)lar Sorunu	237
68-2	Koreliler Sorunu	239
69-1	Bir Borçlunun Sonu	240
69-2	HİROKO'nun Ölümü	241
70	Japon Kültürü ve Orman	245
74-1	<i>Tsurusu</i> : Tarım Kredi Kooperatifi	263
74-2	<i>Tomari</i> : Balıkçılık Kooperatifi	265
74-3	SUBAYAMA Köyünde “Kes-Yak” Teknolojisi	266
78	<i>Zen</i> Tapınağının Gelir - Gider Bütçesi 1977-78	275
80-1	Sen, Ben ve İkimiz: <i>TEMAE</i>	284
80-2	<i>Kanci</i> Yazısı, Bazı İlkeler	286
81	Japonca ve Türkçe Bazı Sözcük Benzerlikleri	290
82	“Saygıdeğer Piknik”	293
83-1	Günlük Basından Haber Örneği	296
83-2	<i>Asahi</i> Gazetesinin Sayfa Dökümü	296
84-1	Kötüler Rahat Uyur	300
84-2	Yıllar Sonra Hiroşima!	301
85	<i>Mayonezli Salata</i> Siparişi	302
87	Dinleyenin Önceliği: Aizuçi	308
88-1	Renklerin Dili	310
88-2	Gülmece-Güldürmece Örnekleri	311
91	Bebeklikten Anaokuluna: Örnekler	324
93	NHK - TV'de Okulöncesi Program Örnekleri	330
94	<i>Tayva</i> -Çô Yoşiyoka Okulu'ndan İzlenimler	335
95-1	Eğitim Teknolojisi (NHK)	339
95-2	Eğitimin Değerlendirilmesi Araştırması (<i>Yomiuri</i>)	340
96	Uygulamalı Araştırma Örnekleri	343
97	Sarhoş Kızlar: Cici Kızlar	346
98	TV'de Yaygın Halk Eğitimi Programları	349
100	(İyi misin Bebeğim?): Ninni	371
102-1	Japon Kızı	376
102-2	Japon Canevi: <i>Hara</i>	378
104	Altaycıların “ <i>Kurirutay</i> ”u	386

<i>Kutu (§/Sıra)</i>	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
105-1	Başarıya Yönelik Davranış Örnekleri: <i>Ganbaru</i>	388
105-2	Beğenilmek - Beğendirmek Üstüne Örnekler	389
105-3	Küçük Düşme (<i>Haci</i>) Korkusu	390
105-4	Sorumluluk Duygusu	391
105-5	Güleç Bir Yüzün Gerisindeki Yüksek Gerilim	393
108-1	Mezar Taşına Yazıt Örnekleri	400
108-2	El İçine Çıkacak Yüzü Kalmamak	401
109-1	Japonluk Duygusu: Fıkradaki Saklı Gerçek	405
109-2	Fukuzava Yukiçi'nin Moral Eğitim Yasası	407
117	Herkes Bana 'Hocam' Diyor, Ama Ben...	424
119	Okuyucuma: Söz Sonu!	431

124. RESİMLER

<i>Resim</i> (§/Sıra)	<i>Altlık</i>	<i>Sayfa</i>
19	Tokyo Kent Merkezi	46
20	Japonya: Kendini Merkeze Koyan Japonlar	51
21-1	<i>Tsukumo</i> Adalarından Manzara	53
21-2	Sansui: Dağ+Su: Manzara	54
22	<i>Kiku</i> : Krizantem	56
23-1	Telefon Kulübesindeki Japonya	60
23-2	Su Ekini: Akua Kültür, Yapay İnci Üretimi	60
25-1	<i>Cômon</i> Çanağı	63
25-2	Yayoi (Çeltik) Çanak-Çömleği	65
25-3	<i>Kohun</i> Mezarı, Anahtar Mezar	67
25-4	<i>Kohun</i> Mezarlardan Çıkan <i>Haniva</i> 'lar	67
26-1	İse'de Amaterasu <i>Cingû</i> 'su	68
26-2	İse'deki Eski ve Yeni <i>Cingû</i> 'lar	68
26-3	<i>Pagoda</i> : Buda Kulesi	69
26-4	<i>Şôsôin</i> : En Yaşlı Ahşap Yapı: Hazine Binası	69
26-5	<i>Daibutsu</i> (Büyük Buda Mabedi)	70
26-6	Gakkô Bosatsu: Bilge, Barışçı ve Mutlu Buda	71
26-7	Minamoto-no Yoritomo Portresi	71
26-8	<i>Kamakura</i> 'daki "Büyük Buda" (<i>Daibutsu</i>)	72
26-9	Altın Köşk: <i>Kinkakuci</i> Mabedi	73
26-10	Kiyoto'nun Ünlü Kapıları	75
30	<i>Matsuri</i> : Geleneksel Bayram Hazırlığı	86
32-1	PTT Kanalları Bakımı: Roppongi/Tokyo	92
32-2	Okayama Kenti Kapalı Çarşısı	93
33-1	Tebessümler Diyarı'ndan Seçmeler	95

<i>Resim</i> (§/Sıra)	<i>Altlık</i>	<i>Sayfa</i>
33-2	Okul Dönüşü Otobüste Uyuyan Liseli	97
34	Japon Hamamı	99
35-1	Çay Sıcak Olmalı	102
35-2	Sofra Düzeni: Bir Dağevinde	102
35-3	Çağdaş Sofra Düzeni	102
38	<i>Paçinko</i> : Elektronik Dinlenme Teknolojisi	112
40	İse Körfezi'ndeki Kayalıklar: <i>Şimenava</i> ve <i>Amaterasu</i>	122
41	İtsukuşima Dergâhı (Miyacima Adası)	124
42-1	Çocukların İlk Dergâh Ziyareti	129
42-2	Oğlanlar Günü: 5 Mayıs, <i>Tango-no Sekku</i>	130
45	Gençlerin Mutluluk Ayını: Saidici Tapınağı	139
47	İse Ziyareti	145
48-1	Yol Tanrısı: <i>Cizô Bosatsu</i>	150
48-2	Japon Mezarı: Buda Geleneğinde	150
48-3	Buda Dolabı: Japon Evinde <i>Butsudan</i>	151
49-1	Pirinç Ekimi	154
49-2	Kiraz Baharı: <i>Sakura</i>	156
49-3	Karatsu'da Yol Kenarı Şinto "Mescid"i	157
51-1	Posta Pulundaki Gelinlik Kız	164
51-2	<i>Kinkofu</i> : Şiirden Esinlenmiş Resim	165
51-3	Samuray'ın Savaş Giysileri	165
51-4	Ahşap Kafes: Nagahama Ryokanı'nda Bölme	166
52-1	Bir Vazo: Ninsei Usta'nın Kiyoto'ya Armağanı	167
52-2	Şigaraki: Çarpık ve Kaba bir <i>Yuhaku</i> Çanak	168
53-1	Büyük Yazı Ustasıyla Küçük Öğrencileri	169
53-2	<i>Bambu</i> 'nun Zen'i Olmak! Ne demek?	169
53-3	Tarımcı TSUÇİYA'nın Ot Biçen Köylüleri (XVIII yy)	170
53-4	Hokusay'ın Dalgalar Altındaki Fuci Dağı	171
53-5	SÔTATSU'nun Geyikleri ve KÔETSU'nun Yazısı	171
54-1	<i>Sukiya</i> : Çayevi	174
54-2	Çay Görgü Eğitimi	175
55-1	Eklenerek Büyüyen Paravan Resim	176
55-2	KÔRİN Ogata'nın Erik Ağacı	177
55-3	Şono'da Yağmur (Hiroşige)	179
55-4	Güneşli Havada Fuci Dağı	179
56-1	Düzlük Bahçesi: Ritsurin Kôen, Takamatsu	181
56-2	<i>Kare-Sansui</i> : Susuz Manzara: Nanzenci Tapınağı	182
56-3	<i>Katsura Kasrı Bahçesi</i> : Kiyôto, XVII yy	185
57-1	Japon Evinin İçi: Kâğıt ve <i>Tatami</i> Birliği	186

<i>Resim</i> (§/Sıra)	<i>Altlık</i>	<i>Sayfa</i>
57-2	Geleneksel Evde Modern Lokanta	187
57-3	Yapı - Çevre Birliği: Mimar Çizimi	188
57-4	Çağdaş İmparatorluk Sarayı: Tören Binası	189
57-5	Ulusal Tiyatro: Kz. Şoşoin Resim 26-4	190
57-6	<i>Miyako Odori</i> : Mevsimler Tiyatrosu	190
57-7	Beylik Hisarı, Himeci	193
57-8	Beylik Hisarı, Himeci	193
59	Yaşlı Ağaca Saygı: Doğaya, Tarihe, Topluma Saygıdır	201
62	Ev Girişi: <i>Genkan</i>	216
63	Çeltik Tarlasında Zen Mabedi	221
67-1	Yaşlı Köy Korucusuna Saygı	233
67-2	<i>Ebisu</i> : Yedi Talih Tanrısından Biri	233
67-3	Sokakta <i>Sakura</i> Sofrası	233
67-4	Çeşitlilik ve Birlik	235
73	Pedallı Su Dolabı: Ayaklı Tulumba	258
76	<i>Şinden</i> Yerleşmesi: Dağ-Ova Arakesitinde	271
77	Ômote Sandô Bulvarı: Gençlere Açılan Alanlar	274
80-1	<i>Kanci</i> Yazısının Evrimi	285
80-2	“Eğitim” Yazan Öğrenci ve “Eğitim”	285
86	Üçlü <i>Tomoe</i> Simgesi: Siyah-Beyaz ve Renkli	306
91-1	<i>Onbu</i> : Baba Sırtındaki Bebek	321
91-2	<i>Onbu</i> : Anne Sırtındaki Bebek	322
91-3	<i>Ofuro</i> : Günlük Mutluluk (Banyo) Saati	322
91-4	Vakô Rumiko: İki Yaşındaki Öğrenci	323
91-5	Kanazava Bunko’da Bebek Sergisi	323
93-1	İlkokula Başlayan Çocuklar ve Anneleri	331
93-2	Çocuklar Okumayı Söküyor	331
94	Üniformalı Kız Öğrenciler: Tramvay Durağında	332
96	Eğitim Annesi Çocuğunu Eve Götürüyor	342
98-1	<i>Origami</i> : Kâğıt Kıvrıma Sanatı	347
98-2	Güzellik: Görebildiğiniz Her Yerde	348
98-3	Uluslararası Japon Evi Bahçesi	348
98-4	Sevgili Hocanın Dul Eşine Başsağlığı Ziyareti	350
99	Ôsaka Ulusal Halkbilimi Müzesi	354
102	<i>Çiçibu</i> ’da Oynayan Çocuklar	375
105	Altın Köşk Bahçesi	392
109	FUKUZAVA Yukiçi: Çağdaşlık Bilgesi	403
110	Değişmeyen Fırça Geleneği	412
113-1	Mezarlıktaki Saksofoncu	418

<i>Resim</i> <i>(§/Sıra)</i>	<i>Altlık</i>	<i>Sayfa</i>
113-2	<i>Sumo</i> Güreşi: Güce Karşı Teknik	419
119-1	Değişen Giysiler, Değişmeyen Gülücükler	426
119-2	Orişiyama Korusunda Köprü	429

125. ŞEKİLLER, ÇİZİMLER-GRAFİKLER

<i>Şekil</i> <i>(§/Sıra)</i>	<i>Altlık</i>	<i>Sayfa</i>
01	Japonların Te-Taktiği (Savaş'ta)	22
23-1	Nüfus Yapısında Değişim: 1935-75	59
23-2	Nüfus Yapısında Değişim: 1935-75	59
31-1	Tokyo Kent Merkezi: <i>Çiyoda-ku</i>	87
31-2	<i>Depâto</i> : Merkez - Çevre Kavşağı	89
57-72	Tatami Döşeme Boyutları ve Büyüme Kuralı	192
60-1	En Küçük Komşuluk Birimi	207
61-1	Japon Ailesi	211
61-2	Geleneksel Aile ve Akrabalık Grupları	213
61-3	<i>İye</i> (Hane) Türleri	214
63-1	Akrabalık Terimleri	219
63-2	VAKÔ Ailesinde <i>Dôzoku</i>	222
67-1	Yaş - Kıdem Katmanları	231
67-2	Toplumsal Hareketlilik	232
70	Aylık Yen Geliri Nereye Gidiyor?	248
71	Nüfus Dağılımı (Kesimler): 1950-75	250
75-1	Ariyake Körfezi'nde Balık Avcılığı	267
75-2	Su Borusu ve Plastikten Yapılmış Sera	268
76	Toprak Dağılımı: JAPONYA ve Hokkaido Adası	272
88	Renklerin Dili: Yer-Gök-Umut Güvercini	310
92	Ulusal Eğitim Sistemi Şeması	326
99	Ôsaka Müzesi Örgütlenme Şeması	353
104	Düşey, Yatay ve Dairesel İlişkiler	386
108-1	Kadın İntiharları (Seçilmiş Ülkelerde)	399
108-2	Okul Çağı Öğrenci İntiharları	399
111	Düşey ve Yataylıkların Sürekliliği: JAPONYA	414

126. METİNDEKİ TABLOLAR

<i>Tablo</i>		
<i>(§/Sıra)</i>	<i>Başlık</i>	<i>Sayfa</i>
09-1	Türkçeye Benzemeyen Ünsüzler	31
09-2	Türkçeden Doğru Japoncaya	31
11	Japon Araştırmalarında Artışlar	39
23-1	Toprakların Dağılım Yüzdeleri	58
23-2	Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (Seçilmiş Ülkelerde)	61
25	Japon Tarihinin Başlıca Dönemleri	66
35	Et Üretimi: 1978	101
42-1	Yıllar, Burçlar ve Saatler	125
42-2	Ay Adları ve Anlamları	126
42-3	Mevsimler ve Mevsimcikler	127
42-4	Ulusal (Resmi) Tatil Günleri	129
42-5	Sayıli Günler (Anımsanması Kolay Hatırlanan)	130
47	İnsan ile <i>Kami</i> Arasındaki <i>Giri</i>	144
48	Budizmin İlkeleri	147
49-1	Dinler-Dindarlar: 1978	152
49-2	Japon Dini: 1973 Araştırması	152
49-3	Japonların Dini: 1973	153
49-4	Ölümden Sonra Ne Var? N'olacak	155
51-1	Güzellik Sıfatları - Tatları	163
51-2	Güzellik Adları	164
56	Bahçeler - Manzaralar - Saksılar	183
57	<i>Tatami</i> Döşeme Boyları, Boyutları	192
69	Gençler ve Toplum	241
70-1	Kişi Başına Milli Gelirin Yüksek Olduğu Ülkeler	246
70-2	Aylık Yen Geliri Nerelele Gidiyor? (1989)	247

Tablo

(§/Sıra)	Başlık	Sayfa
71-1	Ekonomik Kesimlerin Milli Gelire Katkısı	249
71-2	Endüstrinin Dışalıma Bağımlılığı	249
71-3	Bütçe - Dışalım - Dışsatım Kalemleri	251
71-4	Kişi Başına Enerji Tüketimi	251
71-5	Enerji Türleri: Tüketim Payları	252
71-6	Kömür Üretimi ve Tüketimi	252
71-7	Elektrik Üretimi: 1960-1976	253
74-1	Çeltik Üreten Ülkelerde Verim Karşılaştırması	261
74-2	Çeltik - Tahıl ve Tarım: Verim Karşılaştırması	261
74-3	Tarımda Rotasyon: Ürünler	262
76	Tarım Topraklarının Büyüklüğü ve Dağılımı	270
78-1	Budist Tapınağının Yıllık Bütçesi ve Toprak Vergisi	276
78-2	Kamu Personelinin Yarıyıl İkramiyeleri (Üst Düzey)	276
80-1	HİRAGANA (Elyazısı) Heceleri	285
80-2	KATAKANA (Matbaa) Heceleri	285
82	Kişisel Adıllar (Zamirler)	291
83-1	Yeni Kitap ve Yayınların Dökümü (1978)	294
83-2	Kitle Haberleşmesine Ayrılan Zaman	295
84-1	Radio-TV ve Röle İstasyonları	298
84-2	Radio-TV: Ulusal Programları	298
86	Doğu ve Batı Düşünceleri: Bir Karşılaştırma Denemesi	305
90-1	Okullaşma Yüzdeleri	319
90-2	Yönetimlerin Eğitim Giderlerine Katılma Payları	319
92	Öğrenci/Öğretmen Oranları	328
94	Haftalık Ders Saatleri	333
95-1	Lisede Öğretim Programları (Kolları)	338
95-2	Lisede Ders ve Kredi Saatleri	338
96	Fakültede Öğrencilerin Fakültelere Dağılışı: 1977	341
97	Özel Eğitim Kurumları	344
99-1	Ôsaka Müzesi Yapı Alanları	352
99-2	Ôsaka Müzesi Personeli	352
102-1	Çocuklara Verilen Cezalar	377
102-2	Çocuklar En Çok Kimlerden Çekiniyor?	379
103	Çocuklarda Başarı, Kazanma Güdüsü: Seçilmiş Ülkeler	380
104-1	“İnsanın Doğası” Sorgulaması	383
104-2	İnsan - Doğa İlişkisi: Nasıl Olmalı? (1953-68)	384
104-3	Geçmiş ve Geleceğe (Zaman) Yönelme Eğilimi	385
107	Batı Gözüyle Japon Romanından Seçmeler	397
108	Yıllık Suçlar ve Tutuklamalar	398

127. METİNDE GEÇEN JAPONCA SÖZ VE SÖZCÜKLER (SÖZLÜĞÜ)

Amae: Kişilerin birine, birbirine bağımlı olma (dayanma-güvenme) eğilimi

Amaterasu / Omikami: Tanrıça Güneş

Anikibun: Ağabey

Arita: Seramik yapmaya elverişli kiliyle ünlü yöre

Asahi (şimbun): Ünlü bir gazete

Asakusa: Tokyo'nun en eski tapınaklar, tiyatrolar, eğlenceler, spor ve çarşı-pazar mahallesi

Aşikaga: MS 1333-1573 (*Muromaçi* kültürü) dönemi

Avabi: Tek kabuklu bir tür midye

Avidya: Budizmin eğitmeye çalıştığı cahillik: *Pracna*'nın karşıtı.

Aynu: Hokkaidô Adası'nda yaşayan beyaz tenli, avcı-balıkçılar

Aysatsu: Selamlaşma (Merhaba)

Baiu: Erik (yaz, bahar) yağmuru, mevsimciği

Bambu: Bambu, ulusal ağaç, esneklik, ahlak simgesi

Bambutsu: “Her bir şeyler” (Doğa)

Bentô: Kutuda hazırlanmış yemek (paketi), kumanya

Bizen: Bir tür çay fincanı (seramik cinsi), yapıldığı yer (il)

Bonsay: Saksıda küçük (cüce) ağaç yetiştirme sanatı, tekniği

Bonseki: Taş oymacılığı, minyatür bahçede kullanılan doğal taşlar

Bun: Bilgi, sanat, kültür, edebiyat, kültürel miras, kalıt gibi askerlik ve savaşa ilgili olmayan bütün bilimler

Bungo-tai: Geleneksel Edebiyat (“Divan”) gibi günlük konuşma dilinden farklı olan yazı, sanat dili

Bunka: Kültür, sanat, yüksek kültür

Bunka / Cinruigaku: Kültür antropolojisi (sosyal antropoloji)

Bunke: *Dôzoku*'da *Honke*'den ayrılmış dal aile

Bunkyô: Eğitim, öğrenim-öğretim süreci

Bunkyô-ku: Eğitim mahallesi (Tokyo)
 Bunmei: Uygarlık, evrensel kültür
 Bunraku: Kukla Tiyatrosu
 Buraku: Köyden küçük yerleşme, 50 hane, *oaza*, oba, mezra
 Burakumin: Eta, özel, kast - dışı köylü, parya
 Bureikô: Hep birlikte gülmek, eğlenmek, içki sohbeti
 Butsu: Buda (*Buddha*) kavramını veren kök, *birleşik sözlerde*
 Butsudan: Buda rafı, dolabı, mihrabı, evlerdeki kutsal dua köşesi

Can-ken-pon: Kâğıt-makas-taş oyunu
 Cimmu tennô: Amaterasu'nun torunu, Niningi'nin torunu, Japon
 Birliği'ni kuran efsane imparator
 Cinca: Genel anlamda yöresel türbe, kutsal ziyaret yeri, dergâh, tekke,
 büyük ve güçlü kişilerin (*kami*) kapısı
 Cingû: Büyük Şintô anıtları, Anıtkabir, dergâh, kutsal ziyaret
 Cingis Kan: (Cengiz Han) koyun pırzolası yemeği, kebab
 Cisetsu: Mevsimler, mevsimcikler (Bkz. Tablo 42-2)
 Citô: Beylik (feodalite) döneminde âyan
 Ciyû: Özgürlük, hürriyet (sorumsuzluk, bencillik değil)
 Cizô-bosatsu: Yol boyu tanrısı (yolcu, halk ve çocukların koruyucusu)
 Cômôn: MÖ 900 - MÖ 300 arasındaki tarih-kültür dönemi
 Côruri: *Bunraku* (kukla) oyununu yöneten usta sanatçı
 Coşi: İşyeri yöneticisi, patron, müdür
 Cuban: Fundoşi üstüne giyilen tören (bayram) önlüğü, mintan
 Cûnişi: Çin Burçları (Tablo 42-1)
 Cunpû-bizoku: Soylu (eski) töreler, Konfüçyus ahlakı, görgülü davranış
 Cuso-şintô: Çok katlı (yönlü) inanç (Japonların birden çok dine,
 tarikata girebilmesi olgusu)

Çacin: Çay (töreni) ustası (öğretmeni), görgülü kişi, efendi
 Çanoyu: Çay töreni, görgü eğitimi, dostlar sohbeti, meclisi
 Çaşitsu: Çayhane, çayevi, çay içme yeri, odası, köşesi
 Çavan: Çay fincanı, seramik, her türlü çukur porselen, kâse, kapkacak
 Çiçibu: Tokyo dolayında kutsal bir ziyaret merkezi
 Çikubuşima: *Biva* Gölü'ndeki kutsal ziyaretler (tapınaklar) adası
 Çiraşi-suşi: Pişirilmemiş yemek, etli-sebzeli, salatalı, balıklı, mantarlı-
 yumurtalı çiğ yemek
 Çiyoda-ku: Tokyo'nun merkezi ("Binçaglar" Mahallesi)
 Çôçosan: "Kelebek Hanım" (Puccini'nin *Madam Butterfly* Operası)
 Çôcû-giga: Resimli, gülmeceli hayvan öyküleri (Walt Disney çizgisi
 türünde) Ortaçağ sanatı

Çû: Kişiler arasında, kişisel ilişkilerde bağlılık, vefa, sadakat, *on borcunun* tükenmezliği ilkesi

Çûbu: Doğu (Tokyo) ile Batı (Kiyoto) arasındaki sınır bölgesi

Çûô-ku: *Doğu (merkez) Tokyo Mahallesi (Ginza'nın doğusu)*

Daibutsu: En büyük Buda Anıtı, Nara ve Kamakura'da, 4,8 m'den daha yüksek olan Buda yontuları

Daimyô: Yörel beyi, küçük derebey (sipahi)

Dançi: Konut şirketlerince yapıp işletilen kiralık küçük konutlar

Dantai: Bir grup insan, hemşeri, aynı aile veya kurumdan kişiler

Demae: Üst üste konmuş tepsiler içinde lokantadan, mutfaktan dışarıya geleneksel yemek taşıma servisi

Depâtô: İngiliz Department Store'den bozma “büyük mağaza”

Diet (kokkai): Japon Parlamentosu, Millet Meclisi

Dô: Yol, mezhep tarikat, meslek, *hoby*, kişinin kendisini bir yola (davaya, spora, sanata) adanması geleneği

Dôryô: İşyeri arkadaşı, iş arkadaşı, meslektaş

Dôtoku: Hakka-hukuka değil de sorumluluğa (töreye) dayalı Japon ahlaki, *Kôşi* adlı Çin filozofunca kurulmuş

Dôzoku: Geleneksel aile-akrabalık, soy sop düzeni

Edo: Eski Tokyo (Beylik) Dönemi, *Tokugava* (1603-1867), Tokugava Beylerbeyliği'nin başkenti

Edokko: Beylik Dönemi'nin Tokyolusu, Tokyo'nun yerlisi, eskisi

Emakimono: Rulo edilmiş kâğıt gibi, bir yandan açılırken öte yandan sarılabilen sürekli resim, (resimli yatay öykü)

Engava: Geleneksel konut ve tapınakların ön cephesindeki üstü kapalı balkon, teras

Engei: Minyatür ölçekte küçük çiçek, ağaç ve sebze yetiştirme

Eta: Sosyal sınıf ve kastların en altı, parya

Eta-hinin: Eta (cellatlar) sınıfı, Parya kastı

Ezo: Hokkaidô Adası'nda yaşayan *Aymu*'ların eski yurdu

Fuci San: Fuci Dağı, ülkedeki en yüksek ve ünlü yanardağ

Fucivara: *Heian* döneminde güçlenen, X-XII. yy'da iktidara gelen soylu aile

Fude: Yazı, resim, mürekkep fırçası

Fudômiyô: Narita Dağı'ndaki güçlü tanrı (Budizmi koruyan Ateş Tanrısı)

Fukei: Aile başkan vekili, veli, babasoyu

Funadome: Akran örgütlerinde halat bağlama töresi (denize, balığa çıkma yasağı)

Fundoşi: Erkeklerin edep yerlerini örten, törensel bir kasık bağı
 Fûrin: Rüzgâr çingırağı (duyulan zil sesiyle sanki rüzgâr ya da serinlik
 varmış yanılsaması)
 Furoşiki: Bohça, mor-eflatun-leylak renginde, bez, kâğıt, torba, çıkın,
 hamam bohçası
 Furu-sato: Memleket, yurt, ev (ana yemeği)
 Fusuma-sugito: Kâğıt ve ahşaptan yapılmış, kapı gibi hafif, sürme, bölme
 Futamigaura: *İse* tapınağında *Amaterasu*'nun (Güneş) doğuşunun
 izlendiği kayalık manzara ve dua yeri

Ganbaru: Kişinin en başarılı denemesi
 Gaycin: Yabancı, barbar, dışarıklı, Japonca bilmeyen kişi, yaban
 Geicutsu: Sanat, meslek, beceri, sanatçılık
 Genci / Monogatari: *Genci* öyküleri (*Heian* dönemi) klasik çağ saray
 romanı
 Genkan: Yapının asıl girişi, antre, kapı, içle dışı ayıran yer, sofa, sınır
 Geta: Nalın
 Geyşa: Kadınlık sanatı, sanatçısı
 Gifto: (İngilizce *Gift*'den) hediye, armağan
 Gigei: Sanat, meslek, beceri
 Ginkaku ji: Gümüş köşk, eskiden “*Cişôci*” olarak da biliniyordu
 Ginza: Para, para pazarı, Tokyo çarşısı, gümüş para darphanesi
 Giri: Yabancıya (topluma) karşı görev duygusu
 Gohan: Haşlanmış pirinç, ana yemek, doyurucu besin
 Gôşin: Beylik dönemindeki *Şôen*'den gelişmiş bir tür yerleşme, köye
 yerleşmiş, çiftçilik yapan *samuray*

Haci: Mahcup olma, utanma, küçük düşme korkusu
 Hacimaki: Alna sarılan mendil, istenç, eylem, kararlılık simgesi “Giden
 şehit kalan gazi” simgesi, (ya hep ya hiç)
 Haciman: Bir savaş tanrısına adanmış, *Şintô* Dergâhı
 Hakone: *Tôkaidô* kıyı yolu üzerinde ulusal park, eğlence ve dinlence yeri
 Hako-niva: Tepsi büyüklüğünde bahçe modeli (bahçenin ölçekli
 maketi)ni yapma sanatı
 Hanabi: Hava fişegi, yıldız fişegi (Bayram geceleri atılan maytap)
 Hana-fuda: Dört mevsimlik çiçek, çiçek resimli oyun kâğıdı
 Haniva: *Kohun* (büyük hüyük) mezarlardan çıkan, pişmiş topraktan
 yapılmış figüranlar (insan ve nesneler)
 Happi: Berber ve dışçı gömleğine benzeyen bir tür iş önlüğü
 Hara: Karın, *bağır*, göbek (Kutu 102-4), kişilik merkezi, can damarı,
 yürek, gönül

- Haragei: Birinin içini (ruhunu) okuma yeteneği, sanatı
 Hara-kiri: *Hara*'nın kesilmesi, kişinin kendini öldürmesi, Bkz. *Seppuku*
 Harusame: İnce saydam şehriyeden “bahar yağmuru” yemeği
 Hay: Evet, peki, olur, alo, efendim, hemen, *hayhay*
 Hayku: On yedi (17) hecelik geleneksel şiir biçimi (5-7-5)
 Heian: Budizmin özümsemiği (Japonlaştırıldığı) klasik çağ (MS 794-1185)
 Heike monogatari: *Heike* ailesinin acıklı öyküsü, trajik roman, dram
 Heimin: *Meici* döneminde avam, (halk) sınıfı, tabakası
 Henna gaycin: Garip yabancı, Japon gibi yaşayan, Japon dil ve töresini bilen, seven, anlayan ve uygulayan ender, garip, tuhaf yabancı
 Hibiya: Tokyo merkezinde bir semt ve park
 Hicutsu: Gizli sanat, sanat ve meslek sırrı, işin püf noktası
 Higanbana: Baharda açan kırmızı bir çiçek
 Hikari: *Şinkansen* yolunda işletilen “Işık” gibi (hızlı) tren
 Hina matsuuri: Kızlar Bayramı, 3 Mart
 Hino maru / Bentô: Bayrak, yemek, haşlanmış pirinç ortasında renkli bir parça turşu, ulusun (fakir) yemeği (“fasulyeli pilav”)
 Hiragana: Yuvarlak (sesçil) hece yazısı, el yazısı
 Hira-niva: Düzlük yeri, ova (beylik) bahçesi
 Hirune: İkinci uykusu (*siesta*), sıcak-nemli yaz günlerinde dinlenme saati, uykusu
 Hitogami: Kişisel, bireysel bir tanrı
 Hiyaumugi: Hıyarlı, buzlu, yaz şehriyesi yemeği
 Hizen: *Çavan* (seramik ve çay) sanatıyla ünlü bir bölge (Okayama İli'nde)
 Hôcô: *Kamakura* (Ortaçağ) döneminde güçlü bir yönetici aile
 Hoiku-en: Günlük bakım (kreş) yeri, bebek yuvası
 Hokkaidô: Dört büyük adanın en kuzeydeki, nüfus yoğunluğu düşük, hayvancılık ve orman bölgesi, eski *Aynu* yurdu, ülkesi
 Honda: Dünyaca ünlü otomotiv sanayii
 Honke: Kök aile, hane (*Dôzoku*'da)
 Honşu: Dört büyük adanın en büyüğü (Fransızcası *Honde*)
 Hôryuci: Çin-Kore geleneğinde ilk Buda tapınağı, Nara
 Hoteru: Otel, motel
 İkebana: Çiçek düzenleme sanatı (Bkz. Tablo 56-1)
 İnari: Hasat (bolluk) töreni, tanrısı, dansı
 İssu-hiyakutay: Günlük, gerçekçi, toplumcu, eleştirici resim sanatı
 İsuzu (ırmağı): İse tapınağına (*Cingû*) adını veren kutsal ırmak
 İşidôrô: Taştan (fener) oyma sanatı
 İşin: Devrim, yenileşme; (*Meici İşin*: Meici Yenileşmesi)
 İşşi-zanriyu: Büyük oğulun babanın yerini alıp soyu sürdürmesi

İye: Aile, soysop, işyeri topluluğu (ev bazen tarikat)
 İzanagi-izanami: Kardeşler, *Ameterasu*'dan önceki kutsal varlıklar
 İzumo (ülkesi): Mitolojideki ilk Japon ülkesi, Tanrılar dilindeki Japonya

Kabuki: Müzik, oyun, beceri, sahne sanatları (Bkz. Kutu 58-1)
 Kaçô: Aile, hane-başkanı
 Kahû: Aile töresi, geleneği
 Kakemono: Asımlık (dik, düşey) resim
 Kalpis: Ayran+limonata tadında süttten yapılmış bir yaz içkisi
 Kamakura: Ortaçağ (MS 1185-1333) başlangıcı, başkentin Kiyôto'dan
 Kamakura'ya taşındığı dönem
 Kami: Tanrı, üstün varlık, insan ata, kutsal varlık
 Kami-dana: Tanrı dolabı, mihrap, evdeki dua (kutsal ata) köşesi
 Kami-Hotoke: Tanrı Buda
 Kami-kaze: Tanrı Rüzgârı, (Japonya'yı düşmandan koruyan güç)
 Kami-kiri: Makasçı, makas ustası, makasdar (Meddah'ta)
 Kami-vaza: Tanrı gibi, tanrısal davranış
 Kanci (khanji): Çin (Hanlık) yazısı, Hanca
 Kandô: Aile töresine uymayan kişiyi kütükten silme töresi
 Kanpaku: *Şôgun*'lardan önce, imparator adına ülkeyi yöneten baş
 Kansai: Tokyo'ya göre Batı (Kiyoto-Kobe-Ôsaka) yöresi
 Kantô: Tokyo Ovası, düzlüğü, bölgesi, yöresi, çevresi
 Kao: Yüz
 Kaomen: Yüz maskesi
 Karake: Sulu tarım (çeltik) bölgesinde, kuru tarım uygulaması
 Kare: Kuru, kara toprak, susuz
 Kare sansui: Kuru (susuz) bahçe, kum-kaya, çakıl bahçesi
 Karuizava: Kantô Ovası kuzeyinde, zenginlerin yazlık yaylası
 Karuna: Coşkulu, tutkulu, sevgi, aşk
 Kasumigaseki: Tokyo'nun Bakanlıklar Mahallesi
 Katakana: Sesçil Japon hecelerinin kitaplık (köşeli) biçimleri
 Katsura: Erguvan ağacı
 Katsura (kasrı): Kiyôto'daki ünlü sanat yapısı ve bahçesi
 Kazoku: Meici dönemi soyluları (eski yasalara göre)
 Kazoku seido: Aile sistemi, soyluların geleneksel aile düzeni
 Kecime: Kutsal olanla olmayanı, kamusal olanla kişisel ayıran
 Keigo: Birisini çağırma, seslenme, (hey!)
 Keisei: Bir *Depâto* ve özel demiryolu işletmesi
 Kendô: Geleneksel kılıç kullanma yeteneği, sanatı, sporu
 Kiku: Krizantem, kasımpatı, İmparator Ailesinin simgesi
 Kimigayo: Japon Ulusal Marşı
 Kimono: Geleneksel uzun giysi, kaftan

- Kinkakuçi: Kiyôto'daki ünlü “Altın Köşk” Dergâhı
 Kinki: Eski Yamato (Ôsaka, Kiyôto ve Nara) yöresi
 Kintetsu: Özel bir demiryolu (banliyö) işletmesi
 Kiyû citsu: Ulusal dinlence (tatil) günleri (Bkz. Tablo 42-5,6)
 Kiyûşû: Dört büyük adanın en tarihi (Çin’e, Kore’ye en yakın) olanı
 Kociki: Kuruluş (yaradılış) söylencesi, destanı, sözlü kaynaklardan MS 712’de derlenmiş; en eski kütük
 Kôcin sama: Mutfak efendisi (tanrı), ocak tanrısı
 Kocûto: Görümce, küçük kaynana
 Kôça: Koyu (kırmızı) çay
 Kôfuku: Mutluluk
 Kohun (kofun): MS 300-600 arasındaki büyük taş (hüyük) mezarlar, “Atlı-göçebeler” dönemi
 Kôka-şuncû: 18. yy’da yazılmış resimli köy-tarım takvimi
 Kôkişin no / Katamari: Merak kutusu (olumlu anlamda), araştıran, öğrenen kişi
 Kokoro: Japon (Ulusal) Ruh
 Koku: On tenekelik bir tahıl ölçüğü (180 litre)
 Kô: Sanatçılar, zanaatçılar
 Kô kumi: Eşit-ortakçı, demokratik aile (toplum) düzeni
 Konniçi-va: Merhaba, iyi günler
 Konnyaku: Paça, bakla gibi donan jelatinli bir besin
 Kôraku-en: Okayama’da güzelliğiyle ünlü bahçe
 Kotatsu: Japon tandırı, yer mangalı, kömür maltızı
 “Kotoşimo-yoroşiku”: Bu yıl da beni hep koru, koruyucu ilginin esirgeme
 Kunreişiki: Japon dilinin Latin alfabesiyle yazılması kuralları
 Kuroko: *Bunraku* (kukla) tiyatrosunu oynatan kara cübbeliler
 Kurirutayu: Altay tarihçilerinin yıllık, bilim-tartışma kurultayı
- Madoka: Çember, daire, kusursuzluk, mükemmellik
 Magatama: Amaterasu’nun torunu Niningi’ye verdiği virgül biçiminde kutsal taş
 Man: Çok, on bin, güçlü
 Manga: Çizgi roman
 Manyôşû: En eski (ilk) şiir antolojisi
 Maru: Yuvarlak, gemi, vapur, tekne, deniz aracı, kusursuzluk
 Marunouçi: Direklerarası, Tokyo merkezindeki banka ve şirketler
 Matsuri: Şintô geleneğinde “Tanrı Çağırma” günü, bayramı
 Meguro: Tokyo’nun bir mahallesi, kentçiği
 Meici: Çağdaşlaşma devrimi (dönemi), 1867-1912 (1945)
 Meişi: Kimlik kartı verip tanışmak
 Mentsu: Kişinin el içine çıkacak yüzü (şerefi) olması

Meotoiva: Kutsal aile-toplum bağı, Futamigaura kıyısındaki kayalıklar
Meuye-meşıta: Gözden yukarı ve aşağı, kişinin üst ve astını bilmesi
Mikado: Büyük kapı (imparator) ülkesi, Japonya (“Bab-ı Ali”)
Mikoşi: Şintô tanrılarının taşınır boyda, türbe maketleri
Minamoto: Heian döneminde iktidara ortak olan aile
Minato-ku: Tokyo limanı (ulaşım) mahallesi
Mingei: Halk (el) sanatları
Miso şiru: Fasulye ezmesi (unu) çorbası
Mizuşôbai: Su ticareti, gece eğlencesi, gazinoculuk
Mizuya: Çay yapma tezgâhı, çayevinin yanı, çay ocağı
Mombuşo: Eğitim / Kültür-Bilim Bakanlığı
Momme: 4-5 gr’lık eski bir ağırlık ölçüsü (dirhem)
Momoyama: Geleneksel Japon sanatlarının hızlı gelişmeler gösterdiği
 “Şeftali Dağı” dönemi (1573-1615)
Monono avare: “Doğa’nın hüznü” gibi bir güzellik anlayışı, duygusu
Monzen: Tapınak (kutsal) kasaba yerleşmesi
Mucô: Gelip-geçicilik (geldik gidiyoruz), fanilik duygusu
Mugiça: Soğuk içilen arpa (yaz) çayı
Mura: Köy, muhtarlık, tarım yerleşmesi
Muromaçi: Japon sanatının (1392-1573) Zen dönemi
Musaşino: Tokyo batısındaki ünlü yeşil yayla
Mutsuğorô: Kum içinde avlanan bir tür dip balığı
Muşin: Akıldışılık, ölüme hazır olma durumu, serdengeçtilik

Nanga: Çin geleneğinde aydın, seçkin kişi resimleri
Nara (dönemi): MS 710-794, başkentin Nara’da bulunduğu dönem
Navanoren: İçkili lokanta, Nava’dan yapılmış (“boncuklu”) perde
Nehan: *Nirvana* (Budizmin mutlu hiçliği’nin Japoncası)
Nembutsu: Arınmış bir dünya mezhebi, ideali, inancı, tasavvuf
Nenrei: Önemli yaş, gelişme, aşama günleri, törenleri (Bkz. Tablo 42-4)
Nihon / (Nippon): Japonya, Tanyeri, Japon Toplumunu (Devleti)
Nihon başi: Japon Köprüsü, bütün yolların başladığı köprü
Nihon bunka: Japon Kültürü
Nihongi: İlk Japon Tarihi, MS 720’den yazılmış
Nihongo: Japonca, Japon dili
Nihon şoki: *Nihongi*, İlk Japon Tarihi
Nihon şiki: (*Nipponteki*) Japon töresi, *à la Japon*, Japon stili
Nikko: Tokugava İeyasu’nun Anıtkabiri’nin bulunduğu yer
Nincô: İntikam, kan davası, öldürme tutkusu
Niningi: Amaterasu’nun torunu
Nôtu: Köylü, rençber, çiftçi sınıfı
Nôgu benri ron: Tarım araçlarının elkitabı (XIX. yy)

Nôgyô-zenşo: Köylü (çiftçi) elkitabı
 Noğ (noh) : Ortaçağ klasik tiyatrosu, soylular için

Ôaza: Köyden küçük yerleşme, oba, mezra vb.
 Obon (urabon): Ata ruhlarının aileye dönüşü bayramı (15 Ağustos haftası)

Ocigi: Belden eğilerek verilen selam
 Oça: Yeşil (şekersiz içilen) çay
 Ofuro: Japon banyosu, sıcak hamam

Ôgi: El yelpazesi

Ohayô: Günaydın

Okaçimaçi: Tatlıcı çarşısı: *Ameye Yokoçô*

Okyaku: Saygıdeğer konuklar

Okeikogoto: Yaygın eğitim, hayat boyu öğrenim, halk eğitimi

Okhôtoku: Hokkaidô Adası kuzeyindeki denizin adı, Okhostk

Okhôtoku: (Kültürü) X-XII. yy'da kuzeyden inip Hokkaidô

Adası'ndaki Aynu'ları güneye süren savaşçı denizci kültürü

Omake: Alışveriş yapan müşteriye sunulan küçük bir *caba*

Omiiai: Büyüklerin seçim, karar ve onayı ile evlenme töresi

Ami-kami: En büyük Ana Tanrıça Amaterasu

Omiki: Törenselle içki, *sake* (şarap)

Omiya: Yatır, kabir, kutsal mezar, ziyaret yeri

Omiyage: Hediye, büyük, önemli hediye (yoldan getirilen)

On: Ana-babaya duyulan ödenmez şükran borcu

Onbu: Bebeğin, çocuğun sırtta taşınması geleneği

Onigiri: Pirinç sarması, dolması, köftesi, yosuna sarılmış

Ôninno ran: Aşıkaga dönemindeki on yıllık iç savaş

Onişime: Türlü yemeği, güveç

Onsen: Ilıca, kaplıca, kaynarca, doğal banyo

Origami: Kâğıt kıvrırma sanatı

Osake: *Sake*'ın saygılı adı, haysiyetli Sake

Ovarai: Büyük gülüş, kahkaha

Oyabun-kobun: Büyük-küçük ilişkisi (*Yakuza* adlı gangster örgütlerinde)

Paçinko: Madeni (çelik) bilyalarla oynanan oyun, dinlenme yeri

Pracna: Aşkın bilgelik (Budizmde)

Prezento: Hediye, *Omiyage*'nin İngilizcesi · *Gifuto* (gift) da derler

Raku yaiki: Ünlü, değerli bir çay fincanı, takımı

Rakugo: Meddah, söz-ses sanatı tiyatrosu

Ri: Yaklaşık 4 km'lik uzunluk ölçüsü, *Côri* yerleşmesinde

Ritsurin kôen: Takamatsu kentindeki ünlü Beylik bahçesi

- Riyôdome: Av yasağı, akran örgütlerinde
 Riyokan: Geleneksel kervansaray, motel, yolcu hanı, konukevi
 Roban: Kutsal Buda simgesi, *Sôrin*'in kaidesi, tabanı
 Roci: Çayevine giden patika yolu
 Rongo: Konfüçyus ilkelerini toplayan yazılı metin
 Rônin: Başsız kalmış samuray (savaşçı)lar, işsiz-güçsüz kimse
 (Çağımızda, üniversiteye giremeyenler), gariban
- Saikeirei: En saygılı selam (eskiden imparatora verilen), secde gibi
 Sake: Pirinçten yapılmış içki (şarap)
 Sakura: Kiraz çiçeği, baharı, mevsimciği
 Sama: Yazı dilinde, özel adlardan sonra gelen saygı eki (Bey)
 Samuray: Savaşçılığı sanat (meslek) edinmiş soylu asker, şövalye
 San (zan): Dağ, tepe, özel adla birlikte, *Fuci San* gibi
 Sansui: Dağ-su, manzara
 Sarañman: Ücretli, maaşlı, memur, işçi, görevli, aylıkçı
 Saşimi: Dilinmiş çiğ balık, Japon mezesi, çerezi
 Satori: Zen Budistlerin aradığı aydınlık
 Sayonara: Allahaismarladık, hoşça kalın, yine görüşelim
 Se: Bir ar (100 m²)'lık tarla, toprak büyüklüğü
 Seibu: Büyük bir mağaza (*Depâto*), demiryolu şirketi
 Seinendan: Akran (yaş) örgütü
 Seiryoki: İlk tarım elkitabı (XVII. yy)
 Seiyo cicô: Batı Dünyası, uygarlığı, kültürü
 Semi: Ağustos (cırcır) böceği
 Senpai: Üst, kıdemli, yaşlı kimse
 Senpai-Kôhai: Üst-ast ilişkisi
 Sensei: Öğretmen, hoca, profesör, usta, üstat, saygıdeğer
 Sensus: Açılır-kapanır yelpaze
 Seppuku: Soylu (Samuray) kişinin kendi yaşamına son vermesi
 Seto-naikai: Honşû ile Şikoku adaları arasındaki içdeniz
 Soba: İnce telli şehriye (çorbası)
 Sorin: Uzaya yükselen Buda simgesi (*Pagoda çatısındaki*)
 Soroban: *Abaküs*, çökrü, Doğuluların geleneksel hesap cetveli
 Sôtatsu-kôrin: Popüler (halk ve aydın) sanat akımı
 Soto: Ötekiler, *uçi*'nin karşıtı
 Sui: Su
 Sukiya: Çayevi, gösterişsiz, özentisiz, sanatsız yapı
 Sukiyaki: Geleneksel çapa kebabı, etli türlü yemeği
 Sumi: Siyah is, fırça mürekkebi
 Sumimasen: Japon görgüsünün baş sözü, bağışlayın
 Sumiye: Mürekkep (yazı, resim, fırça) sanatı

Sumô: Japon güreşi

Sutra: Kutsal Buda metinleri

Şahû: İşyeri tüzüğü (iç yönetmelik)

Şabu-şabu: Halk tipi et yemeği, ucuz yahni, türlü

Şakuhaçi: Ney, bambu kavalı

Şakuşi-vataşi: Pirinç kaşığı (küreği), annelik (otorite) simgesi

Şamisen: Bir tür telli saz

Şare: Gülmece duygusu

Şiavase: Mutluluk duygusu, sevinç neşe

Şibu: Trabzon (Japon) Hurması, hurmanın burukacı tadı

Şibui, Şibumi / (Şibusa): Hurma tadı gibi yalın, ham buruk-acı, kekremsi

Şiçi fukucin: Yedi talih tanrısı Bkz. § 47

Şiçigosan: “Yedi-beş-üç” yaş çocuklarının aşama törenleri

Şigaraki: Bir tür çay fincanı

Şikencigoku: Sınav cehennemi, üniversiteye giriş sınavı

Şimamba: Çiçibu’da bir tapınak, kötülükleri göğüslüyor

Şima guni / Koncô: Adallık ruhu

Şimenava: Torii’ye (kapı üstüne) asılan kutsal organ, birlik simgesi

Şinagava: Tokyo ulaşım merkezi, limanı

Şincuku: Tokyo’da yeni mahalle (yeni şehir)

Şinden: Yeni açılan tarım alanı, yerleşme biçimi (*Edo*’da)

Şintô: Tanrılar yolu (geleneksel din, töre)

Şioyaki: Tuzlanmış balık kızartması

Şikaku: Bireysel yetenek, beceri ve nitelikler

Şikoku: Dört büyük adanın en küçüğü, yoksulu, mavi-yeşili

Şiro: Beylik hisarı, kale, feodal yönetim merkezi

Şitamaçi: Tokyo, esnaf mahallesi (işçi kesimi), aşağı mahalle

Şizoku: Meici’de eski *Samuray*’lar

Şônin: Tüccar, esnaf

Şô: Bir-buçuk (1,8) litrelik bir hacim ölçüsü

Şodô: Resim, yazı (fırça) sanatı

Şôen: Timar (toprak) sahibinin köşkü ve toprakları Heian ve Kamakura dönemlerinde

Şôgenci: Bir Budist tapınağı

Şôgun: Japonya’yı yöneten başbuğ, başkomutan (Tokugava’da)

Şova: İmparator Hirohito Takvimi 1925’ten bu yana (55. yıl)

Şovaşinzan: Şova döneminin Yeni Dağı (Hokkaidô’da)

Şovo: Budist tapınağın dıştan vurma çanı

Şôye: “*Daimyo*” adı verilen beylere bağlı mültezimler

Şoyu: Japon soya sosu

Şûci: Fırça sanatı

Şuda: Kohun döneminde (MS 300-MS 600) mezarlara taş taşımak için kullanıldığı sanılan çatal kızak
 Şûgakuin: Kiyôto'nun ünlü bir çay bahçesi
 Şugô: Beylikler döneminde yerel yönetici
 Şunğa: Açık-saçık aşk resimleri (Edo dönemi)
 Şûtome: Kaynana

Taira ailesi: Heian döneminde iktidar ortağı olan aile
 Tama: Bir dinlence parkı
 Tanabata: 7 Temmuz: Sevgililer, Dokumacılar Bayramı
 Tanğ: Yaklaşık bir dönümlük tarla ölçüsü (993 m²)
 T'ang: Çin Hanlığı (*Heian* ile çağdaş)
 Tanka: 31-hecelik şiir, 5-7, 5, 7-7 hecelik
 Takuşi: Taksi (otomobili)
 Taşi-zanriyû: Bütün erkek kardeşlerin aynı çatı altında birlikte yaşadığı, babasoyu ailesi
 Tatami: Japon hasır döşemesi
 Tate-şakai: Düşey işleyen toplum kuramı (Prof. NAKANE'nin)
 Tayka / (no kayşin): (MS 645-794) Reformu
 Temmangû: Dazaihu (Kiyûşû)'da eğitim (bilgelik) tanrısı
 Tempura: Karides kızartması (Oruç yemeği İspanyolca *Tempores*) Una bulanmış sebze kızartması (susam yağında)
 Tenday-şu: Budizmin ana kollarından (mezheplerinden) biri
 Tencin: Tanrı, doğa, üstün insan, bilge insan, insanüstü
 "Tencô-saciki": Özel bir tiyatro topluluğu
 Tennô: İmparator soyu, ailesi, hanedan
 Tenşi: İmparator
 Terakoya: Meici öncesi dönemde Budist halk okulu
 Tôbu: Bir *Depâto* ve demiryolu işletmesi
 Tôdai: Tokyo Üniversitesi (Tokyo *Daigaku*'nun kısaltılmış) adı
 Tôdaici: Doğunun büyük anıtı, tapınağı
 Tôfu: Fasulye özü, unundan peynir gibi mayalanmış bir besin
 Tohôku: Kuzeydoğu bölgesi
 Tokkuri: Sake (içki) sürahisi
 Tokonoma: Evin baş onur (sanat) köşesi
 Tôkaido: Pasifik kıyısı boyunca anayol (Tokyo'dan Kiyôto'ya)
 Tokugava (edo): Beylik dönemi (MS 1603-1867)
 Tomoe: Kutsal Buda simgesi (Bkz. Resim 86-3), bezemesi
 Tonden: Savunma uç beyliği, serhat
 Tonden-hei: Hokkaidô Adası'nda askeri uç (serhat) yerleşmeleri
 Tonyouke: Ise'deki besin, giyim, konut tanrısı
 Torii: Kuşluk, kuş tüneği, Şintô dergâhlarının tören kapısı

Toruko (cin): Türk, Türkiye, Türkiyeli
 Tsubo: İki *tatami*'lik alan ölçüsü (3,24 m²)
 Tsuki: Ay adları, Aydede
 Tsuki-yama: Yamaç (çay) bahçesi, yapma, yapay tepe, kamerye
 Tsuşima: Kore Boğazı'ndaki ünlü ada (Coşima)
 Tsuyu: Yaz yağmuru (haziran ayında)

Udon: Kalın tel şehriyesi (çubuk makarnagili) çorbası
 Uçi: Biz, bizler, bizimkiler
 Ucigami: Aile, soysop tanrısı, tanrı ata
 Ueno kôen: Tokyo'da, Kültür Park'ın bulunduğu bahçe
 Uguisu moçi: "Baharın ilk bülbülü" tatlısı
 Ukiyo: Yüzen (değişen), bulut gibi geçici (Edo dönemi)
 Ukiyoe: Edo döneminde yeni resim (sanatı) akımı

Va: Japonya'nın eski adı
 Vabi-sabi: Duygusal güzellik (Bkz. § 50, Tablo 51-2)
 Vakame: Bir çeşit yosun (yemeği)
 Vaku: Toplumsal bağ, ilişki, statü (*Şikaku*)

Yahaku: Eksiklikteki bütünlük, kusurludaki güzellik
 Yakitoriya: Tavukçu, kebabçı, ızgaracı, köfteci
 Yakuza: Çete, mafya, yasadışı örgüt
 Yama: Dağ, tepe, yayla, hüyük, yamaç
 Yamame: Dağ, dere (tatlı su) balığı
 Yamanote: Yukarı (yayla), Beyler Mahallesi, Tokyo
 Yaoyorozu / no kami: Sekiz milyon tanrı, tanrılar dünyası, alemi
 Yamato (yamatai): Ülkenin beşiği, Japonya'nın eski adı
 Yamato-e: Yaradılış dönemi (kutsal) resimleri
 Yayoi: Çeltik tarımı dönemi (MÖ 300-MS 300)
 Yoin: Kişilerarası titreşim, anlaşma, uyum, güzelin ünü
 Yomiuri: Okunacak şey, gazete
 Yoritsuki: Çayevinde bekleme odası, bahçede oturma yeri
 Yoso: Yabancılar, ötekiler, başkaları
 Yukata: Geleneksel kimono, yazlık giysi (hafif, serin) giysi

Za: Sanat, meslek loncaları
 Zen: Zen Budizm
 Zen Kiyôtô: Devrimci gençliğin simgesel başbağı
 Zôen: Bahçıvanlık, bahçe, doğa sanatları
 Zôri: Nalın

METİNDE GEÇEN BAZI ÖZDEYİŞLER

Cigokude / Hotoke:

Buda'ya cehennemde rastlamak: Garip kuşun yuvasını Allah yapar;
Kul sıkışmadan Hızır yetişmez.

Dokuo kuravaba / sara made:

Zehiri içmişsen, çanağını sıyr, işi bitir.

Gei va mio / tasukeru:

Sanattır hayatı kazanan.

Hukoku kiyoei:

Zengin ülke güçlü ülke!

İçigo İçiye:

Birincisi en iyisi [olmalı]!

İnoçi va gei ni / yotte korose:

Görev karşısında hayatın lafı mı olur?

İvaşino atama / mo şincin kara:

Balık kafasından bile kami olur: İyi inan iyi yaşa.

Kami mo / hotoke mo nai:

Ne tanrısı [var yoksulun] ne Budası!

Kavaii koni va / tabi o saseyo:

Seviyorsan çocuğunu bırak görsün dünyayı.

Kiyono kidaore / Edono kuidaore:

Kiyôto'nun giysisi / Tokyo'nun sofrası [zengin]!

Koşimaşıta:

Biz böyleyiz işte. (Biz bize benzeriz!)

Ko narimaşıta:

Böyle oldu, biz yapmadık, kismet, hayırdır.

Kuçiva vazavai no moto:

Ağızdan çıkar bütün kötülükler! (sükût altındır)

Nogyo sunavaçi / Butsugyo:

Budist olmadan Nirvana'ya (cennete) ulaşmak [mümkün]!

Mukô sangen/riyô donari:

Karşıdaki üç kapı ile yandaki iki kapı: Komşuluk.

Monzen no kozô / naravanu kiyô/o yomu:

Hocaya yakın oturan duayı erken öğrenir.

Nasake o şiru ga / makoto no buşi:

Gerçek asker, insan ruhunu okşuyan kişidir.

Nido aru / koto-va / sando aru:

İki kez olan üç de olur.

Okite hancô nete içi cō:

Yatmaya bir hasır, oturmaya yarısı [yeter].

Oya-no nana/hikari:

Ana-babanın kötü izleri silinmez; huy canın altındadır.

Sensei to / ivareru hodono / bakade naşi:

Herkes “Hocam” diyor ama ben inanacak kadar cahil değilim.

Senyu koraku:

Önce iş sonra oyun (dinlence, eğlence).

Şi o tsukuru / yori / to o tsukure:

Önce çeltik sonra şenlik (önce üretim, sonra tüketim).

Şo vahito nari:

Kişinin fırçası, kişiliğin (ruhun) aynası!

Tainai-kuguri:

Anne karnına dönüş, sığınma çabası, (bilinçsiz)

Vao motte / Totoşi to nasu:

Dirlik-düzenlik olsun hayattaki tek rehberin!

128. METİN VE KAYNAKLARDAKİ BAZI KISALTMALAR

AA	<i>American Anthropologist</i> (Amerikan Antropoloji Dergisi)
AEN	: <i>Asahi Evening News</i> , İngilizce günlük gazete
AIE	: <i>Association of International Education</i> (Japonya)
AJS	: <i>About Japan Series</i> , FPC'nin Tanıtma Dizisi
CEACS	: Center for East Asian Cultural Studies (Doğu Asya Kültür Araştırmaları Merkezi)
CVED	<i>Center of Visual Ethnological Documentation</i> (Etnolojik Verileri Görsel Olarak Belgeleme Merkezi) Tokyo: Şincuku
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı (T.C.)
DTC	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (A.Ü.)
EMK	Eğitim Milli Komisyonu (T.C.), 1960
FAJ	<i>Facts About Japan</i> , MFA'nın Tanıtma Dizisi (Türkçesi: "Japonya'yı Tanıyalım")
FAO	Food and Agricultural Organization (Besin ve Tarım Örgütü, Japonya)
FFJ	: <i>Facts and Figures of Japan</i> (1977, 78, 80) (FPC'nin Yıllık Ulusal İstatistikleri)
FPC	: Foreign Press Center, Tokyo (Japonya Yabancı Basın Merkezi)
GJC	<i>Guides to Japanese Culture</i> , 1977 JCI'nin "Japon Kültürü Kılavuzu"
HKT	Hokkaidô Tarım Örgütü
HTJ	: A Hundred Things Japanese 1978 (1979) JCI'nin Japon Kültürü Üstüne Denemeler Antolojisi
HRAF	Yale Üniversitesi'ndeki İnsan İlişkileri Belgeliği (<i>Human Relations Area File</i>)
IHJ	: International House of Japan, Inc. (<i>Kokusai Bunka Şinkokai</i>) (Uluslararası Japon Kültürevi Kurumu)

- ILCAA* : Asya ve Afrika Dilleri ve Kùltürleri Enstitüsü, Tokyo:
Gaikokugo Daigaku (Yabancı Etütler Üniversitesi)
- ISEI* : International Society for Educational Information (Press)
(Uluslararası Eğitim ve Tanıtma Derneği) Yayınları
- JAAS* : *Journal of Asian and African Studies* (ILCAA yayını)
- JBE* : Japonya Büyükelçiliği, Ankara (T.C.)
- JCI* : Japanese Culture Institute (Japon Kùltürü Enstitüsü)
- JFN* : Japonya Vakfı (TJF) Bùlteni (İngilizce, iki aylık)
- JIIA* : Japanese Institute of International Affairs (Japonya
Uluslararası İlişkiler Enstitüsü)
- JJS* : Journal of Japanese Studies, 6 aylık dergi, Washington
University, Seattle, WA. 98195, ABD
- JSE* : Japanese Society of Ethnology (Japon Etnoloji Derneği)
- JTB* : Japan Travel Bureau (Japonya Turizm Kurumu)
- JYRI* : Japan Youth Research Institute (Japonya Gençlik
Araştırmaları Enstitüsü)
- MFA* : Ministry of Foreign Affairs (Japon Dışışleri Bakanlığı)
- MPM* : Milli Prodùktivite Merkezi (T.C.)
- NHK* : *Nippon Hôsô Kiyôkai* (Japonya Yayın [Radyo, TV]
Kurumu)
- NMT* : *Nihon Minzokugaku Taikei* (Japon Halkbilimi Elkitapları)
- NYT* : *The New York Times* Gazetesi
- SBF* : *Siyasal Bilgiler Fakùltesi*, Ankara Üniversitesi
- SCK* : Şukyo Cico Kenkiyu-Kai (Din Araştırmaları Derneği)
- TJF* : Japonya Vakfı Kurumu (*Kokusai Kôryûkikin* - Tokyo)
- TJT* : *The Japan Times*, İngilizce günlük gazete
- YWCA* : Genç Kadınlar Hıristiyan Birliği (Örgütü)

129. KAYNAKLAR

ADAÇI Barbara

1978 *The Voices and Hands of Bunraku*.
Mobil Sekiyu Kabushiki Kaisha.

AIE (Association of International Education)

1991 *ABC's of Study in Japan 1991*.
Tokyo: Maruzen Co. Ltd.

AKALIN L. Sami

1962 *Japon Şiiri*. İstanbul: Varlık.

AKANSEL Mustafa H.

1943 *Japon Mucizesi*. İstanbul: Çınaraltı.

AKBAL O.

1971 *Hiroşimalar Olmasın*. İstanbul: Çağdaş

AKİYAMA Terukazu

1977 (1961) *La Peinture Japonaise*. Genève: Albert Skirra.

AKMANSU Mehmet

1972 *Japon Vergi Sistemi*. Ankara: Maliye Bakanlığı.

A.J.G. (Association of Japanese Geographers)

1980 *Geography of Japan*. Tokyo: Tei Koku Shoin.

ALCOCK Sir Rutherford

1865 *The Capital of the Tycoon*. (Chamberlain B.H., 1977).

ALLEN G.C.

1963 *A Short Economic History of Japan*. New York.

ALLEN Louis

1979 *Japonya: Doğan Güneş*. (Çeviren Süleyman Alp).
İstanbul: Milliyet Yayınları (20. Yüzyıl Dosyası).

AL-Rahim Al Rahman ve MİKİ Vataru

1977 *Village in Ottoman Egypt and Tokugawa Japan: A Comparative Study*. Tokyo: ILCAA. (İçinde, Tsuçiya Matasuburô'nun (1707) "Köy Takvimi" resimlemeleri var.)

ARIGA K.

1943 *Nihon Kazoku-seido to Kosaku-Seido.*

(Japon ailesi ve toprak sistemleri). Tokyo: Kavade-Şobô.

ARIT Nilgün

(?) *Kiraz Çiçekleri ve Volkanlar Ülkesi: Japonya.*

İstanbul: Yalçın Ofset.

ARMAOĞLU F.H.

1956 *Amerikan-Japon Münasebetlerinin On Yılı: 1931-1941.*

Ankara: SBF.

ASAI Kiyoshi

1976 *Literature of Modern Japan.* Tokyo: CEACS.

ASO M. ve AMANO I.

1972 *Education and Japan's Modernization.* Tokyo: MFA.

ASTON W.G.

1901 *A History of Japanese Literature.* (Bkz. Chamberlain B.H., 1977).

AXELBANK Albert

1973 *Japan Destiny.* Tokyo: Charles E. Tuttle.

AYVERDİ Aligül

1963 *Japonya'da İki Ev.* İstanbul: İ.T.Ü./T.O. Kütüphanesi.

1972 *Japonya Mimarlığı Mekânı:* İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.

BAŞAKMAN Mutlu

1979 *Eternal Meeting: Memories and Images.* (C) Başakman.

BDK (*Bukkyo Dendo Kyokai*)

1980 *The Teaching of Buddha.* Tokyo: BDK (155. Basım).

BEASLEY R.C.

1972 *The Meiji Restoration:* Stanford: Stanford University Press.

BEFU Harumi

1971 *Japan: An Antropological Introduction.*

San Fransisco: Chandler Publication Co.

BEFU H ve J. Kreiner (eds)

1992 *Othernesses of Japan.* München: Tudicium-Verlag.

BELL Ronald

1973 *The Japanese Experience.* Tokyo: Weather Hill.

BENEDICT Ruth

1946 *The Chrysanthemum and Sword:* Boston: Haufhton Mifflin Co.

1966 (1946) *Krizantem ve Kılıç* (Çeviren: Türkân Turgut).

Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.

- BERKES Niyazi
1976 *Asya Mektupları*. İstanbul: Çağdaş Yayını (2001, YKY).
- BERQUE Augustin
1976 *Le Japon: Gestion de l'espace et changement social*. Paris: Flammarion.
- BLEILER E.F.
1980 (1963) *Basic Japanese Grammar*. Tokyo: Charles E. Tuttle.
- BISHOP (Mrs)
(?) "Unbeaten Tracks of Japan." (Chamberlain B.H., 1977 Ref.)
- BLYTH R.H.
1952 *Haiku* (3. cilt). Tokyo: Hokuseido Press.
- BREZINSKI Zbigniew
1971 *The Fragile Blossom: Crisis and Change in Japan*. New York: Harper and Row.
- BRONOWSKI J.
1975 *İnsanın Yücelişi*. (Çeviri). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- BROWN Keith
1968 "The Content of Dôzoku Relationship in Japan." *Ethnology*.
1966 "Dôzoku and the Ideology of Descent in Rural Japan." *American Anthropologist* 68: 1129-51.
- BUSH Lewis
1965 (1956) *Japanalia: A Concise Cyclopaedia*. Tokyo: Seihei Okuyama.
1977 *New Japanalia*. Tokyo: *The Japan Times*.
- CAMI Bey
1915 (1331) *Osmanlılığın Atisi*, İstanbul: İpham Kütüphanesi.
- CAUDILL W. ve DOİ Takeo
1963 "Interrelations of Psychiatry, Culture and Emotions in Japan." In F. Galston (Ed.) *Man's Images in Medicine and Anthropology*. New York: International University Press.
- CHAMBERLAIN B.H.
1977 (1971, 1904) *Japanese Things*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.
- CHRISTOPHER R.C.
1983 *The Japanese Mind: The Goliath Explained*. New York: Linden Press/Simon and Schuster.
- CLARK Gregory
1977 *Nihoncin: Yunikusa no Gensen* (Japon Biricikliğinin Kaynakları). Tokyo: Simul Press.
1978 "The Human-Relations Society and the Ideological Society." *JFN*, VI, No. 3: 2-7.

- CONDON J. ve KURATA Keisuke
1976 (1974) *What's Japanese about Japan?* Tokyo: Şufunotomo Co.
- CONSTANTINO Renato
1979 "A Third-World View of Japan."
Tokyo: *IHJ Bulletin*, No. 36, ss. 23-34.
- CRAIG A.M.
1979 *Japan: A Comparative View*. Princeton: University Press.
- CURRIE W.
1978 "Matsuri." *HTJ*, 1978; 20-21. Tokyo: *JCI*.
- CVED
1978 "Four Seasons in a Slash and Burn Farming Culture."
(Etnografik Belgesel Film). Tokyo: CVED.
- ÇAPAN Cevat
1991 Başo'dan, Buson'dan, İssa'dan *Haiku*'lar.
(Türkçesi Çapan). İstanbul: İyi Şeyler Yayını.
- ÇEZİK Asuman
1973 *Japonya'da Kentleşme ve Yapısal Değişme*, Ankara: DPT.
- ÇİBA Reiko
1978 (1957) *Hiroşige's Tôkaidô: in print and Poetry*. Tokyo:
Tuttle.
- ÇOLPAN Yılmaz
1965 *Japon Tiyatrosu*, İstanbul: İzlem Yayınları.
- DAVIS A.R.
1979 *Modern Japanese Poetry*. Queensland: Queensland University.
- DAVIS G.J.
1983 *Tayfun* (Çeviri). İstanbul: Altın Kitapları.
- DAYIR N.
1982 *Japon Mucizesi ve Biz*. İstanbul: Gül Matbaası.
- DE MENTE Boye
1963 *The Real Japan*. Tokyo: Tut Books.
1975 (1962) *Bachelor's Japan*. Tokyo: Charles E. Tuttle Books.
1976 (1975) *The Tourist and the Real Japan*. Tokyo: C.E. Tuttle Co.
- DEMİRHAN Pertev
1942 *Japonların Asıl Kuuveti: Japonya Niçin ve Nasıl Yükseldi?*
İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- DEMİRSEREN Tarık
1971 *Japonya ve Japon Limanları*. Ankara: Bayındırlık Bakanlığı.
- De VERA J.M.
1968 *Educational TV in Japan*. Tokyo: Sophia Univ. Press.

- DEVOS George
1960 "The Relation of Guilt Towards Parents and Achievement..."
Psychiatry, 23; 287-301.
- DOİ Takeo
1976 (1971) *The Anatomy of Dependence*. Tokyo: Kodanşa International.
- DONNELLY M.N.
1978 "Japan's Search for Food Security."
Current History, 75, 411: 164-69.
- DORE R.P.
1962 "*Japanese Character and Culture*." (B.S. Silberman, ed.)
University of Arizona Press. Tokyo: Asahi.
1970 (1967) *Aspects of Social Change in Modern Japan*.
New Jersey: Princeton University Press.
1973 (1958) *The City Life in Japan*.
Berkeley: University of California Press.
- DOWNS Ray F.
1970 *Japan: Yesterday and Today*. New York: Praeger.
- DURANTU Will
1973 *Felsefe Kılavuzu*. (Türkçesi: Ender Gürol).
İstanbul: Milliyet Yayınları.
- EBERHARD W.
1986 "Japon Tarihi", *Uzak Doğu Tarihi* içinde.
Ankara: TTK. s. 12-238.
- EGAMİ Namio
1967 *Kiba Minzoku Kokka* (Atlı Göçebeler).
Tokyo: Çûkô Şinşo, Çûô Koronşa.
- ELIOT Charles
1959 (1935) *Japanese Buddhism*. Londra: Edvard Arnold.
- EMBREE John F.
1939 *Suye Mura: A Japanese Village*. University of Chicago.
- EMK (Eğitim Milli Komisyonu)
1961 *Report of the Turkish National Commission on Education*.
İstanbul: American Board Publications.
- EMORİ I.
1957 "Japon Ailesinde Ayrı Oturma Gelenekleri."
Sakaigaku-Kenkyu, 8, 5-6: 103-199.
- ENDO Şusaku
1980 *Silence*. Tokyo: Sophia University and Tuttle.
- EPA (Economic Planning Agency)
1979 *Economic Outlook of Japan*. Tokyo: EPA.

ERDENER Ç.

1984 *Japon Kıyı Sularında Sarıkuyruk ve Çipura Kültürü* (Çeviri).
Bodrum: Kültür Balıkçılığı No. 2.

ERDENTUĞ Nermin

1977 "Türk ve Japon Kültürleri Arasında Bazı Benzerlikler:"
Sosyal Adet ve Gelenekler: Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını
(254/4).

ERTÜRK Silâhattin

1975 *Tecelli*, Ankara: Yelkenstepe Yayınları: 5.

FAO

1959 *A Century of Development in Japanese Agriculture*.
Tokyo: Japan FAO Association.

FENOLLOSA Ernst

1967 "Japon Noh Tiyatrosu". (Çeviri) *Yeni Dergi*, Aralık 1967,
440-2.

FFJ (FPC'nin Yıllık İstatistikleri)

1977 *Facts and Figures of Japan 1*.

1978 *Facts and Figures of Japan 2*.

1980 *Facts and Figures of Japan: 1980*, Tokyo: FPC.

FITZHUGH W. (ed.)

1975 *Prehistoric Maritime Adoption of the Circumpolar Zone*.
Paris: Monton Publication.

FPC

1977- 79 *AJS (About Japan Series)*:

1) *Speaking of the Japanese*,

2) *Modernisation of the Japanese Economy*,

3) *Cities of Japan* (Eastern),

4) *Leisure and Recreation*,

5) *The Women of Japan*,

6) *Energy Situation of Japan*,

7) *Japan's Mass Media*,

8) *Education in Japan*,

9) *Labor Problems and Industrial Relations*.

10) *Cities of Japan* (Western),

11) *Food and Agriculture*,

12) *Religion in Japan*.

FROMM Erich

1973 (1961) *Çağımızın Özgürlük Sorunu*.
(*Beyond the Chains of Illusion*'den çeviren: B. Güvenç).
Ankara, Özgür İnsan Yayını.

1977 *Sevme Sanatı* (Çeviren: Y. Salman). İstanbul: De.

- 1979 (1978) *Psikanaliz ve Zen Budizm*.
(Çeviren: İlhan Güngören). İstanbul: İlhan Güngören.
- 1982 *Çağımızın Özgürlük Sorunları*. Bayraktar.
- FUJIYA HOTEL
(?) *We Japanese*. (Books 1, 2 and 3.)
- FUKUI Haruhiro
1978 "Japan and China : Peace at last." *History* 75: 149-53.
- FUKUTAKE Tadaşi
1949 *Nihon-nô sonno Şakai-teki Seikaku*. (Japon köyleri).
1962 *Man and Society in Japan*. Tokyo: University of Tokyo Press.
1967 *Japanese Rural Society*. Ithaca: Cornell Press.
1974 *Japanese Society Today*. Tokyo: University of Tokyo Press.
- FUKUZAVA Yukiçi
1960 *The Authobiography of Fukuzava Yukiçi*.
(Çeviren EİÇİ Kiyôko). Tokyo: Hokuseido.
- GIBNEY F.
1979 *Japan: The Fragile Super Power*. Tokyo: Charles E. Tuttle.
- GORER G.
1943 "Themes in Japanese Culture." *Transactions of the New York Academy of Sciences, Series 2*, 5, 106-124.
- GÖKBERK M.
1980 *Değişen Dünya Değişen Dil*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
1983 "Aydınlanma Felsefesi ve Devrimler." ss. 283-333.
Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK. Eczacıbaşı Vakfı.
- GÖKDENİZ Sermet
1944 *Rus-Japon Harbi*, İstanbul: Harp Akademisi.
- GULICK S.L.
1977 *Evolution of the Japanese*. (Chamberlain B.H. 1977, Ref.)
- GÜNAY R.
1986 *Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Japon Kültürü ve Sanatı*.
İstanbul: Yıldız Üniversitesi.
- GÜVENÇ Bozkurt
1976 *Sosyal-Kültürel Değişme*. Hacettepe Yayınları, D-21.
1978 a "Cultural Aspects of Mutual Understanding Between Japan and Turkey" in *Dialogue: Middle East and Japan*. Tokyo: TJF.
1979 b "Ham Hurmanın Buruk-Acı Tadı: Japon Sanatı."
ODTÜ Mimarlık (Fak.) Dergisi, 2, V, ss. 227-268.
1980 *Turko-Japanese Relations*. TJT, 29 Oct. 1980.
1981 "Anthropological Field Work in Japan."
Journal of Asian and African Studies. (ILCAA: Tokyo) No. 22, pp. 56-74.

- 1996 “*Japon Mucizesi (mi?)*”, *TÜBİTAK Bilim ve Teknik*, 347.
 1996 “Türkiye’de Japon İmajları”, *Kokusai Koryu* (Japonca).
 1990: 54: 29-35.
 1997 a *İnsan ve Kültür* (Yedinci Baskı). İstanbul: Remzi.
 1997 b *Japon Eğitimi*. (İkinci Baskı). Ankara: MEB.
 GÜVENÇ Çağ
 1983 “Japon Seramiği Üzerine Notlar.” *Boyut*, Haz. ss. 5-12.

HAKU Maki

- 1969 *Festive Wine*. (Translated by. N. Brannen ve W. Eliot).
 New York: Walter Weather Hill.

HALLORAN R.

- 1977 (1970) *Images and Realities*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.

HAYAŞİYA Tatsusaburo (Ed.)

- 1977 *Studies in the History of Japanese Performing Arts*.
Acta Asiatica. No. 33. Tokyo: Tōhō Gakkai.

HEARN Lafcadio

- 1976 (1890) *Glimpses of Unfamiliar Japan*. Tokyo: Charles E.
 Tuttle.

HIZIR N.

- 1976 *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

HİRAİ Tomio

- (?) *Zen and the Mind*. Tokyo: Japan Publications.

HİROŞİGE

- 1978 *Tōkaidō (Menzil Yolu)*. (Bkz. ÇİBA Reiko 1978).

HKT

- 1977 *Agriculture in Hokkaidō*. Sapporo: Hokkaidō Kyodokimizu
 Tsushinsha.

HOKUSAY Katsuşika

- 1975 (1969) *Onnanno Sobyō*. (Kadın Figürleri). Tokyo: (6. Bası).

HORİ İçirō

- 1951 *Minkan-Şinko* (Halk İnançları).
 Tokyo: *İvanaci-Zenşo*, No. 151: 8-10
 1974 (1968) *Folk Religion in Japan: Continuity and Change*.
 Chicago: University of Chicago Press.

HUCİİ OTO’o

- 1940 *Japanese Proverbs*. Tokyo: Japanese Railways.

HYMAN Kublin

- 1971 “What Shall I Read on Japanese?” (Teksir). Tokyo: *IHJ*
 (Uluslararası Kültür Evi Kurumu) Library (016, 952).
 “Japanese Social Science Works.” *IHJ Library* (016, 952).

İBRAHİM Abdürreşit

1912 *Alem-i İslam ve Japonya'da İntişarat-ı İslam*.
(Eski harflerle). İstanbul: Ebulula ve Eşref Edip.

1991 (Yeni Türkçesi de basılmış fakat bulunamadı).

İDEMİTSU Sazô

1965 *If Karl Marx Had Been Born in Japan*, Tokyo: İdemitsu.

1969 *Capitalism of Working People*. Tokyo: İdemitsu Kosan Co.

1971 *Be A True Japanese*, Tokyo: İdemitsu Kosan Co.

1972 *Dôtoku of JAPAN: Differs from Western Morals*.

1978 *The Eternal Japan*. Tokyo: İdemitsu.

İİDE Tsuneo

1977 *Evolution of the Policy Makers in Japanese Economic Studies*. Bkz. *A Journal of Translations*, VI, No. 1: 42-60.

İLHAN Attilâ

1976 (1972) *Hangi Batı?* (Anılar ve Acılar). Ankara: Bilgi.

İMANİŞİ K.

1956 *Karakurum*. Tokyo: Bungei Şuncu-şa.

1963 *Afurika-Tairiku* (Afrika kıtası). Tokyo: Çikumaşobo.

İNAGAMİ Takeşi

1974 *Society of Postwar Japan*. Tokyo: CEACS.

1978 "Culture Contacts and the New Style of Thinking: The Case of FUKUZAVA Yukuichi." *Annals of the Institute of Social Sciences*. No. 19: 92-101.

ISAIAH, Ben-Dasan

1972 *The Japanese and the Jews*. Tokyo: Weatherhill.

ISEI

1977 *Understanding Japan: the Seasonal Round*.
Tokyo: ISEI Press.

İŞİDA Eiçirô

1969 *Nihon Bunka Ron*. (Japon kültürünün kökleri)

1974 (1969) *A Study of Origins and Characteristics*.
Tokyo: University of Tokyo Press.

1977 (1964) *Japanese Culture* (Çeviri). Tokyo: University of
Tokyo Press.

İŞİDA Riyûcirô

1961 *Geography of Japan*. Tokyo: Kokusai Bunka Şinkokai. (IHJ).

İŞİİ Susumu

1976 *History of Medieval Japan*. Tokyo: CEACS.

İTO Masami

1979 "Postwar Japanese Law and Legal Studies."
JFN VII, No. 1: 5-11.

İVAO Sumiko

- 1978 "Research Findings on Foreign Students."
The *Japan Times Weekly*, 21 Oct. 1978.

JANSEN M.B.

- 1980 *JAPAN and its World: Two Centuries of Change*.
Princeton: Princeton Press.

JCI

- 1977 *Guides to Japanese Culture (GJC)*.
1978 (1975) *A Hundred Things Japanese (HTJ)*.
1980 *A Hundred More Things Japanese*.
Tokyo: Japan Culture Institute (JCI).

JEI

- (?) *Japan Echo* (Japoncadan Önemli Çeviriler Dergisi).
Tokyo: *Japan Echo* Inc. TRB Bldg. Chiyoda-ku, Tokyo 100.

JIIA (Japanese Institute of International Affairs)

- 1979 *White Papers of Japan* (1977-1978):
Annual Reports and Statistics of the Japanese Government.

JSE

- 1968 *Ethnology in Japan: Historical Review*.
Tokyo: K. ŞİBUSAVA Memorial Foundation for Ethnology.

JTB

- 1978 *Travel Guide: Japan*. Tokyo: Japan Travel Bureau.

JYRI

- 1978 "Growing up with Mom." *Focus Japan* (dergisi) V.5. N. 6:
9-10.

KAHN Herman

- 1971 *The Emerging Japanese Super State: Challenge and Response*. Englewoodcliffs N.J.: Prentice Hall.

KALKAY Tanju

- 1973 "Japonya'da Verimlilik Arttırma Hareketleri."
MPM (Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara)
Verimlilik Dergisi, Cilt 3, Sayı 1: 248-66.

KANEKO Norbert N.

- 1959 (1949) *Old Japanese Humor*. Tokyo: Tokyo News Service Ltd.

KANTO Şigemori

- 1981 *The Japanese Courtyard Gardens*. Tokyo: Weatherhill.

KARAPINAR Şerafeddin (Amiral)

- 1954 *Japonya İkinci Dünya Savaşına Nasıl Girdi?*
İstanbul: Deniz Kuvvetleri.

- KATÔ Hidetoşi
1979 "Japon Kültüründe Bireysellik." (Çeviren: Şan ÖZ-ALP)
Kurgu (EİTİA, TÖEF Dergisi), 2, ss. 124-34.
- KATSUMİ Yakabe
1977 *Labor Relations in Japan*. Tokyo: MFA.
- KAVABATA Yasunari
1969 (1968) *Japan the Beautiful and Myself*. Tokyo: Kodanşa Ltd.
1988 *Uykuda Sevilen Kızlar*. (Çeviri). Çaba Yayını.
- KAVASAKİ İçiro
1955 *Japanese are like that*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.
1976 (1969) *Japan Unmasked* (16. Basım). Tokyo: Tut Books.
- KERKHAM E.
1978 "The Classical and the Contemporary in Modern Japanese Fiction." *JFN*, VI, 3: 7-16.
- KIMBALL Arthur G.
1973 *Crisis in Identity and Contemporary Japanese Novels*.
Tokyo: Charles E. Tuttle Co.
- KIRKUP James
1971 *Japanese Themes and Scenes*. Tokyo: Tsurumi.
- KIRKWOOD Kenneth P.
1971 *Renaissance in Japan*. Tokyo: Charles E. Tuttle.
- KİŞİBE Şigeo
1974 *History of Arts*. Tokyo: CEACS.
- KİŞİMOTO Kôichi
1977 *Politics in Modern Japan*. Tokyo: Japan Echo Co. Inc.
- KİYOSİ Seike
1980 (1977) *Art of Japanese Joinery*. Tokyo:
Weatherhill/Tankosha.
- KLUCKHOHN F.R. ve F.L. STRODTBECK
1961 *Variations in Value Orientation*. New York: Ron Peterson.
- KOBAYAŞI Tomoaki
1977 (1965) *Mucôkan no Bungaku*. Kısa özeti *GJC*, 1977: 98-102.
- KOBAYAŞI Yoşihiko
1978 "The Japanese Way of Thinking and Self Expression."
Tokyo: *JFN*, VI, 1: 7-10.
- KODANSHA International
1994 *Japan: Profile of a Nation*. K.I. Tokyo.
- KOESTLER A.
1964 *Act of Creation*. Londra: Pan.
- KOHEN S.
1982 *Bugünkü Japonya* (Dizisi). İstanbul: Milliyet.

KOMATSU Hideo

1974 *Linguistics*. Tokyo: CEACS.

KOMATSU İsao

1962 *The Japanese People: Origins of the People and the Language*.
Tokyo: Kokusai Bunka Şinkokai. (Uluslararası Kültür Evi).

KORKUT Cevat

1975 (1972) *Japonya* (2. Baskı). İzmir: Karınca Matbaası.

KURODA Yasumasa

1974 *Reed Town, Japan*. Hawai University Publication.

KUVABARA Masao

1971 (1969) *İssô Hiya Kutay*. (Ressam Kazan Vatanabe'nin
Günlük Hayat Gerçekleri. Yorumlayan: KUVABARA M.)
Tokyo: İvasaki Bicutsuşa.

KUVABARA Takeo

1979 "International Communication and Japanese Culture."
AEN, Special Supplement, 19 Nov 1979, p. 8.

LaBARRE W.

1945 "Some Observations on Character Structure in the Orient:
the Japanese." *Psychiatry*, 8: 326-42.

LAO-TZU

1978 *Taoizm*. (M.N. Özerdim çevirisi). Ankara: DTC Yayını, No.
275.

LEGGETT T.

1980 (1966) *Shogi: Japan's Game of Strategy*.
Tokyo: Charles E. Tuttle.

LOTI Pierre

1887 *Madame Chrysanthème*.

1889 *Japoneries d'Automn*. (Chamberlain B.H., 1977, Başvuruları.)

MALRAUX André

1978 "For the Eternal Japan." (Önsöz). (Bkz. Idemitsu S., 1978).

MARAINI Fosco

1971 *Japan: Patterns of Continuity*. Tokyo: Kodanşa.

MATSUTANİ Hiranoa

1995 *Japonya'nın Dış Politikası ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam.

MASUDA Yoşio ve NAMEKATA Akio

1972 *Man and Cultures: General Reading 1*. Tokyo: Kenkyuşa Ltd.

MEİTETSU Advertising (Eds.)

1979 *Splendors of Central Japan*. (Tanıtma Dergisi).

MFA (Ministry of Foreign Affairs, Japan)

1964- 1979 *Facts About Japan (FAJ) Series*:

Industrial Relations ('78), *Bunraku* ('77), *Literature* ('77), *Children and Festivals* ('77), *Gagaku* ('77), *Economy* ('77), *Iron and Steel Industries* ('77), *Agriculture* ('78), *Ikebana* ('76), *Constitution* ('76), *Status of Women* ('75), *Imperial Family* ('73), *Architecture* ('64), *Education* ('79), *Chanoyu* ('79).

Not: İngilizce olan bu yayınlar, Ankara'daki Japonya Büyükelçiliği tarafından (tarihsiz ve sayısız olarak) da yayımlanmaktadır.

MFA (Ministry of Foreign Affairs, Japan) Monographs:

1972 *Japan in Transition*.

1973 *Japan's Cultural History*.

1975 *Status of Woman in Modern Japan* (Report of National Survey).

1976 *Japan's Postwar Economic Policies*.

1978 *The Japan of Today*.

Tokyo: MFA.

MIKES George

1970 *The Land of Rising Yen: Japan*. Tokyo: Tut Books.

1971 *Japan as I saw Her*. Tokyo: Asahi Press.

MİKİ Tamon

1964 "The Influence of Western Culture on Japanese Art." Bkz. Numate (Ed.) (1964).

MILLER Roy A.

1971 *Japanese and other Altaic Languages*. Chicago: University of Chicago.

1979 "The Origin of the Japanese Language." *JFN*, VI, No. 6: 6-12.

MİNAMI Hiroşi

1971 (1953) *Psychology of the Japanese People*.

MİNAMOTO Riyôen

1977 (1969) *Giri to Nincô* (İngilizce Özeti: GJC, 1977: 103-6).

MİSAVA S. ve Ark.

1975 "Genetic Composition of the Ainu."

Anthropological and Genetic Studies on the Japanese. (Watanabe et al, Eds.) Tokyo: Tokyo University Press.

MİŞİMA Yukio

1977 (1956) *The Sound of Waves*. (20. Basım). Tokyo: C.E. Tuttle.

1983 *Şölerden Sonra*. (Çeviri). Ada Yayınları.

1982 *Denizi Yitiren Denizci* (Çeviri). Dost Yayınları.

1985 *Yaz Ortasında Ölüm* (Çeviri).

1991 *Altı Çağdaş Nô Oyunu*. Can.

MİTSUHAŞİ Fucio

1970 “Japonya’da Türkiye’ye ait Tetkiklerde Karşılaşılan Meseleler.” Chiba University *Annual Report*, No. 5, 1-3.

MİYAMOTO Tsuneichi

1977 (1961) *Şomin no Hakken* (Taşra Adamının İzinde). Tokyo: Miraişa. (İngilizce Özeti: GJC, 1977: 19-23).

MİYAO Ş.

1974 (1969), *TOBA-E*. Tokyo: Cinbutsu Riyakuga.

MİZUTANİ Osamu ve Nobuko

1978 (1977) *Nihongo Notes*. Tokyo: *The Japan Times*.

MOORE C.A. (Ed.)

1978 (1967) *The Japanese Mind*. Tokyo: C.E. Tuttle Co.

MORİ Masao

1966 *Pratik Türkçe - Japonca - Türkçe Konuşma Rehberi*. Tokyo: Daigoku-Şorin.

1967 *Yûboku Kiba Minzoku Kokka*: “Aoki ÔKAMİ no Şişontaçi” (Göçebe Atlı Devleti: Bozkurtların Ataları). Tokyo: Kôdanşa.

MORRIS E.

1982 *Hiroşima’nın Çiçekleri* (Çeviri). Cem.

MORRIS Ivan

1976 “Japanese Heroes and Hero Worship.” *JFN*, IV. No. 3: 8-12.

MORSE Edward S.

1978 (1887) *Japanese Homes and Their Surroundings*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.

MORTON, W. Scott

1978 “Japanese universities and Student Body Today.” *Current History*, 75, 411: 174-85.

MURAKAMİ Yasusuke, et al

1980 “The Reality of The Middle Class and Others.” Tokyo: JPC/Japan (Series: 3).

NAGATA Yûzô

1976 *Muhsin-Zâde Mehmet Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. Tokyo: ILCAA (Tokyo Yabancı Etütler Üniversitesi) Yayını.

1977 “The İltizam System in Egypt and Turkey.” *JAAS* No. 14, pp. 169-94. Tokyo: ILCAA.

NAKA Hisao

1977 *Japanese Youth in a Changing Society*. Tokyo: ISEI.

NAKAE Toşitaka

- 1978 "Chemical and Biochemical Properties of Mongolian Milk and Milk Products." *Secondary Report on Mongolian Studies*, ss 27-33.

NAKAMURA Hajime

- 1969 *A History of the Development of the Japanese Thought: 562-1968*. Tokyo: Kokusai Bunka Şinkokai.
1979 "The Acceptance of Man's Natural Dispositions." *JFN*, VII, 2: 1-8.

NAKAMURA Kişisaburô

- 1978 (1962) *Formation of Modern Japan*. Tokyo: CEACS.

NAKANE Chie

- 1967 *Kinship and Economic Organisation in Rural Japan*. Londra: University of London Press.
1970 *Japanese Society*. London: Weidenfeld & Nicolsan.
1972 *Human Relations in Japan*. Tokyo: MFA.
1976 "New Horizons in Cultural Exchange: From International to Cultural." *JFN*, IV, No. 1: 7-12.

NAKANE Çie ve Shinzaburô Ôishi (Eds)

- 1991 *Tokugava Japan*. University of Tokyo Press.

NAKAO Sasuke

- 1966 *Origins of Cultivated Plants and Farming*. Tokyo: Iwanami Şinso.

NAKAOKA Tetsuo

- 1979 "Imitation or Self Reliance?" *JFN*, VII, No. 4: 1-6.

NAKATA Yûjirô

- 1976 (1973) *The Art of Japanese Calligraphy*. (Translated by A. Woodhul.) New York: Weather Hill/Heibonşa: Tokyo.

NAKAYAMA İçirô

- 1963 *Industrialization of Japan*. Tokyo: CEACS.

NARAYAN B.K.

- 1980 "Sufizm and Islam." *Indian and Foreign Review*, XVII, 12: 14-18.

NECATİGİL Behçet

- 1995 *Ertuğrul Faciası*. (Tiyatro oyunu.)

NOH Taşio ve D.H. GORDON (Eds.)

- 1974 *Modern Japan: Land and People*, Tokyo: Teikoku - Shoin.

NORBECK Edward

- 1965 *Changing Japan*. New York: Holt, Rinehard and Winston.

NUMATA Cirô (Ed.) ve Arkadaşları

- 1964 "Acceptance of Western Cultures in Japan: XVI-XIX Centuries." Tokyo: CEACS.

ODA Cuten

1978 "Uiguristan." *Acta Asiatica*. N. 34 - ss. 22-45.

ÔHİRA Masayoşi

1978 *Bursh Strokes: Moments from My Life*. Tokyo: FPC.

OKA UM.

1934 "*Kulturschichten In Alten Japan*." (Japon Kültür Tarihi.)
(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Viyana Üniversitesi.

OKAKURA Kakuzô

1944 (1906) *Çayname* (Çeviren: Ali Süha Delilbaşı.) İstanbul:
Remzi Kitabevi.

1980 *The Book of the Tea*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

OKAMOTO Taro

1961 *Vasurerareta Nihon*. (Unutulmuş Japonya). Özeti: GJC,

1977 14-19. Tokyo: JCI.

OKAZAKİ Takaşi

1972 *Okinoşima: The Religious Treasures of Okinoşima*. Tokyo:
The Mainichi Shimbun.

ÔKİTA Saburo

1969 *Japonya'da Ekonomik Planlama ve Bütçe Düzenlemesi*
(Çeviri). Ankara: DPT.

ÔKURA Eicô

1931 (1826) *Nôgu Benri Ron*. (Tarım Araçlarının Kullanılması.)
11 cilt. Tokyo.

ÔMAÇİ T.

1958 ("Japonya'da Aile") *NMT*, 3: 203-232.

OMOTO K. ve MISAVA S.

1976 "The Genetic Relations of the Ainu." in the *Origins of the*
Australian. Canberra: Australian Institute Aboriginal Studies.

ONO Susumu

1977 (1957) "*The Origin of the Japanese Language*." *GJC*, 1977:
32-36. Tokyo: JCI.

ÔNO Şokyô

1967 "The Concept of Kami in Shinto" *Continuity and Change in*
Shinto. Bkz. SASAKİ Yukitada (Ed.) 1967.

ONO Yasumaro (? - 732 MS)

Kociki Destanı'nın Derleyicisi. (Bkz. YAKÛ Masao, 1972).

OUCHİ W.G.

1982 *Theory - Z*. New York: Avon Books.

ÔTA Hirotarô

1979 *Tokonoma: Nihon Cûtakû no Şôçô*: (Japon Evinin Simgesi.)
Tokyo: Ivanami Şoten.

OTAKE H Futakuçi

1980 *An Easy Introduction to GO*. Tokyo: Seibundo Şinkoşa.

OZAKİ, Robert S.

1978 *The Japanese: A Cultural Portrait*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

ÖZ-ALP Şan

1979 "Japonya'da Yayım Dili Araştırması." (Çeviri.) *Kurgu* (Eskişehir, İTİA-TÖE Dergisi) 1, 212-15.

1979 "Japonya'da İnsanlar Zamanlarını Nasıl Kullanıyor?" (Çeviri). *Kurgu* (Eskişehir, İTİA-TÖE Dergisi) 1, 241-71.

ÖZDEŞ Rıfat

1936 *Coşma Deniz Muharebesi*. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Matbaası.

ÖZGÜÇ M.

1966 *Japon Masalları* (Çeviri). Varlık.

ÖZKAHRAMAN İsmail

1983 "Japon Kültürü ve Orman."

Revue Forestière Française'den çeviri.

Bkz. ORMAN MÜHENDİSLİĞİ, sayı 11, ss. 45-46.

PALM W.P.

1978 *Japanese Music and Musical Instruments*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

PAPINOT E.

1980 (1910) *Historical and Geographical Dictionary of Japan*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

PASSİN H.

1980 *Japanese and the Japanese: Language and Culture Change*. Tokyo: Kinseida.

PATHAN Sophia Khanum M.

1979 "Religion in its socio-cultural setting among the Muslims in a South-Indian Village." Unpublished doctoral thesis submitted to the Karnatak University. Dharvar, Hindistan.

PEZEU-MASSA BUAU J.

1978 *A Physical and Social Geography of Japan*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

PHENIX Philip H. (Ed.)

1962 *Philosophies of Education*. John Wiley & Sons.

PULVERS Rogers

1980 "Japan: A Key to Understanding the Western Mind." *JFN*, VII, 5: 8-11.

PYE Michael

1971 *Everyday Japanese Characters*. Tokyo: Hokuseido Press.

RAPAPORT R.A.

1968 *Pigs for the Ancestors: Rituals in the Ecology of a new Guinea People*. New Haven: Yale University Press.

RAUCAT Thomas (Kalem adı)

1965 (1954, 1930) *Honorable Picnic*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.

RAVERİ Massimo

1978 "Japanese Festivals." Bildiri, 23rd International Conference of the Orientalists. Tokyo: Tōhō Gakkai.

REISCHAUER E.O.

1957 "The Japanese Character." *The U.S. and Japan* (Part III) OSAKA: Kyoiku Tosho Co.

1977 (1964) *Japan: Past and Present*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

1970 *Japan: The Story of a Nation*. New York: Knopf.

REISCHAUER Harumi M.

1987 *Samurai and Silk*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

RICHE Donald

1979 "Japan's Avant-Garde Theatre." *JFN*, VII, 1: 1-4.

RIESMAN David ve E.T. RIESMAN

1969 *Conversations in Japan*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.

ROBERTS Laurance P.

1971 *Notes on Japan*. New York: Museum of Modern Art.

ROBERTSON J.

1981 "Dr. Chonin, the Urbanite, and Mr Bushido." *TJT*, Feb 14, 1981.

ROGGENDORF J.

1980 "The Group - Key to the Japanese Mentality." Tokyo: *TJT*, 21 Dec. 1980.

SADIKLAR C. Tayyar

1971 *Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

1979 1973 "Japon Kalkınması." (Basılmamış Doçentlik Tezi, Teksir).

1991 *Zirvedeki Japonya*. Ankara: (Kendi Yayını)

SAKADE Florence

1968 *Seçme Japon Masalları* (Çeviren Önder Akça) Ankara: AKAY.

SANSOM Sir George

1968 (1931) *A Short Cultural History*. New York: Appleton Century.

SANSOM Katherine

1937 *Living in Tokyo*. New York: Harcourt, Brace and Co.

SASAKI Yukitada (Chairman)

1967 *Continuity and Change: in Shinto*.

Proceedings of Second International Conference for Shinto.

SATÔ Eisaku

1973 *In Quest of Peace and Freedom*. Tokyo: TJT Ltd.

SATO Hideo

1978 "Japanese-American Relations." *History*, 75, 441: 145-49.

SAWYERS M.

1976 "Income Distribution in OECD Countries." *OECD Outlook* (Occasional Studies).

SCK: *Şûkyô Cicô Kenkyû-kai* (Dini Araştırmalar Derneği)

1980 *Religion in Japan*. Tokyo: FPC, *AJS*, No. 14.

SCOTT-STOKES Henry

1975 (1974) *The Life and Death of Yukio MISHIMA*. New York: Dell Publishing Co. Ins.

SEIDENSTICKER E. ve *Time-Life* Eds.

1970 *Japan. Time-life International* (Nederland) N.V.

SEKİ K.

1958 *Age Groups* (Akran Örgütleri.)

NMT, Nihon Minzokugaku Taikei, 3: 127-74.

SEWARD Jack

1977 (1971) *The Japanese*. Tokyo: Lotus Press.

SIORIS George

1974 *Archetypal Similarities: Japan and Greece*. New Delhi.

SİMAVİ Sedat

1934 *Fujiyama (Serüven Romanı)*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.

SINGER Kurt

1973 *Mirror, Sword and Jewel*. New York: George Brazillan.

SMITH Thomas C.

1958 "The Land Tax in the Tokugawa Period." *Journal of Asian Studies*, XVIII, I.

1975 (1959) *The Agrarian Origins of Modern Japan*. Stanford: Stanford University Press.

1977 *Nakahara: Family Farming and Population in a Japanese Village: 1717-1830*. Stanford: University Press. AA, [81, 1979] pp. 158-59.

SÖZER Ersan (Çev.)

1979 "Japon R-TV Kurumunun Eğitim Yayınları ve Yaygın Öğretime Katkıları 1.) *NHK Eğitim Bülteninden Çeviri, Kurgu*, 2 (Eskişehir İTİA-TÖE Fakültesi) *Dergisi*, ss. 153-170.

SPENYOR R.H.

1985 *The Eagle Against the Sun*. New York: Free Press.

STEENSTRUP Carl

1977- 8 "A Japanese Grammar Published in Sweden in 1772."

Newsletter, Scandinavian Institute of Asian Studies, No. 11-12, p. 23-28.

STEWART Julian H. (Ed.)

1967 *Contemporary Change in Traditional Societies*. Volume 2: *Asian Rural Societies*. Urbana: University of Illinois Press.

STORRY Richard

(?) *A History of Modern Japan*. Tokyo: Taiyoşa Press.

SUENARİ Miçio

1975 *Anthropology and Ethnology*. Tokyo: CEACS.

SUKEHİDO Hirokava

1978 "Lafcadio Hearn's: At a Railway Station." *JFN*, VI, No. 5: 15-26.

SUMİYA K.

1963 *Kiyôdôtai no Şiteki Kôzo-ron*.

(Kır Sosyolojisinin Temel Kavramları). Tokyo: Yûhikaku.

SUZUKİ Daisetsu

1977 (1938) *Zen Buddhism and its Influence on Japanese Culture*. Kısa özet GJC, *Guides to Japanese Culture*, 1977: 46-50.

1979 *Zen Budizmden Seçmeler*. Çeviren: İlhan Güngören. İstanbul.

SUZUKİ Eitarô

1940 *Nihon Nôson Şakaigaku Genri*. (Japon Köy Sosyolojisinin İlkeleri). Tokyo: Çiço-şa.

SUZUKİ Takao

1977 (1973) *Kotoba to Bunka (Dil ve Kültür)*. Özeti: GJC, 1977: 24-28. Tokyo: İvanami Şinşo.

SUZUKİ Tatsuzo

1970 "A Study of the Japanese National Character - Part IV."

Annals of the Institute of Statistical Mathematics, Supp. 6

SUZUKİ Todaşi

"One Aspect of the Ottoman Social Thought: Development of the Organismic Theory of Society." *The World of Islam* N. 14. pp. 90-1.

SWAAN Wim

1970 (1967) *Japanese Lantern*. New York: Taplinger Publishing.

ŞEN Asım

1982 *Lessons from Japan for Developing Nations*. Ankara: ODTÜ/Özgün Y.

ŞİBUSAVA Keizo

1958 *Japanese Life and Culture in the Meiji Era*. Tokyo: Obunşa.

ŞİDARA Kunihiro

1976 *Bibliography of West Asia and North Africa*. Tokyo: CEACS.

ŞİMŞİR Bilal N.

1975 *İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu: 1924-38*.

Ankara: Dışişleri Bakanlığı.

ŞİMURA İzuru

1936 *Western Influences on Japanese History of Culture in Earlier - Periods (1540-1860)*, Tokyo.

ŞOCİ Kiçinosuke

1954 *Meici Işın no Keizai Kôzô*. (Meici Devrimi...) Tokyo.

TAKAHAŞİ Morio ve Hiroşi

1977 *How to Speak Japanese with Roman Letters*. Tokyo: Taiseido.

TAKAHAŞİ Tadahisa

1978 “Türk-Japon Münasebetlerine Kısa Bir Bakış: 1871-1945.” Ankara: H.Ü. Tarih Bilim Dalında Uzmanlık Tezi (Teksir).

TAKAHAŞİ T.

1958 “Japonya’da Akran Örgütleri.” *Tôyô Daigaku Kiyo*. 12: 131-140.

TAMARU Noriyaşu

1975 *Japanese Religions: Non Buddhism*. Tokyo: CEACS.

TANABE Katsumasu

1965 *Japonya’da Toprak Reformu*. (Çeviren: Ali Balaman). Ankara: Köy İşleri Bakanlığı.

TANAKAVA Eiiçi

1971 *Japonya’da Su Ürünleri*. (Çeviri). Ankara: M.E.B.

TANİZAKİ Ç.

1982 *İhtiyar Çılgın* (Çeviri). Can Yayınları.

TARÔ Sakamoto

1975 (1971) *Japanese History*. Tokyo: ISEI.

TAZAVA Yutaka ve Ark.

1973 *Japan’s Cultural History: A Prespective*. Tokyo MFA.

TEİKOKU Şoin (Yayımlayan)

1977 (1964) *Complete Atlas of Japan*. Tokyo: Teikoku-Shoin.

TEKİN Talat

1982 “On the Verbal Negation in Old Japanese.” *Journal of Asian and African Studies* (Tokyo: ILCAA), No. 24, 1982, pp. 97-105.

TIME

- 1983 "JAPAN: A Nation in Search of Itself." *Time*, Özel Sayı, Ağustos 1983.

TINBERGEN, Jan

- 1979 "The Hidden Side of Progress in Japan." *EKISTICS*, V. 46, No. 276, pp. 149-52.

TJF

JFN The Japan Foundation Newsletter.

- 1977 *Dialogue: Southeast Asia and Japan.*
 1978 *Dialogue: Middle East and Japan.*
 Tokyo: TJF, Park Bldg. No. 3, Kioi-cho, Chiyoda-ku, Tokyo: T 102, Japan.
 1978 *An Introductory Bibliography for Japanese Studies. Vol III. Part 1.* Tokyo: University of Tokyo Press.
 1980 *An Introductory Bibliography for Japanese Studies. Vol. III. Part 2.* Tokyo: University of Tokyo Press.

TODA Masanao

- 1978 "Japon Çocuklarının Yarışma Güdüsü." *TJT Weekly*, 21 Ekim 1978.
 Tokyo Büyük Elçiliği (T.C.)
 1937 *Türk, Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası:*
 ERTUĞRUL. (Türkçe-Japonca). Tokyo: T.C. Büyükelçiliği

TOYAMA Şigehiko

- 1973 *Nihongo no Ronri* (Japoncanın Mantığı, İngilizce Özet GJC, 1977: 28-31). Tokyo: Chûô Kôron-sha.
 1975 *Nihongo no kan kaku* (Japonca'nın Duyarlılığı). Tokyo: Chûô Kôron-sha.

TOYNBEE A.

- 1968 *Toynbee Meets Japan.* Tokyo: Kinseido Ltd.

TREVANIAN

- 1979 *Shibumi.* Londra: Panther, Granada Publishing.

TRIBE M. and Ron Herman

- 1980 *A Guide to Gardens of Kyoto.* Tokyo: Şufunotomo.

TSUÇİYA Matasaburô (1642-1719)

- 1707 (*Hôey: 4) Kôka-Şuncû.* (Dört-Mevsimde Tarım). Kaga: Işikawa. Elyazması eserin foto kopyası, Prof. MİYAMOTO Tsuneici'den sağlanmıştır.

TSUNODA Tadanoku

- 1978 "The Left Cerebral Hemisphere of the Brain and Japanese Language". *JFN*, VI, No. 1, 3-7.

TSURUMİ Kazuko

1972 *Nihoncin to Kôkişin* (Japonlar ve Merak). Tokyo: Kodanşa.

1977 "Women in Japan: A Paradox of Modernisation." *JFN*: V. No. 1, 2-7.

TUCKER H. Frank

1977 "Fronteirsman of Nippon." *Intellect*, December, pp. 251-5.

TUNÇOKU A. Mete

1980 "Uzak Doğu Modelleri ve Türkiye." *Milliyet*, 7 Mart 1980.

TURGUT M.

1985 *Japon Mucizesi ve Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

TÜRELİ Orhan

1968 *Japonlar için: Türkçe Gramer ve Konuşma*. Tokyo.

UÇİNO Tatsurô

1976 *Japan's Postwar Economic Policies*. Tokyo: MFA.

UĞURKAN Turhan

1966 *Japonya'da Tatil*. İstanbul: Özyürek.

UMESAO Tadao ve Tada Miçitarô (Editörler)

1972 *Nihon Bunka no Hiyôcô* (Japon Kültürünün [iç] Yüzü). Tokyo: Kuşadası.

UMETANİ Şun'icirô

1976 *Economy of Postwar Japan*. Tokyo: CEACS.

UNESCO (Ed.)

1980 *Peace on Earth*. Paris: UNESCO.

UWQ (University of Washington Quarterly)

(?) *Journal of Japanese Studies*.

VAN WOLFEREN Karel

1990 (?) *Japon Gücünün Sırrı: Devletsiz Bir Millet'in İnsanları ve Politikası* (Çeviri). Ankara. T. İş Bankası Kültür Yayınları.

VARLEY H. Paul

1972 (1968) *A Syllabus of Japanese Civilization*. New York: Columbia University.

1978 (1973) *Japanese Culture: A Short History*. Tokyo: Tuttle Co.

VATANABE Kazan

1971 (1969) *İssô Hayakutay* (Çizgilerle Tüm Hayat Gerçekleri). Tokyo: İvasaki Bicutsuşa.

VON DÜRCKHEIM Karlfield Graf

1977 (1956) *HARA: The Vita Centre of Man*. Londra: Unvin Paperbacks (Mandala Books).

WALSH Len

1969 *Read Japanese Today*. Tokyo: Tut Books.

WARD R.E. ve D.A. RUSTOW (Eds.)

1964 *Political Modernisation in Japan and Turkey*. New Jersey: Princeton University Press.

WATSON Lan

1969 *JAPAN: A Cat's Eye View*. Bunken Extensive Readings Series.

WEATHERALL W.

1981 "Anti-Suicide Tradition in Japan: Past and Present." *TJT*, February 14, 1981.

WITTFOGEL K.A.

1959 "The Theory of Oriental Society." In *Readings in Anthropology II*. New York: Thomas Y Crowell Co.

WORLD Fellowship Committee of Tokyo Y W C A (Derleyen)

1978 (1955) *Japanese Etiquette: An Introduction*. Tokyo: C.E. Tuttle Co.

WORONOFF J.

1979 *Japan: The Coming Economic Crisis*. Tokyo: Lotus.

YAKABE Katsumi

1977 *Labor Relations in Japan*. Tokyo: MFA.

YAKU Masao

1972 (1969) *The Kojiki in the Life of Japan*. (Translated by G.W. Robinson.) Tokyo: CEACS.

YANAGAVA Kêiçi ve ABE Yoşiya

1978 "Some Observations on the Sociology of Religion in Japan." *Japanese Journal of Religious Studies*, 5, 1: 5-28.

YAŞİRO Yukio

1965 *Nihon Biçutsu no Tokuşitsu* (Japan Sanatının Özellikleri). Tokyo: Iwanami Şöten.

YONEYAMA Toşinao

1967 "Kaminoshō Village." pp. 189-255.

"Kurikoma Village." pp. 261-325.

in J.H. Steward (Ed.) *Contemporary Change in Traditional Societies*, 2. 1967.

YOŞİDA Şigeru

1963 *Japan's Decisive Century: 1867-1967*. New York: Praeger.

YOŞİNO M.Y.

1971 (1968) *Japan's Managerial System: Tradition and Innovation*. Cambridge (Mas): MIT Press.

YUIZE Yasuhiko

1978 “The Truth about Japanese Agriculture.” *Japan Quarterly* XXV, 3.

ZIMMERMAN Mark

1985 *How to do Business with the Japanese: A Strategy for success*. N.Y.: Random House.

Not: Kaynaklardaki çoğu kısaltmalar için lütfen Ek: 8 (§ 128)'e bakınız.

NİNNİ

*İyi misin bebeğim?
 Güler yüzlü meleğim,
 İyi misin bebeğim?
 Tükenmeyen seslerin,
 Ufak tefek ellerin,
 Parlak kara gözlerin,
 Söyle nasıl seveyim?
 Ben ki senin annenim.
 Benim küçük güzelim.
 Söyle benim meleğim,
 İyi misin bebeğim?
 Bütün yaşam boyunca,
 Her gün mutlu olasın,
 Budur baba dileğin.
 Bil ki benim bebeğim,
 Bense senin annenim.*

*Sevgimizin meyvesi,
 Güzel uyu dilerim.
 Çabuk büyü umarım,
 İyi misin bebeğim?
 Senden bir şey isteyim;
 N'olur benim bebeğim,
 Ara sıra dilerim,
 Ana ile babaya,
 Biraz rahat veresin.
 Sana ben yalvarayım,
 N'olur uyu bebeğim.
 Lütfen küçük bebeğim,
 Uyu benim meleğim,
 Ben ki senin*

– Annenim.

KONNICHIWA, AKA-CHAN!

Lirikler: Rokusuke Ei Müzik: Hachidai Nakamura

Moderate

Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! A - na - la no e - ga -
 Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! A - na - la no i - no -
 Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! O - no - ga - i ga a - ru

o. Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! A - na -
 ni. Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! A - na -
 no; Kon - ni - chi - wa, a - ka - chan! To - ki -

la na na - ki - ge - e, So - no chi - i - sa - na
 la no mi - ra - i ni, Ka - no shi - a - wa - sa
 do - ki - wa Pa - pa

la, Tsu - bu - ra - sa hi - lo - mi.
 ga Pa - pa no no so - mi yo.

He - ji - ma - ma - shi - lei Wa - ta - shi ga Ma - ma yo.
 Ma - ji - ma - ma - shi - lei Wa - ta - shi ga Ma - ma

yo. ... Fa - la - ri da - ke no A -

i no shi - ru - shi, Su - ko - ya - ka - ni, u - tau -

ku - shi - ku So - da - te to i - no - ru. D.S.

♯ Coda

to, He - ra, fu - ta - ri da - ke no Shi - zu -

ke - na yo - ru e Tsu - bu - ra - to ho - shi - i

na. O - ya - su - mi - na - sa i. O -

na - ge - i, a ka chan! O - ya - su - mi, a - ka -

chan! Wa - ta - shi ga Ma - ma yo.

EK 11 İNGİLİZCE ÖZET

A TURKISH ANTHROPOLOGIST LOOKS AT JAPAN: AN OVERVIEW

BOZKURT GÜVENÇ*

INTRODUCTORY

I welcome this opportunity by the Japanese Studies *Center News* to review my field work, which was supported by a Japan Foundation grant. This may appear “tri-angular,” written, as it is, in English about Japanese and referring to a Turkish text not accessible to all readers. So, I wish to start off with some guides or hints to the underlying questions and purposes, which, I hope, will set the stage for my few findings and comparisons with scholarly opinions.

UNDERLYING QUESTION: “HAS JAPANESE CULTURE NOT CHANGED?”

The popular Turkish notion about Japan is well echoed, I think, in the following passage quoted from the poet İLHAN (c. 1976): the “Japanese, on the other hand, have caught up with the Western level, *without changing their culture* [but] by *technological* [achievements]...” Historian BERKES had earlier noted, in his letters written from Tokyo, the prevailing Muslim belief that the “Japanese have even surpassed the Western World, *without changing their religion, mores and Eastern roots*.” This idea of “*development without change*” has even found its way into the Western expertise. An international committee of advisors, for example, had voiced (c. 1960) the opinion that “Turks may well follow the Japanese lead or model by

Bozkurt GÜVENÇ: Born in Turkey, 1926. An architect-turned social scientist, Professor Güvenç graduated from several institutions abroad including M.I.T. and Columbia, and from the Hacettepe University in Ankara, Turkey, where he has been teaching cultural anthropology since 1969. He is the author of *Japon Kültürü* (Japanese Culture), first published (in Turkish) by Türkiye İş Bankası (Ankara, 1980).

adopting the *Western* technology *but* holding on to their *Eastern* roots...” Although the Princeton Symposium (Ward and Rustow, 1964) yielded no tangible or conclusive support for such speculations, the idea has survived and seems to be with us to stay. This myth can easily be traced, I believe, to the original Meiji dictum of “Eastern Culture/Western Technology,” and reinterpreted as a necessary device (*tatemaie*), relieving or concealing the inner strains of the cultural assimilation (*honme*) still surging on.

Turning to the legendary “forty-thousand books” in Japanese Studies (which, by the way, I could not sample beyond the 1% level), I discovered new controversies. For example, were the Japanese peace-loving or warrior-like? Affectionate or rationalistic? Number “1” or fragile? A “tribe” or society? Creative or imitative? Scrupulous or mischievous? Unique or ordinary? Scholars from Chamberlain to Reischauer to Befu had either avoided or resolved such issues. But I needed time to discover them. When it looked hopeless, the poet Terence’s maxium restored my faith: “Nothing human can remain a mystery!”

SCOPE AND PURPOSE: AN EXTENDED SURVEY

Setting out for the field, I had in mind, not only the above issues or controversies but, literally, all the “88 topics” from the H.R.A.F. *Field Manual* – that is, a general survey! My purpose was to test our (Turkish) premises by looking critically into Japanese Studies. As Pulvers noted (1980), however, the study of Japan was a “key to understanding the Western mind,” rather than the Japanese. How could one reach the Japanese? Although long exposure to the West might have also affected their self-image (identity), what they had to say about it all was still very important. So ran my rationale.

In an age of specialism, this was no doubt an “anachronistic holism.” Also in store for me was the reversal of the cross-cultural direction, from the study of “simple” back towards the study of “complex.” I would not settle for a *Suye Mura-type village monography nor would I dare think in terms of Dore’s Cifty Life!* I resolved for a field schedule comparable, in outline, to Befu’s overview of the field and fielders, both from within and without. Though I spoke no *Nihongo*, the Japanese I spoke with were gentle and informative, and gave me the nickname *Kokishin no katamari* (a lump of curiosity). I preferred “Humanese,” a bilingual technique that I picked up from a 6-year-old boy in Kurume Station. I made long trips on the slowest train and ferries available to Klyushu and Hokkaido; visited *buraku*, *hama*, *jinja*, and *tera*, stayed in *onsens* and *ryokans*. Sometimes I was invited inside the *genkan*, to share and observe the life on *tatami*. On *tatami*, I felt, I was very close to the heart of “Things Japanese.”

FINDINGS: CONFORMING TO AND DEPARTING FROM THE ESTABLISHED

I found that observable behavior was *modally* based on consensus rather than conflict. By “modality,” I mean simply a “more-often-than-not” type of tendency –rather than a measured frequency– which may well apply to everything I say from here on. Under the protective cover of this “modality”, the Japanese reaction to an “*Either this or that?*” type of proposition may be said to be either “*Yes, both*”, or “*No, neither, some other thing!*” In this context, Japanese appeared to be both peaceloving and warrior-like, (*Chônin dô* and *Bushi dô!*); sentimental, affectionate and quite rationalistic, (i.e., *Honin!*); imitative and innovative (with equal ease and success), scrupulous and mischievous – all depending on circumstances!

The circumstances themselves are prescribed by the “*uchi no mono*” or we-groups. There is also a concept of “*soto no mono*”, but it just serves as a fictive image of “ours,” like “another-We,” and has no distinct existence or structure of its own.

In doing things, Japanese are neither great nor little. Everything they do for the *uchi*, they tend to do their best, in earnest, regardless of size, scale and priority. They are achievement oriented and highly motivated to leave, behind their individual or transient lives, something immortal. They aren’t particularly “religious” in the Durkheimian sence of the word. This “folk religion” is not *Shinto*, Buddhism or Shamanism, but what I have called “Japanism”, which means operationally not worshipping the society, but much more pragmatically, living, working, striving for the welfare of their sacrosanct Japan, in peace or war. It is very similar to Sumner’s “Folkway,” incorporating all beliefs and values. Hence Japan is not either a “community” or a “society” – in terms acceptable to Tönnies.

Like human beings everywhere, the Japanese have their strengths and their share of latent weaknesses. There is nothing new in that, just a corollary of the relativity postulate that stands behind most of the current concepts like “patterns” and “configurations.” The Japanese don’t distinguish between Western dualisms, like knowing and doign, theory and practice, arts and crafts – nor, for the case in point, between culture and technology! Theirs is a technological culture or, better, a cultured technology! All things learned or taught become an art. And culture is but a harmonious whole of all arts. Therefore, the question to be asked, is not whether the Japanese culture has or has not changed, but how was it possible, that through such radical and rapid changes, the Japanese people have maintained an “ethnic” character, a mode of national “continuity” and what Clark called “human(e) relations.”

ROOTS OF JAPANESE “CONTINUITY”

This “continuity through change” deserves an explanation, and calls for a drastic revision of the “culture-personality” paradigms, from Kardiner’s “one-way bridge” to Whiting’s more recent models. I hereby propose some hypotheses towards that explanation or modification.

Smith’s *Agrarian Origins of Modern Japan* (1959) has pointed out her technological antecedents, *i.e.*, while late Tokugawa Japan was hardly a fair match for the “Black Ships,” neither was she an underdeveloped community of paddy farmers. Japan had her “great tradition,” and was quite contemporary in the times. Numata Jiro (1964) offered ample evidence that, from the 16th through the 19th century, Japan was not cut off from the world but was, in fact, accepting steadily, if selectively, from Western cultures, not only in technology but in the arts and sciences as well.

Uchi no mono Continuity: In contrast to Lévi-Strauss’ universal “Ego versus autre” structure, the Japanese have “We and others.” While, as already indicated, “soto no mono displays structural-functional continuities, *Dozoku* appears to be dissolving rapidly but the “we orientation” surges on in age and sex groups, in school and business, etc. More than a “dysfunctional residue,” *uchi* deserves close attention. Nakane’s *tate shakai* (1970) and Doi’s *amae* are two complementary structures functionally related to this aspect of continuity.

Tree-like Continuity of Culture: Japan lives and grows like a tree, I would say, by adding new rings, through the cambium (*keisei-so*) onto the existing stem. In cultivating the new, the Japanese don’t throw away or retire the old. Infant training practices, which are seen both as a cause and effect of the above continuities, have so far endured the ongoing changes in Japan. Dr Matsuda’s prescription for caring for the infant “on demand” seems to be gaining over the “on schedule” alternatives advocated by Dr Spock.

May I conclude, then, by recarpping that the Japanese seem to have internalised some everlasting “landmarks” for coping with the ever-changing ventures of human life. Here, in the constants prescribing to keep abreast with the changes (*i.e.*, evolution rather than revolution), may lie the clue to their so-called “inscrutability,” “uniqueness” and –I would like to add perhaps– their “Japanness!”

EK 12

BU KİTAP HAKKINDA

BASINDAN SEÇMELER...

Bozkurt Güvenç'in “Japon Kültürü” kitabını her aydınımızın, her okuryazarımızın okumasını yararlı görürüm. Ders alacağımız, öğreneceğimiz çok şey var da ondan...

– OKTAY AKBAL, Cumhuriyet, 30 Ekim 1980

Diyebilirim ki bu ülke [Japonya] üstüne okuduğum ilk doyurucu kitap Sayın Bozkurt Güvenç'in kitabıdır.

– MELİH CEVDET ANDAY, Cumhuriyet, 25 Eylül 1981

Neyse ki Bozkurt Güvenç, iki yıl kadar önce yayınlanan “Japon Kültürü” adlı yapıtıyla bu konuda daha önce hiç yapılmamış önemli bir incelemeyi düşünce dünyamıza armağan etmiş bulunuyor.

– ÇETİN ALTAN, Güneş, 23 Kasım 1982

OKUYUCU MEKTUPLARINDAN ÖRNEKLER

Japon Kültürü kitapçılarda bulunmuyor. Yeniden basılmayacak mı?

– BİR OKUYUCUNUZ, Bursa, 2000

Resimli ve grafikli anlatımınızla okuyucunuza güzel bir Japonya gezisi sunuyorsunuz. Kutlarım.

– RESİM ÖĞRETMENİ, Edirne, 1987

Japonya'yı sevdiren güzel eseriniz için içten teşekkürler. Japon Eğitimi'ni de bekliyorum.

– BİR OKUYUCUNUZ, Antalya, 1988

Güzel Japon Kültürü için teşekkürlerimi bir kez daha belirtmek isterim.

– AYŞE SEZER GÖKHAN, Ankara, 24 Şubat 1989

Bu güzel kitabı okuyunca ne kadar sevindiğimi anlatamam. Şirin bir Japon Nimmisi ile biten bu harika eser bana mutluluk verdi. Bazı Türkçe sözcüklerin anlamlarını ilk kez bu kitaptan öğrendim.

– ÖZEN EREN (13), Ankara, 1991

Bu harika kitap için size sonsuz teşekkürler.

– MELAHAT K. SÖĞÜTLÜ, İstanbul, 1993

EK 13

JAPON HAYRANLIĞIMIZIN TARİHİ KAYNAKLARI

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, hızlı gelişmesi Batı ülkelerinde hayret ve şaşkınlıkla izlenen “Japon Mucizesi”ne ilgi gösterince, Japon Donanması’nın nezaket ziyaretini karşılıksız bırakmamış, Japon ülkesini daha yakından tanımak ve iki ülke arasında dostluk ilişkileri kurmak amacıyla, Osman Paşa kumandasındaki Ertuğrul fırkateynini Japonya’ya göndermişti. Geminin dönüş yolculuğu sırasında bir tayfuna yakalanıp batması, kuşaklar boyu sürecektir kahramanlık destanlarına konu olmuş, Japon halkının felaketzedelere gösterdiği yakın ilgi, ailelerine gönderdiği yardımlar, Sultanın arzu ettiği dostça ilişkilerin sağlam temelini atmıştı.

Rus Çarlığı ile Japon İmparatorluğu arasındaki 1904-05 savaşlarının, denizde ve karada Japonya’nın kesin zaferiyle sonuçlanması, Osmanlı ülkesinde Japonya’ya duyulan saygı ve hayranlığı kat kat artırmış ve toplumsal bilinçaltında bir umuda yol açmıştı: Güçlü Batı Emperyalizmi karşısında yenilgiden yenilgiye uğrayan ve gerileyip duran yüce Osmanlı Devleti de Japonya’yı örnek alıp toparlanabilir, varlığını ve geleceğini güvence altına alabilir miydi? Belki bir ham hayal ama buna şiddetle ihtiyaç vardı.

Sultan II. Abdülhamid, Batılıların “dinsiz” gördüğü Japonları İslam Alemi’ne katmak üzere, Kadı Abrürreşid İbrahim Efendi’yi, özel bir görevle Japonya’ya gönderdi. Kadı Efendi, görev dönüşü yazdığı, “*İslam Alemi ve Japonya’da İslamın Yayılması*”(1912) adlı eserinde, Japonların İslamiyete son derece yatkın olduğunu, bütün yapacakları bir “*kelime-i şehadet*” getirmekten ibaret olduğunu beyan edecek kadar umutlu görünüyordu.

Meşrutiyet ertesi iktidara gelen İttihat Terakki Genel Merkezi de Japon mucizesiyle ilgilendi ama araya Birinci Dünya Savaşı girdi.

İmparatorluğun yerini alan genç Cumhuriyetin akli ve yüreği Japon çağdaşlaşmasında idi. Atatürk, fırkateynimizin kaza yerinde Japon İmparatorluğu’nun şehitler için inşa ettirdiği anıtmabedin yeniden yapımını sağladı; imparator bu mabedi ziyaret ederek onu “ulusal bir ziyaretgah” düzeyine yükseltti. Türkiye Cumhuriyeti ise bu anıtmezarın bir

benzerini Mersin’de inşa etti. Diplomatik ilişkiler karşılıklı emek ve yatırımlarla günümüze kadar sürdü geldi. Türkiye Cumhuriyeti 1937 yılında, Ertuğrul Şehitleri adına ve onuruna yeni bir belgesel yayımladı. Bu kez de İkinci Dünya Savaşı araya girdi; ancak *Kwai Köprüsü* adlı propaganda filmi, Türklerdeki Japonya aşkını söndürmeye yetmedi sadece külledi, bir süre için.

Kore Savaşı’na katılan gazilerimiz, Japonya’da geçirdikleri kısa tatiller sırasında edindikleri çok güzel izlenimlerle döndüler anavatana ve toplumun belleğindeki Japon hayranlığını ve efsaneleri tazelediler. İşte tam o yıllarda, savaşın yıkıntılarından kurtulmaya ve kalkınmaya başlayan Japonya, “İkinci Japon Mucizesi” (1970) ile dünyanın dikkatini yeniden çekmeye başlıyordu. Rahmetli Niyazi Berkes Hocamız, kardeşine yazdığı “Asya Mektupları”nda, İslam dünyasında geçerliğini sürdüren ve yaygın inancın, yani “Japonya’nın değişmeden kalkındığı” yolundaki efsanenin doğru ve geçerli olmadığını söylemeye çalıştı; ama kimseyi inandıramadı. Efsaneleşen destanları değiştirmek hiç de kolay değildi.

Japonya Vakfı’nın burslusu Bozkurt Güvenç, “Değişmeden gelişme/ kalkınma ” varsayımını irdelemek amacıyla yaptığı saha çalışması sonunda, bir “*Japon Kültürü*” tarihi yayımladı (1980) ve “Japon Mucizesi” denen efsanenin Japon kültürünün biricikliğinden veya kendine benzerliğinden başka bir şey olmadığını göstermeye çalıştı (Bkz. Ek 15). Kitabı okuyup övenler bile mucizeye inanmayı sürdürüyorlar. Acaba biz de değişmeden kalkınıp çağdaşlaşamaz mıydık – Japonlar gibi? Neden olmasın?

Türlere Japon gerçeğini anlatmak, Japon kültürünü daha yakından tanımak amacıyla Ankara’da kurulan Türk-Japon Kültür Merkezi, Ek:17’de tanıtılmaktadır. Küreselleşen ve küçülen bir dünyada efsaneleşmiş dostluklarla destansı hayranlıkların ne kadar direneceği belli değildi. Yaratılan bütün güzel kültür değerleri gibi dostlukların da emek ve özenle yaşatılmaya gereksinmesi vardı.

EK 14
Çie NAKANE ile Söyleşi
“JAPONLAR MODERNLEŞTİ
AMA BATILILAŞMADI!”

- Dünyaca ünlü “*Japon Toplumu*” (*Japanese Society*)* adlı eserin yazarı olan Tokyo Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nakane Chie*, birkaç yıl önce *Milliyet* gazetesinde yayımlanan söyleşisinde, özetle:
- “Yükselen Türkiye’nin aksine, Japonya’nın bir iniş trendine geçtiğini;
- Japon dilinde “lider” sözcüğünün olmadığını, Japonya’ dan hiçbir zaman bir Atatürk çıkamayacağını;
- Japonya’da çok yavaş olan değişimin, toplumun kültürel çekirdeğini (kimliğini) etkilemediğini;
- Etkilemiş olsaydı, yirmi yıl önce yazdığı kitabın bugün hâlâ satışta olamayacağını;
- Oysa, kitabının hâlâ ısrarla arandığını, sorulduğunu ve satıldığını;
- Öyleyse, “*Japon Kültürü*”nde değişen fazla bir şey olmadığı gerçeğini vurguluyordu.

Prof. Dr. NAKANE Çie ile Röportaj

Saygın bir bilim insanının kendi toplumuyla ilgili bu ilginç yargısı, yazar Güvenç’in *Japon Kültürü* kitabının da ilk yayımından 20 yıl sonra neden hâlâ arandığını ve yeniden basıldığını belli bir ölçüde açıklayabilirdi.

EK 15

JAPON MUCİZESİ (Mİ?)*

Bu yüzyılın başlarında, Japonya'nın Çarlık Rusyası'nı 1904-5 savaşıyla karada ve denizde, ağır bir yenilgiye uğratmasıyla Birinci Mucize yaşanmıştı. Ülkemizdeki Japon hayranlığı ve Togo adları bu “mucize”den kalmadır. Japonların askeri başarısı Osmanlı'ya “sen de yapabilirsin” umudunu vermiştir. İkinci Savaş, mucize anılarını küllledi; Japonya'nın teslim oluşu mucizeyi unutturdu. Ancak, Kore Savaşı'ndan günümüze dünya, ikinci “Japon Mucizesi” ni yeniden konuşur oldu. Batı'da, “Narin Çiçek” Japonya'nın 5-10 yılda toparlanıp kendileriyle yarışır duruma gelmesi; İslam Dünyası'nda ise, “geleneksel kültürünü değiştirmeden sadece teknoloji alarak kalkınma başarısı” bir “mucize” olarak görüldü. Hatta Türkiye'ye örnek gösterildi. “Batı'dan teknoloji alın, kültürünüzü koruyun” dendi. Bu tanı ve öğüt geçerli değildi ama kulağa hoş gelmişti.

Binlerce bilgin, sanatçı, araştırmacı Japonya'ya koştu: Mucizeyi görmek, sırrını çözmek için. “*Japonya'yı anlamak zor, çünkü çok basit*” diyen Singer'e (1973) kulak veren çıkmadı. Önde gelen Japonya uzmanı Maraini (1971)'nin, “*Tarihöncesinden beri çağdaş olan Japonyası*” medyanın ilgisini çekmedi. Oysa, Almanların 1770'lerde Latince ve siyah-beyaz bastıkları ilk *Anatomi Atlası*'nı Japonlar 2-3 yıl sonra üç dilde dört renkli basmışlardı. Dünya, “dehanın rolünü en aza indirmiş olan bu toplumun” başarılarını, mucize olarak görmeyi tercih etti. 1868'de çağdaşlaşmaya karar veren küçük bir Asya ülkesi, nasıl olur da yüz yıl içinde, dünyanın en güçlülere sırasına girebilirdi? İktisatçı Ozaki (1978) de “Mucize”nin, insan ilişkilerinden (yapıdan, kültürden) kaynaklandığını açıkladı; pek etkisi olmadı. Mucize, Japonların *işkolik* oluşunda, çalışmayı çok sevmelerinde, 15-16 saat çalışmalarında, *geyşa*'ların büyüünde, *harakiri*'nin dehşetinde, yüksek intihar oranlarında, *kamikaze* ruhunda veya emeği sömüren *taykun* ilişkilerinde arandı. Bulunamayınca da “mucize” söylencesi giderek güçlendi.

Mucize, başarılı ve hızlı kalkınmada değil, *gelişmenin değişmeden*

* TÜBİTAK, *Bilim Teknik*, s. 347.

sağlanmış olmasında düğümleniyordu. Acaba Japonya değişmeden mi kalkınmıştı - gerçekten. *Kimonolara, Tokyo* terliklere, *geyşa*'lara, ayak-kabı çıkarıp yerde oturup çubukla yemek yemelerine bakılırsa Japon kültürü değişmemişti. Gerçi her gelişme mucize sayılmazdı ama değişmeden gelişme -eğer doğruysa- mucize sayılmalıydı. Batı'nın iki yüz yılda yaptığını Japonya yüz yıla nasıl sığdırmıştı acaba? Smith (1975), Japon modernleşmesinin köklerini 16. yy'da *Shogun*'ların yaptığı, *toprak, tarım ve vergi* reformlarında buluyordu. Çeltik köylüsü, askeri feodalitenin koyduğu ağır vergileri ödeyebilmek için, 250 yılda, üretimin verimliliğini iki-üç kat arttırmayı başarmış; %30 kentleşme ve %40 okuryazarlık oranı ve gelişmiş işbölümü yapısıyla ülkeyi endüstri devrimine hazırlamıştı. Japon toplumu -değişmiyor değil- değişiyordu. Ancak bu süreçte Batılının anlayamadığı türden bir süreklilik vardı ve Batı bu sürekliliği *değişmezlik* gibi yorumlama yanılgısına düşüyordu. Her gün her konuda kendini yenileyebilen, evrimci bir ülkenin devrime ihtiyacı yoktu. *Shogunluğa* son veren eylemin adı "*Meiji Restorasyonu*" (onarım) idi. Değişmediği ileri sürülen Buda dinine göre de "hayat değişme"dir. Böyle bir dinin neresi, nasıl değiştirilebilir ki? Aslında, Budhizmi bile alıp Japonlaştırmışlardı.

Değişmez gibi görünen Japonya'da değişmeyen tek töre, bebek eğitimidir. Japonlar, her şeyin büyük bir hızla değiştiği toplumda, *çocuğu, annesine, ailesine ve Japonya'ya bağlı duruma* getiren temel kişilik yapısını korumaya / değiştirmemeye çalışıyorlar. Bu işte başarılı görünüyorlar. Bir tanrı gibi, sevgi ve saygı ile ceza görmeden (onuru kırılmadan) yetişen çocuk, kendisini Japon gibi değil de, "Japonya" gibi görür. "Ülkem bana ne verdi?" demez, "Ben ona ne yapabilirim?" diye sorar. Büyür gider; ama bu borcunu ödeyemediği kaygısından kurtulamaz. Değişme süreci içinde bu temel kişiliğin bugüne kadar belli bir ölçüde korunabilmiş olması, mucizeye en çok yaklaşan Japon başarısıdır.

Bunun dışında, Japonya, değişti değişiyor, kuşkusuz değişecek ve gelişecek ama nasıl? Eskiye atıp yerine yenisini koyarak değil de bir ağacın *kambiyum* halkası gibi, mevcut gövdenin (taşıyıcının) üzerine her yıl yeni yaş halkaları ekleyerek. Yeninin altında veya gerisinde varlığı duyumsanan eskiler, Japonya'nın değişmediği yanılsamasına yol açar. Görenler döner ve Japonya'nın değişmeden kalkındığını söyler.

Uygarlığı, insanoğlunun doğaya egemenliği gibi anlayan, algılayan ve bununla ölçüp övünen Batılının Japonya'yı anlaması kolay değildir. Japon insanı için evrimin ilkesi, -güçlü olanın seçilişi değil- doğayla birlikte var kalmaktır. Japon çağdaşlığının, gelişmesinin, mucizesinin şimdilik değişmeyen ilkeleri bunlardır.

BOZKURT GÜVENÇ

EK 16

İMGELER, GERÇEKLER VE GELECEK (TÜRK-JAPON İLİŞKİLERİ)

GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk-Japon ilişkilerinin, geçmişten geleceğe farklı açı ve boyutlarda ele alınacağı bu panelde, Türk toplumundaki Japon imgesinin (imajının) nasıl oluşup geliştiğini; başka bir deyişle, Türklerin Japonları nasıl gördüğünü yorumlamaya, ilişkilerimizi etkileyen bazı konuları gündeme getirip değerlendirmeye çalışacağım:

1. İnançlarla gerçekler, imgelerle kimlikler;
2. Bireysel, bilimsel ve topluma mal olmuş görüşler;
3. Değişmeler, gelişmeler ve süreklilikler, vb. gibi.

Türk-Japon ilişkilerinin *dünü*, *bugünü* ve *yarını*, halkbilimcilerin *epik* ve *etnik* adını verdiği dönemlerden geçti; karşılıklı tanıtma, tanışma, çıkar ve yararların ağırlık kazandığı *objektif (lojistik)* aşamaya geldi.

EPİK DÖNEMİN DESTANLARI

Türk-Japon ilişkileri, Türk toplumu açısından, yüzyıl kadar önce (1890'da), destanlaşan, kahramanlar yaratan, bir “Ertuğrul Faciası” ile başladı. İmparatorluğun dağılma döneminde, son yıllarında yaşayan topluma bir kurtuluş umudu veren Japon başarıları, Osmanlı dünyasında *epik* (destansı) ve *mitolojik* masal kahramanları yaratılmasına yol açtı. Batı medeniyeti karşısında giderek zayıflayan Osmanlı, yarattığı/yücelttiği Japon hayaline sığındı. Doğu'nun “Yükselen Güneşi” Japon'un yaptığını biz de yaparız hayaline kapıldı! Neden olmasın? Doğulu ortak köklerimiz nedeniyle esasen çok benziyorduk Japonlara. Üstelik Japonlar da “Ertuğrul Faciası”nı alicenap bir millet olarak ne güzel değerlendirmişlerdi. Toplayıp gönderdikleri yardım paraları, resmi başsağlığı heyetleri, geçmiş olsun dilekleri ve denizcilik öğretmenleriyle, şehitlerimiz için diktikleri anıtlar ve inşa ettikleri mabetlerle Osmanlı'nın acısını paylaşmış, şükran yüklü saygısını kazanmış, Batı karşısında, sarsılmış onurunu onarmış, özgüvenini tazelemiş, ruhunu fethetmişlerdi.

1904-05 JAPON ZAFERİ

Ertuğrul Faciası'nın öyküsü ve Japon konukseverliği ağızdan ağıza yayılarak, her anlatışta biraz daha büyüyüp destanlaşırken, 1904-05 Rus-Japon Savaşı'nda, Osmanlı'nın güçlü komşusu Çarlık Rusyası'na karşı Japonya'nın, denizde ve karada kazandığı zaferler, bütün dünyayı olduğu kadar Osmanlı'yı da hayrete düşürmüştü; Osmanlı'daki Japon hayranlığının tükenmeyen hazinesi olmuştu. Uzak Asya'nın Japonları bu başarıyı gösterebiliyorsa, biz de yapabiliydik. Japon başarıları, böylece umutsuzluk ve yenilgilerle dolu son yıllarında, Osmanlı'nın en büyük umut ve güç kaynağı olmuştu. Japonlar, Osmanlı'ya geçmiş yüzyılların savaş kahramanlarını anımsatıyor, erkek bebeklere TOGO adı veriliyordu; belki gün gelir amiral olurlar umuduyla.

Osmanlı Devleti, imparatorluğun haberleşmesini telgraf hatlarıyla sağlamaya çalışırken, Japon Ordusu'nun savaşta sahra telefonunu kullanması, yaya erlerin çantasında taşıdığı yedek postallar vb. asker ve sivil yöneticilerin hayranlığına yol açtı. Gizemli Japon, Osmanlı'nın sevgilisi oldu.

Dağılan imparatorluğunu İslam Birliği politikası ile kurtarmaya çalışan Sultan Abdülhamid, Kadı İbrahim Abdürreşit Efendi'yi özel bir misyonla Japonya'ya gönderdi. Kadı'ya göre, Japonlar zaten o kadar Müslümandı ki, İslamiyeti kabul için *kelime-i şahadet* getirmeleri ve *namaz kılmaları* yeterliydi. Ne ki Japonların günde beş vakit namaza vakti yoktu. Daha azına da kadı yetkili değildi.

İKİNCİ MEŞRUTİYET

İkinci Meşrutiyet bütün bu umut ve hayallere –son değilse bile– kısa bir ara verdi... Kadının kitabı (1912), İttihat Terakki Merkez-i Umumisi toplantılarının gündeminde yer aldı. Konuşuldu, tartışıldı. Japonların Müslüman olmaları şart değildi. Biz, onların milliyetçi eğitim ve çağdaşlaşma politikalarından yararlanabilirdik. Bu kez de Balkan ve Dünya Savaşları araya girdi. Japonya dosyası belki rafa kalktı ama seferberlik yıllarının sıkıntıları içinde bocalayan Osmanlı yöneticileri “Japonya Mucizesi”ni unutmadılar.

CUMHURİYET DEVRİMİ

Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan askeri başarı, Osmanlı'da yeşeren umutların o kadar da ham hayal olmadığını gösteriyordu. Japonya, çökmüş olan Rus Çarlığı'nı yenmişti. Oysa “Yükselen Hilal”, Yunan'ı yenerken, “üzerinde güneş batmayan” Büyük Britanya'yı dize getiriyordu. Büyükelçi Lindsay, 1925 yılında Londra hükümetine gönderdiği raporda,

“Milliyetçi Türklerin gönlünde Japon çağdaşlaşmasının yattığını, tepeden tırnağa toplum yapısının ve kurumlarının değişeceğini” haber

veriyordu. Gözlem ve teşhis doğru çıkacaktı. Batı tehlikesine karşı en güçlü silahın yine Batı medeniyeti olduğunu savunan Gazi Mustafa Kemal, Japonya ile diplomatik ilişki kurdu. Ertuğrul'un anıtkabirinin yeniden inşasını sağladı. Genç Japon imparatoru, anıtı ziyaret ederek “ulusal bir mabed” düzeyine yükseltti. Cumhuriyetçiler ve asker eğitimciler yeniden başlattılar kesintiye uğramış bulunan Japon Etütlerini. *Coşima (Tsuşima) Deniz Savaşı*’nın tarihi, *Beyaz Zambaklar Ülkesi* (Finlandiya) ile birlikte askeri ve milli eğitimin okuma programlarına girdi.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin serüvenini ve geleceğini yorumlayan Ernest Jackh, kitabına –“Yükselen Güneş” imgesini çağrıştıran– “Yükselen Hilal” (*The Rising Crescent*) adını koymuştu. İkinci Dünya Savaşı’nda karşı cephelerde yer alan Güneş ile Hilal, diplomatik ilişkilerini kesmediler. Ancak Batılı ülkelerin “Samuray” ruhunu hedef alan psikolojik propagandası, özellikle de “*Kwai Köprüsü*” filmi Türkiye’de soğuk bir düş etkisi yaptı; ama Japonya aşkımızı söndürmeye, küllemeye yetmedi.

KORE SAVAŞI VE SONRASI

Batılı müttefiklerinin çağrısına uyarak Kore Savaşları’na katılan ve Japon Adalarını ziyaret fırsatını bulan Türk gazileri, yanıp yıkılmış bir Japonya’nın nasıl ciddi bir çabayla toparlandığını, kendine geldiğini anlatırken, Türk toplum bilincinde uyuklayan Japon sevgisini uyandırdılar. Cumhuriyetin ardından demokratik bir kalkınma hareketine girişen Türkler yeniden ilgilenmeye başladılar Japon kalkınmasıyla.

1950 sonlarında Japonya’yı da ziyaret eden tarihçi-toplumbilimci Niyazi Berkes, (1976’da yayımlanan) *Asya Mektupları*’nda,

Müslümanlar, dinlerini, törelerini, değer yargılarını değiştirmeyen Japonların, Batı’dan yalnız teknoloji alıp kültürlerini koruyarak Batı dünyasına yettiğine hatta onu geride bıraktığına inanırlar.

Gözlemine yer verdikten sonra, bu yaygın inancın yanlış ve yanıltıcı olduğunu örnekleriyle kanıtlamaya çalışıyordu. Bu mektuplar çok zamanında yapılmış bir uyarıydı. Çünkü laik Türkiye Cumhuriyeti’ndeki inceleme ve araştırma sonuçları ve yaygın inançlarla da başarının sırrını geleneklerin korunmasında arıyor ve tabii aradığı yerde buluyordu. Biz de Japonlara son derece benzediğimize göre, onların yaptığını pekâlâ yapabiliydik. Saygın bazı hocalar da böyle buyuruyordu. Aksini söylemeye kimse cesaret edemedi.

EĞİTİM MİLLİ KOMİSYONU’NUN REFORM ÖNERİSİ

Ford Vakfı’nca desteklenen ve Türk Milli Eğitimi’nde kalkınmaya yönelik köklü reformlar yapılmasını öngören Eğitim Milli Komisyonu Raporu (1961) aynı görüşü şöyle dile getiriyordu.

Bir Doğu ülkesi (kültürü) olan Türkiye de tıpkı Japonya gibi, Batı medeniyetinden yalnız teknoloji alıp kendi geleneksel kültürünü koruyarak kalkınmalı, milli eğitimini bu ilkelere göre düzenlemeli.

Dünyaca ünlü, uluslararası çapta eğitim uzmanları, Meiji Restorasyonu’nu başarıyla gerçekleştiren Japon çağdaşlaşma hareketinin

“Batı eğitimi / Doğu ruhu”

sloganını ciddiye almış ve Berkes’in deyimiyle inanmış görünüyordu. Acaba Türkler ve Japonlar gerçekten benziyor muydu? Ya da daha önemlisi Japonlar Batı’dan yalnız teknoloji alarak mı kalkınmışlardı?

PRINCETON SEMİNERİ / 1964

Türk-Japon benzerliği, yakınlığı, “Yükselen Güneş” ile “Yükselen Hilal”in çağdaşlaşma serüvenleri sonunda akademik dünyanın ilgisini çekti ve araştırma masasına yatırıldı. Uzmanlar, yaygın inançların aksine bu iki Doğulu toplumun birbirine hiç benzemediği ve karşılaştırılamayacağı sonucuna vardılar. Ancak bu bulgu ve sonuçların Türk toplumunda görülür bir etkisi olmadı.

Şair yazarımız Attilâ İlhan (1976) toplum katlarına ve vicdanına yerleşmiş inanç ve kanaatlerin kolay değişmediğini ve değişmeyeceğini şöyle yankılıyordu:

Öte yandan Japonlar, geleneksel kültürlerini hiç değiştirmeden, ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayarak Batı düzeyine ulaşmışlar; Japon gibi yiyip içiyor, giyinip kuşanıyor ve yaşayıp ölüyorlar.

Ünlü şairimiz Behçet Necatigil, aynı yıllarda oyunlaştırdığı (1995’te yayımlanan) *Ertuğrul Faciası* eseriyle, destanın yaşadığını yansıtıyordu. Peki umudu canlı tutuyoruz da biz neden yapamıyoruz, Japon’un yaptığı? İşte aydınlarımızı uğraştıran sorulardan biri buydu. Hemen çoğumuz, bu konuda fazla bir araştırma yapmadan, akıl yürütmekte ustayız. Bunun en ünlüsü de Japonların, İngilizce eğitim yaptıkları için başarılı oldukları tezidir. Kuşkusuz yanlıştır. Ama inanmayan varsa Japonya’ya gidip sorabilir. Çoğu inançlar değişti değişiyor; şu birkaçı hâlâ direniyor:

- Japonya dışardan yalnız teknoloji alıp dinini-töresini koruyor;
- Japon işçisi çok fedakâr, boğaz tokluğuna çalışıyor;
- Başarısız olan Japon harakiri yapıyor;
- Geyşalar, çok çalışan erkeklerin mutluluğunu sağlıyor;
- Savunma giderleri artmadığı için ekonomileri güçleniyor gibi.

İKİNCİ JAPON MUCİZESİ

Savaş sonrasındaki başarılı ve hızlı Japon kalkınması, tüm dünyanın ilgisini çekti ve “Japon Mucizesi” olarak değerlendirildi. Dünya bu mucizenin sırrını çözmeye çalışırken biz de yeniden ilgilendik Japonlarla. Gazeteciler, turistler, diplomatlar gittiler, gördüler ve bol bol yazdılar, pek derinliğine inmeden. Her yeni araştırma *Volkanlar ve Kirazlar* ülkesini biraz daha anlaşılmaz hale getiriyordu. Çoğu yargılar değişiyordu; ama Japonya’nın değişmeden kalkındığı inancı yerli yerinde duruyordu. Japonlar dışında kimse bir şey yapamıyordu, sağlam bu kaleye.

JAPON KÜLTÜRÜ VE EĞİTİMİ

İşte bu inancı irdelemek amacıyla giriştim Japonya araştırmama. Kitabım ve bulgularım önce kimsenin dikkatini çekmedi. Kimi inanmadı, kimi inanılmaz dedi, pek ciddiye alan da çıkmadı... Yağ çekiyor diyenler oldu... Aslında *Teori-Z*’den başka bir şey bulmamıştım. Mucize, “Japon kültürü”nde idi. *Shogun* filmi imdada yetişti. Kitap üst üste baskılar yaptı. Okundu, okutuldu ve tartışıldı. Ardından Japon Eğitimi denemeleri yazıldı. Ama temel yargımız, Japonya’nın yalnız teknoloji olarak, yani değişmeden geliştiği yargımız değişmedi. Her değişme gelişme değildi ama gelişme için değişme kaçınılmazdı. Sanımca Japonca bir Koca Çınar gibi, eski yaş halkalarının üzerine yeni halkalar ekleyerek büyüyordu. Eskiye atmadığı, geçmişe dayandığı ve eski yeniyi taşıdığı için “değişmemiş” görünüyordu. Bu mucizenin nasıl gerçekleştirildiğini ikinci baskısı yapılan Japon Eğitimi Raporu’nda açıklamaya çalıştık. Belki bazı etkileri oldu ama yaygın kanıları değiştiremedi. Japon teknolojisinin *Honda, Seiko, Sony, Canon, Nikon, Nippon* gibi teknoloji ürünleri, rekor zamanda tamamlanan Haliç ve Boğaz projeleri, Japon teknolojisine duyulan güveni besliyor.

Dünyada başarıları nedeniyle yalnız kalan Japonlar, Türkiye’deki özel sevgi ve sempatinin mutluluğunu tadıp yaşıyorlar, ama, Türkiye’ye karşı Batı’nın takındığı tavrı benimseyerek, Türkiye’yi Batı penceresinden görerek tarihi birikimi ve hazineyi cömertçe harcar görünüyorlar. Bu tutumun gerekçelerini anlamaya çalışıyorum. Başardığımı söyleyemem.

DEMİREL’İN 1992 ZİYARETİ VE Tjv/KM

Japonya olgusunu yerinde inceleme fırsatını bulan Başbakan Demirel, ortada bir mucize olmadığını, tanımadığımız Japonya’yı tanıyıp tanı-

Prens MİKASA, Kültür Merkezi temeline ilk harcı koyuyor.

mak amacıyla böyle bir merkezi kurma görevini verdi ve projeyi destekledi. Böylece, Türk-Japon ilişkileri tarihinde bir dönemin kapandığı ve gelecek dönemin başladığı söylenebilir.

İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

Kapanan dönem, Türk-Japon ilişkilerinin romantik (*ethos-inanç*) dönemi oldu. Karşılıklı çıkar ve yararlaraya dayalı ilişkilerin geliştirilmesini hedef alan yeni bir dönemin eşğinde bulunuyoruz. Başka bir deyişle, *mythos ve ethos* dönemlerinden sonra *logos* dönemi başlıyor. Kanaatimce, yalnız teknolojik mucize araçlar ve yük-

sek teknoloji değil, Japon toplumundan, kültüründen ve tarihinden alacağımız pek çok dersler var. Vakıf ve Kültür Merkezi bu amaçla kuruldu. Bu amaçla çalışacak. Bütün dünyayı tanıma ve öğrenmede son derece başarılı olan Japonlar, deneyim ve birikimlerini paylaşmada çok hevesli görünmüyorlar. Ortak projelerden ziyade sanki kendi tanıtımlarına öncelik veriyorlar. Karar ve tercih özgürlüğü tabii kendilerine aittir. Ancak, enformasyon çağına giren ve globalizasyon sürecinde yaşayan dünyada, ülkeler birikimlerini ötekileriyle paylaşmak, ötekilere kaynak aktarmak durumunda olacaklardır. Uluslararası işbirliğinden söz etmek, bu işbirliğini gerçekleştirmekten ve verimli kılmaktan sanki daha kolay görünüyor. Söylemek her zaman yapmaktan daha kolay olmuştur. Ancak Türk-Japon Kültür Merkezimizin henüz birinci yılındayız. Bütün güçlüklerine ve ekonomik bunalım sorunlarına karşın, bu dönemin tek yanlı, karşılıksız (romantik) bir aşktan daha sağlıklı olacağına inanıyorum. Eksiklerimiz tamamlandıkça, biraz sabır ve karşılıklı anlayışla, bazı sorunların çözümleneceğini ve geleceğin daha verimli olacağını ümit ediyorum.

BOZKURT GÜVENÇ

METİNDE GEÇEN / ANILAN BAŞLICA KAYNAKLAR

- Güvenç, B. *Japon Kültürü*, İş Bankası, 1995.
Japon Eğitimi Raporu. MEB, 1999.
“Images of Japan in Turkey.” *Kokusai Koryu*. 1990.
Berkes, N. *Asya Mektupları*. Çağdaş, 1976, 2001 .
EMK Eğitim Milli Komisyonu Raporu. ABP, 1962.
İbrahim, A. *İslam ve Japonya’da Yayılması*. E.&Eşref Edip, 1912.
İlhan, Attilâ. *Hangi Batı*. Bilgi, 1975.
Matsutani, H. *Japonya’nın Dış Politikası ve Türkiye*. Bağlam, 1995.
Ouchi, W. *Theory-Z*. Avon Books, 1982.
Ozaki, R.S. *The Japanese: A Portrait*. Tuttle, 1978.
Sadıklar, C.T. *Zirvedeki Japonya*. (Kendi), 1998.
Şimşir, B. *İngiliz Belgeleriyle Kürt Sorunu*. Dışişleri Bak., 1975.
TC Tokyo Büyükelçiliği. *Türk Japon Dostluğu*. Tokyo, 1937.

EK 17

TÜRK-JAPON VAKFI VE KÜLTÜR MERKEZİ

Profesör Doktor
C. Tayyar SADIKLAR
Vakıf Başkanı

Türk-Japon Vakfı, Türkiye ile Japonya arasında sosyal, kültürel, teknik, ekonomik ve benzeri alanlarda dostluk ve işbirliğini geliştirmek üzere 1993 yılında kurulmuştur. Vakfın kurucuları arasında Türkiye'nin ve Japonya'nın eski ve yeni büyükelçileri, Japonya kültürü ve ekonomisi konusunda çalışmalar yapmış bilim adamları, Japonya'da görev yapmış devlet memurları, Türk-Japon Dostluk Dernekleri başkanları, devlet ricalisi arasında Japonya ile ilgilenen kimseler bulunmaktadır.

Türk-Japon Vakfı'nın kurulması ve vakfın bir Kültür Merkezi inşaatı ile 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel bizzat ilgilenmiştir.

Oran Şehri'nde Milli Emlak'tan sağlanan, uluslararası kuruluşlar için ayrılan 10.000 m²'lik değerli bir arsa üzerine Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi inşaatına 1996 yılının 5 Mayıs tarihinde temel atılarak

Ek 17-1: Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi, Ankara / ORAN.

Ek 17-2: Kültür Merkezi Çayevi.

başlanılmıştır. İnşaat iki yıl içinde tamamlanmış ve 3 Mayıs 1998 tarihinde Cumhurbaşkanımız ve Japonya Prensi Mikasa tarafından açılmıştır.

Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi inşaatı, arsa temini, bahçe tanzimi ve teknik donanım hariç, yaklaşık 7,5 milyon dolara çıkmıştır. Bu meblağın yarısı Türk hükümetlerince, diğer yarısı ise Türk ve Japon sektörü tarafından karşılanmıştır.

Kültür Merkezi'nde 400-450 kişilik çok amaçlı toplantı salonu, 80 kişilik seminer salonu, sanat galerisi ve sergi salonu, derslikler, lisan laboratuvarı, kütüphane gibi birimler bulunmaktadır.

Vakfın ve Kültür Merkezi'nin işletme giderlerini karşılamak üzere banka şubesi, Türk ve Japon lokantaları, sağlık ve spor merkezi, kahve ve işyerleri inşa edilmiştir.

Kültür Merkezi'nde projesi ve finansmanı Japonya tarafından bir Japon Bahçesi inşa edilmektedir. Bahçenin ortasında bir Japon Çayevi de bulunmaktadır.

Kültür Merkezi'nin açılışını takiben 4 Mayıs 1998'de Türk-Japon İş Konseyi, çok amaçlı salonumuzda toplanmıştır. Bu açılıştan sonra kültürel, ekonomik ve sosyal faaliyetler birbirini izlemiştir. Bugüne kadar 80'den fazla etkinlik yapılmıştır.

Japon dili eğitimi verilmektedir. Bu amaçla bütün hukuki altyapı hazırlanmış ve Japonya Vakfı'ndan Japonca öğretmenleri sağlanmıştır. Japonya'dan gelen kültür, sanat ve eğitim yayımlarıyla, merkezin üst katında bir Japon Etütleri Merkezi faaliyete geçirilmek üzeredir.

Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi, Ankara'da faal bir kültür merkezi olmak yolunda önemli adımlar atmıştır.

EK 18

ADLAR DİZİNİ

ABD 246, 251, 253, 269, 275,
341, 398, 399, 405, 423
ABE Akio 12
ABE Kobo 397
ABE Yoşıya 154
ADACİ 196
Afgan 334
AJS 328, 338
AKAHİTO Hitomaru 142
Akalm 25
AKİYAMA 171
Aktan Okan 13
Al - Rahim 257
Alec Guinness 23
Alfred East 41, 422
Allah 143
Allen 26, 80, 100, 152
Alman 422
Almanya 398
Altaycılar 344
Amaterasu 55, 62, 68, 70, 121, 122,
123, 124, 143, 146, 184, 189, 275,
361
Amiral Perry 78
Amiral SUZUKİ 404
ARİGA 214, 217
Aristo 304
Ariyake Körfezi 267, 270
ARİYOŞİ Yoşıya 278
Asabi 400
ASANO 219
ASANO Taiçirô 12
Aso ve Amano 357
Aston 38, 41
Asya ve Afrika Dilleri ve Kùltürleri
Enstitüsü 343
Aşikaga 73

Atatürk 318, 411
Attilâ İlhan 35, 36
Austen Chamberlain 411
Avusturya 405
Ayşe Sezer Gökhan 498
B.G. (Güvenç) 13, 15, 16, 17, 50
BABA Masakata 416
Balaban 264
Balaman 25
BAŞO 131, 202, 305, 396
Batı 365, 413, 415, 426
Batı Almanya 251
Bayan Bishop 41
Bedirhan Yiğitbaş 13
Befu 39, 341, 381, 384, 385, 395, 495
Belçika 246
Bell 25
Benedict 24, 40, 238, 325, 381, 399
Benten 144
Beppu 424
Berkes 25, 29, 36, 133, 152, 293
Berque 27, 278
Bişamonten 144
Bleiler 288, 307
Blyth 394
Bozkurtlar Devleti 289
Bozkurtların Araları 289
Brezinski 249
Britanya 251, 411
Britanya Adaları 413
Bronowski 202
Buda 70, 141, 148, 150, 151, 153, 156,
177, 178
Buddha 147
Buddhism 496
Budist 202, 276, 309

Budizm 304, 310, 396, 412, 413
 BURAKU 236, 237
 Bush 100, 125, 126, 127
 BUSON 78, 180, 394

Cami Bey 421
 Caudill 385, 386, 395
 Chamberlain 38, 40, 101, 236, 237,
 293, 390, 411, 422, 495
 Charles 38
 Cici Şinpo 79
 Cimmu Tennô 62, 63, 121
 Cizô-Bosatsu 150
 Clark 45, 496
 Condon 163, 287, 295
 Côi 271
 CUCİRO 219, 221
 Curocin 144
 Currie 138

Çağ Güvenç 168
 Çapan 78, 131
 Çekoslovakya 246
 Çetin Altan 498
 ÇİBA Reiko 169
 ÇİKAMATSU Monzaemon 131, 197
 Çin 261, 262, 304, 405
 Çiyoni 169, 170
 Çoçosan 292
 Çolpan 25
 Çukçi 71

Daibutsu 70, 72, 73
 Danimarka 246, 399, 405
 Darwin 79, 351
 DAYKOKU 144
 Dazaihu Ovası 216
 De Vos 380
 Demokratik Almanya 246
 Denis Healey 279
 DENNOSUKE 383
 Descartes 80, 206, 207
 Dilbilimci Miller 288
 Dilci HAŞİMOTO 284
 DOİ 40, 234, 235, 317, 321, 374, 379,
 497
 DORE 111, 144, 150, 153, 155, 157,
 208, 209, 211, 237, 495
 Dr Matsuda 497
 Dr Spock 497
 Dr. Roeslan Abdülgani 279

Dr. TAKAI Kiçinosuke 241
 Durkheim 44, 496

Ebisu 144, 233
 Edo 72, 86, 132, 178, 216, 236, 254,
 259, 349, 362
 Edo-Tokugava 114, 193
 EGAMİ Namio 66, 215
 Eiichi Nakayama 407
 Ekonomik yapı 427
 Eliot 38, 148, 149
 Embree 217, 228
 EMORİ 218
 ENDO 75, 76
 Erdentuğ 37
 Ernest Fenollosa 38
 Eta 236, 237, 238
 Euripides 198
 Evliya Çelebi 25
 Ezo 71, 217

FAJ 319
Famille souche 211
 Federal Almanya 246
 Fethi Naci 25
 Filipinler 261, 405
 FPC 328
 Francis Xavier 74
 Frank LL. Wright 23
 Fransa 246, 251, 405, 422
 Freud 369, 370
 Fromm 164, 200, 304, 305, 369
 FUCİVARA 71, 72
 FUKUDA 122
 Fukuoka 273
Fukurokucu 144
 FUKUTAKE 217, 221, 256
 FUKUZAVA Yukiçi 79, 122, 360, 402,
 403, 407
 FUTABATEİ Şimei 80, 293

GAKKÔ Bosatsu 71
 Galeri Lafayette 89
 GAMÔ 217, 220
 GAUTAMA 146
 Gazi Mustafa Kemal 79
Gemeinschaft 209
Genci Öyküsü 71
 General HİDEYOŞİ 237
 General YORİTOMO 237
 Gibney 249

- Gordon 90, 278
 Gorer 40, 324
 Gôşi 270
 Gökberk 411
 Gregory Clark 44, 209, 413
 Gü-ben-ci 388
 Gürol Ataman 13
 Güvenç 24, 29, 40, 64, 77, 80, 168,
 182, 219, 277, 318, 329, 351, 357,
 427
- HAÇİÇÜRÔ 383
 Halkbilimci MİYAMOTO 140
 Halloran 410
Haniva 66, 67
 HARADA Riyûkiçi 12
 HARUNOBU 180
 HATTORİ 216
 HAYASAKA 220, 225, 226
 HAYAŞİ Razan 361, 383
 HAZRETİ İSA 156
 Hearn 38
 Hegel 304
 Heiyan 412
 Herakleitos 304, 370
 Hızır 307
 HİDEYOŞİ 75, 76, 173, 175
 HİGİKATA 198
 Hindistan 261, 262, 304
 HİNO Şunya 11
 HIRAKAVA 322
 HIRANO Eici 12
 HIRATSUKA 223
 HIRAYAMA 228
 HİROKO 241, 242
 HİROŞİGE 78, 169, 179, 180
 HÔCÔ Tokimune 73, 201
 HÔCÔ Tokiyori 201
 HODA Kovatsu 194
 Hokkaidô 269, 270, 271, 272, 273, 274,
 277
 HOKUSAY Katsuşika 171, 179, 180
 HONDA 256, 417
 Honşû 270, 271
 HORIGOME 12
 HORİ 44, 46, 147, 151, 153, 155
 HORİ İçirô 153
 Hoteyi 144
 Hotham 26
 Hotoke-Sama 148
 Horoki - Kai 362
- HUCİİ 131, 132
- IBUSE Masuci 397
- İbrahim Abdürreşit 25, 38, 152
 İDEMİTSU 7, 37, 231, 234, 360, 381,
 414, 430
 İemitsu 115
 İEYASU 76, 115
 İKENO Taiga 180
 İMANİŞİ 351
 İmparator GOMİZUNÔ 186
 İmparator HİRODİTO 80
 İmparator HİROHİTO 63
 İmparator MEİCİ 121, 122, 142
 İmparator ŞÔMU 70
 İngiltere 246, 405, 423
 İNOUE Yumiko 13
 İspanya 246, 261
 İsrail 405
 İsveç 246, 320
 İsviçre 246, 405
 İŞİDA 261, 262, 269, 272
 İŞİİ 43
 İtalya 246, 251, 261
 İVASAKİ 417
 İye örgürleri 214, 231
 İzanagi-İzanami kardeşler 62
 İzlanda 246
 İZUMİ Yuka 12
 İZUMOCİ Yoşikazu 188
- Jacob 283
Japon Feneri 427
 JAPONICA 350
JBE 338
JCI 413
JFN 405, 413
 Joao Rodriguez 75
- Ka 212
 Kafû 212
 KAGA Otohiko 345
 Kagiyo 212
 Kakun 212
 Kamei 212
 KAMURA 223
 Kanada 246
 KANÔ Eitoku 180
 KANÔ Masanobu 178
 Kant 80

Kardiner 497
 Karl Florenz 38
 Kasan 212
 Kaşgarlı Mahmut 52
 KATA Yoşibiro 198
 Katharine Sansom 322
 Katoku 212
 KAVABATA 162, 163, 168, 397
 KAVADA Cunzō 11
 KAVASAKİ 37, 247, 308, 400
 Kaya Güvenç 13
 KAZAN 180
 KAZOKU SEİDO 210
 KEİŌ Üniversitesi 79
 Kentler-Yerleşmeler 426
 KENZAN Usta 167
 Kimball 247, 396, 397
 Kinkakuci 74
 Kirkup 317
 Kirkwood 178
 KİTAGAVA 344
 KİTAMURA 11
 KİTANO 217
 KİYONAGA 180
 Kiyûşû 267, 270, 271, 273, 274, 424
 Kleinedler 133
 Kluckhohn 383
 KOBAYAŞI 396
 KOBORİ Enşû 182, 185
Kociki 266, 289
 Kocima-Sakaido Köprüsü 390
 Kôcin-sama 144
 Koestler 40
 KÔETSU 171
Kôhun 66, 289
 Kolkay 264
 KOMATSU Hisao 13
 KOMATSU İsao 63, 286, 290, 291, 293
 Komodor Perry 37, 76
 Konfüçyus 69, 77, 114, 157, 208, 227, 357, 413
 Kore 258, 405, 503
 KORELİLER 239
 KŌRİN Ogata 177
 Kraliçe VİCTORİA 114
 Kubilay Han 73
 KUBO 287
 Kuraşiki Tarım Enst. 343
 KURATA 163, 287, 295, 387
 KUROSAVA Akira 23, 300
 KUSAKA 247, 248

KUVABARA Masao 77, 180
 KUVABARA Takeo 238
 Kuveyt 246
 La Fontaine 177
 LaBarre 40, 324
 Lafcadio Hearn 38
 Lao-Tzu 178
 Lévi-Strauss 497
 Linda Rabin 140
 Lindsay 411, 412
 Linneaus 77
 MacArthur 404, 415
 Madam Butterfly 292
 Madam Krizantem 415
 MAEDA Yôichi 11, 37
 MAKİ HAKU 165
 Malraux 163
 Manyoşu 114
 Maraini 361, 410, 503
 Marco Polo 51
 MARUYAMA 180
 Mas Matbaacılık AŞ 17
 Masao 219, 221
 Masayuki 219, 221
 MATSUBARA Masatake 12, 352, 388
 MATSUKAVA 12, 144, 151, 223, 322
 Max Weber 211
 Medine 364
 MEİCİ 78, 79, 80, 147, 148, 210, 236, 254, 261, 263, 318, 320, 360, 413
 Meici Aile Yasası 213
 Meici Devrimi 425, 495
 Melahat K. Söğütlü 499
 Meldâ Güvenç 5
 Melih Cevdet Anday 498
 Mendhelsson 335
 Mete Tunçoku 254
 MISAVA 216
 Mısır 261
 MİYAMOTO Tsuneichi 13
 MİKADO 37, 52
 MİKİ Vataru 11
 Miller 216
 Mimar TANGE Kenzō 109
 MİNAMİ Harou 143, 395
 MİNAMOTO Ryôen 382
 MİNAMOTO-no Yoritomo 71
 MİŞİMA Yukio 25, 122, 162, 397
 MİTA 396

MİTSUBİŞİ 231, 417
 MİTSUKUNI 77
 Miyagi 264
 MİYAMOTO Musaşi 201, 218
 Miyamoto Tsuneici 368
 MİYAZAKİ 257, 258, 260
 Mogolistan 405
 MORİ Masao 66, 141, 216, 289
Morioka Kardeşler 273
 MORİYA Tadaşi 397
 MORONOBU 180
 MOTOORİ Norinaga 121
 MURAKAMİ 248
 MURASAKİ Şikibu 293
 MURATAKE 218
 Muromaçi 73

 NAGASU Kazuci 278
 NAGATA Yûzô 11, 12
 NAKA Hisao 240, 241
 NAKAE Tôcu 212, 357
 NAKAE Toşitaka 12
 NAKAGAVA Şicirô 12
 NAKAMURA 71, 400
 NAKANE Çie 9, 12, 17, 36, 37, 45,
 214, 234, 235, 236, 242, 386
 NAKAO Sasuke 100, 351
 NAKAYAMA 80, 253, 256
 Namio 216
 Napoliten Serenadı 422
 Nara 71
 Narayan 419
 NATSUME Sôseki 80
 Nevin Heparslan 13
 Newton 339
 Nilgün Arıt 26
 Niningi 62
 Ninomiya Sontoku 362
 NİNTOKU 67
 Nişigahara Mahallesi 268
 Niyazi Berkes 36
 NOBUNAGA 76
 NOH 90, 278
 NOH ve Gordon 61
 NOMURA Ninsei Usta 167
 Norbert N. KANEKO 312
 Norveç 246
 NUMATA 254
 NUMATA Cirô 77, 497
 NUMATA ve Arkadaşları 43, 497

O'kasan 212
 Obihiro-Hiro 324
 Ocika 265
 ODA Cuten 12
 OE Kenzaburo 397
 OİKAVA 217
 OKA 215, 217, 220, 221
 OKA Masao 348
 OKAKURA 137, 172, 173
 OKAZAKİ 65, 216
 OKAZAKİ Takaşi 7, 12
 OKHOTSK 71
 Oktay Akbal 498
 OKUBO Toşimiçi 79
 OKUMA Şigenobu 79
 OKURA Eicô 258
 Okyanus 216
 ÔMAÇİ 215
 OMOTO 66, 216
 ONDA Moku 256, 416, 417
 ONİŞİ 395
 ÔNO ailesi, 223
 ÔNO Susumu 289
 ÔNO Şokyô 138
 ÔNO Yasumaro 121
 ÔOKA Şôheyi 397
 Oral Vural 13
 Orhan Öztürk 13
 ÔSAKA Müzesi 422
 OSARAGİ Cirô 397
 Osman Tülü 17
 Osmanlı 364, 503
 OZAKİ 28, 39, 404, 416, 417, 420, 503
 OZU Yasucirô 228

 Özen Eren 499
 Özkahraman 245

 Paçinko 429
 Parkinson 27
 Pathan 237
 Paz 140
 Peder Gulick 41
 Peder Papinor 38
 Phenix 359
 PICASSO 161
 Pierre Loti 38, 415
 Prens İTÔ Hirobumi 79, 152
 Prens ŞÔTOKU 134, 157, 177
 Profesör İŞİKAVA 112
 Profesör İTO 152

Profesör OKAZAKİ Takaşi 142
 Psikolog SASAHARA 240
 Puccini 292, 415
 Pulvers 414, 415, 495
 Pye 285

 R. Constantino 279
 R.H. Blyth 170
 Rahip DÖGEN 126, 168
 Rahip MYÖE 168
 Rahip NİÇİRAN 72
 Rapaport 64
 Reischauer 81, 361, 495
 Richie 198
 RİKYŪ Usta 175
 Roberts L.P. 70, 168, 174, 177
 Rumiko 219, 221
 Rus-Japon Savaşı 80
 Russel Baker 242
 Rustow 495

 Sadıklar 406
 Saidici Tapınağı 139
 Saitama 270
 SAKAİDO Kakiemon 167
 SAKUMA Keiki 13
 SAKURAI Sakutarā 12
 Samuray Töresi 73
 SANADA 320
 Sapporo 273
 Sarariman 276
 SASAKİ Tetsurō 12
 SATŌ Miçirō 12
 SATŌ Şizuo 12
 SATOMİ Ton 228
 Satow 38
 Sawyers 248
 Scarr 385, 386
 SCK 418, 419
 Scott-Stokes 122
 Sedat Semavi 25
 Seidensticker 157, 185, 347
 Seiyō Cicō 402
 SEKİ 222
 Sen-no RİKYŪ 74, 173, 174
 SEŞŞŪ 178
 Seto Denizi 277
 Seward 39, 251, 374, 390
 Shakespeare 131, 197
 Shamanism 496
 Siddharta Gautama 147

Singapur 246
 Singer 361, 503
 Sir George Sansom 38, 287
 Sir Rutherford Alcock 41
 Smith Thomas C. 77, 236, 253, 254,
 258, 259, 260, 497
 SONTOKU 421
 SONY 231
 SŌTATSU 171, 180
 SOTORİ Hime 142
 Sovyetler 416
 Spencer 79
 SSCB 405
 Steenstrup 77
 Stern 283
 Strodtbeck 383
 SUBAYAMA 266
 SUGAVARA Miçizane 142
 SUGIYAMA Kōiçi 12
 SUMİYA 220
 Sumner 496
 SUMO 419
 Susanō 62, 124
 Suudi Arabistan 246
 SUZUKİ Daysetsu 199, 202, 204, 305,
 419
 SUZUKİ Eitarō 217
 SUZUKİ Tadaşi 198
 SUZUKİ Takao 292, 307
 SUZUKİ Tatsuo 384
 Swaan 427

 ŞAKAMUNİ 146
 ŞARAKU 180
 ŞİBUSAVA Eiiçi 79
 ŞİDARA Kunihiro 13
 Şikoku 270, 271, 277
 Şimenava 275
 Şimşir 411
 Şincuku 266
 Şinden 270
 Şinkansen 274
 ŞİNODA Masahiro 28
 Şintō 413, 496
 Şintoku 343
 Şōgun 75
 Şōgun AŞİKAGA 73
 Şōgun HİDEYOŞİ 74
 Şōgun İEYASU 75, 77, 115, 185, 186
 Şōgun NOBUNAGA 74
 Şōgun YORİTOMO 72

- ŞÔMU 70
 Şopenhauer 80
 ŞÔTOKU Taişi 316, 317
 ŞÔVA 125

 T'ang 69
 TAKAHAŞİ 222
 TAKATORİ Masao 255
 TAKEDA Taycun 397
 TAKENOUÇİ 78
 TAKEZAVA 395
 Talat Tekin 13, 290
 TAMURA San 143
 TANABE Seiko 229
 TANİZAKİ Cunniçirô 80, 397
 Tao 413
 Taoizm 304
 Tayka 69, 412
 Tayland 405
 Tayvo-çô 323
 TAZAVA Yutaka ve Arkadaşları 164
 Teikoku 59
 Temmangû 142
 TERAYAMA Şuci 198
 Terence 34, 42, 495
 Thomas Raucat 133, 293
 Thunbergin 77
 Timbergen 421
 TİSAMAT 16
 TjT 391
 TODA Masanao 380
 Togo 503
 Tōhoku 264, 273, 277
 Tōkaidō 268
 Tokugava (Edo) 115, 416, 425
 TOMARİ 222, 264, 265, 268
 Tonden 270
 Toranomon 424
 TORONAGA 76
 Towada - Maru 324
 TOYAMA Şigehiko 303, 304, 305
 Toynbee 84
 Tōnnies 44, 209
 Tōnnies ve Durkheim 45
 Töreler 426
 TSUÇİYA Matasaburô 13, 78, 129, 170, 257
 TSUDA Sadako 13
 TSUGARU 274, 422
 TSUKAMOTO Tetsundo 12
 TSUNEO İida 40

 TSUNODA Tadanobu 312, 313
 TSURUSU 263
 Türk Hamamı 113
 Türkçe 394, 423, 495
 Türkiye 406, 411
 Türkler 402

 UÇİNO Tatsurô 253
 Uçino-yome 211
 UEMURA Naomi 387
 UEYAMA ile Arkadaşları 57, 64
 UEYAMA Şunpei 289
 Ukiyo 236
 UMESAO Tadao 37, 351
 UTAMARO 180
 UZARİBAŞİ 219

 VAKÔ Ailesi 141, 219, 225, 226
 VAKÔ Cücirô 219
 VAKÔ Rumiko 323
 VAKÔ San 141
 Varley 66
 VASEDA Üniversitesi 79
 Vatanabe KAZAN 77
 VATSUCİ 57
 Vietnam 405
 Vogel 370
 Von der Goltz Paşa 421
 Von Mekel 421

 Walker 93
 Walsh 285
 Walt Disney 177
 Ward 495
 Weinstein 395
 Wells 360
 Whitehill 395
 Whiting 497
 Wittfögel 256

 Yahya Kemal Kaya 13
 YAKU Masao 121, 282, 283
 YAMADA Binyô 293
 YAMADA Nobuo 12
 YAMAGATA 78
 YAMATO 69, 269, 289
 YAMAZAKİ Sōkan 131
 YANAGAVA ve ABE 154
 YANAGİDA Kunio 214
 YAŞİRO Yukio 161
 Yıldız Kuzgun 13

YOKÔ 198	Yugoslavya 405
YOKOHAŞİ 219	Yunanistan 246
<i>Yomiuri</i> Gazetesi 340, 401	Yunus Emre 397
YONEYAMA 238, 255, 259, 261, 262	YUYA 219, 221
YORİTOMO 72	
YÔSAİ 172	Zaibutsu 80
YOŞİDA Şigeru 41	Zen Budizm 395
YOŞİDA Hiroşi 401	Zen Rahibi MURATA CUKÔ 173
YOŞİNO 234, 235	Zen Rahibi YÔSAİ 172
YOŞİYOKA 335	ZEN-BUDİST Tapınağı 275

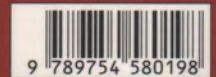
Kore Savaşı'ndan günümüze dünya, "Japon Mucizesi"ni yeniden konuşur oldu. Batı'da, "Narin Çiçek" Japonya'nın 5-10 yılda toparlanıp kendileriyle yarışır duruma gelmesi; İslam Dünyası'nda ise, "geleneksel kültürünü değiştirmeden sadece teknoloji alarak kalkınma başarısı" bir "mucize" olarak görüldü. Hatta Türkiye'ye örnek gösterildi. "Batı'dan teknoloji alın, kültürünüzü koruyun" dendi. Bu tanı ve öğüt geçerli değildi ama kulağa hoş gelmişti. Binlerce bilgin, sanatçı, araştırmacı Japonya'ya koştu: Mucizeyi görmek, sırrını çözmek için. Mucize, Japonların *işkolik* oluşunda, çalışmayı çok sevmelerinde, 15-16 saat çalışmalarında, geyşaların büyüünde, *harakiri*'nin dehşetinde, yüksek intihar oranlarında, *kamikaze* ruhunda veya emeği sömüren *taykun* ilişkilerinde arandı. Bulunamayınca da "mucize" söylencesi giderek güçlendi. Batı'nın iki yüz yılda yaptığını Japonya yüz yıla nasıl sığdırmıştı acaba? "Mucize" zaten açıklanamayan şeylere yüklenen gizemli bir nitelik değil midir? Gerçekte bir Japon mucizesi yok, Japonların olağanüstü başarılarını açıklamaya elverişli gibi görünen ulusal nitelikleri vardır. Bu kitapta işte onları bulacaksınız.

Samsun'da doğdu (1926). Okul yılları boyunca ailesiyle birlikte Anadolu'yu dolaşmak, tanımak fırsatını buldu. Kabataş Lisesi'nden sonra İTÜ'ye devam etti (1943-45). Mimarlık eğitimini ABD'de tamamladı (1950). Mimarlık ve öğretmenlik yaptı (1953-62). Demokrasiye geçiş (değişim) sürecinin eğitim ve felsefe sorunlarıyla ilgilendi. Aradığı yanıtları İnsanbilim'de buldu. Bu alanda çalışmaya koyuldu: Hacettepe Üniversitesi'nde Doçent (1969), Profesör (1977) ve emekli (1993) oldu. Sosyal Bilimler Derneği Başkanlığı (1972-76) ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı görevlerinde bulundu (1974).

Başlıca eserleri: *Kültür Sorunu* (1970), *Türkiye Demografyası* (1971), *İnsan ve Kültür* (1972), *Sosyal-Kültürel Değişme* (1976), *Japon Kültürü* (1980). Güvenç'in Fromm, Paz, Farrington ve Wells'ten çevirileri var. Tokyo Üniversitesi'ne konuk öğretim üyesi olarak çağrılan (1980-81), Wilson Bursu'nu kazanan (1985-86) ve Japonya'nın "Doğan Güneş Nişanı'nın Altın Işınlr" rütbesiyle ödüllendirilen Bozkurt Güvenç'in, "Kültür Tarihi Açısından Türk Kimliği" araştırması 1993 yılında yayınlandı. Güvenç, 1997 yılında Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyeliğine seçildi.

ISBN: 975-458-019-7
OTM: 10702106

KDV dahil fiyatı: 18.000.000 TL.